PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET-ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Kozek Bianka

Kosztolányi Dezső német versfordításai a *Modern költők* II. kötetének tükrében
A *Modern költők* II. kötete kritikai kiadásának sajtó alá rendezése

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:
Dr. Takács Ferenc László, DSc, egyetemi tanár

Az Irodalomtudományi Doktori Iskola vezetője:
Dr. Dobos István DSc, egyetemi tanár

Budapest
2026

Ez a könyv az új lírát szólaltatja meg.
Félve írom le: majd az egész világ líráját.[1]

/Kosztolányi Dezső/

[1] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*. (Élet Irodalmi és Nyomdai Rt., 1914. I.)

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS 8
I.1. A kutatási téma bemutatása, relevanciája és aktualitása 8
I.1.1. A *Modern költők* a Kosztolányi életműben 10
I.2. Elméleti megfontolások 11
I.3. Módszertani kérdések 15
II. AZ ANTOLÓGIA MŰFAJI KÉRDÉSEI ÉS KULTURÁLIS KONTEXTUSA 18
II.1. Műfajtörténeti áttekintés 18
II.2. Az antológia műfaja a szerzői jog szabályozása mentén 22
II.3. Kosztolányi és az antológia műfaji hagyománya 24
III. A KELETKEZÉS- ÉS KIADÁSTÖRTÉNET KÖRÜLMÉNYEI 30
III.1. A műfordító Kosztolányi – Kosztolányi és a német nyelv és irodalom 30
III.1.1. A fordítás magyar hagyományai 34
III.1.2. Kosztolányi fordításfelfogása 35
III.2. A *Modern költők* kiadásának irodalmi, jogi háttere 43
III.3. A *Modern költők* kiadásai – A három kiadás különbsége 58
III.3.1. *Idegen költők anthológiája* - A *Modern költők* folytatása? 71
IV. A kötetben szereplő német alkotók és művek 75
IV.1. Az M1 és M2 életrajzi bevezetői 75
IV.1.1. Kosztolányi és a német szerzők 88
IV.1.2. Kosztolányi kiemelt szerzői 93
IV.1.3. Horváth Henrik jelentősége Kosztolányi fordítói tevékenységében 107
IV.2. Versfordítások 113
IV.2.1. A német versek azonosítása és a verscímek 114
IV.2.2. Kosztolányi és a fordított versek témái 120
IV.2.2.1. A versfordítások témák szerinti csoportosítása 121
IV.2.2.2. A versfordítások művészi felfogás szerinti áttekintése 128
IV.2.3. Kompromisszumok a ritmus-jelentés tengelyén 130
IV.2.3.1. Magyar és német verselési hagyományok 131
IV.2.3.2. A versek és versfordítások formai sajátosságai 132
IV.2.3.3. A versek tartalmi rétegei 136
IV.2.4. A fordításvariánsok elemzése 143
IV.2.5. Tudatos változtatás vagy félrefordítás? 146

V. AZ ANTOLÓGIÁN KÍVÜLI SZÖVEGKÖZLÉSEK 147
VI. RECEPCIÓTÖRTÉNET 1936-IG 153
VII. ÖSSZEGZÉS 160
VIII. IRODALOMJEGYZÉK 163
VIII.1. Kosztolányi írásai 163
VIII.2. Kritikai kiadások 164
VIII.3. Szakirodalom 164
VIII.4 Recepciótörténethez felhasznált írások szakmai lapokból, folyóiratokból és napilapokból. 169
VIII.5. Szakirodalom a dolgozat jogi kérdésköréhez 169
IX. FÜGGELÉK 171
IX.I. A függelék előszava 171
IX.2 Függelékben szereplő életrajzok, versek tartalomjegyzéke 174
IX.3 Jegyzetek a versekhez 473
Absztrakt 508
Abstract 509

Köszönetnyilvánítás

Mérhetetlen hálával tartozom témavezetőmnek, Dr. Takács Lászlónak éveken át tanúsított támogatásáért, bizalmáért, iránymutatásáért. Külön köszönöm azt a türelmet és emberi odafigyelést, amellyel nemcsak szakmai fejlődésemet segítette, hanem a nehezebb időszakokban is biztos támaszt nyújtott, és mindvégig hitet adott abban, hogy a kitartó munka valóban célhoz vezet.

Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet Dr. Dobos Istvánnak, hogy vállalta a bizottság elnöki tisztségét, valamint kivételes szakmai felkészültségével megtisztelte munkámat. Köszönöm opponenseimnek Dr. Józan Ildikónak és Dr. Vajda-Horváth Zsuzsának, hogy minden észrevételükkel fejlődésemet szolgálták. Mindig azt éreztem, hogy értem dolgoznak, nem ellenem. Hálás vagyok minden kritikai észrevételért és részletes javaslatért. A bírálatokból rendkívül sokat tanultam alaposságról, precizitásról, filológiai pontosságról.

Köszönettel tartozom Dr. Kok Zoltánnak a dolgozatban felmerülő jogi kérdésekben nyújtott segítségéért, és külön hálával azért, hogy erején felül is igyekezett motiválni és támogatni.

Köszönöm Dr. Horváth Kornéliának és Dr. Osztroluczky Saroltának, hogy segítő kezet nyújtottak az egyetemi tantárgyak abszolválásában, valamint egyik publikálótársamnak, Baráth Tibornak minden kedves és bíztató szavát.

Hálás vagyok évfolyamtársaimnak, hogy olyan közösséget alkottunk, ahol kölcsönös támogatással, egymást erősítve haladtunk előre. Fatima, Nóri, Csilla, Laura, Petra, Csenge, Bence, Gábor, László, Bálint, megtiszteltetés volt veletek együtt tanulni.

Végül, de nem utolsósorban a legnagyobb hálával családomnak tartozom: férjemnek, Molnár Csabának, gyermekeinknek Milánnak, Zéténynek és Miának, valamint szüleimnek Kozekné Lieber Évának és Kozek Zoltánnak, hogy soha egyetlen pillanatra sem kérdőjelezték meg, hogy kisgyermekes édesanyaként élhessem az álmaimat, támogatásukkal elkísértek ezen a hosszú úton, és olyan háttérországot biztosítottak számomra ezekben az években (is), amely szinte megköszönhetetlen.

Előszó

Az irodalom kimeríthetetlen forrás: minden olvasás újabb kérdéseket vet fel, és minden értelmezés további utak felé nyit kaput.

Kosztolányi Dezső művei végigkísérték egyetemi pályámat, s lehetőséget adtak arra, hogy alkotásait különböző szempontokból, eltérő módszertani megközelítésekben vizsgáljam. Mindezek betetőzéseként – magyar–német szakos pedagógusként – különös jelentőséggel bírt számomra az a lehetőség, hogy német nyelvű fordításaival foglalkozhattam, összekapcsolva az irodalomtudományi érdeklődést a nyelvi és kulturális közvetítés kérdéseivel.

Amiként Kosztolányi személyisége és életműve egészében, úgy e művek esetében is rendkívül összetett, sokrétű, titokzatos alkotói világ tárul fel. A vizsgált szövegek olyan esztétikai és poétikai sajátosságokat hordoznak, amelyek túlmutatnak egyetlen értelmezési kereten, és folyamatos újraolvasásra, illetve újraértelmezésre ösztönöznek.

Disszertációmban Kosztolányi Dezső német nyelvű versfordításait, azon belül is a *Modern költők* című antológia 1921-es kiadásának második kötetét, a „Németek”-című részt vizsgálom. Dolgozatom a kötet műfaji meghatározásával, keletkezéstörténetével, valamint a kiadások – az 1914-es, az 1916-os és az 1921-es – közötti különbségekkel foglalkozik, feltárva a válogatás mögötti döntések irodalomtörténeti és esztétikai kontextusát.

Ezen túlmenően célom volt a kötetbe válogatott versek azonosítása, elemzése és a fordításokban megmutatkozó variációk vizsgálata**,** hogy megragadhatóvá váljon Kosztolányi műfordítói stratégiájának összetettsége. Bár a német versfordítások teljesebb képe akkor rajzolódhatna ki, ha a költő haláláig keletkezett és megjelent valamennyi német versfordítás vizsgálatára sor kerülne, jelen dolgozat terjedelmi és módszertani korlátai azonban egy jól körülhatárolható korpusz kijelölését tették indokolttá. Ennek megfelelően a választás egy olyan kötetre esett, amely egyértelmű és világos határokat biztosít az elemzés számára. Mivel a dolgozat a készülő kritikai kiadás előmunkálataként értelmezhető, szükségesnek tartom jelezni, hogy a tervezett kiadás keretében a vizsgálat horizontja terveim szerint kiterjed majd az 1936-ig keletkezett és publikált német versfordítások teljes korpuszára.

A dolgozat nem tárgyalja az 1921-es *Modern költők* kiadás harmadik kötetében található *Háborús költők* című részt, amelyben német szerzők is szerepelnek, mivel Kosztolányi ezt az anyagrészt maga is elkülönítetten kezeli, és az önálló, belső logikával rendelkező kisebb korpuszt alkot. Jelen vizsgálat ezért elsősorban arra a kérdésre koncentrál, hogy a második kötet

miként jeleníti meg és közvetíti a német költészetet, e reprezentáció sajátosságaira és szerkesztési elveire helyezve a hangsúlyt.

Az értekezés kiemelt figyelmet szentel annak, hogy a költő saját stílusát és nyelvi gazdagságát miként érvényesítette a fordításokban, miközben hű maradt az eredeti versek hangulatához és esztétikai értékeihez. Célom, hogy a lehető legátfogóbban és részletesen megismerhessük ezt a jelentős alkotást, amely egyszerre képviseli a német líra legjavát és Kosztolányi egyéni költői látásmódját, így a dolgozat a magyar műfordítói tevékenység és a nemzetközi költészet viszonyának mélyebb feltárását is lehetővé teszi. Fordításai olyan alkotásokként értelmezhetők, amelyekben egy irodalmi zseni nyelvi érzékenysége, kulturális tájékozottsága és esztétikai igényessége egyaránt megmutatkozik. Ennek érdekében a dolgozat függelékében közölt német nyelvű versek, valamint azok Kosztolányi-féle fordításai és fordításvariánsai mellett indokoltnak tartottam a szövegek tartalmi, verselési és stilisztikai elemzését is. E vizsgálatok számos esetben a saját értelmezői, elkerülhetetlenül szubjektív megközelítésemet tükrözik, amelyek ebben a formában nem képezik majd a készülő kritikai kiadás részét. A szövegkonstituálás folyamatában ugyanakkor olyan elemzési szempontokként szolgáltak, amelyek az anyag átfogóbb megértése és értelmezése szempontjából elengedhetetlennek bizonyultak.

Az alábbiakban röviden bemutatom a dolgozat elkészítése során alkalmazott szerkesztési megoldásokat. Az idézetek tipográfiai jelölése során az értekezés eltér a szokásos kurziválási gyakorlattól (kivéve a főfejezeteknél található mottók használata során), mivel ez lehetővé teszi az eredeti forrásokban szereplő kiemelések megőrzését. A dolgozat az idézeteket és a verseket betűhűen közli, törekedve az eredeti szöveg szerzői szándékot tükröző sajátosságainak megőrzésére. A verseket érintő további szerkesztési elvek a függelék előszavában kerülnek ismertetésre.

I. BEVEZETÉS

„Annyi mezőn munkált ő, hogy évtizedek múltán is lesz, aki boldog kiáltással fölemel és fölmutat valamit.”[2]

/Illyés Gyula/

I.1. A kutatási téma bemutatása, relevanciája és aktualitása

A XXI. század digitális korszakában, amikor az információk másodpercek alatt hozzáférhetővé válnak, s idegen nyelvű szövegek tömegei néhány kattintással, gépi fordítás segítségével is értelmezhetők, különös tisztelettel kell tekintenünk azokra a múlt század eleji írástudókra, akik e munka élő, alkotó mestereiként tevékenykedtek. A XX. század elején a nyelvi közvetítés még kifinomult nyelvérzékkel, széleskörű műveltséggel és esztétikai fogékonysággal rendelkező fordítók, írók és költők feladata volt – olyan kivételes alkotóké, mint KOSZTOLÁNYI DEZSŐ.

Kosztolányi életművének jelentős szelete fordítói tevékenysége, amelyet nem csupán kiegészítő munkaként végzett, hanem saját költői programjának részévé emelt. A fordítás számára nemcsak nyelvi átváltást, hanem kulturális közvetítést jelentett. A fennmaradt szövegek és kiadások tanúsága szerint több száz versfordítása látott napvilágot kötetekben, folyóiratokban, ám az életmű egészét tekintve az ezer fölötti szám sem tűnik túlzónak.[3] E munkásságának köszönhetően a magyar nyelvű irodalmi kultúra a világirodalom számos kiemelkedő alkotójának műveit ismerhette meg.

---

[2] Előszó. in *Kosztolányi Dezső Hátrahagyott művei X., Napjaim múlása*, szerk. Illyés Gyula, (Budapest: Révai Irodalmi Intézet Nyomdája, 1947) 6.

[3] Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1. A Hét, Nyugat, Pesti Hírlap, A Pesti Hírlap Vasárnapja, Új Idők*, (Budapest: Ráció Kiadó, 2008.)
Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2. Határon túli lapok 1. Bácskai sajtó anyaga,* (Budapest: Ráció Kiadó, 2009.)
Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 3. Budapesti magazinok, havi- és hetilapok 1.,* (Budapest: Ráció Kiadó, 2010.)
Arany Zsuzsanna Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 4. A budapesti sajtó anyaga 2*., (Budapest: Ráció Kiadó, 2011.)
Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 5. Határon túl lapok 2. A romániai magyar (bánsági, erdélyi és partiumi) sajtó anyaga 1. Heti- és havilapok.,* (Budapest: Ráció Kiadó, 2013.)
Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 6. Budapesti lapok 3., Határon túli lapok 3., A romániai magyar (bánsági, erdélyi és partiumi) sajtó anyaga 2., Vegyes határon túli lapok 1., Vidéki lapok 1.,* (Budapest: Ráció Kiadó, 2018.)

A disszertáció a tervezett Kosztolányi Dezső-fordítások kritikai kiadásának előmunkálataként, ezen belül is a német versfordításokat tartalmazó 1921-es *Modern költők II.* (a továbbiakban: az 1914-es kiadás *MK1*, az 1921-es kiadás *MK2*)[4] kötet kritikai feldolgozásának előkészítéseként készült. Célja egyrészt az anyag feltárása, rendszerezése és filológiai szempontú elemzése, másrészt a kritikai kiadás alapelveinek és módszertanának előkészítése, pontosítása és alkalmazása. A kritikai kiadás a modern filológia egyik legfontosabb műfajaként szolgál, amely nemcsak a forrásszövegek hiteles és ellenőrzött közlését kívánja biztosítani, hanem a szöveg történetének, változatainak, fordítási és értelmezési rétegeinek tudományos dokumentálását is. Alapvető célja, hogy a szöveg legautentikusabb, legmegbízhatóbb formáját közölje, mindeközben azonban feltárja és megőrizze a keletkezési, átdolgozási, közlési, valamint kiadástörténeti folyamatokat is. Mindez hangsúlyos az olyan szerzők esetében, mint Kosztolányi Dezső, akinek életművét a sokrétű nyelvi, fordítói és irodalomszervezői tevékenység határozza meg. Fordítói munkássága az irodalom közvetítő szerepének egyik kulcsfontosságú pillére. A Kosztolányi-féle fordítások szövegkritikai feltárása ezért nemcsak filológiai, hanem irodalomtörténeti és fordítástudományi szempontból is fontos feladat.

Habár jelen dolgozat a lírai művekre, azon belül is a németből fordított versekre fókuszál, Kosztolányi nem csupán verseket, hanem német drámákat, prózai műveket, regényeket és novellákat is tolmácsolt magyar nyelven,[5] s ezzel maradandó szolgálatot tett az irodalmi párbeszéd nemzetközi ügyének. Fordítói munkássága felbecsülhetetlen értékű, hiszen közvetítésével nem pusztán művek, hanem nyelvek, kultúrák és világlátások léptek kapcsolatba egymással; mindez egy olyan korban, amikor ez a munka még kizárólag az emberi kreativitáson, nyelvi intuíción és mély szellemi erőfeszítésen alapult.

A kutatás relevanciája abban rejlik, hogy lehetőséget adjon a Kosztolányi-életmű minél teljesebb és árnyaltabb feltárásához. Az *MK* antológia és a hozzá kapcsolódó fordítói, szerkesztői tevékenység vizsgálata olyan területet világít meg, amely Kosztolányi írói-költői-fordítói munkásságának meghatározó része. A források, szövegek közötti összefüggések, valamint a filológiai azonosítások feltárása nemcsak az antológia pontosabb értelmezését teszi

[4] A későbbiekben látni fogjuk, hogy létezett egy 1916-os kiadás is, azonban annak okán fogom a dolgozatban az 1921-es kötetet mégis második kiadásnak nevezni, mivel az alcímében is ez a megjelölés szerepel: „tetemesen bővített második kiadás"

[5] Néhány példát említve: Lewis Carol: *Évike Tündérországban* (1936), Moliére: *A szeleburdi* (1911), Honoré de Balzac: *Facino Cane – Sarrasine* (1919)

lehetővé, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy Kosztolányi fordítói és kultúraközvetítő szerepe a modern magyar irodalom összefüggésrendszerében pontosabban meghatározhatóvá váljon.

I.1.1. A *Modern költők* a Kosztolányi életműben

Kosztolányi Dezső sokrétű életművében kiemelkedő szerepet kapnak német nyelvből készült fordításai. Bőségesen fordított német nyelven írt lírai alkotásokat, ami egyértelműen bizonyítja, a német nyelv és kultúra iránti kiemelt érdeklődését. Ahhoz, hogy megértsük belső motivációját, számos aspektust kell megvizsgálnunk. Elsősorban az *MK* Kosztolányi életművében elfoglalt helyét, ezzel együtt az olykor vitát generált műfordítói elveit és fordítástechnikáját, valamint az *MK* három kiadásának keletkezés- és kiadástörténetét. Kosztolányi alkotói munkásságában különleges helyet foglal el az antológia, irodalmi jelentősége vitathatatlan. A modern költészet újszerű hangjait szólaltatta meg fordításaiban, saját hangján tolmácsolta azt a költői hatást, hangulatot, amely átadására olyannyira törekedett.

FERENCZI LÁSZLÓ szavait idézve: „Ez a legmagyarabb könyv – mert műfordításkötet, tehát rendeltetése szerint csupán egyetlen nyelvű olvasóközönségnek szól – az európai kultúra fontos dokumentuma. Maradandóvá tette a magyar olvasó számára az első világháború előtti törekvéseket."[6] Az antológia közvetlenül az első világháborút megelőző hónapokban jelent meg először, abban a korszakban, amikor a magyar irodalom a modernség kibontakozásának irányába fordult, és mind erőteljesebben törekedett a világirodalmi tájékozódás tudatos elmélyítésére. A magyar líra ekkoriban – különösen a *Nyugat* folyóirat köré szerveződő alkotói közegben – egyre következetesebben fordult a nemzetközi, elsősorban a nyugat-európai modern költészet felé. Ebben az időszakban az *MK1* kiemelkedő jelentőségű vállalkozásnak tekinthető, mivel szervezetten járult hozzá a modern lírai irányzatok hazai recepciójához és integrálásához.

Az *MK1* megjelenése Kosztolányi Dezső pályafutásának korai, azonban már kiforrott alkotói szakaszára esik. KENYERES ZOLTÁN a következőt írja kötetében: „A modern fordításirodalom ezen első hullámának az volt a jellegzetessége, hogy a költő elsősorban önmagának fordított; arra törekedett, hogy költészetének láthatárát növelje, eszközeit csiszolja, és az egyéniségét fejlessze a világlíra áramába kapcsolva."[7] A kötet első kiadásának idején Kosztolányi a magyar irodalmi élet egyik meghatározó és elismert szereplőjeként

[6] Ferenczi László, Kosztolányi és a Modern költők. *Literatura*, XIX. évf., sz.2, (1993) 172.
[7] Kenyeres Zoltán, *Gondolkodó irodalom*. (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974) 328.

tevékenykedett, aktívan jelen volt a korabeli irodalmi közéletben, rendszeres kapcsolatot tartott fenn a korszak meghatározó alkotóival, miközben folyamatosan együttműködött különböző kiadókkal és folyóiratok szerkesztőségeivel. Véleménye és esztétikai ítélete meghatározó szerepet játszott a korszak irodalmi diskurzusaiban. Ez az időszak munkásságának különösen intenzív periódusa. Egymás után jelentek meg verseskötetei,[8] miközben különböző folyóiratokban rendszeresen publikálta verseit, esszéit, kritikáit és műfordításait is. Az *MK* esetében nem beszélhetünk Kosztolányi pontosan körülhatárolható korszakáról, hiszen az antológia nem egyetlen alkotói periódus terméke, hanem hosszabb időszakon át végzett fordítói munkájának eredménye, állítása szerint tíz év munkája. A válogatás versei különböző években, eltérő kontextusokban születtek, s többnyire folyóiratokban láttak napvilágot, mielőtt kötetbe rendezte volna őket. A gyűjtemény tehát nem egy egységes poétikai programot zár le, hanem Kosztolányi folyamatos érdeklődését tükrözi a modern, elsősorban nyugat-európai líra iránt. Az *MK* így inkább a költő fordítói életművének összegző és irányt kijelölő állomásaként értelmezhető, semmint egy meghatározható alkotói korszak lezárásaként.

E versfordítások vizsgálata révén képet alkothatunk Kosztolányi korai és érett korszakának munkásságáról, és betekintést nyerhetünk a kor társadalmába, társadalmi szokásaiba, valamint adatokat kaphatunk a magyar irodalomtörténetre vonatkozóan is.

I.2. Elméleti megfontolások

Az alábbiakban röviden áttekintem – a teljesség igénye nélkül – a szakirodalom meghatározó darabjait, – hiszen, mint ahogy JÓZAN ILDIKÓ tanulmányában megjegyzi: „Kosztolányi nyelvszemléletéről áttekinthetetlen mennyiségű tanulmány született”,[9] amelyek a Kosztolányi Dezső által szerkesztett és fordított *MK* antológiával, illetve általános fordítói gyakorlatával foglalkoznak. A szakirodalom különböző megközelítéseket alkalmaz, egyes tanulmányok a fordítás stilisztikai és filológiai aspektusait vizsgálják, mások a kötet szerkesztői, válogatói elveire, illetve a szerző poétikai és nyelvi stratégiáira fókuszálnak. A következőkben felsorakoztatott tanulmányokról bővebben *A műfordító Kosztolányi* című fejezetrészben térek ki.

[8] Néhány példát említve: *Mágia* (1912), *A szegény kisgyermek panaszai* (1913), *Mécs* (1913), *Lánc, lánc, eszterlánc...* (1914), *Öcsém* (1915), *Mák* (1916)

[9] Józan Ildikó, „Nyelvek poétikája. Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás.” *Filológiai Közlöny*, LVI. évf., sz.3, (2010), 213.

RÁBA GYÖRGY 1969-es munkája (*A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*) a magyar műfordítás-történet klasszikus vizsgálata, amelyben az első *nyugatos* nemzedék három költőjének — Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád — fordítói gyakorlatát összehasonlítva elemzi. Külön fejezetben tárgyalja, hogy Kosztolányi hogyan illesztette fordításait a magyar modern líra kontextusába, és miként szolgálja az *MK* antológia a modern külföldi költészet magyar nyelvű közvetítését. Rába elemzésében a fordítói hűség, a stílus és a forrásszöveg–célszöveg viszonyának kritikai vizsgálata áll a középpontban.

POLGÁR ANIKÓ *Catullus noster* című tanulmánykötete a fordítás kérdését nem egyszerűen nyelvi műveletként, hanem irodalmi és kulturális újrateremtésként vizsgálja. A szerző négyféle fordítói stratégiát különböztet meg, amelyek segítenek megérteni, miként változik a forrásszöveg a magyar irodalmi közegben. Az első csoport a *rekonstrukció*, amelyben a fordító célja az eredeti mű minél pontosabb visszaadása, valamint a formai sajátosságok, a stílus, sőt, a korhangulat megőrzése is. A második típus a *domesztikáció*, amikor a fordítás a befogadó nyelv és kultúra felé mozdul el. Ilyenkor a fordító olyan nyelvi és kulturális eszközöket választ, amelyek a célközönség számára ismerősek, ezáltal a mű közelebb kerül a mai olvasóhoz. Ezzel szoros kapcsolatban áll az *integráció* stratégiája. Itt a fordítás már nem csupán közvetít, hanem be is illeszti a forrásszöveget a magyar irodalom hagyományába. A lefordított mű így önálló alkotásként jelenhet meg, Polgár ebbe a kategóriába sorolja Kosztolányi Dezsőt. A negyedik eljárás az *applikáció* vagy újraírás, amelyben a fordító szabadabban bánik az eredeti szöveggel; az alkotás inkább inspirációs forrás, mintsem pontos minta. Ilyen esetekben az eredeti mű és a fordítás határai elmosódnak, és a fordító saját költői hangja, értelmezése kerül előtérbe.[10]

Józan Ildikó, Kosztolányi *Kínai versek kritikai kiadásának* sajtó alá rendezője, számos alapvető írást publikált általánosságban a fordításelméletről, de Kosztolányi fordítói tevékenységéről is, amelyek a magyar irodalmi modernség és a fordítások kapcsolatát világítják meg. *A műfordítás elveiről*[11] című kötet szerkesztőjeként különböző korokból származó írásokon keresztül mutatja be, miként alakult a fordításról való gondolkodás Magyarországon a XVI. századtól napjainkig. A válogatásban szereplő tanulmányok, vitairatok és esszék nemcsak a nyelvi és stilisztikai kérdésekre koncentrálnak, hanem a fordítás kulturális és irodalomtörténeti jelentőségét is hangsúlyozzák. A kötet így egyszerre nyújt betekintést a

[10] Polgár Anikó, *Catullus noster*. (Pozsony: Kalligram, 2003)
[11] Józan Ildikó (szerk.), *A műfordítás elveiről. Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*. (Budapest: Balassi Kiadó, 2008)

fordítói gyakorlat elméleti hátterébe és a magyar irodalom világirodalmi beágyazottságának folyamataiba. A szerzők sorában találjuk többek között Vörösmarty Mihály, Kazinczy Ferenc, Arany János, Babits Mihály, Tóth Árpád, valamint Kosztolányi Dezső nevét is. Másik figyelemre méltó kötete a *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések*[12] címet viseli. A magyar irodalmi műfordítás hagyományának és fejlődésének történeti ívét vizsgálja a kezdeti megnyilvánulásoktól egészen a XX. század végéig. *A fordítás művészete – A XX. század első negyede* című fejezetben foglalkozik részletesebben Kosztolányi korával, valamint annak közvetlen előzményével. Ennek alapján jól körülhatárolható, hogy Kosztolányi fordítói szemlélete milyen fordításelméleti tradíciók keretei között formálódhatott. Józan Ildikó elemzésében áttekinti a XIX. és a XX. század fordításelméleti helyzetének különbségeit, rámutat arra, hogy az előbbi korszakban viszonylag kevés olyan fordítás született, amely később tartós értékké vált. A *Nyugat* megjelenését megelőzően a fordításelméleti gondolkodás főbb teljesítményei HEINRICH GUSZTÁV, RADÓ ANTAL és CSENGERI JÁNOS munkásságához kapcsolódnak. Közülük is Radó Antal volt az első, aki kísérletet tett a magyar irodalmi fordítás történeti áttekintésének megalkotására.[13] Ezt folytatta *A fordítás művészete*[14] című kötetében is, amely összegyűjtötte mindazokat a nézeteket, amelyek a korszakban a fordítás mibenlétéről addig megfogalmazódtak. Műve azonban nem vált a hazai fordításelmélet tartós elméleti hátterévé, követendő példájává, mivel – ahogyan Józan Ildikó hangsúlyozza – szemléletmódja már megjelenése pillanatában elavultnak számított. Radó könyve ugyanis abban az időszakban látott napvilágot, amikor egy új költőnemzedék tűnt fel, amely a művészi megformáltságot és az esztétikai szempontokat helyezte előtérbe.[15]

Józan Ildikó Kosztolányival kapcsolatos írásaiban elsősorban nyelvszemléletére és fordítói stratégiáira koncentrál, különös figyelmet fordítva az anyanyelv és az idegen nyelvek viszonyára. Kosztolányi fordítói módszerét több ponton is újraértelmezve vizsgálja, és rámutat arra, hogy a fordítás értékelése nem szorítható pusztán a hűség–hűtlenség dichotómiájába. Megközelítése ezzel tágabb értelmezési keretet kínál a fordítói kreativitás és a kulturális közvetítés kérdéséhez. A fordított szövegeket „fordításművekként" határozza meg, ez alatt pedig olyan alkotásokat ért, amelyek „irodalmi alkotásokként olvastatják magukat".[16]

[12] Józan Ildikó, *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések*. (Budapest: Balassi Kiadó, 2009)
[13] Radó Antal, *A magyar műfordítás története 1772-1831*. (Budapest: Révai Testvérek Kiadása, 1883)
[14] Radó Antal, *A fordítás művészete* (Budapest: Franklin-Társulat, 1909)
[15] Józan, *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések*, 92-97.
[16] Józan, *Mű, fordítás, történet. Elmélkedések*,

Jelen dolgozat több ponton hivatkozik SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY *Kosztolányi Dezső* című, 2010-ben megjelent monográfiájára.[17] Főként *A fordítás kockázatai* című fejezet ide vonatkozó részei nyújtanak átfogó képet a dolgozat témájához, Kosztolányi fordítói tevékenységéről, különös tekintettel arra, hogy milyen szempontok irányíthatták a fordítandó művek kiválasztását, valamint arra, hogy a létrejött fordítások milyen elvek mentén csoportosíthatók. Szegedy-Maszák két alapvető csoportot különít el aszerint, hogy Kosztolányi milyen nyelvi közegből készítette fordításait. Az elsődleges fordítások körébe sorolja azokat a műveket, amelyek közvetlenül az eredeti nyelvű forrásszöveg alapján készültek, míg a másodlagos fordítások közé azokat, amelyek esetében a fordítás egy közvetítő nyelven írt szövegre támaszkodva jöttek létre. Utóbbira példaként említhetők a kínai versek, amelyek kapcsán a kritikai kiadás részletes filológiai adatokat közöl.[18] A német nyelvű versek esetében – figyelembe véve Szegedy-Maszák azon megállapítását, miszerint Kosztolányi feltehetően a német nyelvet sajátította el legkorábban, és azt magas szinten használta – nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy e fordítások az elsődleges fordítások körébe tartoznak. Szegedy-Maszák is kitér a hűség–hűtlenség problematikájára, valamint részletesen tárgyalja Kosztolányi fordítói gyakorlatának általános jellemzőit is.

ARANY ZSUZSANNA[19] *Kosztolányi Dezső élete* című, 2017-ben megjelent munkája a Kosztolányi-kutatás egyik meghatározó életrajzi összefoglalása. A szerző széles körű levéltári, kézirattári, sajtótörténeti és családtörténeti forrásanyag felhasználásával rekonstruálja Kosztolányi életének és pályájának főbb állomásait, különös figyelmet fordítva az életmű keletkezésének társadalmi, kulturális és személyes összefüggéseire. A kötet nem csupán az író biográfiai adatainak rendszerezésére törekszik, hanem arra is, hogy feltárja azokat a kapcsolathálókat és szellemi hatásokat, amelyek Kosztolányi gondolkodásának és alkotói szemléletének formálódásában szerepet játszottak. A részletes életrajzi feltárás révén árnyalt képet nyújt a szerző nyelvi műveltségéről, olvasmányélményeiről, valamint a magyar és a világirodalom közötti közvetítő szerepéről.

A dolgozat szempontjából különösen fontosak azok a fejezetek, amelyek Kosztolányi idegen nyelvekhez fűződő viszonyát, külföldi irodalmi tájékozódását és fordítói tevékenységének életrajzi hátterét érintik. Arany Zsuzsanna több helyen kitér arra, hogy a különböző nyelvekkel és kultúrákkal való találkozások milyen módon épültek be Kosztolányi

[17] Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*. (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010.)
[18] Józan Ildikó (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, (Budapest: Kalligram, 2024.)
[19] Arany Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete.* (Budapest: Osiris Kiadó, 2017)

irodalmi érdeklődésébe, illetve miként járultak hozzá műfordítói munkásságának alakulásához. A kötet emellett számos olyan adatot és összefüggést közöl, amelyek segítenek elhelyezni a fordításokat az életmű egészén belül, valamint megvilágítják azok keletkezésének személyes és irodalomtörténeti kontextusát. Az életrajzi összefüggések részletes bemutatása hozzájárul annak megértéséhez is, hogy Kosztolányi műfordítói gyakorlata milyen kulturális, nyelvi és intézményi környezetben formálódott, illetve milyen szerepet töltött be az életmű egészében. Ez a kontextus különösen lényeges az *MK* antológia létrejöttének és szerkesztői koncepciójának vizsgálata kapcsán.

A dolgozat elkészítése során további elméleti háttérként szolgáltak a korábban megjelent kritikai kiadások sajtó alá rendezői által írt fejezetek, amelyek az *MK* kötet kontextusának, kiadástörténetének, illetve Kosztolányi és egyes személyek közötti kapcsolatok feltárásának értelmezésében nyújtottak támpontokat.[20]

Számos disszertáció foglalkozott Kosztolányi Dezső műfordítói tevékenységével. A kutatások különféle nyelvi és kulturális összefüggésekre világítanak rá. Készült olyan dolgozat, amely Kosztolányi spanyol, illetve japán és kínai fordításait elemzi, s ezek révén vizsgálja, miként közvetített idegen irodalmakat a magyar olvasóközönség felé. A német nyelvű irodalomhoz fűződő kapcsolata szintén kutatói érdeklődés tárgya volt, különösen Rainer Maria Rilke költészetének fordításai kapcsán.

I.3. Módszertani kérdések

Az értekezés arra vállalkozik, hogy áttekintse a műfordító Kosztolányi *MK* című antológiájának megszületését, megjelenését és formálódását kísérő eseményeket, döntéseket, valamint az adott korpusz feltárását és elemzését. A dolgozat középpontjába a műfordítási gyakorlat, valamint a magyar nyelvre átültetett német versek recepciója kerül. E vizsgálat során arra törekedtem, hogy feltárjam, Kosztolányi milyen tapasztalatokat és poétikai felismeréseket szerzett az általa fordított művek kapcsán. Egyúttal kísérletet teszek arra is, hogy az *MK* című világirodalmi antológia helyét és jelentőségét a magyar irodalom összefüggésrendszerében kijelöljem.

[20]Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek.*
Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*, összeállította, a leveleket sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta Buda Attila, Józan Ildikó, Sárközi Éva, (Pozsony: Kalligram, 2013)
Onder Csaba Pintér Borbála (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906*, (Budapest: Ráció, 2023)
Sárközi Éva (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* (Budapest: L'Harmattan, 2026)
Győrei Zsolt Parádi Andrea (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Mágia*, (Budapest: Kalligram, 2025)

Mindezek alapján jelen kutatás célja, hogy az elsődleges források és a hazai szakirodalom alapján bemutassa az *MK* irodalmi kánonban elfoglalt helyét, valamint azt, hogy a kötetek megjelentetése során milyen jogi és kiadói nehézségekkel szembesült Kosztolányi. Az antológia forrásainak és Kosztolányi műfordítási tevékenységének a feltárása, elemzése és értékelése szintén elengedhetetlen ahhoz, hogy megalapozott kijelentéseket lehessen tenni a poétikai stratégiák elméleti megalapozásáról és gyakorlati megvalósításáról, másrészt a műfordítási gyakorlatok kritikájáról, megújításáról, vagy éppen elvetéséről. Így vizsgálni kívánom azt is, hogy milyen elméleti keretek és gyakorlati feltételek álltak rendelkezésre az egyes kötetek létrejöttéhez.

Vizsgálati módszereim a szűkebb értelemben vett irodalomtörténeti kutatási módszerek, vagyis a forrásfeltárás és elemzés. Ezek mellett azonban a téma szükségessé teszi a filológia módszertani eszközeinek felhasználását is, aminek oka a műfordítói munka komplex jellege. Igyekszem ugyanakkor figyelembe venni azt a kettősséget is, amely szerint szükséges megtalálni az egyensúlyt a műfordítói munka és költői tevékenység között. Ennek megfelelően a dolgozat törekszik az analízis után szintézist teremteni úgy az irodalomtörténeti és irodalomelméleti perspektívák, mint a dolgozat központi részét kitevő műfordítói attitűdről kialakult különböző álláspontok között. A kutatás során elsődlegesen a filológia klasszikus módszereit alkalmaztam, különös tekintettel a szövegváltozatok összegyűjtésére, a forrásszövegek azonosítására, valamint a forrás- és fordításszövegek összehasonlító elemzésére. E módszeres vizsgálat célja, hogy a vizsgált szövegek történeti, nyelvi és interpretációs rétegeit pontosabban feltárja, és ezáltal megbízható alapot biztosítson a fordítástörténeti és szövegkritikai következtetésekhez.

Jelen kutatásban a szövegösszehasonlítás alapjául az *ultima manus* elvét alkalmaztam. E filológiai alapelv — azaz „az utolsó kéz elve” — szerint a szerző által utoljára jóváhagyott, átnézett és szerkesztett szövegváltozat tekinthető a legautentikusabbnak. Ennek megfelelően a vizsgálat során az *MK2* 1921-es kiadását vettem irányadónak, mivel ez az a gyűjtemény, amelynek anyagát Kosztolányi Dezső még maga szerkesztette, javította és közvetlenül felügyelte megjelenését. E kiadás így nemcsak szövegkritikai szempontból bír kiemelt hitelességgel, hanem reprezentatív módon tükrözi a szerző végső szerkesztői akaratát is. Ezért sem vonom vizsgálatom körébe a Révai-féle 1936-os *Idegen költők* című kiadás verseit, hiszen bizonytalan, hogy milyen szerepet tudott még ebben a munkafolyamatban Kosztolányi vállalni.

A kutatás kiindulópontja a teljes szöveganyag (sajtómegjelenések, nyomtatott kiadások, fennmaradt kéziratok) rendszerezett gyűjtése és kollációja; minden elérhető változatban

rögzítettem a szórendi, morfológiai és lexikai eltéréseket. A forrásszövegek azonosítása során az elsődleges támpontot a címek adták, mivel – mint az a későbbiek során kiderül – többségük szó szerinti fordításban került közlésre.[21] A versek azonosítását nem csupán a címek, illetve a tartalmi és lexikai párhuzamok segítették, hanem a formai-poétikai jegyek — mindenekelőtt a versforma, a metrum és a rímelés — is alapvető szerepet játszottak. A formai struktúra, különösen a rímképlet, a strófaszerkezet és a metrikai mintázat vizsgálata gyakran lehetővé tette a forrásszövegek pontosabb meghatározását, még olyan esetekben is, amikor a cím vagy a szöveg szóhasználata nem kínált egyértelmű támpontot.

A forrás- és fordításszövegek összevetésénél kettős cél vezérelt: először is a fordítói eljárások feltárása, másodsorban pedig a fordítás mint „újraalkotás" kérdésköre, azaz a fordításban megőrződő olvasatok jelentése. Ezen megközelítések elméleti aspektusaira hivatkozva értelmeztem a fordítói választásokat mint szöveghordozói jelenségeket. Munkám során a Kosztolányi-fordítások korábbi kritikai kiadásainak elveit vettem alapul. A kritikai apparátus kialakításánál következetes jegyzetelést és lapaljijegyzet-rendszert használtam, továbbá metaadatokat vezettem a változatokhoz, amelyek még csupán előmunkálatai a kritikai kiadásnak. Annak végleges létrejöttekor a *Kosztolányi Dezső Összes Művei kritikai sorozatának* szerkesztési gyakorlatában megfogalmazottakat kívánom maradéktalanul követni.

[21] A jelen kutatás nem terjed ki annak részletes vizsgálatára, hogy Kosztolányi pontosan mely forrásokból és szövegvariánsokból ismerte meg a szóban forgó verseket, a szövegforrások filológiai rekonstrukciója tehát nem képezi a vizsgálat közvetlen tárgyát.

II. AZ ANTOLÓGIA MŰFAJI KÉRDÉSEI ÉS KULTURÁLIS KONTEXTUSA

„az antológiák a költők számára olyanok, mint az állatkertek az állatok számára”[22]

II.1. Műfajtörténeti áttekintés

Az antológia műfaji bemutatása a disszertációban elsősorban módszertani megfontolásokkal indokolható. A műfaj ismertetése egyúttal kijelöli azt az értelmezési horizontot is, amelyen belül az értekezés vizsgálódásai mozognak. Ahogy az alábbiakból is kiderül, az antológia fogalma nem egységes, nem lehet egyértelmű meghatározását adni, legfeljebb törekedni lehet rá. E sokrétű, nehezen körülhatárolható jelleg Kosztolányit is reflexióra késztette, és alapvetően meghatározta azt a bizonytalanságot, amellyel művének műfaji meghatározásához viszonyult.

Az antológia mint irodalmi forma sajátos helyet foglal el a műnemek és műfajok rendszerében: egyszerre gyűjtemény, interpretáció és reprezentáció. Műfaji státusza ugyanakkor mindmáig vitatott és elmosódott határok között mozog, mivel nem rendelkezik egységes poétikai meghatározással. BUCHHOLTZ „láthatatlan műfaj”-nak[23] nevezi annak okán, hogy mennyire gyakori elnevezés, mégis sokféle, egymásnak ellentmondó jelentéssel bíró kiadványra használják ezt a megnevezést. Az antológia fogalma az irodalomtudományban gyakran reflektálatlanul használt terminus, amelyet hajlamosak vagyunk adottnak tekinteni, miközben jelentése és használata a gyakorlatban meglehetősen heterogén: különféle típusú szöveggyűjteményeket, irodalmi műveket, kritikai írásokat, elméleti válogatásokat, idézetgyűjteményeket egyaránt ezzel a címmel illetnek. Buchholtz szerint az antológia mibenlétének megértése abban rejlik, hogy elfogadjuk: nem egységes, zárt műfaji kategóriáról van szó, hanem egy változó történeti és kulturális jelentésmezőről, amely mindig a válogatás, a szerkesztés és a befogadás kontextusában nyeri el értelmét. Az antológiát metaműfajként értelmezi, amely más műfajokat foglal magába, rendezi és értelmezi őket.[24] Maga Kosztolányi

[22] „anthologies are to poets as the zoo is to animals” Qtd. in *The Anthology and the Rise of the Novel: From Richardson to George Eliot,* szerk. L. Price, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000) 2.
[23] saját fordítás, (*„invisible genre”*)
[24] Buchholtz MirosŁava, *The invisible genres: towards a definition of literary anthology in the anglophone context*, 2022. https://www.researchgate.net/publication/363009143_The_Invisible_Genre_Towards_a_Definition_of_Literary_Anthology_in_the_Anglophone_Context utoljára megtekintve: 2025. 06. 24.

is a következőképpen fogalmaz kötetéről: „Könyvemet nem is tekintem adattárnak és csak kénytelenségből – más szó híján – nevezem antológiának."[25]

Az antológia műfajának kialakulása szorosan összefügg a hellenisztikus és későantik epigrammaköltészettel. Az „antológia" görög eredetű szó, amely „virágfüzért" jelent, és évszázadokon keresztül egy szűk szövegtípusra vonatkozott: a rövid lírai művek gyűjteményére.[26] E korai antológiák megalapozták az irodalmi gyűjteményképzés későbbi formáit. Az első szisztematikus gyűjtemény, amelyet ismerünk, *Meleagrosz* „Koszorúja" (Sztephanosz) volt a Kr. e I. századból, amely először egyesítette a tematikailag és formailag heterogén epigrammákat, azokat „irodalmi csokorrá" strukturálva. *Meleagrosz* válogatása valószínűleg alfabetikus szempontokat követett, az első sorok kezdőbetűi szerint rendezte őket.[27]

Később az antológia fogalma jelentős szemantikai tágulláson ment keresztül, eredeti, szűkebb műfaji körvonalai elmosódtak, és a terminus fokozatosan egyre több, formai és tartalmi szempontból különböző szövegcsoportosításra is kiterjedt, így mára szinte valamennyi válogatott (szöveg)gyűjteménytípust az antológia megnevezéssel illetnek.[28] Az antológia mint szerkesztett szövegkorpusz különféle funkciókat tölthet be a kulturális és tudományos diskurzusokban. Alkalmas áttekinteni egy nemzet irodalmának kiemelkedő alkotásait, egybegyűjteni az adott korszak vagy irányzat reprezentatív műveit, bemutatni annak új irodalomszemléleti paradigmáit, ismertetni valamely esztétikai vagy ideológiai áramlatot.[29] Az antológia szerkesztése számos eltérő elv vagy szempont szerint történhet, a lehetőségek gyakorlatilag kimeríthetetlenek. A leggyakoribb rendezési elvek között szerepel a betűrend szerinti – ilyen például a később még említésre kerülő Radó Antal *Idegen költők albuma* című antológiája –, amely praktikus és semlegesnek tűnő struktúrát ad.

Következő szempont a kronologikus elrendezés, amely az irodalmi fejlődéstörténetet kívánja modellezni, valamint a tematikus szerkesztés, amely egy adott motívum, problémakör vagy esztétikai jegy köré csoportosítja a szövegeket. Emellett gyakori a személyes vagy esztétikai válogatási koncepció is, amely a szerkesztő ízlését, világnézetét vagy értelmezői

[25] Kosztolányi, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.
[26] Kuipers, Chr. M., The Anthology as a Literary Creation On Innovation and Plagiarism in Textual Collections. in *Originality, Imitation, and Plagiarism: Teaching Writing in the Digital Age*, (2008) 122-132., utoljára megtekintve: 2025. 06. 23.
[27] Zachár Zsófia, *Antológia,* in *Világirodalmi Lexikon* első kötet A-Cal. szerk. Király István, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970) 362.
[28] Zachár, „Antológia", 362.
[29] Zachár, „Antológia", 362.

horizontját tükrözi.[30] Ez utóbbiról – de mint később kiderül a kronologikus elrendezésről is – beszélhetünk Kosztolányi kötete kapcsán, hiszen az egy „*szeszélyes, egyéni válogatás*”.[31]

Az antológiák összeállításában olykor megfigyelhető a szabályszerűségen alapuló számszimbolika: VAJTHÓ LÁSZLÓ „száz költője” például, amely száz szerzőt mutat be: „Száz német költőt szólaltattam meg. A századik maga a nép.”[32]

Hasonló numerológiai szerkesztés figyelhető meg más antológiáknál is, SZERB ANTAL *Száz vers* című gyűjteménye például pontosan száz vers válogatását ígéri. Maga a cím – „Száz vers” – a reprezentativitás eszményének ikonikus jelképe, és egyfajta megszámlálható egységet kínál az olvasónak, ezzel is jelezve a mű meghatározottságát és teljességre való törekvését. Az ilyen szerkesztési elv tudatos ajánlás, amely jelezni kívánja a válogatás kompozíciós egységét és átláthatóságát. A száz szerző vagy vers nemcsak mennyiségi korlát, hanem minőségi válogatást is jelez. Az olvasó számára a címhez illő egységességet és teljességet sugall, könnyebben befogadhatóvá teszi a válogatást. Habár Ferenczi László tanulmányában azt állítja, hogy az 1914-es kötetben Kosztolányi is száz költőt mutat be, ezt újraszámolva valójában százkét költőtől olvashatók versek. Végső soron megállapítható, hogy a számszimbolikus formátum nem pusztán stilisztikai választás, hanem kritikai-szerkesztői stratégia is, amely biztosítja, hogy a kötet – formailag és tartalmilag – összhangban, teljességben tükrözi az általa bemutatott irodalmi kánont. Ugyanakkor nem feltételezhető, hogy e kötetek számszimbolikája kizárólag esztétikai vagy művészeti megfontolásokból eredt volna. A szerkesztési koncepció mögött a kiadói gyakorlat és a könyvpiaci stratégiák szempontjai is megfigyelhetők. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a nyomdászok és kiadók e kiadványoktól gazdasági hasznot, piaci sikert reméltek, így a számszimbolika nem csupán poétikai, hanem marketingértékű szerkesztői elvként is értelmezhető.

A költemény- és fordítás-antológiák elsődleges célja, hogy egy adott nemzet vagy korszak irodalmi szövegeinek kiemelkedő darabjait egyetlen válogatásban összegyűjtse és bemutassa. Ezek a gyűjtemények nem csupán irodalmi értéket közvetítenek, hanem szerepet játszanak abban is, hogy milyen művek válhatnak a korszak vagy nemzeti irodalom reprezentatív alkotásaivá. A fordítás-antológiák különösen fontos szerepet játszanak abban, hogy idegen nyelvű irodalmakat közvetítsenek egy másik kultúra felé, ezzel elősegítve az interkulturális párbeszédet. A reprezentativitás elve azt jelenti, hogy ezek az antológiák nem

[30] Zachár, „Antológia”, 362.
[31] Kosztolányi, *Modern Költők, Külföldi antológia*. II.
[32] Vajthó László, *Német anthologia* (1150-1900),(Budapest: Singer és Wolfner, 1916) 5.

véletlenszerű válogatások, hanem tudatos kritikai és esztétikai elvek mentén szerkesztett szöveggyűjtemények. A válogatás során érvényesített szempontok – mint például a korszakok közötti lefedettség, műfaji sokszínűség vagy a szerzői hátterek változatossága – döntően befolyásolják azt az irodalomképet, amelyet az olvasó a válogatás alapján kap. A XX. század második felében több nemzetközi kezdeményezés is arra irányult, hogy kisebb vagy kevéssé ismert nemzeti irodalmat is láthatóvá tegyen a világirodalmi horizonton fordítás-antológiák révén. Ezek a gyűjtemények egyben a kulturális kanonizáció eszközeivé is váltak, új irodalmi normákat, illetve értékrendet is létrehozhattak a célkultúrában. A fordítás-antológiák szerkesztése nem kizárólag szövegválogatási, hanem kulturális interpretációs folyamat is. E gyakorlat egyúttal lehetőséget biztosít arra is, hogy a fordító – közvetítőként – a nyelvi és esztétikai normákat a saját kulturális közegéhez igazítsa. A szakirodalom egyetért abban, hogy ezek a válogatások gyakran nem a forráskultúra kánonja alapján, hanem a célkultúra elvárásai szerint állnak össze. Így a fordítás-antológia mint műfaj amellett, hogy bemutat, egyúttal formál is, befolyásolja, mit és hogyan olvasunk más nemzet irodalmából. A válogatás mindig értékítéletet is kifejez, még akkor is, ha ezt burkoltan vagy rejtetten teszi. A szerkesztés aktusa kritikai pozíciót jelent, amely dönt arról, mi kerül be a köztudatba, és mi marad ki belőle. Ez különösen fontos a nemzeti irodalmi hagyomány bemutatásakor, ahol a válogatott szövegek gyakran identitásképző szerepet is betöltenek. A reprezentativitás szempontja azért is hangsúlyos, mert a befogadó kultúra az antológián keresztül alkot képet az adott nemzet vagy korszak irodalmáról. Az antológiák így egyszerre történeti, esztétikai és politikai diskurzusok metszéspontjában helyezkednek el. A fordítói döntések, a szerkesztői elvek és a közlési kontextus együtt alakítják ki azt a képet, amelyet a célközönség számára közvetítenek.[33] E komplex szerkesztői és értelmezői folyamat végső soron jogi vonatkozásokkal is bír, a szerzői és fordítói jogok, valamint a közléshez szükséges engedélyek kérdése elengedhetetlen része lett az antológia-kiadás gyakorlatának. Mindezek a gyakorlatok teremtették meg annak a jogi szabályozásnak az alapjait, amelyek ma a fordítások és válogatások közreadásához kapcsolódnak.

[33] Maha Munib, *Poetry Anthologies and the creation of canons: A narrative of power relations and aesthetic choices*, https://www.academia.edu/79374156/Poetry_Anthologies_and_the_Creation_of_Canons_A_Narrative_of_Power_Relations_and_Aesthetic_Choices, utolsó megtekintés: 2025. 08. 02.
valamint Helga Essmann Armin Paul Frank, Translation Anthologies: An invitation tot he curious and a case study, in *Target. International Journal of Translation Studies*, 3. kötet, 1. szám,(1991) 65 – 90.

II.2. Az antológia műfaja a szerzői jog szabályozása mentén

CHRISTOPHER M. KUIPERS tanulmányában kitér az antológiák által felvetett kérdéskörre, amely az eredetiség és plágium határterületére fókuszál, és foglalkozik azzal a kérdéssel, vajon mennyire tekinthető az antológia önálló irodalmi alkotásnak.[34] A szövegek átvétele más antológiákból etikai és jogi problémákat is felvethet, ugyanakkor Kuipers hangsúlyozza, hogy a pontos hivatkozás és a reflektált szerkesztői szándék az antológiaszerkesztés alapjai. Véleménye szerint a válogatott szövegkorpusz létrehozása technikai és alkotói tevékenység együttese, mivel a válogatás, a szövegek elrendezése, a paratextusok megalkotása és a tipográfiai koncepció mind értelmezői döntések eredménye. A szerkesztő ebben az értelemben nem egyszerű közvetítő, hanem aktív jelentésalkotó, aki a szövegek összerendezésével új kontextusokat és olvasati lehetőségeket hoz létre. Ennek értelmében meg kell vizsgálni, hogy az 1914-es, valamint 1921-es kiadású *MK* antológiára milyen törvényi szabályozás vonatkozott. Különösen összetetté teszi a helyzetet, hogy a művek fordításban kerültek kiadásra, mivel ilyen esetben már fordítói jogokról is beszélünk. Kosztolányi az antológia során nem ad forrást, hogy az eredeti művek, valamint a költők fotói milyen forrásból származnak. Az *MK* antológiára vonatkozóan e kérdéskör részletes elemzésére *A Modern költők kiadásának irodalmi és jogi háttere* című alfejezetben kerül sor.

A XIX. században jelentek meg a szerzői jogra vonatkozó kétoldalú egyezmények az egyes államok között,[35] mivel a territoriális szabályozások nem bizonyultak elég hatékonynak. Az 1880-as évekre világossá vált, hogy a nemzeti szerzői jogi törvények nem biztosítottak kellő védelmet a szerzők számára. A teljes körű nemzetközi védelem biztosítására az 1858-ban Brüsszelben tartott első szerzői jogi értekezlet adta meg a kezdőlökést. 1878-ban Victor Hugo elnöklete alatt megalakult az *Association Littéraire Internationale*, amely az első világháborúig kétévente adott keretet az írók, művészek és kiadók tanácskozásainak.[36] Végül az 1882-es római tanácskozáson Bernbe összehívott nemzetközi értekezletet és az 1885-ös konferenciát

[34] Kuipers, „*The Anthology as a Literary Creation On Innovation and Plagiarism in Textual Collections*", 122-132. utoljára megtekintve: 2025. 06. 23.

[35] Az Osztrák-Magyar Monarchia 1866-ban Franciaországgal (az 1879.évi III. törvénycikk rendelkezett annak meghosszabbításáról), Magyarország 1887-ben Ausztriával (1887: IX. törvénycikk), 1890-ben Olaszországgal (1891: III. törvénycikk), 1893-ban Nagy-Britanniával (1894: X. törvénycikk), 1899-ben Németországgal (1901: VI. törvénycikk, amely csak 1904. május 24-én lépett életbe), 1912-ben pedig az Amerikai Egyesült Államokkal (1912. évi LXI. törvénycikk) állapodott meg irodalmi és művészeti alkotások szerzői jogi védelmének kölcsönös elismeréséről. (Munkácsi 2014, p. 288.)

[36] Munkácsi Péter Kiss Zoltán, Magyarország 1922-es csatlakozása a berni Egyezményhez. in *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából.* szerk. Pogácsás Anett, (Budapest: Szent István Társulat, 2014) 287.

követően a 1886-ban megkötött *Berni Egyezmény* már lefektette az országok közötti kölcsönösség alapelveit. A legalapvetőbb jogi dokumentum tehát az 1886-os *Berni Egyezmény*. Fontos ugyanakkor azt is leszögezni, hogy Magyarország 1914-ben, Kosztolányi antológiájának első megjelenésekor még nem volt önálló tagja a *Berni Egyezmény*nek. Ennek oka, hogy az 1913. évi csatlakozási tárgyalások alkalmából előkészített törvényjavaslat Lukács László miniszterelnök június 10-ei lemondása miatt már nem került tárgyalásra, jóllehet az *Egyezmény*hez történő csatlakozás mellett kifejezett határozott kormányzati szándék mutatkozott – különösen az 1913-as budapesti nemzetközi kiadói kongresszus okán. A kongresszuson az igazságügyi minisztert Tőry Gusztáv államtitkár képviselte, aki üdvözlő beszédében kijelentette, hogy a törvényjavaslat Magyarország csatlakozására vonatkozóan teljesen elkészült azzal a javaslattal együtt, amely revideálja a magyar szerzői jognak a *Berni Egyezménnyel* kapcsolatos részeit. A kongresszus idején azonban az Országházban feszélyezetté vált a hangulat, ami a miniszterelnök fentebb említett lemondásához is vezetett. A csatlakozás kérdése így ismét határozatlan időre eltolódott, és a világháború, valamint az azt lezáró Párizs környéki békeszerződések teljesen más helyzetet teremtettek. A Monarchia utódállamaiként létrejött Ausztria és Magyarország a békeszerződésekben megfogalmazott kötelezettségek eredményeként váltak az egyezmény tagjaivá. Ausztriát a St-Germain-i békeszerződés 239. cikke, Magyarországot a trianoni békeszerződés 222. szakasza kötelezte arra, hogy tizenkét hónapon belül lépjen be a *Berni Egyezmény*be, amelyhez Ausztria 1920. október 1-jén, Magyarország pedig 1922. február 14-én csatlakozott.[37] Ez azt jelentette, hogy a nemzetközi szerzői jogi védelem korlátozott volt, illetve a külföldi művek magyarországi kiadása nem mindig igényelt engedélyt, ha nem volt kétoldalú megállapodás az adott országgal. Mivel Magyarország az *MK1* megjelenésekor még nem volt szuverén tagja az egyezménynek, és a nemzetközi együttműködés egyébként is gyenge, az engedélykérés gyakorlati szinten ritka volt. A korszak gyakorlatában a műfordításokat gyakran nem is kísérte hivatalos licenc, és a forrásmű sem volt mindig pontosan megjelölve, így az eredeti szerzők örökösei nem kértek jogdíjat a magyar kiadóktól – különösen, ha a kiadás kis példányszámú volt. Ugyanakkor a *Berni Egyezmény* szerint maga a fordítás is önálló szerzői jogi védelem alatt áll, kizárólagos joga a szerzőt addig illeti meg, amíg az eredeti műre vonatkozó joga fennáll. Ha tehát a szerző a fordítási jogot eladja, akkor mindaddig, amíg az eredeti mű maga védve van, senki más azt le

[37] Munkácsi és Kiss, „Magyarország 1922-es csatlakozása a berni Egyezményhez.”, 286.

nem fordíthatja, fordíttathatja, mint aki a jogot megszerezte,[38] de csak akkor, ha a fordítás engedéllyel készült egy még védett műből.[39] Ha pedig engedély nélkül fordította le valaki a védett művet, az természetesen jogellenesnek minősült – de 1914-ben ennek ritkán volt szankciója. A törvények ekkor megkövetelték a – jellemzően a könyvek belső felületén történő – jelölésmódot, amennyiben valaki azt akarta, hogy a műve védett legyen. Egy időben az *all rights reserved* (= minden jog fenntartva) szövegnek is szerepelnie kellett a *copyright* jelzése mellett. Később a szerzői jogi védelem automatikus lett, és jelenleg is minden szerzőnek jár, függetlenül attól, hogy feltünteti-e a *copyright* jelzést a munkáján.[40]

II.3. Kosztolányi és az antológia műfaji hagyománya

Kosztolányi *MK1* válogatása hosszú múltra visszatekintő antológiai hagyományba kapcsolódott be. Az antológia ekkorra nem csupán egyszerű szöveggyűjteményként működött, hanem a kortárs irodalom bemutatásának, a kánonképzésnek és az irodalmi diskurzus alakításának is fontos eszköze lett. Az irodalomtörténeti előzmények között számos hazai és külföldi példa lebegett Kosztolányi szeme előtt, amelyeket ismerhetett, valamint kortársi környezetében is születtek ez idő tájt (a századforduló 1880-as éveitől egészen az *MK1* megjelenéséig) antológiák.

A kritikai kiadás eddig megjelent kötetei számot adnak azon külföldi antológiákról, amelyek Kosztolányi mintái, sőt, akár forrásai lehettek. Azért fontos a „forrás" kifejezést kiemelni, mivel Kosztolányi gyakorlatában az antológiák szerepe túlmutatott a puszta szerkesztési minták követésén, ezek olykor egyben a válogatás tényleges alapját is képezték, mint ahogy azt a kínai, japán és orosz versek kapcsán a kutatók bebizonyították.[41] TISZAY ANDOR is felhívja erre a figyelmet 1935-ben megjelent írásában:

„Az antológiáknak mindig megvan a maguk létjogosultsága, mivel kiválasztott kultúrkörök egyetemes művészetét akarják elénk vetíteni a teljes egészében. Sajnos az ilyen antológiák nálunk nagyon *ritkák*, mivel legtöbbnyire csak másodkézből vett külföldi könyvek

[38] Ranschburg Viktor, *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott Berni Egyezmény vonatkozással Magyarországra*. (Budapest: Eggen-Berger, 1901) 22.
[39] A Berni Egyezmény értelmében ez a szerző halálától számított – kezdetben – 30, majd később 50 évben lett megállapítva.
[40] https://lexiq.hu/copyright utoljára megtekintve: 2025. 08. 02.
[41] vö. Zágonyi Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010), Józan Ildikó (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, (Budapest: Kalligram, 2024)

szemelvényei (ez még a jobbik eset!) vagy pedig *ötletszerűen* megtetszett versek gyűjteményei ezek. Ezért nem nevezhető például, az egyébként kitűnő *Kosztolányi-féle Kínai és japán versek* sem antológiának, mivel ezeket a verseket a fordító nem gyűjtögette és választotta hosszú évek fáradságos munkájával, hanem egyszerűen kivonatolta a Hans Bethge-féle gyűjteményt."[42]

Mindez összhangban áll a *Kínai versek* kritikai kötet megállapításával, miszerint a XX. század eleji magyar irodalmi gyakorlat egyik jellegzetessége az a fordítói eljárás, amely szerint a műveket olykor nem közvetlenül az eredeti nyelvből fordították magyar nyelvre.[43]

Amennyiben az európai irodalmon belül kizárólag a német irodalmi hagyományra koncentrálunk, Kosztolányi számára több jelentős minta is rendelkezésre állt, amelyek közül csupán néhányat említek: Wilhelm Arent *Moderne Dichter-Charaktere* 1885., *Moderne Lyrik* Leo Berg és Wilhelm Lilienthal kiadásában 1892., *Neuere Deutsche Lyrik* Carl Busse kiadásában (1895). Olyan antológiákat is találunk a sorban, amelyekről maga Kosztolányi is közölt kritikát, esetleg megemlítette írásaiban. Ilyenek például az 1904-es *Moderne Deutsche Lyrik* HANS BENZMANN szerkesztésében, valamint HANS BETHGE kötete *Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit* címmel, továbbá az 1909-es Federmann által szerkesztett *Der Schatzbehalter. Ein Brevier zeitgenössischer Lyrik,* és az 1910-es – szintén Bethge szerkesztésében megjelent – *Deutsche Lyrik seit Liliencron*. A későbbiekben még valamennyi antológiára részletesebben kitérek.

A magyar vonatkozású előzmények közül elsősorban RADÓ ANTAL és Vajthó László munkássága emelhető ki. Az 1889-ben Radó által szerkesztett *Költők albuma* című magyar versantológia sikere ösztönözte annak kiadóját arra, hogy egy hasonló gyűjteményt hozzon létre a XIX. század kiemelkedő idegen költőinek műveiből. [44] A cél az volt, hogy a korszak legjobb külföldi költői is reprezentálva legyenek, ám a megfelelő műfordítási háttér hiánya miatt – amely például a német irodalomban bőségesen adott volt, így Radó szerint könnyedén szerkesztettek ilyenfajta antológiákat – a nemzetközi antológia teljes megvalósítása

[42] Tiszay Andor, „Tábori Pál: Amerika új lírája", *Új Magazin*, 1935. november, 55., vö.: Józan, *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, 970-971.
[43] az eredeti művek helyett a nyersfordításokat, illetve közvetítő nyelvi változatokat említik lehetséges forrásként: Józan, *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, 970-971.
[44] Ezt a gondolatot Radó Antal fogalmazta meg az 1889-ben megjelent *Költők albuma* versantológia bevezetésében: „Az 1889. telén megjelent „*Költők Albuma*" czimü, eredeti magyar versekből álló anthologia jelentékeny sikere azt a gondolatot keltette e munka kiadóiban, a Wodianer F. és Fiai czégben: nem volna-e czélszerű, a »Költők Albumá«-nak mintegy párjául olyan versgyüjteményt is közzé bocsánati, mely az ujabb idők és specialiter a XIX. század kiválóbb *idegen* költőiből volna összeválogatva?" Radó Antal (szerk.), *Költők albuma*, (Budpaest: Lampel Róbert Wodianer F. és Fiai, 1889)

nehézségekbe ütközött. Radó Antal *Idegen költők albuma (Műfordítások a XIX. sz. lyrájából)* végül 1891-ben jelent meg. A kötet előszava Kosztolányi 1914-es előszavával párhuzamba állítható, tartalmi felépítésükben szinte azonosnak mondható. Fontos megemlíteni, hogy Kosztolányi előszava az egész *MK1* kötetre vonatkozik, így az alábbi gondolatok a teljes első kiadásra értendők. Radó a következőket írja: „*Egy* ember nem ülhet neki a világirodalomnak, hogy össze-vissza lefordítson mindent, ami efféle munkából nem hiányozhatik."[45] Mindez oly tekintetben különbözik Kosztolányi lentebb említett állításától, hogy Radó itt kifejezetten az antológia összeállítására gondol. Ezt követően Radó amellett érvel, hogy az ilyen jellegű munka nem hozható létre pusztán megrendelésre még több személy együttműködésével sem. Álláspontja szerint egy „nemzetközi anthologia" megvalósítására a hazai irodalmi közegben csupán mintegy fél évszázaddal később nyílhat reális lehetőség. Kosztolányi ezt írja előszavában: „Ami egy nemzedék munkája, azt nem végezheti el egy ember. Ha társaim, a modern magyar költők mind csatlakoznak hozzám, akkor pár évtized alatt egy nemzedék egészen visszatükrözheti a külföld líráját."[46] Kosztolányi Radóval ellentétben gondolatát nem egy antológiára vonatkoztatja, hanem az az új líra közvetítésére utal. Mindkét előszó megemlíti, hogy az azokban megjelenő verseket nem rendezték sem műfaj, sem téma szerint, pusztán ahogy nekik tetszett. Radó maga is reflexív módon említi a válogatás alakulásának későbbiekben felróható „problematikáját": „(...) mely nekem tetszett, s melyet érdemesnek hittem lefordítani. A miből önként következik, hogy előre is vissza kell utasítanom az olyan szemrehányásokat, hogy ezt vagy amazt a költőt, ezt vagy azt a verset *nem* vettem fel gyüjteményembe."[47] Ezt követően mindkét szerző ismerteti az általa alkalmazott fordítási elveket, azonban míg Radó arról ír, hogy a hűségre való törekvését bírálták korábban, addig Kosztolányinál a hűtlenség jelenik meg vádpontként, és az ellen „védekezik". Befejezésként pedig mindketten a következő gondolattal zárják: „És most útnak bocsátom könyvemet"[48] – írja Radó, illetve Kosztolányi: „Most, mikor útra bocsánatom könyvemet (...)"[49] A két kötet közös metszetében mindössze egy német költő, Heinrich Heine szerepel. Radó kötete a könyv végén közöl rövid, életrajzi jellegű adatokat az egyes szerzőkről.

Vajthó László kötete *Német anthologia* (1150-1900) címen látott napvilágot 1916-ban, időben Kosztolányi két fordítói válogatása (tehát az 1914-es *MK1* és az 1921-es *MK2*) közé

[45] Radó Antal, *Idegen költők albuma (Műfordítások a XIX. sz. lyrájából)*, (Budapest: Lampel Róbert Wodianer F. és Fiai, 1891) VII.
[46] Kosztolányi, *Modern Költők*, Előszó, II.
[47] Radó, *Idegen költők albuma (Műfordítások a XIX. sz. lyrájából)*, VIII.
[48] Radó, *Idegen költők albuma (Műfordítások a XIX. sz. lyrájából)*, XI.
[49] Kosztolányi, *Modern Költők*, III.

illeszkedve, ami kronológiai szempontból különösen érdekessé teszi a két életmű esetleges kölcsönhatásainak vizsgálatát. A két szöveg nyitómondata szinte egybecseng, hiszen míg Kosztolányi így kezdi előszavát: „Ez a könyv az új lírát szólaltatja meg.”,[50] addig Vajthó munkájának elején a következőt olvashatjuk: „Száz német költőt szólaltattam meg ebben a könyvben.”[51] A nyelvi megformálás mellett a fordítói ars poeticák is szoros összefüggéseket mutatnak. Kosztolányi saját törekvéseit így fogalmazza meg: „Ideálom a teljes formai, tartalmi hűség és a teljes szépség. De ha – művészi célokért – meg kellett alkudnom, akkor nem a szépséget ejtettem el.”[52] Ezzel szinte egybecseng Vajthó deklarált elve: „Általában a hűségre és szépségre törekedtem, de ha kenyértörésre került a dolog, habozás nélkül a szépet választottam.”[53] A két nyilatkozat közös eleme a hűség és szépség között feszülő klasszikus fordítói dilemma, valamint az az értékválasztás, amelyben a művészi minőség prioritást élvez a forrásszöveghez való szoros ragaszkodással szemben. Érdemes megjegyezni, hogy Vajthó expliciten is hivatkozik Kosztolányira, akit azok közé sorol, akik már a fiatalabb német költők fordításával is foglalkoztak – ez pedig a közvetlen hatás lehetőségét is megerősíti. Vajthó maga is közöl életrajzi ismertetéseket, bár azokat a kötet végén helyezi el. Kosztolányival ellentétben Vajthó életrajzi forrásairól annyit elárul, hogy elsősorban a német kritikai és olvasóközönség értékítéletén alapul, vagyis döntően külföldi – német nyelvű – forrásokat vehetett figyelembe.

A Holnap című antológia 1908-as nagyváradi megjelenése a magyar irodalmi modernség egyik mérföldkövének tekinthető. A kötet – amelyben többek között Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Balázs Béla, Dutka Ákos és Emőd Tamás versei kaptak helyet – új esztétikai szemlélet programját hirdette meg. Eredetileg újhangú folyóiratot szerettek volna alapítani, amelyben Juhász Gyula Kosztolányival is számolt. Habár az eredeti levelezés nem maradt fenn, Juhász Gyula Babitshoz intézett levele és Dutka Ákos visszaemlékezésének metszetében kirajzolódik, hogy Kosztolányit is szerették volna a munkálatokba bevonni: „(..) nagy dologról van szó. Modern magyar antológiát akarunk szerkeszteni (...) Azonnal küldj még egy bokrétát a verseidből, mert terád nagyon számítunk!”[54] – írja Juhász Gyula Babitsnak, és feltehetően Kosztolányi is hasonló levelet kapott, hiszen Dutka így emlékszik az elutasító válaszára: „Az első választ Kosztolányi Dezsőtől kaptuk. Ő fölényes, parnasszusi hangon

[50] Kosztolányi, *Modern Költők*, I.
[51] Vajthó, *Német anthologia* (1150-1900) 5.
[52] Kosztolányi, *Modern Költők*, III.
[53] Vajthó, *Német anthologia* (1150-1900) 6.
[54] Belia György (szerk.), Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső levelezése, *Új magyar múzeum, Irodalmi dokumentumok gyűjteménye 3*., (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959) 170-171., 121. számú levél

elutasította a kalandos, diákos vidéki tervet."[55] A szerzők tudatosan szakítani kívántak a XIX. századi romantikus-népies líramodell hagyományaival, s a modern európai művészet szellemében az individuum belső világát, az érzékenység és tudat modern tapasztalatait kívánták megszólaltatni. Törekvésük arra irányult, hogy a fővárosi, központosított kulturális élet mellett önálló, vidéki szellemi központot teremtsenek, amely a konzervatív irodalmi irányzatokkal szemben az újító törekvések képviseletét vállalja, tehát a modern szellemet, amelyet maga Kosztolányi is képviseltetni kívánt antológiájában.[56] Míg *A Holnap* a magyar líra modernizálásának kezdetét jelezte, Kosztolányi kötete már ennek a modernségnek az európai szintű kánonteremtő kísérletét hozta el Magyarországra.

Ha megvizsgáljuk, hogy a fent említett antológiák milyen időintervallumot ölelnek fel, jól látható a koncepciók sokfélesége. Vajthó László gyűjteménye mintegy hét és fél évszázad irodalmi termését tekinti át, Radó Antal válogatása a XIX. század költészetére koncentrál, míg *A Holnap* antológia a jelenkor, a kortárs líra képviselőit állítja középpontba. E hagyományba illeszkedve Kosztolányi antológiája (mindkét kiadás tekintetében) az irodalomtörténeti perspektívát több száz évben határozza meg, az antológia megjelenését megelőző évszázad modern lírai tendenciáit foglalva össze.[57]

Kosztolányi antológiája szervesen illeszkedik az antológiaszerkesztés korábbi hagyományaiba, Radóval és Vajthóval egyetemben szerkesztési elvei összhangban állnak a műfaj történetileg kialakult funkcióival. Szerkesztői gyakorlata reflektál a modern irodalomszemléletre, amelyben saját értelmezői szemlélete is előtérbe kerül, és személyes esztétikai nézőpontjával tölti meg. Ezt bizonyítják – a német vonatkozást vizsgálva – a második kiadás, az *MK2* elrendezésében megjelenő hangsúlyeltolódások az 1910-1920-as évek irodalmi kánonjában kiemelt helyen szereplő költők irányába. Ebben az értelemben Kosztolányi tovább írja a műfaj hagyományát, amely illeszkedik a XIX. század világirodalmának kánonjához, beleépítve a modernség újításait.

Az antológiák válogatásának elvei jelentős mértékben hozzájárulnak az irodalmi kánon alakulásához és a befogadói köztudat formálásához. Kijelenthető, hogy a válogatás és szerkesztés folyamatán keresztül magán viseli egy kor esztétikai, ideológiai és kulturális

[55] Dutka Ákos, *A „Holnap" városa*, (Budapest, 1955) 149—151.
[56] Jancsó Elemér, *A Holnap évfordulójára*, 1968. szeptember, *https://epa.oszk.hu/00400/00458/00356/pdf/Korunk_EPA00458_1968_09_1304-1308.pdf* utolsó megtekintés: 2025. 10. 29.
[57] „Vannak itt költők, akik már kétszáz év óta halottak és hiányoznak innen olyanok is, akik ma élnek és minden versüket lármás irodalmi siker követi." (Kosztolányi Dezső, *Modern Költők*, Előszó, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1914, p. I.)

preferenciáit. Ugyanakkor a fentebb felsorolt külföldi antológiapéldányok arra is rámutatnak, hogy a válogatói tevékenység nem minden esetben tekinthető teljes mértékben Kosztolányi autonóm alkotói aktusának. Szerkesztői gyakorlatában felfedezhető, hogy ezen gyűjtemények szövegeire támaszkodott, azok nagy részét továbbörökítette.

III. A KELETKEZÉS- ÉS KIADÁSTÖRTÉNET KÖRÜLMÉNYEI

„Lehet-e verset – egyik nyelvből a másikra – fordítani?”[58]

III.1. A műfordító Kosztolányi – Kosztolányi és a német nyelv és irodalom

„(...) bámulatos az a nyitottság és iszonyú tempó, amellyel magába fogadta az európai kultúra színe-javát.”[59] – írja tanulmányában VERES ANDRÁS. Kosztolányi Dezső a XX. század eleji magyar irodalom egyik legsokoldalúbb alkotója, akinek műfordítói tevékenysége szépirodalmi munkásságával egyenrangú figyelmet érdemel. Már korai írásaiban is megmutatkozott érdeklődése az idegen nyelvek irodalma iránt, s e nyitottság később tudatos esztétikai és nyelvi programként épült be pályájába. A fordítás számára nem pusztán nyelvi átváltást jelentett, hanem kreatív alkotói folyamatot, amelyben a magyar nyelv stiláris lehetőségeit is új szintre emelte. Különösen jelentős teljesítményt nyújtott a német, az angol és az olasz irodalom klasszikusainak tolmácsolásában, ugyanakkor figyelemre méltó érzékenységgel fordult például a francia, spanyol, kínai, japán versek felé is.[60] Ennek kapcsán Szegedy-Maszák Mihály rámutat arra, hogy Kosztolányi eltért Radó Antal azon álláspontjától, amely szerint a műfordító számára nem célszerű több nyelvből dolgozni, mivel már egyetlen idegen nyelv szellemiségének mélyreható elsajátítása is komoly nehézségekkel jár.[61]

Kosztolányi fordításai nem egyszer újrafogalmazzák az eredeti szövegek jelentéstartományait. E sajátos átértelmező módszer gyakran vitákat váltott ki a korabeli recepcióban, ám mindezt Kosztolányi tudatos esztétikai választásként vállalta. Fordítói életműve szorosan összefügg költői és nyelvészeti nézeteivel. Műfordítói praxisának vizsgálata esztétikai, valamint kultúraközvetítő szempontból is releváns, hiszen általa a világirodalom számos kiemelkedő alkotása vált hozzáférhetővé a magyar olvasóközönség számára.

---

[58] Kosztolányi Dezső, „Baudelaire és Verhaeren.” *Nyugat*, X, sz.14, (1917. július 16.) 145-148.
[59] Veres András, „A „homo aestheticus” – Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe.” *Literatura,* 30, sz.3-4 (2004) 293-307. illetve: https://m-szilvi.web.elte.hu/veresa_koszt.htm
[60] Fontos megjegyezni, hogy kutatások bizonyították, miszerint a japán és kínai verseket Kosztolányi angol, német és francia fordításokból fordította. vö.: Zágonyi Ervin, Kosztolányi japán versfordításai – forrásaink fényében 1., *Irodalomtörténeti Közlemények*, sz.3 (1986) 246-274., Zágonyi Ervin, Kosztolányi japán versfordításai – forrásaink fényében 2., *Irodalomtörténeti Közlemények*, sz.1, 1990 46-70., Kolozsy-Kiss Eszter, „Kosztolányi Dezső japán versfordításairól.” *Literatura,* sz.1 (2008) 37-68.
[61] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 478-479.

„Gyermekkoromban elnevettem magamat, mikor először hallottam idegen nyelvet. Micsoda jött-ment játékszavak."[62] Kosztolányi Dezső vonzalma a német nyelv iránt korán kialakult. Már gyermekként is tanulta a nyelvet, a gimnázium évei alatt német tantárgyból jó, illetve jeles tanuló volt. 1900 októberében naplóírásba kezdett, innen is tudjuk, hogy már német költőktől tolmácsol: „Fordítottunk Heinétől [...] Heine egyik dalát műfordításra ki is tűztük holnapra."[63] 1901 februárjában naplóját német nyelven írta gyakorlás céljából. 1901. március 7-én az alábbiakat írja némettanáráról: „A kis képzelgő Gaál Goethe *Mignon*-járól azt mondta, hogy azt nem lehet jól versbe lefordítani. Én „per strotz"[64] lefordítottam, s holnap, ha jókedvem lesz, az orrához vágom."[65] Az 1901/1902-es tanévben tagja a szabadkai gimnázium önképzőkörének.[66] Arany Zsuzsanna monográfiájában részletesen feltárja, hogy Kosztolányi milyen jelentős számú elismerésben részesült különféle műfordításai, költeményei, elbeszélései és kritikai írásai révén.[67]

Már ebben az időszakban kirajzolódik a fordításról alkotott markáns véleménye, amelyet a kritikai kiadás első publicisztikai kötetében is olvashatunk a *Vigasz a könnyek*ben című műfordítás bírálata kapcsán: „Ö[68] azonban egész munkájában Bacsányival egy csapáson járt: a szavak merev fordítását tűzte ki czélúl. (…) teljesen elvetette feladatát."[69] – vélte Kosztolányi. Önképzőköri tevékenysége meghatározó szerepet játszott irodalmi fejlődésének korai szakaszában, ugyanakkor ez az időszak sem volt feszültségektől és a személyes konfliktusoktól mentes. Az önképzőkör keretei között bírálóként is szerepet vállalt, ami lehetőséget biztosított számára irodalmi és nyelvi tájékozottságának korai megmutatására. Egy alkalommal például az említett *Vigasz a könnyekben*[70] című műfordítás bírálatán keresztül adta tanújelét annak, hogy a magyar műfordítás történetét illetően már fiatalon is mélyreható ismeretekkel rendelkezett. Batsányi János és Péczely József fordításhoz való viszonyulását

---

[62] Kosztolányi Dezső, „Nyelv-tudás." *Pesti Hírlap*, XLIV, sz.12 (1922) 8.
[63] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*. (Budapest: Aspy Stúdió Kiadó, 2004), 50.
[64] Jelentése: csak azért is
[65] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, 91.
[66] Az önképzőkör jegyzőkönyvének hollétéről Hicsik Dóra szerkesztésében megjelent *Izmos irodalmi kötelékben – Kosztolányi Dezső és Csáth Géza önképzőkörének jegyzőkönyvei* (Budapest, 2021.) című mű 5. oldalán kaphatunk tájékozatást. Eszerint a Szabadkai Városi Múzeum őriz négy füzetet:
1. füzet: 1874/75, 1875/76 (töredék)
2. füzet: 1882/83, 1883/84, 1884/85, 1885/86, 1886/87 (töredék)
3. füzet: 1890/91 (töredék), 1891/92, 1892/93, 1893/94, 1894/95 (töredék)
4. füzet: 1898/99 (töredék), 1899/1900, 1900/01, 1901/02, 1902/03, 1903/04, 1904/05,1905/06

[67] Arany, *Kosztolányi Dezső élete,* 45.
[68] megjegyzés: a Vigasz a könnyekben című műfordítás fordítója, Grüner Andor
[69] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 660, az önképzőköri jegyzőkönyv jelöli az eseményt, a bírálatot Kosztolányi 1901. november 17-én tartott ülésen olvasta fel. [ld. Hicsik Dóra, Izmos irodalmi kötelékben. (Budapest: Dotnet Kft., 2021), 403.]
[70] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903-1906,* 655-670.

említi, mint két eltérő, egymással ellentétes szemléletet képviselő alkotók: „Az első a szolgai, szóról szóra való fordítás mellett tör lándzsát, a másik a teljesen szabad sőt pongyola fordítás híve."[71] Bírálói tevékenysége során már ekkor érzékelhető volt az a fordítói attitűd, amely a hűség kérdését – vagyis az eredeti szöveg tartalmi és formai jegyeihez való viszonyulást – középpontba állította: „a müvészi beltartalmat, melyet egy költő más nyelve fejezett ki, visszaadni oly formában, hogy az az eredeti hatás<...>át tegye reánk, a mi akkor jő létre, ha a fordítás hüsége, közvetlensége frigybe lép a legjelessebb belsőséggel."[72] Ez a szempont későbbi műfordítói munkásságában is meghatározóvá vált, továbbá talán először fogalmazza meg fordítói felfogását, melyet Arany János nézeteivel tolmácsol: „a fordító bizonyos körülmények közt eldobhatja az eredeti mértéket, ha a külső szellemét kifejtheti oly idomban, mely nemzeti nyelvén amazzal analog s mint nemzeti idom jobban behízelgi magát."[73]

1903-ban magyar-német szakos hallgatója volt a budapesti egyetemnek, ahol többek között Heinrich Gusztáv *A német költészet a XIX. század második felében* című óráját hallgatta, valamint Petz Gedeonnál a *Történeti német nyelvtan*, illetve Goethe *Hermann und Dorothea* című művéről hallgatott kurzusokat.[74] 1904-ben rövid ideig a bécsi egyetem tanulója volt, ez idő alatt írt németül verseket, amelyeknek elmondása szerint nagy sikere volt hallgatótársai között.[75] Ezek a versek sajnálatos módon nem maradtak fenn. Az egyetemen leginkább Emil Reich előadásai hatottak rá: „A bécsi egyetemen szerencsém van hallgatni több philosophust, de leginkább az ibsenes Emil Reichet élvezem."[76] Az 1906/1907-es tanév során utolsó alkalommal iratkozott be bölcsészkari képzésre. Tanulmányai keretében ismét Petz Gedeon előadásait látogatta a hangtani kutatások tárgykörében, továbbá Eduard von Hartmann munkásságához kapcsolódó szemináriumokon vett részt. Emellett Bleyer Jakab *A német elbeszélő irodalom története* című kurzusát is felvette. Az abszolutórium megszerzését követően 1905. december 14-én tette le alapvizsgáját magyar, valamint német nyelv és irodalom szaktárgyakból. E vizsga során magyar nyelv és irodalomból dicséretes minősítést ért el, míg németből — Heinrich Gusztáv értékelése alapján — jó osztályzatban részesült. A tanári szakvizsgát azonban később nem teljesítette, így oklevelet sem szerzett.[77]

[71] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903-1906,* 657.
[72] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903-1906,* 656-657.
[73] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903-1906,* 657.
[74] Arany, *Kosztolányi Dezső élete,* 62.
[75] Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Összes Művei, Levelezése I. 1901-1907*. (Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2013), 812.
[76] 44-es számú levél Babitsnak, Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Összes Művei, Levelezése I. 1901-1907.*57.
[77] Arany, *Kosztolányi Dezső élete*, 63-64.

BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ tanulmányában átfogóan elemzi és rendszerezetten összegzi a német irodalom Kosztolányi Dezső művészi fejlődésére gyakorolt hatásait.[78] Baránszky-Jób szerint Kosztolányi írói szemlélete és stílusfejlődése szorosan összefonódik a korabeli európai ízlésáramlatokkal, ugyanakkor mindvégig megőrzi az egyéni alkotói autonómiát. A hatások befogadása nála nem egyszerű átvétel, hanem kölcsönhatás, az idegen minták mindig saját belső törvényei szerint alakulnak át. A külföldi irodalmak – különösen a német és francia líra – Kosztolányi számára az önazonosság keresésének eszközei voltak. Mindössze tizenkilenc évesen, pályakezdőként közöl kritikát a *Szeged és Vidéke* című lapban Benzmann antológiájáról.[79] Írása éles hangvételű bírálat, amelyben több lényeges ponton kifogásolja a német líra irányát, s azt a francia költészet puszta utánzataként értékeli. Baránszky-Jób szerint Kosztolányi álláspontja ebben az írásban bizonytalanságot mutat, nem dönthető el egyértelműen, hogy a kritika célpontja az antológia szerkesztői koncepciója, avagy maga a német líra, amelyet a szerző ekkor kaotikusnak ítél: „Hihetetlenül sok uj, nagy s főleg különleges alkotás van összezsufolva a 600 oldalas könyvben. (...) Ez a könyv zavaros, iránytalan és chaotikus."[80] Noha a kötetet kritikusan értékeli, feltételezhető, hogy mégis jelentős hatást gyakorolt rá, hiszen e fordításgyűjtemény révén olyan költőkkel és művekkel ismerkedhetett meg, akik és amelyek később az *MK*-ban is helyet kaptak – erről később a *Kosztolányi és a szerzők* című fejezetben kitérek. Érvelését végül – az éles bírálat ellenére – pozitív hangvételű, elismerő zárógondolattal egészíti ki: „Ez a chaosz azonban legyen üdvözölve! Legyen üdvözölve vörös lángjával, sötét füstjével és viharos földrengéseivel! Szebb ez, mint az átlátszó, kék levegő, melyből a meddő semmi ásit reánk, mert a chaoszból világok születnek."[81] 1908-ban már lényegesen árnyaltabb és kedvezőbb hangnemben nyilatkozik a német nyelvű líráról, ezúttal Hans Bethge kötetének elemzése kapcsán: „Egy ideig a franciák után mentek gőzölgő szorgalommal és kissé kómikus sietséggel, ma azonban már legalább tiz erős, egészen eredeti germán énekeli az uj idők uj dalait."[82]

[78] Baránszky-Jób László, „Kosztolányi és a német irodalom." *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72, sz.3, (1968), 310-332.
[79] Kosztolányi Dezső, „A modern német lira (sic!) (Moderne deutsche Lyrik.)." *Szeged és Vidéke*, 3, sz.236, (1894. július 31.)
[80] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906*, 18-29.
[81] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 24.
[82] Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, 288., vö. Kosztolányi Dezső, (Lehotai álnéven), „A külföld lirája. (Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge (sic!).Leipzig.)." *A Hét*, XIX, sz.2, (1908) 32.

Baránszky-Jób értelmezésében Kosztolányi költői pályájának fordulópontját Rilke *Stundenbuch*-élménye jelenti.[83] E hatás révén a *Négy fal között* (1907) kötetben még erőteljesen érzékelhető idegen minták fokozatosan háttérbe szorulnak, és *A szegény kisgyermek panaszai (1910)* verseiben kibontakozik Kosztolányi lírájának sajátos, eredeti hangja. Felfogásának átalakulása egybeesik a *Nyugat* folyóirat indulásával, amelynek lapjain a modern német irodalom szellemisége új értelmezési horizontban jelenik meg. A lapban egymást követik a korszerű német lírát és gondolkodást bemutató tanulmányok, amelyek sorában Kosztolányi Rilke-tanulmánya[84] is kiemelt helyet foglal el. Ebben a „bécsi lírát" – elkülönítve a német költészettől – a korabeli európai líra fölé helyezi: „(...) aki ismeri az új bécsi lirikusok érzés- és gondolat-világát, és számol azzal, hogy Ausztria és mindenekelőtt Bécs a világlirában ma már többet jelent, mint akár Páris, akár London, akár az egész Németország együttvéve."[85]

III.1.1. A fordítás magyar hagyományai

VARGA ORSOLYA *Párhuzamos fordítórajzok* című kötetében a magyar fordítástörténet és fordításelmélet kialakulását, fejlődését és főbb tendenciáit tekinti át. Legkorábbi magyar nyelvemlékeink – a *Halotti beszéd* és az *Ómagyar Mária-siralom* – az első bizonyítékai annak, milyen hatással volt a fordítói tevékenység irodalmunkra. Varga rámutat arra, hogy a fordítás gyakorlata mellett már korán megjelent az arra irányuló reflexió is, a XVI–XVII. században a fordítók előszavaikban, valamint kommentárjaikban megfogalmazták saját fordítástechnikai elveiket. A XVII. században, valamint a XVIII–XIX. század fordulóján további diskurzus folyt a fordítás elméleti kérdéseiről: Pázmány Péter, Batsányi János, Kármán József, Toldy Ferenc és Szász Károly is foglalkozott a kérdéskörrel. 1830-as évekre datálja Országh László a „műfordítás" szavunk megjelenését. Kezdetben főként a verses művek tolmácsolását értették alatta.[86]

A korszak nagy írói – Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád – mind kiemelték a műfordítás kulturális és nemzeti jelentőségét. A XX. század első felében a fordítások túlnyomó része

[83] Rilke *Stundenbuch* versgyűjteménye 3 kötetből áll, az első kettő 1899-1900 körül jelent meg, míg a harmadik 1905-ben.
[84] Kosztolányi Dezső, „Rilke." *Nyugat*, II, sz.18, (1909) 301-313.
[85] Kosztolányi Dezső, „Rilke." 302.
[86] Varga Orsolya, *Párhuzamos fordítórajzok. Műfordítás-szemlélet Magyarországon és Hollandiában a 20. század első felében*. (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012) 11-18.

európai nyelvekből (angol, francia, német) készült, ami tükrözte a magyar irodalmi kánon nyugat-európai orientációját. Varga szerint a fordításokat erősen a költőiség eszménye hatotta át, a nyelvi gazdagság, a stiláris díszítettség a jó fordítás feltételének számított. A XX. század elején a fordítás elméleti vizsgálata még szoros összefonódásban állt a fordítói gyakorlattal, a fordítási folyamatra vonatkozó általános elveket ezért maguk a gyakorló fordítók fogalmazták meg. E korszak fordítási gyakorlatát alapvetően az irodalomközpontú szemlélet határozta meg, amely – Varga szavaival élve – „végeredmény-központú", tehát a célszöveg a jó-rossz tengelyén mérendő.[87]

III.1.2. Kosztolányi fordításfelfogása

Kosztolányi egyéni fordítástechnikája gyakran tárgyalt témája a magyar műfordítás elméletével és gyakorlatával foglalkozó kutatásnak. Később is számtalan korabeli írásában kifejtette álláspontját, véleményét, miként érdemes idegen nyelvű művet más nyelvre – az ő szavaival élve – „*átültetni*".[88] A fordítási alkotói folyamat sokat vitatott terület, minduntalan új felfogásokkal, nézőpontokkal találkozhatunk. Sarkalatos pont és minduntalan felbukkanó kérdés, hogy mennyire tekinthető a fordító alkotásának a lefordított vers. Az egyes korszakok ezt a kérdést olykor teljesen ellentétesen értékelték. Ennek alapján Kosztolányi elveinek megítélése is visszatérő tárgya a különböző korszakoknak. Versfordításait egyéni gondolatok mentén valósítja meg, amelyek a személyesség tükrében is értelmezhetők, hiszen a költő személyes hangja, stílusa, élményei belefonódnak a fordítandó művekbe.

Elsőként érdemes áttekinteni, hogy a költő, immár műfordítóként, milyen módon viszonyult a műfordítás kérdéséhez, különös tekintettel arra, miként értékelte saját fordítói tevékenységét, illetve más szerzők munkásságát ezen a területen. Kosztolányi arra vonatkozó elképzelése, hogy miként kell a fordítandó művekhez nyúlni, nagyon határozott, de már saját korában is vitatott volt. „Lehet-e verset – egyik nyelvből a másikra – fordítani? Nem lehet. (…) Fordítani nem lehet, csak átültetni, újrakölteni."[89] – írta tanulmányában, ami később az *MK2,* tehát a második kiadáshoz készült előszavában is megjelenik. Számos alkalommal foglalkozott írásaiban a műfordítás természetének kérdésével, különböző műfajokban – esszékben,

[87] Varga Orsolya, *Párhuzamos fordítórajzok,*11-18.
[88] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.* (Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. nyomdája, 1921) 11.
[89] Kosztolányi, „Baudelaire és Verhaeren", 145-148.

kritikákban, előszavakban – megfogalmazva nézeteit.[90] E szövegek tanúsága szerint fordítói elvei meglehetősen következetesek maradtak az évek során: ugyanazok a gondolatok, értékpreferenciák és nyelvfilozófiai megfontolások térnek vissza újra és újra, ami tudatosan kialakított és stabil fordítási gyakorlatról kialakult álláspontot jelez. Írásaiban következetesen hangsúlyozza a fordítás irodalmi státuszát, a nyelvi szépség és esztétikai élmény elsődlegességét, valamint az alkotó fordítói szerep jelentőségét.

Műfordítói tevékenységének elsődleges célkitűzése az volt, hogy az idegen nyelven született lírai alkotásokat a magyar nyelv poétikai és stilisztikai normáihoz igazítva úgy tolmácsolja, mintha azok eredetileg is magyar nyelven íródtak volna. Számára a hangzás, a ritmus volt a mérvadó. Ha választani kellett, előbbre valónak tekintette a vers hangulatát: „De ha – művészi célokért – meg kellett alkudnom, akkor nem a szépséget ejtettem el."[91] Természetesen akadt olyan, aki nem értett egyet ezzel a szabad szellemű felfogással. Korabeli kritikusai szerint „bátran" nyúlt az eredeti művekhez, azaz fordításai nem pontosak, önkényesen bánt a szóválasztással, fordításait teljes mértékig a hangzásnak rendelte alá, háttérbe szorítva a stílusnemek különbségeit, tartalmi adottságait, ennek következtében pedig inkább egy teljesen új mű született kezei alatt.[92]

Egyik legismertebb konfliktusa 1913-as vitája volt, amelyet Elek Artúrral folytatott Poe *A holló* című művének fordítása kapcsán, ami a sajtóban, a nyilvánosság előtt zajlott.[93] Kosztolányit az a vád érte Elek részéről, hogy „igazából nem Poe költői stílusát mutatja, hanem Kosztolányiét." Elek eszménye – miszerint fontos az eredeti költői életút, hiszen abból értjük meg a műveket – Kosztolányi számára nem elsődleges. A szerzői életpályától eltekint, ahogy fogalmaz: „a költeményt külön elzárt világnak tekintettem"[94] Majd folytatja a gondolatot: „és anélkül, hogy a tárgyukkal vagy a költő életrajzi kapcsolatával foglalkoztam volna, magát a szöveget vizsgáltam, vers- és hangtani szempontból (...)"[95] Ugyanebben az idézett értekezésében olvashatunk arról is, hogy mennyire merészen engedi be fordításaiba személyes elképzeléseit, hangját. Vizsgálata tárgyául egy rövid, nyolc sorból álló Goethe verset választott, az *Über allen Gipfeln*-t. A versértelmezés szempontjából a tanulmány szemrehányás mind a

[90] Ezeknek egy kisebb része egybegyűjtve megtalálhatóak: Kosztolányi Dezső, *Nyelv és lélek*. (Budapest: Osiris Kiadó, 2002), 495-530., időrendi sorrendben, *A fordításról és ferdítésről* fejezet alatt.
[91] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, (Budapest: Élet Irodalmi és Nyomdai Rt., 1914), III.
[92] Rába György, *A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 9.
[93] A szóban forgó két írás: „Elek Artúr: Poe „Holló"-jának legújabb fordítása." *Nyugat*, 6, sz.20, (1913), valamint Kosztolányi Dezső, „A „Holló" (Válasz Elek Artúrnak)." *Nyugat,* 6, sz.21, (1913)
[94] Kosztolányi Dezső, „Tanulmány egy versről." *Nyugat*, 13, sz.3-4, (1920) 204.
[95] Kosztolányi, „Tanulmány egy versről." 204.

kritikusok, mind az olvasók irányába, akik szerinte helytelenül közelítenek a lefordítandó versekhez. Kosztolányi az induktív módszer híve, miszerint közelebb jutunk a vers megértéséhez, ha részekre bontjuk, majd újra felépítjük azt. Szót ejt arról is, hogy a vers „teste" – tehát formája – és „lelke" – tehát a benne lévő gondolat, érzés – elválaszthatatlan egységet alkotnak, és a fordítások nyomán neheztel amiatt, hogy a szó szerinti fordításnál, amely csupán a tartalmát hivatott visszaadni, másodlagos lesz, vagy teljesen elvész a költemény formai szépsége, amely ugyanolyan jelentésképző minőségben kíván a vers létezésében részt venni. Szemléltetésképp a következő példát hozza fel:

„Ennél mindig célravezetőbbnek tartottam azoknak a magyarázatát, akik – idem per idem – még egyszer elmondták a szöveget, mert minden igazi költemény csak önmagával egyenlő. A többiek a hasonlataikkal csak a tárgy mellé fognak. Mintha valaki hangversenyről jövet azzal akarná jellemezni a hallott zeneszámok szépségét, hogy pontról-pontra elbeszélné, mint törölte meg a homlokát a gordonkás, mint húzta le-föl a vonóját az első hegedűs és mint tartotta a kezében a pálcát a karmester, ahelyett, hogy a szimfóniát egyszerűen eljátszaná, eldalolná, vagy elfütyülné, mert emberi eszközökkel sajnos más mód nincs a teljes megértésére. Igaz, egyben és másban segítségére lehet a zenemagyarázónak az összhangzattan, mely a hangok keverését és arányát állapítja meg. Nekünk is ilyenféle eszközökhöz kell folyamodnunk, a verstanhoz. Hogy például mi okozza e vers szépségét, arra most még nem tudok felelni, de arra igen, hogy mi nem. Abban a szerencsés helyzetben vagyok tudniillik, hogy formáját a tartalmának legcsekélyebb csorbítása nélkül azonnal eltüntethetem azáltal, hogy a német költeményt szóról-szóra lefordítom magyarra:"[96]

Elméletét hosszasan fejtegetve mutatja be Goethe versén keresztül – ahol elsőként prózai fordításban szemlélteti–, hogy hiába a szó szerinti fordítás, a német vers tartalma sérül. Habár maga a gondolat megmarad, annak mélységét elveszti. Ezután a vers magyar fordítóinak munkáit tekinti át kritikus szemmel, sorra veszi, mit kellett volna másképp csinálniuk a fordítási munkájuk során. Ezen versek sorában szerepel többek között Szász Károly, Dóczi Lajos, Sponer Andor versfordítása. A tanulmány végén Kosztolányi saját fordítását is bemutatja, amelyről önreflexív módon megjegyzi, hogy az – más fordításokhoz hasonlóan – sem mentes a hiányosságoktól. Ezen keresztül szemlélteti, hogy a rímek, a hangzók, valamint azok

[96] Kosztolányi, „Tanulmány egy versről." 206.

időtartama (hosszúsága és rövidsége) éppoly jelentéshordozó tényező, mint a vers eszmei tartalma. A szöveg érdekessége, hogy Kosztolányi álláspontja szerint a költő személyiségét a versen keresztül kell megérteni, és a szerző életrajza nem bír meghatározó jelentőséggel. Ennek ellenére az említett tanulmányban is közöl életrajzi adatokat, ahogy az általam vizsgált *MK* című kötetben valamennyi költőről részletes – olykor fényképekkel illusztrált – életrajzi ismertetést nyújt.

Korszakalkotó fordítói elképzeléseit mindig teljes meggyőződéssel vállalta, arról alkotótársainak és olvasóinak is mindig számot adott, ahogy az *MK1* előszavában is például:

„Most, mikor útrabocsátom a könyvemet, úgy tetszik, hogy rajta nemcsak e sok-sok zseni életárama fut át, de az én életem is ott hagyta a nyomát és itt-ott a saját szavaimat is észreveszem, amelyek kedvesek nekem, szervesen összeforrtak velem. Eltüntethetném, kigyomlálhatnám őket, de nem akarom."[97]

Joggal merül fel a kérdés, hogy Kosztolányi fordítói attitűdjének elméleti megalapozottsága milyen forrásokra vezethető vissza, milyen hatások formálták szemléletét, kik szolgáltak számára mintául, illetve mely fordítási diskurzusokat vagy gondolkodókat ismerhette és integrálhatta gyakorlatába. Kevés információ áll rendelkezésünkre arról, hogy milyen magyar és idegen nyelvű műveket olvashatott, mivel ilyen jellegű olvasmányélményeiről csupán elvétve tett említést írásaiban vagy levelezésében.[98]

Mint már fentebb említettem, a fordítás elmélete Kosztolányi Dezső korában már több évszázados hagyományra tekintett vissza, így a XX. század első évtizedeire a műfordítás nem pusztán gyakorlati tevékenység, hanem elméleti reflexió tárgya is lett. A fordítással kapcsolatos gondolkodás a hűség és szabadság, az idegenség és befogadhatóság kérdései körül szerveződött, és számos meghatározó teoretikus fogalmazott meg alapvető elveket, amelyeket Kosztolányi minden bizonnyal jól ismert.

GEORGE STEINER fordításelméleti író négy korszakra bontja a fordítás történetét.[99] Kosztolányi és kora így a második szakaszra esik, amelyet FRIEDRICH SCHLEIERMACHER

[97] Kosztolányi Dezső, „*Modern Költők, Külföldi antológia"*, III-IV.
[98] Arany Zsuzsanna monográfiájában számos alkalommal említi Kosztolányi olvasmányélményeit. Például amikor egyetemi évei alatt Babitscsal és Juhásszal közösen elmélkedtek az olvasmányaikról (Arany, *Kosztolányi Dezső élete*, 68.)
[99] Steiner George, *After Babel: Aspects of Language and Translation*. (Oxford: Oxford University Press, 1975, = *Bábel után. Nyelv és fordítás*. Ford.: Bart István. (Budapest: Corvina, 2005), Korszakfelosztása: 1. Cicerótól a XVIII. század végéig, 2. 1813-1946-ig Schleiermacher esszéjétől Laurbaud művéig, 3. II. világháború utáni irodalomközpontú szakasz, 4. 1960-as évektől nyelvészet- és tudományközpontú fordításkutatás

esszéjétől számít Steiner. Schleiermacher két alapvető fordítási stratégiát különített el, a fordító „vagy az írót viszi az olvasóhoz, vagy az olvasót az íróhoz”[100], vagyis dönthet aközött, hogy idegenszerűséget őriz meg, vagy a szöveget a befogadóhoz idomítja. [101]

A XX. század elején a modernista fordításfelfogások közül WALTER BENJAMIN elmélete állhatott Kosztolányihoz a legközelebb: „Treue in der Übersetzung des einzelnen Wortes kann fast nie den Sinn voll wiedergeben, den es im Original hat.”[102] – írta Benjamin 1923-ban megjelent *A műfordító feladata* (*Die Aufgabe des Übersetzers*) című esszéjében. Benjamin alapvetően megkérdőjelezi a fordítás hagyományos, nyelvi értelemben vett hűségének fogalmát, és ehelyett a fordítást a mű ontológiai kiterjesztéseként értelmezi. Szerinte a fordítás a nyelv idegenségének csupán ideiglenes feloldódása, ugyanakkor történetileg kanonizáltabb erővel bír, mint az eredeti, hiszen tovább már semmiképpen nem fordítható.[103] Az ő fordításról vallott felfogásáról szóló gondolatok megfogalmazója, KÁNTÁS BALÁZS szerint ez a megközelítés is megkérdőjelezhető, hiszen a versfordításban is létezik – nem egy helyen bevett módszer az eredetitől eltérő nyelvből – fordított szövegből való fordítás. A fordítás ettől függetlenül önálló identitással bíró szöveg, mely ugyanúgy az olvasást szolgálja, mint az eredeti mű, és mintegy annak metaforájaként fogható fel.[104] Benjamin felfogása szerint a fordítás nem egyszerű másolata vagy közvetítője az eredeti szövegnek, hanem annak „utóélete” (Fortleben), amelyben a mű tovább él, új nyelvi közegben nyer létjogosultságot. Vagyis Benjamin – a XX. század második felének egyik legnagyobb hatású német filozófusához, Hans-Georg Gadamerhez hasonlóan – a továbbélőhöz (Fortleben), és nem annyira a túlélőhöz (Überleben) közelíti a fordítás létrejöttét.[105] A fordítás így nem reprodukció, hanem az eredeti szöveg újraszületése, az a folyamat, amelyben az alkotás átlép saját nyelvi határain, és a „tiszta nyelv” (reine Sprache) ideájához közelít.[106] Benjamin elméletében a fordítás feladata nem a jelentés

[100] saját fordítás, eredeti szöveg: „Entweder der Uebersezer läßt den Schriftsteller möglichst in Ruhe, und bewegt den Leser ihm entgegen; oder er läßt den Leser möglichst in Ruhe und bewegt den Schriftsteller ihm entgegen.” forrás: https://sites.unimi.it/dililefi/costazza/programmi/2006-07/Schleiermacher.pdf utolsó megtekintés: 2026.06.13., vö.: Friedrich Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens.* in *Sämtliche Werke*, Band 2, (Berlin ,1838) 201–238

[101] Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens,* 201–238., Verfremdung/Einbürgerung

[102] Walter Benjamin, *A műfordító feladata*, Ford. Szabó Csaba, In: Walter Benjamin, *A szirének hallgatása. Válogatott írások.* (Budapest: Osiris, 2001) 79., „*Hiszen a hűség az egyes szó lefordításában szinte soha nem adhatja vissza teljesen azt az értelmet, amit a szó az eredetiben jelent.*”, vö. http://kaempfer.free.fr/PDF/deutsch/benjamin.pdf , 7.

[103] Kántás Balázs, *A jelentés nyomában. A vers fordíthatóságáról vagy fordíthatatlanságáról Paul Celan költészete tükrében*. (Budapest, 2022) 16.

[104] Kántás, *A jelentés nyomában.* 16.

[105] Kiss Noémi, *Határhelyzetek. Paul Celan költészetének magyar recepciója*. (Budapest: Anonymus, 2003) 66.

[106] Benjamin, *A műfordító feladata*. „*Hiszen a hűség az egyes szó lefordításában szinte soha nem adhatja vissza teljesen azt az értelmet, amit a szó az eredetiben jelent.*”, vö. http://kaempfer.free.fr/PDF/deutsch/benjamin.pdf

pragmatikus közvetítése, hanem a nyelvek közötti mélyebb, szellemi kapcsolat megmutatása. A fordító nem „átviszi" az értelmet egyik nyelvből a másikba, hanem feltárja azokat a szerkezeti és hangzásbeli rétegeket, amelyek az eredeti mű nyelvi világát meghatározzák. A fordítás így nem szó szerinti megfelelésekre törekszik, hanem a szöveg belső rendjét, ritmusát, struktúráját és szellemi dimenzióját teszi láthatóvá a célnyelvben. Ennek a nyelvfilozófiai koncepciónak központi fogalma a fentebb említett „tiszta nyelv" (die reine Sprache), amely nem egy konkrét nyelv, hanem a nyelvek közös, eszményi alaprétege. A fordítás – Benjamin szerint – éppen abban a pillanatban teljesíti be küldetését, amikor képes e „tiszta nyelv" nyomait felmutatni, vagyis amikor a különböző nyelvek közötti viszony nem csupán közlés, hanem kölcsönös kinyilatkoztatás formájában tárul fel.[107]

A Benjamin-féle fordításfelfogás és Kosztolányi Dezső fordítói elmélete között több párhuzam is kimutatható, amelyről Józan Ildikó részletesen ír *Mű, fordítás, történet című könyvében*.[108] Kosztolányi fordítói írásaiban hasonlóképpen fogalmazódik meg a fordítás mint önálló alkotói aktus gondolata. Fordításetikai elve szerint a jó fordítás nem azonos az eredeti nyelvi formák mechanikus leképezésével, hanem a mű szellemének újrateremtése a célnyelvben. Ezzel Kosztolányi is elmozdul a nyelvi hűség fogalmától a tágabb értelemben vett megfelelés felé. Kosztolányi *Baudelaire és Verhaeren* című írásában is a rész-egész viszonyában vizsgálja a fordítást, ahogy azt Benjamin is teszi. Józan Ildikó erről így fogalmaz:

„Számos fordítás elméleti szöveg, így például Benjamin nagy jelentőséget nyert szövege (*A műfordító feladat*) is rész (fragmentum) és egész viszonyaként, vagy egy *lebontott* egység *visszaállításaként* írja le a fordítás folyamatát. Kosztolányi és Benjamin gondolatmenete rokonságot mutat: egyikük sem feltételezi, hogy a részek (Benjaminnál az eltörött edény cserepei) tökéletesen azonosak volnának, sőt, hangsúlyozzák ezek eltérését."[109]

Józan Ildikó kiemeli továbbá azt a közös elvet is, miszerint mind Kosztolányi, mind Benjamin a fordítást alapvetően feladatként értelmezi, ami egyben magával hozza annak szükségszerűségét is, hogy a fordítás során a feladat bizonyos részeit fel kell adni.

[107] Benjamin, *A műfordító feladata*.
[108] Józan Ildikó, Az anyanyelv és a fűszál – Kosztolányi Dezső, In *Mű, fordítás, történet - Elmélkedések*, (Budapest: Balassi Kiadó, 2009), 120-133.
[109] Józan Ildikó, Az anyanyelv és a fűszál – Kosztolányi Dezső, In *Mű, fordítás, történet – Elmélkedések*, 130.

Az első átfogó elemzés, amely a „nyugatos” fordítók munkáját tárgyalja, Rába György *A szép hűtlenek* című könyve. Rába – a korszak felfogásához igazodva, amelyet Radó Antal[110] valamint CSENGERI JÁNOS[111] képviselt – hűtlenségnek titulálta azon fordított műveket, amelyek eltérnek a forrásszöveg tartalmától, szókincsétől. A szabad fordítás elkerülését a hiteles közvetítés alapkövetelményének tekintették. A fordítástörténetben régóta központi kérdésként jelenik meg a hűség problémája, amely nemcsak nyelvi és poétikai, hanem kulturális és ideológiai szinten is meghatározó. CHAMBERLAIN szerint ennek a megközelítésnek egyik első ismert megfogalmazása GILLES MÉNAGE francia filológus nevéhez köthető, aki 1654-ben alkotta meg a *les belles infidèles* („szép hűtlenek”) kifejezést. A terminus az adaptáló fordítás gyakorlatát jellemzi, és azt az elgondolást tükrözi, miszerint egy fordítás nem lehet egyidejűleg szép (*belle*) és hűséges (*fidèle*).[112] Rába hasonló módon bírálja Kosztolányit a fordítói önkényesség miatt, akárcsak kortársai, fordítói gyakorlatát fegyelmezetlennek tartja, mivel az általa készített szövegek jelentős mértékben a hangzásra és az újraértelmezésre épülnek: „A *Modern költők* számos más helye bizonyítja Kosztolányi rajongását a teljes, a csengő-bongó rímek iránt, melynek minden más műfordítói feladatot hajlandó alárendelni.”[113] Ennek ellenére Rába egyfajta stilisztikai paradoxonnal él, a már fentebb említett „szép hűtlen” jelzővel illeti Kosztolányit – utalva ezzel a *les belles infidèles* fordításelméleti toposzra. E megnevezéssel impliciten elismeri, hogy bár Kosztolányi fordításai gyakran eltávolodnak az eredeti szöveg nyelvi és formai sajátosságaitól, önálló műalkotásként értelmezve azok esztétikailag értékes, „míves magyar versekként” olvashatók. Kosztolányi fordítói hűsége tehát nem a szó szerinti megfeleltetésben, hanem az eredeti mű szellemiségének, poétikai hangulatának és hatásmechanizmusának rekonstrukciójában nyilvánul meg.

A kortárs fordításelméleti megközelítések lényegesen megengedőbbek a fordítói szabadság kérdésében, és alaposabb vizsgálat esetén nyilvánvalóvá válik, hogy e nézetek lényegében Kosztolányi felfogásával esnek egybe.

„Fordításainak mérlegelésekor el kell ismerni, hogy nem követett azonos elveket. Az e fejezet élén szereplő két idézet közül az első inkább a cél-, a második a forrásszöveg elsődlegességét sugallná, de torzítás volna arra következtetni, hogy a későbbi évek nagyobb

[110] született Roder Antal (1862-1944), magyar író, költő, irodalomtörténész, műfordító
[111] Csengery János, (1856-1945), klasszika-filológus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, egyetemi tanár, műfordító
[112] Lori Chamberlain, Gender metaphorics in translation, in Baker Mona (szerk.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (New York, 2001) 93.
[113] Rába, *A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*, 234.

„hűséget" hoztak volna az eredetinek nevezett szöveghez."[114] – írja Szegedy-Maszák. Értelmezése szerint Kosztolányi a „hűség" fogalmát nem egységes, megragadható eszményként kezeli. Szegedy-Maszák ebből kiindulva amellett érvel, hogy a fordítás megítélésekor nem a hűség-hűtlenség dichotómiája a döntő, hanem annak meghatározása, hogy a célszöveg a forrásszöveg mely aspektusához, szerkezeti vagy jelentésbeli összetevőjéhez kíván hűséges maradni.

Józan Ildikó már kifejezetten modern szemléletű értelmezési keretben közelít ezekhez a fordításokhoz. A *Mű, fordítás, történet* című írásában átfogó képet nyújt a magyarországi fordítási hagyomány történetéről, amelyben hangsúlyos szerepet kap Kosztolányi Dezső és kora. A fordított szövegeket önálló alkotásként, költeményként értékeli, amely intertextuális módon reflektál a forrásszövegre. Józan Ildikó rámutat, hogy a fordítói hűség, pontosság vagy hatásazonosság kritikai kiemelése gyakran elfedi magát a szöveget, ezért a befogadás során inkább a célnyelvi szöveg vizsgálatára kell koncentrálni, miközben a forrásszöveg és a célszöveg összehasonlításának a különbségek feltárására kell szolgálnia. Rábával ellentétben ez a szemlélet célnyelv- és befogadóorientált, és teljesen más kérdezőhorizontok felől vizsgálja Kosztolányi munkásságát. Kántás Balázs összefoglalása alapján Józan Ildikó a következő kérdéseket fogalmazza meg: Tartozhatnak-e egyazon időben különböző nyelveken létező szövegek ugyanazon szerzőhöz? Kezelhetjük-e még egyáltalán a fordítást az eredeti szerző műveként, illetve felvethető-e műfordító társszerzőségének kérdése? Józan Ildikó véleménye szerint a fordított szövegek önálló irodalmi alkotásként kezelhetőek, amelyek intertextuális módon referálnak az eredeti műre.[115]

Egy másik, kifejezetten Kosztolányiról szóló tanulmányában,[116] többnyire az Évike Tündérországban (forrásmű: LEWIS CARROLL: *Alice's Adventures in Wonderland*) című fordítása példáján keresztül bizonyítja be Józan Ildikó Kosztolányi fordítói zsenialitását, és azt, hogy nincs relevanciája annak, hogy a hűség-hűtlenség tengelyén vizsgáljunk egy fordítást. Ebben a tanulmányban Kosztolányi fordítói gyakorlatának újraértékelésére vállalkozik, s

[114] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 479., a két idézet: 1) „Alkotásnak látom a műfordítást, nem másolásnak.[...] Műfordításaim nem úgy viszonylatiak az eredetihez, mint a festmény a festmény másolatához, inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhoz, melyet ábrázol." 2) „Utazni, igazán és szenvedélyesen utazni annyi, mint bújócskázni önmagunkkal és sorsunkkal, másnak rémleni önmagunk és embertársaink szemében, mint amik vagyunk, s ugyanezt az enyhületet adja olykor az idegen nyelv is, mely takaró álarca egyéniségünknek, s azt a káprázatot kelti bennünk, hogy lehetőségeink végtelenek és abból a kötöttségből, melybe végzetünk vetett, esetleg ki is szabadulhatunk." 478.

[115] Józan Ildikó, *Mű, fordítás, történet (Elmélkedések)*. (Budapest: Balassi Kiadó, 2009), valamint Kántás Balázs, „Szép-e minden, ami hűtlen? Rába György A szép hűtlenek és Józan Ildikó Mű, fordítás, történet című fordítástörténeti monográfiáinak rövid szemléleti és elméleti összehasonlítása." *Kurázsi Folyóirat*, 2013.

[116] Józan, „Nyelvek poétikája. Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás", 213-238.

különösen a fordításokban megnyilvánuló, „legendássá" vált hűtlenség-teória ellen fogalmaz meg érveket. Elemzéseiben szemléletes példákon keresztül mutatja be, hogy a fordítói hűség kérdése nem redukálható egyszerű oppozícióra, a jelenség ennél összetettebb, és újragondolást igényel: „Érdemes volna tehát túllépni azon, hogy a fordításművek értelmezését kizárólag az eredetivel való összehasonlításra korlátozzuk, és időszerű lenne ezeket a műveket, illetve a nyelvek közötti közvetítés kérdését az irodalmi rendszer és működés összetett folyamatainak és jelenségeinek közegében újragondolni."[117] Józan Ildikó minden Kosztolányi-fordítást a már fentebb említett „fordításműként" kezel, mindegyik önálló irodalmi alkotásként is értelmezhető. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a XIX. századi fordítások többsége a *Nyugat*-nemzedék által új fordításban született újjá, ahogy Kosztolányi fordításai is, amelyek immár több mint hetven–száz éve fennmaradtak és aktív használatban vannak. Emellett hangsúlyozza, hogy a fordítók fordításelméleti írásai csupán értelmezési hátteret nyújthatnak a műfordítások megértéséhez, ám azok közvetlen magyarázatául nem szolgálhatnak.[118]

Kosztolányi fordítói attitűdjét nem csupán teoretikusok formálhatták, hanem jelentős mértékben formálódott külföldi lírikusok és azok fordítási gyakorlatai által is. Válogatásának szempontjai, hogy milyen költeményeket fordít, nem vezethetők vissza egyetlen tényezőre vagy magyarázó elvre. Szegedy-Maszák e tekintetben több lényeges meghatározó mozzanatot emel ki a költő pályájából. Ezek között szerepel a megrendelések hatása, amely olykor nem a Kosztolányi szemszögéből leginkább preferált művek kiválasztását eredményezte, hanem külső igényekhez igazodó fordítói döntéseket. Ugyanakkor belső, poétikai-írói motiváció is jelentős válogatási tényezőként működhetett. Mindemellett a nyelvismeret természetes módon szintén korlátozó és irányító szerepet játszott a választásokban, még akkor is, ha ismert, hogy Kosztolányi bizonyos esetekben közvetítő nyelveken keresztül is végzett fordításokat.[119]

III.2. A *Modern költők* kiadásának irodalmi, jogi háttere

A szellemi alkotómunka – ami az önkifejezés, önteremtés és az identifikáció egyik kiemelkedő jelentőségű eszköze – egyidős az emberiség történelmével. Az individuumot kifejező alanyi oldal mellett jelen rész azt kívánja bemutatni, hogy a forgalomképessé vált szellemi alkotásokra milyen jogi szabályozások voltak érvényesek az általam is vizsgált XIX-XX. század fordulóján

[117] Józan, „Nyelvek poétikája. Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás", 236.
[118] Józan, „Nyelvek poétikája. Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás", 213-238.
[119] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 478-517.

élő és alkotó magyar szerzőkre és írásaikra, így Kosztolányi Dezső munkásságára is, mindenekelőtt a dolgozat tárgyát képező *MK* című antológiájának 1914-es első és 1921-es második kiadására, amit a kiadóival folytatott levelezése és további magánlevelezései alapján vizsgáltam. A korábban említett jogi szabályozás Magyarországon ekkor még nem volt kialakult gyakorlat, ezért ezt most részletesebben szeretném bemutatni, és az *MK1*, valamint *MK2* megszületését ebbe a kontextusba helyezni.

Elsőként a szerzői jog fogalmának tisztázása, majd kialakulásának elméleti és gyakorlati feltételei kerülnek áttekintésre, főként, de nem kizárólag a századforduló jogászainak (ALFÖLDY DEZSŐ,[120] APÁTHY ISTVÁN,[121] BALÁS P. ELEMÉR,[122] KENEDI GÉZA,[123] MOLNÁR ANTAL,[124] NIZSALOVZSKY ENDRE[125]) munkái alapján. Ezt követően a szerzői jog sajátosságait és szerepét mutatom be Kosztolányi Dezső munkásságában, azt, hogy miként szolgáltak ezek a sajátosságok a politikai és jogi gondolkodás kereteként a szerző anyagi helyzetét illetően, milyen szerepet töltöttek be annak tudatos vagy esetleges alakításában.

A szellemi alkotások polgári jogi védelme alapvető szerepet játszik a modern társadalmakban, különösen a gazdasági, kulturális és technológiai fejlődés szempontjából. A szellemi alkotások olyan nem anyagi természetű javak, amelyeknek az értéke nem a fizikai megjelenésükben, hanem az általuk hordozott szellemi tartalomban rejlik.[126] A szerzői jogok kialakulása szorosan összefügg az emberi alkotóképesség, a művészetek és a tudomány fejlődésével. A szerzői jogok fejlődése Európában és más országokban a XIX. század folyamán gyorsult fel, különösen a technológiai fejlődés, például a nyomtatott könyvek, újságok és egyéb kiadványok terjedésének következtében. Az ipari forradalom megteremtette annak lehetőségét, hogy a szellemi termékek széles közönséghez jussanak el, így egyre inkább szükségessé vált a szerzők jogainak nemzetközi védelme. Ezen igény kielégítésére született meg a már említett *Berni Egyezmény* 1886-ban,[127] amely a szerzői jogok nemzetközi védelmét biztosította. A *Berni Egyezmény* célja az volt, hogy a szerzők ne csupán saját hazájukban, hanem más országokban

[120] Alföldy Dezső, *A magyar szerzői jog*, (Budapest: Grill Kiadó, 1936).
[121] Apáthy István, „A szerzői jogról szóló törvény", *Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből, 8. kötet*, (Budapest: MTA, 1887) 1-32.
[122] Balás P. Elemér, *Szerzői jog*, in Szladits Károly (szerk.) Magyar Magánjog I., (Budapest: Grill Kiadó, 1941) 664-694.
[123] Kenedi Géza, *A magyar szerzői jog*, (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1908).
[124] Molnár Antal, „Az irodalmi szerzőjog", *Magyar Igazságügy I.*, (Budapest: Zilahy Sámuel, 1874) 222-227.
[125] Nizsalovszky Endre, „Fogalomkutató és érdekkutató jogtudomány, a szabadjogi iskola és a tiszta jogtan", *Tanulmányok a jogról*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984) 11-39.
[126] Nizsalovszky, „Fogalomkutató és érdekkutató jogtudomány", 15.
[127] Az egyezményhez megalkotásakor 10 állam járult hozzá: Belgium, Franciaország, Haiti, Libéria, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svájc és Tunézia. Magyarország önállóan: 1922. február 14-én

is védelmet élvezzenek.[128] Az egyezmény a szerzői jogi védelem minimális szabályait határozta meg, és olyan nemzetközi rendszert hozott létre, amely azóta is alapvető szerepet játszik a szerzői jogi törvények nemzetközi harmonizálásában. A szerzői jogok fejlődése szoros összefüggésben áll a technológia modernizálódásával, valamint a közösség és az alkotók érdekeinek kiegyensúlyozásával. A modern szerzői jogi rendszerek törekszenek arra, hogy egyensúlyt teremtsenek a művekhez való széles körű hozzáférés biztosítása és az alkotók jogainak védelme között. Az alkotók számára az anyagi elismerés és a szellemi tulajdon védelme elengedhetetlen, azonban a társadalom érdeke is, hogy a kulturális és tudományos alkotások ne korlátozódjanak túlságosan a magántulajdon keretei közé. A szellemi alkotások polgári jogi védelme elengedhetetlen az innováció, a kreativitás és a gazdasági fejlődés fenntartása érdekében. Az alkotók és találmányok jogosultjai a jogi védelem révén biztosítják, hogy szellemi termékeik hasznosítása kizárólag az ő engedélyükkel történjen, és ezáltal anyagi haszonhoz jussanak. A polgári jogi szabályozás nemcsak az alkotók érdekeit szolgálja, hanem elősegíti a társadalmi és gazdasági fejlődést is azáltal, hogy ösztönzi az új találmányok, művészeti alkotások és technológiai innovációk létrehozását.[129]

A szerzői jog védelme Magyarországon több évszázados múltra tekint vissza, amely szorosan kapcsolódik az európai szerzői jogi szabályozások fejlődéséhez. A viharos osztrák–magyar viszony miatt a saját szerzői jogi szabályozásunk alapjaként – többnyire dacból – a porosz–német mintát tartottuk követendőnek.[130] A kodifikációs időszakban az első lépést az 1875. évi XXXVII. tc. II. rész 8. címében a kiadói ügylet szabályozásával tette meg a magyar törvényhozás a honi kiadói és szerzői jog törvényes szabályozása felé.[131] Az 1884. évi XVI. törvénycikk – Magyarország első szerzői jogi törvénye – jogi keretet biztosított az irodalmi és művészeti alkotások védelmére, ami jelentős előrelépés volt a korábbi szabályozásokhoz képest. Az egyik legfőbb kérdés az új törvényi szabályozás kapcsán a Kosztolányi kiadásokat illetően, hogy vajon tulajdonjoggal bírtak-e a szerzők produktumaik tekintetében? Ez a törvény lehetővé tette, hogy az írók, költők, zeneszerzők és más művészek kizárólagos joggal rendelkezzenek műveik felett, illetve biztosította számukra, hogy műveik hasznosítása révén anyagi juttatásban részesüljenek. A XX. század elején a szerzői jog különösen fontos szerepet játszott a művészi szabadság és az alkotók függetlenségének biztosításában. Az irodalmi és

[128] https://ijoten.hu/uploads/nemzetkozi-szerzoi-es-szomszedos-jogi-egyezmenyek.pdf - utolsó megtekintés 2025. január 25.
[129] https://copy21.com/2022/02/100-ev-berni-egyezmeny-nehany-gondolat-magyarorszag-csatlakozasarol/ - utolsó megtekintés 2025. január 25.
[130] Legeza Dénes (szerk.): *Szerzői jog mindenkinek,* (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017) 35.
[131] Kenedi, *A magyar szerzői jog*, 15.

művészeti élet ekkor vált igazán professzionálissá Magyarországon, és a szerzői jogi védelem segítette az írókat abban, hogy munkájukat megélhetésük alapjává tegyék. Kosztolányi számára, aki nemcsak költőként, de fordítóként, novellistaként és újságíróként is aktívan dolgozott, a szerzői jogok gyakorlati jelentősége különösen fontos volt. Az 1884. évi első valódi szerzői jogi törvény már a szerzők érdekeit helyezte előtérbe. A törvény jelentőségét az is növeli, hogy Magyarország a nemzetközi tendenciákhoz igazodva a szerzői jogi védelem korszerű rendszerét kezdte alkalmazni. Meghatározta, hogy a szerzői jog milyen típusú művekre terjed ki, ideértve az irodalmi, művészeti, zenei és tudományos alkotásokat. A jogszabály kifejezetten rendelkezett arról is, hogy a szerzői jog a szerző halála után is fennmarad egy bizonyos ideig (eredetileg 50 évig). Ez fontos lépés volt a szerzők és utódaik érdekeinek védelme érdekében, mivel lehetővé tette, hogy a szerzők jogutódai is élvezhessék az alkotások gazdasági hasznát. Ez a törvénycikk a szerzői jogokat egyéni alkotói jogként ismerte el, és biztosította a szerzők számára a művek hasznosításának kizárólagos jogát.

Ez a későbbiekben Kosztolányi legfőbb konfliktusforrása lett a kiadóival, különösen a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársasággal, korábbi kiadójának, az Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaságnak a bizományosával vívott harcában. Legszembetűnőbben az *MK2* kiadása kapcsán merült fel a szerzői jog körüli csatározás a költő és az Élet kiadói jogait bizományosként érvényesítő Révai Testvérek között.

Kosztolányi Dezső a világháború idején Trianonig bezárólag számos kötetet adott ki, aminek egyik oka a költői önkifejezés mellett a háború okozta nehéz anyagi megélhetés. Sok mindent tudunk a háború kapcsán átélt küzdelmeiről, majd a trianoni békeszerződés okozta traumákról,[132] amelyek miatt anyagi gondokkal küzdhetett a Kosztolányi-család. Felesége, Kosztolányi Dezsőné visszaemlékezésében külön fejezetet szánt a háborús évek felidézésére,[133] amelyben arról írt, miként hatalmasodott el Kosztolányin a félelem, hogy háború közeleg, aminek következtében kijelentette: „A mi életünknek már vége. A költészetnek vége. Az európai műveltségnek vége."[134] Félelmei egy rosszabb korszakról beigazolódtak: „A lapnál, ahol dolgozik, fizetését felére csökkentik. Eddig az írás csak játék volt, boldog játék, most

[132] Ld. Szénási Zoltán, „Veszteség, nagyság, egység: a textuális tér elfoglalása a Vérző Magyarország című antológiában", *Literatura*, 45, sz.4, 2019, 382-391., Kozek Bianka, *Élet, művészet és irodalom Trianon árnyékában – Kosztolányi Dezső és a trianoni békeszerződés.* in Molnár Dániel – Molnár Dóra (szerk.), *Trianon Doktorandusz Konferencia sorozat tanulmánykötet.* (Budapest, 2023) 88-94.; Csíky Balázs, „Trianon kérdésköre Kosztolányi Dezső életművében", *Sic Itur Ad Astra*, sz.2-3, 2003, 271-292.

[133] A visszaemlékezést, habár fontos irodalmi lenyomat, érdemes kritikával kezelni, mivel Kosztolányiné ezeket az emlékeit évekkel később jegyezte le.

[134] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* (Budapest: Aspy Kiadó, 2004) 214.

rengeteget kell dolgoznia, hogy megéljünk.”,[135] erről maga Kosztolányi is ír egy 1915-ös levelében: „A háborús újságírás rendkívüli feladatokat ró ránk. Éjjel-nappal talpon kell lennünk. Csak éppen aludni és enni tudunk a munkánkon kívül.”[136] Mentális állapota is hanyatlik, üldözési mániában szenved, felesége állítása szerint kerülő utakon jár haza, kapuk alá bújik meg, de vannak napok, hogy az utcára sem mer lépni.[137] A visszaemlékezés meghatározó darabja a Kun Bélánál töltött látogatás, amire ekképp emlékezik vissza: „Reád semmi szükség a proletárállamban. Versek nem kellenek. Majd tanulsz valami mesterséget. Ha okoskodsz, ki fogunk végezni.”[138]

A nehéz anyagi helyzetben lévő költő pénzszerzési lehetőségeiről is olvashatunk Kosztolányinénál: „A legsajátosabb pénzforrások fakadnak ebben az időben.”[139] Az idézett írásban olvashatunk egy érdekes anekdotát is, mely szerint Kosztolányi még egy reménytelen színdarab feljavítását is vállalta, csak hogy pénzhez jusson. A megállapodás szerint a költő a H. R. monogramú műkedvelő „színműíró” meg nem nevezett darabját, barátjával Horvát Henrikkel kellett átdolgoznia, amit Kosztolányiné „mókás pénzszerző játéknak” nevez.[140] Emellett a pénzszerző játék egyéb módjaihoz is folyamodott, így például egyik kedvelt időtöltését, a kártyajátékot is folyamatosan űzte, folyamatos veszteséggel.

Az *MK1* kiadási körülményeit is ez a bizonytalan, a háborútól való félelemmel terhelt légkör határozza meg. A levelezéséből fennmaradt első, általunk ismert adat az antológiával kapcsolatban egy 1913-as októberi levél Rozsnyay Kálmánnak címezve. A dokumentum nem csupán a vállalkozás korai szakaszára vet fényt, hanem a felépítés szempontjából is releváns adalékokkal szolgál, arról tanúskodik, hogy a szerző az életrajzi információk összegyűjtésében ismeretségi hálóját is felhasználta, és szükség esetén barátai közreműködését is igénybe vette:

„Kedves barátom,
egy alkalommal már írtam neked, kértem töled, hogy póstafordultával légy szíves közölni velem lord Alfred Doŭglas-nek, a költőnek legfontosabb életrajzi adatait. (Születési éve,

[135] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, 216.
[136] 432. számú levél in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 282.
[137] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 215.
[138] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 236.
[139] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 226., megyjegyzés: Kosztolányi Dezső jövedelemszerzési lehetőségei nem merültek ki a költői tevékenységben. Már az 1910-es évektől kezdődően újságíróként is aktívan működött, emellett színházi műveket és prózai alkotásokat fordított. Utóbbiak egy része önálló kötetekben is megjelent. vö. Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete.* Osiris Kiadó, Budapest 2017.
[140] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 226.

köteteinek cime és dátuma.) Levelemre nem kaptam választ. Arra kérlek, édes fiam, nyomban írj, egy antológiát állítok össze, gyorsan szükségem van baráti felvilágosításodra. (...)"[141]

1914 elejéről datált levél a következő, amelyből kiderül, Kosztolányi arra kéri kiadóját, Tevan Andort, hogy *A szegény kisgyermek panaszai* című kötetének újrakiadásával még ne jöjjön ki, mivel más kötetek megjelenésével, így az *MK1* című antológiával „ostromoljuk a közönséget."[142] Az 1914-es *MK1* az Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság gondozásában jelent meg, az „*Élet könyvei*" (*Bibliotheca vitae*) című könyvsorozat 10. darabjaként. Az 1914-es kiadásról Kosztolányiné csak annyit jegyzett fel, hogy férje nagyon szeret fordítani, és naponta fordít egy-két versszakot, valamint, hogy 1914-ben melyik kiadó adta ki ezt a kötetet. Habár felesége a következőket írta ezen időszak könyvkiadásai kapcsán: „Egészen senkinek sem adja oda magát, kiadónak sem. Valamennyivel nyájas, udvarias barátságot tart, mindenkié, de senkié sem egészen.",[143] mégis, ha sorra vesszük a háború kitörésétől megjelent köteteit, azt látjuk, hogy nagy számban Tevan Andorral, a Tevan Nyomda alapítójával adatott ki több könyvet is: *Mágia. Kosztolányi Dezső verseskönyve* (1912), *A szegény kisgyermek panaszai* második kiadás (1913), *Mécs* (1913), *Lánc, lánc, eszterlánc … Kosztolányi Dezső új versei* (1914), *Öcsém* (1914), *Mák. Kosztolányi Dezső új versei* (1916), *Kenyér és bor* (1920).

Ahhoz, hogy megértsük az 1914-es első és az 1921-es második kiadás körülményeit, át kell tekintenünk Kosztolányi és Tevan Andor munkakapcsolatát. A *Mágia* kritikai kiadása a kérdéskört részletekbe menően, már a kapcsolat kezdeti fázisától kiindulva vizsgálja. E helyütt Tevan Andor visszaemlékezésének egy részlete kerül idézésre, amelyben felidézi, hogy Franyó Zoltán egyik irodalmi lapjának nyomtatási költségeit nem térítette meg számára. Beszámolója szerint a mintegy fél évvel későbbi újbóli találkozás alkalmával Franyó ígéretet tett a tartozás alternatív rendezésére, mégpedig oly módon, hogy közvetítőként bevezeti őt a magyar irodalmi élet meghatározó köreibe.[144]

„[...] Ezt az ígéretet nyomban be is váltotta. Még akkor este körülvezetett a New-York híres karzatán. Ott ismerkedtem meg akkor a fiatalokkal. Ott indult el Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Somlyó Zoltán, Révész Andor, Keleti Arthur, Nagy Lajos írókkal a később oly

[141] 487. levél, in Sárközi Éva (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913*, (Budapest: L'Harmattan, 2026) 600-601.
[142] 387. számú in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 263.
[143] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 224.
[144] Győrei Parádi (s.a.r.), Kosztolányi Dezső, *Mágia*, (Budapest: Kalligram, 2025) 269-283.

termékennyé és jelentőssé fejlődő barátságom. (...) Kosztolányi Dezsővel induló barátságom emlékezetes marad számomra mindvégig. Az első kézfogásunk a New-York-ban már kiváltotta mindkettőnkből azt a rokonérzést, amely évtizedes összeköttetésünk alatt jellemezte barátságunkat. (...) Meghívására másnap a lakásán látogattam meg a József körúton. (...) Bizalmas együttesben hosszan elbeszélgettünk, könyvekről, magunkról és mire eltávoztam tőle, a Mágia című verseskötetének kéziratait is vittem magammal. Ez volt az első kötet s évek folyamán ezt követte a Szegény kisgyermek panaszai, a Mák, a Kenyér és bor és a Négy fal között verseskötéteinek, sok prózai munkájának és fordításának kiadása. [...]”[145]

A *Mágia* kritikai kiadása megalapozottan hívja fel a figyelmet arra, hogy az említett körülmény feltehetően nem a feltételezett módon alakult, erre utal Tevan Andor részére írott, 1912 márciusára datált levél tanúsága is: „Kedves jó uram, a kötetem összeállítása sokkal nagyobb munkába kerül, mint gondoltam. Éppen ezért az elküldésről leteszek és szombaton nyújtom át önnek személyesen, amikor Budapesten lesz.”[146]

Jóllehet az 1914-es *MK1* kiadás évében nagyon intenzív munkakapcsolatban álltak, mégsem az ő nyomdája adta azt ki ─ hiszen az egy gyűjteményes kiadás része volt ─, addig a második kiadás esetében Kosztolányi már mindenképpen nála szerette volna megjelentetni a kötetet, de az Élettel érvényben lévő szerződése meghiúsította szándékát. A szerződésre érvényes volt az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben foglalt kereskedelmi törvény kiadói ügyleteket szabályozó 517. §-a, amely kimondja, hogy „mig a többszörözés végett átengedett munkáknak azon példányai, melyeknek forgalomba helyezésére a kiadó jogot nyert, el nem keltek, a szerző munkájával oly intézkedéseket nem tehet, melyek a kiadó kárára lehetnének.”[147] Ez vonatkozik – hacsak nem létezik erre valamilyen külön megállapodás – a már megjelent művek újrakiadására, a megjelent művekre vonatkozó kiadás jogának másoknak való átengedésére, de ugyanúgy az életműkiadásokra vagy a már megjelent művek „valamely gyűjteménybe” való felvételére is.[148]

A vele folytatott, nagy számban fennmaradt levelezésből, a kötetek megjelenésével kapcsolatban nagyon sok körülmény kiderül, többek között az is, hogy a költő pénzhiányban

[145] Tevan Andor, *Narancsliget az Északi-sarkon. A nyomda könyvkiadásának történetéből*, (Békéscsaba-Gyoma: Kner Nyomda, 1989) 12-13.
[146] 415. levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 462-465.
[147] dr. Márkus Dezső (szerk.), Magyar törvénytár. 1875–1876. évi törvényczikkek, (Budapest: Franklin-Társulat Magyar irodalmi intézet és Könyvnyomda, 1896) 201.
[148] Zákány Tóth Péter, „Minden perc, minden papír pénz. A jogi és gazdasági diskurzus összjátéka Kosztolányi Dezső első kötetének alakulásában.” *Studia Litteraria* 57, sz.1-2, (2018) 167.

szenvedett. Közvetlenül a *Mágia* című kötet megjelenése előttről azt írja: „Póstafordultával kérem vissza a nyilatkozatot, mert csak erre kapok pénzt. (Nagy pénzzavarban vagyok!).”[149] További levélváltásai is főleg pénzügyi gondokról szólnak, valamint Tevan Andor kevéssé precíz, határidőket kevésbé betartó munkásságáról. Kosztolányi olykor az enyhe fenyegetés, kisebb lelki nyomás eszközéhez nyúl, és azt írja, hogy máshova viszi a munkáját: „Fel akartam ajánlani a Tevan Könyvtárnak (amely ízléses és első rangú) egy füzetke novellát. (…) (Póstafordultával, mert különben máshol kopogok. Igen kell a pénz.).”[150] A kettőjük közötti levelezésből az is kiderül, hogy a kiadások sokszor késnek, amit a költő jogosan sérelmez is Tevannak: „a karácsonyra hirdetett könyvem még most se jelent meg. Ez itten kínos feltűnést keltett, amely nemcsak nekem árt, de önnek is.”[151] További, Tevannak írott leveleiben Kosztolányi számonkérően ír a kiadónak, hogy az nem válaszol neki a többszöri megkeresés ellenére sem. Minden levélben azt írja az anyagiakról, hogy sürgősen szüksége van pénzre – amit azonnali hatállyal kérelmez is –,[152] de hogy valóban így volt-e, vagy csak így szerette volna ösztönözni a kiadót, hogy a honoráriumához jusson, kérdéses. Mindezek ellenére a költőnek nagy bizalma alakult ki Tevan irányába, ami az *MK2* megjelentetése okán válik fontossá. Az, hogy miért ragaszkodott ennyire hozzá, szintén kérdéses. Munkamorálját is ezen levelekből ismerhetjük meg a legjobban. Pontos kéréseket fogalmaz meg, egyértelműek az elképzelései, hogy mit szeretne látni, olvasni. Nagyon ügyel a részletekre, maximalista: „Azonkívül, mielőtt megjelennék bármelyik kötetem, *nyomás előtt* még egyszer látni akarom a teljes korrektúrát együtt, nehogy véletlenül, akár a legcsekélyebb hiba is becsússzon a könyvbe.”[153]

A Révai Kiadó iratanyagán belül található az Élet Irodalmi és Nyomda rt. az Élet könyvei sorozatra vonatkozó dokumentumai.[154] Az első fontos rendelkezésre álló forrás a Révai Testvérek Irodalmi Intézet rt. és az Élet Irodalmi és Nyomda rt. közötti megállapodás 1913. február 5-éről, amelyben a következő megállapítás olvasható: „A közöttünk és Önök között lefolytatott tárgyalások eredményeképpen az alábbi megállapodásra jutottunk: Elhatároztuk, hogy mintegy harmincz müből egy egyöntetű gyüjteményes kiadást fogunk – később egyetértőleg megállapitandó alkalmas egybefoglaló gyüjteményes cím alatt –

[149] 464. számú levél in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 555-556.
[150] 452. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 534-535.
[151] 382. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 261.
[152] ld. 401, 403, 404, 405, 409 számú levelek, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók.*
[153] 495. számú levél in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 614-615., ld. továbbá in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913*, 431, 486, 490, valamint in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 747, 748. számú leveleket.
[154] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi, HU-MNL-OL-Z720/137. tétel

közrebocsátani."[155] Ez lett később a *Bibliotheca Vitae – Az Élet könyvei* című könyvsorozat, amelyek között Kosztolányi kötete is megjelent. A tízoldalas megállapodásban rögzítésre került, hogy a kiadás vezető szempontjai között szerepel, hogy a művek szigorúan megfeleljenek a morális elveknek, illeszkedjenek a modern keresztény világfelfogáshoz, valamint összhangban álljanak a katolikus érzülettel. A szerződésből kiderül, hogy a könyveket az Élet Kiadó fogja megjelentetni, és ők birtokolják a kiadói jogokat. A dokumentum részletesen tartalmazza a kötetek előállításának árát, valamint rögzíti, hogy a gyűjtemény három sorozatban kerül kiadásra, egyenként háromszor tíz kötetben. A megállapodás kitér arra is, hogy a kiadási időpontok csúszhatnak háború, földrengés, terméshiány vagy árvíz esetén.[156]

A felek megállapodnak, hogy utánnyomás esetén az Élet Kiadó gyorsan intézkedik a szállítások biztosítása érdekében, amennyiben saját nyomdájuk nem tudja teljesíteni a feladatot, más nyomdánál történő előállításról gondoskodnak. Ha ez sem lehetséges, értesíteni kell a Révai Testvéreket, hogy ők intézkedhessenek, mivel közös érdek a folyamatos ellátás biztosítása. A „defekt íveket" az Élet Kiadónak kell pótolnia, a szükséges papírtöbbletet pedig a Révai Testvérek biztosítják. A szerződés előírja továbbá, hogy a kiadvány formailag megfeleljen a modern könyvkiadási követelményeknek, és példaként Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök *Magasságok felé* című művét jelöli meg.

A szerződés XI. pontja kimondja, hogy az Élet Kiadó köteles minden rendelkezésére álló kapcsolatot mozgósítani a magyarországi katolikus irányzatú lapoknál a kötetek reklámozása és pozitív recenziók megszerzése érdekében. Ezen túlmenően főpapoktól ajánlólevelek beszerzéséről is gondoskodnia kell.

A dokumentumok között szerepel továbbá egy 1913. november 7-én kelt szerződés, amelyben Leszik Károly vállalja az *Élet könyvei* könyvsorozat első sorozatának 5 kötetének kötési feladatát. (A másik ötöt más könyvkötő céggel köttették.) Az irat a képek nyomtatására vonatkozó rendelkezéseket is tartalmazza: „Néhány kötetbe egyes lapokból álló münyomó papirra nyomott képmellékletek lesznek beragsztandók, melyek ugyanolyan alakuak, mint a kötetek."[157] Ezekért Leszik Károly „minden 1000 kép beragsztásáért 80 fillér pótlékot"[158] számít fel. A szerződés tárgya, hogy amennyiben elégedettek munkájával, úgy a második sorozat valamennyi kötetét ő köti.

[155] HU-MNL-OL-Z720/137/3-9. tétel
[156] Amelyre példát is olvashatunk, a háború miatti kiadás-szüneteltetésről Dr. Zlinszky János ügyvéd levele árulkodik.
[157] HU-MNL-OL-Z720/137/125-127. tétel
[158] 1 korona=100 fillér, idézet: HU-MNL-OL-Z720/137/125-127. tétel

A szerkesztésért dr. Szabó László tanár úr, az Élet könyvkiadó vezetője felel, emellett feláll egy legfeljebb nyolcfős szerkesztői bizottság, amely a művek erkölcsi és dogmatikai megfelelőségét ellenőrzi, még kézirati formában. 1913. február 10-ei keltezésű az a szerződés, amelyben Szabó elvállalja a szerkesztést, illetve, hogy az ő feladata lesz az írókkal szükséges megbeszélések lefolytatása, valamint a kéziratok és a korrektúrák átnézése is. A szerződés egyik lényeges rendelkezése a III. pontban található, amely szerint az írókkal kötendő szerződéseket ő köti meg, majd a létrejött szerződéseket átadja a Révai Testvéreknek. Ezen túlmenően kötelezettséget vállal arra is, hogy a megírandó és lefordítandó művek végleges listáját összeállítja.

A fennmaradt anyagok között található a harminc kötetből huszonhárom darabhoz tartozó szerződés. Ezek egységes, standardizált gépírott szerződésmintán alapulnak, szövegük és tartalmi elemeik teljes mértékben megegyeznek. Kivételt egyedül Babits szerződése képez, amelyben kéziratos javítások találhatók. A szerződések között szerepel Kosztolányi 1913. március 18-án kelt megállapodása is, érdekessége azonban, hogy nem *MK* cím szerepel rajta, hanem „*Remeték*".[159] Feltételezhetnénk, hogy Kosztolányi eredetileg más címet kívánt adni készülő kötetének, azonban ugyanezen dátummal fennmaradt egy átvételi elismervény is, amelyben a szerző a következőket rögzíti: „Ezennel elismerem, hogy az Önnek átadott novella-kötetemet szerződésileg megállapított tiszteletdíjára a mai napon előlegül[160] 500.- K, azaz ötszáz koronát felvettem."[161] A szerződés értelmében a felek rögzítik, hogy a szerző kötelezettséget vállal a sorozat egyik kötetének megírására, amelynek terjedelme mintegy húsz nyomtatott ív lesz, amely 320 oldalt jelentene, ezzel szemben Kosztolányi kötete majd 494 oldalas. A dokumentum továbbá kimondja, hogy a szerző a kötet szellemiségét tudomásul veszi, és elfogadja, hogy a művet a szerkesztőbizottság felülbírálhatja, ennek megfelelően kötelezi magát arra, hogy szükség esetén a kívánt módosításokat végrehajtja. A szerződés rögzíti azt is, hogy a kéziratot nyomásra kész állapotban 1913. május 1-jéig kell átadni (az *MK1* végül 1913 decemberében jelenik meg), valamint, hogy Kosztolányi a munkája ellenértékeként 1000 koronában részesül. Ugyanez a dokumentum tartalmazza azt a rendelkezést is, amely a későbbiekben Kosztolányi számára problémát jelentett: „Ezen művemnek korlátlan és

[159] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HU-MNL-OL-Z720/137/77-es jelzetű dokumentumegyüttes, ld. 323-as lábjegyzetnél található felvétel

[160] a gépelt átvételi elismervényben ez a szó Kosztolányi kézírásával olvasható, idézet: HU-MNL-OL-Z720/137/76 tétel

[161] 1 korona=2441 Ft, forrás: https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/ utoljára megtekintve: 2026. 02. 07.

kizárólagos kiadói és szerzői jogát ezennel Önre, illetőleg jogutódjára ruházom át (...)".[162] Nem találtunk olyan dokumentációt, amelyből megállapítható lett volna, hogy a kötet koncepciója és címe mikor és milyen okból módosult. Figyelemre méltó, hogy a szerződés végén kézírással azonos keltezéssel az alábbi záradék található, dr. Szabó László aláírásával ellátva, amellyel eleget tesz a saját szerződésében vállaltakkal: „A jelen megállapodásból eredő minden jogomat és kötelezettségemet ezennel átruházom a »Révai Testvérek irodalmi intézet részvénytársaság«-ra"[163]

Később a két kiadó között bizományosi szerződés lépett fel, amelynek keretében a Révai Testvérek nem vásárolták meg a kiadványokat, hanem bizományban tartották, és csak a ténylegesen eladott példányok után fizettek. Ez csökkentette a Révai Testvérek anyagi kockázatát, viszont az *Élet* számára hosszabb távú bevételi bizonytalanságot eredményezett, ugyanakkor a szerződés viszonylag előnyös volt az *Élet* számára a terjesztési lehetőségek bővítése szempontjából, mivel így több vidéki településre is el tudták juttatni produktumaikat. Ez a bizományosi státusz feltüntetésre is került az 1916-ban kiadott kötetekben, amelyről a későbbiekben még írok. Szintén a fentebb említett dokumentumok között találtunk egy 1916. október 17-én kelt kéziratos levelet – szerzőjét sajnos nem sikerült azonosítanom –, amelyben tájékoztat egy bizonyos igazgató urat, miszerint az *Élet* igazgatóságával megállapodtak, hogy „minden kötetbe kinyomandó a „Révai-bizomány". Majd négy nappal később az Élet Irodalmi Igazgatóságához intézett levélben is megerősítik a megállapodás: „A »Bibliotheca Vitae«-ban megjelent köteteket succesive könyvárusi forgalomba hozzuk (...)."[164] A levél továbbá rögzíti, hogy a terjedelem és a sorrend meghatározása az ő hatáskörükbe tartozik, annak érdekében, hogy elkerüljék az esetleges félreértéseket és keveredéseket, miszerint a kiadvány az Élet Kiadó neve alatt jelenik meg, mégis annak könyvárusi forgalomba hozataláról a Révaiék gondoskodnak, ezért: „forgalomba hozott példányok címlapján és boritóján azt a toldást alkalmazzuk: »Révai-bizomány«."[165]

Az *MK1* újra kiadásának gondolata először egy 1918-ban Tevan Andornak címzett levélben merült fel:

[162] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HU-MNL-OL-Z720/137/77-es jelzetű dokumentumegyüttes, ld. 323-as lábjegyzetnél található felvétel
[163] HU-MNL-OL-Z720/137/77, a gépelt szöveg alatti kéziratos feljegyzésben
[164] HU-MNL-OL-Z720/137/41
[165] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HU-MNL-OL-Z720/137-es dokumentumegyüttes, ld. 323-as lábjegyzetnél található felvétel

„Kedves barátom,

a Révai Testvérek által kiadott külföldi antológiám[166] igazán nagy könyvsikerén felbuzdulva azzal a gondolattal foglalkozom, hogy összegyűjtöm azóta megjelent műfordításaimat, melyek máris számos kötetet tennének ki (…) Ezt a tervemet közlöm önnel, s kérdezem, van-e kedve a kötet kiadására vállalkozni? Abból se csinálok természetesen titkot, hogy munkámat, ma, mikor a százasnak s hovatovább az ezresnek sincs semmi értéke,[167] szeretném jól megfizettetni."[168]

Egy másik, 1919-es levél is ezt a szándékát erősíti meg:

„A Révai Testvéreknél kiadott *Modern Költők szintén elfogytak*, ami arra a gondolatra serkent, hogy a könyvet újra kiadjam, mégpedig megszerezve azokkal a műfordításokkal, melyek azóta készültek. Így a könyv még vonzóbb, vastagabb és érdekesebb lenne. Felteszem tehát Önnek a kérdést, hajlandó-e a *Modern költők*-et kiadni, akár bővített formában, akár pedig csak azokat az újabb műfordításokat, amelyek azóta összegyűltek?"[169]

Kosztolányi március elsején keltezett levele azt igazolja, hogy Tevan fogadókész lett volna erre, hiszen egyik válaszlevelében a költő már az anyagi vonatkozásokról is írt. Az *MK2*-ért 6000 koronát kért, amiért korábban (a még bővítetlen első kiadásért) az *Élet*től, illetve a Révai Testvérektől 2000 koronát kapott.[170]

Valószínűleg a honoráriumban is megegyeztek volna, hiszen egy 1920. október 15-én kelt levél már a részletekről ad információt,[171] miszerint Kosztolányi kutatja az azóta megjelent verseit a folyóiratokban, eddig 150 vers állt rendelkezésre, de több a ki nem adott kéziratban lévő. Kifejezetten szeretné, ha a kötet karácsonykor jelenne meg ajándékkönyv gyanánt, valamint, hogy a könyv értékét növelje, számozott példányban, luxuspapíron kívánja kiadatni, de a fentebb már említett bizományi szerződés miatt a Révai Testvérek kiadó nem engedi őt a kötelemből. Kétségek közt kérdi Tevan Andortól, mit tegyen, mert Révaiék perrel fenyegetik,

[166] 1916-os utánnyomásra vonatkozhat.
[167] Trianon előtt 10 év alatt közel századára csökkent a korona értéke. 1910-ben mai értéken számítva 1 korona 2443 forintot ért, a világháború végére 588 Ft-ot, a Tanácsköztársaság alatt 131 Ft-ot, Trianon után már csak 21,8 Ft-ot (https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/ - utoljára megtekintve 2024. 10. 13.)
[168] 691. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 413-414.
[169] 716. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 428.
[170] 719. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 429-430.
[171] 750. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 444.

neki viszont anyagi kára keletkezik, hogy nem adják ki újra, és ő sem adathatja ki máshol. Az antológia újabb kiadásának lehetőségét abban látja, hogy Tevan a második könyvet adja csak ki, azokkal az új fordításokkal, amelyek az első 1914-es kötetben még nem szerepelnek, mivel azok kiadására az *Élet* és annak bizományosa, a Révai Testvérek jogosultak csak. Megemlíti továbbá azt is, hogy az első kiadás utánnyomását a Révai Testvérek akkor tudják majd vállalni, ha a világháború okozta nyersanyaghiány már nem akadályozza őket a papír beszerzésében. A válasz sokáig váratott magára, türelmetlenségét a november 23-án és 25-én kelt levelei is mutatják, amelyekben Tevan álláspontja után érdeklődött. Az általam vizsgált utolsó levélből az derül ki,[172] hogy Tevan megoldási javaslattal állt elő:

„Ön összeállitja az uj Anthologiát s ebbe beleveszi a jobbakat és népszerübbeket a régi anthologiából ebben az esetben a könyv nem az, amit Ön az <é>Életnek adott el, viszont a publikum szempontjából épen azt a célt fogja szolgálni, mint az eredeti kötet. (…) Ha például ezt és ehez hasonló verseket belehelyez a kötetbe, ugy belemegyek abba, hogy uj Anthologiát jelentessünk meg. Ez esetben kérem haladéktalanul összeállitani az anyagot s hozzám postán elküldeni, az érte járó honoráriumot a kézirat vétele után küldöm."[173]

Ennek hatására Kosztolányi felkereste Révaiékat, akik ismét elutasítóan álltak hozzá, perrel és a példányok lefoglalásával fenyegetőztek, amennyiben a költő mással adatja ki a kötetet. Kosztolányi ugyanakkor nem csupán azért nem adhatta el az *MK2* kiadásának jogát Tevannak, mert ezzel sértette volna a Révai Testvérek üzleti érdekeit, hanem mert egyúttal megvalósította volna az 1884-es tv. XVI. törvénycikkének a szerzői jog bitorlásáról (az írói mű többszörözése a jogosult beleegyezése nélkül) szóló 6. §-ának 3. bekezdésében foglalt vétséget egy olyan kiadással, amelyet „a szerző vagy kiadó, a köztük fennálló szerződés vagy a törvény ellenére eszközöl". Ezenkívül a büntetőjogi következmények az ilyen kiadást létrehozó kiadót ugyanúgy, vagy még jobban terhelték, mint magát a szerzőt, hiszen a jogos tulajdonosnak fizetendő kártérítésen túl az ilyen kiadó akár 1000 Ft-ig terjedő pénzbüntetéssel is sújtható volt, és még a raktáron lévő példányokat, valamint az ehhez felhasznált nyomdai eszközöket is elkobozhatta és megsemmisíthette az illetékes bíróság. Így Tevan Andor számára sem lehetett volna kockázatmentes ez a vállalkozás, jóllehet kettejük korábbi munkakapcsolata során is volt

[172] 759. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 449.
[173] *Tevan Andor – Kosztolányi Dezsőnek* [Békéscsaba, 19]20. november 30., MtaK Ms 10.420/180.; 1r., lásd TAL, 180.

már példa arra, hogy Tevan egy kötet második kiadását megjelentesse (így volt ez a *Négy fal között* c. kötet esetében is), és akkor sem volt semmi problémája ezzel (sem jogi, sem egyéb), pedig a kiadói jogok a Pallas Kiadó kezében voltak.[174]

Megállapítható azonban, hogy egy mű újbóli megjelentetése a fennálló rendelkezések ismeretében akkor is komoly veszélyeket rejtett magában, ha a szerző egyébként minden erre vonatkozó megállapodást gondosan betartott; ráadásul a fentebb említett levelekből azt is tudjuk, hogy Kosztolányi erre nem mindig törekedett, mivel a pénzszerzést mindenek fölé helyezte. Végül azonban mégis arra kényszerült, hogy a törvényi szabályozás betartásával Révaiéknál jelentesse meg a második, 1921-es kiadást.

Kosztolányi Tevan Andornak címzett, 1920. november 14-én kelt levelében azt írja, hogy:

„(…) Révaiékkal mai napig tárgyaltam, s most megkaptam a döntést, mely tagadó: semmi esetre sem engednek ki a kötelezettségből, noha *az Élet könyvkiadó cégnek adtam el a könyvem, ez a könyvkiadó cég pedig azóta megszűnt*, s tudtom nélkül rájuk ruházta összes jogait. Mit tegyek? Ők pörrel fenyegetődznek, ha megjelentetem, holott anyagi károm könyvem parlagon heverése."[175]

Az idézett levélben olvasható megszűnésre hosszas kutatás után sem találtam utalást, az Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság 1949-ben, az államosítással szűnt csak meg.[176]

A Tevan és Kosztolányi közötti kapcsolat az 1922-es év elején fordulópontjához érkezett, amikor Kosztolányi elégedetlenségét fejezi ki köteteinek értékesítési eredményeivel kapcsolatban:

„Igen tisztelt Uram,

engedje meg, hogy őszintén föltárjam Ön előtt gondolataimat és barátságosan megértessem, hogy a köztünk kötött szerződés betartásával egyáltalában nem vagyok megelégedve."[177]

[174] Zákány, „Minden perc, minden papír pénz", 168.
[175] 801. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 469.
[176] https://lexikon.katolikus.hu/E/%C3%89let%20Irodalmi%20%C3%A9s%20Nyomdai%20R%C3%A9szv%C3%A9nyt%C3%A1rsas%C3%A1g.html – utolsó megtekintés 2024. 10. 13.
[177] 432. számú levél in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 282.

A fennmaradt levelezés tanúsága szerint a felek közötti feszültség fokozatosan mélyült, a levélváltások sorozata világosan kirajzolja a viszony elmérgesedésének folyamatát, amely végül a többéves személyes és szakmai kapcsolat felbomlásához vezetett.[178]

[178] Győrei Parádi (s.a.r.), Kosztolányi Dezső, *Mágia*, 311-324.

III.3. A *Modern költők* kiadásai – A három kiadás különbsége

A következő fejezet célja az *MK1* és *MK2,* valamint a kettő közötti 1916-os kiadás szerkezeti és stilisztikai felépítésének elemzése a német versek vonatkozásában. Különös figyelmet fordítok arra, hogy a két vizsgált kiadás milyen eltéréseket mutat a német válogatás, a versszerkezet, valamint a műfordítói elvek alkalmazása tekintetében. E fejezet nem csupán a forrásszöveg és a célszöveg összevetésére koncentrál, hanem arra is, hogy a kötetek belső szerkesztése, a költők sorrendje, valamint a fordítói döntések milyen hatást gyakorolnak a befogadó értelmezésére és a modern magyar irodalmi kontextusba való illeszkedésére.

Az *MK1*, amint arra korábban utaltam, Kosztolányi pályájának korai, ámbár érett szakaszában született. Az első kiadás idején a költő már jelentős irodalmi tekintélynek számított. Ezen időszak Kosztolányi igen termékeny alkotói korszaka, amikor egyszerre több kötete is napvilágot látott, és a különböző folyóiratokban rendszeresen közölte írásait, alkotásait, fordításait. Arany Zsuzsanna Kosztolányiról írt munkájában igyekezett feltárni, vajon milyen mintái lehettek a kötet összeállításának és szerkezetének kialakításában. Struktúráját tekintve GÉRARD WALCH művét követi,[179] hiszen az ő kiadásában találhatóak a versek előtt a szerzők életrajza, valamint az adott szerzőhöz tartozó bibliográfiai adatok felsorolása.[180] Amennyiben a német verseket vesszük figyelembe, úgy – Arany Zsuzsanna [181] és Baránszky-Jób[182] szerint – két fontos kötetet forgathatott még Kosztolányi: Hans Benzmann *Moderne deutsche Lyrik* (1903) című antológiáját, valamint Hans Bethge *Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit* (1907) című művét. Benzmann antológiájáról 1904-ben a *Szeged és Vidéke* című folyóiratban írt kritikát,[183] amely – ahogy ő is megjegyzi – ellentétben áll azzal, ami addig megjelent a kötetről, ő maga nem tudja úgy magasztalni, mint kortársai.[184] Főbb kritikai megjegyzései közé tartozik, hogy ezek a német versek pusztán utánzatai a franciáknak,

[179] Walch Gérard, *Anthologie des poètes français contemporains* I-III., (Paris-Leyden, 1906.)
[180] Arany Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete,* 176.
[181] Arany Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete,* 176.
[182] Baránszky-Jób, „Kosztolányi és a német irodalom", 317.
[183] Kosztolányi Dezső, „A modern német lira (sic!) (Moderne deutsche Lyrik)", *Szeged és Vidéke*, 3, sz.236, (1904. július 31.)
[184] „*Sokan teljesen magukévá tették Hans Henzmann (sic) bevezető értekezésének alapelveit s állításait s fennen hirdették, hogy a németek oly szervezett, szívós csapatokban nyomulnak előre a költészet terén, akár a politikáén. […] melyet mi is hivatva leszünk követni, ha a fejlettség hasonló fokára érünk majd el. Komoly és tiszteletreméltó szempontok vezérelnek, mikor ezen alaptalan állításokkal szemben szerényen, de teljes határozottsággal különvéleményt jelentek be*."

nincs benne semmi új: „*Meg tudom mutatni, hogy melyik költő melyik minta után dolgozott.*”[185] Ezen írásában is már megjelenik olyan fordítása, amelyet az *MK1* kötet is tartalmazni fog a későbbiekben, ilyen például Renner *Cäsar* című versének fordítása. Maga a Benzmann kötet is tartalmaz olyan verseket, amelyeket Kosztolányi fordított az *MK1*-be, szám szerint 19 darabot.[186] Ez is alátámasztja azt a megállapítást, hogy Kosztolányi válogatása nem feltétlenül nevezhető egyéni összeállításnak. Tíz évvel később, 1914-ben Kosztolányi Benzmann néhány saját versét is integrálja az *MK1* című antológiába, melynek életrajzi szakaszában már kedvező értékeléssel nyilatkozik a kötetről: „Külön említést érdemel hatszáz oldalas német antológiája, melyben az új német költők verseit ízlésesen és jellemzően mutatja be.”[187]

Bethge munkájáról *A Hét* című folyóiratban ír 1908-ban az *Irodalom* rovatban Lehotai álnéven, ahol már – az előző kritikájával szemben – magasztaló értékelést fogalmazott meg: „A boldog németek, a nagy megértők, továbbitók és felfedezők, akiknek olyan lirikusok dalolnak, mint Dehmel, Liliencron, Hofmansthal (...) most ime letarolják az egész világ virágtermését, hogy csüreikbe raktározzák.”[188] Ebben, a világ minden tájáról származó költőket átfogó gyűjteményben maga Kosztolányi is szerepel – sok más magyar társával együtt – egyetlen versével, a Lámpafénnyel.[189] A magyar verseket Horvát Henrik fordításában közölték. Szegedy-Maszák Mihály ZÁGONYI ERVIN érdemeként emeli ki annak bizonyítását, hogy Kosztolányi fordításkötetének összeállításakor Hans Bethge gyűjteményét is mintának tekinthette. Zágonyi szavai szerint:

„Bethge tizenhét ország százötvenöt költőjének négyszázhatvanhárom versét adta közre, nagyralátó magyar társa szintén tizenhét ország költőképviselőit vonultatja fel, de ’csak’ százkettőt, s ’csak’ kétszáznegyvennégy versükkel. Bethge ötven fordítótársat von munkájába, Kosztolányi azonban maga dolgozik. (...) Kosztolányi azért is szívesen használhatta Bethge összeállítását, mert maga is megszólalt benne a ’nagyvilág’ számára, Lámpafénynél című szonettjével, Horvát Henrik fordításában.”[190]

---

[185] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 19.
[186] Ezek az alábbi versek: Benzmann: A kánai menyegző; Dehmel: Tikkadt lég, Ének a fiamhoz; Dörmann: Amit én szeretek; Hofmannstahl: Koratavasz, A múlandóság tercinái; Arno Holz: A szomszédaim; Liliencron: Sziciliának, A bál után, De sokáig várattál magadra; Meyer: Újévi harangzúgás, A római kút, Az úti serleg; Mombert: Altató dal; Philippi: Isten szeme keresett; Renner: Cäsar; Zweig: Brugges
[187] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, 379.
[188] Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, (Budapest: Ráció, 2025) 288.
[189] Többek között: Petőfi Sándor, Kiss József, Vajda János, Ady Endre, Szilágyi Géza. vö. Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, 288., A *Lámpafény* a *Négy fal között* című kötetének nyitóverse.
[190] Zágonyi, *Kosztolányi és az orosz irodalom*, 125.

Kosztolányi Bethge további munkáira is utal későbbi írásaiban, amelyek szintén alapul szolgáltathattak neki az *MK1* összeállításához. 1909-ben az *Élet* című folyóiratban megjelent kritikájában egy másik – alább tárgyalandó – kötettel összevetve megállapítja, hogy a *Moderne deutsche Lyrik* – amelyet bizonyára tévesen Bethge munkájának titulál, hiszen Benzmann kötetének volt ez a címe – „gazdagabb", az *Ernte*[191] „érdekesebb", míg a *Deutsche Lyrik seit Liliencron* című antológia „vonzóbb".[192]

A fentebb említett kritika elsősorban FEDERMANN *Der Schatzbehalter. Ein Brevier zeitgenössischer Lyrik*[193] című antológiájáról szól. Az új német líra megjelenéséről ír benne Kosztolányi, amelynek egyik lenyomata a Federmann által szerkesztett. A gyűjtemény értékét a szerkesztő kiváló esztétikai érzéke adja, amely a költeményeket olyan rendszerbe rendezi, hogy azok a modern verselmélet számára is új érveket szolgáltatnak. A lírai mű nem lezárt konstrukció, hanem olyan esztétikai tér, amelyben „vonalakat adunk, melyeket az olvasó a fantáziával hosszabbít meg."[194] Federmann antológiája ezt a szemléletet demonstrálja a korszak vezető költőinek – többek között Hofmannsthal, Dehmel, Liliencron, Greiner és Mombert – reprezentatív művein keresztül. Érdekes fordulat a Benzmann-kritika óta, hogy Kosztolányi a francia lírával összevetve öt évvel később ezt írja:

„Megértetjük, hogy miért a legelső most a német lira. A németek jól látnak. Míg a franciák színfoltokat keresnek s legújabb generációjuk szomorú verejtékezéssel másolja a régi forradalmár-mestereket, ők a lirát a félig elmondható, prózával még csak nem is sejttethető impressziók hárfájává teszik s érzésekről dalolnak, melyek már majdnem gondolatok és gondolatokról, melyek még majdnem érzések."[195]

Federmann antológiájában hét olyan vers van, amelyeket Kosztolányi kötete is tartalmaz. Ezek a következők: Detlev von Liliencron: Acherontisches Frösteln (Acheroni borzongás), Dehmel: Lied an meinen Sohn (Ének a fiamhoz), Stefan George: Die Maske (Az álarcos hölgy), Hugo von Hofmannsthal: Terzinen über Vergänglichkeit (A mulandóság

[191] valószínűleg: Will Vesper (szerk.), Die Ernte – aus acht Jahrhunderten deutscher Lyrik, Düsseldorf: Langewiesche-Brandt Verlag, 1906). A kötetben egyetlen vers van, ami az MK-ban is megjelent, ez Dehmel *Vergißmeinnicht* című műve. Az azonos költők viszont: Heine, Mörike, Falke, Hebbel, Liliencron és Dehmel.
[192] Kosztolányi Dezső (álnéven: V─a.), „Jegyzetek az új német liráról (sic!) (Ein Brevier zeitgenössischer Lyrik.)", Élet, I, sz.18, (1909. május 2.) 592.
[193] Federmann (szerk.), *Der Schatzbehalter. Ein Brevier zeitgenössischer Lyrik*., (Königsberg: Deutschherren-Verlag, 1909.)
[194] Kosztolányi, „Jegyzetek az új német liráról", 592.
[195] Kosztolányi, „Jegyzetek az új német liráról", 592.

tercinái), Leo Greiner: Leben (Az élet), Liebe (Szerelem) és Rainer Maria Rilke Stundenbuch alkotásából részletek.

Az *MK1* kiadása 1913 karácsonyán került forgalomba *Külföldi antológia* alcímmel, a kötetben azonban az 1914-es dátum szerepel. Az ekkor még egy kötetes kiadás vegyesen sorakoztatta fel a német, angol, belga, cseh, dán, francia, japán, kínai, lengyel, norvég, olasz, orosz, spanyol, svéd szerb és török versek fordításait. Ahogy Ferenczi László értékeli a kötetet:

„Kosztolányi egyaránt tolmácsol francia romantikusokat és neoklasszicistákat, parnasszistákat és szimbolistákat, különböző címkéjű moderneket. És a különböző iskolákhoz tartozó franciák mellett megtaláljuk a belgákat, a német expresszionistákat, az olasz futuristákat, az orosz naturalista Nyekraszovot és a szimbolista Blokot."[196]

Ebben a kiadásban huszonnégy német nyelvű költőtől[197] összesen ötven verset olvashatunk. Ahogy fentebb említettem, ez a kiadvány az *Élet* gondozásában megjelenő sorozat része volt, és csak akkor lehetett hozzájutni, ha valaki a teljes, tíz kötetből álló sorozatot megvásárolta.[198] A sorozat egyes darabjainak összetartozását jelzi az azonos borító, amelyet Zádor István tervezett.

1916-ban napvilágot látott olyan kiadás is, amely a korábbi változattól eltérő borítóval került forgalomba, valamint az impresszumában kiegészítésként olvasható a „Révai-bizomány" kiadói megnevezés is. A *Kínai versek* tanulmányait író kutatók a vonatkozó források és példányok vizsgálata alapján ezt a kiadást eltérő, helyenként javított kiadásnak minősítik, amely az 1914-es kiadás újraszedett változata és immár a korábbi sorozatkötetes megjelenéstől függetlenül, önállóan is megvásárolható volt.[199] Ezt támasztja alá a *Magyar könyvkereskedők évkönyve*, amely az 1916-os kötetre vonatkozó katalógusinformációkat közöl, kiadói adatot és árat is.[200] Ezenfelül *A Világ* december 3-án megjelent kiadásában a következő sorokat olvashatjuk: „**Modern költők.** Ilyen cimen megjelent két évvel ezelőtt *Kosztolányi* Dezsőtől, a

[196] Ferenczi, „Kosztolányi és a Modern költők",168.
[197] A kötetben való sorrendjük szerint: Conrad Ferdinand Meyer, Christian Friedrich Hebbel, Detlev von Liliencron, Rudolf Borchard, Richard Dehmel, Hugo von Hofmannsthal, Stefan George, Alfred Kerr, Rainer Maria Rilke, Stefan Zweig, Fritz Philippi, Gustav Renner, Bruno Wille, Frank Wedekind, Arno Holz, Berchtold Viertel, Heinrich Horvát, Franz Werfel, Leo Greiner, Paul Barsch, Felix Dörmann, Gustav Falke, Alfred Mombert, Hans Benzmann
[198] Arany, *Kosztolányi Dezső élete,* 535.
[199] Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, 20.
[200] vö. https://efolyoirat.oszk.hu/02500/02548/00016/pdf/EPA02548_magyar_konyvkereskedok_evkonyve_1916.pdf?utm_source=chatgpt.com utolsó megtekintés: 2025. 08. 12.

Világ kiváló munkatársától egy külföldi anthológiája. (...) A kötet most megjelent második kiadásban, s ezuttal a nagyközönségnek is módjában van azt megszerezni – akkor ugyanis kiadványsorozatban jelent meg s csak az egész sorozat együtt volt kapható."[201]

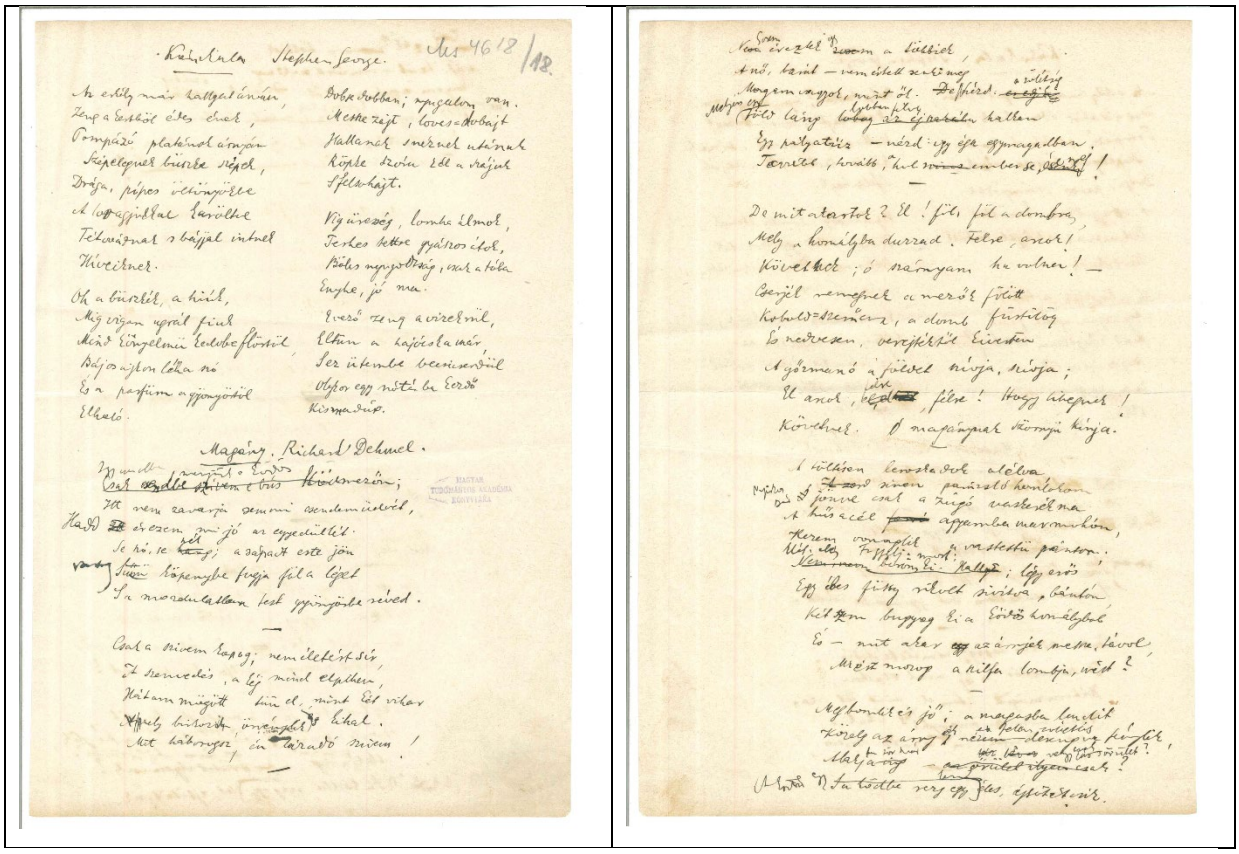
Az 1916-os kiadás és az 1914-es változat részletes, tételes összevetése a német szerzők anyagát illetően mindössze csekély mértékű eltéréseket tárt fel. A német fordítások kapcsán felmerülő különbségek elsősorban nem a szöveg tartalmi vagy fordítói megoldásaiban jelentkeznek, hanem a kiadvány fizikai és tipográfiai sajátosságaiban. Az 1916-os példányban a papír szerkezete, textúrája és minősége eltér az 1914-es kiadásétól, a kötetbe illesztett portrék elhelyezése esetenként más oldalpáron található, mint a korábbi kiadásban, ilyen például Richard Dehmel vagy Arno Holz arcképe. Ezeken kívül az újabb változatban néhány szedési eltérést lehet észrevenni, például Detlev von Liliencronnál az „Irodalom" rész és a „Verseiből fordított" között plusz egy sor került beszúrásra, emellett bizonyos helyeken (például szintén Liliencron életrajzában az „Irodalom" részben) manuális szóköznövelés is azonosítható, ahol a sorkizárt elrendezés elérése érdekében a szavak közötti térközöket kézi beavatkozással növelték meg. Több helyütt kerül elírásra a „MUNKAI" szó ékezet nélkül. Ezenfelül az életrajzi adatoknál helyenként kiegészítés található, ilyen például Stefan Georgenál a következő: *MK*1914: „*Verseiből fordított Kún József.*",[202] *MK*1916: „*Verseiből fordított Kún József (Kún József hagyatéka Singer és Wolfner 1914).*"[203] A német versek szövegét illetően azonban a kiadó és a szerzői szerkesztés változatlan formában vette át az 1914-es kiadás ide vonatkozó anyagát.

Az 1921-es, *MK2* kiadás már jelentős mértékben bővített formában jelent meg, ahogy az alcíme is jelzi: „tetemesen bővített második kiadás", immár három kötetre tagolva. E trilógia második kötete a német irodalom alkotóira koncentrál, és összesen 32 költő műveit tartalmazza.[204] A válogatás keretében 160 vers került be a kötetbe, amelyek között a legnagyobb terjedelemmel Rainer Maria Rilke szerepel: tőle összesen 65 költemény olvasható. Ez a számadat egyértelműen jelzi Rilke kiemelt pozícióját a válogatásban, Kosztolányi ezt meg is említi a második kiadás *Előszavá*ban, amelyben a következőt írja: „*a kötetben Rilke erősen képviseltetve van."*[205] Ennek jegyében a szakirodalomban Rilke hatása több tanulmány tárgya:

[201] *Világ*, VII, sz.337, (1916), 22.
[202] Kosztolányi Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia a költők arcképeivel*, (Budapest: Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1914) 313.
[203] Kosztolányi, *Modern költők. Külföldi antológia a költők arcképeivel*, 313.
[204] Az 1914-es kiadáson felül megjelenő költők: Annette von Droste Hülshoff, Heinrich Heine, Eduard Mörike, Anton Wildgans, René Schickele, S. Friedlaender, Albert Ehrenstein, Karl Kraus
[205] Kosztolányi Dezső, *Előszó*, *Modern Költők I-III*, (Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. nyomdája) 1921.

LÁSZLÓ ERIKA és SZÁSZ FERENC Kosztolányi és Rilke kapcsolatát már gondosan megvizsgálták. A kötetben azonban Rilkén kívül harmincegy másik német költőtől is szerepelnek versek. A szerzők java része kortárs, akik a kötet árulkodó címe szerint a „modern lelket" képviselik, mint amilyen maga Kosztolányi is. Kosztolányi hagyatékában mindössze néhány német nyelvű versfordítás kézirata vagy gépirata maradt fenn, mivel túlnyomó többségük a második világháború során megsemmisült, illetve ismeretlen helyen lappang.[206] A fennmaradt anyagban fordítások találhatók többek között Hebbel, Liliencron, Rilke, Wedekind és Wildgans műveiből is, azonban ezek nem azonosak azokkal a versekkel, amelyek az *MK1,* illetve *MK2* című antológiákban szerepelnek. Csupán Rilke *Pietá* című verse, amely az Ms4612/40-41-es számú kézirat hátoldalán olvasható, valamint Dehmel *Magány* című versének fordítása az Ms4618/17-18-as számú autográf iraton maradt fenn.[207] Mindkét kézírásos szöveg esetén jól látható a szövegalkotási eljárás bevett gyakorlata, a versek folyamatos finomítása, a szócserék alkalmazása, valamint az eredeti sorok fölé írt módosítások rendszere. A *Pietá* című vers esetében az is egyértelműen megállapítható, hogy a szövegen többszörös módosítást végzett a költő, amit jelez a korrekciók eltérő íróeszközzel történő írása.

[206] A kiadók nem vállalkoztak általában arra, hogy a kéziratot visszaküldjék.
[207] Sáfrán Györgyi (szerk.), *Kosztolányi Dezső hagyatéka*, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1978.)

1. kép: Kosztolányi Dezső Richard Dehmel Magány című versének fordítása, autográf kézirat, MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Kosztolányi Dezső hagyatéka, Ms4618/17-18[208]

Kosztolányi a költemények elé életrajzi bevezetőt is illesztett, hogy az olvasó a művek értelmezését elősegítő kontextuális és irodalomtörténeti háttérismeretekkel rendelkezzék, ahol pedig lehetősége volt rá, ott arcképes illusztrációt is elhelyezett az adott költőről, valamint tájékoztatta az olvasót a hozzá tartozó bibliográfiáról. Minderre az életrajzok című alfejezetben még kitérek.

Az 1914-es és 1921-es kiadások közti különbség elsősorban a szándékban érhető tetten. Nincs pontos ismeretünk arról, miként született meg az *MK1* gondolata, vajon az Élet Kiadó kérte fel a költőt, hogy a már említett *„Élet" könyvei* című könyvsorozat egyikeként szerepeljen, vagy fordítva, Kosztolányinak tudomása volt erről a tervről, és ő jelezte a kiadó felé szándékát. Mindenesetre az *Uj Nemzedék* tudósításában az alábbi sorokat olvashatjuk 1921-ből: „Öt hat évvel ezelőtt az *Élet* könyvkiadó részvénytársaságnak támadt az a szerencsés gondolata, hogy a külföldi modern költők műveiből anthologiát fog kiadni. Az Élet Kosztolányi

[208] A kézirat közlése: Dr. Babus Antal Osztályvezető Úr engedélyével

Dezsőben látta akkor a legjobb műfordítót és vele lépett összeköttetésbe."[209] Az *MK2* megjelentetésének hátterében a művészi törekvés motivációja mellett anyagi szempontok is azonosíthatók. Ebben az időszakban Kosztolányi több kiadóval is intenzív szakmai kapcsolatot ápolt, művei jelentős keresletnek örvendtek.

Kosztolányi Dezső az 1914-es és az 1921-es kiadáshoz külön előszót írt, amelyek a kötetek keletkezésének és tematikai céljainak kontextusát világítják meg. Érdekes módon az 1921-es kiadásban nemcsak az újabb előszót közölte, hanem az 1914-es változatot is, lehetővé téve az olvasó számára, hogy összevesse a két időpontban érvényes esztétikai és irodalomszemléleti szempontokat. Tekintettel arra, hogy az előszavak az egyes kiadások teljes anyagához készültek, a bennük megfogalmazott állítások és értelmezési keretek nem korlátozhatók kizárólag a német szerzőkre. Ezt figyelembevéve a benne foglaltakat a kötetek egészére kiterjedően vizsgálom.

Kosztolányi mindkét előszóban rámutat arra, hogy a műfordítás során elkerülhetetlenül érvényesül az átültető saját hangja, és a fordító nem csupán a szavak, hanem a vers zenei és esztétikai értéke iránt is felelős. „Olyan költőkkel állottam szemben, akik alkotásuk közben az intuíciót jobban tisztelték a szótárnál. Méltó, hogy az, aki megszólaltatja őket, hasonlóan gondolkozzék."[210]– írja 1914-ben. Majd hét évvel később, az *MK2* bevezetőjében:

„Ha pontosan fordítok, úgy, hogy egyetlen árnyalat se sikkadjon el, akkor a fordított szöveg majdnem azokat a fogalmakat kelti föl ugyan az olvasóban, mint az eredetié, de a fogalmak színe más lesz, merőben más, minthogy a szavak a versben nemcsak a fogalmak jegyei, hanem zenei értékek hangjegyei is. (...) E két nehézség közt tétovázz az, ki idegen verset akar átültetni. Valahogy módot kell találnia, hogy mind a két követelménynek, az értelminek és zeneinek is, eleget tegyen. Ezért mosolygok, valahányszor egy versfordítás hűségéről hallok."[211]

Az 1914-es előszó a „modern líra" fogalmát és jelentőségét tárgyalja, hangsúlyozva, hogy az új költészet nemzetközi jelenség, amely túlmutat a nyelvi és földrajzi különbségeken, és a „modern lélek" közös vonásaiban találkozik, azonban nem határozza meg, mit ért a „modern" jelző alatt. A kötet célja a líra univerzális emberi voltának bemutatása – amely olyan, mint a muzsika –, érti minden ember, csupán a különböző nyelv adja az idegenségérzetet.

[209] Uj Nemzedék, *Külföldi Anthologia. Az Uj Nemzedék tudosítójától,* 3, (1921. október. 16.) 7.
[210] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, III.
[211] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 10-11.

„Megnyugtató, hogy a sok millió halandó nem áll némán egymással szemben, közölni tudja a keletkezése pillanatában ijedelmesen-egyéni érzéseit, amelynek színe és súlya ugyanolyan és ugyanannyi Tokióban, Madridban és Konstantinápolyban[212], mint Párisban, Krisztiániában[213] és Budapesten."[214] A kötet keletkezéséről is kapunk információkat, Kosztolányi hangsúlyozza: „Tíz évig dolgoztam a könyvem anyagán. Magán a könyvön alig egy évig. Az a tíz év amíg a magyar köntösbe öltöztetett versek kötetté nőttek, az új magyar irodalom háborús korszaka volt."[215] Ahogy Ferenczi írja már idézett tanulmányában: „Az előszó visszatekintés a megtett útra."[216] A többi fordítóval versfordítások révén „csiszolták" saját nyelvüket. További fontos adalékot közöl a nyelvi megformáltságról: „Itt pusztán az én fordításaim szerepelnek, régiek, amelyek a nyelvemet egy más – tíz év előtt való – fokon tüntetik fel és újak, amelyek könyvem számára készültek és eddig még nem jelentek meg."[217] – majd így folytatja: „Ami egy nemzedék munkája, azt nem végezheti el egy ember. Ha társaim, a modern magyar költők mind csatlakoznak hozzám, akkor pár évtized alatt egy generáció egészen visszatükrözheti a külföld líráját."[218]

Megemlíti, hogy ő volt az első, aki átfogóan összegyűjtötte a „költőkre vonatkozó magyar irodalmi adatokat és magyar fordítóik nevét",[219] valamint azt is, hogy a németeket eredeti verseikből fordította. Ezután kifejti, hogy a fordítás nem pusztán szó szerinti átvitel, hanem kreatív, művészi újraalkotás. A fordító a nyelvi akadályokat áthidalva igyekszik megőrizni az eredeti vers tartalmi és formai szépségét. A szerző hangsúlyozza, hogy a műfordítás élmény és alkotói folyamat, amelyben a fordító személyes élete és érzései szervesen összefonódnak a fordított művekkel:

„Alkotásnak látom a műfordítást, nem reprodukálásnak. A művész azzal a verssel, amelyet a nyelvén új formába önt, olyan kapcsolatban van, mint az életével, amelynek rezzenéseit a saját verseiben rögzíti meg. Élmény a számára egy idegen költő verse. (...) Most, mikor útrabocsátom könyvemet, úgy tetszik, hogy rajta nemcsak e sok-sok zseni életárama fut át, de az én életem is ott hagyta a nyomát és itt-ott a saját szavaimat is észreveszem, amelyek kedvesek nekem,

[212] mai Isztambul
[213] mai Oslo
[214] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, I.
[215] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.
[216] Ferenczi, „Kosztolányi és a Modern költők", 174.
[217] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.
[218] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.
[219] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, III.

szervesen összeforrtak velem. Eltüntethetném, kigyomlálhatnám őket, de nem akarom. (...) Műfordításaim nem úgy viszonylanak az eredetihez, mint a festmény a festmény másolatához, inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhoz, amit ábrázol."[220]

Amint azt az antológia műfaji kérdéseinél kifejtettem, felépítésük során számos szempont lehet rendezőelv. Az 1914-es kiadás szerkesztése során Kosztolányi – állítása szerint – nem az irodalmi irányzatok, iskolák, betűrend vagy kronológia szerint csoportosította a verseket. Ehelyett úgy alakította a kötetet, hogy a művek egymásra reflektáljanak: egyik vers emelje, értelmezze és megvilágítsa a másikat, létrehozva ezzel egyfajta kölcsönhatásban álló összképet. A későbbiekben azt is láthatjuk, hogy az *MK2* esetében Kosztolányi más rendezőelvet jelöl meg, ám a német költők esetében a sorrend mégsem tér el olyan jelentősen az első kiadásban látottaktól.

A második kiadás előszavát azzal kezdi, hogy elsősorban a közönség kérésének kíván eleget tenni azzal, hogy újból sajtó alá rendezi a kötetet, azt a gyűjteményt, amelyből „a háború előtti boldog magyarság megismerte a külföldi költőket."[221] Az első világháború, majd a trianoni békeszerződés traumatikus tapasztalata mélyen megrendítette Kosztolányit, s e megrendülés nyomai érzékelhetők az előszó szövegében is: „A háború és forradalmak alatt, mikor majdnem minden magyar költő némaságra volt kárhoztatva, vagy ha szólhatott, futott tulajdon érzéseitől és gondolataitól, én is felejteni akartam."[222] Emellett hangsúlyozza, hogy ezúttal sem törekszik teljességre. Kiemeli, hogy a kötetben szereplő életrajzokat és biográfiai adatokat kiegészítette új, az előző kiadás óta napvilágot látott információkkal, így a könyv immár a friss adatok tükrében nyújt átfogóbb képet a költőkről. Emellett új rendezői elvet közöl, a költőket időrendi sorrendbe, születési évük szerint rendszerezte. A kötetben szereplő versek esetében, ahol több alkotás is szerepel egy költőtől, törekedett arra, hogy azokat lehetőség szerint keletkezésük sorrendjében sorolja fel, ezzel is érzékeltetve – ahogy azt írja is az előszóban – a költő nyelvi és művészi fejlődését, valamint alkotói pályájának alakulását.

Az alábbi táblázatban a két kiadásban megjelenő német költőket az egymás után következő sorrendjükben tüntettem fel, kiegészítve a kötet által megadott születési évszámokkal. Ott, ahol az évszám nem állt rendelkezésre, „X"-szel jelöltem. Az *MK2* esetében jól megfigyelhető, hogy a költők születési éve vált a rendező elvvé, s amennyiben több költő

[220] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, III-IV.
[221] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 9.
[222] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 10.

ugyanabban az évben született, azokat betűrend szerint követi a lista. Ugyanakkor a kötet utolsó szerzőinek esetében, ahol a születési adatok rendelkezésre állnak, látható, hogy ez a kronologikus elv már nem következetes, és Mombert esetében is időbeli eltérés figyelhető meg.

1914-es kötet	Születési év	**1921-es kötet**	Születési év
Meyer	1825	Droste Hülshoff	1797
Hebbel	1813	Heine	1797
Liliencron	1844	Mörike	1804
Borchard	X	Hebbel	1813
Dehmel	1868	Meyer	1825
Hofmannsthal	1874	Liliencron	1844
George	1865	Falke	1853
Kerr	1867	Wille	1860
Rilke	1875	Barsch	1860
Zweig	1881	Holz	1863
Philippi	1869	Wedekind	1864
Renner	1866	George	1865
Wille	1860	Renner	1866
Wedekind	1864	Kerr	1867
Holz	1863	Philippi	1869
Viertel	X	Benzmann	1869
Horvát	1877	Dehmel	1868
Werfel	X	Mombert	1872
Greiner	1876	Dörmann	1870
Barsch	1860	Hofmannsthal	1874
Dörmann	1870	Rilke	1875
Falke	1853	Greiner	1876
Mombert	1872	Horvát	1877
Benzmann	1869	Wildgans	X
		Werfel	1890
		Schickele	1883
		Zweig	1881
		Borchard	X
		Viertel	X
		Friedlaender	X
		Ehrenstein	1886
		Kraus	X

1. táblázat: A Modern költők szerzőinek sorrendje és születési éve a két kötetben

Kosztolányi hangsúlyozza, hogy a műfordítás számára nem cél, hanem eszköz, hiszen a háborús évek után az elmúlt eseményeket feledni igyekezett, azonban ebben az időszakban is az alkotás szándékát őrizte meg. Bár az 1914-es előszóban már utalt arra, hogy a költő saját hangja természetes módon befolyásolja a fordításokat, az 1921-es előszóban ismét hangsúlyozza ezt a szempontot, kiegészítve azzal, hogy az *MK1* megjelenése után kritikák érték. Kosztolányi szerint a fordítás folyamatában elkerülhetetlenül érvényesül az átültető saját stílusa, és e hatás mértékét szinte lehetetlen meghatározni: „Egyik-másik bírálom az első kiadás megjelenésekor fölemlítette, hogy az antológiámban lévő minden versen át-átérzik tulajdon hangom. Ezt tudom. De nem is lehetett véka alá rejteni egyéniségem. Hogy a versbe mennyi szüremkedik be az átköltő szelleméből, az szinte ellenőrizhetetlen."[223] Szó szerint idézi *Baudelaire és Verhaeren*[224] című írásának első teljes bekezdését, mivel korábban többször vitázott a műfordítás tartalmi és formai hűségének kérdéséről, és e helyütt kívánja újra kifejteni saját álláspontját. Ez az egybeeső rész azt tárgyalja, hogy a vers átültetése során a szó szerinti hűség gyakran ellentmond a mű zenei és érzelmi értékének, ezért a fordítónak művészi szabadságra van szüksége: „nem szabad a műfordítótól betű szerint való hűséget követelni. Mert a betű szerint való hűség, hűtlenség."[225] A műfordítás kompromisszum, kreatív újraköltés, célja, hogy az idegen nyelv anyagával az eredeti hangulatát és hatását idézze, miközben a fordító saját érzésével és ítéletével gazdagítja a szöveget. Fordítói gyakorlatra vonatkozó iránymutatásokat is megfogalmaz. Azt javasolja, hogy a fordítás során minden változtatást kiegyenlítő megoldással kísérjünk, hogy a szövegben végig fennmaradjon az egyensúly. Ehhez a következő részletes tanácsot adja:

„Ő,[226] aki tudja, hogy 100%-os átköltés nincs, csak 80%-os és 95°%-os, állandóan kétségekkel bíbelődik. El kell ejtened a szöveg egy dúsan és érzékien-buja rímét. Ejtsd el, lehet, hogy itt az első szakban a gondolat tömör egyszerűsége fontosabb, de később, adandó alkalommal, a harmadik, vagy negyedik szakban a magyar összhangzatok lehetőségéből pótolnod kell és addig se feledd, hogy adós vagy vele. A forma szűkszavúságra kényszerít és három angol szót eggyel kell kifejezned? Tágítsd a jelentést, de akkor találj olyan szót, mely mind a hármat magában foglalja, vagy legalább is egyiknek se mond ellent. Van egy hüvelyknyi helyed, minthogy itt véletlenül a magyar nyelv tömörebb? Nosza, színezd és vidd tovább a verset, de

[223] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 10.
[224]Kosztolányi, „Baudelaire és Verhaeren", 145.
[225] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.*, 11.
[226] értsd: műfordító

úgy, hogy semmi csorba se essen rajta. Mindig tudnod kell, milyen nagy cél felé haladsz, de az apró betűkre – a göröngyökre is – vigyázz. Ilyen állandó résenlevés, csupa szem- és csupa fül-, csupa agy és csupa szív-munka, egyben analitikus és szintétikus összefogás a műfordítás."[227]

Az 1921-es előszó zárásában Kosztolányi a fordítói tevékenység folyamatát vázolja, bemutatva, hogy a fordítás során lépésről lépésre nyomon követhető, mely elemeket adta fel a fordító, és melyeket őrzött meg. Kiemeli, hogy a fordítások révén akár a kiváló költemények elhalványodhatnak, míg a gyengébb művek előtérbe kerülhetnek, lehetővé téve annak vizsgálatát, mi tett egy verset „jóvá, rosszá". Rámutat emellett a nyelvi különbségek szerepére, hangsúlyozva, hogy bizonyos szókötések és nyelvi konstrukciók egy nyelvben nagy hatással bírhatnak, más nyelveken azonban nem érik el ugyanezt. Az esetleges kritikákra előre reagálva, hogy miért nem választott be bizonyos verseket a kötetbe, illetve miért választott be valamit, így fogalmaz: „A költőt nem lehet megróni azért, mert a fűszálról és rögről ír, s a tölgyről és hegyről hallgat."[228]

Az *MK1* és *MK2* érdekessége nem csupán az általa bemutatott költők kiválasztásában rejlik, hanem abban is, hogy Kosztolányi műfordítói gyakorlata a kor egyedi lenyomatát adja, amennyiben kirajzolja azt a nemzetközi irodalmi horizontot, amely felé a magyar irodalmi közeg ebben az időszakban tájékozódott: megmutatja, mely külföldi költőket olvasták, fordították és tekintették esztétikai vagy poétikai mintának. A fordításokkal bebizonyította, hogy a magyar nyelv is alkalmas a költői bravúrok, a modern gondolatok, valamint a költői mélységek közvetítésére.

Kosztolányi életművében nem ritka jelenség, hogy több év munkáját egy kötetbe összegyűjti. Az *MK1* is olyan szövegkorpuszt foglal magába, amely az író addigi életében felhalmozódott verseket tartalmazza, ez esetben – mint már említettem, Kosztolányi állítása szerint – 10 év munkájának gyümölcse. Ezen alkotások nem csupán azt a cél szolgálták, hogy a magyar nép megismerhesse őket, hanem hogy Kosztolányi saját költői világát, az „én" kifejezési lehetőségeit alakítsák. A fordítás, és így az *MK* kiadások is lehetőséget adtak számára, hogy kísérletezzen a nyelvvel, és ahogy azt Kosztolányiné is megfogalmazta: „A fordításhoz sok alázat és tárgyszeretet kell. Benne mind a kettő van. Szeret fordítani. Még 1914-ben, az *Élet* kiadásában megjelent egy testes kötet idegen költőkből való fordítása. Pihenőül is fordít

[227] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 12-13.
[228] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 13.

néha, szórakozásul, játékból. Élete során alig múlik nap, hogy egy-két versszakot le ne fordítson."[229]

III.3.1. *Idegen költők anthológiája*[230] - A *Modern költők* folytatása?

Kosztolányi az 1921-ben megjelent *MK2* kiadását követően is folyamatosan végzett műfordítói munkát, és életének hátralévő szakaszában számos olyan versfordítást készített, amelyek önálló kötetben nem jelentek meg. E körülményre tekintettel a *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Munkái* sorozat előkészítése során indokoltan merült fel egy olyan kötet összeállításának igénye, amely a kötetben korábban nem publikált versfordításokat is összegyűjti és közreadja.

Kosztolányi 1936-ban bekövetkezett halálát követően, 1937-ben látott napvilágot az *Idegen költők anthológiája*, amelyet szintén a Révai Kiadó jelentetett meg, és amely több szempontból is figyelemre méltó kiadvány. A kötet nem sokkal Kosztolányi halála után látott napvilágot, ami óhatatlanul felveti a kérdést, milyen mértékben tekinthető Kosztolányi tudatosan előkészített, még életében tervezett vállalkozásának. Ezzel összefüggésben különösen fontos vizsgálni, hogy a megjelent változatok szerkesztési elvei, szövegválasztásai és szerkezeti megoldásai mennyiben vezethetők vissza az *MK*-ra.

Az *Idegen költők anthológiája* kiadvány kétkötetes formában került az olvasóközönség elé, a *Kosztolányi Dezső összegyűjtött munkái* sorozat részeként. A kötet előszava csak az 1914-es *MK1* kiadás előszavát veszi át, az 1921-es kiadás előszava nem került bele. A német költők – az eredeti szerkesztési gyakorlatot követve – ebben az esetben is a második kötetben kaptak helyet, és a német versek sorrendje maradéktalanul megegyezik az *MK2*-ben rögzített elrendezéssel és tartalmával. A kiadás mellőzi a portrékat, ugyanakkor a németek életrajzi ismertetéseit is változatlanul közli. Mindazonáltal e megállapítás nem terjeszthető ki a kötet egészére, mivel – amint arra a *Kínai versek* kritikai kiadása is felhívja a figyelmet – a kiadvány nem tartalmazza többek között a *Keleti költők* és a *Háborús versek* ciklusait.[231]

A Révai Kiadó iratanyagát a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi, e fond állományán belül a HU-MNL-OL-Z720/249/161 jelzet alatt található dokumentumegyüttesben két releváns iratra találtam. Az őrzött iratanyag alapján 1936. október 20-án kelt egy olyan megállapodás, amely formálisan még Kosztolányi Dezsőnek van címezve. Figyelemre méltó

[229] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 225.
[230] Az első kiadás 1937-es, majd ezt követően több kiadást is megélt, 1942, 1943, 1944, és 1947-es mind a Révaiék kiadásában, majd 1966-ban Szépirodalmi Kiadó jelenteti meg.
[231] Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek,* 20.

azonban, hogy a dokumentum aláírási záradékában – amely a megállapodás tartalmának tudomásulvételét és a címzettre nézve kötelező érvényének elismerését rögzíti – Kosztolányi Dezsőné aláírása szerepel. A megállapodás tartalmát tekintve egy gyűjteményes, életműsorozatként tervezett kiadás előkészítéséről rendelkezik. Az iratból kiderül, hogy a Révai Könyvkiadó – mint a Genius Könyvkiadó Részvénytársaság jogutódja – miként kívánta módosítani a korábbi szerződéses feltételeket. A dokumentum különös jelentőséggel bír abból a szempontból, hogy az 5. pontban részletezi azokat a köteteket, amelyekből a tervezett sorozat felépülne. E felsorolásban a 9–10. helyen már szerepel az *Idegen költők anthológiája.*

Ezt követően *Idegen költők* címen látott napvilágot 1942-ben egy másik kiadás, immár Illyés Gyula előszavával kiegészítve, ami fontos szerkesztéstörténeti változást jelez a kötet első, 1937-es megjelenéséhez képest.[232] A kiadástörténet szempontjából különösen jelentős a Révai Kiadó által 1942. szeptember 23-án kelt, Kosztolányi Dezsőnének címzett megállapodás, amely a kötet létrehozásának körülményeire vonatkozó alapvető információkat rögzíti. A dokumentum bevezető részében a kiadó az alábbiakat közli: „Nagyságod felajánlotta nekünk, mi pedig elvállaltuk kiadásra »Idegen költők« címen Kosztolányi Dezsőnek a »Modern költők« c. anthológiában meg nem jelent műfordításainak gyűjteményét."[233] Ez a megfogalmazás egyértelművé teszi, hogy a kötet nem az 1914-es és 1921-es *MK* antológiák újraszerkesztett változata, hanem kifejezetten a korábban nem közölt, kötetbe nem rendezett műfordítások összegyűjtésére irányuló vállalkozás, tehát tartalmilag eltér az 1937-es kiadástól. A megállapodás első pontja rögzíti, hogy az addig publikálatlan fordításokkal kiegészített teljes anyagot Illyés Gyula rendezi sajtó alá – amely anyagot Kosztolányiné a rendelkezésére bocsátja –, és a szerkesztői munka keretében bevezető tanulmányt és magyarázó jegyzeteket is készít hozzá. A kiadás megjelent, s valóban Illyés Gyula előszavát tartalmazza *Kosztolányi, a versfordító* címmel. Illyés bevezetőjében már az első mondatok egyikében hangsúlyozza: „*Kosztolányi másfajta fordító volt, mint ahogy korában értelmezték ezt a szót. Kortársai gyorsnak, könnyűkezűnek tartották, majdnem rögtönzőnek. Önkényesnek is. (...) Az bizonyos, hogy tudatosan volt másfajta fordító, mint nagy társai*."[234] Illyés több Kosztolányitól származó szövegrészletet idéz annak érdekében, hogy igazolja, Kosztolányi tudatosan alakította fordítói gyakorlatát, illetve feltárja, miként viszonyult a költő a fordítás problémájához. Ezt követően amellett érvel, hogy Kosztolányi nem rendszerszerű fordítói elveket fogalmaz meg, hanem

[232] Ezenfelül még három további, változtatás nélküli kiadás jelent meg: 1943, 1944, 1947.
[233] Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár - HU-MNL-OL-Z720/249/161
[234] Illyés Gyula (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Idegen költők*, (Budapest: Révai Kiadó, 1942) 5.

elsősorban a fordítás során keletkező benyomásait rögzíti, amely szerint fordítói tevékenysége alakult: „*Nem is verset fordított, hanem tiszteletreméltó merészséggel új verset írt. Benyomást kapott egy versről s ezt a benyomást foglalta versbe.*”[235] Illyés megemlíti, hogy Kosztolányi fiatalon jelentette meg az „újabbkori” költők első nagy nemzetközi antológiáját, és rámutat arra is, hogy a jelen kötet, tehát az 1942-es kiadás, az *MK2* publikálását követően keletkezett Kosztolányi-fordításokat tartalmazza. Mindezzel összefüggésben megfogalmazódnak benne az alábbi kérdések: „*Bevallom, foglalkoztatott egyideig az a gondolat, vajjon az így elém került anyagot volna-e kötelességem úgy megvizsgálnom: mit vett volna fel ő egy újabb kötetbe? Vajjon van-e jogom válogatás nélkül mindent az olvasók elé bocsátani? Nem illetéktelen beavatkozás-e ez?*”[236] Ezt követően rögtön arról ír Illyés, hogy az *MK* alapján meg tudta volna ítélni, végül úgy határoz, hogy minden általa fellelhető fordítást közread, s az olvasóra bízza a döntést, miként értékeli egyik-másik verset.

Az 1942-es kötet kapcsán a német költők anyagát vizsgálva nemcsak az állapítható meg, hogy olyan szövegeket közöl, amelyek nem szerepeltek az *MK2* válogatásában, hanem szerzői szinten is újabb nevekkel bővül a korpusz.[237] Mindössze öt olyan költő található benne, akik az *MK2*-ben is jelen voltak, nevezetesen Mörike, Meyer, Hofmannsthal, Rilke és Werfel. Figyelemre méltó továbbá, hogy mindössze egyetlen vers, Werfel *Ó, jó ember* című költeménye jelenik meg mindkét kiadásban (tehát az *MK2*-ben és az *Idegen költők*ben*)*, s ezt a verset az 1942-es kiadás változtatás nélkül közli. Arról azonban nem áll rendelkezésre elegendő információ, hogy mindez tudatos szerkesztői döntés eredménye volt-e, vagy pusztán véletlen egybeesésnek tekinthető.

Mint korábban említettem, a *Kínai versek* kritikai kiadása több ponton is vizsgálja Illyés Gyula azon állítását, miszerint a kötet a *Modern költők* megjelenését követően keletkezett valamennyi Kosztolányi Dezső-féle műfordítást maradéktalanul tartalmazza. A filológiai feltárás eredményei azonban arra utalnak, hogy e kijelentés nem tekinthető teljeskörűen érvényesnek: a kritikai kiadás készítője, Józan Ildikó több olyan kínai és japán versfordítást is azonosított, amelyek ugyan korabeli folyóiratokban napvilágot láttak, ám a kötet anyagába nem kerültek be.[238]

[235] Illyés (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Idegen költők,* 7.
[236] Illyés (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Idegen költők,* 9.
[237] Az alábbi szerzőket nem tartalmazta az *MK*: Goethe, Matthias Claudius, Hölderlin, Lenau, Nietzsche, Morgenstern, Eulenberg, Walden, Ringelnatz, Billinger, Brecht, Kästner, Beheim-Schwarzbach, Reindl, Mark van Doren, Lillich
[238] Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek.*

Az 1937-es kiadásról nem találtunk sajtóbeli reflexiót, ezzel szemben az 1942-es kötet megjelenését több folyóirat is kommentálta. Az *Ujság* és a *Reggeli Magyar Szó* is ugyanazt az írást közölte róla,[239] amelyben a kötetet páratlanul értékes anyagnak minősíti, s mindezt azzal vezeti be, hogy a század első évtizedeiben élénk irodalmi levelezés zajlott, amelynek Kosztolányi is aktív résztvevője volt, az érintettek irodalmi élményeikről számoltak be egymásnak, és fordításokat is küldtek leveleikben. A szerző hangsúlyozza, hogy Kosztolányi olyan nemzedékhez tartozott, amely „kétszeresen is megajándékozza nemzetét: a maga remekműveivel, és a külföldi remekek méltó fordításaival."[240] Ezt követően arra is rámutat, hogy Kosztolányi fordítói tevékenysége – amely véleménye szerint az *MK* megjelenése után teljesedett ki – az *Idegen költők*ben nyeri el összefoglaló formáját. A *Népszava* cikke szintén említi az új kötetet, amelyre így hivatkozik: „Kosztolányi Dezső műfordításai, a „Modern költők" kiegészítő kötete ez."[241]

[239] „Idegen költők, Kosztolányi Dezső hátrahagyott versfordításai", 1) *Ujság,* XVIII, sz.287. sz, (1942) 10. 2) *Reggeli Magyar Szó*, II, sz.282, (1942) 494.
[240] „Idegen költők, Kosztolányi Dezső hátrahagyott versfordításai", 1) *Ujság,* XVIII, sz.287. sz, (1942) 10. 2) *Reggeli Magyar Szó*, II, sz.282, (1942) 494.
[241] „Idegen költők", *Népszava*, LXX, sz.286, (1942) 9.

IV. A kötetben szereplő német alkotók és művek

„*Külön érdeme, hogy a külföldi líra magyar bibliográfiáját elsőnek foglalja össze*."[242]
/Tóth Árpád/

IV.1. Az M1 és M2 életrajzi bevezetői

Kosztolányi a válogatott költemények elé olykor rövid, máskor terjedelmesebb életrajzi jegyzeteket illesztett, amelyek nem pusztán a költők életpályájának meghatározó mozzanatait rögzítették, hanem hozzájárultak irodalmi pozíciójuk kijelöléséhez is, hiszen az olvasó ezek révén betekintést nyerhetett művészi törekvéseikbe és poétikai karakterükbe.

A *Modern költők* 1921-es kiadásának mindhárom kötetét, valamint az azokban szereplő valamennyi nemzet költőjét figyelembe véve megállapítható, hogy vannak olyan esetek, ahol a szakirodalom már sikeresen feltárta és azonosította azokat a forrásokat, amelyekre Kosztolányi az egyes életrajzi bevezetők esetében támaszkodott.

A német szerzők tekintetében nem áll rendelkezésünkre olyan egyértelmű feljegyzés, amely rámutatna, honnan merítette Kosztolányi az életrajzi jegyzetek anyagát. Ferenczi megállapítása szerint alapvető tájékozottságot jelentett Kosztolányi számára a Heinrich Gusztáv által szerkesztett négy kötetből álló *Egyetemes irodalomtörténet*, amely 1906-ban látott napvilágot.[243] Valószínűsíthető, hogy az alapvető biográfiai adatokat részben korabeli irodalmi lexikonokból és kézikönyvekből vette át – hasonlóságot lehet felfedezni például a Pallas Nagy Lexikona és a Kosztolányi által említett adatok között.

Kosztolányi életrajzai semmiképp sem hasoníthatóak a lexikonokban található tárgyilagos, tényszerű cikkekhez hasonló írásokhoz. Több szövegrészlet utal ezenfelül arra, hogy a korszak folyóiratainak kritikáiból, tanulmányaiból, illetve egyes recenziókból is bőven merített, esetleg naplóbejegyzésekből. Ezt látszanak igazolni azok az életrajzi passzusok, amelyek más szerzőktől származó idézeteket tartalmaznak – gyakran olyan jellemzéseket vagy véleményeket, amelyek az adott költő recepciójából származnak. Naplóbejegyzés példájaként említhető a Liliencron életrajzában felfedezhető visszaemlékezés katonai napjaira magától a költőtől: „»Ó, hadnagyi időm! – írja. – Az a vidám frisseség és délcegség, az a sok kedves barát

[242] Tóth Árpád, „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet" kiadása", *Nyugat. Figyelő,* VII, sz.4, (1914) 288.
[243] Heinrich Gusztáv (szerk.), *Egyetemes irodalomtörténet 3. kötet, Kelták és germánok*, 1906.

és cimbora, az a sok rózsás nap, az a keménnyé acélosodott kötelességérzet és szigorú önfegyelem.«"[244] Más példát alapul véve, a Hofmannsthalról szóló sorokban a következőt olvashatjuk: „Alfred Kerr így ír róla: »Finom, hűs, szomorú kedvvel költ ennek... vagy annak a „modorában"«. (...)"[245] Mindemellett Kosztolányi maga is megfogalmazott meglátásokat, így az életrajzok egyes megállapításaiban a saját esztétikai nézőpontja és irodalomkritikai attitűdje is tetten érhető. Az életrajzi fejezetek szerkezete alapvetően két komponensre bontható: egyrészt a költők életútjának tényszerű, kronologikus adatközlése képezi a szöveg alapját, másrészt pedig – valószínűleg – Kosztolányi interpretatív értékelése, például Dehmel esetében a következőképpen alkot véleményt: „Az új német költők többnyire lágyak, nőiesek, finomak: Dehmel velük szemben az őserő és a férfi."[246]

Az 1914-es és az 1921-es *MK* kiadások között nem csupán a szövegkorpuszban, hanem az életrajzi jegyzetek nyelvi megformálásában is lényeges különbségek figyelhetők meg. Míg az 1914-es életrajzi jegyzetekben olykor idegen eredetű szavakat, kifejezéseket használt, addig a hét évvel későbbi, 1921-es kiadásban már határozott törekvés mutatkozik e lexikai elemek magyarosítására. Ezekben a nyelvi változtatásokban felismerhető az a nyelvművelői és stilisztikai tudatosság, amely a századelő irodalmi diskurzusában is meghatározó szerepet játszott. Kosztolányi több írásában is kifejezésre juttatta azon meggyőződését, miszerint a magyar nyelvet meg kellene tisztítani az idegen nyelvek hatásaitól.

Nyelvtisztítás[247] című írását anekdotikus felütéssel indítja, melyben egy bécsi barátjával folytatott beszélgetés részleteit idézi fel. A párbeszéd során a barát elismerően nyilatkozik a magyar nyelv sajátos karakteréről: „Egy bécsi írótársam, ki közel egy évig időzött nálunk és utóbb már majdnem jól értett és beszélt magyarul, egyizben csodálkozva jegyezte meg, hogy a magyar mily kevés idegen szóval él."[248] Példaként említi, hogy míg a „színház" kifejezést a legtöbb európai nyelv azonos formában alkalmazza, addig a magyar nyelv saját, ettől teljesen eltérő alakot használ. Kosztolányi azonban erre a megjegyzésre önreflexív módon reagál, beismeri, hogy a magyar nyelv sem mentes az idegen hatásoktól, és szerinte indokolt volna annak tudatos megtisztítása az idegennyelvi elemek túlzott jelenlététől: „még mindig mulasztás terhel bennünket és nyelvünkre újra ráférne egy alapos tisztogatás, annyi a mocsok, meg a pókháló rajta. Súrolókefével, szappannal, ronggyal kellene nekilátni, hogy rendbehozzunk."[249]

[244] Kosztolányi, *Modern Költők II.*, 29.
[245] Kosztolányi, *Modern Költők II.,* 110.
[246] Kosztolányi, *Modern Költők II.,* 95.
[247] Kosztolányi Dezső, „Nyelvtisztítás", *Nyugat*, IX, sz.3, (1916) 188-189.
[248] Kosztolányi, „Nyelvtisztítás", 188.
[249] Kosztolányi, „Nyelvtisztítás", 188.

– írja 1916-ban, tehát a két *MK* kiadás megjelenése közé eső időben. Ugyanezen írásában kitér arra is, hogy tapasztalatai szerint – amelyeket a naponta átolvasott külföldi napilapok alapján tud megfogalmazni – a háború élénk nyelvhasználati mozgalmakat indított el több országban, amelyek célja a nemzeti nyelv megtisztítása az idegen eredetű elemektől és nyelvi sallangoktól. Szorgalmazza, hogy anyanyelvünket mi is vessük alá ennek, ahogy Kosztolányi indokolja: „nem hányaveti nemzetieskedésből, de áhitatos szeretetből."[250] Elképzelései szerint e folyamatot elsősorban a sajtónyelv reformjával, az újságírás területén kell megkezdeni.

Évekkel később is tetten érhető nála ez a nyelvészeti törekvés, hiszen az *MK2* megjelenésének évében is publikál a nyelvtisztítás kérdéskörével foglalkozó írást, ami arra utal, hogy ez az attitűd hosszú távon is meghatározó maradt számára. A *Csonka magyar nyelv* című írásában, amely 1921 októberében jelent meg a *Pesti Magyar Hírlap*ban, már érzékelhető a trianoni békeszerződés utáni nemzeti elkeseredettség hangulata is. Ennek ellenére – vagy éppen ennek hatására – Kosztolányi továbbra is következetesen kitart amellett, hogy a magyar nyelvet meg kell tisztítani az idegen elemek jelenlététől, korábbi megnyilatkozásaihoz képest határozottabb, élesebb hangnemet üt meg az idegen szavak használatával szemben: „Azt indítványozom, hogy ezt a sok gyomot-lomot, ezt a sok henye, semmitmondó cafrangot, melyet ezer és egy derék szóval lehet helyettesíteni, nyelvünk e kis svábbogarait és poloskáit gyüjtsük össze, csináljunk belőlük csinos csomagot és küldjük el azonnal a trianoni békeszerződés fölszámoló bizottsághoz."[251]

Ennek tükrében dolgozta át az idegen eredetű szavakat, következetesen érvényesítve a nyelvtisztításra irányuló törekvéseit. Az író nem csupán közvetítője, hanem formálója is lett a fordítói nyelvhasználat magyarosítási törekvéseinek, amikor az életrajzi szövegekben az idegenszerű lexémákat tudatosan magyaros alakban közölte.
Az alábbi táblázat az erre vonatkozó példákat kívánja bemutatni:

MK1 - 1914	**MK2 – 1921**
Conrad Meyer	
stúdiumokkal	tanulmányokkal
diszkrét	finom
objektivitást	tárgyilagosságot
perspektívájából	távlatából

[250] Kosztolányi, „Nyelvtisztítás", 189.
[251] Kosztolányi Dezső, „Csonka magyar nyelv", *Pesti Hírlap*, XLIII, sz.243, (1921) 3.

Detlev von Liliencron	
snájdigság	délcegség
reakció	visszahatás
pszichét	lelket
témái	tárgyai
momentum	mozzanat
intenzíven	erősen
szimbolum	jelkép
affektálta	játszotta
dilettáns	műkedvelő
realitásában	mivoltában
pedáns	aggályos
parfümöt	illatszert
ritmusára	ütemére
bravurt	mestervágást
pikáns	fűszeres
Gustav Falke	
talentum	tehetség
intim	bensőséges
intelligenciától	értelemtől
Bruno Wille	
misztikus	titokzatos
filozófiai	bölcseleti
exaltált	rajongó
romantikus	regényes
Frank Wedekind	
clownszerű	bohócszerű
romantikusan	regényesen
groteszk	fura
tragikus	gyászos
grimace	fintor
Stefan George	

szenzációjától	hatásától
artistaprodukciók	bohóc-mutatványok
esztéták	széplelkek
kultuszának	szolgálatának
Gustav Renner	
megkomponált	összefogott
Alfred Kerr	
kritikát	bírálatot
Richard Dehmel	
Filozófiai	Bölcseleti
provokáltak	gerjesztettek
kritikusok	bírálók
lirikusa	költője
esztétikai	széptani
intim	bensőséges
káotikus	salakos
diszharmóniát	egyenetlenséget
gesztusai	mozdulatai
Alfred Mombert	
zsenije	tehetsége
fantáziája	képzelete
raffinált	kifinomult
vízionárius	álomlátó
Hugo von Hofmannsthal	
ideálokért	eszményekért
szociális	társadalmi
szuverénitását	fölényét
ritmusokban	ütemekben
produkciójával	alkotásaival

Rainer Maria Rilke	
eszenciája	tisztelete
lirikus	költő
filozófia	bölcselet
filozófiához	bölcselethez
strófákba	versszakokba
gesztus	mozdulat
glorifikálja	megdicsőíti
extázisokban	önkívületben
szenzációját	lázát
intuicióig	sugallatig
perspektívával	távlattal
breviárium	imakönyv
motívumait	indításait
Franz Werfel	
naivitásukat	gyermetegségüket
motívuma	tárgya
fantomokká	kisértetekké
naív	gyermeteg
intenzíven	erősen
amatőrje	műkedvelője
grandiózus	roppant
Rudolf Borchard	
szenzációi	meglepetései

2. táblázat: A két kiadás közti szókincsbeli különbségek

A táblázat áttekintésekor szembetűnő lehet, hogy Kosztolányi nem minden esetben ugyanazt a jelentést alkalmazza, illetve nem mindig az idegen nyelvű megfelelővel azonos értelmű kifejezést választja: affektálta-játszotta, realitásában-mivoltában, pedáns-aggályos, exaltált-rajongó, kultuszának-szolgálatának, káotikus-salakos, raffinált-kifinomult, szuverénitását-fölényét, eszenciája-tisztelete, szenzációját-lázát, amatörje-műkedvelője.

Szintén a fentebb említett *Nyelvtisztítás* című írásban tér ki arra is, hogy egy másik barátjával folytatott beszélgetése során – amelyet a magyarosítás okán emlegettek fel – Kosztolányi nem megfelelő magyar kifejezést használt az idegen szó helyettesítésére. Válaszában Kosztolányi amellett érvel, hogy ha valaki az anyanyelvén kíván megszólalni, le kell mondania az idegen nyelv bizonyos előnyeiről – még akkor is, ha ez olykor „árnyalatvesztéssel" jár. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az anyanyelv más területeken ezt a veszteséget bőségesen képes kompenzálni: „Talán hellyel-közzel elveszt egy árnyalatot, de másutt kap helyette hármat."[252]

Magyar irodalmi fordítói gyakorlatában a nyelvi tisztaság és természetesség követelményét helyezte előtérbe. Nyelvi szempontból is következetesebb szerkesztői eljárást alkalmazott – mindenekelőtt a felesleges határozott névelők – eltávolításával. Számos helyen kiveszi a második kiadás életrajzi szövegeiből azokat a névelőket, amelyeket nem odaillőnek, feleslegesnek vagy idegenszerűnek érez.

Szerzői életrajzok	**MK1 - 1914**	**MK2 – 1921**
Christian Friedrich Hebbel	meghal az édesanyja	meghal édesanyja
Conrad Ferdinand Meyer	a tartózkodása	tartózkodása
Detlev von Liliencron	A természetért	Természetért
Detlev von Liliencron	az emlékirataiban	emlékirataiban
Detlev von Liliencron	és a szeme	és szeme
Detlev von Liliencron	csak a szemünkkel	csak szemünkkel
Detlev von Liliencron	és az újszerűség	és újszerűség
Detlev von Liliencron	és a ma	és ma
Stefan George	alkotott a céljaira	alkotott céljaira
Alfred Kerr	ezért az ösztöneit	ezért ösztöneit
Richard Dehmel	azonban a mivolta	azonban mivolta
Richard Dehmel	és a végtelenbe	és végtelenbe
Richard Dehmel	a földet és az eget	földet és eget
Richard Dehmel	szakadnak ki az érzései	szakadnak ki érzései
Richard Dehmel	hogy a nagy verseiben	hogy nagy verseiben
Richard Dehmel	még a szerelmes dalai	még szerelmes dalai
Rainer Maria Rilke	Az élete	Élete

[252] Kosztolányi, *„Nyelvtisztítás",* 189.

Rainer Maria Rilke	A színei	Színei
Rainer Maria Rilke	Az egyéniségünk	Egyéniségünk
Franz Werfel	A boldogságtól	Boldogságtól
Franz Werfel	az íróasztala megreccsen	íróasztala megreccsen
Franz Werfel	a zongorája	zongorája
Franz Werfel	a páfrányok, a virágok, a füvek	a páfrányok, virágok, füvek

3. *táblázat: A határozott névelők eltávolítása az életrajzokból*

Érdekesség, hogy Kosztolányi 1927-ben írta *Ábécé a nyelvről és lélekről* című szövegét, amelyben a *Világosság*[253] alcím alatt a névelőhasználat kérdéskörével foglalkozik. Felhívja a figyelmet arra a nyelvhasználati jelenségre, miszerint egyes írók – bár tisztában vannak vele, hogy birtokos szerkezetek előtt indokolt a határozott névelő (a/az) elhagyása – olyannyira tartanak a túlzott névelőhasználattól, hogy olykor még indokolt esetekben is mellőzik azt. Kosztolányi ezzel szemben amellett érvel, hogy a határozott névelő beillesztése bizonyos szövegkörnyezetekben elősegíti az egyértelműséget, megszünteti az esetleges félreértéseket, és hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó értelmezése egy pillanatra se bizonytalanodjon el: „Tudják, hogy az a-t és az-t birtokragos főnév előtt tanácsos és csinos elhagyni. Csakhogy nem mindig lehet. Különben ilyen sületlenségek támadnak: »A lány virágokat hozott. Anyám virágait földre dobta«."[254] Mindez kissé ellentmond a fentebb említett gyakorlatának, ám javításai során – amikor néhány határozott névelőt törölt a szövegből – a mondatok jelentése nem sérült, vagyis a világosságot a névelő elhagyása sem befolyásolta hátrányosan.

A vonatkozó névmások tekintetében is hasonló eljárás figyelhető meg, következetesen elhagyja az „a" betűt, és rendre a névelő nélküli alakot használja a későbbi, *MK2* kiadásban. Ilyesfajta javítások például: amely-mely, amelyek-melyek, akik-kik, amelybe-melybe, amelyben-melyben, amelyről-melyről.

Kosztolányi e nyelvművelői törekvése a későbbi években sem enyhült. Mint korábban említettem, írásaiban következetesen hangsúlyozta, hogy a nyelvművelés egyik elsődleges terepe a sajtó, mivel a nyelvhasználati normák formálása és terjesztése itt érheti el legszélesebb

[253] Kosztolányi Dezső, *Ábécé a nyelvről és lélekről*, Uj Idők, XXXIII, sz.51, (1927. december 18.) 685-686.
[254] Kosztolányi, *„Ábécé a nyelvről és lélekről",* 686.

közönségét. Felfogása szerint a nyelvápolás folyamatát a napilapok hasábjain kell megkezdeni, hiszen ezek képesek közvetlenül befolyásolni a mindennapi nyelvhasználatot.

Korábbi elképzeléseivel összhangban, 1933-ban szerkesztésében megjelent *A Pesti Hírlap Nyelvőre*, amely a magyar nyelv helyes használatának és gondozásának kérdéseit tárgyalja. A kötet elején tanulmányok sorozata kapott helyet, ezt két szótár követi: az egyik a magyar szavak helyes alkalmazására vonatkozó útmutatásokat tartalmaz, míg a másik idegen szavak magyar megfelelőit kínálja fel, ezzel segítve elő azok kerülését. A kötethez „Használati utasítást" csatolt, amelyben kifejti a kiadvány létjogosultságát, valamint indoklást ad a szótárak szerepére és szükségességére vonatkozóan. Ebben a szövegben visszaköszönnek korábbi nyelvhasználati nézetei: „Az idegen szavak nemcsak afféle külső szépséghibák, nemcsak afféle pörsenések a nyelv testén. Belső betegségre vallanak."[255] Ezt követően a „tiszta nyelv" eszméjét árnyalja, és az idegen szavak használatát mérlegelő módon értelmezi:

„Azt is kérdezik, hogy van-e teljesen »tiszta« nyelv? Teljesen »tiszta« nyelv nincsen és nem is lehet. (...) A nyelvőr nem csendőr. Még azt se veszi zokon, ha valaki jobb híján, vagy a festőiség kedvéért hellyel-közzel idegen szavakkal is él. Csak azt kívánja, hogy ne használjuk őket únos-úntalan fölöslegesen, mikor helyettük seregestül akadnak különb, kifejezőbb szavaink."[256]

Kifejti továbbá azt az elvet, miszerint egyetlen szó nem lehet teljes mértékben azonos jelentésű egy másikkal, legfeljebb rokon értelmű lehet, éppen ezért a szótár több magyar megfelelő megadására törekszik, hogy az adott idegen szó árnyaltabb, pontosabb kifejezését tegye lehetővé:

„A *lepké*-t *pillé*-nek is hívjuk, *lepé*-nek is, *pillangó*-nak is. Ki meri azonban azt állítani, hogy ezek a fogalmilag egyező szavak teljesen egyértékűek is, ki nem érzi, hogy más az *éjjeli lepke* s más az *éjjeli pillangó* és hogy amikor valaki *pillé*-t írt, semmi körülmény között sem írhatta volna azt, hogy *pillangó*, *lepke*, vagy *lepe*? Minden szónak megvan a maga külső idoma, zenéje is. A hangulati velejárók szinte végtelen mellékterülete kapcsolódik hozzájuk. Éppen ezért egy szót se lehet »lefordítani«."[257]

[255] Kosztolányi Dezső (szerk.), *A Pesti Hírlap Nyelvőre*, (Budapest: Légrády Testvére kiadása és nyomása, 1933.), 9.
[256] Kosztolányi Dezső (szerk.), *A Pesti Hírlap Nyelvőre,* 9.
[257] Kosztolányi Dezső (szerk.), *A Pesti Hírlap Nyelvőre,* 9.

A fent tárgyalt változtatásoknak megfelelően a szótárban szerepel annak részletes magyarázata is, hogy milyen szabályok szerint szükséges helyesen alkalmazni az *a* és *az* névelőket – amelyeket Kosztolányi az 1921-es kötetből következetesen elhagyott: „A határozott névelő használatában kétféle helytelenség fordulhat elő. Használják ott, ahol nincs rá szükség és néha elhagyják akkor, amikor nem szabad elhagyni."[258]

Egy Tolnai Vilmosnak címzett levélből tudjuk, hogy Kosztolányi őt bízta meg a *Magyarító szótár* elkészítésével: „Téged azonban igen-igen kérlek, támogasd derék, tiszta szándékunkat, s készítsd el a *Magyarító szótár*-t."[259] Későbbi levelezésükből kiderül, hogy Tolnainak 1928-ban jelent már meg különálló kötete *Magyarító szótár – A szükségtelen idegen szavak elkerülése*[260] címmel. További levélváltásukból számos példát találunk arra, hogy Kosztolányi konkrét szavak felvételére tesz javaslatot, valamint azok kategorizálására[261], továbbá szerkesztői elveit is részletesen kifejti. Elképzeléseiről átfogóan így ír: „Én egy olyan szótárról álmodozom, mely a ma forgalomban lévő, haszontalan idegen szavakat mind felölelné, úgyhogy valamennyi szak – sport, irodalom, színészet, szabászat stb. – megtalálhatná benne a *leggyakoribb és legrútabb idegen szavak magyar egyenértékűjét*."[262] Útmutatásai szerint a szócikkek sorrendje úgy alakítandó, hogy először az idegen szó szerepeljen, ezt kövesse a számára leginkább odaillő magyar megfelelő, majd a magyarázat. Emellett hangsúlyozza, hogy az idegen kifejezések fonetikus átírásban jelenjenek meg. A kiadványban megtalálhatók azoknak a szavaknak a többsége is, amelyeket Kosztolányi korábban lecserélt, ezek átírása azonban nem minden esetben egyezik a kötetben szereplő változattal. A táblázatban feltüntetett szavak vizsgálata alapján megállapítható, hogy ezek közül öt egyáltalán nem szerepel a szótár szócikkei között, ezek a következők: clownszerű, artista, lírikus, vízionárius, motívum. További tizenhat esetben ugyan az adott címszó, vagy annak ragozott változata megtalálható, a szótárban hozzájuk rendelt ekvivalensek viszont nem azonosak a táblázatban rögzített változatokkal, hanem alternatív, jelentésükben rokon kifejezések. A fennmaradó elemek teljes mértékben egyezést mutatnak a szótár anyagával, Kosztolányi kötete és a szótár között részleges, de nem teljes átfedés figyelhető meg.

[258] Kosztolányi Dezső (szerk.), *A Pesti Hírlap Nyelvőre,* 56.
[259] 1174. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 657.
[260] Tolnai Vilmos, *Magyarító szótár – A szükségtelen szavak elkerülése*, (Budapest: Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1928.)
[261] ld. például: 1182. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 662., vagy 1186. számú levél, 664-665.
[262] 1182. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 662.

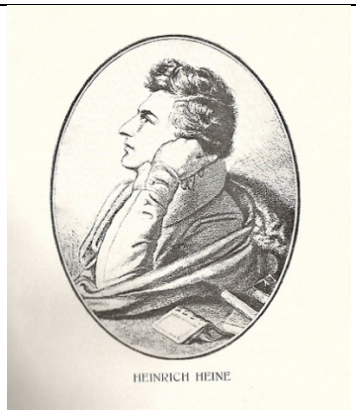
Precíz szerkesztői munkájáról tanúskodik, hogy olvasóinak aktualizált, a kortárs ismereteknek megfelelő információkat kívánt közölni. Az 1921-es változatban érezhetően törekedett arra, hogy a költőkről közölt életrajzi adatokat pontosítsa, frissítse, valamint a kritikai recepció adatait és a költők által közreadott művek adatait kiegészítse. Ennek megfelelően például Rilke életrajzában a „Ma is Párisban él." mondatot kijavította arra, hogy „Sokáig élt Párizsban", vagy Leo Greinernél az *MK1*-ben tévesen közölt *Das Jahrhundert* című művet kijavította helyesen *Das Jahrtausend*-re. Kibővítette továbbá azokat az információkat is, amelyek a fordítási előzményekre vonatkoznak: részletesebb adattárat közöl arról, hogy az adott szerző műveit korábban kik és milyen formában ültették át magyar nyelvre.

Kosztolányi figyelemre méltó újítása, hogy a kötetekben portrékat is közöl. Az írói arcképek révén személyesebb, emberközelibb képet nyújt az olvasónak. A portrék a verseknél használt papírtípustól eltérőre kerültek nyomtatásra, így minőségében is különbözik a kötet többi részétől: a felhasznált papír fényesebb felületű, valamint oldalszám nélküli. Az *MK1* négy német költő – Richard Dehmel, Rainer Maria Rilke, Arno Holz és Hugo von Hofmannsthal – portréját tartalmazza. Az *MK2* kiadásában a portrék száma bővült: a korábbiak mellett megjelenik Heinrich Heine, Conrad Ferdinand Meyer és Detlev von Liliencron arcképe is, így összesen hét német költő képmása kapott helyet a kiadványban.

Az illusztrációk és portrék azonosítása a kutatás egyik legösszetettebb filológiai kihívást jelentő feladata volt. Sem Kosztolányi, sem a kiadó nem tüntette fel a képek forrását, azok eredeti készítőjét, fellelhetőségét vagy a vonatkozó biográfiai adatokat. Eddigi vizsgálataim alapján a hét azonosítható képi elem közül négy esetében sikerült megállapítani, illetve valószínűsíteni a származási forrást. A kutatás kiindulópontját Heine portréja képezte, amelynek eredetijét Ludwig Emil Grimm készítette rézkarc (etching) technikával. A Kosztolányi-féle kötetben e portré csupán részletében, ovális keretbe foglalva jelenik meg, ami a forrás másodlagos, szerkesztett felhasználására utal. A képi forrás feltárását GUSTAV KÖNNECKE *Bilderatlas zur Geschichte der deutschen Nationalliteratur: eine Ergänzung zu jeder deutschen Literaturgeschichte*[263] című munkája tette lehetővé, amelyben azonos formában, ovális keretben megtalálható Heine portréja. Ugyanebben a kötetben sikerült azonosítani Meyer, Holz és Hofmannsthal képmását is, utóbbi esetében bár némileg közelített (vágott) változatról van szó, a kép azonos azzal, amely az *MK2* kiadásban szerepel. Mindezek

[263] Gustav Könnecke, *Bilderatlas zur Geschichte der deutschen Nationalliteratur: eine Ergänzung zu jeder deutschen Literaturgeschichte*, (Marburg, 1895 1. Aufl/1912 2. Aufl.), https://archiv.ub.uni-marburg.de/ubfind/Record/urn:nbn:de:hebis:04-eb2010-0012/View utolsó megtekintés: 2025. 10. 29.

alapján nagy valószínűséggel megállapítható, hogy a forrás Könnecke könyvének 1912-es, második kiadása lehetett, hiszen ebben a változatban már megjelenik Holz portréja, amely az 1895-ös első kiadásból még hiányzik.

		
1. ábra	2. ábra	3. ábra

1. ábra: Ludwig Emil Grimm rézkarc (etching) technikával készített portréja, 1827.[264]

2. ábra: Gustav Könnecke: Bilderatlas zur Geschichte der deutschen Nationalliteratur című művében fellelhető portré, 1912.[265]

3. ábra: Kosztolányi Dezső Modern költők című művében fellelhető portré, 1921.[266]

Érdekes filológiai adalék, hogy noha Könnecke műve Liliencronról és Dehmelről is közöl fotográfiákat, az *MK1,* majd az *MK2* kiadások szerkesztői nem ezeket vették át, mindkét szerző esetében fiatalabb kori portrét választottak. Külön figyelemre méltó továbbá, hogy bár Könnecke atlaszában néhány más, az antológiában szereplő költő portréja megtalálható,[267] ezek közül mindössze négy képet emeltek át Kosztolányi kötetébe, tehát a válogatás szűk körűnek mondható. Ennek okaként nem zárható ki annak eshetősége, hogy a képanyag bővítését anyagi

[264] forrás: https://www.meisterdrucke.hu/fineart-nyomatok/Ludwig-Emil-Grimm/793527/Heinrich-Heine-k%C3%B6lt%C5%91-portr%C3%A9ja-1797-1856,-1827.html utolsó megtekintés: 2025. 10. 29.
[265] forrás: https://archiv.ub.uni-marburg.de/ubfind/Record/urn:nbn:de:hebis:04-eb2010-0012/View 386., utolsó megtekintés: 2025. 10. 29.
[266] forrás: Kosztolányi Dezső, *Modern Költők II*, második kiadás, (1921), 12-13. oldal közé betoldott oldalszám nélküli lap
[267] például: Annette von Droste-Hülshoff, Gustav Falke, Stefan George

megfontolások korlátozták, mivel a nyomdai képreprodukció költséges eljárásnak számított a korszakban.

Három kép található továbbá Bethge *Deutsche Lyrik seit Liliencron* című kötetében – amelyet mint azt említettem, Kosztolányi bizonyára forgatott –, ezek közül az Arno Holzt és Hofmannstahlt ábrázoló portrék egyeznek meg a Könnecke-féle kötetben szereplőkkel. Ugyanezen kötet tartalmazza azonban azt a Dehmel-portrét, amelyet az *MK1*-ben is láthatunk, így akár ez a kötet is lehetett ez esetben a forrás.

A további két portré származása kétséges. Feltételezhető forrásuk lehet a korabeli sajtó, hiszen köztudott, hogy Kosztolányi előszeretettel gyűjtött és vágott ki képeket, szövegeket különféle újságokból és folyóiratokból. Ugyanakkor magyarországi folyóiratokban – legalábbis eddigi kutatásaim szerint – ezek a konkrét képek nem lelhetők fel addig az időpontig, amíg ezek a kötetekben megjelentek. Nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy a fotókhoz Kosztolányi személyes kapcsolatai vagy levelezése révén jutott hozzá, a fennmaradt levelezések azonban e feltételezés alátámasztására közvetlen bizonyítékot nem szolgáltatnak, nincs bennük arra utaló jelzés, hogy postai úton kapta volna a portrékat. Egy további lehetséges magyarázat – ami akár a többi portré esetében is feltételezhető –, hogy a fényképek a kiadó tulajdonában vagy archívumában már korábban is rendelkezésre álltak, és a kötet összeállításakor ezekből történt a válogatás. A portrék többsége először a *Képes Krónika* 1928-as évfolyamában közölt képekkel mutat teljes azonosságot. A két kép beazonosítása során Liliencron képét sikerült teljes mértékben megtalálni, amelyet a Hamburgi Állami és Egyetemi Könyvtár őriz az LN:180:17 jelzet alatt.

A fotók könyvbe illesztésének kérdése a XX. század eleji kiadványok vizsgálatánál különösen érdekes, hiszen felveti a kép reprodukciójának technikai, művészi és könyvészeti aspektusait. Érdekes annak feltérképezése, hogy miként lehetett a fényképek, rajzok, nyomatok egyedi, eredeti karakterét megőrizve sokszorosítani és integrálni a nyomtatott szövegbe, milyen nyomdatechnikai eljárások álltak rendelkezésre, és milyen módszerekkel biztosították a képminőséget. Az 1910-es években a könyvkiadásban már széles körben elterjedt volt a fényképi reprodukció különböző nyomdai eljárásokkal történő sokszorosítása, így technikailag nem jelentett különösebb akadályt, hogy fényképek másolatai egy nyomtatott kötetben is megjelenjenek. Az 1914 körüli időszakban elsősorban az úgynevezett klisékészítés (cinkográfia/fotócinkográfia, esetenként rézkarcos fotogravür) technikáját alkalmazták. Ennek során a fényképet fényérzékeny anyagra másolták, majd vegyi úton maratták ki a nyomólemezt, amelyről a képet a szöveggel együtt vagy külön ívben lehetett nyomtatni. A gyakorlatban ez azt

jelentette, hogy a fényképeket autotípia (rácsozott fényképnyomat) formájában illesztették a könyv tördelésébe, gyakran külön, jobb minőségű papírra (úgynevezett mázolt vagy krétapapiros) nyomtatva, és a szöveg közé vagy mellékletként fűzve.[268]

A kötetben szereplő biográfiai adatok összegyűjtése és rendszerezése rendkívül jelentős és időigényes munkát feltételez: „Eléjük rövid bevezetőt írtam s elsőnek gyűjtöttem össze a költőkre vonatkozó magyar irodalmi adatokat és a magyar fordítóik nevét."[269]– írja Kosztolányi az *MK1* előszavában. Minden információt precízen válogatott össze, ideértve a legkülönbözőbb forrásokat is: az adott költő addig megjelent műveit, azok kiadási évével, valamint esetenként a kiadó megjelölésével együtt, tanulmányokat, amelyek esetében a pontos megjelenési év és a folyóiratbeli közlés egyaránt megadásra került. Emellett a kötetben szereplő fordítók felsorolása is arra utal, hogy szerkesztője kiterjedt és széles körű ismeretekkel rendelkezett. Az adatok ilyen fokú rendszerezése nem csupán alapos tájékozottságot igényel, hanem hatalmas kutatómunka eredményeként jöhetett létre, amely a források feltérképezését, ellenőrzését és kritikai összevetését egyaránt magában foglalta.

A német verseket fordítók közül Vajthó László és Franyó Zoltán a leggyakrabban említettek, előbbi tizenhárom költő fordítójaként, utóbbi hat esetben szerepel a kötetben. Sajnálatos módon nem maradt fenn olyan levelezés, amely aktív munkakapcsolatot vagy közvetlen szakmai kommunikációt jelezne Kosztolányi és a fordítók között, sem olyan levél, amelyben közvetlenül említené őket. Csupán egyetlen, Franyó Zoltánhoz címzettlevél került elő,[270] amelyben Kosztolányi Rilkével való lehetséges találkozás megszervezéséhez kér tőle segítséget. Vajthó – még az 1916-os antológiája előtt – és Franyó neve is szerepel már az 1914-es kiadásban. 1921-es kötetben Vajthó neve mögött már – általában zárójelben – megjelenik a „német antológia" megnevezés.

IV.1.1. Kosztolányi és a német szerzők

A következő fejezet célja annak feltárása, hogy milyen kapcsolat állt fenn Kosztolányi és az általa fordított szerzők között, különös tekintettel a személyes találkozásokra, levelezésekre,

[268] vö. https://mek.oszk.hu/08900/08993/html/ Pusztai Ferencz (szerk.), *Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismerettára*, (Budapest: Pallas, 1902) utolsó megtekintés: 2025. 10. 28. és Ballagi Aladár, *A magyar nyomdászat történelmi fejlődése: 1472 – 1877*, (Budapest: Franklin, 1878.)
[269] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, III.
[270] Réz Pál őt feltételezi a levél címzettjének. A levél borítéka elveszett. 605. számú levél in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 374.

valamint arra, hogy írt-e róluk tanulmányt, kritikát vagy esszét. A szerzői kapcsolatok feltérképezése lehetőséget nyújt annak megértésére, miért éppen ezen írók kerültek be az antológiába, és milyen belső indíttatás vezérelhette a válogatás folyamatát. A vizsgálat során elsődleges forrásként Kosztolányi levelezését, folyóiratokban megjelent tanulmányait és kortárs visszaemlékezéseket veszem figyelembe. A vizsgált válogatás alapján nem vonható le egyértelmű következtetés arra vonatkozóan, hogy Kosztolányi a szerzők származását tekintve előnyben részesítette volna az osztrák vagy a német szerzőket, a kötet összetétele nem mutat szignifikáns preferenciát egyik nemzet felé sem. A költőkkel való kapcsolatát az *MK2* antológiában való szereplésük sorrendje szerint vizsgáltam, külön értékelve alfejezetekben néhány egyedinek mondható esetet.

A költők nagy része a XIX. század végén és a XX. század elején alkotott – kiugró esete a kötet elején felbukkanó Annette von Droste Hülshoff, aki nem csupán azzal hívja fel magára a figyelmet, hogy jóval korábban élt és alkotott, mint a kötetben szereplő társai, hanem egyetlen női szerzője ennek a kötetnek –, amikor a német líra radikális változásokon ment keresztül. A formanyelvi kísérletek – a szabad versek, a hangzásbeli játék, a metaforikus gazdagság – a magyar olvasó számára is az újszerű modernség érzékeltetését tették lehetővé. Ezek a szerzők gyakran tematizálták az egyéni élmény, a szubjektív tudat, az érzelmi és esztétikai tapasztalatok belső világát, illetve a társadalmi-kulturális modernitás problémáit. A kiválasztott szerzők többsége már nem volt teljesen ismeretlen a magyar olvasók előtt, Kosztolányi tudatosan választhatott olyan szerzőket, akik egyszerre képviseltek esztétikai újdonságot és voltak ismertek az olvasóközönség előtt.

Heine neve már a korai, 1900–1901 között vezetett naplórészletekben felbukkan, amelyek tanúsága szerint Kosztolányi több alkalommal is foglalkozott Heine műveinek fordításával. Ez arra utal, hogy a költő viszonylag korán megismerkedett Heine lírájával. Később, egy Babitshoz intézett levelében is utal Heine hatására: „A szép írók közül a nagy stílművészeket olvasom (...) s Heinét, kinek hatását sem én, sem Ön nem tagadhatja le."[271]

Wille neve a már korábban említett *A modern német lira* című írásában merül fel először, de Kosztolányi csupán ennyit közöl róla: „*Bruno Willet* és Otto *Julius Bierbaumot*, kikről nálunk az utóbbi években kelleténél többet beszéltek, elmellőzöm; (...)"[272] Még ugyanebben az évben említi egy ismeretlen címzettnek küldött levelében, amelyről azt írja, hogy verseket[273]

[271] 40. számú levél, in Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*, 199-209.
[272] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 22.
[273] Leconte de Lisle, Bruno Wille valamint Guy de Maupassant szerzőktől. A lefordított Wille-versek: *Testvéresülés, A zsenge*

küld neki kérése szerint. Ebben Willéről az alábbiakat írja: „nálunk eléggé ismeretlen névre vonatkozólag megjegyzem, hogy viselője a mostani német költőfilozófok legtartalmasabbika, s pantheista elveivel, szegényes és nemes egyszerűségével egyike legrokonszenvesebb poétáknak."[274] A levélhez csatolt Wille versek egyikét sem közölte később az *MK*-ban.

Arno Holzot is megemlíti röviden a Benzmann-cikkben: a legkiválóbbnak gondolja a filozófus költők között, aki bár alig filozofál, mégis megállja köztük a helyét. Holz neve egy Lám Frigyes által írt levélben is említésre kerül, amelyből kiderül, hogy Kosztolányi kézhez kapta Lám Holzról szóló tanulmányát,[275] és ígéretet tett annak közlésére az antológiában. Ezt az ígéretét be is tartotta: az *MK2* kiadásában Holz életrajzi ismertetőjének irodalmi forrásai között ott található Lám neve, valamint az idézett tanulmány pontos lelőhelyét és megjelenési dátumát is feltüntette.[276]

Frank Wedekindről 1908-ban írt kritikát Oaha című darabja kapcsán.[277] Kosztolányi a művet úgy értelmezi, mint az író újabb provokatív vállalkozását, amely látszólag szakít korábbi témáival, valójában azonban hű marad lázadó szelleméhez. Középpontjában ezúttal nem az érzékiség perverzitása, hanem a modern irodalmi és szerkesztőségi élet kiüresedése, a „viccgyártás" kényszere és az alkotó kiszolgáltatottsága áll: „Mindaz, amit a modern szerkesztőségi élet kómikumban és tragikumban megteremtett, a vezényszóra való alkotás gyorsasága és kinja, az iró és a kiadó függő viszonya, életté elevenül itt a humor és fölény világában s szatirikus erővel ütközik ki a hitevesztett, humortalan emberekből."[278]

Stefan George neve is szerepel azok között, akiket Kosztolányi kiemelt a Benzmann kötetből, Gustav Rennerrel együtt. Értékelése szerint mindkét alkotó ugyan a „parnassienek"[279] hatása alatt alkotott, mégis képesek voltak e hagyomány keretein belül is értékkel bíró műveket létrehozni. Stefan George nevét egyik levelében is említi 1918-ban: Kosztolányi egy Áprily Lajosnak írt levelében méltatja annak George-fordításait, „igen szépnek" nevezve őket, és jelzi, hogy szándékában áll közölni azokat az *Esztendő* valamelyik számában.[280] Érdekesség, hogy végül nem jelentek meg ezek a verset, valamint az is, hogy Kosztolányi sem említi Áprilyt George fordítói között az *MK*-ban.

---

[274] 18. számú levél, in Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*. 88-96.
[275] Lám Frigyes, „Arno Holz költeményei", *Dunántúli Hírlap,* sz.43, 1909.
[276] 767. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók*, 453.
[277] Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, 553-555, vö. Kosztolányi Dezső, „Oaha, (Frank Wedekind uj darabja.)", *A Hét,* II, sz.1, (1908) 780.
[278] Kosztolányi Dezső, „Oaha, (Frank Wedekind uj darabja.)", 554.
[279] 19. századi francia költők csoportja
[280] 710. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 425.

Alfred Kerr-ről 1924-ben közöl cikket, amelyben elragadtatják Kerr útirajzai, mint írja: „mindössze az a célom, hogy vezessem az olvasót, hogy az ő világában, mint ahogy ő kalauzolt engem a világ körül és megszerettessem vele könyveit, mint ahogy ő megszerettette velem az életet."[281] Kosztolányi megjegyzi, hogy az útirajzok műfaja alapvetően untatja, de Kerr élménye más, hiába magánügy, ahogy írja: „Amit egy jó író mond, az közügy."[282] Említést tesz egy versfüzérről is a kötetből, amelyek rímes, mértékes kis versek, közülük egyet ki is emel, amelyet Kerr elhunyt feleségéhez írt. Megjegyzi, hogy a költemény lefordítása lehetetlen vállalkozás volna, éppen ezért nem is kísérli meg az átültetését – ugyanakkor egy részletet magyarul idéz belőle.

Kosztolányi *A modern német lira* című írásában Hans Benzmann költészetéről nem ejt szót, noha a tárgyalt antológia tizenhárom saját verset is közöl Benzmanntól. Ez a hiány feltűnő, különösen annak fényében, hogy Benzmann a kötet összeállítójaként nem csupán szerkesztői, hanem szerzői minőségben is jelen van. Kosztolányi összegző értékelésében ugyan elismeri, hogy a csaknem hatszáz oldalas antológia számos új, jelentős és különleges alkotást foglal magába, ám ezekről úgy véli, hogy túlnyomó részük csupán a francia líra különféle utánzatai, s így eredetiségük megkérdőjelezhető. Egyik 1907-es levelében Lányi Ernőnek említi még a kötetet, amelyben visszakéri azt: „Nyáron – még augusztus elején – elküldtem neked a Berzman-féle Moderne deutsche Lyriket (...) Minthogy erre most sürgősen szűkségem van, esedezem, add póstára mihamarabb."[283]

Mombert neve csupán érintőlegesen jelenik meg Kosztolányi kritikai írásában, ahol mindössze annyit állapít meg róla, hogy költészete a dekadens irányzat legmarkánsabb képviselőjeként értelmezhető.

Hugo von Hofmannstahl az egyik, akitől Kosztolányi verset közöl a Benzmann-kritikában. [284] Liliencron után őt nevezi meg a kötet legeredetibb költőjének, aki gondolkodásra készteti az olvasót, aki képest elvezetni oda, ahol az ő gondolatvilága született.

Gustav Renner neve is felbukkan a Benzmann-kötetről szóló cikkben: „Művészetében, bár ő a legkiemelkedőbb az utánzók közül, részemről nem látok mást, csak az utánzat kápráztatón tökéletesre fejlesztett kézügyességét."[285] Az *MK*-ban közölt életrajzi jegyzetében Kosztolányi szintén utal a parnasszista irányzat hatására, az adott szövegrészben azonban már

[281] Kosztolányi Dezső, „Kerr Alfréd utirajzai", *Nyugat*, XVII, sz.1, (1924) 66-69.
[282] Kosztolányi, „Kerr Alfréd utirajzai", 66-69.
[283] 174. számú levél, in Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*. 680-682.
[284] Hofmannstahltól: *A mulandóság terzinái*, Rennertől: *Cäsar*, Liliencrontól: *Bál után*
[285] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 21.

nem él az utánzás fogalmával, s inkább a költői pálya stílustörténeti meghatározására szorítkozik.

Kosztolányi 1913-ban az *Élet* című lapban közölte *A jóság költője* című cikkét Franz Werfelről, amelyben nem csupán bemutatta a költőt, hanem közzétette *Ó jó ember!* című versének fordítását is. Az írásban különösen hangsúlyozza Werfel emberközeliségét és erkölcsi érzékenységét: „Ő az egész világ barátja”[286] – írja, utalva arra a mély empátiára és részvétre, amely szerinte Werfel költészetét áthatja. A cikk egyes fordulatait később, az *MK1*-ben közölt Werfel-életrajzban is felhasználta, számos mondatot szó szerinti egyezéssel emel át korábbi cikkéből.

1913-ban ismerkedhetett meg Berthold Viertellel,[287] amely találkozásról a következőket írja: „Bécsben megismerkedtem Georg Viertel-lel, a Szimplicissimus munkatársával, aki német fordításban olvasta a Szegény kis gyermek panaszai-t, és arra kért, küldjem el neki német prózai fordításban (nem tud magyarul), mert le szándékozik forditani.”[288] Noha Kosztolányi a Georg keresztnévvel hivatkozik rá, a *Simplicissimus*[289] című szatirikus hetilap munkatársai között ilyen nevű szerző nem azonosítható, ezzel szemben Berthold Viertel közreműködéséről több publikáció is tanúskodik, ami valószínűsíti, hogy Kosztolányi tévesen emlékezett a keresztnévre. Mindhárom kötetben következetesen *Berchtold* alakban szerepel a szerző neve, a források áttekintése során azonban nem sikerült olyan adatot fellelni, amely alátámasztaná, hogy a költő e korszakban valóban használta volna ezt a névváltozatot. A névhasználat hiteles formája minden bizonnyal a *Berthold*, így a kötetekben előforduló eltérés valószínűleg Kosztolányi félreértése.

Albert Ehrensteinről Kosztolányi rövid híradásban számol be a *Világ* című lap hasábjain, amelyben újonnan megjelenő verseskötetére hívja fel az olvasók figyelmét, a szerzőt fiatal bécsi lírikusként jellemezve. E közlemény jelentőségét növeli, hogy Ehrenstein két költeményét kéziratos formában bocsátotta a szerkesztőség rendelkezésére, amelyeket Kosztolányi maga fordított magyar nyelvre. A versek az írás végén, fordítói megjelöléssel szerepelnek. A két érintett vers (*Vakon* és *A haldokló gallus*) helyet kapott az *MK2* kiadásában. Az első kiadásból való kimaradásuk oka egyszerű időbeli tényezőre utal: mint már fentebb említettem, az *MK1*

[286] Kosztolányi Dezső, „A jóság költője (Franz Werfel portréja)”, *Élet*, 5, sz.6, (1913) 164-165.
[287] Kosztolányinál Berchtold-ként szerepel mindkét kötetben.
[288] 474. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 575-578.
[289] 1896-1944-ig működő szatirikus hetilap. A szerkesztőség Münchenben működött. Számos ismert író publikálta itt munkáit: Richard Dehmel, Hugo von Hofmannstahl, Thomas Mann, Frank Wedekind stb.

1913 karácsonyán került forgalomba, így Ehrenstein szóban forgó verseit Kosztolányi nem szerepeltethette az első kiadásban.[290]

Kiváló példája a korabeli irodalmi kapcsolatrendszerek működésének, hogy Kosztolányi nemcsak tudatos olvasói és fordítói tevékenysége révén ismerkedett meg külföldi költők műveivel, hanem gyakran közvetlen úton, kéziratban kapott verseket – akár személyesen neki címezve, akár azoknak a szerkesztőségeknek, ahol dolgozott. Ezek a kéziratos beküldések lehetőséget teremtettek számára, hogy friss, kortárs irodalmi szövegekkel találkozzon.

IV.1.2. Kosztolányi kiemelt szerzői

Az *MK2* vizsgálata során feltűnő, hogy a tartalom szerkezetében öt német nyelvű költő kiemelt figyelmet kap: Richard Dehmel, Detlev von Liliencron, Rainer Maria Rilke, Friedrich Wilhelm Meyer és Karl Kraus. Míg más költőktől átlagban egy-három verset választott Kosztolányi kötetébe, addig Meyertől, Liliencrontól és Dehmeltől öt-kilenc, Rilkétől pedig – mint már említettem – összesen hatvanöt verset. Fontos hangsúlyozni, hogy az *MK1* anyagában ők is kevesebb verssel képviseltették magukat, arányaikat tekintve azonban már akkor is jelentősebb jelenlétet mutattak, mint a többi szerző. Ez jelezheti Kosztolányi preferenciáit, saját költői és esztétikai érdeklődését, amely a német modern költészet bizonyos áramlataira koncentrál. Nem csupán esztétikai vagy irodalmi választásként érdemes értelmezni azonban, hanem a kötet piaci szempontú stratégiájaként is. E költők műveit a XX. század elején már viszonylag széles körben ismerték Magyarországon, főleg az irodalmi lapok révén, amelyek közölték verseiket, kritikákat írtak róluk, illetve Kosztolányihoz hasonló fordítók révén terjedtek a magyar olvasóközönség körében. Mindez reklámértékkel is bírhatott, a magyar olvasóközönség ezeknek a szerzőknek a nevét és stílusát már ismerhette, így a kötet népszerűsége és eladhatósága növelhető volt.

A vizsgálat elsődleges fókuszában Kosztolányi és a költők közötti kapcsolatrendszer feltárása állt, elemeztem, milyen véleményeket, értelmezéseket és jellemzéseket fogalmazott meg róluk írásaiban, további kiegészítésként azonban a korszak irodalmi közegét és kritikai diskurzusát is figyelembe vettem. Mindemellett az említett szerzők művei közül a függelékből egy-egy rövid verset is bevontam a vizsgálatba, amelyek alapján Kosztolányi fordítói eljárásait

[290] Kosztolányi Dezső, „Albert Ehrenstein két verse”, *Világ*, 5, sz.288, (1914. november 15.) 7.

konkrét példákon keresztül elemzem. A dolgozatban közlöm a kiválasztott versek szövegét, valamint azok rövid elemzését.

DETLEV VON LILIENCRON versfordításai elsősorban a sajtóban kerültek előtérbe, melyek túlnyomó többsége Lányi Viktor nevéhez köthető, ugyanakkor a fordítók között megtaláljuk Babits Mihályt, Telekes Bélát és Meskó Barnát is, akiket maga Kosztolányi is megemlít a fordítók között az *MK1*-ben. A folyóiratokban a szerző drámáiról szóló híradások is feltűnnek, különösen az 1903 és 1906 közötti időszakban. A recepció legintenzívebb szakasza 1909-re, a költő halálának évére tehető, ekkor számos lap közölt róla megemlékezést és méltató írásokat, amelyekből az adott korszak értékelő hangja kirajzolódik: [291] „a német közvélemény egyik kedvencze és büszkesége"[292], illetve „népszerűségét és sikereit nemcsak termékenységének, hanem alkotásai maradandó művészi becsének is köszönhette."[293] További figyelemre méltó adat, hogy a Magyar Királyi Ferencz József Intézet iskolai értesítőjének tanúsága szerint Liliencron a német nyelvi tananyag részét képezte a harmadik évfolyamon.

Liliencron neve a már korábban említett Benzmann-antológia kritikájában is feltűnik, ahol a szerző – jóllehet a kötetet és a benne szereplő költőket összességében francia minták utánzásaként értékeli – Liliencront a válogatás legjelentősebb alakjának nevezi. Kosztolányi hosszabb szövegrészben foglalkozik vele, amelyben méltatja költői termékenységét és alkotóerejének kimeríthetetlenségét. Kiemeli, hogy versei immár tíz kötetben jelentek meg, s ugyanazt a témát ezerszer képes költészetének tárgyává tenni úgy, hogy közben mindvégig újat és érvényeset tud mondani: „A kétségtelenül legnagyobb költője e kötetnek *Detlev von Liliencron*, aki kedves modernsége mellett a legmosolygóbb életbölcs, s oly derüs optimista, hogy valósággal csodálatos, hogy ma olcsó peszimisztikus állománynyal oly bőven ellátott költőink között az első helyre küzdötte föl magát s Németországban általános népszerüségnek örvend."[294] Liliencron líráját az az életbölcsesség jellemzi, amely – Kosztolányi olvasatában – új színt hoz a német költészet palettájára. A kritika végén magyar párhuzamokat is megfogalmaz: „A humora édes-kesernyés, mint Aranyé. A dala könnyü, mint Petőfié. S modernebb mind a kettőnél."[295] E megállapítás későbbi antológiaszerkesztői gyakorlatát is előrevetíti: a modern szellemiségű költők iránt tanúsított fogékonyságot. Kosztolányi az *MK1*-ben szereplő életrajzleírásban is megemlíti, hogy Liliencron az 1880-as évektől kezdve a

[291] Néhányat említve: Erdélyi Lapok, A Hét, Az Ujság, Magyarország, Népszava, Pesti Napló, Budapesti Hírlap
[292] *Az Ujság,* VIII, sz.29, (1910) 8.
[293] *Budapesti Hírlap,* XXIX, sz.173, (1909) 8.
[294] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 22-23.
[295] Onder Pintér (s.a.r.), Kosztolányi Dezső: *Publicisztikai írások, 1903–1906,* 23.

modern német költészet egyik úttörő alakja, aki impresszionista szemlélettel, a hétköznapi jelenségek friss, torzítatlan rögzítésével újította meg a lírai hagyományt: „Nagysága abban volt, hogy egyszerűen látott. Majdnem mindent észrevett. Engedelmesen és szelíden hullottak szemébe a tárgyak képei és torzítás nélkül mutatta."[296] Költészetére a közvetlen látványélmény elsődlegessége jellemző, miközben verseit egészséges derű, humor és egyszerűség hatja át. Liliencron alkotói módszerének lényege a valóság pontos, mesterkéletlen újrateremtése volt, amelyben az ábrázolás tisztasága és a hagyományok iránti tisztelet egyaránt megjelent. Munkássága hidat képezett a régi és az új német irodalom között.[297]

Kosztolányi az *MK1*-ben található Liliencron-életrajzhoz fűzött irodalmi jegyzetében saját írására is utal, amely a költő halálának alkalmából, 1909-ben jelent meg *A Hét* hasábjain, Lehotai álnéven publikálva. A cikk érdekessége abban rejlik, hogy bár méltatja Liliencron alkotói munkásságát, az utolsó két bekezdés — néhány kifejezés módosításától eltekintve — teljes mértékben megegyezik az *MK1* kiadásban közölt Liliencron-életrajz vonatkozó szakaszaival. Ezen túlmenően további német költőket is bevon, akik szintén szerepelnek – kivéve Goethe-t – az *MK1* kötetben, és a következő megjegyzéseket fűzi hozzájuk: „Valahol azt olvastam, hogy a költészet a szerveink funkciójának csodálatos, majdnem transzczendentális kifinomodása (...) Goethe az agy. Heine a száj.(...) Dehnel a kar. (...) Hoffmansthal az ideg. Wedekind... De Liliencron a szem."[298] 1909-ben keltezett azonban egy levél, amelyben Kosztolányi Horvát Henrikhez fordul azzal a kéréssel, hogy a *Nyugat* hasábjain közöljön egy Liliencronról szóló cikket.[299] Ezt a közlést azonban nem találtam meg, így könnyen elképzelhető, hogy végül *A Hét* című folyóirat fogadta be az írást.

Liliencron költészetéből a *Sziciliánok* című ciklusból a *Koratavasz az erdőszélen* című versét választottam elemzés tárgyául, amely 1921 szeptemberében jelent meg a *Vasárnapi Ujság* hasábjain.

[296] Kosztolányi, *Modern Költők I-III., II.,* 30.
[297] Kosztolányi, *Modern Költők I-III., II.,* 29-31.
[298] Kosztolányi Dezső (Lehotai álnéven), „Jegyzetek Detlev von Liliencronról", *A Hét,* XX, sz.32, (1909. augusztus 8.) 531-532.
[299] 294. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 221.

KORATAVASZ AZ ERDŐSZÉLEN (15.1)	VORFRÜHLING AM WALDESRAND
Tar fák között csereg-bereg a szarka, Szajkó csacsog és a vidék föléled. Egy citrom-pille, a szelet hadarva, El-visszaszáll, úgy karikáz fölébed. Az ölyv sunyít, hol ing az ekeszarva, Vadul lecsap, örülve egerének. Nevet az ég, a bimbós és a tarka S zsong a mezőkön a husvétos ének.	In nackten Bäumen um mich her der Häher, Der ewig kreischende, der Eichelspalter, Und über Farnkraut gaukelt nah und näher Und wieder weiter ein Zitronenfalter. Ein Hühnerhabicht schießt als Mäusespäher, Pfeilschnell, knicklängs vorbei dem Pflugsterzhalter, Der Himmel lacht, der große Knospensäer Und auf den Feldern klingen Osterpsalter.

A vers tartalmi szempontból a koratavaszi természet megújulásának lírai ábrázolására épül. Mind az eredeti német szöveg, mind Kosztolányi Dezső fordítása az ébredő természet képeit jeleníti meg: a madarak mozgását, a lepkék megjelenését, a ragadozómadarak körözését, valamint a kitisztuló ég és a húsvéti időszak ünnepi hangulatát. A tájleírás középpontjában a tavasz érkezésének dinamikája áll, amely a természet újjászületésének és a megújulás élményének költői megfogalmazásában válik érzékelhetővé.

A fordítás és az eredeti vers között ugyanakkor számos olyan eltérés figyelhető meg, amelyek jól mutatják Kosztolányi fordítói eljárásának sajátosságait. A magyar szöveg nem tekinthető szószerinti fordításnak, inkább a mű hangulatának és költői atmoszférájának újrateremtésére törekszik. Az eredeti német szövegben szereplő „Eichelspalter” megnevezés a szajkóra utal, Kosztolányi azonban a magyar változatban a szarka és a szajkó alakját egyaránt megidézi. Hasonló fordítói módosítás figyelhető meg az „Osterpsalter” kifejezés esetében is. Az eredeti szókapcsolat közvetlenül a húsvéti zsoltárra, illetve a keresztény liturgikus hagyományra utal, míg Kosztolányi ezt a „húsvétos ének” kifejezéssel adja vissza. A magyar változat ezáltal megőrzi az ünnepi hangulatot, ugyanakkor csökkenti a vallásos konnotációk hangsúlyát, és inkább az általános tavaszi ünnepélményt helyezi előtérbe. Verselési szempontból az eredeti és a fordítás egyaránt nyolcsoros, rímes versszakokból épül fel. A német költemény kötött, szabályos rímszerkezetet alkalmaz, amelyet Kosztolányi a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítva igyekszik megőrizni. Stilisztikai szempontból különösen figyelemre méltó a magyar szöveg. A fordító gyakran él hangutánzó és hangulatfestő elemekkel, amelyek fokozzák a vers zeneiségét és érzékletességét. A „csereg-bereg” szókapcsolat vagy a „citrom-pille” kifejezés nem csupán a természet eleven mozgását teszi érzékelhetővé, hanem a magyar nyelv hangzásbeli lehetőségeit is kihasználja.

CONRAD FERDINAND MEYER neve szintén gyakran felbukkant a korabeli sajtó hasábjain, elsősorban művei kapcsán. Az alkotásairól szóló ismertetések és kritikák miatt figyelmet kapott

a szélesebb nyilvánosság körében is. 1904-ben *A Hét* című folyóirat folytatásokban közölte *Az amulet* című művét. 1909-ben a *Nyugat* hasábjain – Kosztolányi Dezső máshol megjelent fordításai mellett – Kéri Pál munkái is megjelentek. 1912-ben *Az Ujság* című folyóiratban a következőket olvashatjuk *A barát násza és egyéb novellák* című kötet megjelenése kapcsán: „Conrad Ferdinand Meyer a világirodalom egyik legnagyobb jellemző talentuma."[300] Az *MK1* kiadásban Kosztolányi Meyerről csupán rövid, tömör életrajzi vázlatot közöl, értékelése azonban annál hangsúlyosabb. Meyer költészetét olyan tárgyilagos poétikai magatartásként értelmezi, amely az új líra egyik legmagasabb esztétikai ideálját jelöli ki: „(...) a tartózkodása lírai, az objektivitása az új líra legmagasabb célja felé mutat. A német modern versköltészet őse Meyer."[301] Meyertől a *Mendékház* című költeményt választottam az elemzéshez:

MENEDÉKHÁZ (9.)	HOHE STATION
Ott, hol az út kanyarul, alacsony hegyiház a lakásom - Posta se jő ide már, végre magam lehetek. Ablakomon figyelek ki az alkonyodó levegőbe, Semmi nesz! A harkály fönn a fenyőn kalapál. Könnyű iramlással fut a réteken át az evetke, Hancurozik vidoran; itt a szabadba nagy úr. Jaj! De mi zaj riadoz? Mi süvölt a magasba: „Merénylet!" „Bismarck még haragos!", „Holnap a pápa fogad!" Mért ez a hír? Ni az ablak alatt egy csésze fehérlik! Reszket a drót huzala, zizzen a villamos ár, Mint a nagy emberiség testében a lelkes ütőér, Völgyöleken, hegyen át hordja a lázas időt.	Hoch an der Windung des Passes bewohn ich ein niedriges Berghaus – Heut ist vorüber die Post, heut bin ich oben allein. Lehnend am Fenster belausch ich die Stille des dämmernden Abends Rings kein Laut! Nur der Specht hämmert im harzigen Tann! Leicht aus dem Wald in den Wald hüpft über die Matte das Eichhorn, Spielend auf offenem Plan; denn es ist Herr im Bezirk. Jammer! Was hör ich? Ein schrilles Gesurre:"Gemordet ist Garfield!" „Bismarck zürnt im Gezelt!" „Väterlich segnet der Papst!" Schwirrt in der Luft ein Gerücht? Was gewahr ich? Ein schwärzliches Glöcklein! Unter dem Fenstergesims bebt der elektrische Draht, Der, wie die Schläge des Pulses beseelend den Körper der Menschheit, Durch das entlegenste Tal trägt die Gebärde der Zeit.

Tartalmi szempontból a vizsgált német nyelvű eredeti szöveg és Kosztolányi magyar fordítása alapvetően párhuzamos tematikus szerkezetet mutat, ugyanakkor több ponton el is tér

[300] *Az Ujság,* X, sz.282, (1912) 453.
[301] Kosztolányi, *Modern Költők I-III., II.,* 23.

egymástól. Az eredeti szöveg több konkrét történelmi és politikai utalást is tartalmaz, amelyek egyértelműen egy adott korszak eseményeihez kötik a művet. Ilyen például James A. Garfield amerikai elnök meggyilkolásának említése, Bismarck politikai reakciójára való utalás, valamint a pápa áldásának megidézése. Ezek a referenciák erőteljesen konkretizálják a szöveg történeti beágyazottságát, és egyfajta dokumentatív, korhoz kötött jelentésréteget hoznak létre.
Ezzel szemben Kosztolányi fordítása ezeknek a referenciáknak csak egy részét őrzi meg, más esetekben pedig tudatosan elhagyja vagy általánosabb formába transzformálja őket. Garfield neve például nem jelenik meg a magyar szövegben, helyette mindössze a „Merénylet!" felkiáltás szerepel, amely a konkrét történelmi eseményt elvonatkoztatja, és univerzálisabb, időtlenebb jelentésszintre emeli. Ennek következtében a magyar változat kevésbé kötődik egy meghatározott történelmi pillanathoz, inkább szimbolikus, általános érvényű jelentést közvetít.

A fordítás emellett több ponton kiegészítő jellegű módosításokat is tartalmaz, amelyek nem vezethetők vissza közvetlenül az eredeti szövegre. Kosztolányi például új képi elemeket illeszt a szövegbe, ilyen a „csésze" motívuma az ablak alatt, amely az eredeti szövegben nem szerepel. Ugyanennek a képi mezőnek az értelmezése során ellentétes jelentéspárok is megfigyelhetők: míg az eredeti szövegben a „schwärzliches Glöcklein" (feketés harang) sötétebb, komorabb vizuális és hangulati asszociációkat kelt, addig Kosztolányi fordításában a „csésze fehérlik" kifejezés könnyedebb, vizuálisan is enyhébb hatást eredményez. Verseléstechnikai szempontból mindkét szöveg a szabadvers hagyományába illeszkedik, mivel nem követnek kötött metrikai rendszert vagy szabályos rímképletet. Ennek ellenére jelentős különbségek figyelhetők meg a ritmikai szerveződésben. A magyar fordítás ritmusa általában gyorsabb, tagoltabb és dinamikusabb, ami részben az igei szerkezetek sűrűbb használatából adódik („fut a réteken át az evetke", „reszket a drót huzala"). Ezzel szemben a német eredeti hosszabb, folyékonyabb mondatszerkesztéssel él, amely inkább leíró, szemlélődő hangvételt eredményez. Az enjambement, vagyis a soráthajlás mindkét változatban megfigyelhető, azonban eltérő funkcióval rendelkezik. A német szövegben inkább a gondolati folytonosság fenntartását szolgálja, míg a magyar fordításban a képek élesebb tagolását és a dinamikusabb olvasási ritmus kialakítását segíti elő. Stilisztikai szempontból a két szöveg eltérő hangulati és esztétikai regisztert képvisel. A német eredeti nyelvezete helyenként patetikusabb és filozofikusabb tónust üt meg, amelyben a természeti és technikai jelenségek gyakran metafizikai távlatot kapnak. Erre példa a távíródrót emberi testtel azonosító metaforája, amely az „ütőérrel" való azonosítás révén az emberiség és a technika organikus kapcsolatát hangsúlyozza. Kosztolányi fordításában ez a kép ugyan megmarad, azonban lágyabb, líraibb és

kevésbé filozofikusan terhelt formában jelenik meg. A magyar szöveg általános stiláris jellemzője a játékosabb, oldottabb nyelvezet, amely időnként könnyedebb hangulati elemekkel is kiegészül („Hancurozik vidoran").

RICHARD DEHMEL a századforduló német lírájának másik jelentős megújító alakja, akinek költészete a modern szenvedély és a nyelvi erő vállalásával határozta meg a korszak irodalmi törekvéseit. 1903 és 1913 között Dehmel versei a legkülönfélébb magyar folyóiratokban jelentek meg fordításban ─ például *A Hét, Pesti Napló, Népszava, Renaissance* ─ s ezeket különböző fordítók közvetítették ─ Juhász Gyula, Franyó Zoltán, Goór Pál, Migray József, Träger Ernő, Rózsa Ferenc. A fordítások sokfélesége jól jelzi Dehmel magyarországi recepciójának élénkségét, valamint azt, hogy lírája több irodalmi irányzat és nemzedék érdeklődésére is számot tartott. A *Világ* 1913-ban hasábjain köszöntötte az ötvenéves költőt.[302] Az írás Dehmelt a német líra megújítójaként mutatja be, aki a „dekadens" címke ellenére erőt és szenvedélyt hozott a korszak költészetébe. Líráját patetikus vérmérséklet, ösztönös feszültség és a végletek között mozgó szenvedély jellemzi, miközben nyelve érett és gazdag. Kortársai közül többen – köztük Detlev von Liliencron – maradandó jelentőséget tulajdonítottak neki.

Kosztolányi hasonló szempontból mutatja be Dehmel munkásságát az *MK1*, majd az *MK2*-ben közölt életrajzban, az új német líra egyik legkarakteresebb és legvitatottabb alakjaként értékeli. Meglátása szerint Dehmel költészete tudatosan szakít a hagyományokkal, s a német lírában ritka, erőteljes individualizmus jegyében formálódik, olyan alkotó, aki az egyéniséget és az emberiség eszméjét egyaránt középpontba állítja. Kosztolányi hangsúlyozza: „Az új német költők többnyire lágyak, nőiesek, finomak: Dehmel velük szemben az őserő és a férfi. Rendkívüli szenvedély lakozott benne."[303] Kosztolányi szerint Dehmel a német nyelv megújítója és gazdagítója, akinek legjelentősebb verseiben egy új világ születésének jelei mutatkoznak meg, s akit ezért joggal tekinthetünk kora egyik legjellemzőbb és legerőteljesebb költői egyéniségének. Annak ellenére, hogy a *Világ* névtelenül közölt cikke és a Kosztolányi által publikált életrajz között több gondolati párhuzam is kimutatható, a szerzőségét illetően kizárható, hogy a cikket ő írta volna. A *Világ* szövege Kosztolányi egy Dehmel-fordításával zárul, amely egy ponton eltérést mutat mind az *MK* két kiadásában, mind pedig az 1908-ban a *Hét* folyóiratban megjelent változathoz képest. Ez az eltérés arra enged következtetni, hogy a fordítást Kosztolányi közvetlenül a *Világ* számára bocsátotta rendelkezésre.

[302] „Richard Dehmel", *Világ*, IV, sz. 273, (1913. november 19.) 442.
[303] Kosztolányi, *Modern Költők I-III., II.,* 95.

ÉNEK FIAMHOZ (45.)	LIED AN MEINEN SOHN
Házunk vihar vigyázza fönt, szívem az éjszakába döng vadul, így zúgott a fatönk, hogy felriadtam, mint gyerek. Én kisfiam, figyelj ide: bölcsőd pihéibe apád szavát sóhajtják a szelek. Én is kacagtam könnyedén egykor és föl se keltem én viharra, ám jött egy kemény éj, mint a mai. Morajlik az erdő vajúdva, hajh, mint akkor, hogy a tompa zaj úgy mennydörgött, akár apámnak szavai. Halld, borzad a bimbós rengeteg, a fák ma körökbe rengenek, fiam, az álmaid felett az orkán tombol és kacag. Az sem hajolt meg senkinek, a lombon át feléd liheg: ne hagyd magad! S ha akaratját köti rád, édes fiam majd agg apád, ne értsd meg, mit kiált a vád: halld a tavaszt, gerjedve szabadul! Halld, házunk orkán söpri fönt, szívem az éjszakába döng vadul...	Der Sturm behorcht mein Vaterhaus, mein Herz klopft in die Nacht hinaus, laut; so erwacht' ich vom Gebraus des Forstes schon als Kind. Mein junger Sohn, hör zu, hör zu: in deine ferne Wiegenruh stöhnt meine Worte dir im Traum der Wind. Einst hab ich auch im Schlaf gelacht, mein Sohn, und bin nicht aufgewacht vom Sturm; bis eine graue Nacht wie heute kam. Dumpf brandet heut im Forst der Föhn, wie damals, wenn ich sein Getön vor Furcht wie meines Vaters Wort vernahm. Horch, wie der knospige Wipfelsaum sich sträubt, sich beugt, von Baum zu Baum; mein Sohn, in deinen Wiegentraum zornlacht der Sturm, hör zu, hör zu! Er hat sich nie vor Furcht gebeugt, horch, wie er durch die Kronen keucht: sei Du! sei Du! Und wenn dir einst von Sohnespflicht, mein Sohn, dein alter Vater spricht, gehorch ihm nicht, gehorch ihm nicht: horch, wie der Föhn im Forst den Frühling braut! Horch, er behorcht mein Vaterhaus, mein Herz klopft in die Nacht hinaus, laut...

A német nyelvű költemény egy apa megszólalásaként értelmezhető, aki fiához intézett monológjában a természet – elsősorban a vihar – motívumán keresztül reflektál az élet küzdelmeire, az erkölcsi helytállás szükségességére, valamint az önazonosság megőrzésének alapvető jelentőségére. A vers cselekménye egy érzelmileg intenzív, éjszakai jelenetbe ágyazódik, amelyben az apa egyszerre idézi fel saját gyermekkorát, és elmélkedik fia jövőbeli sorsáról, ezáltal a generációk közötti tapasztalatátadás lírai helyzetét teremti meg.

A két szöveg tartalmi szinten nagyfokú megfelelést mutat: mindkettő központi gondolata a gyermeki ártatlanság elvesztésének pillanata, amelyben a vihar már nem pusztán természeti jelenségként jelenik meg, hanem az egzisztenciális nehézségek, a szülői autoritás, valamint az önállósodás elkerülhetetlenségének komplex metaforájaként értelmeződik. A zárlat

mindkét változatban normatív-erkölcsi irányultságú: az apa arra inti fiát, hogy őrizze meg saját identitását, és ne rendelődjön alá mások akaratának, beleértve az apai tekintélyt is.

A szöveg ritmikai szerveződése szorosan kapcsolódik a tematikus tartalomhoz, amennyiben a lüktető, hullámzó ritmus a vihar zaklatottságát, valamint az érzelmi feszültség fokozódását imitálja. A magyar fordítás Kosztolányi részéről megőrzi az eredeti rímképletet (AAABCCB). A rímstruktúra megtartása mellett a ritmus dinamikája is érzékelteti a feszültségek fokozatos kiéleződését, amely a vers drámai ívét is meghatározza. A német eredeti nyelvezete viszonylag visszafogottabb, ugyanakkor erőteljes képi sűrítéssel dolgozik. A vihar például olyan metaforikus jelentéssel bír, amely a sorsszerű erők megtestesítőjeként jelenik meg, és ezáltal filozófiai távlatot is kap. Az olyan kifejezések, mint a „zornlacht der Sturm" („haragosan nevet a vihar"), egyszerre hordoznak emocionális és gondolati jelentést, a természeti jelenséget pedig az emberi létezés allegóriájává emelik. Dehmel szövegében emellett fontos szerepet kapnak az ismétlések is („hör zu, hör zu", „sei Du! sei Du!"), amelyek ritmikai és nyomatékosító funkcióval bírnak, valamint a felszólítás erkölcsi súlyát erősítik.

Kosztolányi fordítása ezzel szemben érzékletesebb, és bizonyos pontokon drámaibb hatású, mint az eredeti szöveg. A magyar változat metaforikája gyakran kibővül, explicitebbé válik, és erőteljesebb képi világot teremt. A vihar például nem csupán természeti erőként, hanem szinte tudatos, cselekvő entitásként jelenik meg („az orkán tombol és kacag"), amely fokozza a jelenet drámai intenzitását. A fordítás továbbá a tanító jellegű üzenetet is közvetlenebb formában fogalmazza meg („ne hagyd magad!"), szemben az eredeti „sei Du" („légy önmagad") inkább filozofikus, önreflexív felszólításával.

Mindezek mellett jelentős eltérés figyelhető meg az ismétléses szerkezetek kezelésében is. Míg Dehmel verse tudatosan épít a refrénszerű ismétlésekre, különösen a „horchen" (figyelni, hallgatni) különböző alakjainak többszöri előfordulására, addig Kosztolányi fordítása ezeket nem követi következetesen, hanem inkább a magyar nyelvi ritmushoz és a befogadói hatáshoz igazítja a szöveget. Ennek következtében a magyar változat kevésbé repetitív, ugyanakkor folyékonyabb és narratív szempontból egységesebb hatást kelt.

Sokan vizsgálták már Kosztolányi és RAINER MARIA RILKE kapcsolatát, amely talán a legtöbbet kutatott német vonatkozása Kosztolányinak. Ennek ellenére mindmáig nem sikerült egyértelműen rekonstruálni, hogy mikor és milyen forráson keresztül ismerkedhetett meg Rilke költészetével, a szakirodalomban mindössze hipotézisek és közvetett utalások állnak rendelkezésre. A források közül két lehetséges támpont emelhető ki: az egyik a Hans Benzmann által szerkesztett *Moderne deutsche Lyrik* című antológia, amely nyolc Rilke-verset tartalmaz.

Figyelemre méltó azonban, hogy Kosztolányi e verseket nem fordította le az *MK* antológiájába, sőt a Benzmann-kritikájában sem említi meg Rilke nevét. A másik biztos pont, hogy 1909-ben Kosztolányi Babits Mihálynak írt levelében említi Rainer Maria Rilkét, amelyben arról tájékoztatja barátját, hogy tanulmányt készít Rilkéről a *Nyugat* számára. „Ismered-e? Engem minden lírikus közül legjobban érdekel Neked is szenzációkat hozna. Olvasd."[304] Ugyanebben az évben, tavasszal Kosztolányi Osvát Ernőnek írott levelében arról számol be, hogy Párizsba készül, ahol tervei szerint személyesen is találkozna Rainer Maria Rilkével, és onnan fogja megírni a róla szóló cikkét a *Nyugat*nak,[305] ez a találkozás azonban végül nem valósult meg. Kosztolányit a Rilkével való személyes találkozás reménye vezérelte Párizsba, amely szándék feltehetően nem csupán az ő részéről volt jelen. Ezt támasztja alá egy Rilke által írt, Párizsból keltezett levél, amelyben a költő a találkozás meghiúsulását sajnálattal veszi tudomásul, ugyanakkor újabb személyes találkozást is felajánl. A „nem-találkozás" történetét részletesen feldolgozta BALOGH TAMÁS, aki tanulmányában arra is rámutat, hogy Rilke eredetileg Kosztolányi párizsi címére küldte levelét, ám az – feltehetően a szállodai személyzet közreműködésével – utóbb Kosztolányi budapesti lakcímére került továbbításra. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy a levél végül mégis eljutott a címzetthez, noha a személyes találkozásra már nem kerülhetett sor: „sajnálom, hogy áldozócsütörtökön nem jött el ismét: jelzése szerint vártam Önt. (...) Ha még Párizsban tartózkodik, kérem, írjon: ez esetben megbeszélünk egy találkozót a közeli napok valamelyikére."[306] Ezenfelül még kétszer próbált meg Kosztolányi Rilkével találkozni. A második ilyen alkalom 1913-ban volt, amikor Párizsban voltak nászúton: „Egy párizsi ismerőse Rainer Maria Rilkével előkészít egy találkozást, de ez a találkozás, Dide nagy bánatára, nem jött létre."[307] Harmadszorra 1916-ban merül fel Rilke neve Kosztolányi levelezésében, amikor egy Zoltán nevű ismerősének írt levelében számol be arról,[308] hogy Rilkéről kapott híre új lendületet és lelkesedést ébresztett benne. A levél tanúsága szerint Kosztolányi arra kéri ismerősét, hogy értesítse Rilkét: május végén Bécsbe kíván utazni, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy személyesen találkozhasson vele. Egyúttal arra is kéri Zoltánt, hogy érdeklődjék: Rilke vajon Bécsben tartózkodik-e még akkor. Ezen törekvések mind alátámasztják Kosztolányi őszinte érdeklődését és

[304] 247. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 144.
[305] 261. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 167.
[306] A levelet Réz Pál fordításában közölte: Balogh Tamás, „Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért. Hogyan nem találkozott Kosztolányi Dezső Rainer Maria Rilkével 1909-ben", *Tiszatáj,* LX., sz.5, (2006) 47.
[307] Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső,* 207.
[308] feltételezhetőleg Franyó Zoltánnak, aki ekkor Bécsben tartózkodott.

elkötelezettségét Rilke személye és költészete iránt. Balogh foglalta össze kapcsolatukat pár szóban: „egy levélváltás, és három majdnem sikerült találkozás."[309]

Kosztolányi tanulmányt is közölt Rilkéről, amelyet többször átdolgozott. Első, Rilkéről szóló írása 1909-ben jelent meg a *Nyugat* hasábjain, *Rilke* címet viselve, ugyanakkor belső tagolása révén alcímekkel strukturált szöveget alkot. [310] A tanulmány Rilke-idézettel nyit, amely az *Im Saal* című versből származik, s amely a *Neue Gedichte* című, 1907-ben megjelent kötetben látott napvilágot. A tanulmány bevezetőjében a tárgytól látszólag távol eső képpel indít, amikor a szláv néplélek és kulturális karakter bemutatásával kezdi írását. A szöveg e nyitó szakasza első olvasatra elüt a tanulmány tárgyától, ám a következő fejezetben nyer értelmet a szerzői döntés, amikor kiderül, hogy Rilke maga is szláv származású. A tanulmány folytatásában Kosztolányi Rilke költészetének esztétikai sajátosságait elemzi, s a költőt a bécsi lírikusok körébe sorolja, olyan szerzők társaságában, mint Stefan George és Hugo von Hofmannsthal. Külön hangsúlyt fektet Rilke tárgyközpontú lírájára, amelyben a dolgok szemléléséből bontakozik ki a belső világ megértése. A német költő felfogását élesen megkülönbözteti a parnasszista tárgyköltészettől: „Röviden szólva tehát a hideg és nemes impeccable poéták a „Ding"-et dalolták, Rilke pedig a „Dingansich"-et. A tárgyak már előbb is léteznek a poezisben."[311] Esetében a tárgyak nem díszítő elemek, hanem a létélmény hordozói. A tárgyak révén válik lehetővé számunkra a tájékozódás, hiszen ők – mozdulatlanságuk ellenére – állandóságukban hordozzák a bizonyosságot:

„Itt a pohár, amely a szekrény homályos mélyén egyszerre megrezdül, olyan, mint egy szív. A templomablak rózsái, a füstölő, az Apolló-szobor, az utca és az erdőtitkos kapcsolatban állanak egymással s mi érezzük, hogy így együtt is van értelmük, hogy ez egy világ. Az ő világa, a mi világunk. A világ. A soksok tárgy összessége pedig az univerzum."[312]

[309] Balogh, „Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért", 50.
[310] Kosztolányi Dezső, „Rilke", *Nyugat*, II, sz.18, (1909) 301-313., *Ő és a tárgyak, Az isten, Egy vers, Érzések metafizikája, A költő és a művész*
[311] Kosztolányi, „Rilke", 304.
[312] Kosztolányi, „Rilke", 304.

A SZOMSZÉD (54.)	DER NACHBAR
Miért követsz, idegen hegedű? Miért van, hogy a te síró, keserű búd mindenütt nyomomba szálldos? Száz ember ríkat? Vagy csak egy magányos? Van olyan, aki benned hinni tud még, és minden nagyvárosba van nehány, ki nélküled folyók mélyén aludnék? És miért találsz mindig reám? Miért, hogy mindig azok mellett élek, akiknek édes húrjaid búgása, mely mondja: súly és teher az élet, a terhek-terhe, kín és kő és mázsa.	Fremde Geige, gehst du mir nach? In wieviel fernen Städten schon sprach deine einsame Nacht zu meiner? Spielen dich hunderte? Spielt dich einer? Giebt es in allen großen Städten solche, die sich ohne dich schon in den Flüssen verloren hätten? Und warum trifft es immer mich? Warum bin ich immer der Nachbar derer, die dich bange zwingen zu singen und zu sagen: Das Leben ist schwerer als die Schwere von allen Dingen.

A vizsgált Rilke-szöveg és Kosztolányi Dezső fordítása közötti viszony tartalmi síkon alapvetően koherens, ugyanakkor több finom elmozdulás is megfigyelhető a jelentés hangsúlyainak szerveződésében. A két vers közös kiindulópontja az idegen hegedű motívuma, amely szinte kísérteties állandósággal követi a lírai ént, és minden helyzetben rávetíti saját melankolikus, sírással telített hangzását. Ez a zenei kép nem egyszerűen akusztikai elemként funkcionál, hanem a lírai tapasztalat állandó kísérőjeként jelenik meg, amely az idegenség és a belső nyugtalanság élményét sűríti magába.

Rilke eredeti szövegében a jelentésképzés súlypontja az éjszaka magányos, egzisztenciális dimenziójára helyeződik, ahol a zenei hang mintegy az éjszaka „társnyelvévé” válik („deine einsame Nacht zu meiner”). Ebben a kontextusban a hegedű megszólalása a lét elszigeteltségének és a belső magány tapasztalatának metaforájává emelkedik. Kosztolányi magyar változata ezzel szemben a jelentés elvontságát részben feloldja, és az érzelmi konkretizáció irányába mozdul el: a „síró, keserű bú” képi megfogalmazása erőteljesebb emocionális hatást kelt, miközben a filozofikus távlat kissé háttérbe szorul. A versszerkezet és a ritmikai megoldások tekintetében a két szöveg szintén szoros kapcsolatot mutat, ugyanakkor eltérő zenei logikát követ. Rilke versében az első egységben páros rímek, majd később keresztrímek szervezik a szöveget, ami kiegyensúlyozott, jól tagolt formai struktúrát eredményez. Az olyan rímkapcsolatok, mint a „nach/sprach” vagy a „Städten/hätten”, a kompozíció zártságát és formai fegyelmét erősítik. Kosztolányi ezt a szerkezetet alapvetően

megőrzi, ugyanakkor a magyar nyelv hangzásvilágához igazodva lazább, asszonánc jellegű rímmegoldásokat alkalmaz, amelyek rugalmasabb ritmikai hatást keltenek. Rilke nyelve tömör, filozofikus jellegű, gyakran kérdés-formájú szerkezetekkel dolgozik („Spielen dich hunderte? Spielt dich einer?"), amelyek a jelentés nyitottságát és bizonytalanságát hangsúlyozzák.

A zárlat különösen jól érzékelteti a stiláris és gondolati különbségeket: Rilke filozofikus tömörséggel fogalmazza meg az emberi lét súlyát („Das Leben ist schwerer / als die Schwere von allen Dingen"), amely univerzális érvényű, absztrakt kijelentésként hat. Kosztolányi ezzel szemben halmozásos szerkezetet alkalmaz („a terhek-terhe, kín és kő és mázsa"), amely a jelentést retorikailag erősíti fel, és a súlyélményt érzéki, szinte fizikai dimenzióba helyezi.

KARL KRAUS a XX. század eleji európai irodalmi élet egyik nagy hatású alakja volt, szenvedélyes kultúrkritikus, aki a modern társadalom visszásságait radikálisan leleplező, „harcos" szellemi figuraként jelenik meg. Összesen nyolc alkotást közöl tőle Kosztolányi az *MK2*-ben, amelyek közül hét rövidebb epigramma.

1913-ban Ignotus a *Világ* hasábjain a róla szóló írását a következőképpen kezdi:

„Karl Kraus egy kicsit rosszkor jön most december elején Budapestre. Az ő antizsurnaliszta forradalmát, melylyel Kelet-Európa történetében oly érdemessé tette magát, minálunk az ellenforradalom fogja szaván. (...) Amikért Karl Kraus az újságuralom ellen lázad, minálunk mind annál veszedelmesebb, mert mifelénk az újság az egyetlen lelki hatalom."[313]

Zárszavában azonban a következőket fogalmazza meg: „Vagyis: nem hérosz, nem nagy ember. De végtelenül tehetséges, természetében geniális, írói tisztaságában elragadó ember, akivel igenis öröm és elégtétel egy glóbuszon s egy kalendáriumban élni."[314]

Ady Endre a *Nyugat*ban 1913-ban megjelent tudósítása alapján jól kivehető Kraus korabeli presztízse és hatása. Ady beszámolója szerint Karl Kraus és Thomas Mann Budapesten, december 6-án megrendezett felolvasóestje kiemelt kulturális eseménynek számítottak. Ady – saját vallomása szerint – Kraust választotta volna a két szerző közül. Ekképpen nyilatkozik róla: „Túl szerények vagy túl keserűek vagyunk, ha azt hisszük, hogy ez a harcos, gazdag életű író nem miérettünk is viaskodik már. Bátorsága, nagyszerű stilusművészete, akár neveket is tudnák fölsorolni, erősen hatott, tanított és biztatott nálunk."[315] A

[313] Ignotus, „Olvasás közben. Karl Kraus", *Világ*, IV, sz. 277, (1913. november 23.), 1.
[314] Ignotus, „Olvasás közben. Karl Kraus", 3.
[315] Ady Endre, „Karl Kraus Budapesten", *Nyugat*, VI, sz. 23, (1913. december 1.) 803.

Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913 című kritikai kiadás tanúsága szerint Kosztolányi Dezső 1913. december 6-án Thomas Mann felolvasóestjén vett részt, nem pedig Karl Kraus előadásán.[316]

Az *MK1* – mint korábban említésre került – 1913 decemberében jelent meg, tehát időben közvetlenül Karl Kraus budapesti felolvasóestjének közelében. Ez a kiadás ekkor még nem közölt Kraus-verseket. Nem kizárt tehát, hogy e látogatásnak köszönhetően – legalábbis a recepció intenzívebbé válásán keresztül – került a német költő Kosztolányi érdeklődésének előterébe. Az *MK2* életrajzában a következőket írja róla: „Mint művész és költő, Karl Kraus a német nyelv legnagyobb mesterei mellett foglal helyet. (...) Felolvasásai, előadásai, szavalatai az irodalombarátok ünnepei."[317]

Egy stratégának (114.3)	Einem Strategen
A hírre bármilyen kaland jó, keresd akármilyen alakban. Mert oly sok-sok ember halandó, majd te leszel még halhatatlan.	Dem wahren Ruhm tut keine Herkunft leid; er ist durch allerlei erwerblich. Du wirst dank massenhafter Sterblichkeit ganz sicher einmal unsterblich.

A rövid epigramma jól érzékelteti Karl Kraus költői nyelvét. Az eredeti vers központi gondolata, hogy a hírnév megszerzésének módja könnyen elérhető *(*„durch allerlei erwerblich"*),* a halhatatlanság pedig a tömeges halandóság következménye *(*„dank massenhafter Sterblichkeit"). Kosztolányi fordítása több ponton szabadabban kezeli a szöveget: a „keine Herkunft" fogalmát a „bármilyen kaland" kifejezéssel helyettesíti, míg az eredeti általános megállapítását személyes felszólítássá alakítja („keresd akármilyen alakban"). A „massenhafter Sterblichkeit" rideg, társadalmi jelentésrétege az „oly sok-sok ember halandó" megfogalmazásban enyhül, ugyanakkor a záró paradoxon („majd te leszel még halhatatlan") sikeresen őrzi az eredeti iróniáját.

[316] Sárközi Éva (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 729.
[317] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők II.,* 199.

IV.1.3. Horváth Henrik jelentősége Kosztolányi fordítói tevékenységében

Horvát Henrik (Heinrich Horvát[318]) a kötetben szereplő költők egyike, akivel Kosztolányi Dezső levelezést folytatott, baráti kapcsolatot ápolt. Kivételnek tekinthető a kötetben szereplő kortársak és pályatársak között, mivel nem német származású volt. Mindkét antológia keletkezésekor Budapesten élt, a német szerzők közé sorolása tehát meglepő választásnak bizonyul. Ez a körülmény különös súlyt ad fordítói és közvetítői tevékenységének, hiszen „külső" nemzeti közegből kapcsolódott be a német irodalmi diskurzusba. Közvetítő szerepe ezáltal sajátos jelentőséget nyert, egy másik kultúra horizontjából hozta közelebb a modern magyar irodalmat a német nyelvű olvasóközönséghez. Munkásságának ismertségét elsősorban fordítói tevékenysége alapozta meg, ugyanakkor saját költői alkotásokkal is jelen volt a korabeli irodalmi életben. Célom e kettős tevékenység áttekintése, amely rávilágíthat arra a kulturális és irodalmi kölcsönhatásra is, amelyben az írók és költők egymás munkásságát támogatva, fordítások és közvetítések révén gazdagították egymás nemzeti irodalmát.

Horvát (Kolozsvár, 1877/1883[319] február 11. – Budapest, 1947. július 21.) a XX. század első felének jelentős magyar műfordítója, költője és irodalmi közvetítője volt, aki meghatározó szerepet játszott a modern magyar irodalom nemzetközi, elsősorban német nyelvű recepciójában. Életének és munkásságának rekonstruálása ma már nehéz, mivel személyes és szakmai hagyatéka csak töredékesen maradt fenn, így alakja részben a lexikonok és irodalomtörténeti összefoglalások alapján rajzolható meg.[320]

Lemberger Henrik néven született, és csak 1896-ban változtatta meg nevét Horvátra. Tanulmányait több európai egyetemen végezte: Budapesten, Lipcsében, Strasbourgban, Bernben és Párizsban is folytatott felsőfokú képzést, ami széles látókört és kivételes nyelvi kompetenciát biztosított számára. Pályáját középiskolai tanárként kezdte, Lippán, Nagyváradon és Budapesten is tanított, emellett Budapesten könyvtárosi munkát is végzett a pedagógiai

[318] mindkét antológia ezt a németesebb formát használja

[319] Az 1883-as évszámot közli: https://www.arcanum.com/sk/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/horvath-henrik-75E72/ - utolsó megtekintés 2026. 05. 03. és Révay József Kőhalmi Béla (szerk.), *Hungária Irodalmi Lexikon*, (Budapest: Hungária, 1947), 239.

[320] *Tolnai Új Világlexikona* 7. kötet, (Budapest: Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt., 1927), 51., valamint Ujvári Péter (szerk.), *Magyar Zsidó Lexikon*, (Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1929), 380-381., továbbá Révay Kőhalmi (szerk.), *Hungária Irodalmi Lexikon*, 239., illetve Kuti Márta (szerk.), *Erdélyi Lexikon (1928) 2. kiadás*, (Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2002), 148., https://kriterion.ro/glossary/horvat-henrik-1991-2016/, https://www.arcanum.com/sk/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/horvath-henrik-75E72/

könyvtárban. Később a sajtó világában is aktív szerepet vállalt: az 1930-as években a Brassói Lapok irodalmi munkatársaként és rovatvezetőjeként dolgozott, kritikusként és szerkesztőként is jelentős hatást gyakorolva a korszak irodalmi életére.

Műfordítói tevékenysége kiemelkedő jelentőségű. Elsősorban a modern magyar irodalom alkotásait közvetítette a német nyelvterület felé, hozzájárulva ahhoz, hogy az bekapcsolódjon az európai kulturális életbe. Olyan szerzők műveit fordította németre, mint Ady Endre (A magyar Ugaron – Das ungarische Brachland, Sírás az élet-fa alatt – Wehklagen unter dem Lebensbaume, Ádám, hol vagy? – Adam wo bist du? és a Harc a nagyúrral – Der Caesar mit dem Eberkopfe),[321] Babits Mihály (Az őszi tücsökhöz – An die Herbstgrille, Golgotai csárda – Wirtshaus am Galgenberg, Szonettek – Sonette, Itália – Italien, Cumulus, Téli dal – Winterlied),[322] vagy Molnár Ferenc. Fordításai nem csupán nyelvileg voltak pontosak, hanem művészi értékük révén is kiemelkedtek, így jelentős szerepet játszottak a magyar irodalom nemzetközi elismertetésében. Az első „nyugatos" nemzedék alkotásainak német nyelvű közvetítőjeként különösen fontos kulturális hidat teremtett.

Nemcsak magyar műveket fordított németre, hanem jelentős munkát végzett a francia és német irodalom magyarra ültetésében is. Baudelaire verseinek német fordításai különösen értékesnek számítanak,[323] de francia költészetből készült fordításai is helyet kaptak antológiában.[324] Prózai fordításai szintén figyelemre méltóak: több magyar regény és színmű az ő közvetítésével jutott el a német olvasókhoz, ahogy az az általam később bemutatásra kerülő Kosztolányi levelezésből is kiderül. Fordította többek között Móricz Zsigmond (A fáklya, 1929), Kemény Zsigmond, Szomory Dezső és Gárdonyi Géza munkáit. Panait Istrati *Kyra Kyralina* regényét is Horvát fordította magyarra.

Horvát Henrik maga is alkotott: német nyelvű versei rangos folyóiratokban jelentek meg, mint például a Berliner Tagblatt, Zeit, Morgen, Sturm, Kunst, Magazin für Litteratur című lapokban, és ezek közül több művet magyar költők, például maga Kosztolányi Dezső vagy Juhász Gyula fordítottak vissza magyarra. Ez a kölcsönös irodalmi párbeszéd jól mutatja, hogy Horvát nemcsak közvetítő, hanem aktív résztvevője is volt a korszak irodalmi életének.

[321] Vészi József (szerk.): J*ungungarn = J. U. Heft*, Januar, sz.2, (1911) 76-80.
[322] *J. U. Heft*, sz.5, (15. Mai 1911), 609-612.
[323] Baudelaire: Die Blumen des Bösen és Die Vorelle
[324] Friedrich von Oppeln-Bronikowski (szerk.), *Das junge Frankreich – Eine Anthologie deutscher Übertragungen*, (Berlin: Oesterheld und Co. Verlag, 1908).

Szakmai elismertségét jelzi, hogy 1920-tól a Petőfi Társaság kültagja volt. Emellett zeneesztétikai tanulmányai és fordításai is jelentősek,[325] ami sokoldalú műveltségét és széles érdeklődési körét bizonyítja.

Szalai Imre visszaemlékezéséből – amelyet Horvát halálának tizenötödik évfordulójára írt – sok információt megtudunk arról, milyen szellemiségben alkotott.[326] Az „interjú" szerint Horváth kétféle fordítót különböztet meg, egyrészt azt, aki mindent az eredetiből merít és annak hű követőjeként jár el, másrészt azt, aki csupán ösztönzést kap, s ennek alapján önállóan alkot tovább. E gondolatmenetből is kitűnik, hogy fordításfelfogása számos ponton rokonítható Kosztolányiéval. Szinte Kosztolányi gondolatait véljük felfedezni, amikor Horvát szerint a magyar versfordítók a francia parnasszistáktól sajátították el a verselés technikáját – ugyanúgy ahogyan Kosztolányi a német költészet francia hatását bírálja Benzmann-kritikájában. Horvát elutasította a „százszázalékos hamisításokat", valamint felszólalt a másodkézből történő fordítás ellen is, amikor egy szöveget nem az eredetiből, hanem már meglévő fordításból ültetnek át harmadik nyelvre. Kosztolányi azonban maga is alkalmazta ezt a gyakorlatot, például a kínai versek esetében.

Kosztolányival való kapcsolatuk kezdete 1906-ra datálható, amelyre egy Babitshoz intézett levél szolgáltat bizonyítékot: „Egy intelligens úri emberrel ismerkedtem meg, ki most arra vállalkozott, hogy németre fordít, és német revüekben ismertet."[327] – írja Kosztolányi, több mint valószínű Horvátról. Hatvany Lajosnak címzett leveléből tudjuk,[328] hogy Horvát fordított például a *Szegény kis gyermek panaszai*ból, mégpedig öt verset, amelyek címe ekkor még hiányzik, de ezt – a levél ígérete szerint – Horvát hamarost pótolja. Ezenkívül a már fentebb említett Hans Bethge 1907-es *Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit* kötetébe beválogatott Kosztolányi-vers német nyelvű változata is – a többi magyar származású vers mellett – Horvát tolmácsolásában jelent meg.[329] Kosztolányi már említett 1908-as írásában Horvát tevékenysége különös hangsúlyt kap, amely minden valószínűség szerint meghatározó szerepet játszott abban, ahogyan Horvát munkássága a német nyelvű befogadói közegben megjelent és értelmeződött: „A magyar verseket egytől-egyig Horvát Henrik forditotta le, akit mi – sajnos –

[325] Ő fordította Bartók Béla A kékszakállú herceg vára című művét is (Herzog Blaubarts Burg) - *J. U. Heft* sz.7, (15. Juli 1911), 854-868.
[326] Szalai Imre, „A magyar irodalom külföldi nagykövete: Horvát Henrik halálának tizenötödik évfordulójára", *Nagyvilág*, VIII, sz.1, (1963) 157-158.
[327] 133. számú levél, in Buda (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*, 554-555.
[328] 364. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 360-361.
[329] *Lámpafény* című

már elkéstünk felfedezni, mert már ezuttal is az a kitüntetés érte, hogy Baudelaire-t több jeles német müfordítás mellőzésével egyedül az ő átültetésében kapjuk."[330]

Már 1910-ből is ismert olyan publikáció, amelyben Kosztolányi verseinek fordítása megjelent Horvát tolmácsolásában, például a *Der Sturm* című folyóiratban. Az ekkor közölt művek között találjuk többek között a *Die sechste Stunde* (magyarul: *Megállt az óra*) és a *Kranke Küsse* (magyarul: *Mint a beteg gyerek*) című verseket.[331] A fentebb felsorolt versek csupán egy szelete annak, amit Horvát Kosztolányitól fordított.

Együttműködésük másik példája a korábban említett H. R. monogrammal jelzett színműíró darabjának közös átdolgozása. Az esetről Füst Milán 1956-ban megjelent visszaemlékezésében számol be, amelyben részletesen ismerteti az anekdota körülményeit.[332] A felidézett történet Kosztolányi és Horvát baráti-alkotói kapcsolatát állítja középpontba. Az első világháború idején politikai célú kezdeményezés – egy, a magyar állameszméhez illeszkedő történelmi dráma megírásának terve – adta az ötletet a tréfára. A felkérés eredetileg Kosztolányinak szólt, de ő barátját, Horvát Henriket is bevonta, aki így azonnal partnerként viselkedett a csíny kigondolásában. Egyetlen éjszaka alatt, félkomoly „munkamegosztásban" készítették el az öt felvonásos darabot, Horvát járkálva diktált, Kosztolányi pedig jegyezte a szöveget, miközben mindketten rögtönöztek és egymást szórakoztatták. A tartalom tudatosan következetlen és ironikus lett, szándékosan abszurd részletekkel, amelyek a történelmi pátoszt parodizálták. Közben hol nyelvi játékokba, hol a helyzet humorán való nevetésbe fulladt a „munka", ami tovább erősítette a köztük lévő szellemi összhangot. Reggelre elkészült a „nagy mű", amelyet másnap már a megrendelő főrendnek fel is olvastak, miközben megőrizték a komolyság látszatát. Némi nézeteltérés adódott a honorárium elosztását illetően, de végül megegyeztek. A darab, Füst írása szerint, nyomtatásban is megjelent, a borítón csillagokkal jelzett szerzőséggel, jelezve a tréfás inkognitót. Arany Zsuzsanna munkájában szintén említést tesz az esetről, amelyből kiderül, hogy a mű megrendelője Havass Rezső volt. A szóban forgó színpadi alkotás a *Fényben… Három magyar–dalmát történeti kép* címet viselte, nyomtatásban 1924-ben jelent meg a Magyar Adria Egyesület gondozásában. Az előszóban Havass maga is utal közreműködőire, hangsúlyozva, hogy vázlatát két írói munkatársa segítségével „öntötte" végleges formába.[333]

---

[330] Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, 288., vö. Kosztolányi Dezső, (Lehotai álnéven), „A külföld lirája. (Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge *(sic!).* Leipzig.)", *A Hét*, XIX, sz.2, (1908) 32.

[331] https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/sturm1910_1911/0195/image,info utoljára letöltve: 2025. 09. 17.

[332] Füst Milán, „Emlékezés Kosztolányi Dezsőre", *Dunántúl*, V, sz.2, (1956) 72-76.

[333] Arany, *Kosztolányi Dezső élete,* 168.

Az eset jól példázza, hogy Horvát és Kosztolányi kapcsolata nem pusztán baráti volt, hanem olykor közös alkotói kísérlet is, amelyet ez esetben a humor, a rögtönzés és a közös játékosság erősített.

További levelek is a szoros kapcsolatról tesznek tanúbizonyságot, amelyekben Kosztolányi több ízben is megkeresi Horvátot azzal a kérdéssel, hogy vállalná-e bizonyos alkotások, színházi darabok német fordítását, gyakran mások igényei alapján, amelyeket Kosztolányi tolmácsolt felé. Esetenként maga Kosztolányi ajánlja őt mások figyelmébe fordítóként, ahogyan ez Heltai Jenő esetében is történt: „Ezzel a levéllel pedig egyúttal bemutathatom önnek régi és nagyon kitűnő barátomat, *Horvát* Henriket, a német írót és műfordítót, akinek a nevét ön – bizonyára – ismeri már. Barátom nagy kedvet érez az ön új darabjának a lefordításához."[334] 1909-ben Babits Mihálynak írt újévi üdvözlő levelében pedig arról számol be, hogy szilveszter estéjén róla, Babitsról folyt a beszélgetés. A levél aláírásánál Kosztolányi neve mellett Horvát Henrik neve is szerepel, ami arra utal, hogy az üdvözlet baráti közegben született.[335]

Horváth legjelentősebb munkái közé tartozik a *Neue Ungarische Lyrik: In Nachdichtungen von Heinrich Horvát* című, 1918-ban Münchenben megjelent antológia, amely a modern magyar líra reprezentatív válogatását nyújtotta német nyelven. Ez a kötet élénk visszhangot váltott ki, és jelentős propagáló hatással bírt, mivel a magyar költészetet magas színvonalú fordításban mutatta be a külföldi közönségnek. A kortárs visszaemlékezések szerint feltűnést keltett, és népszerűségét elősegítette a testes antológiája.[336]

A kötet jelentősége túlmutat a puszta fordítói teljesítményen: a magyar irodalom nemzetközi recepciójának egyik fontos állomásaként értelmezhető, mivel a válogatás célja a magyar líra esztétikai értékeinek közvetítése és elismertetése volt a német olvasóközönség számára. Kosztolányi Dezső is méltatta a teljesítményt a *Nyugat* hasábjain 1919-ben,[337] kiemelve a vállalkozás kulturális és irodalomtörténeti jelentőségét, és azt, hogy 1918 nem kizárólag a történelemben fordulópont, hanem a magyar irodalomban is új időszámítást indít. Kosztolányi írásának bevezető részében azt a kérdést veti fel, milyen hatást kelthet a német olvasóban a magyar költészet, ha annak műveivel fordításban találkozik, s vajon képes-e ezáltal átfogó képet alkotni a magyar líráról. Elmélkedésében tájak és városok megjelenítésére is utal,

[334] 391. számú levél, in Réz (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Levelek-Naplók,* 265.
[335] 238. számú levél, in Sárközi (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913,* 127.
[336] Ujvári Péter (szerk.), *Magyar Zsidó Lexikon*, 380-381.
[337] Kosztolányi Dezső, „Horvát Henrik antológiája (Neue ungarische Lyrik: In Nachtichtungen von Heinrich Horvát)", *Nyugat*, XII, sz.8, (1919) 556-560.

felvetve a dilemmát, hogy a fordítás révén közvetített kép vajon ugyanazt jelenti-e a külső szemlélő, a német befogadó számára, mint amit a belülről átélő magyar olvasó számára hordoz: „Az Érmellék kákás, szittyós vidéke, Szekszárd szőlőhegye, Szeged fözese, Debreczen rozsdás és fájó ódonsága, az Alföld pora és unalma kívülről is olyan, mint minekünk, belülről?”[338]

Kosztolányi munkájában két nagyobb szövegrész is fellelhető, amelyek később szószerinti formában visszaköszönnek az *MK2* előszavában. Mindkét szövegegység a fordítás aktusához kapcsolódik. Az egyik szó szerinti egyezés az alábbi mondat például: „A költőt nem lehet megróni azért, mert a fűszálról és rögről ír, s a tölgyről és hegyről hallgat.”[339] Kosztolányi hangsúlyozza, hogy a fordító feladata az idegen nyelv hangzóival és szókincsével az eredeti mű esztétikai hatásának közvetítése. A fordítás során akár remekművek is veszíthetnek erejükből, míg kevésbé jelentős alkotások egy-egy árnyalat révén felértékelődhetnek. Az érvelésben központi helyet kap a költészet zenei dimenziója, Verlaine-t idézve kiemeli, hogy a vers zeneisége alkotóelem, amely nélkül a mű nem teljes: „Zenét, zenét és újra zenét kívánt a költőktől.”[340] A modern költészetet a librettóhoz, zenés művek szövegkönyvéhez hasonlítja, amely csak a zenével együtt válik teljes egésszé, e kettőt együtt kell a fordítónak tolmácsolnia. Az új líra szemléletét követve a fordítót sem köti a valóság „szolgai másolása”, a fordító egyéni érzései szerint válogat, sőt átlelkesülve, bátor szellemiséggel formálja újra a művet. Kosztolányi később egy kisebb szakaszt is újrahasznosít, ez esetben nem szó szerinti formában, de gondolati teljességében: eszerint a fordításban elkövetett eltéréseket – akár a szótagszám, akár a rím tekintetében – a szöveg egy másik pontján szükséges „visszaadni”, vagyis kompenzálni.

Kosztolányi cikkében az *MK1* előszavával rokon gondolatok is megfogalmazódnak. Ilyen például, hogy a kötetben olyan versek is helyet kaptak, amelyek nem érdemelték volna meg a beválogatást, ugyanakkor számos jelentős költő kimaradt belőle, ezt korábban saját antológiája kapcsán a következőképpen fogalmazta meg: „Vannak itt költők, akik már kétszáz év óta halottak és hiányoznak innen olyanok is, akik ma élnek és minden versüket lármás irodalmi siker követi.”[341] Rámutat továbbá arra is, hogy a fordító, Horváth Henrik nem törekedett a teljességre, ahogy maga sem: „Teljességre nem törekedtem (...)”[342] Kritikáját számos példa felvonultatása után Novalis gondolatával kerekíti le, amely szerint a fordítás három kategóriába sorolható: nyelvtani, „mithikus”, változtató. Ez utóbbi megvalósításához

[338] Kosztolányi, „Horvát Henrik antológiája”, 556-560.
[339] Kosztolányi Dezső, *Előszó a második kiadáshoz,* in *Modern Költők I.,* 13. vö.: Kosztolányi, „Horvát Henrik antológiája”, 557.
[340] Kosztolányi, „Horvát Henrik antológiája”, 558.
[341] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, I.
[342] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.

azonban a legnagyobb költői tehetség szükséges: a fordítónak „a költők költőjévé" kell válnia, hogy egyszerre tudja megszólaltatni saját és az eredeti szerző gondolatait. Írását végül ezzel a gondolattal zárja: „Horvát Henrik is több a fordítónál: ő a költő költője."[343]

Kapcsolatuk kölcsönösen gyümölcsözőnek bizonyult, egymás műveinek fordításával is hozzájárultak irodalmi munkásságuk gazdagításához. A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy kölcsönösen „beleszólhattak", vagyis egyeztethették egymás műveinek fordítását – akár Kosztolányi ültette át Horvát szövegeit, akár fordítva. 1920-ban Kosztolányi *Kenyér és bor* című kötetét barátjának ajánlja: „Ezt a könyvemet Horvát Henriknek a művésznek és barátnak ajánlom."[344]

IV.2. Versfordítások

Következőkben azt mutatom be, hogy Kosztolányi Dezső fordítói gyakorlatában miként érvényesülnek az eredeti német szövegek verstani és formai szempontjai, valamint milyen módon valósul meg a formahűség az általa közvetített szövegekben. Ennek érdekében a versek részletes elemzésére támaszkodva nemcsak a ritmus, a rímelés és a versszerkezet kérdéseire térek ki, hanem arra is, hogy a fordító milyen kompromisszumokat kötött a tartalmi és zenei hűség érdekében. A vizsgálat során arra törekszem, hogy a verstani megoldások feltárásán keresztül következtetéseket vonjak le Kosztolányi fordítói stratégiájáról.

A kötetben szereplő német költők többsége mindössze egy-három verssel képviselteti magát: tizenöt költőtől egy-egy vers, kilenc költőtől kettő-kettő vers található. Dehmel, Meyer, Liliencron és Rilke – mint már említettem – jóval nagyobb számban van jelen. Az *MK2* összeállításakor Kosztolányi minden német szerzőt és verset megtartott az első kiadásból. Egyetlen vers vagy szerző sem maradt ki, így az *MK2* teljes mértékben megőrzi az *MK1* tartalmát és szellemiségét, annak valóban bővítéseként értelmezhető.

A német válogatás tekintetében elmondható, hogy ritkán fordít olyan verset, amelynek már létezik műfordítása, törekszik az irodalmi újdonság bemutatására. Kutatásom során csupán néhány kivételes esettel találkoztam. Ezen esetekben nem lehetünk bizonyosak abban, hogy Kosztolányi ismerte a korábban megjelent változatokat. Példaként említhető Gyulai Pál

[343] Kosztolányi, „Horvát Henrik antológiája", 560.
[344] Bucsics Katalin (s.a.r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, 290.

fordítása Heine *1849 Októberében* címmel, amely a *Vasárnapi Ujság*ban jelent meg 1868-ban,[345] vagy Kemény Simon Dehmel *Toilette* című versének fordítása 1902-ből.[346]

IV.2.1. A német versek azonosítása és a verscímek

A német nyelvű versek beazonosítása a vizsgált anyagban az esetek többségében nem jelentett különösebb nehézséget. Ennek egyik fő oka, hogy a versek címének nagy része jól felismerhető, így a címek önmagukban elegendő támpontot nyújtottak a pontos azonosításhoz. További segítséget jelentett a korábban már említett Benzmann által összeállított kötet, amely tartalmazott olyan műveket, amelyeket Kosztolányi is lefordított. Emellett a korabeli sajtóorgánumok is fontos forrásként szolgáltak: a különböző irodalmi folyóiratokban, napilapokban és kritikákban megjelent információk, idézetek vagy utalások a versekre jelentősen megkönnyítették az eredeti művek azonosítását.

A dolgozat jelenlegi szakaszában nem vállalkozik a német nyelvű versek pontos megjelenési helyeinek és körülményeinek teljes körű feltárására. E feladat különösen összetettnek tekinthető, mivel Kosztolányi az adott költeményekkel számos különböző csatornán keresztül találkozhatott: folyóiratokban, önálló kötetekben, antológiákban, illetve személyes kapcsolatai révén is eljuthattak hozzá. A recepció útvonalainak rekonstruálása ezért olyan filológiai kutatómunkát igényel, amely túlmutat a jelen vizsgálat keretein. Mindazonáltal e kérdéskör feltárása a további kutatások egyik fontos irányát jelenti, és a készülő kritikai kiadás munkálatai során kifejezett célként jelenik meg.

A továbbiakban a versek címeinek vizsgálatára fordítok figyelmet. Az 1914-es, majd 1916-os kiadásokban minden egyes vers alatt ismételten feltüntetésre került az eredeti szerző neve, ami nemcsak az áttekinthetőséget szolgálta, hanem a befogadói orientációt is megkönnyítette, az olvasó minden egyes szöveg elején újra szembesült azzal, hogy kinek a lírai hangját hallja magyar fordításban. Ez a megoldás különösen fontos lehetett egy olyan antológiában, amelyben számos, a magyar olvasóközönség számára addig kevésbé ismert szerző kapott helyet. Ezzel szemben az 1921-es kiadás olyan szerkesztési megoldást alkalmaz,

[345] „1849 Októberében", Heinrich Heine (ford. Gyulai Pál), *Vasárnapi Ujság*, sz.XLI, (1868) 485.
[346] „Toilette", Richard Dehmel (ford. Kemény Simon), *Magyar Géniusz*, XI, sz.6, (1902) 115.

ahol a bal oldali lap tetején Kosztolányi neve szerepel, míg a jobb oldalon az adott szerző neve. A kötetben a szerzők minden esetben új oldalon kezdődnek, hasonlóan a korábbi kiadásokhoz.

A szövegek tipográfiai elrendezése is ezt az elkülönítést erősítette, a versek az 1914-es és 1916-os kiadásban mindig önálló oldalon kaptak helyet, ami vizuálisan is elkülönítette a verseket. Ezzel szemben az *MK2* szerkesztési elve átalakul, feltételezhetően a versanyag mennyiségének jelentős növekedése miatt: itt a versek folytonosan, megszakítás nélkül követik egymást, átfutnak egyik oldalról a másikra. Ez a megoldás sokkal olvasmányszerűbbé teszi a kötetet, amelyben a hangsúly nem annyira az egyes művek önálló esztétikai entitásként való kiemelésén, hanem az antológia szövegfolyamként való befogadásán van.

A verscímek fordítása is fordítói kérdésként merülhet fel. Kosztolányi a legtöbb esetben szó szerinti fordítást alkalmazott, mintegy a „hűség" és a felismerhetőség gesztusaként. Akadnak ugyanakkor esetek, amikor ettől a gyakorlatától eltért, bizonyos címeknél nagyobb szabadságot engedett magának, hogy a magyar nyelv sajátosságaihoz, a vers hangulatához vagy ritmusához igazítsa a fordítást. Ezek a különbségek is alátámasztják, hogy Kosztolányi fordítói attitűdjében mindig jelen volt a kettősség: egyrészt törekedett a tartalmi és formai hűségre, másrészt nem habozott esztétikai szempontokat előtérbe helyezni, ha a szöveg lírai hatásának érvényesülése ezt megkövetelte.

Az alábbi táblázat célja annak szemléltetése, hogy a vizsgált esetek döntő többségében a magyar verscímek a német címek pontos fordításai. Ezen belül kisebb eltérések figyelhetők meg a számhasználat (egyes szám–többes szám) tekintetében, ilyen például a *Kis emlék – Kleine Erinnerungen* (=*Kis emlékek*) vagy a *Magány – Einsamkeiten* (=*Magányok*), illetve abban, hogy az adott kifejezést a célnyelv egyetlen szóval vagy éppen több szóval képes visszaadni: *Az oszlopos szent – Der Stylit*. Szerkezeti változásokat is tapasztalhatunk a címek megfogalmazásában: a *Sámuel megjelenik Saul előtt* című vers például a német eredetiben főneves szerkezettel van kifejezve: *Samuels Erscheinung vor Saul*. A második kategóriába azok a címek kerültek, amelyek jelentéstartalmukban nagyrészt megfeleltethetők az eredetinek, de kisebb módosításokat tartalmaznak, például egy-két szó elhagyását vagy hozzáadását, esetleg árnyaltabb jelentésű szóhasználatot. A harmadik oszlopban végül azok a versek kaptak helyet, amelyek címei sem formai, sem tartalmi szinten nem mutatnak egyezést az eredeti változattal, hanem teljesen eltérő megoldást képviselnek, ugyanakkor mélyebb tartalmi szintjükön összekapcsolhatók. Ilyen például a *Herbststimmung*, amely szó szerinti fordításban „őszi hangulatot" jelent, ezt Kosztolányi már erősebb képpel: a *Jön a halál* címmel fejezi ki.

A beazonosíthatóság elősegítése érdekében a jelenlegi táblázatban feltüntetem a *Függelék*ben az egyes versekhez rendelt sorszámokat.

Szószerinti		Közeli változat		Teljesen eltérő	
MAGYAR	**NÉMET**	**MAGYAR**	**NÉMET**	**MAGYAR**	**NÉMET**
1849 Októberében (3.)	Im Oktober 1849	Álmatlan éj (1.)	Durchwachte Nacht	Jön a halál... (37.)	Herbst-stimmung
Szeptemberi reggel (4.)	September-Morgen	Szonett (2.)	Fresko-Sonette	Gyerek-gügyögés (44.)	Furchtbar Schlimm
A sír (5.)	Das Grab	Menedékház (9.)	Hohe Station	A régi Bécs (51.)	Prolog zu dem Buch „Anatol”
Halottak kara (6.)	Chor der Toten	Sirályok (10.)	Möwenflug	A haldokló Gallus (113.)	Julian
Még egyszer (7.)	Noch einmal	Éji hangok (12.)	Nachtgeräusche		
Az úti serleg (8.)	Der Reisebecher	Újévi harangzúgás (13.)	Neujahrsglocken		
A római kút (11.)	Der römische Brunnen	A kamcsatkai költő (14.)	Dichterlos in Kamtschatka		
Koratavasz az erdőszélen (15.1)	Vorfrühling am Waldesrand	Kétféle sors (15.2)	Verschiedene Wege		
Kis emlék (15.3)	Kleine Erinnerungen	A harc vége (15.4)	Am Ende		
Sírirat (15.6)	Grabschrift	Vadászat után (15.5)	Nach der Hühnerjagd		
Nyári éj (15.7)	Sommernacht	Huszonnyolcadik Kántus: A gyűlölet (16.3)	Achtund-zwanzigster Kantus: Das letzte Geleit		
Acheroni borzonság (15.8)	Acherontisches Frösteln	A vadkanos címer (21.)	Zerbrochener Keilerkopf		
Ötödik Kántus: a kis Fite (16.1)	Fünfter Kantus: Die kleine Fite	Szomszédaim (27.)	Meine Nachbarschaft		
Nyolcadik Kántus: Csillagról csillagra (16.2)	Achter Kantus: Von Stern zu Stern	Az álarcos hölgy (30)	Die Maske		
Bál után (17.)	Nach dem Ball	Tikkadt lég (41.)	Drückende Luft		
Szfinksz a rózsák közt (18.)	Sphinx in Rosen	Végzetes órán (58.)	Ernste Stunde		
Marechal Niels (19.)	Marschall Niel	Josué utolsó országgyűlése (62.)	Jouas Landtag		
De sokáig várattál magadra (20.)	Du hast mich aber lange warten lassen	A nő, aki megvakult (69.)	Die Erblindende		
Évek multán (22.)	Nach Jahren	Utolsó ítélet (85.)	Das jüngste Gericht		
Dél (25.)	Mittag	Jézus keresztre-feszítése (87.)	Kreuzigung		

Ninon (26.)	Ninon	Opera (106.)	Grosse Oper		
Ilse (28.)	Ilse	Ballada az álomról, a szélről és a dalról (109.)	Ballade von Wind, Schlaf und Gesang		
Meningitis tuberculosa (29.)	Meningitis tuberculosa	Öreg tanáromhoz (115.)	An einen alten Lehrer		
A szőnyeg (31.)	Der Teppich				
Az idegen nő (32.)	Die Fremde				
Cäsar (33.)	Cäsar				
Isten szeme keresett (35.)	Mich suchte Gottes Auge				
A kánai menyegző (36.)	Die Hochzeit zu Kana				
Az úszó (38.)	Der Schwimmer				
Magány (39.)	Einsamkeiten				
Toilette (40.)	Toilette				
Esőben (42.)	Im Regen				
Nefelejts (43.)	Vergissmeinnicht				
Ének fiamhoz (45.)	Lied an meinen Sohn				
Altatódal (47.)	Schlummerlied				
Amit én szeretek (48.)	Was ich liebe				
Koratavasz (49.)	Vorfrühling				
A mulandóság terzinái (50.)	Terzinen über Vergänglichkeit				
A fiú (53.)	Der Knabe				
A szomszéd (54.)	Der Nachbar				
Pont du Carrousel (55.)	Pont du Carrousel				
Őszi nap (56.)	Herbsttag				
Vihar (57.)	Sturm				
Az öngyilkos dala (59.)	Das Lied der Selbstmörders				
Az árva dala (60.)	Das Lied der Weise				
Dávid énekel Saul előtt (61.)	David singt vor Saul				
Az olajfák kertje (63.)	Der Ölbaumgarten				
Pietá (64.)	Pietá				
A fogoly (65.)	Der Gefangene				
A hattyú (66.)	Der Schwan				
Női sors (67.)	Ein Frauen-Schicksal				
A lábadozó nő (68.)	Die Genesende				
Válás (70.)	Abschied				

Önarckép 1906-ból (71.)	Selbstbildnis aus dem Jahr 1906				
A király (72.)	Der König				
Feltámadás (73.)	Auferstehung				
A zászlótartó (74.)	Der Fahnenträger				
A szerető (75.)	Die Kurtisane				
Spanyol táncosnő (76.)	Spanische Tänzerin				
A kedves halála (77.)	Der Tod der Geliebten				
Saul a próféták között (78.)	Saul unter den Propheten				
Sámuel megjelenik Saul előtt (79.)	Samuels Erscheinung vor Saul				
Próféta (80.)	Ein Prophet				
Jeremiás (81.)	Jeremia				
Absalom bukása (82.)	Absaloms Abfall				
Eszter (83.)	Esther				
Haláltánc (84.)	Toten-Tanz				
Az oszlopos szent (86.)	Der Stylit				
A koldúsok (88.)	Die Bettler				
Hullamosó nők (89.)	Leichen-Wäsche				
Kép (90.)	Bildnis				
Késő ősz Velencében (91.)	Spätherbst in Venedig				
A kalandor (92.)	Der Abenteuer				
Női arckép a nyolcvanas évekből (93.)	Damen-Bildnis aus dem Achtziger-Jahren				
Hölgy a tükör előtt (94.)	Dame vor dem Spiegel				
A flamingók (95.)	Die Flamingos				
Az olvasó (96.)	Der Leser				
A lapda (97.)	Der Ball				
Szerelem (98.)	Liebe				
Az élet (99.)	Leben				
Cselédek (104.)	Dienstboten				
Ó jó ember! (105.)	Du braver Mensch!				
Távoli muzsika (107.)	Ferne Musik				
Bruges (108.)	Brügge II.				

4. táblázat: A műfordítások címadásai

Egy helyütt a mai olvasó számára szokatlannak, akár hibásnak tűnő címalakkal is találkozunk, ez Rilke *A lapda* című verse. Az akkori helyesírási normák vizsgálata azonban azt mutatja, hogy ez az eltérés a korszakban használt helyesírási formából ered. A labda-lapda alakváltozatok használata a XIX-XX. század fordulóján elterjedt volt, amit az 1879-es *A magyar helyesírás elvei és szabályai* is közöl.[347]

A kötetek és folyóiratok közötti szövegváltozatok vizsgálata során megfigyelhető, hogy Kosztolányi ritkán módosítja a művek címét a folyóiratbeli első megjelenéshez képest. Bár az esetek száma viszonylag alacsony, ezek a változtatások is információt nyújtanak a szerzői szándékról, tanúskodnak arról, hogy Kosztolányi műveinek folyamatos finomítására törekedett, rendszeresen átgondolva azokat. A címváltoztatás leginkább a tartalmi finomítás, a költőibb, stilisztikailag árnyaltabb megfogalmazás, esetleg a pontosítás miatt történik. Ezeket az alábbi táblázatban szemléltetem évszámokkal feltüntetve.

Folyóiratban való megjelenéskor / *MK1*	***MK2* kötetben**	**Német cím**
Tikkadt levegő (1919)	Tikkadt lég	Drückende Luft
Saul a próféták közt (1918)	Saul a próféták között	Saul unter den Propheten
Gyerekszáj (1908)	Gyerek-gügyögés	Furchtbar Schlimm
Breviárium (1914-es kötet)	Az „Imakönyv”-ből	Das Stunden-Buch
A zsidó királynő (1916)	Eszter	Esther
Keresztrefeszítés (1921)	Jézus keresztre-feszítése	Kreuzigung

5. táblázat: Megváltoztatott címek és az eredeti német címek

[347] ld. 4. §. *Állandó hangváltozások*. in A magyar helyesírás elvei és szabályai, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1879) 6.

IV.2.2. Kosztolányi és a fordított versek témái

Amint az *MK2* tartalomjegyzékének áttekintéséből kitűnik, az antológia számos költőt változatos tematikájú és stílusú verssel képviselteti. A kötet válogatása során Kosztolányi döntéseiben több, egymással összefüggő szempont játszhatott szerepet.

Elsődleges megközelítésként a modernség és a stílusbeli újítások érvényesülhettek. A költő különösen azokat a verseket részesítette előnyben, amelyek a szimbolizmus, az impresszionizmus vagy más nyugat-európai modern irányzatok formanyelvi és kifejezésbeli lehetőségeit tükrözték.

Kosztolányi versfordítási tevékenysége poétikai és nyelvformáló gyakorlatként is értelmezhető. A fordítás egyszerre szolgált a modern lírai törekvések közös esztétikai programjának megvalósításaként és a magyar költői nyelv folyamatos csiszolásának eszközeként:

„Azok, akikkel együtt küzdöttem az új líráért, hasonlóan sokat fordítottak. Csiszoltuk a nyelvünket idegen verseken, hogy a saját bonyolult érzéseink kifejezésére gazdag és könnyed, tartalmas és nemes nyelvet kapjunk. (...) Azt se tagadjuk, hogy ezektől a költőktől tanultunk is, egy igazságot tanultunk, hogy hűnek kell lennünk önmagunkhoz."[348]

A válogatásban szerepet játszhatott továbbá a költők ismertsége és jelentősége, vagyis, hogy mennyire lehetett vonzó az olvasók számára egy-egy ismert név, vagy csalogató egy új név felbukkanása. Nem utolsó szempont lehetett a fordíthatóság kérdése, a magyar nyelvre történő átültetés lehetősége bizonyára fontos tényezőként szerepelt. A német nyelvű versek esetében megállapítható, hogy az antológiában nem szerepel olyan szöveg, amelynek értelmezéséhez vagy kulturális-hivatkozási rendszeréhez külön magyarázat lenne szükséges; a válogatás így a magyar olvasó számára is közvetlenül hozzáférhető, evidenciaként olvasható művekre épül.

Az antológia irodalomszervezői funkciója is meghatározhatta a válogatást, Kosztolányi a válogatással a magyar olvasót kívánta tájékoztatni a modern líra irányzatairól. Amint arra korábban is kitértem, a válogatás alapvetően külföldi irodalmi mintákból merítette inspirációját, és ezek a minták is meghatározták, hogy mely költők mely művei kerüljenek be az antológiába.

[348] Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, II.

A válogatás során meghatározó tényezőként jelenhetett meg a kortárs irodalmi kapcsolatháló szerepe: a költő baráti és szakmai interakciói, a vele kapcsolatban álló költőktől érkező szövegközvetítések (versek megküldése, figyelemfelhívás egyes alkotókra vagy művekre) jelentős mértékben alakíthatták a befogadott anyag körét.

Szegedy-Maszák Mihály szerint a szerkesztési folyamatokat a megrendelői igények is befolyásolhatták: „»lefordítottam a Magyar Színháznak Wilde Duchess of Paduá-ját, s robotolok«. Ebből a megjegyzésből egyértelműen azt a következtetést lehet levonni, hogy sokszor piacinak nevezhető megrendelésre dolgozott, vagyis nem okvetlenül értékelte nagyra azt, amit lefordított."[349] Szegedy-Maszák arra a következtetésre jut, hogy: „sokszor nem Kosztolányi választotta ki az általa magyarul tolmácsolt műveket."[350]

Szintén Szegedy-Maszák monográfiája hívja fel a figyelmet arra, hogy: „Magától értetődik, hogy nyelvismerete is korlátozta válogatását."[351] Ahogy a szerző is megállapítja, Kosztolányi valószínűleg „németül tudott a legjobban", ugyanakkor fordítói gyakorlatának érdekessége, hogy bizonyos esetekben közvetítő nyelvek segítségével is dolgozott.

Végül, de nem utolsósorban a válogatást feltehetően Kosztolányi személyes érdeklődése és belső motivációi is befolyásolták, különösen azok a témák és szerzők, amelyek írói érdeklődésével összhangban álltak.

IV.2.2.1. A versfordítások témák szerinti csoportosítása

Az előző gondolatmenetet folytatva az alábbi alfejezet olyan tematikus rendszerezési lehetőséget kínál, amelyet Kosztolányi feltehetően nem tudatos szerkesztési elvként érvényesített. Életművének egészét tekintve ugyanakkor figyelemre méltó, hogy korai fordításai is jól illeszkednek azokhoz a tematikus mezőkhöz, amelyek költői munkásságát alapvetően meghatározzák.

Kosztolányi költészetére jellemző a lírai önreflexió: az érzéki részletek és az emberi lét finom árnyalatai egyaránt hangsúlyosan jelen vannak. A költő verstémái között jól körvonalazhatók azok a motívumok, amelyek újra és újra visszatérnek, ugyanakkor minden esetben egyéni pszichológiai és filozófiai árnyalatokat kapnak. A tematikai vizsgálat során kirajzolódik, hogy a kiválasztott német versek motívumvilága rendkívüli módon rezonál

[349] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 480-481.
[350] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 481-482.
[351] Szegedy-Maszák, *Kosztolányi Dezső*, 482.

Kosztolányi saját költészetének alapélményeivel. Kedvelt verstémái – az idő múlásának tudata, a lélek ábrázolása, a természet lírai leképezése, a múltidézés és az emlékezet, valamint a művészet halhatatlansága. A költő azokat a német verseket részesítette előnyben, amelyek érzékenyen és árnyaltan tükrözték az emberi lét, az időbeli és pszichológiai dimenziók komplexitását, s amelyekben a lírai nyelv finom hangulat- és képkészlete szoros összhangban állt a témával. Az éjszaka, az álom, az emlékezés és az elmúlás tapasztalata szinte valamennyi elemzett szövegben jelen van. Ebből a szempontból a költő saját témaválasztása és érzékeny lírai fókusza tényező lehetett abban, hogy mely szerzők és mely művek kaptak helyet az antológiában. Emiatt a továbbiakban arra teszek kísérletet, hogy feltérképezzem, ilyen aspektusból történő vizsgálata is releváns lehet-e a kötet vonatkozásában.

a) Az idő múlása és az elmúlás tudata

Az egyik legmarkánsabb verstéma Kosztolányi költészetében az idő múlásának és az élet mulandóságának tudata. A költő gyakran reflektál a halandóság kérdésére, az elmúlás, a halál és az emlékezet problémáira. Versein keresztül az olvasó megtapasztalja a múlt iránti nosztalgiát, ugyanakkor az idő múlásával kapcsolatos fájdalmas, de elkerülhetetlen realizmust is. Kosztolányi képes a halált nemcsak tragikus, hanem néha finom iróniával vagy lírai szépséggel is ábrázolni.

Ebbe a csoportba sorolható például Hofmannsthal *„Terzinen über Vergänglichkeit”* (Terzinák a mulandóságról), Rilke *„Herbsttag” Őszi nap*, valamint Benzmann *„Herbststimmung”* (*Jön a halál...*) című költeménye. A versek közös motívuma az elmúlás kozmikus és személyes tapasztalata, a röpke pillanatok illanása, a gyermeki én eltűnése, az ősz érkezése és vele együtt a halál közeledte. Hofmannsthalnál a halandóság szinte kísérteties borzonságként jelenik meg, Rilkénél az ősz egyszerre természeti és egzisztenciális lezárás, Benzmannál a halál konkrét megnevezése ad súlyt a végső csendre. Kosztolányi fordításai a magyar lírai hagyomány felől melankolikusabb árnyalatot hordoznak, az idő fájdalma tapinthatóbb, szemléletesebb, míg az eredeti versekben gyakran ridegebb erő érvényesül.

A halál motívuma a függelékben elemzett versek egyik legfontosabb összekötő eleme. Christian Friedrich Hebbel *A sír* című költeménye az emberi lét értelmetlenségének és kiüresedésének allegóriájaként jelenik meg. A sírás tevékenysége egyszerre fizikai munka és metaforikus önfelszámolás. Kosztolányi

fordítása az elemzés tanúsága szerint jelentősen elmélyíti ezt az értelmezést, a magyar szövegben a sírásás belső vággyá, szinte eksztatikus állapottá válik, amelyben az egyén feloldódik saját cselekvésében. Hasonló szemlélet érvényesül Conrad Ferdinand Meyer haláltematikájú verseinek fordításában is. *A Halottak kara* című költeményben a halottak kollektív hangja szólítja meg az élőket. Az elemzés szerint Kosztolányi fordítása ezt a megszólítást parancsolóbbá és érzelmileg telítettebbé teszi. A múlt nem passzív emlékként, hanem aktív erkölcsi erőként jelenik meg, amely kötelezettséget ró az élőkre. A magyar szöveg retorikai ereje és pátosza felerősíti ezt az üzenetet, miközben megőrzi az eredeti gondolati szerkezetet.

A halálhoz, elmúláshoz és veszteséghez kapcsolódó motívumok összegző értelmezése különösen fontos a fordítások egészének megértéséhez. Az elemzett versekben a halál nem pusztán tematizált esemény, hanem a lét egészét meghatározó tapasztalat. Kosztolányi fordításai ezt a tapasztalatot következetesen belső élménnyé alakítják: a halál közelsége a gondolkodás, az emlékezés és az érzékelés szintjén is jelen van. Ez a szemlélet a magyar szövegekben viszonyítási pontként működik, ahol az élet végessége állandó.

b) Az emberi psziché és belső élmények ábrázolása

Kosztolányi költészetében a belső világ, a lélek rezdülései, az érzések és a gondolatok finom árnyalatai kiemelt jelentőségűek. A költő a belső élmények, vágyak, félelmek és szenvedélyek lírai leképezésére törekszik, gyakran a narratív vagy képszerű motívumok segítségével. E tematikus egység egyik kulcseleme is az idő tapasztalata. Az éjszakai versekben az idő lelassulása, szinte megállása figyelhető meg, míg más szövegekben az idő könyörtelen múlása kerül előtérbe. Kosztolányi fordításaiban az idő gyakran szubjektív dimenzióként jelenik meg: nem objektív mérce, hanem belső élmény, amely az érzelmi állapotoktól függően tágul vagy szűkül. Ez különösen jól megfigyelhető azokban a fordításokban, ahol az eredeti német szöveg inkább narratív vagy leíró jellegű, míg a magyar változat az időérzékelést a lírai én belső világához kapcsolja.

Példaként említhető Dehmel *„Einsamkeiten”* (*Magány*), valamint az *„Im Regen”* (*Esőben*) című verse. Mindkettő az egyéni tudat, a psziché rezdüléseit, belső univerzumát mutatja be. A *Magány* a lelki béke és a nyughatatlan szív dialógusát ábrázolja az én önmagához való viszonyát kutatva. Az *Esőben* az ember belső

kiüresedése és a természet szürke lomhasága egybeolvad, a külső világ a lélek vetülete lesz. Az eső és a melankólia kapcsolata mutatkozik meg, a természet fizikai jelenségein túl az ember belső, érzelmi állapotára is reflektál. Dehmel eredeti művében a csepegő eső, az ázott madarak és a lomha világ a lelki elsivárosodás metaforájaként jelenik meg, amelyet Kosztolányi teljes mértékig megidéz.

Az elemzett szövegek alapján az is megállapítható, hogy Kosztolányi fordításai gyakran az eredetinél hangsúlyosabban tematizálják az egyéni sors kérdését. Míg a német versek egy része kollektív tapasztalatokat, történelmi vagy filozófiai általánosításokat fogalmaz meg, addig a magyar fordítások mögött rendre felsejlik egy konkrétabb, személyesebb nézőpont. A fordítások elemzésének értelmezése szerint ez a személyesítés nem idegen az eredeti szövegektől, hanem azok egyik lehetséges, hangsúlyosabb olvasatát valósítja meg.

c) Természet és táj ábrázolása

Kosztolányi természeti képei nem pusztán külső leírások, a táj gyakran a költő lelkiállapotának és filozófiai gondolatainak szimbólumává válik. A hegyi lég, a víz tükröződései, a madarak szárnycsattogása vagy a napfény játéka a költő verseiben belső és külső világ metszéspontját jelzik. A természet motívuma eszközként szolgál az emberi érzések és az időbeli dimenziók kifejezésére, ugyanakkor önálló szimbolikus jelentéssel is bír, például a tisztaság, a szabadság vagy a halhatatlanság jelképeként.

A természetábrázolás a függelékben elemzett versekben szoros kapcsolatban áll a transzcendencia és a létértelmezés kérdéseivel. Ide sorolhatók többet közt az *Acheroni borzongás* vagy a *Menedékház*. Ezekben a versekben a tájképek egyszerre hordoznak külső szépséget és belső metaforikus jelentést. Az ősz, az erdők, a köd, a madarak vagy a hegyek képei az emberi élet és tudat állapotát tükrözik. Kosztolányi fordításai erőteljesebben hangsúlyozzák a hangulatot („hideg lehelletű erdők”, „bámulja a fakó napsugarat”), így a természet itt sokkal inkább az emberi érzékenység médiumává válik. Meyer *A római kút* című verse különösen letisztult példája annak, miként válik egy természeti jelenség filozófiai metaforává. A víz körforgása az adás és befogadás, az idő múlása és az örök visszatérés képévé alakul. Kosztolányi fordítása itt kivételes formai fegyelmet mutat, ugyanakkor a magyar nyelv dinamizmusa révén a kép érzékletesebb, elevenebb lesz. Más természeti témájú versek esetében az elemzések arra mutatnak rá,

hogy Kosztolányi fordításai belsővé teszik az eredetileg külső megfigyelésen alapuló látványt. A *Sirályok* és más hasonló költemények magyar változataiban a természeti jelenségek az emberi lélek állapotának kivetüléseivé válnak. A valóság és annak visszfénye, a hang és a csend, a mozgás és a mozdulatlanság kettőssége a fordításban gyakran egzisztenciális szorongássá alakul. A lírai én jelenléte hangsúlyosabb, reflexívebb, mint a német eredetikben.

Elmondható, hogy Kosztolányinál a természet és a transzcendencia viszonya is új megvilágításba kerül a fordításokban. A természeti képek gyakran a metafizikai kérdések hordozóivá válnak, ugyanakkor a transzcendencia ritkán jelenik meg megnyugtató, feloldó erőként. Sokkal bizonytalanabb, ambivalens tapasztalatként érzékelhető, amely nem ad végső válaszokat, csupán tovább mélyíti az emberi lét kérdésességét. Kosztolányi fordításai ebben az értelemben következetesen modern szemléletet tükröznek, amely a bizonytalanságot és a nyitottságot nem hibaként, hanem a lírai gondolkodás alapfeltételeként kezeli.

d) Múltidézés, nosztalgia és emlékezés

Kosztolányi lírájában gyakori a múlt felidézése, amely nem csupán nosztalgikus hangulatot teremt, hanem az identitás és a személyes emlékezet vizsgálatának eszköze is. Az emlékezés motívuma szorosan összefonódik az idő kérdésével. Az elemzett versekben az emlékek gyakran nem stabil, lezárt múltként jelennek meg, hanem fájdalmasan élő tapasztalatként, amely folyamatosan visszatér a jelenbe. Kosztolányi fordításai ezt a tapasztalatot következetesen erősítik, a magyar szövegekben az emlékezés sokszor kísérteties, nyugtalanító jellegű, amely nem megnyugvást, hanem további kérdéseket hoz felszínre. Ez a szemlélet összhangban áll a függelékben bemutatott elemzésekkel, amelyek szerint Kosztolányi különös érzékenységgel ragadja meg az emlékezet törékenységét és megbízhatatlanságát. Erre példa Dehmel *Nefelejts* című verse. A kovácsműhely kemény mindennapjait állítja szembe az apró, érzékeny nefelejcs virággal. A virág, az emlékezés motívuma szelíd ellentétként jelenik meg, amely kíméletlen környezetben is megmarad. Meghitt jelenléte emlékeket indít, ahol a virág nevére hajazó „*ne felejts*” / „*Vergiß mein nicht!*” felkiáltás a figyelem és az emlékezés szimbólumává válik.

A gyermekalakok és a gyermeki nézőpont megjelenése több elemzett fordításban is kiemelt jelentőséggel bír. Ezek a motívumok nem pusztán narratív szerepet töltenek be, hanem az ártatlanság, az elveszett teljesség és a visszafordíthatatlan múlt szimbólumaiként működnek. Kosztolányi fordításaiban a gyermek gyakran a hiány alakjává válik, annak jelölője, ami már nem érhető el, de amelynek emléke továbbra is meghatározó alapélménye marad a felnőtt identitásának és valóságának. Richard Dehmel *Gyerek-gügyögés* című verse a gyermekkor iránti nosztalgia poétikai megjelenítéseként értelmezhető, amelyben a gyermeki fantázia világa és a felnőtt racionalitás közötti feszültség kerül előtérbe. A vershelyzet egy gyermek és apja párbeszédére épül, a gyermek játékos, képzeletgazdag elbeszélésben osztja meg fantáziáját, míg az apa, a komorrá vált felnőttlét képviselőjeként kétkedéssel viszonyul a hallottakhoz. Ezzel a szöveg a felnőtt lét egyik hiánytapasztalatát tematizálja, a gyermeki képzelőerő és a fantáziához való hozzáférés elvesztését. Másik példa Az *Úti serleg* című írás a gyermekkori emlékek, az apai örökség és a természet élményeinek lírai megidézésével tárja fel a múlt iránti érzelmi kötődést. A költő verseiben a múlt és a jelen közötti dialógus, a visszaemlékezés és az időbeli távolság érzékeltetése fontos esztétikai és filozófiai elemként jelenik meg.

e) Művészet és halhatatlanság kérdése

Kosztolányi költészetében a művészet és az irodalmi alkotás halhatatlanságának motívuma is kiemelt szerepet kap. A költő gyakran reflektál saját alkotói szerepére, és a líra eszközeivel vizsgálja a művészet képességét az öröklét biztosítására. A költői én gyakran a halálon túli lét metaforájaként jelenik meg, amely a művészetben és az irodalmi emlékezetben tovább él.

Példa erre Meyer *Halottak kara* című verse, amelyben a költemény kollektív hangja a művészet és a tudás örökkévalóságát hirdeti, a halottak tovább élnek az általuk alkotott kultúrában, dalaikban, képeikben. Ez a művészet a halhatatlanság allegóriájaként jelenik meg. Az emberi halandóságot a művészi alkotás maradandóságával állítja szembe. Liliencron *A kamcsatkai költő* című művének központi témája a költő kitaszítottsága és a művészi elismerés késedelme vagy hiánya. A lírai én magányos alkotóként jelenik meg, akit a társadalom nem ért meg, gúnyol és elutasít, és aki csak később, esetleg halála után nyerhet elismerést: „*Száz év multan* –

megeshet ez – / Jön egy tanár és fölfedez." A szöveg az idő múlásával, a halállal és a feledéssel szembesíti a művészt, a halhatatlanság kérdése a költői élet valóságos kockázata, amely értelmében csak a mű maradhat fenn, az alkotó személye elenyészik.

f) Istenkeresés

Kosztolányi Dezső Istenhez való viszonya egész életén át változó, belső feszültségekkel terhelt, mégis meghatározó maradt. Gyermek- és ifjúkorában mélyen vallásos, katolikus közegben nevelkedett, ahol a hit nem pusztán tanított ismeret volt, hanem megélt tapasztalat. Fiatal felnőttkorában azonban erős szellemi törés következett be. A modern, szabadelvű eszmék hatására eltávolodott a hagyományos keresztény világszemlélettől, és egy ideig lázadó, kételkedő magatartást vett fel. Ebben az időszakban Isten nem biztos támaszként, hanem elvesztett kapaszkodóként jelent meg számára. Kosztolányi istenképe nem tagadó, hanem vágyakozó. Egész életművét áthatja a hit és hitetlenség közti feszültség, az elveszített, mégis keresett Isten alakja.[352]

A kötetben több, vallásos tárgyú vers is található. Felmerülhet a kérdés, hogy e műveket a szerkesztő tudatosan saját ízlése szerint válogatta-e bele, vagy – amint fentebb utaltunk rá – az eredeti szerződés előírásai között szereplő ok miatt – miszerint a műveknek meg kell felelniük a morális elveknek, illeszkedniük kell a modern keresztény világfelfogáshoz, valamint összhangban kell állniuk a katolikus érzülettel kerültek bele. Fritz Philippi verse, *Isten szeme keresett* központi élménye az istenkeresés kölcsönössége. Kezdetben úgy tűnik, az ember kutatja Istent a természet jeleiben: a hold a hegy fölött, komor lomb megrezdülése, ám a zárlatban világossá válik, hogy Isten az, aki az embert keresi**.** A mindent átható, misztikus fény nem marad a természet fölött lebegő jelenség, hanem személyessé válik, és közvetlen megszólításban teljesedik ki. Ez a bensőséges megszólalás („Téged kereslek, tégedet– / fiam") az istenkeresést személyes találkozásként értelmezi, amelyben a lírai én felismeri, keresése válaszra talált. Rilke *Az olajfák kertje* című műve az istenkeresés drámai kudarcát jeleníti meg, a lírai én kétségbeesetten kutatja Istent, de minden irányban hiányba ütközik: „*és hirdessem, hogy a hatalmas él,/hogy vagy, mikor magamba sem talállak./ Nem vagy*

[352] Barlay Ö. Szabolcs, *Kosztolányi Istene*, (Székesfehérvár: Prohászka Baráti Kör Kiadványa, 2008) Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár állománya: http://www.ppek.hu/konyvek/Barlay_O_Szabolcs_Kosztolanyi_Istene_3.pdf utolsó megtekintés: 2026. 01. 04.

én bennem. Jaj, te végtelen-nagy.” Isten itt nem a megnyugvást adó jelenlét, hanem a fájdalmas távollét tapasztalata, amely felerősíti az emberi magányt és szenvedést. A Gecsemáné-kert képe az istenkeresés végpontjává válik, ahol a megszólítás nem választ, hanem hallgatást kap.

IV.2.2.2. A versfordítások művészi felfogás szerinti áttekintése

Kosztolányi Dezső *MK2* című válogatása nem pusztán ízlésbeli döntések eredménye, hanem szorosan összefügg művészetfelfogásával is. Az, hogy kiket és milyen hangsúllyal emel be a modern költészet kánonjába, összefügg azzal is, ahogyan a költészet feladatáról, a nyelv szerepéről és a lírai szubjektum természetéről gondolkodott: „Természetemből folyik, hogy a homo aestheticusnak sem akarok híveket toborozni és a homo moralistól sem akarom elidegeníteni híveit. Csak kijelentem, hogy előbbit szépnek tartom, az utóbbit rútnak.”[353] Éppen ezért az *MK* antológia értelmezéséhez elengedhetetlen röviden áttekinteni azt a művészetfelfogást, amely a válogatás alapjául is szolgálhatott. Mindez segít megérteni, milyen esztétikai elvek mentén alakult ki Kosztolányi modernségről alkotott képe, és miként kapcsolódik ez saját költői gyakorlatához. Ahogy H. NAGY PÉTER írja: „míg indulása elhelyezhető a klasszikus modernség domináns kérdésirányai között, addig mind a lírában, mind a prózában az avantgárd utáni modernség (későmodernség) tapasztalatáig jut el.”[354] Az *MK2* versei nem foglalják magukba a későmodernségre jellemző mozzanatokat, azokat talán az Illyés által összegyűjtött és kiadott későbbi fordításait tartalmazó *Idegen költők* című antológia alapján lehetne vizsgálni.

H. Nagy tanulmányában végigvezeti Kosztolányi művészeti felfogásait a költészetén keresztül, amely párhuzamba állítható fordításaival. Az 1907-ben megjelent *Négy fal között* Kosztolányi korai költészetének alapvető jelentőségű kötete, amely jól tükrözi a századforduló esztétikai modernségének poétikai törekvéseit. A versek szoros kapcsolatban állnak a XIX. század végének uralkodó lírai irányzataival, meghatározó bennük a szimbolizmus képisége és jelképes beszédmódja, valamint a parnasszizmusra jellemző formai fegyelem és tárgyias megszólalás. A szimbolizmushoz köthető vonások a válogatásban elsősorban az érzéki és lelki

[353] Kosztolányi, „Önmagamról”, 4.
[354] H. Nagy Péter, „Kosztolányi Dezső költészetének alapvonásai – történeti-poétikai vázlat”, *Eruditio*, VII, sz.4, (2012) 52., https://epa.oszk.hu/05100/05165/00010/pdf/EPA05165_eruditio_2012_04_052-058.pdf utoljára megtekintve: 2025. 12. 26.

tapasztalat elsődlegességében ragadhatók meg. Az általa kiválasztott költők (például Stefan George, Hofmannsthal, Rilke, Ehrenstein) lírájában hangsúlyos a többértelmű, nem egyértelműen megfeleltethető képhasználat. A versek gyakran belső állapotokat, hangulatokat közvetítenek, nem fogalmi pontossággal, hanem zenei és metaforikus eszközökkel. Jellemző továbbá a nehezen megragadható létélmények – elmúlás, magány, idő, halál – központi szerepe. Kosztolányi Stefan George életrajzában Lukács Györgyöt idézi: „A George technikája: a tipikusság impresszionizmusa. Versei: csupa szimbolikus pillanatfelvétel."[355]

A parnasszizmus hatása főként a formai és szerkesztésbeli szempontok előtérbe állításában érhető tetten. Kosztolányi válogatásában hangsúlyosak azok a költemények, amelyek zárt formákban, kimunkált versszerkezettel és fegyelmezett nyelvi megoldásokkal élnek. A parnasszista hagyományhoz kapcsolódik a „szép vers" autonóm értékének hangsúlyozása. Az *MK2*-ben például Gustav Renner kapcsán utal a parnasszizmusra: „Renner erősen összefogott versei a francia parnassienek hatását árulják el."[356] A szimbolizmus és a parnasszizmus poétikai hagyományához egyaránt kapcsolódó versforma, a szonett Kosztolányi kötetében is jelen van, bár nem hangsúlyosan. A klasszikus petrarcai szonett-forma tükrözi Kosztolányi művészetfelfogását is, amely a klasszikus modernséghez köti: a régi formát a kor kívánalmainak megfelelően új tartalommal töltik meg. Néhány ilyen költeményt találunk csupán: Heine *Szonett* című műve, Renner *Cäsar* című alkotása, Werfel *Opera* című verse, valamint Rilkétől *A fogoly, Női sors, A király, A szerető, A kedves halála, Utolsó ítélet, Késő-ősz Velencében, Hölgy a tükör előtt* és *A flamingók* című versek.

Mindemellett Baránszky-Jób értelmezése szerint a *Négy fal között* verseiben az eddigiek mellett egy eltérő lírai hang is megfigyelhető: „a szecesszionizmus és hangulati impresszionizmus lírai hangneme ez (...) nem is dalszerű még leginkább a tercina felel meg ennek az egymás mellé rendelő, egymásba folyó, mindenesetre a zenei formákra esküvő, költészet változatának, amely nem zengő, hanem fátyolozott."[357] Az idő tapasztalata gyakran impresszionista időszerkezetben szerveződik, ami jelentős hangsúlyt kap Hofmannsthal mindhárom versében, amelyek bekerültek az *MK* kötetbe. Az idő, amely az „örök pillanatában"[358] ragadható meg, hogy létrejöjjön az időtlenség illúziója a múló jelen esztétikai megformálása révén.

[355] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 82.
[356] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 82.
[357] Baránszky-Jób, *Kosztolányi és a német irodalom*, In Teremtő értékelés, (Budapest: Magvető, 1984) 315.
[358] Baránszky-Jób nevezi így a tanulmányban

„Lehelletük még az arcomba rebben:
hogyan lehet, hogy édes napjaink
eltűntek, a szeleknél sebesebben?”[359]

– fordítja Kosztolányi *A mulandóság terzinái*-t Hofmannsthaltól. Hans Benzmannt is az impresszionista költők közé sorolja, akik a pillanatnyi, szubjektív benyomásokat rögzítik. Benzmann *A kánai menyegző* című művében a következő sorokat olvashatjuk:

„*A rózsaillat és a könnyű borszag*
a sárga alkonyatban oszladoztak...”[360]

A fordításokban markánsan megjelenik az impresszionizmusra jellemző színhasználat is: „*vörös bogyókat*”, „*kék-acél utcán*”, „*véres-fehéren*”, „*langy-aranyban*”, „*zöld tengerhabokban*”, „*hófehér úton*”, „*kék oszlopok*”. Előfordulnak olyan módon is, hogy a színek konkrét megnevezése az eredeti szövegben nem szerepel. A színek ilyen módon történő beemelése az észlelés intenzitását fokozza.

Heine - *1849 Októberében*: *Magyarország vértől piros már/Und Ungarn blutet sich zu Tode*
Meyer – *Sirályok*: *és borzongtak a szárnyak fehéren/ Eine helle Jagd gestreckter Flügel*
És a víz a kék ég sok hajósát/ Und der Spiegel hatte solche Klarheit,

IV.2.3. Kompromisszumok a ritmus-jelentés tengelyén

A fordítások vizsgálata esetén nem lehet elhagyni Kosztolányi német versfordításainak összehasonlító elemzését sem, méghozzá azért, hogy feltárjam azokat az ismétlődő fordítói döntéseket és stratégiákat, amelyek a különböző szerzők eltérő poétikája ellenére is következetesen érvényesülnek. A Kosztolányi által fordított versek elemzése számos, a fordítói praxis és a költői érzékenység közötti összefüggést tár fel.

A következőkben az eredeti szöveg és annak fordítása közötti kapcsolatot, illetve az ebből fakadó nyelvi, stiláris és tartalmi sajátosságokat vizsgálom. Ezt követően elemzem és

[359] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 113.
[360] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 91.

összevetem a fordítás különböző szövegvariánsait, feltárva a változatok közötti eltérések lehetséges filológiai, poétikai és fordítástörténeti összefüggéseit.

IV.2.3.1. Magyar és német verselési hagyományok

A versanyag részletes metrikai és stilisztikai vizsgálatának megkezdése előtt, és mielőtt a versszerkezetből levonható ritmikai, metrikai vagy stílusbeli összefüggéseket, valamint különbségeket tárgyalnám, elengedhetetlen a német és a magyar verselés alapvető jellegzetességeinek összehasonlító áttekintése. A két nyelv költői hagyománya hasonló alapokra épül: görög, időmértékes mintákat követ. Különbség abban rejlik, hogy a német költészetben a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozásán alapuló akcentuáló metrika dominál, addig a magyar verselés a szótagok számán és a rímviszonyokon alapuló quantitáló vagy szillabikus-ritmikai rendszerre épít.

A német verselés alapja nem a klasszikus értelemben vett időmérték, vagyis a rövid és hosszú szótagok váltakozása – mint a magyar nyelvnél –, hanem az akcentuáló metrika, amely a hangsúlyos (jelölése: ’) és hangsúlytalan (jelölése: x) szótagok ismétlődő mintázatára épül. A verssor elemzésének első lépése a szótagokra bontás, majd annak megállapítása, hogy mely szótagok hordoznak hangsúlyt és melyek nem. A szótagok hangsúlyosságát elsősorban a kiejtés, a szó természetes akcentusa és a mondatfonetikai pozíció határozza meg. Hangsúlyosnak számítanak azok a szótagok, amelyek artikulációja erősebb, hosszabb vagy magasabb tónusú, illetve amelyek a szó vagy a mondat természetes nyomatékát hordozzák. A hangsúlyos szótag gyakran a tartalmi szótöveket (lexikai mag) jelöli, míg a funkcionális elemek, például névelők, kötőszavak vagy ragok, általában hangsúlytalanok maradnak. Emellett a német nyelv ritmikai természete miatt a hosszú és rövid magánhangzók, a szótagzáródás és a szó eleji pozíció is befolyásolja a hangsúly érzékelését. A hangsúlyos szótagokat „Hebungen”-nek, a hangsúlytalanokat „Senkungen”-nek nevezi a német verselmélet. Ezek váltakozása adja a ritmus alapját, amelyet a metrikai lábak (Versfüße) azonosítanak.

A leggyakoribb verslábtípusok a jambus, a trocheus, a daktilus és az anapesztus. Ezeket a következő példák alapján kívánjuk bemutatni:

- jambus (x’): hangsúlytalan–hangsúlyos például ver-steh’n
- trocheus (’x): hangsúlyos–hangsúlytalan, például Lie-be
- daktilus (’xx): hangsúlyos szótagot két hangsúlytalan követi, például mäch-ti-ger

- az anapesztusban (xx’): két hangsúlytalan után következik egy hangsúlyos szótag, például Paradies

A sorokban ezek a verslábak ismétlődve adják a metrumot (Versmaß), amelyet rendszerint a lábak számával jelölnek, így beszélhetünk például három- vagy négyütemű jambusról. A metrum meghatározása tehát nem más, mint a hangsúlyminták felismerése és rendszerezése. Ez magyarázza azt is, hogy a német irodalomban a jambus vagy a trocheus megjelölése mindig a hangsúlyeloszlásra vonatkozik, nem pedig a szótagok időtartamára, mint a latin vagy a görög költészetben. Ez különbözteti meg a német verselést a klasszikus időmértékes metrikától, miközben mégis lehetővé teszi a ritmus és a forma sokféleségének gazdag kibontakozását.[361]

IV.2.3.2. A versek és versfordítások formai sajátosságai

Az alábbiakban a formai stratégiákat veszem górcső alá, különös tekintettel a ritmus, a vershosszok és a rímképletek kezelésére a célnyelvi szövegben. A vizsgált korpusz egyik legszembetűnőbb vonása, hogy Kosztolányi kiemelt jelentőséget tulajdonít a versformának, és azt nem pusztán technikai keretként, hanem jelentést alakító tényezőként kezeli. Kötött formák esetén (szonett, szabályos strofikus szerkezetek) rendszerint törekszik az eredeti forma megtartására, megőrzi a strófaszerkezetet, a rímképletet és – amennyiben a magyar nyelv adottságai engedik – a metrikai alapritmust is. A formai hűség ugyanakkor sosem mechanikus. Amikor az eredeti forma túlságosan idegenszerűen hatna magyarul, Kosztolányi enyhít, lazít vagy modernizál, de mindig úgy, hogy a forma poétikai funkciója, például emelkedettség, retorikai feszültség megmaradjon. A forma tehát nem cél, hanem eszköz, a tartalom érzelmi és gondolati dinamikájának hordozója.

Kosztolányi formailag igyekezett az eredeti struktúrához ragaszkodni. A fordítások gyakran az eredeti strófák szerkezetét követik, a sorok szótagszámát megtartják, és ahol lehetséges, az eredeti rímképletek rekonstruálására is törekednek. Heine *Szonett* (*Fresko-Sonette*) című művének fordításában, valamint számos Rilke versnél Kosztolányi megőrzi például a szonett hagyományos formális felépítését, valamint az ismétlésre épülő retorikai szervezőelvet. Ugyanakkor a kevésbé kötött, szabadabb versformák esetében is következetesen törekszik arra, hogy a forrásmű szerkezetéhez és poétikai logikájához igazodjék. Meyer *Halottak kara* című költeményének fordítása kiváló példaként szolgál arra, hogy Kosztolányi

[361] Grundlage der deutschen Verslehre: https://abgedichtet.org/files/pdf/metrik.html?utm utoljára megtekintve: 2025. 08. 05.

következetesen igyekezett megtartani az eredeti mű szótagszámait és rímpárjait is. A vers minden egyes sorában állandó, tizenkét szótagból álló metrikai egység érvényesül.

HALOTTAK KARA[362]		CHOR DER TOTEN	
Mi néma halottak örökre csatázunk,	**a**	Wir Toten, wir Toten sind größere Heere	**a**
hatalmas a sírban a mi sokaságunk.	**a**	Als Ihr auf der Erde, als Ihr auf dem Meere!	**a**
Mi szántjuk a földeket és ti arattok,	**b**	Wir pflügten das Feld mit geduldigen Taten,	**b**
suhintva a rendet, emelve a sarlót,	**b**	Ihr schwinget die Sicheln und schneidet die Saaten,	**b**
és mind, ami kezdet, örökbecsű munka	**c**	Und was wir vollendet und was wir begonnen,	**c**
a földi kutakba ma átzubog újra,	**c**	Das füllt noch dort oben die rauschenden Bronnen,	**c**
szívünk gyülöletje, szerelme szünetlen	**d**	Und all unser Lieben und Hassen und Hadern,	**d**
még lüktet a földön a lázas erekben	**d**	Das klopft noch dort oben in sterblichen Adern,	**d**
s mit felkutatánk, a tudás hegyi ormán	**e**	Und was wir an gültigen Sätzen gefunden,	**e**
a földi futás közepette ma kormány	**e**	Dran bleibt aller irdische Wandel gebunden,	**e**
s hódít a zenénk, a dalunk meg a képünk,	**f**	Und unsere Töne, Gebilde, Gedichte	**f**
babérkoszorúzva halottan is élünk,	**f**	Erkämpfen den Lorbeer im strahlenden Lichte,	**f**
keressük a célt ma is, éjbe törődünk,	**g**	Wir suchen noch immer die menschlichen Ziele,	**g**
mi sír miriádjai! Térdre előttünk!	**g**	Drum ehret und opfert! Denn unser sind viele!	**g**

6. táblázat: Összehasonlító táblázat, Kosztolányi Dezső: Halottak kara és Conrad Meyer Chor der Toten című verse

Ez a formai hűség azt jelzi, hogy a költő nemcsak a szöveg jelentését, hanem ritmusát, muzikalitását és formai összhangját is fontosnak tartotta, felismerve, hogy a vers esztétikai hatása nagymértékben a szerkezeti elemek precíz egyeztetésén alapul. Egyes helyeken ugyanakkor eltérések is megfigyelhetők, előfordul, hogy a rímelés szerkezete módosul (a példánk esetében az utolsó két sorban), illetve, hogy a sorhatárok átrendezésével – enjambement-ok alkalmazásával, amelyeket aláhúzással jelölük – él, még olyan esetekben is, amikor az eredeti szöveg nem használ ilyen megoldásokat. Erre kiváló példa Liliencron *Acheroni borzongás* című műve:

[362] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 24.

ACHERONI BORZONGÁS[363]		ACHERONTISCHES FRÖSTELN	
A seregély vörös bogyókat csipked,	**a**	Schon nascht der Staar die rote Vogelbeere,	**a**
Már aratásra zeng a hegedű,	**b**	Zum Erntekranze juchheiten die Geigen.	**b**
De jő az ősz, ollóval, s kertjeinket	**a**	Und warte nur, bald nimmt der Herbst die Schere	**a**
Levágja és hideg lehelletű	**b**	Und schneidet sich die Blätter von den Zweigen.	**b**
Erdőkbe komoran jelen a víz meg,	**a**	Dann ängstet in den Wäldern eine Leere;	**a**
Mellette targallyak és gyenge fű,	**b**	Durch kahle Äste wird ein Fluß sich zeigen,	**b**
S a vízen álmosan átvisz a komp,	**c**	Der schläfrig an mein Ufer treibt die Fähre,	**a**
Oda, hol a csönd némasága kong.	**c**	Die mich hinüberholt ins kalte Schweigen.	**b**

7. táblázat: Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Acheroni borzongás és Detlev von Liliencron Acherontisches Frösteln című verse

Kosztolányi fordítói gyakorlatában következetesen érvényesül a tipográfiai és központozási elemek megőrzésére irányuló törekvés is, az eredeti szöveg felkiáltójeleit, zárójeleit és idézőjeleit majdnem minden esetben változtatás nélkül átveszi. Példák erre: Nur müssen wir ihn (leider!) oft verbergen / Ezt (sajnos!) el kell rejteni gyakorta.[364] Szintén ebben a műben: Doch „*Klugheit" fordert oft, daß seine Beile / De az „okosság"-tól e vad szekerce*. Hasonlóan Rilke *Az árva dala* című művénél Kosztolányi a fordítások során megőrzi a nagybetűs kiemeléseket olyan esetekben, amikor az a forrásszövegben is indokolt – tehát nem a német nyelvre jellemző nagybetűvel kezdődő főneves alakok, hanem más szófajú, szokványos esetben kisbetűvel írandó szavak esetében –: „Niemand" / „Eines" a fordításban: „Senki" / „Valaki". A tipográfiai elemek ilyen módon történő megőrzése hozzájárul ahhoz, hogy a fordítás ne csupán tartalmában, hanem retorikai és stiláris hatásmechanizmusában is közel maradjon az eredeti mű poétikai működéséhez. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy Kosztolányi olykor az érthetőség elősegítése érdekében értelmező jellegű betoldással él: *Ich habe diese ganze Nacht gehaßt. / A nagyszerűt: „Egész éjjel gyűlöltem."*, vagy a *Bál után* című műben*: Ich und die kleine Comtesse. / Én – és a szőke komtessz.*

Kosztolányi zsenialitása, hogy a fordítások során figyelmet fordít a szójátékok megőrzésére is, amelyek a szóalakokkal és hangzásokkal való játék révén hozzájárulnak a szöveg ritmusához és hangulatához, valamint ezzel párhuzamosan tartalmi rétegeket is létrehoznak. Dehmel *Tikkadt lég* című művében végig megőrzi a játékosságot, olykor játékosabban is, mint maga Dehmel, ennek első két versszakát hozom példának:

[363] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 36.
[364] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 59.

Az égbolt egyre csak **sötétlett**, szobánkban is egész **sötét lett**, jöttek fakó, bő fellegek. És súlyosan forgott a **kőris**, lázongott ez a csöndes **őr is** és két levélke röpkedett. A fülleteg szobám **aszú** csöndben, mint kriptán ver **a szú**, lármázott a tiktakos óra. Ajtóm mögött halk-tétova hangon szólt ki a zongora a folyosóra.[365]	Der Himmel dunkelte noch **immer**; ich fühlte tief bis in mein **Zimmer** der fahlen Wolken vollen Schoß. Die Esche drüben drehte schwer die hohe Krone um sich her; zwei Blätter trieben wirbelnd los. Laut tickte durch die schwüle Stube, wie durch die stille Totengrube der Holzwurm ticken mag, die Uhr. Und durch die Türe hinter mir klang dünn und schüchtern ein Klavier über den Flur.

8. táblázat: Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Tikkadt lég és Richard Dehmel Drückende Luft című vers sorai

Érdekesség, hogy Liliencron A *kamcsatkai költő* című művének esetében Kosztolányi egy versszakot kihagyott/elhagyott (*Was geht's dich an, was soll der Quark // Fehlt dir des Lebens Milch und Mark*). Mivel ez a vers az 1914-es kötetben még nem jelent meg, és más ismert publicisztikai megjelenését sem találtam, nem állapítható meg biztosan, hogy a kihagyás csupán véletlen, nyomtatási hiba, vagy szándékos szerkesztői döntés következménye volt. Hasonló kihagyás figyelhető meg Hofmannsthal *Koratavasz* című művében, ahol az eredeti vers az első sort a későbbiekben megismétli, ezt Kosztolányi teljesen elhagyja, így a magyar fordítás egy strófával rövidebb. Előfordul, hogy nem teljes strófákat hagy ki, hanem sorokat, mint Rilke *Feltámadás* című versének utolsó versszakánál látható, amelyet jelen esetben félkövérrel jelöltem:

csak még Eriket várják s Dorottyát, testvérpárját kik hét s tizenkét éves korban haltak meg, édes, főúri gyermekek (ezer és hatszáztízben) **hogy most, mint minden ízben,** **nyugodtan, úri díszben** előttük menjenek.	und warten nur noch auf Erich und Ulriken Dorotheen, die, sieben- und dreizehnjährig, (sechzehnhundertzehn) verstorben sind im Flandern, um heute vor den andern unbeirrt herzugehn.

9. táblázat: Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Feltámadás és Rilke Auferstehung című vers sorai

[365] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 99.

IV.2.3.3. A versek tartalmi rétegei

Amint arra korábban már utaltam, a szakirodalom hosszú időn keresztül Kosztolányi fordítói gyakorlatát elsősorban a hűség és hűtlenség dichotómiájának keretében értékelte. A fordítások egyik legkövetkezetesebb stratégiája a ritmus és a jelentés közötti tudatos egyensúlykeresés. Rába szerint az egész fordítói folyamatot a hangzásnak rendelte alá, de Kosztolányi úgy nyilatkozott több helyütt, hogy minden egyes szövegnél más szempont került előtérbe. A versek elemzését figyelembe véve megállapítható, hogy fordítói gyakorlatát a tartalmi hűség érvényesítésére való törekvés jellemzi, fordításai során mindvégig az eredeti versek jelentésstruktúrájához és gondolati ívéhez igazodik. A fordításokban az eredeti művek által közvetített élmények, hangulatok és tematika megőrződnek, ezáltal az olvasó a magyar nyelvű változatban is azonos költői tapasztalattal találkozik, mint a német eredetiben. Ez a hűség azonban nem csupán a narratív vagy képi elemekre vonatkozik, hanem az érzelmi tónus átadására is, akkor is, ha azt olykor árnyaltabban fejezi ki.

Gyakori, hogy az eredeti német szöveg tömör, tárgyias kifejezései a magyar változatban kibomlanak, érzelmileg telítettebbé válnak, ha ez a ritmus és a hangzás érdekében szükséges. Más esetekben éppen ellenkező irányú elmozdulás figyelhető meg. Kosztolányi elhagy vagy általánosít konkrét elemeket, ha azok megtörnék a magyar vers zenei folyamatosságát, esetleg érthetőségét. Az előbbi stratégia megfigyelhető például Annette von Droste-Hülshoff *Durchwachte Nacht* című versének fordításában. Az eredeti szöveg az idő múlását következetesen, szinte mechanikusan jelöli: „*Die Uhr schlägt Zehn*”, „*Elf schlägt die Uhr*”, majd sorra a további órák. Kosztolányi ezzel szemben variálja az időjelölő szerkezeteket: „*most üt tízet*”, „*most tizenegy*”, „*éjfélre jár*”, „*két óra lesz*”, „*hármat ver el*”, „*az óra négy*”. A jelentés nem változik lényegileg, az idő múlását mindkét szöveg rögzíti, ám a monoton ismétlés helyett a magyar dinamikusabb ívet kap. Kosztolányi itt nem pusztán stiláris változatosságra törekszik, hanem arra is, hogy a virrasztás élményét zeneileg is fokozza, elkerülve az egyhangúságot. Az utóbbi stratégia esetén a jelentés árnyalását eredményezi az a fordítói eljárás is, amikor az eredeti szöveg olyan kulturális vagy történelmi utalásokat tartalmaz, amelyek a célnyelvi befogadó számára nem, vagy csak korlátozottan értelmezhetők. Ilyen esetekben Kosztolányi az általánosítás stratégiáját alkalmazza. Erre a jelenségre korábban, a Kosztolányi kiemelt szerzői című fejezetben már utaltam Conrad Ferdinand Meyer *Hohe Station* című versének elemzése kapcsán, ahol bemutattam, hogy Kosztolányi a konkrét történeti utalások egy részének elhagyásával vagy általánosításával a szöveg jelentését tágítja, miközben a vers hangulati és

poétikai egységét változatlanul megőrzi. Hasonló stratégia figyelhető meg Meyer *Sirályok* című versének fordításában is, ahol óvatosan változik a megszólított képe: a magyar szövegben a lírai én közvetlenül egy külső létezőt szólít meg („*És te? Szárnyakon röpül-e tested?*"), ahol a kérdést explicit módon a sirályhoz címezte, ugyanakkor metaforikus síkon a létezés természetére irányuló reflexióként is értelmezhető. Ezzel szemben a német változatban („*Und du selber?*") a beszélő önmagához fordul, a reflexió inkább belső monológként, önmegszólításként jelenik meg.

Bizonyos nyelvi vagy stilisztikai elemek a jelentést eltérő mértékben hangsúlyozzák, egyesek erőteljesebben, mások visszafogottabb módon jelenítik meg a tartalmi rétegeket. Ezek az elemek dinamikusan módosítják a vers terét. Előfordul, hogy kiterjesztik a befogadói értelmezés horizontját, máskor pedig korlátozzák azt, fókuszálva a figyelmet bizonyos motívumokra vagy tematikus pontokra. Példaként hozom Mörike *Szeptember reggel* című versét, amelyben kétszer is megjelenik a világ szó, tehát hangsúlyos a vers szempontjából, mintegy kozmikus távlatként jelenik meg, addig Kosztolányinál ez a tér az erdőre, mezőre szűkül, megmaradva a tájleíró jellegnél. Hasonló, ámbár ellentétes eljárás figyelhető meg Rilke *A végzetes órán* című költeményénél is. Míg az eredeti szövegben az *irgendwo in der Welt* (=valahol a világban) kifejezés konkrétabb térbeli meghatározottságot jelöl, Kosztolányi fordításában ez jelentésében kevésbé lokalizált, pusztán a „*valahol*" formulával dolgozik.

Kosztolányi fordítói gyakorlatában megfigyelhető a konkretizálásra való törekvés, amikor az eredeti szöveg elvontabb megfogalmazását szemléletesebb, pontosabban körülírt kifejezésekkel váltja fel. Például Wedekind *Ilse* című művében: „*Wie süß der Liebe Freuden sind." / „Megtudtam, a csók részegít."* Míg Wedekind a szerelem édes örömeiről ír, addig azt Kosztolányi leszűkíti a csók aktusára, amely a részegít kifejezéssel együtt metaforikus állandósult szókapcsolatnak minősül.

Ugyanakkor ennek ellenpontjaként olyan megoldásokkal is él, amikor az eredeti jelentéstartalmakat egyetlen összefoglaló szóba sűríti, s ezzel éppen azt az eljárást valósítja meg, amelyet korábban – a fentebb idézett ajánlásban – maga is megfogalmazott. Például Arno Holz *A szomszédaim* című művében a „*Mädchen*" (=lány) és a „*Knabe*" (=fiú) szót egyetlen szóba foglalja, és „*magzat*"-nak fordítja őket.

A fordítás során a tartalmi sorrend módosítása általában két egymást követő sorra korlátozódik, így majdnem csak a páros sorok esetében fordul elő, hogy a tartalmi elemeket felcseréli. Ennek szemléletes példáját nyújtja Meyer *Még egyszer* című költeménye, amelynek második versszakában Kosztolányi fordításában az első két sor sorrendje felcserélődik:

A 2. versszak az eredeti versben:
Hier oben mischet der himmlische Schenk
Aus Norden und Süden der Lüfte Getränk,
Ich schlürf es und werde der Jugend gedenk.

Ezzel szemben a magyar fordítás Kosztolányitól:

A déli, az északi szél idedül, (megfeleltethető: Aus Norden und Süden der Lüfte Getränk,)
És fönn az orom tetején elegyül. (megfeleltethető: Hier oben mischet der himmlische Schenk)
Merengek a régi időn egyedül.

Hasonlóan jár el *A Huszonnyolcadik kántus* című Liliencron vers esetében

Verreckt, wenn ihr das vorzieht, am Veits-Tanze,
An einem unstillbaren Nasenbluten!

Ez a magyar versben:

Az orrvérzésetek halálig tartson, (megfeleltethető: An einem unstillbaren Nasenbluten!)
Vitustánc rángasson, pokolba űzve! (megfeletethető: Verreckt, wenn ihr das vorzieht, am Veits-Tanze*,)*

Ugyanakkor tudok olyan példát hozni, ahol jelentősebb sorcseréről van szó, ezt mutatja be az alábbi ábra, ahol Dehmel az *Esőben* című művéből idézek:

Az én időm a dús kemény vihar; Nyakam csuromvíz, hull a víz a fákra, Borzong a kert álomvert lombjaival, Az ágon ernyedten vár a madárka.[366]	In langen Tropfen rinnt es um mich nieder, sie schlagen prasselnd durch die schlaffen Blätter, die Vögel sträuben triefend das Gefieder: **es stimmt zu mir! es ist ein artig Wetter!**

10. táblázat: Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Esőben és Richard Dehmel Im Regen című vers sorai

[366] Kosztolányi, *Modern Költők II*., 100.

A fordításokban jelentős kreatív szabadság is megfigyelhető, amely elsősorban a nyelvi és képi eszközök szintjén jelenik meg. Kosztolányi a képi világot rendkívül gazdag módon adaptálja, miközben törekszik arra, hogy a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítsa a képeket. Ennek egyik érdekes példája a tulajdonnevek magyarosítása, Liliencron *Ötödik kántus* című versében az eredeti „Lise" név helyett a magyar fordításban „Böske" jelenik meg, ami a magyar olvasó számára ismerősebbé, befogadhatóbbá teszi a verset, miközben az eredeti név által hordozott asszociációkat is részben megőrzi. Hasonló eljárás figyelhető meg évekkel később az *Alice's Adventures in Wonderland* fordításánál,[367] ahol a főszereplő az Évike nevet kapja.[368] Hasonló eljárás figyelhető meg Arno Holz *Ninon* című versében, ahol Martha a magyar fordításban „Örzsi" lesz, habár az első 1907-es *Népszavá*ban való megjelenésekor még „Márta"-ként fordította Kosztolányi. Szintén a magyar nyelv sajátosságát véljük felfedezni a *Bál után* című versben, ahol az eredeti „die blauen Augen" (=kék szemek) kifejezésre a *kökényszem* szót alkalmazza, amely tipikusan a magyar irodalmi hagyományban van jelen.

A költő emellett olykor módosítja az eredeti képi elemeket, vagy új költői képeket illeszt be. E változtatások nem csupán a fordítási stratégia tudatosságát mutatják, hanem azt is, hogy Kosztolányi a fordítást aktív költői tevékenységként kezelte, amelyben a nyelvi kreativitás és a hűség egyensúlyban áll egymással. Erre példa szintén Liliencron *Huszonnyolcadik kántus* című művében a következő képi elem: *Sie fügt um seinen Hals die schwachen Finger / Nyakára kulcsolódik rózsa-ujja*. Rilke *Zászlótartó* című művének fordításában is költőibb sorokat olvashatunk: „*Dicht hinter ihm geht ihre schwere Seide, / die manchmal über seine Hände fließt.*", a magyar fordításban ez a kép így jelenik meg: „*Mögötte zúg a selyme, mind puhábban / s olykor kezére foly lágy fonadéka.*"

További példa, amikor eltérő típusú szóképekkel él, ugyanakkor a képiséget nem mellőzi, az eredeti szóképeket más jellegű képi megoldásokkal helyettesíti: *Die mich hinüberholt ins kalte Schweigen / Oda, hol a csönd némasága kong* – fordítja az *Acheroni borzongás* című műben. Hasonló módon Dehmel *Az úszó* című versénél is beiktat a versbe egy olyan stilisztikai szerkezetet, – nevezetesen egy felsorolást – amely az eredeti szövegben nem szerepelt: „*Und blickt um sich ins graue Land*" / „*Előtte föld, szirt, szürke partfok*".

Egyes esetekben megfigyelhető, hogy a fordítás az eredeti szöveg jelentését hangsúlyosan felnagyítja, az érzelmi vagy képi elemek túlzó kibontásával élve. Erre az alábbi

[367] 1936-os fordítás
[368] vö.: Józan Ildikó, „Nyelvek poétikája – Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás", 213-238.

példákat hozom: *Wenn ach, nur meine Nachbarschaft nicht wäre! / de szomszédságom rosszabb a pokolnál!*[369] Rilke *A szomszéd* című mű esetében pedig a záró mondat a német szövegben a következő: „*Das Leben ist schwerer als die Schwere von allen Dingen.*" (=az élet nehezebb, mint minden dolog neheze), ezt Kosztolányi még inkább hangsúlyozza, kibontja: „*súly és teher az élet, a terhek-terhe, kín és kő és mázsa.*" Bár változó intenzitással hatnak a szöveg struktúrájára és értelmezési tartományára, mozgásuk mindig a vers tartalmi tengelye körül zajlik, ami biztosítja az alapvető jelentésállandóságot.

A szavak, kifejezések szintjén is megfigyelhető mindez, az alábbi táblázat csupán néhány példát hoz erre:

Német	**Német (szótári magyar megfelelő)**	**Kosztolányi magyar fordítása**
laut	hangos	lázadó (39.)
sich umarmen	ölel	birkózik (39.)
plappern	csacsog, fecseg	vitáznak (29.)
glänzt	csillog	tüzel (29.)
sein Leuchten spricht	a fénye beszélt	A fénye szinte égetett (35.)
Gerettet!	megmenekült	Győzött! (38.)
wild	vad	dühös (38.)

11. táblázat: Szavak fordításának példái

Előfordul, hogy Kosztolányi fordítói gyakorlatában egyes sorok oly mértékben átalakulnak, hogy egy sor az eredeti szövegnek már nem feleltethető meg, hanem önálló, kreatív betoldásként értelmezhető: Wedekind *Meningitis Tuberculosa* fordítása kapcsán olvashatjuk a következő sort: „*Der Himmel muß barmherzig sein!"*, amelyet Kosztolányi így fordít: „*Szegény, szegény kis árva lány!*". Találunk olyan esetre is példát, hogy a fordításokból bizonyos elemeket vagy motívumokat elhagy, így a célszöveg nem teljes mértékben közvetíti az eredeti szöveg teljes tartalmát: Stefan George *Az idegen nő* című művéből idézve:

So schwarz wie nacht so bleich wie lein

[369] Kosztolányi, *Modern Költők II.*, 75.

Da sie gebar im hornungschein.[370]

Kosztolányi fordításában a szülés momentuma nem jelenik meg:

Fehér, mint a gyolcs és haja
Fekete, mint az éjszaka.

Hofmannsthal *Koratavasz* című művének esetében az az összbenyomás alakul ki, mintha a befogadó lényegében eltérő költeménnyel szembesülne, a két szöveg csupán egy-egy motívum szintjén mutat rokonságot. Kosztolányi fordítása szinte önálló, új verset hoz létre.

Rilke: Vorfrühling	Nyersfordítás	Kosztolányi: Koratavasz
Es läuft der Frühlingswind Durch kahle Alleen, Seltsame Dinge sind In seinem Wehn. Er hat sich gewiegt, Wo Weinen war, Und hat sich geschmiegt In zerrüttetes Haar. Er schüttelte nieder Akazienblüten Und kühlte die Glieder, Die atmend glühten. Lippen im Lachen Hat er berührt, Die weichen und wachen Fluren durchspürt. Er glitt durch die Flöte Als schluchzender Schrei, An dämmernder Röte Flog er vorbei. Er flog mit Schweigen Durch flüsternde Zimmer Und löschte im Neigen Der Ampel Schimmer.	Fut a tavaszi szél Kopár fasorokon át, Különös dolgok vannak Fuvallatában. Ringott ott, Hol sírás volt, S odasimult Zilált hajhoz. Leszórta Az akácvirágot, S hűsítette a tagokat, Melyek lélegezve izzottak. Ajkakat nevetés közben Érintett meg, S a lágy és éber Mezőket járta át. Átsiklott a fuvolán Zokogó sikolyként, S a derengő pír mellett Elsuhant. Szállt némasággal Suttogó szobákon át, S kialvóban Eloltotta a lámpa fényét.	A szél tovalebben a puszta fasorba, s titkot visz a csenden az éjbe sodorva. Amerre ma sírnak eltáncol a szellő és balzsamos írnak hajunkba lehell ő. Lerázta az ákác szirmát, ki se festett, hűtötte az ádáz lázat, mi heves lett. A puszta, a szűzi allén tovaszárnyal, az árnyakat űzi és játszik az árnnyal, körötte az éji rét illata repdes, suttogva kiséri s az éjszaka csendes. Érinti lehével a víg nevetőket, bolyongja az éber és puha mezőket.

[370] Hornung egy archaikus német kifejezés a februári hónapra.

Es läuft der Frühlingswind Durch kahle Alleen, Seltsame Dinge sind In seinem Wehn. Durch die glatten Kahlen Alleen Treibt sein Wehn Blasse Schatten. Und den Duft, Den er gebracht, Von wo er gekommen Seit gestern nacht.	Fut a tavaszi szél Kopár fasorokon át, Különös dolgok vannak Fuvallatában. A sima, Kopár fasorokon Fuvallata Sápadt árnyakat hajt. S az illatot, Melyet hozott, Honnan érkezett, Tegnap éjjel óta.	A fuvola ajkán sírt-rítt dala lágyan és látta a halvány alkonyt, bibor ágyban. Szobánkba beszállva halk dalt rebeg, édest, ing-ring a homályba, kioltva a mécsest.

12. táblázat Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Koratavasz és Rilke Vorfrühling című verse

A fordítások lexikai szintjén is megfigyelhetők figyelemreméltó jelenségek. Kosztolányi időnként ritka vagy játékos szavakat alkalmaz, mint például a „macskatalp” vagy a „langy”, amelyek nemcsak a vers hangulatát erősítik, hanem a költő egyéni stiláris jegyeit is kiemelik. Az *MK2*-ben a „langy” szó Kosztolányi szóhasználatában visszatérő jelleggel tűnik fel, előfordulása három versben dokumentálható: a *Szeptember reggel*, a *Kis emlék* és az *Ötödik kántus* című költeményekben. Ez a lexéma azonban nem csupán a fordításoknál jellemző, Kosztolányi több alkotásában is megjelenik, például a *Boldog, szomorú dalban*, a *Sárga tavasz* és a *Kikelet* című spanyol versfordításában, vagy *Lengyel táncosnő* című alkotásában, tehát számára kedvelt kifejezésről van szó. Ezek a ritkán használt szavak hozzájárulnak a fordítások sajátos, felismerhető nyelvi textúrájához, és a magyar olvasó számára is különleges élményt nyújtanak.

Kosztolányi nyelvhasználata a fordításokban további kreatív újításokat is tartalmaz. Gyakran találkozunk kötőjeles összetett szavak alkotásával, amelyek a német nyelvi szerkezetekhez való hűséget ötvözik a magyar nyelv ritmikai és hangzásbeli játékos lehetőségeivel. A teljesség igénye nélkül néhány példa: *bíbor-komoly, liheg-piheg, csoda-éber, zörömböl-kaparász, kék-acél, terjed-gerjed, csereg-bereg, vadul-ijedten, lég-rácsa, szerelem-bog, ferde-vad, szende-szép, hab-lak, szürke-bús, rózsa-óceán, vad-vidám, sugár-pettyes, vers-parancsom, törpe-csorba*.

A szövegkorpuszban olyan példák is azonosíthatók, amelyekben Kosztolányi a számszerű adatok szintjén hajt végre módosításokat. A következő fejezetben írok Arno Holz példájáról, ahol Kosztolányi a „három hét” egységet „három év”-re cseréli. Rilke *Feltámadás* című művében is találunk hasonló eljárásra példát, ott egy halott gyermek életkorában cserél

Kosztolányi, vélhetően a belső hangzás miatt. Rilkénél az alábbiakat olvashatjuk: „sieben- und **dreizehnjährig,**[371] ezt Kosztolányi a következőképpen fordítja: „hét s **tizenkét**[372] éves".

A digitális bölcsészet kiváló eszközének, egy egyszerűbb gépi szövegelemzésnek is alávetettem a szöveget a Voyant Tools program segítségével. Amennyiben figyelmen kívül hagyjuk a különböző, jelen esetben „töltelékszavaknak" titulált kifejezéseket, illetve alapvető igéket, névmáskat, így például az: *a/az, egy, van, csak, már, még, úgy, itt, ha, ő, volt*, *sok, oly, ez* stb. (ezek alkotják a leggyakrabban előforduló szavak csoportját), úgy az alábbi tendencia figyelhető meg:

A leggyakrabban előforduló szó az éj, valamint annak különböző formái, szóösszetételei: *éjet, éjfél, éjbe, éji, éjszakai, éjnek, éjre, éjsötét, éjből*. Összesen 93 alkalommal alkalmazta ezt Kosztolányi. Az *új* és *újra* 43-ször szerepel, a *szél* 32-szer, 44-szer a *vad, vadul, vadság* és a különböző állatok vad megnevezéseinél– vadkan, vadállat, vadludak, vad macskafajta. 34-szer található meg a teljes korpuszban a *szegény* lexéma és annak toldalékolt változatai. 29-szer az *álom* és különböző alakjai, 18-szor a *régi*. A színek közül 29-szer a *fehér*, 15-ször a *kék*, 14-szer a *szürke*, 12-szer az *arany*, 11-szer a *zöld*, 8-szor a *piros*, 6-szor az *ezüst*.

Összességében tehát Kosztolányi fordításai jól példázzák azt a fordítói szemléletet, amely egyszerre törekszik tartalmi és formai hűségre, ugyanakkor tudatosan alkalmazza a magyar nyelv nyújtotta kreatív lehetőségeket. A fordítások így nem csupán közvetítik a német költő gondolatait és képi világát, hanem önálló költői értéket is képviselnek, ahol a nyelvi gazdagság, a formai pontosság és a képi kifejezőerő harmonikus egységben jelennek meg.

IV.2.4. A fordításvariánsok elemzése

Az alábbi alfejezet célja annak vizsgálata, miként dolgozza át Kosztolányi saját korábban publikált fordításait, és milyen módosításokkal, átszerkesztésekkel és stiláris finomításokkal formálja újra azokat az újraközlések során. A kötetben szereplő életrajzok esetében – ahogy fentebb is láthattuk – jól dokumentált, hogy aktívan alakította a szövegeket, magyarosította a szavakat, kiegészítette, javította a tartalmat. Ezzel szemben a németből fordított versek vizsgálata során ilyen mértékű tartalmi vagy formai átdolgozás nem figyelhető meg.

[371] kiemelés tőlem
[372] kiemelés tőlem

Megállapítható, hogy a szövegben kimutatható kisebb módosítások – például egy-egy sor vagy akár csak egyetlen szó cseréje – elsősorban az 1914 előtti változatokra jellemzőek. Szócserére szolgáló példaként említhető Meyer *Újévi harangzúgás* című művének utolsó előtti sora, amely 1913-ban jelent meg először az *Élet* folyóirat hasábjain. „*Végtelen sok, mint a hab s a pára*", a „hab" szót cseréli 1914-re Kosztolányi: „*Végtelen sok, mint a szél s a pára"*. Hasonlóan jár el Liliencron *Nyári éj* című verse kapcsán, amely szintén 1913-ban az *Élet*ben jelent meg: „*a lomb alól magányos hárfa szól.*", ez a kötetben: „*A lomb alól egy bús citera szól.*", ezzel közelít is és távolít is a német szövegtől (*Einsam aus einer Laube klingt die Zither.*), amelyben a hangszer fajtáját pontosítja, és a német szó megfelelőjeként citerának fordítja, azonban az „einsam"-ot, amely „magányos"-t jelent, a későbbiekben *bús*-ra cseréli. Hasonló eljárás figyelhető meg Stefan George *Az álarcos hölgy* című vers fordításánál, ahol a *Hét*nél 1909-ben megjelent verssorban a következőket írja: „*Hullámzik a terem, a sok selyembáb*", ennek német megfelelője: „*Hell wogt der saal vom spiel der seidnen puppen.*"[373] A „wogen" német ige „hullámzik"-ot jelent, ezt Kosztolányi 1914-re elhagyja: „*A termen illeg a sok-sok selyembáb*". Amikor teljes sorcseréről beszélhetünk, arra példa Meyer *Halottak kara* című verse, amelyben 1911-ben A *Hét*ben így jelent meg egy sor: „*Szántott az ekénk, de ti vigan arattok"*, majd az *MK1*-ben már ezt olvashatjuk: „*Mi szántjuk a földeket és ti arattok."*

Ezzel szemben a jelentősebb, szerkezeti vagy tartalmi szempontból is átfogóbb átdolgozások – amelyek jóval ritkábban fordulnak elő – nagyobb valószínűséggel az igen korai, 1904-1908 körüli időszakra datálhatók.

Legnagyobb mértékben Liliencron *Bál után* című versét dolgozta át, amely először 1904-ben jelent meg a *Szeged és Vidéke* folyóiratban. Az alábbi összehasonlító táblázat segítségével kívánom bemutatni a változtatások mértékét.

[373] Stefan George verseiben gyakran a főneveket kisbetűvel írja.

Szeged és Vidéke 1904[374]	MK1 (1914) és MK2 (1921)
BÁL UTÁN	BÁL UTÁN
Atlaszczipős kis lábadat **Jőjj, dugd be a setétbe.** **Kószál az éhes rókahad ─** **Csapj a lovak közé te !** **S mint egy alélt virágcsokor** **Bágyadva benn reám omol** A drága, szőke **comtesse.**	Atlaszcipős kis lábadat Dugd a kocsiba, szentem, Két paripánk zablát harap, Hajtsál Johann, de menten! Mint lankadt ibolyacsokor Elszunnyad és reám omol A drága, szőke komtessz.
Az éj ködös, egyadta sár. Az égen **piros** csik. **Bubos fejét megrázza már** **A bibicz s fázva mosdik. ─** **Elszundit a patkók zaján** **S fáradt fejét lehajtja rám** A drága, szőke **comtesse.**	Az éj ködös, egyadta sár, Az égen egy piros csík. Megrebben a bibic-madár És a harmatba mosdik. Száguldanak jó lovaink S kökényszemével rámtekint A drága, szőke komtessz.
Kaszálnak a mezőn, ahol A gerle búg **föl** olykor, Harapja a kocsink s csahol **A sok dühös komondor.** **Mosolyogva nézett ránk a nap** **Amig utaztunk hallgatag** Én ─ és a szőke **comtesse.**	Rétről a sarló hangja szól, A gerle búg fel olykor, Harapja a kocsink s csahol A kuvasz és komondor. Sütött a nap, zengett a fény, Hogy Gretna Greenbe mentem én, Én – és a szőke komtessz.

13. táblázat: Összehasonlító táblázat: Kosztolányi Dezső Bál után és Detlev von Liliencron Nach dem Ball című verse

A különböző szövegvariánsok összehasonlítása során megfigyelhető, hogy az eltérések túlnyomó többsége nyomdai és tipográfiai tényezőkből ered. Különösen gyakoriak az u–ú és az i–í alakok közötti eltérések, amelyeket elsősorban a kiadott folyóiratok által használt betűkészletek magyaráznak. Valamint a „c” betű rendszerinti „cz” írása is ezzel magyarázható: kaczag, arczán, harcz, czitrom-pille, karczol, stb. E tekintetben tehát nem beszélhetünk valódi, Kosztolányi által javasolt változatokról, hanem inkább a nyomdai implementációk következményeiről. Hasonlóképpen a nagy- és kisbetűk, valamint a vesszők alkalmazásában mutatkozó eltérések sem a költő szándékát tükrözik, hanem a kiadói gyakorlat sajátosságaiból fakadnak, a korabeli nyomdai körülményekhez kötődnek.

[374] Kosztolányi, „A modern német lira.”

A következőkben azon ritkább esetek közül mutatok be példákat, amelyekben a különböző variánsok között figyelemre méltó eltérések azonosíthatók.

Arno Holz *Ninon* című versének fordításánál a következőt olvashatjuk: *„Vor drei Wochen in New-York”*, addig Kosztolányi fordításában mind az *MK1*, mind az *MK2* változatban ez „*Három év előtt New-Yorkban*” formában jelenik meg. Érdekes módon a vers 1907-es *Népszavában* való megjelenésekor még a szó szerinti fordítás szerepelt, vagyis „*Három hét*”, ami arra utal, hogy a későbbi kiadások során a fordító valószínűleg direkt tért el az eredeti változattól.

A szövegvariánsok vizsgálata rámutat arra, hogy a nyomdai tényezők jelentős szerepet játszanak a szöveg felszíni megjelenésében, és kiemeli annak fontosságát, hogy a kritikai kiadások elemzésekor elkülönítsük a szerzői változtatásokat a tipográfiai és kiadói adottságokból eredő eltérésektől.

IV.2.5. Tudatos változtatás vagy félrefordítás?

A fordítási gyakorlat elemzése során gyakran felmerül a félrefordítások, illetve az értelmezési eltérések kérdése. A „félrefordítások” vizsgálata lehetőséget kínál arra, hogy feltárjuk, milyen mértékben képes a fordító hűen közvetíteni az eredeti szöveg jelentését, hangulatát és retorikai eszköztárát. Emellett ezek elemzése hozzájárulhat a fordítói döntések megértéséhez.

Richard Dehmel *Esőben* című művében a következő sorok olvashatók: „*sie schlagen prasselnd durch die schlaffen Blätter”*, míg a magyar fordításban ez így jelenik meg: „*Borzong a kert álomvert lombjaival”*. Érdemes megfigyelni, hogy Dehmel *schlaffen* jelzője – amely a *schlaff* („petyhüdt, lanka”) melléknév ragozott formája – Kosztolányi fordításában „*álomvertként*” jelenik meg. Ez a választás felveti a kérdést, hogy a fordító esetleg a *schlafen* igéből (=aludni) következtethetett erre az értelmezésre, ami a félrefordítás eshetőségére utalna.

V. AZ ANTOLÓGIÁN KÍVÜLI SZÖVEGKÖZLÉSEK

„*Örömmel tudatjuk olvasóinkkal, hogy Kosztolányi Dezső,*
a kiváló fiatal író, belépett lapunk munkatársai sorába.”[375]

Az *MK* antológia két kiadása csak részben foglalja magába Kosztolányi több évtizedes fordítói tevékenységének eredményeit. A két kiadás tartalmi összevetése mellett lényeges szempont annak vizsgálata is, hogy a kötetben szereplő versfordítások közül melyek jelentek meg folyóiratokban, hiszen Kosztolányi életművének jelentős hányada periodikákban látott napvilágot. A vizsgálat a folyóiratmegjelenéseket a költő halálának évéig, azaz 1936-ig terjedően öleli fel,[376] mivel ebben az időintervallumban feltételezhető, hogy a fordítások közlésében maga is aktívan közreműködött. E kronológiai határ kijelölése lehetővé teszi, hogy a publikációk az ő személyes szerzői döntéseivel, sajtóbeli jelenlétével és irodalomszervező tevékenységével közvetlen összefüggésben értelmezhetők legyenek. Ennek feltérképezéséhez először áttekintést adok arról, hogy mely folyóiratokkal, illetve napilapokkal állt szorosabb munkakapcsolatban pályája egyes szakaszaiban. Munkámat jelentős mértékben segítette Arany Zsuzsanna és DOBÁS KATA szerkesztői tevékenysége, akik a *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke* című, hatkötetes sorozat összeállításával alapvető forrásanyagot biztosítottak a kutatás számára.[377]

A XX. század eleji folyóiratok a modern tudományos és kulturális élet egyik meghatározó közvetítői szerepét töltötték be. E periódusban a folyóiratok nem csupán információközvetítőként funkcionáltak, hanem intézményesített fórumokként is, amelyek elősegítették a tudományos gondolkodás, az irodalmi kísérletezés, a szellemi eszmecserék és a kritikai viták fejlődését. A folyóiratok megjelenésének dinamikája szoros összefüggést mutatott a társadalmi, politikai és gazdasági átalakulásokkal, a második ipari forradalom utóhatásai, a növekvő városi közönség, valamint az írástudás terjedése mind hozzájárultak a szaklapok és szépirodalmi folyóiratok fokozott jelentőségéhez.

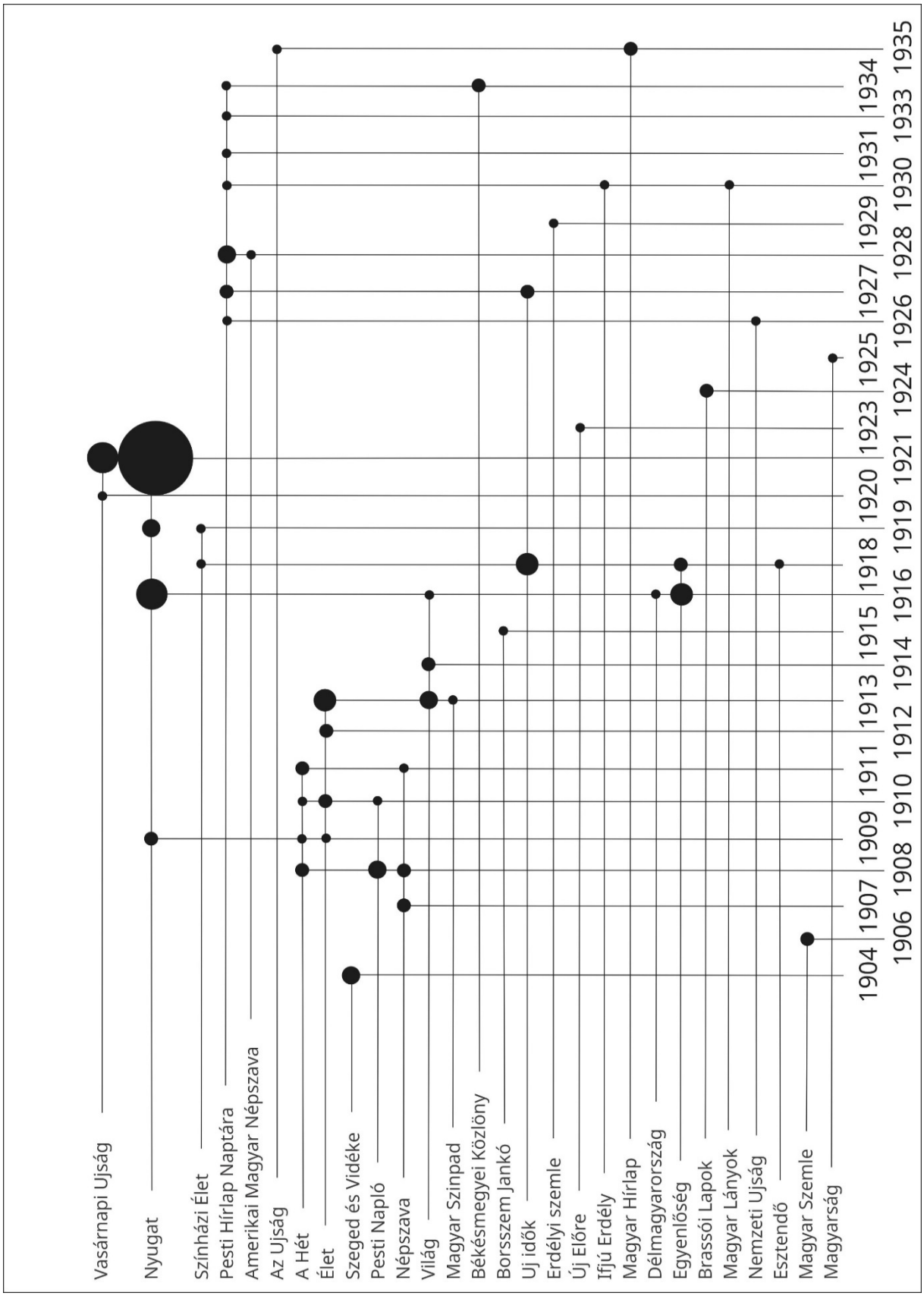
[375] Bácskai Hírlap, 1904.
[376] Azon belül is csak a *Modern költők* 1914-es és 1921-es antológiájának német verseivel foglalkozik a dolgozat.
[377] Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1.*
Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2.*
Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 3.*
Arany Zsuzsanna Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 4.*
Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 5.*
Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 6.*

Kosztolányi újságírói pályafutása már 1903 és 1905 között elkezdődött regionális lapokban, például a *Bácskai Hírlap,*[378] *Szeged és Vidéke*, *Egyetemi Lapok*, *Tűz*, *Figyelő*, *Magyar Szemle*[379] és *Magyar Nemzet*[380] hasábjain. 1906 és 1907 folyamán a *Budapesti Napló* szerkesztőségi munkatársa volt, ahol Ady Endre párizsi távollétében a versrovat vezetését is ellátta. A *Nyugat* indulásától, 1908-tól kezdve a folyóirat egyik legaktívabb munkatársa lett: rendszeresen jelentek meg benne esszéi, kritikái és szépirodalmi alkotásai, valamint – ahogy azt látni fogjuk – fordításai is. 1906 és 1916 között közölt *A Hét* című lapban is, míg 1907 és 1916 között a *Vasárnapi Újságban* is folyamatosan publikált. 1909-től az *Élet* című folyóiratnak dolgozott, ahol „Vampa" álnéven írt *Vasárnapi levelek*et, miközben a *Népszava* hasábjain is megjelentek cikkei. A *Pesti Naplóval* 1908 és 1919 között külső munkakapcsolatban állt, majd 1921-től haláláig belső munkatársként dolgozott, rendszeresen publikálva írásokat: tárcákat, kritikákat és esszéket. Emellett 1907 és 1916 között az *Új Idők* című lapban is közölt írásokat. A Tanácsköztársaság bukása után, 1919 és 1921 között az *Új Nemzedék* szerkesztőségének tagjaként működött, ahol a *Pardon* című rovatot vezette, és vezércikkeket is írt, jellemzően név nélkül.

Az alábbi táblázat alapján készült összesítés azokat a lapokat veszi számba, amelyekben Kosztolányi az antológiában is szereplő versfordításait közölte, lehetővé téve e közlésgyakorlat rendszerelvű vizsgálatát. Az adatok nemcsak a fordítások közlésének kronológiáját, hanem a sajtóval való kapcsolat dinamikáját is jól tükrözik.[381]

[378] például: „A bal latorhoz", *Bácskai Hírlap*, IX, sz.1, (1905) 1.
[379] például: „Régi szerelem", „Dante „a Croce del Corvo"-ban", *Magyar Szemle*, XVIII, sz.26, (1906) 406.
[380] például: „A földön", „Vágyódás", *Magyar Nemzet*, XXV, sz.153, (1906) 2.
[381] https://www.zetna.org/zek/folyoiratok/115/arany.html utolsó megtekintés: 2025. 08. 10.

14. ábra Az MK2 németből fordított verseinek megjelenése folyóiratokban évszámokra lebontva

Amennyiben áttekintjük Kosztolányi újságírói pályájának állomásait, világosan kirajzolódik, hogy a fenti táblázat évszámai és lapnevei szoros összefüggést mutatnak azzal az időszakkal, amikor az adott sajtóorgánumoknál dolgozott, illetve aktív munkakapcsolatban állt velük. Az *MK* antológiában szereplő német versfordítások megjelenési helyei és dátumai jellemzően egybeesnek azzal az időintervallummal, amikor Kosztolányi rendszeresen publikált az adott lapokban. A táblázat adatai megerősítik, hogy e fordítások többsége napvilágot látott valamely folyóiratban vagy napilapban, valamint a legtöbb vers nem az antológiában szerepelt először, hanem korábban már megjelent különböző sajtófelületeken. Kosztolányi újságírói tevékenysége során számos, különböző álnéven publikált írásáról van tudomásunk,[382] ugyanakkor e versfordításainak túlnyomó többsége saját neve alatt került közlésre. Ez arra utal, hogy számára kiemelt jelentőséggel bírt, hogy az olvasóközönség egyértelműen azonosíthassa a fordításokat az ő személyével és irodalmi tekintélyével.

Kosztolányi korai folyóiratos szereplésére általánosságban nem jellemző a német nyelvű fordítások közlése. Egyetlen kivételt a *Szeged és Vidéke* jelent, ahol három ilyen fordítást találunk tőle. Ezek azonban nem önálló szövegként kerültek publikálásra, hanem a Bethge-féle kritikai írás részeként, példaként szolgálva az ott bírálat tárgyává tett költők műveire.[383] Más, korai időszakban vizsgált periodikában nem sikerült azonosítani olyan fordításokat, amelyek a későbbi antológiába bekerültek volna.

A megjelenések túlnyomó többsége országos vagy regionálisan jelentős irodalmi lapokban történt: a legtöbb fordítást a *Nyugat*,[384] a *Világ*,[385]az *Élet*,[386]a *Hét*[387] és a *Vasárnapi Ujság*[388] közölte. Ezek az orgánumok eltérő célközönséget és esztétikai profilt képviseltek, ami lehetővé tette Kosztolányi számára, hogy a különféle stílusú és tematikájú verseket különféle irodalmi közegben juttassa el az olvasókhoz. A *Nyugat* esetében például hangsúlyosan jelentkeznek az esztétikai és modernségelvű szempontok: a lap a kortárs magyar és világirodalmi mércék szerint válogatott, így Kosztolányi itt elsősorban egy kortárs nyugati költőt közvetített. A *Nyugat* hasábjain – a német költők közül – szinte kizárólag[389] Rainer Maria Rilke fordításai jelentek meg Kosztolányitól, összesen huszonhét darab. Figyelemre méltó e

[382] Kosztolányi kritikai kiadás segédanyagai. Kosztolányi Dezső álnevei. Összeállította: Arany Zsuzsanna (2004-2011) és Dobás Kata (2012-től)
[383] *Bál után, Cäsar, A mulandóság terzinái*
[384] 1908-1941
[385] 1911-1949
[386] 1909-1944
[387] 1890-1924
[388] 1854-1921
[389] 1919-ben két Dehmel vers jelent még meg: *Tikkadt lég, Ének a fiamhoz*

közlések időbeli koncentrációja: hét fordítás 1916-ban látott napvilágot, amely évben feltételezhető az *MK1* kiadásának újranyomása Révai-bizományként. Rilke iránti elköteleződése és rajongása az irodalmi fordítások számában is jól nyomon követhető. A grafikon adatai alapján egyértelműen látható a Rilke-művek iránti fokozott érdeklődés, amely 1921-ben (az *MK2* kiadásának évében) érte el egyik csúcspontját, ebben az évben Kosztolányi összesen tizenhét Rilke-fordítást publikált. Ez a kiemelkedő mennyiség nem csupán a költő iránti személyes szellemi vonzalmat tükrözi, hanem azt is, hogy Kosztolányi népszerűsíteni kívánta a második, bővített kiadás megjelenését. E közlési hullámok azt jelzik, hogy a fordítások megjelenése szoros összefüggésben állt az antológia kiadástörténetével, s feltehetően a kötet recepcióját és elérhetőségét kívánták megerősíteni a folyóiratban való közreadás révén.

További vizsgálati szempont szerint a fordítások publikálásainak egy része mögött világosan kirajzolódik az adott kor eseményeihez, kulturális jelenségeihez való kötődés. Erre kiváló példa a *Hanako* című vers fordítása. Hanako[390] az 1900-as évek elejének egyik legismertebb japán színésznőjeként vált ismertté Európában, elsősorban a naturalista haláljelenetekben bővelkedő darabjaival, amelyek különleges színpadi hatásukkal erőteljesen megragadták a közönséget. Hanako 1908-ban, majd 1913-ban ismételten fellépett Budapesten, a két időpont között pedig egy magyarországi turné keretében is bemutatkozott. E fellépéssorozatok révén alakja és művészete tartósan beépült a hazai kulturális élet emlékezetébe, s jelentős hatást gyakorolt a korszak közönségének egzotikum iránti érzékenységére. E kontextusban különösen figyelemre méltó, hogy 1908. április 2-án a bécsi *Die Zeit* közölte Alfred Kerr Hanakóról szóló versét és egy róla szóló cikket *Wiener Neuigkeiten. Bei Madame Hanako* címen. Kosztolányi fordítása először 1908. május 3-án jelent meg *A Hét* című folyóiratban, szoros összefüggésben Hanako első budapesti előadásával. Hanako magyarországi turnéja 1910 októbere és 1911 májusa között zajlott, összesen mintegy huszonegy állomással, köztük Kosztolányi szülővárosában, Szabadkán is. Ezzel összefüggésben a szabadkai *Bácsmegyei Napló* 1911-ben közölte Kosztolányi *Hanako* című fordítását, amely így a turné helyi recepciójához is szorosan kapcsolódott. Hanako második, egyben utolsó magyarországi látogatását követően Kosztolányi fordítása ismételten napvilágot látott 1913-ban, ekkor már két fővárosi folyóirat, a *Világ* és a *Magyar Színpad* közölte a szöveget.

[390] Ōta Hisa (太田ひさ) forrás: https://epa.oszk.hu/04500/04539/00027/pdf/EPA04539_tavol-keleti_tanulmanyok_2024_1_121-142.pdf?utm_source=chatgpt.com Utoljára letöltve: 2025. 09. 06.

Megfigyelhető, hogy bár a nagy országos lapok dominálnak, kisebb sajtóorgánumok is közöltek egy-egy Kosztolányi versfordítást. Ehhez hozzájárulhatott az a tény is, hogy Kosztolányi országosan elismert és híres költőnek számított, és nevének, verseinek közlésével a kisebb lapok is igyekeztek növelni saját népszerűségüket és olvasótáborukat. A kisebb sajtóorgánumoknál megjelent versei szinte mind 1921, tehát az *MK2* megjelenése utániak, és többségében olyan verseket tartalmaznak, amelyek már korábban megjelentek máshol.

A versfordítások megjelenésében tematikai szempontból is megfigyelhető egyfajta rendezőelv. Az *Egyenlőség* című zsidó, politikai hetilapban például olyan Rilke-fordítások kerültek közlésre, amelyek elsősorban a hit és vallás témaköréhez kapcsolódnak. Ilyen művek például: *Josué utolsó országgyűlése*, *Sámuel megjelenik Saul előtt*, *Absalom bukása*, *Eszter*, továbbá *Saul a próféták között* és *Jeremiás*. További példaként említhetők Arno Holz versei, aki politikai irányultságát tekintve baloldali költőként ismert. Művei a *Népszava* című lapban jelentek meg, amely Magyarország egyik legrégebbi hagyományokkal rendelkező baloldali politikai napilapja.

Kevés olyan fordítás található, amely több lapban is publikálásra került volna, és azok sem egyidőben, vagyis párhuzamos közlések nem rajzolódnak ki az ábrából. A versek túlnyomó többsége önálló egységként, nem pedig kísérőcikk vagy tanulmány részeként látott napvilágot. Ez alól kivételt jelent a fentebb tárgyalt *Hanako* című vers.

A megjelenések időbeli eloszlása arra is rámutat, hogy Kosztolányi fordítói érdeklődése folyamatos volt, az 1900-as évek elejétől egészen haláláig kimutatható publikációs aktivitása ezen a téren is. Jelen dolgozat az 1921-es kötet után keletkezett, illetve azon felül megjelent versfordításokkal nem foglalkozik, mivel vizsgálatának középpontjában elsősorban az *MK2* című kötet áll. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a szerző fordítói aktivitása és a versfordítások száma ennél jóval nagyobb, az ezzel kapcsolatos dokumentációk és publikációk részletesebb feltárása további jelentős eredményeket hozhat.

A rendszeres közlés, a többféle laphoz való alkalmazkodás és a különböző célcsoportokat megszólító fordítási stratégia jól mutatja, hogy Kosztolányi nem pusztán műfordítóként, hanem a kulturális közvetítés aktív szereplőjeként működött a századforduló magyar irodalmi nyilvánosságában.

VI. RECEPCIÓTÖRTÉNET 1936-IG

„*Ízig-vérig író, aki állandóan a közvélemény tükrében rajzolja meg arcát.*”[391]

/Baránszky-Jób László/

Varga Orsolya Kosztolányi antológiájának sikerét három meghatározó tényezőre vezeti vissza. Elsőként hangsúlyozza, hogy a kötet Radó Antal műfordítás-gyűjteménye után mintegy két évtizeddel az első olyan átfogó antológia, amely nagyszámú és különböző nemzetiségű költő műveit ültette át magyar nyelvre. Másodsorban az *MK* jelentőségét abban látja, hogy elsőként nyújtott átfogó képet a szimbolista költészet egészéről, s ezzel hozzájárult a modern líra hazai recepciójához, Varga értelmezésében a „modern költő” fogalma lényegében a „szimbolista költő” szinonimájaként értendő. Harmadrészt kiemeli, hogy a kötet fordításai eredeti költői alkotásokként hatnak, nem puszta közvetítések, hanem a magyar nyelv poétikai lehetőségeit is kiteljesítő művek.[392]

Egy költő művéről a legtöbbet talán a kortársak visszajelzése adja, mit gondolnak róla azok, akik átlátják a kor és a társadalom szövevényes hálóját, érzékenyek a kor problémáira, és reflektálnak a jelenségekre. Kosztolányi esetében sincs ez másként, akiről tudjuk, mennyire érzékeny volt arra, hogyan viszonyulnak hozzá az olvasók, a kritikusok, a kortársak. Már egy 1902 körül írt, Csáth Gézának szóló levele is a költők felé támasztott magas olvasói elvárásokról tanúskodik, ugyanakkor Kosztolányi műfordításról való gondolkodása is elénk tárul a sorokat olvasva:

„A műfordítás általában nem nagy munka. Annál inkább elvárja tehát a közönség, hogy az a poéta tökéletesen írja le a német költő gondolatát, a hangulatot, a szóképeket jól visszatükrözve. Nem is szólva arról, hogy a műfordító keze meg van kötve a versforma megválasztásában. Mert ez a külső hasonlóság jelképezi a hangulatban uralkodó azonosságot.”[393]

Fontos annak vizsgálata, hogy milyen fogadtatása volt Kosztolányi *MK1* című művének, hogy az önmagát is roppant kritikusan szemlélő, ugyanakkor a formai és tartalmi igényességre mindig is rengeteget adó költő művét miként látták a kortársak. A *Kínai versek* kritikai

[391] Baránszky-Jób, „Kosztolányi és a német irodalom”, 313.
[392] Varga, *Párhuzamos fordítórajzok,* 120-121.
[393] 3. számú levél, in Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*. 28-34.

kiadásának *A saját recepcióját formáló alkotó* című fejezete átfogó képet ad a XX. századi irodalmi recepció alakításának mechanizmusairól. A fejezet rámutat arra, hogy ebben az időszakban a szövegek publikálása már nem pusztán szerzői döntések eredménye, hanem egyúttal gazdasági racionalitások által is meghatározott folyamat. Ezt az értelmezést azzal támasztják alá, hogy a korszakban megjelennek azok a specializált intézményi struktúrák és kiadói hálózatok, amelyek aktívan közreműködnek a kéziratok felkutatásában, a publikációk megszervezésében, valamint az olvasói befogadás irányításában. Nem ritka az sem, hogy maga az alkotó is tudatosan részt vesz e recepcióformáló folyamatban. A hangsúly mindinkább az érdeklődés generálására és a művek nyilvános visszhangjának biztosítására helyeződik. Ennek érdekében a kiadók különféle médiastratégiákat alkalmaztak: például napilapokban elhelyezett rövid hírek sorozatával igyekeztek felkelteni a potenciális olvasók figyelmét az új megjelenések iránt. Hasonló promóciós gyakorlat figyelhető meg a *Modern költők* című kötet esetében is.[394]

„(...) tiszteletre hangol a végzett munka nagysága" – írta Tóth Árpád az *MK1* kötetről 1914-ben a *Nyugat*ban.[395] Ahogy az az idézetből is kitűnik, a kortárs kritikusok egy része elismeréssel szólt a kötetről, amit kedvező fogadtatás kísért, Kosztolányi tehetségét dicsérték, fáradozásait elismerték. Ahogy Tóth Árpád írásának további részében is olvashatjuk, méltatja Kosztolányi válogatói munkáját, amely során számos, eddig ismeretlen költőt mutatott be a hazai közönség számára.[396] Dicséri őt továbbá – másokkal egyetemben – formai pontosságáért, a magyar nyelv zeneiségének és árnyaltságának kiaknázásáért, valamint a költői képek hűséges átültetéséért.[397] Az első kiadásról szóló Tóth Árpád-recenzió számos pozitívumát emeli ki a kötetnek, többek között az oly sokat kritizált fordítástechnikáját, amelyről úgy vélekedik, hogy „*szerencsés és eredeti*" módszer, hiszen ezek a fordítások „*élnek*". Fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy Kosztolányi elsőként gyűjti össze a német szerzők magyar bibliográfiáját. Gondolatmenete olykor túlzónak hat, amikor a következő sorokat írja: „legjobb erői

[394] Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, 946-948.
[395] Tóth, „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet" kiadása", 287.
[396] „*Százkét külföldi költő sok-sok verse, magyar nyelvre hangolva át - már a fordítások számát latolgatva is szerető elismeréssel kell fordulnunk a ritka odaadású író felé…."* (Tóth, „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet" kiadása", 287.)
[397] „*Kosztolányi fordításaiban pompásan érvényesülnek ismert bravúros, formai készségei. Játszva győz azon a nehézségen, hogy választottainak versalakjait lehető híven megtartsa. Maga a módszer, mellyel szép és nehéz feladatát megoldotta, igen szerencsés és eredeti. Nem pontos fordító a szó fukar, pedáns értelmében. Nem a szavakat ülteti át: inkább az egyes költők költői eszközeit figyeli meg és alkalmazza újra. Ily módon a vers karaktere, hangulata kitűnően rekonstruálódik, egy-egy versnél"* (Tóth, „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet" kiadása", 287.)

megfeszítésével fáradozott azon, hogy a külföld modern líráját közelebb emelje nemzete szívéhez."[398], ugyanakkor Kosztolányi lenyűgöző törekvésének valódi elismerése.

A kötet megjelenését többnyire pozitív fogadtatás kísérte. Nem csak a Tóth Árpád-féle méltatással találkozunk, számos más folyóiratban is dicsérő szavak, gondolatok jelentek meg a kiadvány kapcsán, még ha azok olykor némi kritikát is megfogalmazott. *Az Ujság* című napilap 1914-es januári első számában megjelent recenzió például megkérdőjelezi a kötet antológia jellegét, mivel hiányoznak belőle olyan költők, akik teljessé tették volna a kötetet, és vannak benne olyanok is, akik nem eléggé reprezentatív módon szerepelnek. Kifogásolja továbbá pesszimisztikus hangvételét is, ugyanakkor a hála hangján szól Kosztolányi „finom nyelvéért", és elismeri, hogy fordításai nagy nyereségül szolgálnak a magyar irodalomnak.[399]

Ugyancsak 1914-ben, tehát a kiadás évében a *Világ* című lap, ami a polgári radikális elit lapja volt, és „európai magyar lap"-ként tartották számon, amelynek legfontosabb publicistái közé tartozott Ady Endre is, a szegényes magyar piac egyik legjelentősebb könyveként tekint az antológiára.[400] A kötet hiánypótló jellege mellett a magyar nyelv szépségeit is hangsúlyozza a cikk, ezáltal Kosztolányi nyelvi bravúrjaira is ráirányítja a figyelmet:

[...] Ez az antológia nemcsak nagy gazdagodását, de hatalmas gazdagságát is jelenti nyelvünknek, melyen éppen a legliraibb és legnagyobb költök idegen finomságait és érzéseit ilyen szépen lehetett megszólaltatni. Ha semmi más, ez a kötet egymaga hangsúlyozná és bizonyítaná az uj magyar irodalomnak a múlt harcaiból kikerült erejét és diadalát… (…) Ezek a fordítások nem kópiái az eredeti verseknek. Annál sokkal-sokkal többek. Uj átélések, uj gyötrődések, uj örömök és diadalok. És ezért nem hideg müvészieskedéssel egymásba font merev sorok és rímek, nem recitativ ismétlések és utánmondások, hanem finom megértéssel, egyenértékű szenzitivitással és nyelvi művészettel megirt költemények [...]"[401]

Egy másik lap, a *Kecskeméti Napló* irodalmi szenzációként ír a műről, és Kosztolányit a „*legkiválóbb műfordítónk"*-nak nevezi, aki „Ritka nyelvtalentum és páratlan virtuóz a verselés technikájában. Nincs nehézség, amelyet játszva le ne győzne és nincs költői érzés, amelyet át

[398] Tóth, „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet" kiadása", 287.
[399] [sz. n.], „Modern költők. (Kosztolányi Dezső műfordítása. Az Élet kiadása)", *Ujság,* XII, sz.1, (1914. január 1.) 14.
[400] Miklós Jenő, „Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi antológia", *Világ,* (1914. január 25.) 41.
[401] Miklós, „Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi antológia", 41.

ne érezne. (…) A modern költészetnek ez a remek antológiája valósággal irodalmi szenzáció."[402]

Az *Élet* című folyóirat arról ír, hogy az *MK1* „nemcsak teljességében, de művészi szépségeiben is méltó azokhoz a poétákhoz, akiknek magyarul való megszólaltatására vállalkozott" a szerző.[403] Méltatja a kötetet, mint „évek óta az első jelentős magyar gyűjtemény", amely idegen modern költők műveit tolmácsolja a hazai olvasóknak, és amely nemcsak teljességében, hanem művészi minőségében is méltó az eredeti szerzőkhöz. Az antológia legfőbb értékét Kosztolányi nyelvi gazdagságában és műfordítói képességében látja, amellyel a költő a fordításban is megőrzi a művészi hangját, hangulatát és finomságait. A kötetbe válogatott versek és szerzők reprezentálják a modern európai, sőt amerikai lírát, és ezzel az antológia irodalomtörténeti jelentőséget kap.

A *Pesti Napló* februári számában megjelent kritika szerint a kötet széles spektrumot ölel fel, minden irányzat legjellemzőbb képviselőivel, kiemeli továbbá, hogy mindegyik költő művészetét a legmarkánsabb verseik reprezentálják. Kosztolányi öt nyelvről fordította a költőket eredetiből, másokat pedig olyan ügyesen, mintha eredetiből lettek volna, miközben a fordító saját költői hangját is beleszőtte minden versbe.[404]

Az 1916-os évben, amikor az 1914-es kötet újranyomásra került, az azt említő írások túlnyomó többsége reklámjellegű közleményekből állt. Példaként említhető *Az Ujság* novemberi száma, amelyben a költő szavait idézve a következőt olvashatjuk: „Ez a könyv az egész világ uj lirai költészetét szólaltatja meg, Kosztolányinak, a csodálatos szavu költőnek fordításában."[405] Ezek a sorok a „*Legújabb magyar szépirodalmi művek*" rovat alatt jelentek meg. „*Irodalmi újdonságként*" említi továbbá a *Délmagyarország* című folyóirat is, valamint a *Budapesti Hírlap, Népszava* és a *Világban* is találunk a kötetet népszerűsítő hirdetéseket.

1921-ből – Kosztolányi kérése alapján, miszerint karácsonyi ajándékként jelenjen meg – számos hirdetéssel találkozunk, amely a kötet megjelenését kívánja népszerűsíteni. Az *Új Idők* mindamellett, hogy részleteket közöl a kötetből, megjegyzi, hogy „A külföldi költők versei Kosztolányi Dezső líráján szűrődnek át s ha ez a líra Kosztolányi egyéniségének a bélyegét égeti is a versekre, azok szépségükből mit sem vesztenek."[406] A cikk három Kosztolányi Dezső által fordított verset mutat be az antológiából.[407]

---

[402] [sz. n.], *Kecskeméti Napló*, (1914. január 18.) 6.
[403] *Élet*, IV, (Budapest: „Élet" Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1914) 154.
[404] *Pesti Napló*, sz.41, (1914. február 17.) 19.
[405] *Ujság*, XIV, sz.329, (1916. november) 30.
[406] *Új Idők*, 43, (1921 december 22) 475.
[407] *Ima az egyszerű asszonyért, Ima az egyszerűségért, Ima, hogy szeressem a bánatot* (Francis Jammes)

A már korábban említett *Uj Nemzedék* hasábjain is Kosztolányi méltatása olvasható, az írás felsorakoztatja a vonzóbbnál vonzóbb külföldi költők neveit, és hozzáteszi, hogy erre a nagy munkára Kosztolányi „igen alkalmasnak bizonyult", hiszen „érti az összes európai nyelveket"[408], és sikerét mi sem bizonyíthatja, minthogy igen rövid idő alatt tízezer példányban elfogyott az első kiadás.

A *Pesti Hírlap* recenziójának írója pedig összefoglalja mindazt, ami Kosztolányi szeme előtt lebegett célként a kötet összeállítása során:

„(...) benne van csaknem az egész világ lírája. Benne van a modern léleknek az a nagyszerű és pompázatos megnyilatkozása, amely egyforma tüzekben lángol a világ minden táján, csupán a nyelvi különbözőség által elválasztva, de e három kötetben egyetlen nagy és szédületes látvánnyá, élvezetté forr össze."[409]

Kritikájában Kosztolányi antológiája a világ lírájának átfogó gyűjteménye, a múlt nagy költőitől a legújabbakig. Véleménye szerint Kosztolányi műfordítói zsenialitással és művészi érzékkel ültette át a verseket magyar nyelvre, úgy, hogy azok hűen adják vissza az eredeti kincseit**,** miközben saját költői hangját is hozzáadta.

Felmerül a kérdés, milyen hatással voltak az első kiadás kritikái a második kiadás tartalmára és fogadtatására. Ahogyan fentebb láttuk, a kortárs kritikusok elismerték Kosztolányi tehetségét, a válogatói munkáját, nyelvi bravúrjait és műfordítói érzékét. Egyidejűleg azonban felmerültek kisebb fenntartások, például az antológia teljességének hiánya, a költők reprezentativitása, illetve a fordítások sajátos stílusa miatt. E recenziók – bár pozitívnak csengő mondatok mögé rejtve – némi kritikát fogalmaztak meg. Mégis az 1914-es kritikák pozitívan formálhatták a közönség várakozásait, és megerősítették Kosztolányi műfordítói tekintélyét. Az 1921-es kiadás már ennek tapasztalataira reflektálva született. A kötetben bővült a bemutatott költők köre, Kosztolányi fordítói stílusa ugyanakkor változatlan maradt, amit az MK2 elé írt előszóban hosszabban tárgyal és alaposan kifejt.

A korábban hivatkozott *Kínai versek* kritikai kiadásában Józan Ildikó arra is kitér, hogy Kosztolányi Dezső halálát követően a róla szóló nekrológok és megemlékező írások szinte kivétel nélkül hangsúlyozták műfordítói teljesítményének kiemelkedő voltát, különös

[408] Uj Nemzedék, *Külföldi Anthologia. Az Uj Nemzedék tudosítójától*, 3, (1921. október 16.) 7.
[409] *Pesti Hírlap*, XLIII, sz.287, (1921. december 22.) 5.

tekintettel a *Modern költők* című kötetre.[410] Ilyen például Kovács László írása 1936-ból az Erdélyi Helikon kiadásában, amelyben a következőket írja:

„Nem egyszer felbukkant már e megemlékezés során képnek használva a »műfordító« kifejezés, önként kínálkozott ez Kosztolányiról beszélve, aki több kötet remek műfordítással ajándékozta meg a magyar irodalmat eredeti művein kívül. Ez is az európai költő mozdulata volt. A modern európai költőkből alkalmilag, vagy kedvtelésből készült műfordításait később kiegészítve (lehetőleg ízelítőt adva minden európai nép költészetéből), három terjedelmes kötetben adta ki (Modern költők, I—III.) E gyűjtemény versein ízlelgette sokáig egy egész magyar olvasó-nemzedék a modern európai költészetet."[411]

A versek hatása nem merül ki a kötetben való megjelenésükben és a hagyományos közlési formákban, hanem olykor eltérő funkcionális keretekben is felbukkanhatnak. Ennek egyik sajátos példája, amikor egy költemény a sajtóban keresztrejtvényként, esetenként több lapszámra bontva jelenik meg. Ezekben az esetekben erősen kétséges, hogy a keresztrejtvény készítője közvetlenül Kosztolányi saját kezdeményezéséből jutott volna hozzá a vershez. Ilyen megjelenési forma figyelhető meg Hebbel *A sír* című művének esetében is, amely a hagyományos publikációt meghaladó, játékos és fragmentált közegben új kontextust kapott. A négy részből álló feladvány első részletét a következő kísérő megjegyzéssel közlik:

„A német drámairodalom egy nagynevű reprezentánsa, aki emellett jeles poéta is volt, az írója annak a költeménynek, amelyet a mai és az ezután következő két vasárnapi keresztrejtvénybe foglaltunk. A vers három szakaszos, tehát minden rejtvényben egy-egy szakasz szerepel. E keresztrejtvény 5, 39, 19 és 26 számú soraiban találjuk a költemény első strófáját. Az író nevét és a vers címét, sőt fordítóját is, szándékosan hallgatjuk el, de a harmadik strófát tartalmazó, mához két hétre megjelenendő rejtvény kapcsán, ez is ki fog derülni. Megfejtésül az első strófa teljes szövege küldendő be."[412]

Ahogy a recepciókból látható, Kosztolányi műfordító-munkája élénk és sokrétű visszhangot váltott ki. A kritikák nagy része elismerően szól az alkotásról, a kötetet

[410] Józan (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, 974-976.
[411] Kovács László, „Kosztolányi Dezső", *Erdélyi Helikon*, (1936.december 1.), 736.
[412] *Ujság*, XVII, sz.74, (1935. március 31.), 38.

nagyszabású munkaként értékeli, gyakran megjegyzi azonban, hogy minden fordítás Kosztolányi saját stílusát és egyéniségét is magán hordozza, ami egyszerre erőssége és vita tárgya az irodalomtörténeti értékelésben.

VII. ÖSSZEGZÉS

Kosztolányi Dezső *Modern költők* című kötete, az abban szereplő fordításai kiemelkedő jelentőséggel bírnak a magyar irodalom történetében. Bár a kötet megjelenésének körülményei kapcsán a kutatás során további megválaszolatlan kérdések merültek fel, különösen, hogy miként lett novelláskötetből végül fordításkötet, fordítási tevékenysége révén maradandót alkotott irodalmunkban.

A versek vizsgálatából világosan kiderül, hogy a szerző rendkívüli sokszínűséggel és magas szintű érzékenységgel dolgozta fel a németek líráját. A dolgozat csupán kísérletet tett arra, hogy ezeket a fordításokat részben bemutassa és kategorizálja, a versek számos szempont szerint vizsgálhatók lennének, ám kétségtelen, hogy bármely vizsgálati szemszögből ugyanarra a következtetésre jutnánk: Kosztolányi rendkívüli sokoldalúsága minden elemzésben megmutatkozik.

Az értekezés a készülő Kosztolányi Dezső-fordítások kritikai kiadásának megalapozását tűzte ki célul, központba helyezve az 1921-es *Modern költők* antológia német versanyagát. A kutatás kiindulópontja az a felismerés, hogy Kosztolányi számára a műfordítás nem csupán másodlagos tevékenység, hanem saját költői programjának szerves része és a kulturális közvetítés alapvető eszköze volt. Módszertanilag a dolgozat a filológia klasszikus eszközeire és az ultima manus elvére épített, így az 1921-es kiadást tekintette a legautentikusabb forrásnak, amely a szerző végső akaratát tükrözi.

Az elemzés során feltárult az antológia mint „láthatatlan műfaj" összetettsége, mégis elmondható, hogy a kötet szervesen illeszkedett az európai és magyar antológiai hagyományba. A kutatás rávilágított a kötet megjelenésének viszontagságos irodalmi és jogi hátterére is. Mivel Magyarország csak 1922-ben csatlakozott a Berni Egyezményhez, az *MK* kiadásakor a szerzői jogi védelem még korlátozott volt, ami Kosztolányit bonyolult és olykor perrel fenyegető konfliktusokba sodorta kiadóival.

A dolgozat dokumentálta az 1914-es (*MK1*) és az 1921-es (*MK2*) kiadások közötti eltéréseket, kiemelve, hogy a második kiadás tetemesen bővült a németek tekintetében, összesen 32 költő 160 versét tartalmazva. Az értekezés egyik legjelentősebb filológiai eredménye a Kosztolányi-féle „nyelvtisztítás" kimutatása: az 1921-es szövegekben Kosztolányi szisztematikusan magyarosította az idegen szavakat és ritkította a felesleges határozott névelőket.

Ezzel párhuzamosan a kutatás sikeresen azonosította a kötetben szereplő legtöbb német költőportrék forrásait is, többek között Gustav Könnecke *Bilderatlas*-ában. A német szerzők vizsgálata során feltárult, hogy a válogatás gerincét olyan alkotók adják, mint Rainer Maria Rilke, Detlev von Liliencron, Conrad Ferdinand Meyer és Karl Kraus, de különleges helyet foglal el Horvát Henrik is, aki magyar származása ellenére német nyelvű költőként került a kötetbe.

A kutatás azt is igazolta, hogy a fordítások többsége már korábban megjelent különböző irodalmi folyóiratokban (főként a *Nyugat*, *Világ* és *A Hét* hasábjain). Végezetül a dolgozat bemutatja az antológia élénk kortárs recepcióját: bár a „szép hűtlenség" vádja már akkor is felmerült, olyan kritikusok, mint Tóth Árpád, egyértelműen elismerték Kosztolányi fordítói zsenialitását és a munka hiánypótló jellegét, amely generációk számára tette alapélménnyé a modern európai költészetet

A kötet verseit vizsgálva megfigyelhető, hogy Kosztolányi különféle fordítási stratégiákat alkalmazott, amelyek a versszövegek természetétől, stílusától és a költő személyiségétől függően változtak. Bizonyos esetekben szó szerint követi az eredetit, míg máskor a metaforák és szókép-rendszerek adaptálása révén olyan nyelvi formát hoz létre, amely magyarul is autonóm, esztétikailag önálló értékkel bír. Kosztolányi érzékenyen reflektált a forrásnyelvi kontextusokra, miközben a magyar irodalmi közeg számára is hiteles költői élményt teremtett, kreatívan alkalmazkodott a magyar nyelv és kultúra sajátosságaihoz. A fordítás és eredetiség viszonyának kérdése az elemzések egészében komplex és rétegzett módon jelenik meg. Fordítói gyakorlata nem értelmezhető sem a teljes hűség, sem a teljes szabadság végpontja felől, hanem olyan köztes térben helyezkedik el, ahol az idegen szöveg és a magyar nyelvi-kulturális közeg kölcsönhatásban áll egymással.

Kosztolányi *Modern költők* című kötetének utóélete már a korábban említett *Idegen költők* kötet esetén érhető a leginkább tetten. Kosztolányi halálát követően az *MK* antológiát 1942/43 körül említik újra a leggyakrabban, az *Idegen költők* antológia megjelenése kapcsán. Az alábbi sorokat olvashatjuk 1943-ban az *Élet* oldalán: „Tudjuk jól, mekkora hatással volt annakidején Kosztolányi »Modern költők« című antológiája, amely az első világháború körüli európai költészet remekeit nyujtotta színvonalas fordításokban, egy egész kis kincsesházat szebbnél-szebb versekből."[413]

[413] B.G., „Kosztolányi Dezső: Idegen költők", *Élet*, (1943. április 18.), 309.

Ezt követően a róla szóló diskurzusban az elemző megközelítésű írások kerülnek előtérbe. Maradandó értékét és hatását bizonyítja, hogy a kötet a mai napig az irodalomtudományi kutatások tárgyát képezi.

Kosztolányi Dezső korának egyik legkiválóbb költője, aki művészi érzékenységét és intellektuális felkészültségét kamatoztatta a fordítás területén is. Széleskörű nyelvi, stiláris és esztétikai érzéke lehetővé tette, hogy a német modern költészetet ne csupán bemutassa, hanem magyar kontextusban újraalkossa és értékteremtő módon interpretálja számunkra.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

VIII.1. Kosztolányi írásai

Kosztolányi Dezső, „Ábécé a fordításról és a ferdítésről”, in *Kosztolányi Dezső, Nyelv és lélek*, válogatta és sajtó alá rendezte Réz Pál, Budapest: Osiris, 1999, 511-515.

Kosztolányi Dezső, „A Holló”, *Nyugat,* VI, sz.21, (1913): 641-644.

Kosztolányi Dezső, „A jóság költője (Franz Werfel portréja)”, *Élet*, 5, sz.6, (1913): 164-165.

Kosztolányi Dezső, (Lehotai álnéven), „A külföld lirája. (Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge. Leipzig.)”, *A Hét*, XIX, sz.2, (1908): 32.

Kosztolányi Dezső, „Kerr Alfréd utirajzai”, *Nyugat*, XVII, sz.1, (1924): 66-69.

Kosztolányi Dezső, „A modern német lira (Moderne deutsche Lyrik.)”, *Szeged és Vidéke*, 3, sz.236, (1904. július 31.): 13-14.

Kosztolányi Dezső, „Baudelaire és Verhaeren”, *Nyugat*, X, sz.14. szám, (1917): 145-148.

Kosztolányi Dezső, „Csonka magyar nyelv”, *Pesti Hírlap*, XLIII, sz.243, (1921): 3.

Kosztolányi Dezső, „Horvát Henrik antológiája (Neue ungarische Lyrik: In Nachtichtungen von Heinrich Horvát)”, *Nyugat*, XII, sz.8, (1919): 556-560.

Kosztolányi Dezső, *Idegen költők anthológiája*, Budapest: Révai Kiadó, 1937.

Kosztolányi Dezső, *Idegen költők*, sajtó alá rendezte és bevezette Illyés Gyula, Budapest: Révai Kiadó, 1942.

Kosztolányi Dezső (álnéven: V─a.), „Jegyzetek az új német liráról (Ein Brevier zeitgenössischer Lyrik. Ausgewählt von St. Federmann”, *Élet*, I, sz.18, (1909. május 2.): 592.

Kosztolányi Dezső (Lehotai álnéven), „Jegyzetek Detlev von Liliencronról”, *A Hét*, XX, sz.32, (1909. augusztus 8.): 531-532.

Kosztolányi Dezső*, Levelek-Naplók,* s. a. r. Réz Pál, Budapest: Osiris, 1996.

Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, Budapest: Élet Irodalmi és Nyomdai Rt., 1914.

Kosztolányi Dezső, *Modern Költők, Külföldi antológia*, Budapest: Élet Irodalmi és Nyomdai Rt., 1916.

Kosztolányi Dezső, *Modern Költők I-III.*, Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. nyomdája, 1921.

Kosztolányi Dezső, „Nyelvtisztítás”, *Nyugat,* IX, sz.3, (1916): 188-189.

Kosztolányi Dezső, „Nyelv--tudás”, *Pesti Hírlap*, XLIV, sz.12, (1922): 7-8.

Kosztolányi Dezső, „Oaha (Frank Wedekind uj darabja)”, *A Hét*, II, sz.1, (1908): 780.

Kosztolányi Dezső, „Richard Dehmel”, *Világ*, IV, sz.273, (1913): 10.

Kosztolányi Dezső, „Rilke”, *Nyugat*, II, sz.18, (1909): 301-313.

Kosztolányi Dezső, „Tanulmány egy versről”, *Nyugat*, XIII, sz.3-4, (1920): 204-211.

VIII.2. Kritikai kiadások

Józan Ildikó (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Kínai versek*, Budapest: Kalligram, 2024.

Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Levelezése I., 1901–1907*, Pozsony: Kalligram, 2013.

Sárközi Éva (s. a. r.), *Kosztolányi Dezső Levelezése II., 1908–1913*, Budapest: L’Harmattan, 2026.

Győrei Zsolt és Parádi Andrea (szerk.), *Kosztolányi Dezső: Mágia*, Budapest: Kalligram, 2025.

Onder Csaba és Pintér Borbála (s. a. r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1903–1906*, Budapest: Ráció, 2023.

Bucsics Katalin (s. a. r.), *Kosztolányi Dezső: Publicisztikai írások, 1907–1908*, Budapest: Ráció, 2025.

VIII.3. Szakirodalom

Arany Zsuzsanna (2004-2011) és Dobás Kata (2012-től) (szerk.), *Kosztolányi kritikai kiadás segédanyagai. Kosztolányi Dezső álnevei.*

Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1. A Hét, Nyugat, Pesti Hírlap, A Pesti Hírlap Vasárnapja, Új Idők*, Budapest: Ráció Kiadó, 2008.

Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 2. Határon túli lapok 1. Bácskai sajtó anyaga,* Budapest: Ráció Kiadó, 2009.

Arany Zsuzsanna (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 3. Budapesti magazinok, havi- és hetilapok 1.,* Budapest: Ráció Kiadó, 2010.

Arany Zsuzsanna Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 4. A budapesti sajtó anyaga 2*., Budapest: Ráció Kiadó, 2011.

Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 5. Határon túl lapok 2. A romániai magyar (bánsági, erdélyi és partiumi) sajtó anyaga 1. Heti- és havilapok.,* Budapest: Ráció Kiadó, 2013.

Dobás Kata (szerk.), *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 6. Budapesti lapok 3., Határon túli lapok 3., A romániai magyar (bánsági, erdélyi és partiumi) sajtó anyaga 2., Vegyes határon túli lapok 1., Vidéki lapok 1.,* Budapest: Ráció Kiadó, 2018.

Ady Endre, „Karl Kraus Budapesten", *Nyugat*, VI, sz. 23, (1913. december 1.): 803.

Arany Zsuzsanna, „Gondolatok a Kosztolányi kritikai kiadás kérdéseiről", In *Az emlékezés elevensége*, szerk. Hózsa Éva – Arany Zsuzsanna – Kiss Gusztáv, Szabadka, 2007, 415–426.

Arany Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete.* Budapest: Osiris Kiadó, 2017.

Belia György (szerk.), Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső levelezése, *Új magyar múzeum, Irodalmi dokumentumok gyűjteménye* 3., Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.

Balogh Tamás: „Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért. Hogyan nem találkozott Kosztolányi Dezső Rainer Maria Rilkével 1909-ben", *Tiszatáj*, LX, sz.5, (2006): 45-50.

Baránszky-Jób László, „Kosztolányi és a német irodalom", *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72, 3. füzet, (1968): 310-332.

Barlay Ö. Szabolcs, *Kosztolányi Istene*, Székesfehérvár: Prohászka Baráti Kör Kiadványa, 2008, Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár állománya: http://www.ppek.hu/konyvek/Barlay_O_Szabolcs_Kosztolanyi_Istene_3.pdf

Bori Imre, „Kosztolányi Dezső", *Fórum*, Újvidék, (1986): 15.

Buchholtz MirosŁava, *The invisible genres: towards a definition of literary anthology in the anglophone context*, 2022. https://www.researchgate.net/publication/363009143_The_Invisible_Genre_Towards_a_Definition_of_LiteraryAnthology_in_the_Anglophone_Context

Császár Ernő, Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi antológia, *Magyar Kultúra*, 1914. 1. köt., (1914): 371–373. / „Modern költők. Kosztolányi Dezső versfordításai", *Vasárnapi Újság*, (1914. jan. 18.): 55.

Dutka Ákos: *A „Holnap" városa*, Budapest, 1955.

Emery George, „Kosztolányi Dezső mint Hölderlin ambivalens fordítója", *Filológiai Közlöny*, XXXVI, (1990): 33-52.

Ferenczi László, „Kosztolányi és a Modern költők", *Literatura*, 19, sz.2, (1993): 64-180.

Friedrich Schleiermacher, Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. In *Sämtliche Werke*, Band 2, Berlin, 1838.

Füst Milán, „Emlékezés Kosztolányi Dezsőre”, *Dunántúl*, V, sz.2, (1956): 72-76.

Helga Essmann és Armin Paul Frank: „Translation Anthologies: An invitation tot he curious and a case study”, In *Target. International Journal of Translation Studies*, 3. kötet, sz.1, (1991): 65-90.

Idegen költők, Kosztolányi Dezső hátrahagyott versfordításai, 1) *Ujság*, XVIII, sz.287, (1942): 10 2) *Reggeli Magyar Szó*, II, sz.282, (1942): 494.

Idegen költők, *Népszava*, LXX, sz.286, (1942): 9.

Hicsik Dóra (szerk.), *Izmos irodalmi kötelékben – Kosztolányi Dezső és Csáth Géza önképzőkörének jegyzőkönyvei*, Budapest: Dotnet Kft., 2021.

Jancsó Elemér, *A Holnap évfordulójára*, https://epa.oszk.hu/00400/00458/00356/pdf/Korunk_EPA00458_1968_09_1304-1308.pdf

Józan Ildikó, *Mű, fordítás, történet (Elmélkedések)*, Budapest: Balassi Kiadó, 2009.

Józan Ildikó, „Tudományos irodalom és fordítás a két világháború közötti Magyarországon”, *Szépirodalmi Figyelő*, sz.3, (2025): 99-112.

Józan Ildikó, „Nyelvek poétikája, Alice, Évike, Kosztolányi meg a szakirodalom és a fordítás.”, *Filológiai Közlöny*, 56, sz.3, (2010): 213-238.

Józan Ildikó (szerk.), *A műfordítás elveiről. Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, Budapest: Balassi Kiadó, 2008.

H. Nagy Péter, „Kosztolányi Dezső költészetének alapvonásai – történeti-poétikai vázlat”, *Eruditio,* VII, sz.4, (2012): 52.

Kántás Balázs: „Szép-e minden, ami hűtlen? Rába György A szép hűtlenek és Józan Ildikó Mű, fordítás, történet című fordítástörténeti monográfiáinak rövid szemléleti és elméleti összehasonlítása”, *Kurázsi Folyóirat*, sz.9, 2013.

Kárpáti Aurél, „Kosztolányi Dezső: Modern költők”, *Élet*, VI, sz.5, (1914): 154–155.

Kenyeres Zoltán, *Gondolkodó irodalom*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.

Kolozsy-Kiss Eszter, „Kosztolányi Dezső japán versfordításairól”, *Literatura*, XXXVI, sz.1, (2008): 37-68.

Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest: Aspy Stúdió Kiadó, 2004.

Sáfrán Györgyi (szerk.), *Kosztolányi Dezső hagyatéka*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1978.

Illyés Gyula (szerk.), *Kosztolányi Dezső Hátrahagyott művei X., Napjaim múlása*, Budapest: Révai Irodalmi Intézet Nyomdája, 1947.

Buda Attila (szerk.), *Kosztolányi Dezső Összes Művei, Levelezése I. 1901-1907*, Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2013.

Kuipers, Christopher M., The Anthology as a Literary Creation On Innovation and Plagiarism in Textual Collections. In *Originality, Imitation, and Plagiarism: Teaching Writing in the Digital Age,* (2008): 122-132.

Lám Frigyes: „Arno Holz költeményei", *Dunántúli Hírlap*, sz.43, 1909.

László Erika, „Kosztolányi Dezső Rilke-fordításai", *Irodalmi Szemle*, LI, sz.6, (2008): 75-85.

Lengyel András, „Az író-életrajz: egy ősi forma mai lehetőségei. Újabb lapok egy műhelynaplóból", *Forrás*, (2010): 31.

Lori Chamberlain, Gender metaphorics in translation, In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, szerk. Baker Mona, New York, 2001.

Maha Munib: *Poetry Anthologies and the creation of canons: A narrative of power relations and aesthetic choices*,
https://www.academia.edu/79374156/Poetry_Anthologies_and_the_Creation_of_Canons_A_Narrative_of_Power_Relations_and_Aesthetic_Choices

Marczinkó Ferenc, „Kosztolányi Dezső: Modern költők", *Irodalomtörténet*, III, (1914): 347-348.

Miklós Jenő: „Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi antológia", *Világ*, (1914. január 25.): 41.

Munkácsi Péter-Kiss Zoltán, Magyarország 1922-es csatlakozása a berni Egyezményhez. In *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. szerk. Pogácsás Anett. Budapest: Szent István Társulat, 2014.

Pusztai Ferencz (szerk.), *Nyomdászati enciklopédia: az összes grafikai tudományok ismerettára*, Budapest: Pallas, 1902.

Polgár Anikó, *Catullus noster*, Pozsony: Kalligram, 2003.

Rába György, *A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969.

Radó Antal (szerk.), *Költők albuma*, Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), 1889.

Radó Antal (szerk.), *Idegen költők albuma (Műfordítások a XIX. sz. lyrájából)*, Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), 1891.

Ranschburg Viktor, *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott Berni Egyezmény vonatkozással Magyarországra*, Budapest: Eggen-Berger, 1901.

Sáfrán Györgyi, Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányiné Harmos Ilona hagyatéka. Hitel Dénes Kosztolányi-gyűjtemény. *Az MTA Könyvtára Kézirattárának katalógusai* 11., sorozatszerk. F. Csanak Dóra. Budapest: Akadémiai, 1978.

Steiner George, *After Babel: Aspects of Language and Translation*, Oxford University Press, 1975, = *Bábel után. Nyelv és fordítás*. fordította: Bart István, Budapest: Corvina, 2005.

Szász Ferenc, „Kosztolányi és Rilke", *Filológiai Közlöny*, XXI, sz.3, (1975): 292-308.

Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010.

Szegedy-Maszák Mihály, Kosztolányi nyelvszemlélete, In *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály, (Budapest: Anonymus Kiadó, 1998): 259-271.

Tamás Attila, Kosztolányi Dezső és az osztrák líra, In *Studia Litteraria, Debrecen, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Világirodalmi és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék*, (1990): 69-82.

Tevan Andor, *Narancsliget az Északi-sarkon. A nyomda könyvkiadásának történetéből*, (Békéscsaba-Gyoma: Kner Nyomda kiadása, 1989): 12-13.

Varga Orsolya, *Párhuzamos fordítórajzok. Műfordítás-szemlélet Magyarországon és Hollandiában a 20. század első felében*, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

Veres András, „A „homo aestheticus" – Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe", *Literatura*, XXX, sz.3-4, (2004): 16-32. illetve: https://m-szilvi.web.elte.hu/veresa_koszt.htm
-
Zákány Tóth Péter: „Minden perc, minden papír pénz. A jogi és gazdasági diskurzus összjátéka Kosztolányi Dezső első kötetének alakulásában", *Studia Litteraria,* 57, sz.1-2, (2018): 158-176.

Zágonyi Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.

Zágonyi Ervin, „Kosztolányi japán versfordításai – forrásaink fényében 1.", *Irodalomtörténeti Közlemények*, XC, sz.3, (1986): 246-274.

Walter Benjamin, A műfordító feladata, fordította: Szabó Csaba, In *A szirének hallgatása. Válogatott írások*. szerk. Szabó Csaba. (Budapest: Osiris, 2001): 71-83.

VIII.4 Recepciótörténethez felhasznált írások szakmai lapokból, folyóiratokból és napilapokból

Időrendi sorrendben:

[sz. n.], „Modern költők. (Kosztolányi Dezső műfordítása. Az Élet kiadása.)”, *Ujság*, XII, sz.1, (1914. január 1.): 14.

[sz. n.], *Kecskeméti Napló*, (1914. január 18.): 6.

[Schöpflin Aladár], „Modern költők”, *Vasárnapi Újság*, (1914. január 18.): 55.

Miklós Jenő: „Kosztolányi Dezső: Modern költők. Külföldi antológia”, *Világ*, (1914. január 25.): 41.

Tóth Árpád: „Kosztolányi Dezső: Modern Költők. Az „Élet” kiadása”, *Nyugat. Figyelő* VII, sz.4 (1914): 287.

Élet, „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, IV, (1914): 154.

[sz. n] *Pesti Napló*, sz. 41, (1914. február 17.): 19.

Ujság, XIV, sz. 329, (1916. november): 30.

Uj Nemzedék, *Külföldi Anthologia – Az Uj Nemzedék tudosítójától* -, III, sz.16, (1921. október): 7.

Új Idők, XLIII, (1921 december 22.): 475.

Pesti Hírlap, (1921. december 22.): 5.

Ujság, sz.74, (1935. március 31.): 38.

VIII.5. Szakirodalom a dolgozat jogi kérdésköréhez

Alföldy Dezső, *A magyar szerzői jog*, Budapest: Grill Kiadó, 1936.

Apáthy István, A szerzői jogról szóló törvény, *Értekezések a Társadalmi Tudományok köréből*, 8. kötet, (Budapest: MTA, 1887): 1-32.

Balás P. Elemér: Szerzői jog, In *Magyar Magánjog* I., szerk. Szladits Károly. (Budapest: Grill Kiadó, 1941): 664-694.

Kenedi Géza, *A magyar szerzői jog*, Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1908.

Molnár Antal, Az irodalmi szerzőjog, *Magyar Igazságügy* I., (Budapest: Zilahy Sámuel, 1874): 222-227.

Nizsalovszky Endre: Fogalomkutató és érdekkutató jogtudomány, a szabadjogi iskola és a tiszta jogtan. In *Tanulmányok a jogról*. szerk. Mádl Ferenc – Peschka Vilmos – Szécsi Katalin – D. Szabó László. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984): 11-39.

Legeza Dénes (szerk.), *Szerzői jog mindenkinek,* (Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017): 35.

IX. FÜGGELÉK

IX.I. A függelék előszava

A dolgozat jelen részében a két előszó, az életrajzi leírások, valamint a fordítások közlése következik, amelyeknek formai és szerkesztési kialakítása nem minden tekintetben követi maradéktalanul a Kosztolányi-szövegek kritikai kiadásaira vonatkozó egységes szerkesztési elveket. Ennek oka elsősorban az, hogy a jelen munka célja nem egy végleges szövegközlés megvalósítása, hanem egy előzetes filológiai és elemzői vizsgálat megalapozása volt.

A disszertáció a szövegkiadás alapjául minden esetben az *MK2*-ben közölt változatot tekintette, amelynek szövegvariánsait Kosztolányi 1936-os haláláig veszi figyelembe. Ezt az elvet az indokolja, hogy e határig még feltételezhető a szerző közvetlen vagy közvetett kontrollja a megjelenő szövegek felett, beleértve azok jóváhagyását, javítását. A *Mágia* kritikai kiadásának szerkesztési elveit követve a jelen dolgozat következetesen rögzíti a magánhangzó-időtartamok eltéréseit. E döntést az indokolja, hogy a fennmaradt nyomdai korrektúrapéldányok tanúsága szerint Kosztolányi Dezső e tekintetben nem járt el egységesen. Egyes esetekben módosította a jelöléseket, máskor viszont változatlanul hagyta azokat. E következetlenség következtében nem állapítható meg egyértelműen, hogy a különbségek tudatos poétikai megfontolás eredményei-e, ezért a szövegkritikai pontosság érdekében valamennyi ilyen variánst feltüntettem.[1]

A szerzők és a versek sorrendje teljes mértékben a kötet struktúráját követi. A könnyebb áttekinthetőség érdekében a verseket számozással láttam el, amely az eredeti kötetben nem szerepel. Az összetartozó versek esetében alszámozásos rendszert alkalmaztam, eltérve a *Kínai versek* kritikai kiadásában használt nyíljeles jelöléstől, mivel a jelen korpuszban az összefüggő szövegek nem egymást követően, hanem egymás alatt kerültek közlésre, ami az alszámozás alkalmazását tette célszerűvé. A Kosztolányi-fordítások szövegközlése minden esetben az alapul vett forráskiadás szövegállapotát veszi át.

Kosztolányi fordításai mellett párhuzamosan közlöm a német nyelvű forrásszövegeket. Ugyanakkor szeretném hangsúlyozni, hogy esetükben gyakran nem állapítható meg kellő bizonyossággal, hogy Kosztolányi pontosan mely kiadás vagy szövegváltozat alapján dolgozott, tekintettel arra, hogy az anyagokhoz kötetben, antológiában, folyóiratban vagy akár kéziratos másolat útján is hozzájuthatott. Ennek következtében a dolgozat nem vállalkozik a

[1] Győrei Zsolt Parádi Andrea (s.a.r.), Kosztolányi Dezső, *Mágia*, 258-259.

német forrásszövegek teljes körű textológiai azonosítására. A források valamennyi lehetséges szövegváltozatának és kiadástörténeti összefüggésének feltárása olyan kiterjedt filológiai és textológiai vizsgálatot igényelne, amely a jelen értekezés célkitűzésein és keretein túlmutat.

A verseket követően „Szövegforrások" címszó alatt, időrendi sorrendben közöljük a vonatkozó forrásokat. A forrásanyag jelentős részét az 1914-ben megjelent kötet, valamint különböző periodikákban publikált szövegek képezik. Kosztolányi hagyatékában mindössze csekély számú kézirat maradt fenn, ezek esetében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára által rendelt azonosítószámokat közöljük. A különböző források jelölésére rövidítéseket alkalmazunk, amelynek jegyzékét a dolgozat végén közöljük.

Az ezt követő elemző részben „Megjegyzések" címmel kerül sor a versek tartalmi, verselési és stilisztikai szempontú vizsgálatára.

Jelen dolgozatban a szövegvariánsokra és a tárgyi jegyzetekre vonatkozó lábjegyzetelési gyakorlat elkülönül, a szövegkritikai megjegyzések a főszöveghez kapcsolódó jegyzetapparátusban jelennek meg, míg a tárgyi jegyzetek a függelék végén kerülnek közlésre.

Dr. Szabó László úrnak

BUDAPEST.

Szóbeli megállapodásunkat van szerencsém a következőkben igazolni:

I.

Kötelezettséget vállalok arra, hogy az Ön szerkesztésében megjelenő gyűjtemény egyik kötetét, melynek címe Remények lesz és amelynek terjedelme 20 nyomtatott ívre fog terjedni, megírom. — Kötelezettséget vállalok ezen terjedelem szigorú betartása iránt.

II.

Tudomásul veszem, hogy az Ön szerkesztésében megjelenő művek mindegyikének szigorúan morális alapon kell állania, a modern keresztény világnézetnek mindenekben meg kell felelnie és a katholikus érzületet nem szabad sértenie. Hogy tehát e tekintetben az összhang a gyüjtemény minden egyes kötete közt meg legyen és a művek mindegyikéből egy egységes világnézet domborodjék ki, tudomásul veszem, hogy egy szerkesztőbizottság fogja a kéziratot elolvasni. Ezen elolvasás azonban a fentiekből kiviláglólag is, tisztára arra szoritkozik, vajjon erkölcsi és dogmatikai szempontból nem emelhető-e művem ellen kifogás.

Amennyiben a szerkesztő-bizottság fenti szempontból valamelyes kifogást emelne, úgy tartozom a bizottság kivánságát tekintetbe venni, a kifogásolt részeket kihagyni, vagy megváltoztatni, esetleg művemet a kivánt módon átdolgozni.

III.

Ezen művemnek korlátlan és kizárólagos kiadói és szerzői jogát ezennel Önre, illetőleg jogutódjára ruházom át, aminek ellenében Ön, illetőleg jogutóda kötelezettséget vállal az iránt, hogy a nyomásra kész kéziratnak a szerkesztőbizottság imprimaturájával való ellátása után 1000 koronát tartozik nekem készpénzben kifizetni.

IV.

A kézirat nyomásra kész állapotban 1913 május 1.-ig Önnek, illetőleg jogutódjának általam átszolgáltandó.

V.

A korrektura és revizió az én kötelességem.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
Z. szakció

VI.

Művemből 15 tiszteletpéldányt kapok.

Kelt Budapesten 1913. március 18.

A jelen megállapodásból eredő minden jogomat és követelésemet ezennel átruházom a „Reménytestvérek irodalmi intézet részvénytársaság"-ra.

Budapest, 1913. márc. 18.

Szabó László

HU-MNL-OL-Z.720-67-Tö.77

IX.2 Függelékben szereplő életrajzok, versek tartalomjegyzéke

1914-es kötet előszava 179
Az 1921-es kötet előszava 181
Anette von Droste Hülshoff 184
1. Álmatlan éj 185
Heinrich Heine 189
2. Szonett 191
3. 1849 Októberében 192
Eduard Mörike 195
4. Szeptemberi reggel 196
Christian Friedrich Hebbel 197
5. A sír 198
Conrad Ferdinand Meyer 199
6. Halottak kara 200
7. Még egyszer 202
8. Az úti serleg 204
9. Menedékház 205
10. Sirályok 207
11. A római kút 209
12. Éji hangok 210
13. Újévi harangzúgás 211
Detlev von Liliencron 212
14. A kamcsatkai költő 215
15. Sziciliánok 217
15.1 Koratavasz az erdőszélen 217
15.2 Kétféle sors 218
15.3 Kis emlék 219
15.4 A harc vége 220
15.5 Vadászat után 221
15.6 Sírirat 222
15.7 Nyári éj 223
15.8 Acheroni borzongás 224
16. Mutatók a „Poggfred”-ből 225
16.1 Ötödik kántus: A kis Fite 225
16.2 Nyolcadik kántus: Csillagról csillagra 232
16.3 Huszonnyolcadik kántus: A gyűlölet 243
17. Bál után 245
18. Szfinksz a rózsák közt 247
19. Marechal Niels 248
20. De sokáig várattál magadra 249
21. A vadkanos címer 250
Gustav Falke 252
22. Évek multán 253
Bruno Wille 254
23. Csönd 255
24. Rózsák 257

Paul Barsch 258
25. Dél 259
Arno Holz 260
26. Ninon 261
27. A szomszédaim 263
Frank Wedekind 266
28. Ilse 267
29. Meningitis tuberculosa 269
Stefan George 271
30. Az álarcos hölgy 272
31. A szőnyeg 274
32. Az idegen nő 275
Gustav Renner 277
33. Cäsar 278
Alfred Kerr 280
34. Hanako 281
Fritz Philippi 283
35. Isten szeme keresett 284
Hans Benzmann 286
36. A kánai menyegző 287
37. Jön a halál 289
Richard Dehmel 291
38. Az úszó 293
39. Magány 294
40. Toilette 296
41. Tikkadt lég 298
42. Esőben 300
43. Nefelejts 302
44. Gyerek-gügyögés 304
45. Ének fiamhoz 306
46. Roham 308
Alfred Mombert 310
47. Altató dal 311
Felix Dörmann 313
48. Amit én szeretek 314
Hugo von Hofmannsthal 316
49. Koratavasz 317
50. A mulandóság terzinái 319
51. A régi Bécs 321
Rainer Maria Rilke 324
52. Az „Imakönyv”-ből 327
52.1 A sápadt Ábel 327
52.2 Munkásaid vagyunk 327
52.3 Én nem hiszem 328
52.4 Te vagy a Kormos 328
52.5 Örökkévaló, megmutatkozál 329
52.6 Kiolthatod szemem 329
52.7 Te vagy az Agg 330
52.8 Te a jövő vagy 330

52.9 Sosem nyugosznak itten 331
52.10 Tedd, hogy legyek 331
52.11 Uram, a nagyváros 331
52.12 Itt emberek élnek 332
52.13 Ők nincsenek 333
52.14 Mert a szegénység 333
52.15 Te vagy a bús 334
52.16 És nézd 335
52.17 Mert lásd 335
52.18 A szegény háza 335
52.19 A városok csak a bűnt 336
52.20 Szegényeid szenvednek 337
53. A fiú 339
54. A szomszéd 341
55. Pont du Carrousel 343
56. Őszi nap 344
57. Vihar 346
58. Végzetes órán 348
59. Az öngyilkos dala 349
60. Az árva dala 351
61. Dávid éneke Saul előtt I-III. 353
62. Josué utolsó országgyülése 356
63. Az olajfák kertje 358
64. Pietá 360
65. A fogoly 362
66. A hattyú 364
67. Női sors 366
68. A lábadozó nő 368
69. A nő, aki megvakul 369
70. Válás 371
71. Önarckép 1906-ból 372
72. A király 374
73. Feltámadás 376
74. A zászlótartó 378
75. A szerető 380
76. Spanyol táncosnő 382
77. A kedves halála 384
78. Saul a próféták között 386
79. Sámuel megjelenik Saul előtt 388
80. Próféta 390
81. Jeremiás 392
82. Absalom bukása 394
83. Eszter 396
84. Haláltánc 398
85. Utolsó ítélet 400
86. Az oszlopos szent 402
87. Jézus keresztre-feszítése 404
88. A koldúsok 406
89. Hullamosó nők 408

90. Kép 410
91. Késő-ősz Velencében 412
92. A kalandor 414
93. Női arckép a nyolcvanas évekből 416
94. Hölgy a tükör előtt 418
95. A flamingók 420
96. Az olvasó 422
97. A lapda 424
Leo Greiner 426
98. Szerelem 427
99. Az élet 429
Heinrich Horvát 431
100. Kínai vers a szép évről 432
101. Csöndes éj 434
102. Méltányosak legyünk, uraim, méltányosak! 435
103. Japán táncosnő 436
Anton Wildgans 438
104. Cselédek 439
Franz Werfel 441
105. Ó jó ember! 442
106. Opera 444
René Schickele 446
107. Távoli muzsika 447
Stefan Zweig 449
108. Bruges 450
Rudolf Borchard 452
109. Ballada az álomról, a szélről és a dalról 453
Berchtold Viertel 455
110. Parasztlovak 456
S. Friedlaender 458
111. Mélakór 459
Albert Ehrenstein 461
112.Vakon 462
113.A haldokló gallus 464
Karl Kraus 466
114. Epigrammák 467
114.1 A repülő 467
114.2 Isten nevében 467
114.3 Egy stratégának 467
114.4 Alkalmasok és alkalmatlanok 467
114.5 A napi jelentés 467
114.6 Az istenek szerepcseréje 468
114.7 A hősi halálról 468
115. Öreg tanáromhoz 470

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ NÉMET VERSFORDÍTÁSAI A *MODERN KÖLTŐK* CÍMŰ ANTOLÓGIA ALAPJÁN

Az 1914-es kötet előszava

Ez a könyv az új lírát szólaltatja meg. Félve írom le: majd az egész világ líráját. Hogy mi az új líra, azt inkább érezzük, mint tudjuk. Vannak itt költők, akik már kétszáz év óta halottak és hiányoznak innen olyanok is, akik ma élnek és minden versüket lármás irodalmi siker követi. De aki átolvassa könyvemet, észreveszi, hogy bizonyos szempontból minden benne szereplő költő egytestvér. A faj, vérmérséklet, földrajzi hely – az egyéniségük – különbözőképpen[1] színezi verseiket. Túl ezeken azonban mindnyájan találkoznak abban, amit „modern lélek"-nek nevezünk. Ez a modern lélek köt össze velük. Csak a nyelvük[2] tette őket érthetetlenné. Ha a nyelv kérgét lehántjuk, az idegenségük[3] megszűnik. Az új kultúrával[4] mind erősebben kidomborodik a líra általános emberi volta is. A líra majdnem minden ember számára annyira érthető, mint a muzsika. És ez megnyugtató. Megnyugtató, hogy a sok millió[5] halandó nem áll némán egymással szemben, közölni tudja a keletkezése[6] pillanatában ijedelmesen-egyéni érzéseit, amelyeknek[7] színe és súlya ugyanolyan és ugyanannyi Tokióban, Madridban és Konstantinápolyban, mint Párisban, Krisztiániában és Budapesten.

Tíz évig dolgoztam a könyvem[8] anyagán. Magán a könyvön alig egy évig. Az a tíz év, amíg a magyar köntösbe öltöztetett versek kötetté nőttek, az új magyar irodalom háborús korszaka volt. Azok, akikkel együtt küzdöttem az új líráért, hasonlóan sokat fordítottak. Csiszoltuk a nyelvünket idegen verseken, hogy a saját bonyolult[9] érzéseink kifejezésére gazdag és könnyed, tartalmas és nemes nyelvet kapjunk. Nagy költőink hősi idiomát hagytak ránk, amelyen a mondanivalónkat[10] nem mindig lehetett kifejezni: hajlékonnyá kellett tenni és acélosan-keménnyé. Azt se tagadjuk, hogy ezektől a költőktől tanultunk is, egy igazságot tanultunk, hogy hűnek kell lennünk önmagunkhoz. Amikor a modern líra még bitang jószág volt magyar földön, fémjelzett idegen verseket sorakoztattunk fel - érvként - hogy az utunkat[11] egyengesse. Csatasorban állottak ezek a versek az új lélekért.[12] Könyvemet nem is tekintem adattárnak és csak kénytelenségből – más szó híján – nevezem antológiának. Ez indokolja meg szeszélyes,[13] egyéni válogatását is. Itt pusztán az én fordításaim szerepelnek, régiek, amelyek[14] a nyelvemet egy más – tíz év előtt való – fokon tüntetik fel és újak, amelyek a könyvem[15] számára készültek és eddig még nem jelentek meg. Ami egy nemzedék munkája, azt nem végezheti el egy ember. Ha társaim, a modern magyar költők mind csatlakoznak hozzám, akkor pár évtized alatt egy generáció[16] egészen visszatükrözheti a külföld líráját. Teljességre nem törekedtem s[17] ezt a beosztásnál is hangsúlyoztam, amennyiben a költőket és a verseket[18] tüntetően nem csoportosítottam irányok, iskolák szerint, betűrendi vagy időrendi szempontból, hanem úgy rendeztem el, hogy egyik lehetően emelje és megvilágítsa a másikat. A szempontom

[1] [MK1921] különbözőképen
[2] [MK1921] Csak nyelvük
[3] [MK1921] lehántjuk, idegenségük megszűnik
[4] [MK1921] műveltséggel
[5] [MK1921] hogy sok millió
[6] [MK1921] keletkezés
[7] [MK1921] érzését, melynek
[8] [MK1921] dolgoztam könyvem
[9] [MK1921] hogy tulajdon bonyolult
[10] [MK1921] melyen mondanivalónkat
[11] [MK1921] fel, - érvként, - hogy utunkat
[12] [MK1921] ezek a versek, az új lélekért.
[13] [MK1921] Ez indokolja szeszélyes,
[14] [MK1921] melyek
[15] [MK1921] melyek könyvem
[16] [MK1921] nemzedék
[17] [MK1921] és
[18] [MK1921] és verseket

pusztán a szépség szempontja volt. Van sok vers, amelyet[19] feltétlenül szeretek, de egy és más okból nem akartam hozzányúlni és van itt sok olyan vers is, amely[20] csak azáltal vált előttem érdekessé és értékessé, hogy a formába[21] öntésére, a magyarul[22] való megzengetésére izgatott. Eléjük rövid bevezetőt írtam s elsőnek gyűjtöttem össze a költőkre vonatkozó magyar irodalmi adatokat és a magyar[23] fordítóik nevét.

Magáról a fordításról pedig ennyit. Az angol (amerikai), francia (belga), német, olasz, spanyol verseket eredetiből fordítottam, a szláv (cseh, lengyel, orosz, szerb) verseket szláv ismerőseim közvetítésével, nyersfordítás után, az északiakat (dán, norvég, svéd), a japánokat,[24] kínaiakat és a török verset pontos német, francia és angol szövegek nyomán. Ideálom[25] a teljes formai, tartalmi hűség és a teljes szépség. De ha – művészi célokért – meg kellett alkudnom, akkor nem a szépséget ejtettem el. Olyan költőkkel állottam szemben, akik alkotásuk közben az intuíciót[26] jobban tisztelték a szótárnál. Méltó, hogy az, aki megszólaltatja őket, hasonlóan gondolkozzék.[27] Alkotásnak látom a műfordítást, nem reprodukálásnak.[28] A művész azzal a verssel, amelyet[29] a nyelvén új formába önt, olyan kapcsolatban van, mint az életével, amelynek rezzenéseit a saját verseiben[30] rögzíti meg. Élmény a számára[31] egy idegen költő verse. Az én munkám is ideges, lélekkel teljes átélés volt, sokszor percekig tartó öröm, sokszor hónapokig tartó viaskodás. Most, mikor útrabocsátom a[32] könyvemet, úgy tetszik, hogy rajta nemcsak e sok-sok zseni[33] életárama fut át, de[34] az én életem is ott hagyta a nyomát[35] és itt-ott a saját[36] szavaimat is észreveszem, amelyek[37] kedvesek nekem, szervesen összeforrtak velem. Eltüntethetném, kigyomlálhatnám őket, de nem akarom. Vele megbénítanám a verseket, megölném a ritmust[38], a vers villamosságát. Műfordításaim nem úgy viszonylanak az eredetihez, mint a festmény a festmény másolatához, inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhoz, amit[39] ábrázol.

Ugy[40] érzem, hogy a festmény hűbb, becsületesebb, igazabb, mint a fotográfia.

Budapesten, 1913 november hóban.

Kosztolányi Dezső.

---

[19] [MK1921] melyet
[20] [MK1921] mely
[21] [MK1921] hogy formába
[22] [MK1921] , magyarul
[23] [MK1921] és magyar
[24] [MK1921] japániakat,
[25] [MK1921] Eszményem
[26] [MK1921] a sugallatot
[27] [MK1921] gondolkozzon
[28] [MK1921] másolásnak.
[29] [MK1921] melyet
[30] [MK1921] melynek rezzenéseit tulajdon verseiben
[31] [MK1921] Élmény számára
[32] [MK1921] útra bocsátom
[33] [MK1921] lángelme
[34] [MK1921] hanem
[35] [MK1921] ott hagyta nyomát
[36] [MK1921] itt-ott tulajdon
[37] [MK1921] melyek
[38] [MK1921] az ütemet
[39] [MK1921] melyet
[40] [MK1921] Úgy

Az 1921-es kötet előszava

A „Modern Költők” első kiadása annak idején rövidesen elfogyott és már évek óta nem kapható könyvesboltokban. Főképp a közönség kívánságának teszek elegen, mikor ezt a verseskönyvet, melyből a háború előtti boldog magyarság megismerte a külföldi költőket, újra sajtó alá rendezem. Munka közben összeszedegettem azokat a műfordításaimat, melyek az elmúlt hét év alatt keletkeztek. Így az anyag – az újjal megtetézve – kétszeresére nőtt és természete szerint három külön kötetre szakadt. Az első a franciáké, a második a németeké, a harmadik a többi népeké s köztük ott vannak a bengáli, perzsa és zsidó versek is, melyek az első kiadásban nem szerepeltek. Nem kell hangsúlyoznom, hogy az antológia így sem teljes és ma sem akar föllépni ezzel az igénnyel. A költők életrajzát új adatokkal egészítettem ki és összegyűjtöttem, vagy összegyűjtettem azoknak a velük foglalkozó cikkeknek címét és dátumát, melyek utóbb jelentek meg. Magukat a költőket pedig időrendben – születésük éve szerint – vonultattam fel s azoknál, akik erősen vannak képviselve (Baudelaire, Rilke) a verseiket is lehetőleg megírásuk időpontja nyomán csoportosítottam, úgy hogy az olvasó fogalmat alkothat fejlődésükről.

Mielőtt antológiám lezárnám, pár szót az olvasóhoz. Mindenekelőtt nem szeretném, ha ennek a könyvemnek – a külső megjelenésénél és a benne rejlő kétségtelenül sok munka folytán – nagyobb fontosságot tulajdonítana, mint magam. Gyalúforgácsok ezek, egy művész műhelyéből. Hogy ennyi gyalúforgácsom van, annak csak az az oka, hogy sok dolgozom. A háború és forradalmak alatt, mikor majdnem minden magyar költő némaságra volt kárhoztatva, vagy ha szólhatott, futott tulajdon érzéseitől és gondolataitól, én is felejteni akartam. Minden napnak meg volt a maga feladata. Sokszor nem gyakorolhattam erőmet. Ekkora legalább az erőm tudatában akartam lenni. Mint a légtornász, kitől elvették hintáját és porondját s szűk szobájában svédtornázik, próbálgatja érzékenyek-e még idegei, erősek-e izmai, képes-e még arra, amit egykor tudott, s készül az egyetlenre és nagyszerűre, a halálugrásra. Cél sohase volt számomra a műfordítás, csak eszköz. Bevallom, azzal a hittel fordítottam le ezeket a verseket, hogy egykor majd eldobom őket. Hogy most megjelennek, puszta véletlen.

Egyik-másik bírálom az első kiadás megjelenésekor fölemlítette, hogy az antológiámban lévő minden versen át-átérzik tulajdon hangom. Ezt tudom. De nem is lehetett véka alá rejteni egyéniségem. Hogy a versbe mennyi szüremkedik be az átköltő szelleméből, az szinte ellenőrizhetetlen. Ha elzárja egyéniségét – ami sohase sikerül – ha el akarja zárni, akkor az a veszély fenyegeti, hogy lélek nélkül való nyelvgyakorlatot végez. Goethe és Byron, a két nagy kortárs, fordítgatta egymást. Goethe a Manfredet, németre, Byron a Faustot, angolra. Érdemes összevetni ezt a két fordítást, hogy a német Manfred nyelve mennyire fausti és az angol Faust mennyire manfredi. Más vitáim is voltak, különösen a műfordítás tartalmi és alaki hűségéről. Ezekről a kérdésekről kialakult véleményeimet – végleges fogalmazásban – itt közlöm, azzal a reménnyel, hogy a művelt magyar olvasót is érdeklik.

Lehet-e verset – egyik nyelvből a másikra – fordítani? Nem lehet. Miért nem? Egyszerűen ezért: désir például azt jelenti magyarul, hogy vágy, a francia szó ötbetűs és magashangú, a magyar szó négybetűs és mélyhangú. Ha pontosan fordítok, úgy, hogy egyetlen árnyalat se sikkadjon el, akkor a fordított szöveg majdnem azokat a fogalmakat kelti föl ugyan az olvasóban, mint az eredetié, de a fogalmak színe más lesz, merőben más, minthogy a szavak a versben nemcsak a fogalmak jegyei, hanem zenei értékek hangjegyei is. Az olvasót a költő nemcsak gondolattal óhajtja megragadni, hanem – legalább oly mértékben – érzékien is, hangokkal, összecsengéssel. Désir helyes értelmi fordítása tehát: vágy, de zenei fordítása inkább ez lehetne például: vezér. E két nehézség közt tétovázz az, ki idegen verset akar átültetni. Valahogy módot kell találnia, hogy mind a két követelménynek, az értelminek és a zeneinek is,

eleget tegyen. Ezért mosolygok, valahányszor egy versfordítás hűségéről hallok. Kihez, vagy mihez hű, a szótárhoz, vagy a vers lelkéhez? Fordítani nem lehet, csak átültetni, újrakölteni.

Vitatkozhatunk tehát arról, hogy a műfordítás egyáltalán jogosult-e, vagy sem. Ha azonban elismerjük a jogosultságát, akkor nem lehet és nem szabad a műfordítótól betű szerint való hűséget követelni. Mert a betű szerint való hűség hűtlenség. Minden nyelv anyaga különböző. A szobrász másképp oldja meg feladatát, hogyha márványból, vagy terrakottából, vagy fából kell kimintáznia egy alakot. Az anyagszerűség változtatást parancsol rá és a szobron mindig ketten dolgoznak: a szobrász és maga az anyag. Munkánk hasonló ehhez. Egy szobrot kell más anyagból kiformálni, egy zenedarabot kell más hangnembe, más hangszerre áttenni. Nekem is legnagyobb becsvágyam, hogy szép magyar verset adjak, mely az eredetit lehetőségig megközelíti. De a szó szerint való hűség és szépség többnyire ellenségek. Mert a versből épp a lelkét, a zenét veszi el. A költeményt a törvényszéki hites tolmács hűségével oly kevéssé lehet lefordítani, mint egy szójátékot. Újat kell alkotni helyette, másikat, mely az eredetivel lélekben, zenében, formában mégis azonos. Hamisat, mely mégis igaz. Műfordítani, annyi, mint gúzsbakötötten táncolni.

Ezért kell a költőnek – de a költő legyen a talpán, ki ilyesmire vállalkozik – teljes szabadságot adni és művészi, illetve bizalmi kérdésnek tekinteni, mit tart meg és vet el az eredeti szövegből. A műfordítás ennélfogva elsősorban kritikai munka. Aki foglalkozik vele, kell, hogy a szók és betűk karmesterének tudja magát, teljesen értse és érezze az eredetit, és pedig oly fölényesen, hogy szükség esetén – és erre mindig szükség van – változtatni is tudjon rajta, az eredeti szellemében. Verlaine Art poetique-je ezt mondja: „De la musique avant toute chose.” Zenét, zenét és újra zenét kívánt a költőktől. Ha pedig a költő egy-egy verset át akar ültetni, akkor tisztában van azzal, hogy nemcsak betűk és szavak állnak előtte, hanem hangjegyek is. A modern vers olyan, mint a libretto, csak zenéjével együtt teljes. Szöveget és zenét tehát együtt kellett lefordítania. És amint az új költészet felmentette a költőt attól, hogy a valóságot szolgaian másolja s jogot adott arra, hogy egyéni érzése szerint válogassa ki és hangsúlyozza azokat a részleteket, melyeket jellemzőnek érez, a fordítót se kötötte le; őnéki is módot nyujtott, hogy a verssel, ihlete anyagával oly szabadon rendelkezzen, mint költő az élettel. Így a fordító is önállóan mozog a keretek közt. Nem kucorogva és aggályosan hű a szöveghez, hogy a szelleméhez az maradhasson. Annyira szereti a verset, melyet megszólaltat, hogy átlelkesül tőle és bátorságot kap újramegformálására.

Nyilvánvaló, hogy minden műfordítás csak egyezmény, kompromisszum Eszmény és Valóság közt, megalkuvások sorozata, a feladat legügyesebb megoldása – ha úgy tetszik: -elmés csalás. Ebben a pörben a műfordító a bíró. Ő, aki tudja, hogy 100%-os átkölzés nincs, csak 80%-os és 95°%-os, állandóan kétségekkel bíbelődik. El kell ejtened a szöveg egy dúsan és érzékien-buja rímét. Ejtsd el, lehet, hogy itt az első szakban a gondolat tömör egyszerűsége fontosabb, de később, adandó alkalommal, a harmadik, vagy negyedik szakban a magyar összhangzatok lehetőségéből pótolnod kell és addig se feledd, hogy adós vagy vele. A forma szűkszavúságra kényszerít és három angol szót eggyel kell kifejezned? Tágítsd a jelentést, de akkor találj olyan szót, mely mind a hármat magában foglalja, vagy legalább is egyiknek se mond ellent. Van egy hüvelyknyi helyed, minthogy itt véletlenül a magyar nyelv tömörebb? Nosza, színezd és vidd tovább a verset, de úgy, hogy semmi csorba se essen rajta. Mindig tudnod kell, milyen nagy cél felé haladsz, de az apró betűkre – a göröngyökre is – vigyázz. Ilyen állandó résenlevés, csupa szem- és csupa fül-, csupa agy és csupa szív-munka, egyben analitikus és szintétikus összefogás a műfordítás.

Szememben mindenesetre a legfurcsább, a legizgatóbb nyelvi csoda. Verseket ad, melyeknek nem a tárgyuk, hanem lényegük (formájuk) változott meg és merőben új anyagokkal, egy idegen nyelv hangzóival és szavaival ugyanazt a hatást akarja kelteni, mint az eredeti. A műfordítás a művészetben az, ami a valóságban kísérlet, mely a természeti

jelenségeket mesterséges úton idézi elő. Ime, az üvegbura alatt fénypászmák villognak, mennydörgést hallani, ugyanolyant, mint a völgyekben és hegyekben s a villámról el kell ismerni, hogy villám, noha tudjuk, hogy csak gyantalemezekből született. Még az ózon illatát is érezhetjük, akárcsak fizikai szertárakban, villamos kisérletek után. Aztán láthatjuk kisérleti úton bebizonyítva – adoculosdemonstratum – hogy a költő mennyire képes megközelíteni az eszményt, melyet az ihlet pillanatában céloz. Itt az ihlető alkalom, az ideál nem egy hangulat hamar szétfoszló párája, melyre maga a költő sem emlékszik többé, miután versét megírta és beléje mentette azt, ami szólni serkentette, hanem az eredeti, egy vers, melyről a műfordító-költő másik verset ír. Nyomról-nyomra követhetjük őt az alkotás útján és figyelhetjük, mit adott fel a reája rótt feladatból, mit valósított meg. Ellenőrizhetjük – oly kézzelfoghatóan, mint sehol másutt – hogy a jó verset mi teszi jóvá és a rosszat, mi rosszá. Látjuk, hogy pompás költemények elhalaványodhatnak a fordításban, viszont a gyengék kiemelkedhetnek, egy árnyalat által. Az egyik nyelvben inger és izgatószer az a szókötés, mely a másikban már, vagy még nem az. Senkise kérheti tehát számon, mért épp ezt a verset szólaltattam meg és mért nem a másikat. A költőt nem lehet megróni azért, mert a fűszálról és rögről ír, s a tölgyről és hegyről hallgat.

Budapesten, 1921 január hóban.

Kosztolányi Dezső.

ANNETTE VON DROSTE HÜLSHOFF

Annette von Droste Hülshoff bárónő 1797-ben született, ősei birtokán, Hülshoff-on, Westfáliában. Regényes környezetben nőtt fel, távol a világtól, az ősi kastély regényes emlékei között. Emberek közé alig járt, mert kisleánykorától kezdve betegeskedett és szülei óvták minden megrázkódtatástól. Hat éves korában írta első versét. Később tudományokkal és művészettel foglalkozott. Külső élettörténete, melyet adatokban lehetne megrögzíteni, alig van. Csöndes, reménytelen, szerelmet érzett egy német költő – Levin Schückling – iránt, majd hogy elhatalmasodott rajta régi betegsége, a tüdővész, a bódeni tó mellett élt. 51 éves korában halt meg, 1848-ban. Sohase ment férjhez.

Droste Hülshoff a legnagyobb művészek közé tartozik. Érzésvilága gyengéd és álmatagon lágy, de eszközei férfiasak, kemények, nyelve merész és egyéni. Úgy érezzük, ennek az eseménytelen életnek minden fojtott vágyát, finomkodó, öreg-kisasszonyos érzékenységét s mélységes szenvedését is – hiánytalanul – átmentette művészetébe. Költészetében élte ki magát, igazán. Elisabeth Glück írja róla: „Drostet a legnagyobb német költőnőnek szokás nevezni. Úgy rémlik, ez a korlátozott dicséret nagyon is szerény, föltétlen dicsérettel szeretném őt illetni s minden országok és korok legnagyobb költőnőjének nevezném, mindazok között, kikről tudunk.” Ez a megállapítás közel jár az igazsághoz. Eredetiségben aligha vetekedhet vele költőnő. Megfigyelései döbbentően találóak, nyelve ma is eleven valóság, formái páratlanul változatosak. A német katholikusok nagy tisztelettel övezik őt, mert a német vallásos lírában úttörő szerepet vállalt s a katholicizmus szellemies és légies finomságát csodálatos versekben szólaltatta meg.

MUNKÁI. Das geistige Jahr (1851). Összegyűjtött versei Gedichte (Universal-Bibliothek)
Verseiből fordított: Vajthó László (Német antológia).

1.

ÁLMATLAN ÉJ

ÁLMATLAN ÉJ	DURCHWACHTE NACHT
Lehunyt a nap, bíbor-komoly[1] pompába s a hullámtaréj hegyén jött a bús ködgomoly, a csillagtalan éj! - Távolba messze zaj zizeg - most üt tízet.[2]	Wie sank die Sonne glüh und schwer! Und aus versengter Welle dann Wie wirbelte der Nebel Heer, Die sternenlose Nacht heran! - Ich höre ferne Schritte gehn, - Die Uhr schlägt Zehn.
Az élet ámolyog, lassan motozván, az ágyasházak most csukódnak ép; görény sunyítva illan a csatornán, és a padlás gerendájára lép,[3] álmos üsző bóbiskol el mogorván, ló rúgkapál az istállóba még, liheg-piheg, alélva fáradottan, majd elterül petyhüdt, bús hassal ottan.	Noch ist nicht alles Leben eingenickt, Der Schlafgemächer letzte Thüren knarren, Vorsichtig in der Rinne Bauch gedrückt, Schlüpft noch der Iltis an des Giebels Sparren, Die schlummertrunkne Färse murrend nickt, Und fern im Stalle dröhnt des Rosses Scharren, Sein müdes Schnauben, bis vom Mohn getränkt, Es schlaff die regungslose Flanke senkt.
Hogy illatoz az orgona, mily kábítón, mily áthatón, az ablakon oly zordon a fák[4] rajza, innen láthatom. A mutató előre megy! most tizenegy.	Betäubend gleitet Fliederhauch Durch meines Fensters offnen Spalt, Und an der Scheibe grauem Rauch Der Zweige wimmelnd Neigen wallt. Matt bin ich, matt wie die Natur! - Elf schlägt die Uhr.
Ó csoda-éber[5] szender, álomélet, átok vagy áldás, fájó, jóleső - harmat csókolta lázassá az éjet és a homály mint permeteg eső hűsíti az orcámat,[6] majd megéled a függöny-állvány és hintázva nő a padlaton a címer[7] a magasban mint polyp úszik,[8] imbolyogva lassan.	O wunderliches Schlummerwachen, bist Der zartren Nerve Fluch du oder Segen? - S' ist eine Nacht vom Thaue wach geküßt, Das Dunkel fühl ich kühl wie feinen Regen An meine Wangen gleiten, das Gerüst Des Vorhangs scheint sich schaukelnd zu bewegen, Und dort das Wappen an der Decke Gips, Schwimmt sachte mit dem Schlängeln des Polyps.
Agyamba zúgó vér kering! Föntzajt hallok, alattomost, recseg a kis asztalka, ing,	Wie mir das Blut im Hirne zuckt! Am Söller geht Geknister um, Im Pulte raschelt es und ruckt

[1] [VU1920] bibor-komoly
[2] [VU1920] tizet
[3] [VU1920] lép.
[4] [VU1920] a fák (előző sorban is megmaradt az „a”, nyomtatási hiba)
[5] [VU1920] Óh csoda éber
[6] [VU1920] hűsiti az orczámat
[7] [VU1920] czimer
[8] [VU1920] uszik

mint hogyha[9] kulcs nyitná ki most. Virraszt a fürge óra - már éjfélre jár.	Als drehe sich der Schlüssel um, Und - horch! der Seiger hat gewacht, S' ist Mitternacht.
Mily szellemhang ez? Gyöngén, félve lebben,[10] mint amikor[11] megzizzen a pohár, most visszafojtott sírás búg a csenden, s az orgonák panasza[12] szálldogál, tompábban, a könnyektől édesebben, viaskodik a vágy, a bús, sovár, - ó fülemile, ez nem éber ének, így csak álmukba[13] sírnak a szegények.	War das ein Geisterlaut? so schwach und leicht Wie kaum berührten Glases schwirrend Klingen, Und wieder wie verhaltnes Weinen, steigt Ein langer Klageton aus den Syringen, Gedämpfter, süßer nun, wie thränenfeucht Und selig kämpft verschämter Liebe Ringen; O Nachtigall, das ist kein wacher Sang, Ist nur im Traum gelös'ter Seele Drang.
Most kő gurul és hull a máz, reng a torony, a rozoga, manó zörömböl-kaparász,[14] gyors szélrohamtól mozog a fa lombos árnya mindenütt; - és egyet üt.	Da kollerts nieder vom Gestein! Des Thurmes morsche Trümmer fällt, Das Käuzlein knackt und hustet drein. Ein jäher Windesodem schwellt Gezweig und Kronenschmuck des Hains; - Die Uhr schlägt Eins. -
Hogy váltakoznak a felhő-gerezdek! Mint lámpa,[15] sírból kél elő a hold s a kék-acél utcán[16] a fénye reszket, az orgonákra lágyan lehajolt, minden levélkét szikrákban feresztett, az ablak rajza nyoszolyámra[17] folyt, s a sápatag sugártól levetítve,[18] a ráma közt a lombárny puha csipke.	Und drunten das Gewölke rollt und klimmt; Gleich einer Lampe aus dem Hünenmaale Hervor des Mondes Silbergondel schwimmt, Verzitternd auf der Gasse blauem Stahle, An jedem Fliederblatt ein Fünkchen glimmt, Und hell gezeichnet von dem blassen Strahle Legt auf mein Lager sich des Fensters Bild, Vom schwanken Laubgewimmel überhüllt.
Aludni vágyom csöndesen, míg[19] rám lehel a hold, a szűz,[20] s a suttogó gallyat lesem, vérembe tűz, a lombba tűz, fülembe dal és tompa nesz, - két óra lesz.	Jetzt möcht' ich schlafen, schlafen gleich, Entschlafen unterm Mondeshauch, Umspielt vom flüsternden Gezweig, Im Blute Funken, Funk' im Strauch Und mir im Ohre Melodei; - Die Uhr schlägt Zwei. -
És egyre tisztább ez a drága dallam, a kedves és a csengő nevetés.[21] Daguerreotypek rajzolódnak halkan a paplanomra s mind olyan mesés, fényes hajat látok, dús omlatagban,	Und immer heller wird der süße Klang, Das liebe Lachen; es beginnt zu ziehen, Gleich Bildern von Daguerre, die Deck' entlang, Die aufwärts steigen mit des Pfeiles Fliehen; Mir ist, als seh' ich lichter Locken Hang,

[9] [VU1920] minthogyha
[10] A Vasárnapi Ujság kiadásában: nyomtatási sajátosság, a gyöngén fölé beékeléssel helyezve
[11] [VU1920] a mikor
[12] [VU1920] panassza
[13] [VU1920] álmukban
[14] [VU1920] zörömböl, kaparász
[15] [VU1920] Mint lámpa sírból
[16] [VU1920] kék-aczél utczán
[17] [VU1920] rajza a nyoszolyámra
[18] [VU1920] levetitve
[19] [VU1920] mig
[20] [VU1920] szüz
[21] [VU1920] csengő nevetés

mint fénybogár tündöklik a szem és lassan, szelíden nedves kék lesz immár s egy szép fiú ül csöndbe[22] lábaimnál.	Gleich Feuerwürmern seh ich Augen glühen, Dann werden feucht sie, werden blau und lind, Und mir zu Füßen sitzt ein schönes Kind.
És föltekint, lelkes beszéd nézése, soha ily szemet, játszódva nyujtja[23] a kezét, majd visszarántja és nevet; kakasszó, az órám felel, hármat ver el.	Es sieht empor, so fromm gespannt, Die Seele strömend aus dem Blick, Nun hebt es gaukelnd seine Hand, Nun zieht es lachend sie zurück, Und - horch! des Hahnes erster Schrei! - Die Uhr schlägt Drei.
Hogy felriadtam, ó[24] te drága pajzán kép tovatüntél, mint a terhes éj! Szürkül az ég, magát köddel felajzván, nem szikráz a harmat se, a kevély[25] ezüstös holdnak rozsda van a pajzsán, és dünnyögés kel az erdőkbe, mély, az eszterhéjon fölcsivog a fecske, halkan, lidérces[26] mély álomba esve!	Wie bin ich aufgeschreckt - o süßes Bild Du bist dahin, zerflossen mit dem Dunkel! Die unerfreulich graue Dämmrung quillt, Verloschen ist des Flieders Thaugefunkel, Verrostet steht des Mondes Silberschild, Im Walde gleitet ängstliches Gemunkel, Und meine Schwalbe an des Frieses Saum Zirpt leise, leise auf im schweren Traum.
Az udvaron száll a galamb és a hajnaltól részegebb, kakas kukorít és alant vackán mocorog[27] már az eb;[28] istálló nyílik, döng a légy - az óra négy.	Der Tauben Schwärme kreisen scheu, Wie trunken, in des Hofes Rund, Und wieder gellt des Hahnes Schrei, Auf seiner Streue rückt der Hund, Und langsam knarrt des Stalles Thür, - Die Uhr schlägt Vier. -
Már ég kelet - ó nagy virradti tűz te! Hogy terjed-gerjed, minden énekel, a lanka és az erdő, összefűzve, az élettől gyöngyöt dob a kehely, a kasza csörren, sólyom száll, a büszke pagonyban fölzeng a friss kürti jel, és mint a jéghegy olvad el az álom a lángoló és perzselő határon.	Da flammts im Osten auf, - o Morgenglut! Sie steigt, sie steigt, und mit dem ersten Strale Strömt Wald und Haide vor Gesangesflut, Das Leben quillt aus schäumendem Pokale, Es klirrt die Sense, flattert Falkenbrut, Im nahen Forste schmettern Jagdsignale, Und wie ein Gletscher, sinkt der Träume Land Zerrinnend in des Horizontes Brand.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: –
MK2: pp. 8–11.,
VASÁRNAPI UJSÁG 1920. szeptember 26., LXVII. évf. 18. sz., p. 208.

MEGJEGYZÉSEK:

[22] [VU1920] csöndben
[23] [VU1920] nyújtja
[24] [VU1920] óh
[25] [VU1920] kevély,
[26] [VU1920] lidérczes
[27] [VU1920] vaczkán moczorog
[28] [VU1920] eb,

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az álmatlanságban töltött éjszaka fokozatos, érzékeny ábrázolása, ahol a természet, az emberi test, az álom és az ébrenlét határán mozgó érzékelés keveredik. Az éjszaka óráinak ütései keretezik a verset (10 órától hajnalig), Míg az eredeti szövegben az idő múlásának jelölésére a költő szinte kizárólag a *schlägt* igét alkalmazza, addig KD-nál jóval változatosabb kifejezésmódot figyelhetünk meg. Az idő múlását különféle igék és szerkezetek révén adja vissza, például: *üt*, *jár*, *ver el*, *most tizenegy*, *két óra lesz*. A lírai én tapasztalatai szubjektív, álomszerű jelenetekkel gazdagodnak. Az álom és valóság közötti határ elmosódik, különösen a hajnal előtti jelenéses, „Daguerreotypek" víziójában, ahol egy fiúalak jelenik meg, ami KD költészetének jellegzetes motívumait figyelembe véve (a gyermekkor állandó visszatérése és annak el nem engedése) a mű kiválasztásának és az antológiába való beépítésének a motivációját erősítik.
Verselés szempontjából mindkét mű rímelő strófákból áll (ababcc/abababcc), KD rímképe kissé szabadabb és időnként modernebb, míg az eredeti vers precízebb jambikus lejtésű, klasszikus német lírai hagyományt követ. Az időmérték és ritmus alkalmazása a német eredetiben következetesebb, a magyar változat helyenként szimultán alkalmaz zeneiséget és belső ritmust, kevesebb metrikai kötöttséggel.
Stilisztikailag mindkét vers gazdag metaforákban és szinesztéziákban – a szagok, hangok, fények összemosása érzékletesen idézi meg az álmatlanság szürreális atmoszféráját. KD fordításában megjelenik a kötőjeles nyelvi játék, amelynek a németben nincs nyoma: *bíbor-komoly, liheg-piheg, csoda-éber, zörömböl-kaparász, felhő-gerezdek, kék-acél, terjed-gerjed*

HEINRICH HEINE

Heinrich Heine 1797-ben született Düsseldorfban. Életrajzi adatai, melyek különben közismertek, röviden összefoglalva a következők: Szegény zsidó családból származott, elvégezte a gimnáziumot, aztán kereskedői pályára szánták, melyhez semmi hajlama sem volt. Gazdag nagybátyjának, Heine Salamonnak támogatásával a bonni, göttingai és berlini egyetemre járt, ahol jogot tanult, nyelvészeti és bölcseleti előadásokat hallgatott s ügyvédnek készült. 1825-ben kitért a keresztény vallásra. Aztán abbahagyta tanulmányait, Londonban, Münchenben, Olaszországban élt s 1831-ben Párizsba költözött, mely rá is – mint sok más költőre – nagy és varázsos hatást gyakorolt. Itt feledni igyekezett régi szerelmét, unokahúgát, Amáliát, s a német nehézkességet és vaskalaposságot. Poroszországból száműzték őt szabadelvű állásfoglalása miatt, s mint emigráns, cikkeket írt a francia kormány megbizásából, melyekért 4800 frank évi díjat kapott. Ezért a németek még ma sem tudnak megbocsátani neki. 1848-ban hátgerincsorvadás támadta meg, ágyba döntötte, a „matrác-sír" -ba. 1851-ben elvette feleségül Mirat Matildot. Halála előtt beleszeretett Selden Camillába, s hozzá írta – Mouche – utolsó, gyönyörű verseit. Költői hírnevét 1827-ben alapította meg a „Buch der Lieder"-rel (Dalok könyve), kis, pár szakos, bensőséges és elmét, finom és kesernyés dalaival, melyek az akkor divatozó, szélesen hömpölygő költemények között éppen egyszerűségükkel, csöndes voltukkal keltettek feltünést. Egyszerre világhíressé vált, az irodalmi érdeklődés és harc középpontjává, s az maradt élete végéig, sőt halála után is. Halála előtt írt versei: Letzte Gedichte (Utolsó költemények) a modern verskölteszet érdekes remekei közé tartoznak. A német közvélemény Heinet Goethe után a legnagyobb lírikusnak tartja.

Jelentőségét leméri szinte lehetetlenség. Alig élt költő, ki ilyen egyetemes hatást gyakorolt korára és nemzetére s az egész világra, a XIX. században végzetesen otthagyta nyomát, mely még ma, a XX. században is érezhető. Azt lehet mondani, hogy testté és vérré vált költészete, melyet a modern ember egyidőben öntudatlanul szívott magába s gondolatai és érzései rejtett csatornákon futottak el a föld minden népéhez és költőjéhez. Kezdetben Petőfire is hatott, de hatása egész nyilvánvaló Endrődi Sándorra, az olasz Stecchetti-re (Modern Költők III. kötet) és a spanyol Becquer Gusztávra (Modern Költők III. kötet). Ennek az általános népszerűségnek egyik oka nagy művészi értékén kívül az, hogy ő a szerelem költője. Párizsi sírja a montmartrei temetőben ma is zarándokhelye a fiataloknak. Újabban az impresszionista és szimbolikus költészet háttérbe szorította őt s hatása mintha megcsappant volna. Kiélezett, csattanóra járó dalocskái ma már nem mondanak annyit nekünk, mint apáinknak és anyáinknak, s az új-német irodalmárok erősen bírálgatják, nem politikai szempontból, mint a multban, hanem tisztán művészi szemszögből (Karl Kraus: Heine und die Folgen) és inkább prózáját olvassák. Ennek a hangulathullámzásnak azonban minden nagy költő alá van vetve. Heine halhatatlansága eleven valóság.

MUNKÁI. Első teljes kiadás, Hamburg, 1861. Heinrich Heine sämtliche Werke (I-IV.) Lipcse. Heine verseiből nagyon sokan fordítottak, egyidőben majdnem minden magyar költő átültette nyelvünkbe egy-két versét. Petőfi Sándor volt egyik első fordítója, de fordított tőle Szász Károly (Szász Károly műfordításai I.), Spóner Antal (Heine válogatott költeményei, 1894), Reviczky Gyula. Radó Antal. Endrődi Sándor úgyszólván egész életében foglalkozott vele s lefordította a Dalok könyvét (1892), az Északi tengerről szóló verssorozatot és nagyon sok más versét. Pásztói-Platthy: Heine-műfordítások (1907), Tenner Pál: Heine-dalok, Császár Imre: Heine költeményei (1910). Fordítói között megemlítjük még Bodrogh Pált (Idegen költők), Karinthy Frigyest, Vajthó Lászlót, de hangsúlyozzuk, hogy a névsor korántsem teljes.

IRODALOM. Ignotus (A Hét 1899, 50. sz.), Leipnik Nándor: Heine (Magyar Géniusz 1899, 50. sz.), Londesz Elek: A Dalok könyve (Pesti Napló 1899, 345. sz.), Bodrogh Pál: Heine

(Ország-Világ 1906, 9. sz.), Sebestyén Károly: Heine és a zsidóság (I. M. I. T. évkönyve 1914), Heller Bernát: Heine hatásainak egynémely nyomai Arany János műveiben (Nyugat 1920 április 15 – május 15).

2.

SZONETT

SZONETT	FRESKO-SONETTE AN CHRISTIAN S.[7]
Én nevetem a bárgyú,[1] bamba népet, Ki mint a borjú[2] az arcomba bámul. Én nevetem a rókát, aki szépet Hazudva szaglász, orvul és galádul. Én nevetem a majmot, aki képet Mutatva tolja föl[3] magát birául, Én nevetem a gyávát, aki tépett Bosszúval[4] les ránk a sötétbe, hátul. Mert hogyha boldogságunk már a porba És összetörnek minket és levernek És kincseink a lábunknál hevernek És a szívünk[5] vonaglik eltiporva, Mit összezúzott a baj és a jaj,[6] A vigaszunk a szép és vad kacaj.	Ich lache ob den abgeschmackten Laffen, Die mich anglotzen mit den Bocksgesichtern; Ich lache ob den Füchsen, die so nüchtern Und hämisch mich beschnüffeln und begaffen. Ich lache ob den hochgelahrten Affen, Die sich aufblähn zu stolzen Geistesrichtern; Ich lache ob den feigen Bösewichtern, Die mich bedrohn mit giftgetränkten Waffen. Denn wenn des Glückes hübsche Siebensachen Uns von des Schicksals Händen sind zerbrochen, Und so zu unsern Füßen hingeschmissen; Und wenn das Herz im Leibe ist zerrissen, Zerrissen, und zerschnitten, und zerstochen - Dann bleibt uns doch das schöne gelle Lachen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: –
MK2: p. 14.,
SZÍNHÁZI ÉLET 1918. május 26- tól június 2-ig, VII. ÉVF. 22. SZ. P. 29.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag: A lírai én harsány kacajjal reagál a világ kegyetlenségére, álszentségére, s még akkor is, amikor a boldogság porba hull, a szív összetörik, a nevetés marad az egyetlen „vigasz". A német szövegben hangsúlyosabb a „sors keze" által történő erőteljes pusztítás: *zerrissen, zerschnitten, zerstochen*; míg a magyar változat szelídebb képpel él: „összezúzott a baj és a jaj"
Verselés tekintetében mindkét költemény klasszikus petrarcai szonettforma: két négysoros (kvartin) és két háromsoros (tercina) egységre tagolódik, rímes, szabályos struktúrával.
Stilisztikailag a versek élnek az állatmetaforák sorozatával (borjú, róka, majom), amelyek groteszk képet rajzolnak a környező világról. A magyar fordítás szóhasználata élesebb („*orvul és galádul*", „*tépett bosszú*"). Mindkettőben kulcsmotívum a „nevetés", amely az önvédelem, a szabadság és a dac szimbóluma. KD megtartja a retorikai ismétléseket is: „*Ich lache ob – Én nevetem.*"

[1] [SZÉ1918] bárgyu
[2] [SZÉ1918] borju
[3] [SZÉ1918] fel
[4] [SZÉ1918] Boszuval
[5] [SZÉ1918] szivünk
[6] [SZÉ1918] Mit összezuzott a baj és a jaj ─
[7] Sonette III., Buch der Lieder, Junge Leiden

3.

1849 OKTÓBERÉBEN

1849 OKTÓBERÉBEN	IM OKTOBER 1849
Nem fújnak[1] a kemény szelek, Csönd van megint az otthonunkba; Germánia, a nagy gyerek, Örülhet a karácsonyfának újra.[2]	Gelegt hat sich der starke Wind, Und wieder stille wird's daheime; Germania, das große Kind, Erfreut sich wieder seiner Weihnachtsbäume.
Családot játszunk ─ s ami több, Az a kedélyünk ne ijessze ─ A békefecske visszajött, Fészket rak csöndesen a házereszre.	Wir treiben jetzt Familienglück - Was höher lockt, das ist vom Übel - Die Friedensschwalbe kehrt zurück, Die einst genistet in des Hauses Giebel.
Holdfénybe ring erdő, folyam, Nyugodt, szelíd párába[3] látom; Csak néha durran komolyan ─[4] Lehet, kupán lőtték egyik barátom.	Gemütlich ruhen Wald und Fluß, Von sanftem Mondlicht übergossen; Nur manchmal knallt's - Ist das ein Schuß? - Es ist vielleicht ein Freund, den man erschossen.
Tán fegyver volt kezében és Elfogták a szegény[5] bolondot (Nem minden ember oly merész, Mint Flaccus,[6] ki jókor kereket oldott).[7]	Vielleicht mit Waffen in der Hand Hat man den Tollkopf angetroffen (Nicht jeder hat soviel Verstand Wie Flaccus, der so kühn davongeloffen).
Dörög a táj. Egy ünnepély, Vagy tűzijáték,[8] Goethe-ünnep! ─ Sontag a sírjából[9] kikél, S mellette víg[10] rakéta tüntet.	Es knallt. Es ist ein Fest vielleicht, Ein Feuerwerk zur Goethefeier! - Die Sontag, die dem Grab entsteigt, Begrüßt Raketenlärm - die alte Leier.
Itt Liszt, a Franz, de ő okos, Él s nem fekszik véres-fehéren, Nem ölte meg horvát, orosz Magyarországon, künn a csatatéren.	Auch Liszt taucht wieder auf, der Franz, Er lebt, er liegt nicht blutgerötet Auf einem Schlachtfeld Ungarlands; Kein Russe noch Kroat' hat ihn getötet.
Lehullt[11] a végső bástya is, Magyarország vértől piros már ─ De Franz sértetlen, a hamis És a szablyája szekrényébe[12] rozsdál.	Es fiel der Freiheit letzte Schanz', Und Ungarn blutet sich zu Tode - Doch unversehrt blieb Ritter Franz, Sein Säbel auch - er liegt in der Kommode.

[1] [PHK1927] [AMN1928] fujnak
[2] [PHK1927] [AMN1928] ujra
[3] [PHK1927] [AMN1928] szelid párában
[4] [PHK1927] [AMN1928] komolyan,
[5] [PHK1927] Elfogták szegény
[6] [PHK1927] Flascus
[7] [PHK1927] [AMN1928] oldott.)
[8] [PHK1927] [AMN1928] tüzijáték
[9] [PHK1927] [AMN1928] sirjából
[10] [PHK1927] [AMN1928] vig
[11] [AMN1928] Lehull
[12] [PHK1927] – szekrénybe [AMN1928] – szekrényébe

Franz él s majdan mint hősi agg,[13] Csatáról szól, remegve, gyengén, Késői[14] unokáinak:[15] "Hejh,[16] hogy forgattam akkor harci pengém!"	Er lebt, der Franz, und wird als Greis Vom Ungarkriege Wunderdinge Erzählen in der Enkel Kreis - „So lag ich und so führt ich meine Klinge!“
Ha hallom ezt a szót: magyar,[17] Szűk[18] lesz a német plundra rajtam, Zúg[19] és dörög a zivatar És trombiták harsognak harci zajban!	Wenn ich den Namen Ungarn hör, Wird mir das deutsche Wams zu enge, Es braust darunter wie ein Meer, Mir ist, als grüßten mich Trompetenklänge!
A lárma lelkemig rivall, A régi-régi[20] hősi monda, Vasból való, vad[21] harci dal ─ A Nibelungok hullnak a porondra.	Es klirrt mir wieder im Gemüt Die Heldensage, längst verklungen, Das eisern wilde Kämpenlied - Das Lied vom Untergang der Nibelungen.
A hősi sor is ugyanaz, Ódon regék, oly ismerősök, Új[22] név, de régi a panasz, Mert ők a „bajnok és a büszke hősök.”[23]	Es ist dasselbe Heldenlos, Es sind dieselben alten Mären, Die Namen sind verändert bloß, Doch sind's dieselben „Helden lobebären“.
Őnekik[24] egy bús[25] végzet int - Zászlójuk a szélben dagad bár, Bukik a hős, szokás szerint[26] És győz az állati erő, a barbár.[27]	Es ist dasselbe Schicksal auch - Wie stolz und frei die Fahnen fliegen, Es muß der Held, nach altem Brauch, Den tierisch rohen Mächten unterliegen.
Lám az ökör elérte, hogy Szövetségese lett a medve ─ Szegény magyar[28] vigasztalódj, Ránk még gazabbak estek fenekedve.	Und diesmal hat der Ochse gar Mit Bären einen Bund geschlossen - Du fällst; doch tröste dich, Magyar, Wir andre haben schlimmre Schmach genossen.
Azok humánus bestiák, Akik kiszívják[29] a te véred. Tudod, kik tettek ránk igát? A farkas, a disznó s a ronda véreb.	Anständ'ge Bestien sind es doch, Die ganz honett dich überwunden; Doch wir geraten in das Joch Von Wölfen, Schweinen und gemeinen Hunden.

[13] [AMN1928] majdan, mint ősi agg
[14] [PHK1927] Késő
[15] [AMN1928] unokáinak: –
[16] [AMN1928] „–Hejh
[17] [AMN1928] ezt a szót magyar
[18] [PHK1927] [AMN1928] Szük
[19] [PHK1927] [AMN1928] Zug
[20] [PHK1927] A régi, – régi
[21] [PHK1927] [AMN1928] Vasból való vad
[22] [PHK1927] [AMN1928] Uj
[23] [PHK1927] Mert ők a bajnok és büszke hősök.
[24] [AMN1928] [PHK1927] Ő nékik
[25] [PHK1927] [AMN1928] bus
[26] [AMN1928] szerint,
[27] [PHK1927] állati erő a barbár
[28] [PHK1927] Szegény magyar,
[29] [PHK1927] [AMN1928] kiszivják

Mint ordít[30] és röfög, ugat, Úgy bűzlik[31] ez[32] a sok hatalmas, Nem állom undok szagukat ─ De csitt, beteg poéta, hallgass.	Das heult und bellt und grunzt - ich kann Ertragen kaum den Duft der Sieger. Doch still, Poet, das greift dich an - Du bist so krank, und schweigen wäre klüger.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: –
MK2: pp. 15-17.,
A PESTI HIRLAP KINCSESHÁZA 1927, P. 101.
AMERIKAI MAGYAR NÉPSZAVA 1928. március 15., XXIX. évf. 65. sz., p. 38.
KECSKEMÉTI KÖZLÖNY 1929. május 28-i (p. 4.) számában is közölték (dr. Csabai Jenő, Reviziót címen), de csak a 9-10-11. versszakot

MEGJEGYZÉSEK:

A lírai én a magyar szabadságharc bukását német szemszögből kommentálja, miközben a német kultúra (Goethe-ünnep, Liszt, Nibelungok) elemeit idézi.

Tartalmilag HEINE verse az 1849-es magyar szabadságharc leverésére reflektál., és KD ebben végig követi őt a fordításban. A költemény ironikus hangnemben mutatja be, hogyan tér vissza a „béke" Európába, miközben a magyar hősök elbuknak, és a „barbár erő" győzedelmeskedik. A lírai én együttérez a magyar néppel, és elítéli a civilizáltnak nevezett hatalmakat (orosz, osztrák elnyomók), miközben rámutat: a „hősök" mindig elbuknak, és a történelem ismétli önmagát.
Verselés szempontjából a német eredeti rímes, szabályos, négy soros strófákban íródott, gyakran jambikus lejtéssel, keresztrímekkel, a magyar változat mindezt hűen követi.
Stilisztikailag mindkét szöveg erőteljes iróniával él, különösen Liszt Ferenc alakja és a „hősies öreg" képe kapcsán, aki később mesél a sosem vívott harcról. A vers tele van utalásokkal („ökör"-Ausztria, „medve"-Oroszország, „a farkas, a disznó s a ronda véreb"-a szövetségesek, romlott politikai hatalom) és mitikus utalásokkal (Niebelungok, hősi eposzok), amelyek a múlt és jelen párhuzamát emelik ki. A „röfög, ugat, bűzlik" típusú kifejezések fokozottan naturalisztikusak, durvábban ábrázolják a „barbár" hatalmakat.

[30] [PHK1927] [AMN1928] ordit
[31] [PHK1927] [AMN1928] Ugy büzlik
[32] [PHK1927] az

EDUARD MÖRIKE

Eduard Mörike 1804-ben Ludwigsburgban született. Tübingenben lelkészkedett, majd Württemberg több városában, végül 1843-ban végleges állást kapott, Kleverschulzbachon. Boldogtalan családi életet élt, sokat betegeskedett. 1875-ben halt meg Stuttgartban.

A sváb költői iskola tagja, s Uhland, Schwab, Kerner, Hanff és Hölderlin társaságában legjelentékenyebb. Életében csak kisebb sikereket ért el. Igazi, el nem múló értékét pár évtizeddel ezelőtt fedezték föl, mikor az új német líra bontogatni kezdte szárnyát, s azóta egyik legnépszerűbb német költő. Csodálatos, fojtott bensőség, arányos szépség, templomi áhítat van verseiben.

MUNKÁI. Gedichte (Költemények). „Gesammelte Schriften" (Összegyűjtött munkái IV kötetben).

Verseiből fordított: Rózsa Ferenc, Szőcs Géza, Vajthó László (Német antológia).

4.

SZEPTEMBERI REGGEL

SZEPTEMBERI REGGEL	SEPTEMBER-MORGEN
Még ködben alszik lenn a rét s az erdő lombja, halkan: De nézd, foszol már fátyla szét, meglátod[1] édes, kék egét, s a lanka hömpölyögve ég a lenge, langy aranyban.	Im Nebel ruhet noch die Welt, Noch träumen Wald und Wiesen: Bald siehst du, wenn der Schleier fällt, Den blauen Himmel unverstellt, Herbstkräftig die gedämpfte Welt In warmem Golde fließen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: –
MK2: pp. 18–19.,
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Verselésében KD híven követi a német vers négy jambikus verslábból álló, ahogy a rímekben is hű az ABAAAB rímképlethez.

Stilisztikailag jelentős különbség, hogy a németben hangsúlyosan kétszer is megismételt és szóvégi, rímet meghatározó helyzetben lévő *die Welt* szónak a mellőzése, helyette ugyanis KD *a rét*, illetve a *lanka* szavakat használja, ami által jelentősen szűkíti a vers horizontját. Ugyancsak jelentős különbség a „forró” jelentésű német *warm* melléknév *langy*ként való fordítása.

[1] [VU1921] Meglátod

CHRISTIAN FRIEDRICH HEBBEL

Friedrich Hebbel Wesselburenben született 1813 március 18-án, Holstein hercegségben, Dániában. Szegény[1] kőműves gyermeke. Négy éves korában iskolába küldik. Elemi iskolai tanítója adja neki szegényes könyvtárából az első szellemi táplálékot. Tengődő apja már tizenkét éves[2] korában kőműves-munkára fogja a fiatal és álmodozó gyermeket. 1827-ben meghal apja és ettől kezdve kalandos úton-módon próbál szabadulni nyomasztó helyzetéből, a kis elmaradt fészekből. Mint ő maga írja: hol arra gondolt, hogy színésznek[3] áll be, hol egy hírneves iróhoz[4] folyamodott, máskor pedig egy fiatal muzsikussal akart világgá menni, de egyik terve sem sikerült és csak nyolc esztendő mulva, 1835-ben költözhetett Hamburgba. E nyolc esztendő alatt sokat tanult és lírai egyénisége kifejlődött. Vidéki lapokba és egy párizsi[5] divatlapba írogatott[6] verseket. Hamburgban csak egy esztendeig marad. Egy év mulva utazni megy. Heidelbergben jogi előadásokat hallgat, nem sokáig. Tovább utazik, Münchenben három nyomorult évet tölt. Sokat foglalkozik Goethe és Shakespeare drámáival. Verseket, novellákat irogat. 1838-ban meghal[7] édesanyja, vágyódik vissza Hamburgba és kedvenc kis kutyájával 1839 telén útnak is indul. Hamburgban megint nyomorúságban él, míg végre 1840-ben szinrehozzák[8] első sikert ért drámáját „Judith"-ot, 1842-ben adja ki először kötetben a verseit. Királyi ösztöndíjat kap, mely[9] lehetővé teszi, hogy Párizsba utazzon.[10] 1845-ben Bécsbe megy, ott véglegesen megtelepszik, megházasodik, elvesz egy színésznőt. 1863 december 13-án meghal.

Hebbelre úgy tekintenek, mint az uj[11] német dráma előkészítőjére, aki a naturalizmus útvesztőjéből új magaslatokra vezette a drámát és a szimbolizmus útját egyengette. „Hebbel szerint – írja Alfred Kerr – a jelentős cselekmény jelképes cselekmény." Erősen lírai vérmérséklet. Becses és érdekes naplója tele van lírai forgáccsal, meleg, ideges és különös ötletekkel, melyekből[12] gyakran sarjadztak versek. Ezeket az ötleteket sokszor viszontlátjuk drámáiban és egyéb írásaiban is.

MUNKÁI. Hebbels Werke I. rész Gedichte (Theodor Poppe kiadása, Berlin).

IRODALOM. Balázs Béla: Hebbel Frigyes pantragizmusa (Philologiai Közlöny 1908), Balázs Béla: Hebbel (Nyugat 1909), Kundt Ernő[13]: Hebbel Frigyes[14] (Uj Élet 1912), Feleki Géza[15]: Judith (Szinjáték 1910), Gyulai István[16]: Hebbel Frigyes (Renaissance), Bálint Lajos: Hebbel (Magyar Hirlap 1913 március 13), Barabás Ábel: Hebbel Frigyes (Budapesti Szemle 1913).

Hebbel több versét magyarra fordította Miklós Jutka.

---

[1] [MK1914] Szegény és küzködő
[2] [MK1914] tizenkétéves
[3] [MK1914] színésznek
[4] [MK1914] íróhoz
[5] [MK1914] párisi
[6] [MK1914] irogatott
[7] [MK1914] meghal az
[8] [MK1914] előadják
[9] [MK1914] amely
[10] [MK1914] Párisba utazzék
[11] [MK1914] új
[12] [MK1914] amelyekből
[13] MK1914 nem tartalmazza
[14] MK1914 nem tartalmazza
[15] MK1914 nem tartalmazza
[16] MK1914 nem tartalmazza

5.

A SÍR

A SÍR	DAS GRAB
Egyszerre ástam, ástam, Míg testem izma bírt: Ájult lidércnyomásban Ástam egy csúnya sírt.	Mir war, als müßt' ich graben Und grub gar tief hinab; Grub in die Läng' und Breite, Am Ende ward's ein Grab.
Bódulva vágyakoztam Édes jutalmamér, Mert tudtam, hogy a munkám Végén köszönt a bér.	War, weiß nicht wie, gezwungen, Hab's nimmer gern gethan, Doch sollt' ich, was ich wünschte, Zuletzt als Lohn empfah'n.
Fáradt karom lecsüggedt, Elkészültem vele És vágytalan-sötéten Hulltam magam bele.	Das Grab war aufgeworfen, Matt sank mir Arm und Bein, Ich hatte Nichts mehr zu wünschen Und legte mich selbst hinein.

SZÖVEGFORR.ÁSOK:
MK1: p. 285
MK2: pp. 21–22.,

MEGJEGYZÉSEK:
HEBBEL verse egy sír ásásának allegorikus képén keresztül jeleníti meg az emberi szenvedést, a kényszert, és a remélt jutalom hiábavalóságát.
Tartalmilag az eredeti mű és a fordítás lírai énje olyan munkáról számol be, amit eleinte belső indíttatásból vagy külső kényszerből végez, bízva valamilyen végső jutalomban. Ám mire a sír elkészül, a remény, a vágy is megszűnik, és a vers beszélője lemondóan „fekszik bele" a saját sírjába. Míg a magyar változatban a sírás vágyott jutalom reményében történik, a német változatban („weiß nicht wie, gezwungen") a kényszer hangsúlyosabb, a munka nem önkéntes. Mindkét szöveg végkövetkeztetése azonban azonos: a teljes kiüresedés és a halál elfogadása. („magam-selbst")
Verselési szempontból mindkét költemény négysoros strófákból áll, szimmetrikus szerkezetű, klasszikus formát követ. KD fordításában jellemző a keresztrím (ABAB) és a félrím (XAXA), míg a német versnél a rímképlet kevésbé szabályos, de szintén rímpárokra épül. A ritmusuk nyugodt, egyenletes, ami fokozza a vers végén megjelenő lemondó hangulatot.
Stilisztikailag mindkét vers egyszerű, közérthető nyelvezettel él, kevés költői díszítéssel. A hangulat sötét, melankolikus, már-már szimbolikus: a sír nemcsak fizikai, hanem lelki értelemben is értelmezhető. A fordításban erősebben jelen van az eksztatikus munkaélmény („bódulva vágyakoztam"), míg a német verzió tárgyilagosabb, visszafogottabb hangot üt meg. A magyar szöveg expresszívebb: „ájult lidércnyomásban", „vágytalan-sötéten hulltam" – ezek erőteljes képek, amelyek a testi és lelki összeomlást dramatizálják. A német változat jóval tárgyilagosabb és visszafogottabb: „Hab's nimmer gern gethan", „Matt sank mir Arm und Bein" – mintha tényközlést olvasnánk.

CONRAD FERDINAND MEYER

Conrad Ferdinand Meyer 1825 október 12-én született Zürichben. Apja történetíró. Meyer jogot tanult, de magánúton szenvedélyesen foglalkozott történelmi tanulmányokkal.[1] 1857 és 1858-ban Párizsban[2] és Rómában élt. Olyan kitünően beszélt és írt franciául, hogy sokáig habozott, nem tudta eldönteni, franciául vagy németül írjon-e. Csak férfikorában lépett fel. Érett írásai a német elbeszélő próza remekművei. Conrad Ferdinand Meyert Gottfried Kellerrel vetik össze: Meyer az arisztokrata, Keller a demokrata, Meyer a művészebb művész. Keller az emberibb. Küzdenie sohase kellett a kenyérért. Nyugodtan és teljesen a művészetnek adhatta minden idejét és erejét.[3] Halála előtt való éveiben többször elborult az elméje. 1898 november 28-án halt meg.

Meyer nemcsak elbeszélései által hírneves. Verseiben ugyanazt a finom[4] tárgyilagosságot,[5] öntudatos tartózkodást bámuljuk, mely[6] prózáját örökéletűvé teszi. Mégse hűvös versek ezek: tartózkodása[7] lírai, tárgyilagossága[8] az új líra legmagasabb célja felé mutat. A német modern versköltészet[9] őse Meyer. Mint lírikus[10] az örökkévalóság távlatából[11] nézi önmagát és a világot.

MUNKÁI. Zwanzig Balladen 1867 (Húsz ballada), Romanzen und Bilder 1871 (Románcok és képek), Gedichte 1882 (Költemények).

IRODALOM. Conrad Ferdinand Meyer nyelvéről és stílusáról (1910, Kner kiadása).[12]

Több versét magyarra fordította György Oszkár, Kéri Pál (Nyugat), Vajthó László (Német antológia) és Vargha Gyula.[13]

[1] [MK1914] stúdiumokkal
[2] [MK1914] Párisban
[3] [MK1914] és minden erejét
[4] [MK1914] diszkrét
[5] [MK1914] objektivitást
[6] [MK1914] amely
[7] [MK1914] a tartózkodása
[8] [MK1914] az objektivitása
[9] [MK1914] líra
[10] [MK1914] lirikus
[11] [MK1914] perspektivájából
[12] MK1914 ezt a bekezdést nem tartalmazza
[13] [MK1914] Több versét magyarra fordította Kéri Pál (Nyugat)

6.

HALOTTAK KARA

HALOTTAK KARA	CHOR DER TOTEN
Mi néma halottak örökre csatázunk, hatalmas a sírban[1] a mi sokaságunk. Mi szántjuk a földeket és ti arattok,[2] suhintva a rendet, emelve a sarlót, és mind, ami kezdet, örökbecsű[3] munka a földi kutakba ma átzubog újra,[4] szívünk[5] gyülöletje, szerelme szünetlen[6] még lüktet a földön a lázas erekben s mit felkutatánk, a tudás hegyi ormán a földi futás közepette ma kormány s hódít[7] a zenénk, a dalunk meg a képünk, babérkoszorúzva[8] halottan is élünk, keressük a célt[9] ma is, éjbe törődünk, mi sír[10] miriádjai! Térdre előttünk!	Wir Toten, wir Toten sind größere Heere Als Ihr auf der Erde, als Ihr auf dem Meere! Wir pflügten das Feld mit geduldigen Taten, Ihr schwinget die Sicheln und schneidet die Saaten, Und was wir vollendet und was wir begonnen, Das füllt noch dort oben die rauschenden Bronnen, Und all unser Lieben und Hassen und Hadern, Das klopft noch dort oben in sterblichen Adern, Und was wir an gültigen Sätzen gefunden, Dran bleibt aller irdische Wandel gebunden, Und unsere Töne, Gebilde, Gedichte Erkämpfen den Lorbeer im strahlenden Lichte, Wir suchen noch immer die menschlichen Ziele, Drum ehret und opfert! Denn unser sind viele!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 278.
MK2: p. 24.
A HÉT 1911. február 5. XXII. évf. 6/1091. sz. p. 82.
PESTI HIRLAP KINCSESHÁZA - A PESTI HIRLAP NAPTÁRA 1927, p. 452.
VILÁG 1916. május 9., VII. évf. 129. sz. p. 4. – Csupán verssorokat közöl belőle

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az elhunytak kollektív hangján szólal meg, hangsúlyozva, hogy a halottak öröksége élő erőként tovább hat a világban. Az üzenet egyértelmű: a halottak munkája, tudása, érzelmei és művészete ma is formálja az élők világát. A retorikai alaphelyzet hasonló: a halottak nem passzív nyugvók, hanem aktív, sőt erőteljes közösséget alkotnak. A magyar fordítás kicsengése erőteljesebb: „Térdre előttünk!”, míg a német „Drum ehret und opfert!” (Ezért becsületet és áldozatot). Mindkét vers közösségi többes szám első személyben szólal meg. A magyar fordítás nem követi az első két német sor ellentétét, miszerint a halottak serege több, mint az élők a Földön, vizeken. KD csak a halottak sokaságát említi.

[1] [H1911] [PHN1927] sirban
[2] [H1911] Szántott az ekénk, de ti vigan arattok
[3] [H1911] [PHN1927] örökbecsü
[4] [H1911] [PHN1927] ujra. [MK1914] újra.
[5] [H1911] Szivünk [PHN1927] szivünk
[6] [PHN1927] szünetlen,
[7] [H1911] [PHN1927] hódit
[8] [H1911] Babérkoszoruzva, [PHN1927] babérkoszoruzva
[9] [H1911] czélt
[10] [PHN1927] sir

Verselését tekintve a német vers szabályos páros rímekben íródott (pl. *Heere–Meere*, *Taten–Saaten*), amelyet követ a magyar változat is (pl. *képünk-élünk, törődünk-előttünk*), valamint a soronkénti 12-es szótagszámot is végig leköveti.
A stilisztikai jellemzőket vizsgálva a német szöveg klasszikusan emelkedett, retorikailag tiszta szerkezettel dolgozik, ismétlések és párhuzamok segítik a hangsúlyokat. KD fordítása modernebb, szenvedélyesebb tónusú, és több képzettársítást alkalmaz („szívünk gyülöletje”, „lázas erekben”).

7.

MÉG EGYSZER

MÉG EGYSZER	NOCH EINMAL
Még egyszer a hegyre ki, fürge legény - Hogy habzik a csermely, a víz csupa fény És villog a hó a tetők peremén.	Noch einmal Noch einmal ein flüchtiger Wandergesell – Wie jagen die schäumenden Bäche so hell, Wie leuchtet der Schnee an den Wänden so grell!
A déli, az északi szél idedül, És fönn az orom tetején elegyül. Merengek a régi időn egyedül.	Hier oben mischet der himmlische Schenk Aus Norden und Süden der Lüfte Getränk, Ich schlürf es und werde der Jugend gedenk.
Ó friss hegyi lég, üdítő lehelet! S te vérszínű rózsa a szikla felett, Kunyhó, min a füst koszorúja remeg -	O Atem der Berge, beglückender Hauch! Ihr blutigen Rosen am hangenden Strauch, Ihr Hütten mit bläulich gekräuseltem Rauch –
Szétoszlik a köd, a nehéz, keserű, Már éled az ég, kinyílik a derű És szárnyal a fényben a saskeselyű!	Den eben noch schleiernder Nebel verwebt, Der Himmel, er öffnet sich innig und lebt, Wie ruhig der Aar in dem strahlenden schwebt!
Keblébe szívem viszi föl-föl a sas, Az ég közelétől olyan sugaras, Borzasztja, deríti a büszke magas -	Und mein Herz, das er trägt in befiederter Brust, Es wird sich der göttlichen Nähe bewusst, Es freut sich des Himmels und zittert vor Lust –
De ott a vadász, ime látom is őt, A szürke tetőkön a szürke lesőt, Épp[1] most emelinti magasba a csőt.	Ich sehe dich, Jäger, ich seh dich genau, Den Felsen umschleichest du grau auf dem Grau, Jetzt richtest empor du das Rohr in das Blau –
Nem szállok a völgybe, úgy éget a láz - Most küldd a golyót ide, bérci vadász! Boldog vagyok! Épp[2] a szívembe találsz!	Zu Tale zu steigen, das wäre mir Schmerz – Entsende, du Schütze, entsende das Erz! Jetzt bin ich ein Seliger! Triff mich ins Herz!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 24-25.
A PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1926, XXXVI. évf. p. 208.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és KD fordítása is azonos motívumokat dolgoz fel: a lírai én utoljára indul fel a hegyre, ahol a természet szépsége – a habzó patak, a hó, a friss levegő – intenzív lelki élménnyé alakul. A vers végén drámai fordulat történik: a beszélő tudatosan

[1] [PHNN1926] Ép
[2] [PHNN1926] Ép

választja a halált, a vadász golyója által. A cselekmény íve a vágyakozástól a beteljesülésig, a halál megnyugtató elfogadásáig ível.
Verselés szempontjából mindkét vers szabályos ritmusú, jellemzően jambikus lejtésű, rímes sorokkal, háromsoros strófákban. A magyar vers rímei (pl. „*lehelet – felett – remeg*”), a németé pedig („*verwebt – lebt – schwebt*”)
Stilisztikailag a képek gazdagok és erőteljesek: a természet megszemélyesített („*habzik a csermely*”, „*éled az ég*”), a magashegyi világ a szabadság és a lélek emelkedettségének szimbóluma. A német változat kissé ünnepélyesebb („*himmlische Schenk*”, „*der göttlichen Nähe bewusst*”, „*Jetzt bin ich ein Seliger*”)

8.

AZ ÚTI SERLEG

AZ ÚTI SERLEG[1]	DER REISEBECHER
Tegnap, hogy az ócska szekrényt fölnyitottam a homályban, Mit apám adott még, úti serlegemre rátaláltam. És míg[2] halkan dudorászva[3] vén porát letisztogattam, Úgy rémlett, a bérci[4] szellő babrál zuzmarás hajamban, Úgy rémlett, zsendül a pázsit, mint ifjúi[5] álmaimban S minden csermelyek csobogtak, melyekből hajdanta ittam.	Gestern fand ich, räumend eines langvergeßnen Schrankes Fächer, Den vom Vater mir vererbten, meinen ersten Reisebecher. Währenddes ich, leise singend, reinigt ihn vom Staub der Jahre, War's, als höbe mir ein Bergwind aus der Stirn die grauen Haare, War's, als dufteten die Matten, drein ich schlummernd lag versunken, War's als rauschten alle Quelle, draus ich wandernd einst getrunken.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 25.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti és a fordítás egyazon élményt dolgoz fel: egy régi úti serleg megtalálása nosztalgikus emlékeket idéz fel a lírai énben. Az eredeti költemény és KD fordítása is a múltba való visszatekintést mutatja be, ahol a tárgy, a serleg, mint az emlékek szimbóluma jelenik meg. Az emlékezés által a természet képei elevenednek meg: bérci szellő, zsendülő pázsit, csobogó források – ezek mind a fiatalságot és az utazás szabadságát idézik.
Verselés szempontjából mindkét vers rímtelen, szabad versformát követ, mégis belső ritmusa, dallamossága révén költői hatást kelt. A magyar vers enyhén jambikus lüktetésű, míg a német változat is a dallamosságra épít, például a „*War's, als…*” kezdetű anaforikus szerkezetekkel fokozva a hangulati visszatérést a múltba.
A két szöveg **stilisztikailag** is szoros párhuzamban áll, erőteljes vizuális képek (zuzmarás haj, zsendülő pázsit), metaforák (az idő múlása, fiatalság) és hangulati elemek (nosztalgia, melankólia) dominálnak.

[1] [VU1921] Az uti serleg
[2] [VU1921] mig
[3] [VU1921] dúdorászva
[4] [VU1921] bérczi
[5] [VU1921] ifjui

9.

MENEDÉKHÁZ

MENEDÉKHÁZ	HOHE STATION
Ott, hol az út kanyarul,[1] alacsony hegyiház a lakásom -[2] Posta[3] se jő[4] ide már, végre magam lehetek. Ablakomon figyelek ki az alkonyodó levegőbe, Semmi nesz! A harkály fönn a fenyőn kalapál. Könnyű[5] iramlással fut a réteken át az evetke, Hancurozik[6] vidoran; itt a szabadba nagy úr.[7] Jaj! De mi zaj riadoz? Mi süvölt a magasba: „Merénylet!" „Bismarck még haragos!", „Holnap a pápa fogad!" Mért ez a hír? Ni az ablak alatt egy csésze fehérlik! Reszket a drót huzala, zizzen a villamos ár, Mint a nagy emberiség testében a lelkes ütőér,[8] Völgyöleken, hegyen át hordja a lázas időt.	Hoch an der Windung des Passes bewohn ich ein niedriges Berghaus – Heut ist vorüber die Post, heut bin ich oben allein. Lehnend am Fenster belausch ich die Stille des dämmernden Abends Rings kein Laut! Nur der Specht hämmert im harzigen Tann! Leicht aus dem Wald in den Wald hüpft über die Matte das Eichhorn, Spielend auf offenem Plan; denn es ist Herr im Bezirk. Jammer! Was hör ich? Ein schrilles Gesurre:"Gemordet ist Garfield!" „Bismarck zürnt im Gezelt!" „Väterlich segnet der Papst!" Schwirrt in der Luft ein Gerücht? Was gewahr ich? Ein schwärzliches Glöcklein! Unter dem Fenstergesims bebt der elektrische Draht, Der, wie die Schläge des Pulses beseelend den Körper der Menschheit, Durch das entlegenste Tal trägt die Gebärde der Zeit.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 26.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból a fordítás és az eredeti szöveg hasonló, de nem teljesen azonos. A német eredeti konkrét történelmi utalásokat tartalmaz: megemlíti James A. Garfield amerikai elnök meggyilkolását, Bismarck haragját és a pápa áldását. A magyar fordítás ezeket részben elhagyja vagy általánosítja – Garfield nevét például nem említi, csupán annyit ír: „*Merénylet!*"

[1] [VU1921] út kanyarul alacsony
[2] [VU1921] a lakásom
[3] [VU1921] Pósta
[4] [VU1921] jön
[5] [VU1921] Könnyü
[6] [VU1921] Hanczurozik
[7] [VU1921] nagy úr!
[8] [VU1921] ütőér

Ezáltal a magyar változat kevésbé kötődik az adott történelmi pillanathoz, inkább általánosabb, szimbolikusabb hatást kelt. Emellett KD szövege néhány új képet is bevezet (például a „csésze" az ablak alatt), amelyek nem szerepelnek az eredetiben, így a fordítás inkább átköltésnek tekinthető, mintsem szoros másolatnak. Ugyanezen kifejezésnél ellentét is tapasztalható: csésze fehérlik – schwärzliches Glöcklein (feketés harang)

Verselési szempontból mindkét vers szabadvers, azaz nem követ kötött metrumot vagy rímképletet. Azonban a magyar változat ritmusa gyorsabb, tagoltabb, és erősebben épít az igei dinamizmusra („*fut a réteken át az evetke*", „*reszket a drót huzala*"). A német szöveg ezzel szemben hosszabb, gördülő sorokkal dolgozik, a természet és az események leírása inkább elmélkedő, szemlélődő jellegű. Az enjambement, vagyis a soráthajlás mindkét szövegben előfordul, de a magyar fordítás jobban törekszik a belső ritmus fenntartására és a képek élesebb tagolására.

Stilisztikai szempontból a két szöveg különböző hangulatot áraszt. A német vers nyelvezete patetikusabb, filozofikusabb: például a távíródrótot az emberiség testében lüktető „ütőérhez" hasonlítja – ez a metafora a magyar változatban is megjelenik, de lágyabb, költőibb formában. A fordítás gyakran játékosabb nyelvezetet használ („*Hancurozik vidoran*"), ami könnyedebbé teszi a természet ábrázolását.

10.

SIRÁLYOK

SIRÁLYOK	MÖWENFLUG
Fönn a gőgös, szürke szikla mellett víg sirályok csöndesen kerengtek, lengő szárnyon büszke lég-királyok, hófehér úton kevély sirályok, s lenn a mélybe, zöld tengerhabokban a vén sziklacsúcs bókolt nyugodtan és borzongtak a szárnyak fehéren és csatáztak villogón a mélyen. És a víz a kék ég sok hajósát oly híven tükrözte lebegőben, hogy a vízben és a levegőben egybeolvadt álom és valóság.	Möwen sah um einen Felsen kreisen Ich in unermüdlich gleichen Gleisen, Auf gespannter Schwinge schweben bleibend, Eine schimmernd weiße Bahn beschreibend, Und zugleich in grünem Meeresspiegel Sah ich um dieselben Felsenspitzen Eine helle Jagd gestreckter Flügel Unermüdlich durch die Tiefe blitzen. Und der Spiegel hatte solche Klarheit, Daß sich anders nicht die Flügel hoben Tief im Meer, als hoch in Lüften oben, Daß sich völlig glichen Trug und Wahrheit.
Megriadtam, most vettem csak észre, a Való s Visszfény milyen[1] rokon s félve kérdtem ott a partokon,[2] a szárnycsattogó zavarba nézve: És te? Szárnyakon röpül-e tested? Vagy tükörkép vagy, csalóka festett? A lelked csak színes ködbe illan? Vagy tüzes vér forr-e szárnyaidban?	Allgemach beschlich es mich wie Grauen, Schein und Wesen so verwandt zu schauen, Und ich fragte mich, am Strand verharrend, Ins gespenstische Geflatter starrend: Und du selber? Bist du echt beflügelt? Oder nur gemalt und abgespiegelt? Gaukelst du im Kreis mit Fabeldingen? Oder hast du Blut in deinen Schwingen?

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 280.
MK2: pp. 26-27.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti és a fordítás ugyanazt a természeti képet bontja ki: a sirályok körözését a tengerparti sziklák fölött, valamint a víz tükröződésében megjelenő látvány kettősségét. Mindkét vers a valóság és illúzió, az érzékelhető világ és annak tükörképe közti határ elmosódását tematizálja. A magyar fordítás azonban sokkal személyesebb, erősebben jelenik meg benne a lírai én belső reakciója – a felismerés, hogy a „*Való s Visszfény milyen rokon*”, szorongással tölti el a lírai ént. Ezzel szemben a német eredeti inkább egy külső megfigyelő pozícióját tükrözi: ott a „borzongás” (*„Grauen”*) nem belső vívódásból fakad, hanem inkább a látvány hatására kialakuló csodálkozásként jelenik meg.
Verselés szempontjából KD fordítása teljesen követi a német szöveget, amely szabályos szerkezetű, páros rímekkel (AABB) – néhol keresztrímmel ─ kiegyensúlyozott nyugalmat.
Stilisztikailag a lírai én megszólítja a lényt („*És te? Szárnyakon röpül-e tested?*”). A kérdés közvetlenül a sirályhoz szól, de áttételesen a létezés természetére vonatkozik. A németben a beszélő önmagát kérdezi: „*Und du selber?*”, a reflexió inkább belső monológ, a megszólítás

[1] [MK1914] minő
[2] [MK1914] partokon

halványabb, inkább önkérdezés. A magyar változat sok díszítő jelzővel dolgozik („*gőgös, szürke szikla”,* „*büszke lég-királyok*”*, „tüzes vér*”), erős emelkedettséggel.

11.

A RÓMAI KÚT

A RÓMAI KÚT	DER RÖMISCHE BRUNNEN
Felszökken a víz s átfolyik a márvány-csésze öblibe, túlcsordul most a második s vizét[1] zuhogva önti le; megtölti ez a másikat s már víz pezseg a mélyiben mindegyik vesz, mindegyik ad, árad s pihen.	Aufsteigt der Strahl und fallend gießt Er voll der Marmorschale Rund, Die, sich verschleiernd, überfließt In einer zweiten Schale Grund; Die zweite gibt, sie wird zu reich, Der dritten wallend ihre Flut, Und jede nimmt und gibt zugleich Und strömt und ruht.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 279.
MK2: p. 27.
ÉLET 1913. február 2., V. évf. 5. sz., p. 152.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti és a fordítás egy római lépcsőzetes díszkút működését írja le: a víz felszökken, majd sorra telnek meg és ürülnek ki a márványcsészék, szimbolikusan ábrázolva az adni és kapni, az áramlás és megnyugvás egyensúlyát. A magyar fordítás hűen követi az eredetit, és átülteti azt a mélységet, amelyben a kút a természetes rend, az élet körforgásának képeként értelmezhető. Megtartja a formát, a képet és az egyensúlyt megalkotó paradoxont is (nimmt-gibt, ad-vesz)
Verselés szempontjából a német vers négy kereszt rímű (ABAB CDCD), jambikus lejtésű sorból áll, nyolc soros szimmetriája pedig a kút tagoltságát is tükrözi. KD magyar „fordítása" szintén nyolcsoros, az eredeti rímképletet lekövető, ritmusa lendületes és követi az eredeti forma feszességét.
Stilisztikailag a német eredeti klasszikusan tömör, emelkedett nyelvezetű. Képalkotása világos, szinte építészeti pontosságú, ahogy a víz útját követi. A magyar fordítás e képiséget megőrzi, sőt, bizonyos pontokon poétikusabban hat: „*pezseg a mélyiben*" vagy „*zuhogva önti le*" dinamikusabbak, mint az eredeti „*wallend ihre Flut*". A fordítás így nemcsak követi, hanem gazdagítja is a képet, miközben a vers filozofikus nyugalma – az „*árad s pihen*" – hűen tükrözi az eredeti „*strömt und ruht*" záró ellentétpárját.

[1] [É1913] vízét

12.

ÉJI HANGOK

ÉJI HANGOK	NACHTGERÄUSCHE
Múzsa,[1] szólj a bús zenebonáról, mely csiklandja álmatlan fülünket! - Most az ebek kedves csaholása, aztán az órák zajos ütése, aztán a halászok párbeszéde, aztán? Semmi, csak a láthatatlan, véghetetlen csönd szellemzenéje, mint a fiatal mell pihegése, mint a mély kút messze mormolása, mint a tompa evezőcsapások, mint az álom nesztelen jövése.	Melde mir die Nachtgeräusche, Muse, Die ans Ohr des Schlummerlosen fluten! Erst das traute Wachtgebell der Hunde, Dann der abgezählte Schlag der Stunde, Dann ein Fischer-Zwiegespräch am Ufer, Dann? Nichts weiter als der ungewisse Geisterlaut der ungebrochnen Stille, Wie das Atmen eines jungen Busens, Wie das Murmeln eines tiefen Brunnens, Wie das Schlagen eines dumpfen Ruders, Dann der ungehörte Tritt des Schlummers.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 282.
MK2: pp. 27-28.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti és a fordítás a csendes éjszaka hangjait sorolja fel – egy ébren lévő fül figyeli a sötét nyugalomban felhangzó zajokat: a kutyaugatást, az órák ütését, a halászok halk beszélgetését. Ezek után azonban elmélyül: már nem konkrét hangokat hallunk, hanem a csend „szellemzenéjét", az érzékelés határán mozgó neszeket – így az éjszaka a fizikai valóságból átlép a lélektani és álomszerű térbe. KD magyar szövege hűségesen követi ezt az ívet, ám a „semmi" és a „láthatatlan, véghetetlen csönd" szóképe még emelkedettebb, szinte metafizikai mélységbe vonja az éjszakát.
Verselés szempontjából az eredeti vers tízsoros, szabályos metrummal és gazdag, de visszafogott rímeléssel él. KD ezt hűen követi.
Stilisztikailag Meyer német szövege tömör, klasszikusan kimért, érzékeny kontrasztot teremt a hangok és a csönd között. Kosztolányi ezt a kontrasztot gazdag képekkel erősíti: „*mint a fiatal mell pihegése*", „*mint a mély kút messze mormolása*" – ezek nem puszta fordításai az eredeti hasonlatoknak, hanem érzékletesen magyarított költői képek. Az álom „nesztelen jövése" a német „*ungehörte Tritt*"-jét (a „nem hallott lépését") mély líraisággal ruházza fel.

[1] [MK1914] Múzsa szólj

13.

ÚJÉVI HARANGZÚGÁS

ÚJÉVI HARANGZÚGÁS [1]	NEUJAHRSGLOCKEN
A morajlás a levegőn átszáll, hajladoz a szélben,[2] mint virágszál. Csendbe csengő, halkan tovahangzó[3] és dagad a mélyből új harangszó. Végtelen sok, mint a szél[4] s a pára![5] Nincsen partja és nincsen határa.[6]	In den Lüften schwellendes Gedröhne, Leicht wie Halme beugt der Wind die Töne: Leis verhallen, die zum ersten riefen, Neu Geläute hebt sich aus den Tiefen. Große Heere, nicht ein einzler Rufer! Wohllaut flutet ohne Strand und Ufer.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 281.
MK2: p. 28.
ÉLET 1913. január 5., V. évf. 1. sz., p. 28.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti és a fordítás az újév hajnalának hangulatát ragadja meg, különösen a harangszó szimbolikáján keresztül. A német eredeti a levegőben morajló, szélben hajladozó harangzúgást ábrázolja, melyből „új harangszó" emelkedik ki, egyfajta megújulást, friss kezdetet jelezve. KD fordítása hűen visszaadja ezt a képet, azonban a „hajladoz a szélben, mint virágszál" hasonlat finomabbá és költőibbé teszi a hangulatot, a természetes, lágy mozgást hangsúlyozva. Az eredeti „*Große Heere, nicht ein einzler Rufer*" sora („*Nagy seregek, nem egyedüli kiáltó*") a magyarban „*Végtelen sok, mint a szél s a pára*" formában jelenik meg, itt Kosztolányi a harangszavak tömegét a természet végtelenségéhez hasonlítja, ezzel fokozva az ünnep nagyságát.
Verselési szempontból a német eredeti 6 soros, jambikus lejtésű, könnyed, folyékony hangzást mutat. A magyar változat is 6 soros 3 versszakban, az eredeti páros rímeket követi („átszáll–virágszál", „tovahangzó–harangszó)
Stilisztikailag KD fordítása nagyobb teret ad, a német große Heere (nagy seregek), Kosztolálnyi kitágítja ennek sokaságát: „végtelen sok".

[1] [É1913] Új évi harangzúgás
[2] [É1913] szélbe
[3] [É1913] tovahangzó,
[4] [É1913] a hab
[5] [É1913] a pára,
[6] [É1913] határa ...

DETLEV VON LILIENCRON

Báró Detlev von Liliencron 1844 június 3-án született Kielben. Liliencron testestől-lelkestől katona volt. Hadnagyi napjaira szívesen gondol vissza: „Ó, hadnagyi időm! – írja. – Az a vidám frisseség és délcegség,[1] az a sok kedves barát és cimbora, az a sok rózsás nap, az a keménnyé acélosodott kötelességérzet és szigorú önfegyelem!" Szerette hivatását. A porosz hadsereggel együtt harcol Ausztria és Franciaország ellen. Mint kapitány sok helyen megfordul. 1889-ben kezd írni, s ekkor már kész művész. Első verseskönyve nagy feltünést[2] kelt. Természetért[3] rajongó, egészséges, vidám versei az utánzókkal és finom utánérzőkkel szemben visszahatás.[4] Ami azonban ma természetes, akkor idegenszerű volt és ezt a jámbor és friss optimistát „dekadens"-nek keresztelték el. Verseskönyvei egyre növekvő hatást gyakoroltak. Költői hírneve tetőfokán Münchenben lakott. Később visszaköltözött szülővárosába, évekig élt Hamburg mellett, nyugodt[5], boldog életet. 1909-ben halt meg.

Detlev von Liliencron származására nézve északnémet. Az északnémet pusztaságokat, az északnémet lelket[6], a katonaélményeit festi. 1879-ben – a német líra megújhodása korában – tűnt föl és a németek őt tekintik az első kifejezetten modern[7] költőnek. Tárgyai[8] még régiesek, sok diákos humor és kedély van bennük (ez különösen huszonkilenc[9] énekes époszában[10] és emlékirataiban[11] nyilatkozik meg), de már észreveszi a nagyvárost és a hétköznapokat a költészet zománcával vonja be. Szempontjai nem magasak: az egész életről nincs különösebb[12] mondanivalója. Egy-egy mozzanat[13] ragadja meg, igen erősen:[14] impresszionista. Gondolkozása alig különbözik a német katonatisztekétől: az érzése azonban egy költőé és szeme,[15] friss látása egy művészé.

Nagysága abban volt, hogy egyszerűen látott. Majdnem mindent észrevett. Engedelmesen és szelíden hullottak szemébe a tárgyak képei és torzítás nélkül mutatta. Egy befogadó, aki mégis alkot. Költő, aki szelíd médiuma a világnak. Nem átformáló, továbbfejlesztő és magyarázó, csak újraalkotó. Békés tükör a szeme és nem domború, vagy[16] homorú lencse. Amit lát, frissen, egészségesen a papírra veti, nem torzítja el érzékein.[17] Olyan[18] kedély, mely[19] a külső világról nyugtató[20] híradásokat kap, mását annak, ami előtte van, nem töpreng, hanem mosolyogva vesz tudomásul életet és halált. Az élet? Előttünk van. A halál? Eljön értünk. Minden egyszerű. Nincs jelkép[21] és probléma. Csak szemünkkel[22] láthatunk. Költészete a szem költészete.

---

[1] [MK1914] snájdigság
[2] [MK1914] feltűnést
[3] [MK1914] A természetért
[4] [MK1914] reakció
[5] [MK1914] harmonikus, nyugodt
[6] [MK1914] pszichét
[7] [MK1914] kifejezetten-modern
[8] [MK1914] Témái
[9] [MK1914] tizenkét
[10] [MK1914] víg époszában
[11] [MK1914] az emlékirataiban megjegyzés: Leben und Lüge című
[12] [MK1914] nincs mondanivalója
[13] [MK1914] momentum
[14] [MK1914] intenzíven
[15] [MK1914] a szeme
[16] [MK1914] domború vagy
[17] [MK1914] nem szűri át érzésein
[18] [MK1914] Egy ilyen
[19] [MK1914] amely
[20] [MK1914] csak nyugtató
[21] [MK1914] szimbolum
[22] [MK1914] a szemünkkel

Nem érezte magát feltétlenül és mindig költőnek. Bölcs mosolygással nézte a verseit, a művészet fáradságát, kedvesen játszotta[23] a műkedvelőt,[24] mert tudta, hogy a rímeken kívül sok-sok minden van még a világon. Vannak elfinomult idegű művészek, kik[25] annyira magukba mélyednek, hogy fejük felett összecsapnak az álmok hullámai. Ő nem ilyen. Az élet nagy és gazdag. Látása is katona-látás. Nagy távolságokat ölel át egy tekintettel. Egy képet rögzít[26] meg a maga durva mivoltában.[27] Pontos, határozott,[28] néha aggályos.[29] A „vers libre”-t nem ismeri. Kerüli a különködést és a nőies illatszert.[30] Sorai katonásan marsolnak előre. Néha a katonabanda ütemére[31] emlékeztet verseinek muzsikája. Még a csinnadrattát is kihallani. Egy bohókásan jó rím úgy csap bele a hangulatba, mint a cintányér csörömpölése, vagy a nagydob. Szereti a mestervágást.[32] Verekedő, kackiás, bátor. A kétségbeesése már szitkozódás. Öröme hurrá-kiáltás.

Az új német irodalom vele kezdődik s vele epocha – az átalakulás kora – zárul be. Évtizedekig volt zászlótartója a küzdelemnek s szerencsésen össze tudta hangolni a multat a jövendővel és a harckiáltásokat régimódi, kissé öreges kedvességgel tompította. A süllyedő bárkáról minden kincset átmentett a Stürmerek modern gőzösére. Higgadt bölcsesség[33] és kiábrándult tudás gyakran kisért[34] költészetében. De nem szégyelte szíve természetes és gazdag melegségét. Még a könnyet se titkolta, becsülethez is juttatta. Családias, hosszú estékről, napfényes szüretekről, háborúkról, hagyományokról, ősökről újhangú eclogákat[35] írt. Innen az a fűszeres[36] zamat, mely[37] minden versében az ódonság és újszerűség[38], a tegnap és ma[39] testvéresüléséről, de mindenekelőtt az ő áthidaló, békítő munkájáról ad hírt.

Övé volt majdnem minden, ami a legújabbaké. De övé volt a humor és a patriarkális[40] kedély utolsó aranya is.

MUNKÁI. Adjutantenritte 1884, Gedichte (Költemények) 1889, Der Heidegänger 1891, Neue Gedichte 1893, Ausgewählte Gedichte 1896, Poggfred 1896, Kampf und Spiele, Kämpfe und Ziele 1897, Nebel und Sonne 1900, Bunte Beute 1903, Balladenchronik 1906. Összes munkái nyolc kötetben 1911-ben jelentek meg.

IRODALOM, Gerő Ödön: Liliencron (Pesti Napló), Kosztolányi Dezső: Jegyzetek Detlev von Liliencronról (A Hét 1909).

[23] [MK1914] affektálta
[24] [MK1914] dilettánst
[25] [MK1914] akik
[26] [MK1914] rögzit
[27] [MK1914] realitásában
[28] [MK1914] korrekt
[29] [MK1914] pedáns
[30] [MK1914] parfümöt
[31] [MK1914] ritmusára
[32] [MK1914] bravurt
[33] [MK1914] bölcseség
[34] [MK1914] kísért
[35] [MK1914] eklogákat
[36] [MK1914] pikáns
[37] [MK1914] amely
[38] [MK1914] az újszerűség
[39] [MK1914] a ma
[40] [MK1914] patriárkális

Versfordítói: Babits Mihály, Barát Menyhért, Faith Fülöp, Franyó Zoltán, Honti Irma, Kiss Arnold, Kún József, Lányi Sarolta, Lányi Viktor, Meskó Barna, Ormos Ede, Rédey Tivadar, Szilágyi Géza, Telekes Béla, Vajthó László.[41]

[41] [MK1914] Verseiből fordított: Szilágyi Géza, Babits Mihály (kézirat), Telekes Béla, Ormos Ede, Lányi Viktor, Binét Menyhért és még sokan.

14.

A KAMCSATKAI KÖLTŐ

A KAMCSATKAI KÖLTŐ	DICHTERLOS IN KAMTSCHATKA
Tűrj. Légy a bánatod ura, [1] Ez a keserű[2] pilula.	Geduld, Poet, und nichts gemuckst! So heißt die Pille, die du schluckst.
Csak mondj le, gyüljön a piszok, Gúnyoljanak[3] a kóficok.	Entsagung, in der Ecke stehn, Von jedem Laffen falsch gesehn.
Ha sírsz,[4] hogy gyatra, rossz a koszt, Néped még kenyeret se oszt.	Dein Volk, wenn dich Diät geplagt, Hat dir, wie stets, das Brot versagt.
Kétségbe estél s azután Csúfolnak[5] és néznek bután.	Verzweiflung, und noch obendrein Verlacht, verhöhnt, verspottet sein.
"A publikum, a publikum!" Majd ő fog megsegítni,[6] bumm.	„Das Publikum, das Publikum!“ Ja, hat sich was mit Publikum.
"A kritikus, a kritikus,"[7] Milyen öröm, mily égi juss.	„Der Kritikus, der Kritikus!“ Na, das ist erst der Hochgenuss.
"Haló porodba hódítasz."[8] Patvarba, gyönyörű vigasz.[9]	„Der Nachruhm bringt dir manchen Toast!“ Nun wahrlich, auch ein schöner Trost.
"Király a költő mindahány."[10] Míg él bohóc e bús hazán.[11]	„Der Dichter ist ein König traun.“ Er ist im Vaterland der Clown.
Száz év multán - megeshet ez - Jön egy tanár és fölfedez.	Vielleicht nach hundert Jahren Schicht Zieht ein Professor dich ans Licht.
Lesz fecsegés és locsogás, Hogy mily mesés és mily csodás.	Und hin und her wird dann geredt, Und du wirst um und um gedreht.
Dicsérnek, szidnak egyaránt, A koporsóban ez se bánt.	Viel Lärm, Bumbum, Radau, Juchhei: Im Sarg ist alles einerlei.
És bár a világ lelkesül S imád a néped, istenül.[12]	Und ob die Welt dich dann zerreißt, Ob die Nation als Gott dich preist:

[1] [Á1919] Türj. Légy a bánatod ura.
[2] [Á1919] Ez a keserü
[3] [Á1919] Gunyoljanak
[4] [Á1919] Ha sirsz,
[5] [Á1919] Csufolnak
[6] [Á1919] Majd ő fog megsegitni,
[7] [Á1919] "A kritikus, a kritikus!"
[8] [Á1919] "Haló porodba hóditasz."
[9] [Á1919] gyönyörü vigasz.
[10] [Á1919] költő, mindahány.
[11] [Á1919] Míg él bohóc e bus hazán.
[12] [Á1919] S imád a néped istenül.

A föld alatt már gyönyörű[13] Simára rágicsált a nyű. És kérdik, sírod hol vagyon,[14] Bedőlt, besüppedt por-halom. Igy szenved a költő, szegény, Kamcsatka híres[15] mezején.	Ganz gleich, der Wurm hat rund und rein Dich längst poliert im schwarzen Schrein. Wir fragen, wo dein Hügel steht; Der ist versunken und verweht. Was geht's dich an, was soll der Quark, Fehlt dir des Lebens Milch und Mark. Das sind des Dichters ewige Qualen Im großen Reich der Kamtschatkalen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 31-33.
ÁPRILIS, 1919. február 5., p. 12.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és a fordítás is a költő szenvedéseit, kitaszítottságát és az elismerés késői, vagy egyáltalán nem bekövetkező megtapasztalását tematizálja. A „Kamcsatkai költő" képe mindkét szövegben a magányos, meg nem értett alkotót jelképezi, akit a társadalom nem ért meg, gúnyol és elutasít. A német eredeti azonban valamivel ironikusabban, szarkasztikusabb (Ja, na, nun) hangnemben beszél a közönségről és a kritikusokról, míg KD fordítása inkább tragikusabb és melankolikusabb hangot üt meg. Mindkét szöveg végén a költő sírjára vonatkozó kép a feledés és az elmúlás kézzelfogható szimbóluma. Fontos különbség, hogy KD fordításából hiányzik az utolsó előtti versszak, amelynek okát nem tudjuk, mivel más helyütt nem jelent meg, amely összehasonlítási alapot adhatna.
Verselését Mindkét költő ritmust alkalmaz a rímpárok és a szimmetrikus versszakok révén, A magyar változat követi a 8 szótagos sorokat.
Stilisztikai szempontból a német szöveg szóhasználata inkább közvetlen, egyenes és szarkasztikus, gyakran használ hétköznapi, beszélt nyelvi fordulatokat („*Bumbum, Radau, Juchhei*"), amelyek a gúnyt és a groteszket erősítik. Ezzel szemben KD magyarítása költői nyelvet használ, gyakran drámai kifejezésekkel („*gyüljön a piszok*"), ami a művet komolyabb, tragikusabb alkotássá emeli.

[13] [Á1919] már gyönyörü
[14] [Á1919] sirod hol vagyon,
[15] [Á1919] Kamcsatka himes

15.

SZICILIÁNOK

15.1

KORATAVASZ AZ ERDŐSZÉLEN

KORATAVASZ AZ ERDŐSZÉLEN	VORFRÜHLING AM WALDESRAND
Tar fák között csereg-bereg a szarka, Szajkó csacsog és a vidék föléled.[1] Egy citrom-pille, a szelet hadarva,[2] El-visszaszáll, úgy karikáz fölébed. Az ölyv sunyít[3], hol ing az ekeszarva,[4] Vadul lecsap, örülve egerének. Nevet az ég,[5] a bimbós és a tarka S zsong a mezőkön a husvétos ének.	In nackten Bäumen um mich her der Häher, Der ewig kreischende, der Eichelspalter, Und über Farnkraut gaukelt nah und näher Und wieder weiter ein Zitronenfalter. Ein Hühnerhabicht schießt als Mäusespäher, Pfeilschnell, knicklängs vorbei dem Pflugsterzhalter, Der Himmel lacht, der große Knospensäer Und auf den Feldern klingen Osterpsalter.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 33.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és a fordítás ugyanazt a koratavaszi tájat festi le: az éledő természetet, madarak (szarka, szajkó / Häher), lepkék (citrom-pille / Zitronenfalter), és ragadozómadarak (ölyv / Hühnerhabicht) mozgását, valamint az ég derűjét és a húsvéti hangulatot. KD fordítása azonban nem szószerinti: például a német vers „*Eichelspalter"* szajkót említ, Kosztolányi viszont szarkát és szajkót is megidéz. Az eredeti „*Osterpsalter*" (húsvéti zsoltár) kifejezést a fordító „húsvétos énekre" módosítja, ami ugyan hangulatilag hasonló, de kevésbé vallásos jellegű.
Verselés szempontjából mindkét szöveg nyolcsoros, rímes versszakban íródott. Az eredeti német vers klasszikus, kötött rímszerkezetet használ (pl. ABABCDCD), KD pedig ehhez alkalmazkodva igyekszik megtartani a rímpárokat és a jambikus lejtést. A magyar szöveg zeneisége gördülékeny és természetes, nemcsak a tartalmat, hanem a ritmust és hangulatot is át tudja ültetni.
Stilisztikailag KD fordításában megjelennek a szójátékok: csereg-bereg, citrom-pille.

[1] [VU1921] föléled,
[2] [VU1921] czitrom-pille a szelet hadarva
[3] [VU1921] sunyit
[4] [VU1921] ekeszarva
[5] [VU1921] Nevet az ég

15.2

KÉTFÉLE SORS

KÉTFÉLE SORS	VERSCHIEDENE WEGE
A mi utunk szétágazott mogorván És másfelé lejt életünk vidéke. Zászlót raboltam én[1] csatáim ormán, Tiéd a föld s minden nyugalmas éke. Most ősi kastélyodban aluszol tán, De senkisem kérd engem, pihennék-e. A szél visz téged, engemet az orkán, Legyen enyém a harc,[2] tiéd a béke.	Weit auseinander gehen unsre Bahnen, Von Jugend her schon waren sie geschieden. Ich griff im Schlachtgewühl nach Feindesfahren; Du hast die Welt, und sie hat dich gemieden. Im alten Schlosse schläfst du deiner Ahnen; Von je muß ich mein Glück im Feuer schmieden. Dich treibt der Wind, ich lenke in Orkanen; Laß mir den Kampf, genieße du den Frieden.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 33-34.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az életút kettéválásáról szól: az egyik szereplő a harcot, a küzdelmes sorsot választja, míg a másik a békés, nyugodt életet. KD hűen követi az eredeti gondolatmenetet, de néhol finom eltolódásokkal él: például az eredetiben „*du hast die Welt, und sie hat dich gemieden*" – azaz „*tiéd a világ, de az elkerült téged*", míg a magyarban inkább pozitív hangvétel jelenik meg: „*Tiéd a föld s minden nyugalmas éke*".
Verselésben a német szöveg klasszikus jambikus lejtésű, szabályos rímképlettel (ABAB). KD ezt a rímszerkezetet megtartja, a versformát és szótagszámot is követi (nyolcsoros, keresztrímes strófa).
Stilisztikailag KD magyarítása emelkedett, költői, helyenként patetikusabb, mint az eredeti. Az „*orkán*" – „*harc*" – „*zászló*" képei erőteljesen hangsúlyozzák a lírai én hősiességét, míg az „*ősi kastély*" és a „*nyugalmas ék*" a másik életút idilljét festik. A magyar fordításban érzékelhető egyfajta romantikusabb tónus, míg a német eredeti inkább rezignált, sorsszerű.

[1] [VU1921] Zászlót raboltam én,
[2] [VU1921] harcz

15.3

KIS EMLÉK

KIS EMLÉK	KLEINE ERINNERUNGEN
Fúljon[1] meg a város a hóviharban,[2] Mit bánom én, langy csöndben ülhetek benn. Csak rémlik ép, ajtóm kilincse kattan És macskatalpon a kedves belebben. Mellemre ugrik, csüng nevetve rajtam, Én összerettenek, vadul-ijedten.[3] Fehér foga villog, kacag[4] zavartan, S arcán[5] a hó még olvad a melegben.	Im Schneegestöber mag die Stadt ertrinken, Was kümmerts mich, ich sitze warm und trocken. Bemerklich kaum hör ich die Türe klinken, Und hinter mit schleicht irgendwer auf Socken, Um raschen Sprungs an meine Brust zu sinken. Ich tue wild und grenzenlos erschrocken. Sie lacht wie toll, die weißen Zähne blinken, Auf ihren Backen schmelzen noch die Flocken.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 34.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag KD fordítása megőrzi az eredeti vers fő motívumait: a télből belépő kedves alakját, a meleg szobát, a játékos ijedtséget és az olvadó hó romantikus képeit. Hűen követi a jelenet érzelmi ívét is — az idillt, az intimitást és az emlék melegségét.
Verselés tekintetében mindkét vers 8 sorból álló rövid lírai pillanatfelvétel. Az eredeti német vers rímképlete ABABABAB, jellemzően keresztrímeket használ. KD fordításában a rímek kevésbé szigorúan követik ezt: a „benn"–„belebben" és „rajta"–„zavartan" rímpárok inkább asszonáncok, néhol kissé szabadabban kezeli a rímelést, hogy megtartsa a természetes magyar szórendet és ritmust.
Stilisztikailag KD fordításában ismét megjelenik a *warm* langyként való fordítása, valamint a kötőjeles szójáték használata: *vadul-ijedten*. A játékosságot továbbá a kedves léptei adják, aki a magyar változatban „*macskatalpon*" érkezik, ezzel ellentétben a német vers ezen pillanatában még nem tudjuk, ki lépked a lírai én felé (*irgendwer*), és csak később, a „*sie*" személyes névmásból tudjuk, hogy nőnemű alanyról van szó.

[1] [VU1921] Fuljon
[2] [VU1921] hóviharban.
[3] [VU1921] összerettenek vadul-ijedten,
[4] [VU1921] kaczag
[5] [VU1921] arczán

15.4

A HARC VÉGE

A HARC VÉGE[1]	AM ENDE
Mard össze a fogad, mert harc[2] a részed, S csapj az „Élet"-re, e vad óriásra. Csak rajta! Fegyvert s légy mindég[3] merészebb, Ki gyáva, annak vereség a társa. Előre hát! A poklokat idézzed, Harapj, ha karcol[4] küzdők harci[5] nyársa. Csak türelem! Végül szeded a mézed S zizeg fölötted kerted régi hársa.	Die Zähne aufeinander, weit die Augen, Willst du das Ungeheuer „Leben" binden. Es gilt! Nimm Waffen, die zum Kampfe taugen; Ein schlaffes Volk, das gleich sich gibt den Winden. Voran denn! Bade dich in scharfen Laugen, Und beiße, muß es sein, an harten Rinden. Geduld! Am Ende wirst du Honig saugen Und wohnen unter selbstgepflanzten Linden.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 34.
VASÁRNAPI UJSÁG 1921. szeptember 11., LXVIII. évf. 17. sz., p. 195.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és a fordítása a küzdelmes életet állítja a középpontba, a harc vállalására buzdít, és a végső jutalom (a méz, illetve a hársfa árnyéka) reményét nyújtja. A német eredetiben az élet mint „*Ungeheuer*" – vagyis szörnyeteg – jelenik meg, míg KD „vad óriásként"említi, amely szintén félelmetes ellenfél, ám talán kevésbé démonikus. A magyar és német változat is harcias tónusú („*Előre hát!"-„Voran denn", „Csak rajta!", „Es gilt*"), ezzel erősebben hat az olvasó érzelmeire.
Verselés tekintetében mindkét vers nyolcsoros, rímelő párokból áll. A német eredeti rímképlete abababab**,** KD fordítása is ezt őrzi, ritmusa gördülékeny, jambikus lejtésű. A magyar szöveg megőrzi az eredeti vers formai kereteit.

[1] [VU1921] A harcz vége.
[2] [VU1921] mert a harcz a részed
[3] [VU1921] mindig
[4] [VU1921] karczol
[5] [VU1921] harczi

15.5

VADÁSZAT UTÁN

VADÁSZAT UTÁN	NACH DER HÜHNERJAGD
Pilledten, szomjasan, lesűlve, lustán, Az[1] erdei korcsmába benyitok. A falra lógatom sapkám s a puskám, Tálat[2] keres kutyám és inni fog. Az özvegy a söntésre dől le - bús tán - Az[3] alkonyi fényben merő titok, De[4] elfordulva mosolyog felém, Mennek,[5] ketten maradtunk, ő meg én.	Erhitzt und müde, durstig, stark verbrannt, Kehr ich in meine Waldherberge ein. Gewehr und Mütze häng ich an die Wand, Den Eimer sucht mein Hund und schlappt ihn rein. Die junge Witwe lehnt am Schenkenstand, Freudarm und stumm, im letzten Abenschein. Dann lächelt sie verstohlen, abgewandt; Der Gäste Aufbruch läßt uns bald allein.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 290.
MK2: p. 35.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból KD viszonylag hűen követi az eredetit: a vadászat utáni fáradtság, az erdei csönd, a kutya mozdulata és a fiatal özvegy jelenléte mind megjelennek. Míg az eredetiben a „*Hühnerjagd*” (szó szerint: „tyúkvadászat”) enyhén ironikus hangulatot is hordozhat, KD a címben semlegesebb, komolyabb hangulatot idéz („*Vadászat után*”), ezzel is hangsúlyozva a vers melankolikusabb hangulatát. Érdekes eltérés, hogy a német eredetiben az özvegy „fiatal”, „örömtelen” és „„ míg KD-nál csak „özvegy” és „bús tán” — ezzel nyitva hagyja az érzelmi árnyalatokat, nagyobb értelmezési teret hagyva az olvasónak.
Verselésben az eredeti német vers páros rímű, nyolcsoros, rímei szabályosak (pl. *ein – rein*, *Stand – abgewandt*), a ritmus nyugodt, leíró. KD fordítása laza felező tizenkettes sorokra emlékeztet, nem mindig ragaszkodik szigorú rímképlethez, viszont megtartja az eredeti sorok számát és arányait.
Stilisztikailag KD finoman eltér az eredeti tárgyilagosságától, és több líraiságot, sejtelmességet visz a versbe. Az „alkonyi fényben merő titok” vagy a „mosolyog felém” képei erősebb érzelmi színezetűek, mint a német eredeti tömör megfogalmazásai („*Freudarm und stumm*”, „*verstehlen*”). Az utolsó sorban az eredeti: „*Der Gäste Aufbruch lässt uns bald allein*” – tárgyilagos megállapítás, megnevezi, hogy a vendégek távoznak egyedül maradnak, KD viszont már érzelmi hangsúlyt ad ennek: „*Mennek, ketten maradtunk, ő meg én*” – ez nemcsak tényközlés, hanem feszültséget is teremt.

[1] [MK1914] az
[2] [MK1914] tálat
[3] [MK1914] az
[4] [MK1914] de
[5] [MK1914] mennek

15.6

SÍRIRAT

SÍRIRAT	GRABSCHRIFT
"Mint télidőn az ordasok a szánt, Úgy üldözött árkon-bokron az élet." S ott álltam én, az áldozatra szánt, Az ordas nyelve reám feketéllett:[1] A rágalom, irígység, a falánk Kajánság jött s oldalt a legsötétebb, Halk macskatalpakon és hallgatag, A sunyi pletyka szaporán szaladt.	„Wie der von Wölfen wild verfolgte Schlitten, So hetzte mich das Leben durch das Leben." Ich sah mich plötzlich selbst in ihrer Mitten, Von heißen Zungen war ich rings umgeben: Verleumdung, Neid und Bosheit unbestritten Die gierigsten mit hungrigstem Bestreben. Es lief ein gräßlich Tier mit leisen Tritten, Gedankenlose Klatschsucht, faul daneben.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 290.
MK2: p. 35.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag KD magyar fordítása hűen követi a német eredeti alapvető tartalmát: mindkettő a megvetettség, üldözöttség érzését ábrázolja, az életet vadul üldöző farkasokkal, a rágalom, irigység és pletyka megjelenítésével. A kép, amelyben az élet az „ordasokként" vadászik az emberre, mindkét változatban erős, drámai hatást kelt, az üldözött áldozat helyzete világos.
A verselésben: rímelő elemeket tartalmaz (pl. Schlitten / Mitten / Leben / umgeben) KD fordítása is tartalmaz több kötött rímpárokat (szánt-szánt, élet-feketéllett) de például az utolsó sornál nem. A német 11 szótagszámú verssorait KD 10-11-es szótagszámúak váltogatásával írja át.
Stilisztikailag a német szöveg határozottabb, egyenesebb kifejezésű („*Verleumdung, Neid und Bosheit unbestritten*"), míg a magyar fordításban a szóhasználat költőibb, például az „ordas nyelve reám feketéllett" metaforikusabb, érzékletesebb. Szintén ez a kifejezés ellentétes a némettel, hiszen ott a nyelv fehér. Újfent megjelenik a macskatalpon kifejezés, amelynek pontos német megfelelője nincs az eredeti szövegben, nincs macska említve a szövegben.

[1] [MK1914] feketéllet:

15.7

NYÁRI ÉJ

NYÁRI ÉJ	SOMMERNACHT
Távol hegyekre vágta le a mennykőt A[1] felleg és elvitte a vihart. Sovány gebéken bús parasztsereg jött, Az[2] aratók daloltak esti dalt. A gőzölő tetőkön csendesen nőtt Kék[3] oszlopok lég-rácsa és kihalt. Most itt az éj, kóvályog a bagoly, A lomb alól egy bús citera[4] szól.	An ferne Berge schlug die Donnerkeulen Ein rasch verrauschtes Nachtmittaggewitter. Die Bauern zogen heim auf müden Gäulen, Und singend kehrten Winzervolt und Schnitter. Au fallen Dächern qualmten blaue Säulen Genügsam himmelan, ein luftig Gitter. Nun ist es Nacht, es geistern schon die Eulen, Einsam aus einer Laube klingt die Zither.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 291.
MK2: pp. 35-36.
ÉLET 1913. augusztus 10., V. évf. 32. sz. p. 1016.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása a nyári éjszaka hangulatát idézi meg, a vihar elmúlását, a csendes tájat és az azt benépesítő embereket, állatokat, tárgyakat. A német eredeti pontosan és tömören festi le a villámcsapás, a szél elvonulását, a fáradt parasztokat, valamint a kékes füstoszlopokat a háztetők fölött, végül az éjszaka titokzatos hangulatát a baglyokkal és a magányos citeraszóval. KD fordítása tartalmilag hű, ugyanakkor némileg költőibb, érzelmesebb. Talán félrefordítás is olvasható: „*geistern schon die Eulen*", ami kísérteni-t jelent, de van olyan jelentése is, hogy mászkálni, ezt KD kóvályognak fordítja.
Verselési A német vers kereszt, ABAB felosztású rímekkel dolgozik végig, amelyet Kosztolányi követ, viszont az utolsó két sorában új, páros rímet állít fel (bagoly, szól).
Stilisztikailag a német vers a naturalista képek egyszerű megjelenítésével dolgozik, helyenként szűkszavúan, így inkább a látvány megragadására törekszik. Ezzel szemben KD gazdagabb, érzelmeket is közvetítő szóhasználatot alkalmaz: a „*bús parasztsereg*", a „*kóvályog a bagoly*", „*lég-rácsa*" kifejezések mind a líraibb, impresszionisztikusabb hangulatot erősítik, megteremtve a természet és az emberi élet finom összefonódását. A magyar fordításban a metaforikus képek és a hangulatfestő szavak tudatosabb, művészibb használata érezhető.

[1] [É1913] a
[2] [É1913] az
[3] [É1913] kék
[4] [É1913] a lomb alól magányos hárfa szól

15.8

ACHERONI BORZONGÁS

ACHERONI BORZONGÁS	ACHERONTISCHES FRÖSTELN
A seregély vörös bogyókat csipked, Már[1] aratásra zeng a hegedű, De[2] jő az ősz, ollóval, s kertjeinket Levágja[3] és hideg lehelletű Erdőkbe[4] komoran jelen a víz meg, Mellette[5] targallyak és gyenge fű, S a vízen[6] álmosan átvisz a komp, Oda,[7] hol a csönd némasága kong.	Schon nascht der Staar die rote Vogelbeere, Zum Erntekranze juchheiten die Geigen. Und warte nur, bald nimmt der Herbst die Schere Und schneidet sich die Blätter von den Zweigen. Dann ängstet in den Wäldern eine Leere; Durch kahle Äste wird ein Fluß sich zeigen, Der schläfrig an mein Ufer treibt die Fähre, Die mich hinüberholt ins kalte Schweigen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 291.
MK2: p. 36.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása ugyanazt, a természet és az elmúlás témáját tárja fel az őszi táj mélabús hangulatán keresztül. A német eredeti az ősz beköszöntét és a természet átalakulását érzékelteti: a madár (Staar = seregély) vörös bogyókat csipeget, a hegedűk az aratás ünnepét zengik, de hamarosan jön az ősz „ollója", levágva a lombokat. A magyar fordítás ezt jól visszaadja, sőt, a „hideg lehelletű erdők" és a „csönd némasága kong" kifejezések hangsúlyosabbá teszik a komor, sőt kicsit misztikus hangulatot, amely az eredetiben is jelen van („*kalte Schweigen*").
Verselési szempontból mindkét vers nyolcsoros, a magyar az ABABABCC rímképletet követi, míg a német az ABABABAB felosztással dolgozik.
Stilisztikai szempontból KD a fordításban hangsúlyozza a hangulatot és a képi világot: „*hideg lehelletű erdők*", „*komoran jelen a víz*", „*álmosan átvisz a komp*", „*csönd némasága kong*" – ezek a kifejezések sokkal erőteljesebben érzékeltetik a természeti környezet belső légkörét.

[1] [MK1914] már
[2] [MK1914] de
[3] [MK1914] levágja
[4] [MK1914] erdőkbe
[5] [MK1914] mellette
[6] [MK1914] s a vizen
[7] [MK1914] oda

16.

MUTATÓK A „POGGFRED”-BŐL, MELYET A KÖLTŐ TARKA-BARKA ÉPOSZNAK NEVEZ, HUSZONKILENC ÉNEKBEN

16.1

ÖTÖDIK KÁNTUS: A KIS FITE

ÖTÖDIK KÁNTUS: A KIS FITE	FÜNFTER KANTUS: DIE KLEINE FITE.
Örök borúján árva életünknek Van egy kastély, neve Chateau d`amour, Körötte rózsák és nárciszok ülnek, Mesés a táj, mereng a lágy azúr. Ezer lobogó leng itt ─ bíbor ünnep ─ Mint amikor a szívünk lángragyúl. S éjjel, ha kékelő a hegy, a pázsit, Márványtornácán Érosz hahotázik.	In dieses Lebens ewigen Kümmernissen Weiß ich ein Schloß, Chateau d'amour genannt. Von Rosen rings umsponnen und Narzissen, Träumt dort ein einsam stilles Wunderland. Tagüber läßt es tausend Fahnen hissen, Scharlachen brennend wie der Herzensbrand. Nachts, wenn im blauen Schein die Berge hängen, Horcht Eros kichernd auf den Marmorgängen.
Párok a lépcsőn, édes mélabúban, Fölöttük a kis Amorett repül, A lugasokon hallgatag ború van, Az ormain ezüst felhőcske ül, Száz hegedűről zsong az éjbe Schumann, Minden teremből, mézes énekül. És lovagok, sötét páncélba vertek, Őrzik az aranyos és drága kertet.	Und schöne Paare wandeln auf den Steigen, Von Liebesgöttchen selig überflogen. Versteckte Lauben üben sich im Schweigen, Von kleinen Silberwolken überzogen. Ein Schumannlied von hundert sanften Geigen Klingt aus den Sälen durch die Säulenbogen. Und schwarzverhüllte, schwergeschiente Ritter Behüten streng des Gartens goldne Gitter.
Fitének hivták... Hópihék borongva Megzörgetik ott künn az ablakot! Egy új hasábot a parázshalomba, Hadd mondja nékik: tágasabb amott. Jaj, szét ne dúlja az orkán goromba Zajjal nyugalmam, e lágy hab-lakot. Nyájas derű árasztja el szobám most, Az tol az álmaimnak puha vánkost.	Und sie hieß Fite . . . Wie die Flocken toben Und durch die Fenster hart um Einlaß bitten! Ein neues Scheitholz, in die Glut geschoben, Gibt ihnen Antwort: das wird nicht gelitten. Und auch dem Sturme, der mit seiner groben Gewalt klopft, hat den Eingang abgeschnitten Behaglichkeit, die meinen Poggfredräumen Die weichen Polster rückt zu Trost und Träumen.
Fitének hivták... Édes, csöppnyi állat, Mért épp te jössz most, harminc év után, Sok nő közül mért téged invitállak, Mért téged hoz a rózsa-óceán, Mit általúsztam hejje-hujja vágynak Dacával én, vad férfi, vad tusán. Mondd, mit akarsz? Talán szívemre nyomnád Szegény fejecskéd? S én áhítozom rád?	Und sie hieß Fite . . . Kleines liebes Tier, Wo kommst du jetzt nach dreißig Jahren her, Und grade du aus aller Frauenzier, Und grade du aus jenem Blütenmeer, Das ich durchschwamm als loser Kavalier Mit leichtem Sinn und glühendem Begehr. Was willst du? Noch einmal dein Köpfchen lehnen An meine Brust? Ich soll mich nach dir sehnen?

Fitének hivták... Soha egyszerűbben Nem kezdődött eféle kis regény. Én lovagoltam a tüzes derűben, Sarlóval állt a tarlón a szegény. Ő sorba rakja kévéit, derülten, Én meg reátekintek könnyedén. Még azt se tudtam, észrevett-e, ért-e? De a szívem már vágyott vágyva érte.	Und sie hieß Fite . . . Einfacher hat nie Sich je so ein Affärchen eingeleitet. Ich ritt durch meiner Felder Poesie, Da steht sie mit der Sichel und bereitet Der Garben segenschöne Symmetrie, Und meine Augen haben sie begleitet. Kennt sie mich schon? Ich hab sie kaum beachtet, Doch blitzschnell hat mein Herz nach ihr geschmachtet.
Mi a szerelem? Fényes, égi csillag, Mely fölvilágol, hirtelen csoda? Emlékezés, mely olykor a szívig hat, S lelkünkbe csöppen messze mákonya, A héj kipattan, édes magot ingat S alélt leszel ízétől, tétova? Nem. Jó vagyok neki s ő nékem. Ennyi. Az égi lajtorján mennyekbe menni.	Was ist die Liebe? Ists ein heller Stern, Der plötzlich leuchtet, den wir nie geschaut? Ists ein Erinnern, das unnennbar fern Uns dünkt und nun in unsre Seele taut, Jäh aus der Schale springt und einen Kern Uns zeigt, so voller Süße, daß uns graut? Ich bin dir gut. Du bist mir gut. Nichts weiter. Dann klimmen wir hinauf die Himmelsleiter.
Mi a szerelem? Lázas herce-hurca, Bujtó sietség, mely lángokra szít. Az első csók forró és titkos útja A villogástól a zivatarig. Recseg a rengeteg, zihálva-zúgva Fakad a rügy és már a vége itt. Ami következik, kopott, unalmas. Polgári bástya, hogy nyugodtan alhass.	Was ist die Liebe? Nur ein schnelles Zittern, Nur Hast und Drang zu flammendem Erguß. Aus kurzem Wetterleuchten zu Gewittern Führt uns den schwülen Weg ein heißer Kuß. Es kracht im Forst, und unter tausend Splittern Sprießt auf ein neues Reis, das ist der Schluß. Was darauf folgt, ist, mäkelt oder lacht, Philisterpunsch und der Gewohnheit Macht.
Mi a szerelem? Jőjj szívemre, asszony, Reám hajolsz szelíden s én reád. Megcsókolom kezed, amely virrasztón Lebirta az életszörnyek hadát. Legjobb barátom, vígaszom, malasztom, Ki lankatag lelkemnek enyhet ád, Ha haldoklom s a kín parázsa éget, Ezt gügyögöm majd: köszönöm tenéked.	Was ist die Liebe? Komm, mein Weib, komm her, Lehn dich an mich, ich lehne mich an dich Und küsse dir die Hände, die ein Heer Von Lebensgreueln wandten fürsorglich, Mein bester Freund, mein Trost, wenn kummerschwer Verzweiflung schrie, Verzagtheit mich beschlich. Im Sterben noch, bin ich zum Tode krank, Lall ich mein letztes Wort für dich: hab Dank.
Mi a szerelem? Tomboló, egyetlen Nap életünkben, a sötét megyén. De jaj, csömör kiséri csak, kegyetlen. Egy sóhaj: ejh, nem gondoltam meg én. Akárhogy is papolsz nekem, te lelkem, A Böske kedves, ám unott egyén. Változatosság kell. És nem merednek Rád rémei a lelkiismeretnek?	Was ist die Liebe? Nur ein einziger Tag, Gelebt, gejauchzt, gerast im Paradiese. Dann folgen Bitternisse Schlag auf Schlag, Wir seufzen: Hätt ich doch . . . o, die Bêtise! Und was mir einer auch entgegnen mag, Sie wird mir schal, die immer gleiche Lise. Abwechslung muß ich haben. Und die Treue? Kenn ich denn kein Gewissen, keine Reue?
Fitének hivták... Ó, te csöppnyi, drága, Orcád olyan vékonyka, sápatag. Már este átkaroltál, csókra vágyva,	Und sie hieß Fite . . . Kleine Reizende, Wie zart du warst, wie blaß und schmal die Backen.

Kedveske tündér, karcsú lányalak. A lóherén égett a hold világa, Jőjj a szívemre, hisz úgy vártalak. S mint hogyha régen vágytál volna én rám, Épp úgy nyomtad fejed mellemre, némán.	Am selben Abend schlugst du, ranke Fee, Die dünnen Ärmchen schon um meinen Nacken. Wir standen mondbeglänzt im Wiesenklee: Komm an mein Herz, du sollst dich nicht mehr placken. Als hättest du dich lang nach mir gesehnt, Hast du dein Haupt an meine Brust gelehnt.
Jut-e eszedbe még, édes, piciny nő, Hogy bujdosunk sok messze városon, Ó vad-vidám, szerelmetes keringő, Dalunk az erdők fáin átoson, És minden a kívánságunk szerint jő! Poggfredbe csuktalak el titkosan, S míg szenderegsz selyembe, nyoszolyádban, Te zársz el engem, akit én bezártam.	Und weißt du noch, wenn wir inkognito In fremdem Städtchen, fremdem Dorf uns schwangen Im Liebeswalzer, lebenstoll und froh, Und wie wir dann uns durch die Wälder sangen, Uns, ganz nur uns, in dulci jubilo! In Poggfred hielt ich heimlich dich gefangen, Und mich, den Schließer, legtest du in Ketten; Mein Arrestant schlief aus in Seidenbetten.
Most itt teremsz nálam, csodás teremtmény, Tekinteted hideg, fagyos derű Száll fátyolodból, itt vagy szeretett lény? Dacos, ijesztő, furcsa, önfejű, Lázad növekszik, egyre gerjedezvén, A hallgatásod babonás, de hű, Tán egy beteg csillag adott a földnek, Az tündököl oly vészesen fölötted.	Seltsam Geschöpfen, stehst du neben mir Mit deinem kalten Blick, mit deinem Leuchten Plötzlich aus dunklem Schleier, bist du hier? Dein Eigensinn, dein Trotz, die oft mich scheuchten, Und deine leidenschaftliche Begier, Dein unheimliches Stummsein, die mich deuchten, Als hätte dich ein kranker Stern verbannt, In Wut auf unsre Erde dich gesandt.
Emlékezem, tavasz volt, tompa, nedves, Madárdalok epedtek, lángolók. Damaszk-tőrömmel játszottál, te kedves. Mi járt eszedbe, mily tilos dolog? Villanva fölkelsz: ferde-vad szemed les, S a tőrt ezüsttokjába betolod, Aztán reám bandzsítasz, mint az éjjel, Egy gyilkos égő, tébolyult szemével.	Entsinn ich mich, es war ein feuchter Tag, Ein Frühlingstag, die Nachtigallen schlugen. Du spielst mit meinem Damaskdolche zag; Wer weiß, wohin dich die Gedanken trugen. Du hebst dich blitzend: in den Silberschlag Stößt du zurück ihn, deine Augen lugen Schräg, halbgeschlossen wieder, zu mir hin, Die Wahnsinnsaugen einer Mörderin.
Felcsendül egy gyors, gyermekes kacajka S borzadva fogtam meg a két kezed, Gonosztevő! mutasd, nincs vér-e rajta S mondd, a szíved ki ellen vétkezett? Ki így tekint, az bűnös, sanda fajta, Szívemre sandítottál téveteg. „Hát el a tőrt!" kacagva fölkiáltasz És már is egy virágcsokorba szállt az.	Dann kam ein schnelles, kindliches Gelächter, Daß ich entsetzt dir beide Hände hielt, Als klebte Blut daran: Bist du ein Schlächter? Was wolltest du, sprich! Wer so furchtbar zielt, Ist alles Lebens, aller Welt Verächter; Hast du nach meinem Herzen hingeschielt? »Das Messer? Da! Weg!« riefst du lachend aus, Und klirrend flogs in einen Rosenstrauß.
Korsómba hullt, amelybe rózsa lángol, Sárgák övedzik lágyan a pirost És eltakarva a színes virágtól, Megbújik a halál szerszámja most, Mint kincs pihen és tarka sátorán oly Pompázva izzik minden pici rost.	In einen Krug, darin viel Rosen prangen, Fiel es hinein; die gelben und die roten Verbargen gütig, liebreich, und verschlangen Den gierigen, fürchterlichen Todesboten, Und hielten ihn wie einen Schatz gefangen, Und ihre Feuerfarbenprächte lohten.

Te meg nyakamba dőlsz; és mint a csermely, Zokogsz-zokogsz, langy, csevegő könnyekkel.	Du hingst an meinem Hals; wie eine Quelle Hört ich dich schluchzen, eine leise Welle.
Fitének hivták... Nincs sehol se mása, Ma sem feledtem szürke-bús szemét. Lágy szöghaját se, az volt a szokása, Átfogta a nyakam, a szende-szép, Az éke egypár pirospöttyű zsázsa, Mely színeket hajított szerteszét. Ily képeket egy festett, Lionardo. De láttam egyszer: vad volt és kavargó.	Und sie hieß Fite . . . Warum kann ich nur Die blassen grauen Augen nicht vergessen? Ihr lichtbraun Haar, und wie sie stumm und stur Die Finger pflegte um den Hals zu pressen. Ihr liebster Schmuck war eine Blütenschnur Von rotgefleckten Kapuzinerkressen. Dann war sie schön wie Lionardos Bilder. Doch einmal sah ich sie noch schöner: wilder.
Hamburgba a lófuttatásra mentem, S künn a gyöpön ─ volt még számomra hely ─ Pénzt tettem a kicsiny lovakra menten, Nekem a játék örökös delej, Nem is „spóroltam" teljes életemben. De hát megadtam árát végre, hejh: Ötven pfennig maradt zsebembe szépen, Reggel segít majd bankárom, remélem.	Zum Rennen war nach Hamburg ich gefahren Und hatte, wie sich das von selbst versteht, Ein Spiel nachher gemacht mit Turfhusaren. Ich war, es bleibt mir einmal ein Magnet, Nicht grade hingegangen, um zu sparen. Und daß ichs immer sage, ganz diskret: Nur fünfzig Pfennig nannt ich spät mein Eigen, Doch mein Bankier weiß morgen schon zu schweigen.
Pezsgőt is öntöttem föl a garatra S jártam vígan az utcákon, hahó, Oly könnyedén, gondoktól sem maratva (Épp hármat üt) és látom a fakó Hajnalban a várost, telt kassza, gyatra Nyárspolgárnép van itt, beefsteak-faló. Minden főváros kusza, összevissza, Mikor a virradat fényét beissza.	So ging ich denn, der Sekt war mir bekommen, Erleichtert und begeistert durch die Gassen, Und hatte kreuz und quer den Weg genommen, Und sah (es schlug drei Uhr) im ersten blassen Frühschein die Stadt der lieben, guten, frommen Beefsteakvertilger und gefüllten Kassen. So gegen vier, in jeder Metropole, Gibts wirklich Straßen ohne Saum und Sohle.
A hidak és folyó fölött komorlott A házak váza ─ mostan épülők ─ Mint minarétek, vagy hatalmas ormok; Egy gyár kopácsol, messze zaj sürög, Felhők csapatja rózsásan tolong ott S bőg a hajón vadul a gőztülök. Egyszerre éles szél rohan, a nap kel, Csömörre, fáradt búra jó konyak kell.	Es ragten über Brücken, Fluß und Fleete, Gespenstisch, in geheimnisvollem Dämmer, Neubauten, fern, wie Zinnen, Minarete; Dumpf klang von weitem her Fabrikgehämmer, Es heult der Schiffssirenen Dampftrompete, Im Osten lagern rote Wolkenlämmer. Ein kurzer, scharfer Wind kam mit der Sonne; Nun ist ein guter Kognak eine Wonne.
Különb gyönyör van-e? Aztán a fürdő, Végül aludni, amíg itt a dél. Milyen alélt vagyok! A kába, sürgő Jeu megviselt ma. A föld véginél Messzebb van Poggfred s oly közel. A hű nő Mért nincsen itt, ki csak érettem él? Aki szerencsés csókba, szerelembe, Veszt. Álom ez? Mi? Most én emelem le?	Wo find ich diese Wonne? Dann ein Bad, Und dann zu Bett, und bis zur Mittagszeit Geschlafen. Bin ich müde, ach! So hat Das Jeu mich nie erregt. Wie liegt so weit Poggfred, und liegt so nah. Hätt ich die Stadt Erst hinter mir, daß Fite mir verzeiht! Glück in der Liebe, und ich bin verliebt, Unglück im Spiel. Was? Träum ich schon? Wer gibt?
Egy éjszakai kávéházba tértem S forgott a zagyva, tarka-barka bál! Selyemfiúk nyüzsögnek itt sötéten Hadács, besúgó, szárnysegéd, ki ál,	Und ich trat in ein Nachtkaffee hinein. Was alles sitzt in solchem Nachtkaffee! Louis, Verkommne, müde und gemein, Lockspitzel, ein verkappter Attaché

Egy orfeum-ripacs lézeng a térben, A hadnagy úr civilbe diskurál, Ég tudja, hogy kerültek ők e földre, Vígan tanyáznak, hölgyekkel karöltve.	Der Tingeltangelsänger Stutzenstein, Herr Leutnant, in Zivil, von Igelsee, Und Gott weiß wer, wie nenn ich Stand und Namen, Natürlich bunter Reihe mit den Damen.
Szemben velem egy nő, márvány-kisasztal Előtt, mellette a lovag vagyon, vagy hatvan éves, vén és lomha arccal, nyakkendőtűje egy egész vagyon. Ily csúnya pondrót ily tündér vigasztal? A rózsa árnyékán a ronda gyom. Megvette a nőt, ára van a tűznek, Ez a világ: öröktül fogva üzlet.	An einem Marmortischchen neben mir Saß ein »pompöses« Weib mit einem Herrn, Siebziger sicher, der als Busenzier Von Fabelwert trug einen Nadelstern. Und dieses öde alte Ekeltier Trank mit ihr eine Flasche Haut-Sauternes. Er hatte sich das Weib gekauft, nun ja, Die Welt ist einmal so: Pecunia.
Szörp- vagy bőrügynök, gondolom magamba, Mit bánom én, hozzája nincs közöm. Inkább a nőt szemlélem, aki anda Tekintetet lövell reám s özön Tüzet dobál, ránézek csók-sugallva, Édes varázskörébe költözöm. Lelkünk-szívünk izzott és forrva-forrott S az agg előtt laktunk szerelmi tort ott.	Ein Sirup- oder Saffianmakler, denk ich, Mag er gewesen sein; was gings mich an. Doch meine volle Aufmerksamkeit schenk ich Der Nachbarin; auch sie wirft dann und wann Mir einen Blitz, und immer stärker senk ich Die Augen in der ihren Zauberbann. Es wurden uns, was soll ihr noch der Greis, Die Herzen und die Seelen siedeheiß.
Időközönként egy lopott mosolyka, Ért engem és én is sokat tudok. Reám kacsint a nő, tüzes gomolyba Fetrengek és már rajtam a hurok. Kérdéseket tesz, szívem ostromolva, Mind mély titok és én vagyok urok. A szerelem-bog a nyakamba rebben S csak ötven pfennig kuksol itt, a zsebben.	Ein Lächeln, ganz verstohlen, hin und her; Verständnisvoller werden unsre Blicke. Sie liebäugelt mit mir, sie will noch mehr, Sie bindet fester um mich ihre Stricke Und sendet Fragen mir ein ganzes Heer, Daß lebhaft Antwort ich hinüberschicke. Und zappelnd steck ich in der Liebesmasche, Und hatte fünfzig Pfennig in der Tasche.
Most végre int. Fölkelnek s íme mennek. Sarkukba. Mit? A kis pár összevész? Az úr tovább megy. Mi baja van ennek? Egy pillanat, még annyi sem enyész. Rossz éjszakája lesz az öregemnek! Szálljunk kocsinkba, furcsa az egész. Pironkodón kellett szemébe néznem, S bevallani, hogy nincsen semmi pénzem.	Ein letzter Wink. Sie haben sich erhoben. Ich hinterher. Wie? Ist ein Streit entstanden? Etwas vergessen? Er kehrt um nach oben. Und eh Sekunden zu Minuten schwanden, Wars schon getan. Nun laß den Alten toben. Wo werden wir in unsrer Droschke landen? Ein wenig kleinlaut mußt ich ihr gestehn, Daß ich zufällig nicht mit Geld versehn.
A nő kacag s mint két egymásba ömlő, Egymás után vágyó sóvár folyam, Mint tűzpatak, vagy duzzadt-öblű tömlő, Mely szétfakad, vágyunk egész olyan. Megfulladok! Kiált a meggyötört nő, Ég és pokol tusakszik komoran. Kényelmesen kocog kocsink az utcán, Rímelj reá jobban te, hogyha tudsz tán.	Sie lacht mich aus. Und wie zwei wilde Flüsse, Die endlich, endlich ineinanderfließen, Sind unsre Freuden, unsre Glutergüsse Ein tosend wirbelndes Zusammengießen. Halt ein, ich sticke! Küssen folgen Küsse, Himmel und Hölle balgen ums Genießen. Indessen rumpelt unser Cab gemächlich, Worauf ich reime: Das ist nebensächlich.
Itt a lakása! Ah, milliom ördög! Párducbőrök, bronzok, remek likőr. Forró lemezről lágyan füstölög köd,	Ah, ihre Wohnung! Alle Wetter auch! Mit Pantherfellen, Bronzen und Likör. Von heißer Platte zieht ein feiner Rauch

S orrodba csap a Kiss-me-quick-Odeur. Amire vágysz, az itt mind testet öltött, Semmit se nélkülöz a joli coeur. S a hódító hölgy hajlékán felejtem Poggfredet s jaj a kis Fitét ─ elejtem.	Aus Räucherwerk und Kiss-me-quick-Odeur. Und was zum Leben, was zum Luxus Brauch, Besitzt im Überfluß mein joli coeur. Und hier im Hause meiner Favorite Vergaß ich Poggfred und – die kleine Fite.
Egy hétig így feledtem kis Fitémet, Aztán ocsúdom a Vénuszhegyen, El a varázstól, nyűgzött lelkem éled, S Aphrodite vadássza a kegyem, Nem futhatok, ő sír és méla, révedt, Én kérlelem, irgalmasabb legyen. Gyakran fogadkozom: Patvarba, holnap Véget vetek a kis parázs-viszonynak.	Vergaß sie eine ganze Woche lang Und wachte auf im Venusberg und wollte, Die Stirn mir reibend, weg aus diesem Zwang; Doch Aphrodite litt es nicht und grollte, Daß kläglich jeder Fluchtversuch mißlang, Und wenn ich flehte, weinte sie und schmollte. Ich raffte mich zusammen: Morgen früh, Zum Geier, hört es auf, dies Impromptü.
Aztán, mikor elmondtam néki este, Hogy indulok okvetlenül haza, Tekintetem kérdezve-kérve leste, Ment, visszatért s egy borzöld és laza, Görög köpenyből bomlott ki a teste És villogott csodálatos nyaka. Holló-hajában ékes drágagyöngy ül, Szívem, agyam, erem forr a gyönyörtül.	Am letzten Abend, als ichs ihr gestand, Daß ich durchaus nach meiner Heimat müßte, Sah sie mich fragend, forschend an und schwand Und kam zurück von einer fernen Küste, Aus Grächia, und trug ein reich Gewand, Weingrün; es schloß ihr herrlich Hals und Büste. Mit Perlen war ihr schwarzes Haar durchflochten. Mein Herz, mein Hirn und meine Adern kochten.
Zsámolyra ült és úgy hajolt előre, Mellé rogyok és újra leigáz. Simítja a hajam, búcsúzva s dőre Vak szenvedés ront rám, sötét gigász. Nem álom ez? A kedves régi tőre? Felszökkenek, megront az éji láz. Mert az ajtóban, Aphrodite, ott áll, A kis Fite s fehérebb a halottnál.	Sie ließ sich nieder auf ein Taburett; Ich sinke zu ihr, ihre Knie umschlungen. Sie streichelt mir den Scheitel, sagt Valet, Ganz leise, und ich habe schwer gerungen. Da seh ich, in Gedanken? ein Stilett, Und bin vom Boden jählings aufgesprungen. Denn in der Tür, was starrst du, Aphrodite, Steht fahl, steht totenbleich die kleine Fite.
Nézd, rajta van paraszti viganója, Mint a mezőn, azt viseli megint, Kezében a tőröm ─ borzalmas óra ─ Játszik vele, most nékem egyet int, Bűvölten állok, csak az isten ója, A csillagokra kancsalul tekint. Mint tigris ugrik nőmre, a görögre, Egy perc s lehullik az vérben hörögve.	Sie trug ihr einfach bäuerlich Gewand, Wie damals ich sie fand im Ernteflor. Den Dolch, von meinem Schreibtisch, in der Hand Gesenkt, wie spielend, tritt sie langsam vor Und sieht mich an, ich steh wie festgebannt, Schaut lächelnd, wie zu Sternen, irr empor. Ein Tigersatz, die Griechin schwimmt im Blute; Das alles blitzt im Zehntel der Minute.
Fitének hivták... Hópihék borongva Megzörgetik ott künn az ablakot! Egy új hasábot a parázshalomba, Hadd mondja nékik: tágasabb amott. Jaj, szét ne dúlja az orkán goromba Zajjal nyugalmam, e lágy hab-lakot.	Und sie hieß Fite . . . Wie die Flocken toben Und durch die Fenster hart um Einlaß bitten! Ein neues Scheitholz, in die Glut geschoben, Gibt ihnen Antwort: das wird nicht gelitten. Und auch dem Sturme, der mit seiner groben Gewalt klopft, hat den Zutritt abgeschnitten Behaglichkeit, die meinen Poggfredräumen

Nyájas derű árasztja el szobám most, Az tol az álmaimnak puha vánkost. Fitének hivták... Édes, csöppnyi állat, Mért épp te jössz most, harminc év után, Sok nő közül mért téged invitállak, Mért téged hoz a rózsa-óceán, Mit általúsztam hejje-hujja vágynak Dacával én, vad férfi, vad tusán. Mondd, mit akarsz? Talán szívemre nyomnád Szegény fejecskéd? S én áhítozom rád?	Die weichen Polster rückt zu Trost und Träumen. Und sie hieß Fite . . . Kleines liebes Tier, Wo kommst du jetzt nach dreißig Jahren her, Und grade du aus aller Frauenzier, Und grade du aus jenem Blütenmeer, Das ich durchschwamm als loser Kavalier Mit leichtem Sinn und glühendem Begehr. Was willst du? Noch einmal dein Köpfchen lehnen An meine Brust? Ich soll mich nach dir sehnen?

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 36-46.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti mű és fordítása szerelmi visszaemlékezés keretébe ágyazott balladaszerű elbeszélés. A lírai én emlékezik egy fiatalkori szerelemre – a titokzatos és szenvedélyes Fitére –, akit harminc év múltán idéz fel újra, és akinek alakja végül tragikus gyilkossághoz vezet. Az emlék egyszerre idilli és démonikus: a kezdeti romantikus hangulatot (Château d'amour, Schumann-zene, rózsák és márványtornácok) fokozatosan váltja fel a testi szerelem, a társadalmi képmutatás és végül a bűn, halál, bűntudat. A történet egyik csúcspontja Fite váratlan visszatérése és gyilkossága, amely groteszk, baljós végkifejletté változtatja a nosztalgiát. KD minden lényeges tartalmi motívumot megtart: Poggfred, Hamburg, a bordély, a meggyilkolt görög szerető – ám magyarosítja és árnyalja stílust és a hangnemet, ami által sajátosan ironikus hangot is csempész a végkifejletbe.
Verselési szempontból Liliencron eredetileg trochaikus, jambikus és szabadon áradó rímes formákat használ. A vers ritmikája olykor szabálytalan, de a hosszú, hömpölygő sorok jól illenek az elbeszélő, mesélős stílushoz. KD tudatosan alakítja át a szerkezetet: gyakran alkalmaz négyes-hatodfeles jambusokat, időnként szonett-szerű, kötöttebb szakaszokat is ír. A rímei gazdagok, gyakran játékosak („*vágynak – tusán – rám*"), és a magyar nyelv zeneiségét aknázza ki ebben. A fordítás tehát formai hűséget nem mindig követ, inkább funkcionális megfelelést valósít meg: ahol a németben laza versbeszéd van, ott a magyarban lendületes ritmus vagy nyelvi lelemény pótolja azt.
Stilisztikailag Liliencron néhol ironikus, néhol szenvedélyes, máshol kifejezetten naturalista vagy groteszk – mindezt keveri a romantikus szentimentalizmussal. KD ezt a kevertséget átülteti: a kezdő sorok idillje fokozatosan sötétedik el, és a poétikus képektől („*rózsa-óceán*", „*puha vánkost álmaimnak*") eljutunk a testiségig, gyilkosságig, sőt, a kávéházi cinizmusig („*öröktül fogva üzlet*", „*ötven pfennig kuksol itt, a zsebben*"). KD stílusa játékosabb, több benne a humor és az irónia, de ez nem gyengíti a tragikumot, sőt, kiemeli annak ellentétes érzelmi regisztereit. Egyúttal magyar kulturális rétegekkel is gazdagítja az eredetit: a „*Böske*", a „*hejje-hujja vágy*", vagy „*vígan tanyáznak, hölgyekkel karöltve*" már magyar mentalitást tükröz.

NYOLCADIK KÁNTUS: CSILLAGRÓL CSILLAGRA	ACHTER KANTUS: VON STERN ZU STERN
A keselyű az életem unalma, Éjjel hiéna, nappal keselyű, A torka ásít, hogy mindjárt befal ma, S én ásítok, mert minden keserű, Nem is csodálnám, ha örvénybe csalna. Mit énekelsz, Szirén, bús énekű, Miért dalolod a halál danáit ─ Ki nehezül vállamra, mint a gránit?	Der Geier heißt bei mir die Langeweile, Bei Tage Geier, in der Nacht Hyäne. Denn scheußlich ist der Schlund der Langenweile, O scheußlich: nie sich gleich, stets gleich, ich gähne. Ich sterbe noch einmal vor Langerweile. In meinem Innersten, hör auf, Sirene, Was singst du mir vom freien Tod das Lied – Wer klopft mir auf die Schulter wie Granit?
Felugrom és úgy meredek előre, Megdermedek, állok, mint a cövek: Bronz-színű kis zekét visel a dőre, És rajta kék, boglár-csatos övet, Gyémántos álom az övén a tőre, A fénye hozzám surran és követ. Lázálom? Honnan? Úgy beszél amint mi, A szavait hűsen tagolva hinti:	Ich springe auf und stehe wie ein Baum, Mit grenzenlosem Staunen stier ich, gaffe: Das bronzefarbne Wams mit gelbem Saum Umschließt ein blauer Gürtel mit Agraffe. Wie märchenhafter Diamantentraum Zittert am Gurt ein Dolch als Schmuck und Waffe. Ein Wahngeschöpf? Woher? Er spricht wie wir. Spricht vornehm, kalt, in höfischer Manier:
„Nem ismersz? Most jöttem a Sziriuszból,[1] Hogy kisleányod nyomban elvigyem, Kit földi csókotok a bűnre unszol. Add nékem! Elloptátok írigyen![2] Enyém lesz ő, erővel, minden áron, Mert megparancsolták nekem, igyen.”	»Du kennst mich nicht. Ich bin vom Sirius. Ich komme, um dein Töchterlein zu holen, Das ihr beschmutzt mit euerm Erdenkuß. Gib sie mir her! Ihr habt sie uns gestohlen! In Gutem soll ich oder mit Gewalt Sie wiederbringen, wurde mir befohlen.«
Mit mondasz? Őrült vagy, szegény barátom? Állj! S már is az ajtóhoz pattanok, A rés előtt a karomat kitárom. „Hozhatsz zsinórt, reteszt és lakatot, Én kikacaglak tégedet, te gyáva, És az, akit megérintek, halott!”	Was willst du, was? Bist du von Sinnen? Halt! Mit einem Satze bin ich an der Türe Und spanne meine Arme vor den Spalt. »Und zögst du Riegel vor und zögest Schnüre, Laß doch dein lächerlich Gebaren sein, Nimm dich in acht, daß ich dich nicht berühre!«
Benéztem a szemének bús fagyába, S irtózatos! úgy rémlett, mintha két cső Kígyózna hátra,[3] mélyen az agyába. Ha még tovább nézem, ez lesz a végső Percem, de a térdemre leesem,	Da sah ich seiner Augen fremden Schein, Und grauenhaft! sie gingen wie zwei Röhren Ihm ins Gehirn nach hinten tief hinein. Sein Blick wird, lichterspielend, mich zerstören, Seh ich noch länger hin; ich fall aufs Knie

[1] [NY1920] Most jöttem a Sziriuszból
[2] [NY1920] Elloptátok irigyen!
[3] [NY1920] Kigyózna hátra,

S hallom szavát, mely egyre árad és nő.	Und muß, gebückt, starr, seine Worte hören.
Reám hajol. Szívemnek vére sem[4] Mer folydogálni, a bíbor,[5] a bolygó, S hallom szavát, dalolni csendesen:	Ich fühls, er beugt sich zu mir. Lautlos schrie Mein Herz, mir trocknete mein Adernquell. Doch sprach er sanft, es klang wie Melodie:
„Hogy lányod elhivom, az néki oly jó, Az égbe röppen. És te küzködöl? Borzongsz? Figyelj hát a szavamra, golyhó:	»Liebst du dein Kind, so segne den Appell, Daß ich in unser herrlich Reich sie rufe. Du schauderst? Nun, so höre mich, Gesell:
A föld csömörletes pöcegödör, Nehéz verejték, sár és trágya piszka. Semmitse ér, csak kínoz és gyötör.	Die Erde ist nur eine Schinderhufe, Voll Schmutz und Dünger, Schweiß und Schwierigkeit, Sie steht im All auf sehr geringer Stufe.
Az élet: az jaj és baj, össze-vissza. Hiszen tudjátok. Vágyatok el-el[6] Innen, hol a száj könnyek nedvét issza.	Du kennst das Leben: lauter Angst und Streit. Ihr kennt es alle. Euer Wunsch ist immer, Erlöst zu sein aus dieser Peinigungszeit.
Szavunkra jajgatásotok felel, És meztelen, bús karotok leverten Nyujtjátok[7] esdve az éterbe, fel.”	Wir lauschen euerm Schreien und Gewimmer, Wir sehen eure nackten Arme flehn Zum hohen Himmel, auf zum Ätherschimmer.«
Hallgattam. Hallgatott. A rengetegben Bús sejtelem fuvallt át elhalón, S arcába nézni most sehogyse mertem.	Er schwieg. Ich schwieg. Ich hört ein seltsam Wehn Durch meine Wälder raunen, um mein Haus, Und wagte nicht, ihm ins Gesicht zu sehn.
Tovább beszél s a szava borzalom, Egyenként estek rám, akár a csöppek, És beledermedt az egész valóm:	Dann sprach er weiter, und sein Wort ward Graus, Und einzeln ließ er sie wie Tropfen fallen, Wie finstres Drohn klang seine Stimme aus:
„Nem értek a vadállatoknál többet, Ti emberek! Rongyházi csőcselék! A kapzsiság a szívetekbe töpped.	»Die Menschen, jeder, haben Raubtierkrallen. Erbärmliches Gesindel! Ekle Wichte! Lieblosigkeit, Neid, Habsucht bei euch allen!
Csak hatalom kell nektek és elég, Aki szegény, mint disznó[8] él a sárba, S a gazdagé a fény, a nőcseléd.	Herrschsucht, Gewalt sind eure Hochgerichte; Der arme Dumme wälzt sich wie das Schwein, Der reiche Kluge prunkt allein im Lichte.
E posványban serdüljön fel az árva? Lányod miénk! Mert ő a kincs, arany. Engedj! megyek! szobácskájába vár ma!”	In diesem Pfuhle soll dein Kind gedeihn? Nein, es ist unser! Uns gehört ihr Leben. Mach Platz! geh! laß mich in ihr Zimmer ein!«
Tovább lökött, megadtam így magam, Acél-erőm, éreztem, letiporja, Én, lenge árny, követtem hangtalan.	Er schob mich weg, ich mußte mich ergeben, Gebrochen waren Wille mir und Kraft; Ein Häufchen Schatten, folgte ich mit Beben.

[4] [NY1920] Szivemnek vére sem
[5] [NY1920] a bibor,
[6] [NY1920] Vágyatok el-el,
[7] [NY1920] Nyújtjátok
[8] [NY1920] Aki szegény mint disznó

Az anyja szendergett már lanyha-tompa, Adó szerelme szűzi templomán. Csendesdeden folyt vérének bíborja.[9]	Die Mutter schlief in seliger Tempelhaft, Im keuschen Tempel ihrer Opferliebe, Und ruhig floß ihr Herzenspurpursaft.
Gyűrt[10] ágyikóján könnyű, halovány Csipkékbe látom lánykám pici testét, Rózsás angyalka védi tétován.	Sanft, im verknüllten Bettchen, im Geschiebe Der Spitzen schläft mein Mädel, angehaucht Vom rosigen Engel ihrer Daseinstriebe.
A lány piheg. Ocsúdik és repes még. Karját kitárja, vágyva, reszketeg. A legpirinkóbb, édes, drága Fenség.	Sie atmet. Sie erwacht. Ihr Köpfchen taucht Empor. Sie breitet ihre Ärmchen weit, Und ist die kleinste reizendste Durchlaucht.
Talán biz az apjának integet? Nem, meg se lát: Őt nézi, boldog isten,[11] A fényruhás és furcsa Herceget.	Zeigt sie dem Vater ihre Munterkeit? Sie sieht nicht mich: Herrgott, sie lächelt ja Dem Andern zu in seinem Strahlenkleid.
Keccsel hajol előtte meg a kincsem, Utána kap s a férfi hidegen Mellére fogja és egy szava sincsen.	Der neigt sich tief vor ihr con grazia; Sie hascht nach ihm, sie streckt die Händchen vor. Er nimmt sie auf, an seine Brust, und – ah:
A lányomat! Rám néz az idegen, Nyakára kulcsolódik rózsa-ujja, Nem ─ nem lehet ─ s elernyed idegem.	Mein Kind! Mein Kind! Er richtet sich empor. Sie fügt um seinen Hals die schwachen Finger; Ich will – ich – will – und bin ein welkes Rohr.
A kardomat! És hörgök, lázba fújva. A győztes áll. Átfogni. Visszaránt. Ráugrom ─ és lehullok róla újra.	Ein Schwert! Ich ringe, röchle. Mein Bezwinger Steht steinfest. Nein! Ich schling mich um ihn. Eitel. Ich spring ihn an – ach, ein gebrochner Ringer.
Agyam a téboly fogja, mint a pánt, Láncokba verve fekszem, halványon, Hiú a kérés, a harc egyaránt.	Mir steigt der Wahnsinn glühend bis zum Scheitel. Am Boden lieg ich, angeschraubt in Ketten, Versuche mich zu heben – Alles eitel.
Az összes alvókat fölkiabálom, Gyilkos! Segítség! Ébredj Anitám! Megmentem őt, bár jönne a halálom.	Die Schläfer brüll ich auf aus ihren Betten. Anita, unser Kind! Wach auf! Mord! Mord! Quält mich zu Tode, kann ich sie nur retten!
De csöndesen halad a vad titán, S nevet, hogy arcom fájó és haragvó, Az anya alszik s álma lágy, vidám.	Der Räuber aber schreitet ruhig fort, Belächelt leidig meine Seelenwunden; Die Mutter schläft und träumt am Himmelsbord.
És közben eltünt lánykám és a rabló.	Der Räuber, seine Beute sind verschwunden.
Soká feküdtem eszmélettelen, Ez éjszakán, majd lassan fölocsúdtam, És kinyitottam tágra a szemem.	So lag ich Stunden wohl in dieser Nacht; Allmählich endlich komm ich zum Besinnen, Und habe weit die Augen aufgemacht.

[9] [NY1920] vérének biborja.
[10] [NY1920] Gyürt
[11] [NY1920] boldog Isten

Az ablaknál vigyázok elborultan. Mit is tegyek? Fönn csillaghímes ég, És messze fény remeg a Sziriuszban.	Am Fenster steh ich, starr ich: Was beginnen? Die lieben Sterne leuchten immer noch; Vom Sirius seh ich ein Geflimmer rinnen.
A lelkemen borzalmas nehezék, Ha most repülni tudnék. Hol a tolvaj? Tán megtalálom az erdőbe még.	Von meinem Nacken fällts wie schweres Joch. Dem Diebe nach! Doch ach, ich kann nicht fliegen. Vielleicht ist er im Holz, ich find ihn doch.
Lihegve járok a hegyoldalon, jaj Lélekzetem elful, itt egy gyepágy, Két halvány márvány-szfinksz, befedve lombbal.	Schon bin ich unterwegs, auf Waldesstiegen, Und komme atemlos an ein Rondel, Wo blaß, versteckt, zwei Marmorsphinxe liegen.
Két tujafa, az ága enyhe, lágy, Távol keletről hozták ide, kedves Haptákban áll mindkettő, égbe vágy.	Zwei Lebensbäume, jeder ein Juwel, Einst hergepflanzt ans fernstem Orientlande, Stehn kerzengrade hier wie auf Befehl.
Körötte törpe korlát, sűrű fenyves Veszi körül, miként szilárd garád. Hogy erre még a kósza szél se repdes.	Sie überragen eine Tann-Girlande, Die krüpplig, stark verfitzt, sie fest umzäumt; Der Wind erstickt in ihrem Schutzgewande.
Itten virrasztottam sok éjszakát, E hely a rejtély és titok tanyája És sok mulasztásért ér itt a vád.	Hier hab ich oft bei Tag, bei Nacht geträumt; Der Platz ist für Mysterien wie erkoren, Hier hab ich manche Wirklichkeit versäumt.
A cipruson, szfinkszen tejszínű pára, A téli holdfény élesen dereng. Mit enyhít a bokor s a cserje fájva.	Zypressen, Sphinxe schlafen wie verloren Im grellen weißen Wintermondenschein, Den Unterbusch und schwarz Gesträuch umfloren.
Egy furcsa fickó ül merengve lent, A lábait keresztberakta szépen. Ki vagy te? kérdem, mért e néma csend?	Ein wunderlicher Kerl sitzt auf dem Stein, Die Beine hat er überkreuz geschlagen. Wer bist du? sprich! was will dein Stelldichein?
Ő vigyorog: „Ha tudni vágyol éppen, Sürgönyhordó vagyok, nemes uram, A csillagok közt loholok a téren.”	Er grinst: »Dear Sir, was soll ich Ihnen sagen, Ich bin, hört hört, Depeschenüberbringer, Ich muß von Stern zu Stern als Bote jagen.«
Csillagsürgönyhordó vagy, csakugyan? Röpíts az égbe, vigy hamar magaddal A Sziriuszba! Mint a szél suhan.	Was, Sternbriefträger bist du? Wolkenspringer? Gleich nimm mich mit auf deinem Himmelsfluge: Zum Sirius! Siehst du meinen Zeigefinger?
„Csitt, monseigneur! A nyelved jaj de vagdal. Oda csak holnap érek, édesem, Sok dolgom addig, várj sorodra, halkal.	»Still, Monseigneur! und laß nur dein Geluge. Am Sirius land ich morgen Abend an, Erst hab ich mehr zu tun auf meinem Zuge.
Az Óvatosság Csillagát veszem, Előbb utamba, majd a Fecsegőkét, S más csillagokat az éterbe fenn.	Der Stern der Vorsicht kommt zuvörderst dran, Der Stern der dummen Schwätzer kommt zu zweit, Und viele andre Sterne folgen dann.

Ha várni tudsz s kissé lehülni főkép, Veled teszem meg égi útamat, S a Sziriuszra is kerül idő még.	Willst du dich mäßigen in der Ewigkeit, So nehm ich dich auf meine Reise mit, Und auch zum Sirius bringt uns gute Zeit.
De megfogadd, vidéki, jó alak, Hogy az úton követsz majd csöndbe,[12] tűrve, S nem orrolsz, hogyha csillapítalak.”	Drum, wie gesagt, verehrter Abderit, Wenn du mir fest versprichst, Geduld zu haben. So sollst du mit auf meinem Lüfteritt.«
Megigértem, hogy enyhítem e fürge[13] Vágyam s keményen állom ezt a szóm, Nem sürgetem, ha száguldunk az ürbe.	Und ich versprach dem sonderbaren Knaben, Ihn nicht mit Ungestüm noch Trieb zu quälen Und artig mit ihm durch die Welt zu traben.
Máris repültünk, büszkén, szabadon, Az Óvatos Csillagra felszökell ő, Melynek körképét ím alább adom.	Wir fliegen schon. Den wir zuerst uns wählen, Den Stern der Vorsicht haben wir erreicht. Ich will von ihm ein Freskostück erzählen.
Zsákokba varrva lógtak itt a lengő Gallyak hegyén a bűnös emberek, S himbálta őket a langy, könnyű szellő.	In Säcken schwingen hier an Ästen leicht Die Menschen, zugenäht bis an den Hals, Den loser, lauer Zephyrwind umstreicht.
A szájokon tiltó ujjuk remeg: Hallgatni kell, örökre, mindörökre, Csupa farsangi tréfa e berek.	Den Finger halten sie am Munde als Gebotne Pflicht: schier endlos ist ihr Schweigen, Mir schiens wie lässiger Spaß des Karnevals.
Itt csüngött Moltke is, e kajla körbe. Bölcs hallgatás köti az óvatost, Máskép elveszti a versenyt, letörve.	Auch Moltke hing in diesem drolligen Reigen. Im Leben heißt es Vorsicht, schweigen können; Man kann den höchsten Glücksberg dann ersteigen.
E csüngés nékem unt[14] és buta koszt, Nincs maradásom szótlan népe mellett, És vágytam innen más világba most.	Auf daß wir andre Welten bald gewönnen, Denn langweilig war dieses stumme Hängen, Bat ich, mir einen Wechsel rasch zu gönnen.
A vezetőmet hajszolni se kellett, A Fecsegőknek Csillagára ring, Hol a fogak közt locsi-fecsi nyelvek.	Mein Führer ließ sich auch nicht lange drängen, Wir hielten auf dem Stern der Schwätzer Rast, Wo sie die Zungen durch die Zähne zwängen.
Egy szög veri keresztül sorra mind, Úgy,[15] hogy e percben már senki se nyelvel, Hallgatnak hebehurgya társaink.	Ein Nagel, der genau vors Gatter paßt, Hält diese Zungen so verflixt durchstochen, Daß es zu Ende ist mit ihrer Hast.
Szivük tele[16] méreggel és keservvel, A szájukat most be kell fogniok, És ajkukon egy árva szócska sem kel.	Jetzt können sie nur Gift im Herzen kochen; Sie sind gezwungen, stets das Maul zu halten, Von keinem wird ein Wörtchen mehr gesprochen.

[12] [NY1920] majd csendbe,
[13] [NY1920] e fürge,
[14] [NY1920] nékem únt
[15] [NY1920] Ugy,
[16] [NY1920] Szívük tele

Titokszegők e furcsa kóficok, Most vezekelnek. Menjünk gyorsan innen. S a szárnya indul, rebben és riog.	Indiskretion in tausend Mißgestalten, Hier büßt sie. Schleunigst weg von diesem Spiel, Und schon erhob er seine Flügelfalten.
Egy-kettő célhoz érkezünk el, itt fenn Szemünk elé egy nagy mező terül, Hol házak állanak, egyforma stilben.	Gedankenrasch ereilten wir ein Ziel: Ich sah ein einziges Gefild sich dehnen, Besät mit Häusern, all in einem Stil.
Mindegyik házban egy emberke ül, Majd mind öreg, a férfi és az asszony S az arcukon közöny, kelletlenül.	An diese Häuser fand ich Menschen lehnen, Fast lauter alte Leute, Männer, Frauen, Die keiner Hoffnung Blume mehr ersehnen.
Az estbe néztek, búsan és virrasztón, Mely haldokolva lassan lehajolt, Elégedettség ült mindegyik arcon,	Ich sah sie alle in den Abend schauen; Der lag im letzten Sonnenuntergang, Zufriedenheit beschirmte ihre Brauen.
Szívükbe nincsen érzés, puszta holt, Se gyűlölet[17] és szeretet se lobban, Még egy kis ábránd szózata se volt.	Vernichtet hatten sie den Herzensdrang, Den Schmerz, die Liebe, Haß und Lustgefühl, Und wunschlos schlief in ihnen jeder Klang.
Tovább repültünk nyüzsgő csillagokban, S tiszafás kertbe értünk azután, Mely hűs tavaszban fürdőzött nyugodtan.	Wir schossen weiter dann durchs Sterngewühl Und landeten in einem Eibengarten, Der schatteneinsam stand und frühlingskühl.
Gót bronz székekbe, melyeknek furán Magas támlája felnyult,[18] ült, szelíden, Sok, végtelen sok kedves, ifjú lány.[19]	In alten gotischen Bronzestühlen, harten, Mit steilem, überhäupterhohem Rücken, Sah ich unzählige junge Mädchen warten.
Halottak voltak. A lágy ajak-íven Gyönyör remeg. Tizenhat évesek, S egy elnyomott sóhajtás sír a szíven.	Sie waren tot. Es spielte ein Entzücken Um ihren Mund, die sechzehnjährig starben; Ein Seufzen schienen sie zu unterdrücken.
Hajukra lágy mák-koszorú esett, Boldog halottak, boldog altatója. Csókon merengenek az édesek.	Mit Mohn von matten, rosahellen Farben Umschlang ein Kranz ihr leichenruhig Haupt, Das erste Liebesträume einst umwarben.
Itt látom a leányt, pünkösdi rózsa, Mint kisdiák szerettem egykoron, Koporsójába porladoz azóta.	Da sah ich sie, die mir mein Herz geraubt, Als ich ein Schüler war, die dann gestorben, Die, ach, wie lange schon, im Sarg verstaubt.
Mint régen, úgy szendergett,[20] álmodón Kis egyszerű és ártatlan ruhában, Érette égtem hajdan, lázkohón.	Sie schlief hinüber frisch und unverdorben; Nun saß sie hier in ihrem Unschuldshemd, Um die ich, selbst ein Kind, so heiß geworben
A homlokát az álomnál puhábban Megcsókolom és tágra nyíl szeme,[21] S a karja átfog és karjába vágy van.	Sanft küßt ich ihre Stirne, zage, fremd; Da öffnete die Augen sie zu mir, Und ihre Ärmchen hielten mich umklemmt.

[17] [NY1920] Se gyülölet
[18] [NY1920] Magas támlája felnyúlt,
[19] [NY1920] ifju lány.
[20] [NY1920] Mint régen úgy szendergett,
[21] [NY1920] tágra nyíl szeme,

Lassan hanyatlott a pillája le, A karja visszacsuklott és sötét lőn Élettelen volt, bús, mint eleve.	Dann wieder schloß sich ihre Wimpernzier, Die Arme fielen schlaff auf ihren Schoß, Und wie vorhin saß leblos sie vor mir.
Részvéttelen ösztönzött a kísérőm,[22] A könnyeimbe szólt az öntudat, S továbbmegyünk az útunkon, sötétlőn.	Mein Wegbegleiter drängte mitleidlos, Er riß mich höhnisch weg aus meinen Tränen, Und wieder ging die stürmische Reise los.
A mélybe hullunk, hattyúk, vadludak Között repülve: Ó, már itt a földgömb, Hiéna-csillag most felénk mutat.	Wir sanken tief und flogen zwischen Schwänen Und wilden Gänsen: ah, die Erde winkt, Wir nähern uns dem Sterne der Hyänen.
És a szelid ludak lármája földöng A vadludak után: a bús ürön Ez volt legelső testvéri köszöntőnk.	Das erste, das an meine Ohren dringt, Ist Schnattern zahmer Gänse, die nach oben Den Brüdern Antwort geben aus Instinkt:
Hallják a hívást. Tombolás, üröm. Sivár, kegyetlen, össze-vissza lárma, S átok süvölt, alig-alig türöm.	So fein ist ihr Gehör. Ein wirres Toben, Ein wüstes summendes Geräusch erklang, Aus dem schon drohend einzelne Flüche schnoben.
A pára burka oszlik, szerteválva És tompa fény sugára szálldogál, Egy járda sok-sok apró utcalángja.	Jetzt teilte sich um uns der Dünstehang, Und wir erschauten im gedämpften Licht Der Straßenflammen einen Gassenstrang.
Aztán előttünk egy nagyváros áll. Csömörletes bűz, bosszantó tetemszag Csap fel reánk kietlen és kopár.	Und eine große Stadt kam zu Gesicht. Ein scheußlicher Geruch von Äsern, Leichen Quoll zu uns auf, ummantelte uns dicht.
Az új képet mostan szemlélhetem csak, Vadság, gyilkosság, távol és közel A vérem elsápad, szegény szivem vak.[23]	Nun konnte alles unser Blick erreichen, Mord, Unzucht, Roheit, jede Menschenqual; Ich fühlte meines Lebens Rot erbleichen.
El innen, az iszony már átölel! Nem, nem birom e fájdalom tüzét, nem, El innen, el, e szörnyű völgyből, el![24]	Hinweg aus diesem einzigen Schlachtersaal! Nein, ich ertrug nicht länger diese Pein. Hinweg, hinweg aus diesem Greueltal!
A zaj után csönd dermed észrevétlen, Szállunk éjjel-sötét erdők fölött Poggfred remeg fel csöndes pára-fényben.	Und plötzlich tiefe Stille nach dem Schrein: Wir flogen über nächtige Wälder fort, Und Poggfred zeigte unten schwachen Schein.
A régi mentsvár, édes és örök, Anita az ablaknál bús borúban, Kezét tördelve sír és könyörög.	Da lag mein lieber alter Zufluchtsort, Am Fenster konnte ich Anita sehn, Sah ihre wildgerungnen Hände dort.
Látom haját lobogni szomorúan, Az Istenhez leányunkért kiált, Hallom a hangját, melybe szörnyű bú van.	Ich sah ihr loses Haar im Winde wehn, Sie schrie nach unserm Kinde auf zu Gott, Ich hörte ihre Bitten und ihr Flehn.

[22] [NY1920] a kisérőm,
[23] [NY1920] szegény szívem vak.
[24] [NY1920] e szörnyű völgyből, el!

A vad gomolyból vezetőm kivált, És eltünik a sajgó, földi kínpad, Szállunk, elhagyva a sebes sirályt.	Mich rettet meines Führers scharfer Spott, Und pfeilschnell schossen wir in höchste Fernen, Befreit vom ewigen irdischen Schafott.
Csodálatos csillagvilágok ingnak, Mint tűzijáték[25] és sebes kerék, Tűzzel sodorva kóbor útjainkat.	Wir taumeln zwischen wunderbarsten Sternen, Die Rädern gleich, wie Feuerwerk getrieben, Viel Spritzer schleuderten aus ihren Kernen.
Itten megállunk most egy percre még. Iker csillag: ezen sok szűzi lélek Remeg, ki jó volt, jámbor és derék.	In diesem Wirrwarr sind wir dann geblieben Auf einem Doppelstern: Der eine trug All jene keuschen Seelen, frommen, lieben,
Gyermekdeden szolgáltak a szegények, Istenbe hittek, hivogatva „Őt” Szivükbe tiszta, bölcs, nemes hit éledt.	Die kindlich schreiten hinterm Sklavenpflug Der Erde, gottvertrauend auf »Ihn« bauen Und herzensrein sich halten, sanft und klug.
Egymásba bámul álmatag szemök, És meghajolnak és bókol a pálma, Akárcsak egy-egy drága nő előtt.	Wenn diese sich hier in die Augen schauen, Verneigen sie sich, und der Palmzweig sinkt, Zum Gruße sinkt er, wie vor schönen Frauen.
„Have, pia anima” lelkük álma. Új csillagon vagyunk, hol csönd honol, És szürke eső hulldogál szitálva.	Ein »Have, pia anima« verklingt. Wir sind am zweiten Sterne angelangt, Wo eine graue Regenstimmung ringt.
Az ember itt mind oly sötét, komoly, Vonásukon szelídség[26] és lemondás, Öröm, vidorság nincs sehol, sehol.	So ernst sind hier die Menschen, daß mir bangt. Entsagung les ich ab von ihren Zügen, Auch ihre letzte Freude ist verprangt.
A homlokuk a bánatuktól pompás, Nincs több csalódás, ábránd, őrület, Elmult a jaj, a baj, a földi rontás.	Sie tragen an der Stirne ein Genügen: Befreit sind von Enttäuschung wir und Wahn, Erlöst aus Tand und Band, aus Trug und Lügen.
Aztán továbbmegyünk egykedvűleg. E csillagon tanyáz a sok filiszter. Ó, a sivár és podvás lelkűek.	Und weiter schwebten wir auf unsrer Bahn, Und hielten auf dem Sterne der Philister. O laß uns weg von diesem öden Plan!
Sör, politika, kártya. Mit se tisztel E nép, ezek a semmiháziak, S csupán a bárgyúnak[27] jut erre díszhely.	Skat, Politik, Gegröhl und Bier: Geschwister. Geschwister: Subalterngedankler, Drohnen, Angst, Ungeschmack, wie end ich das Register!
Új csillag, rajta egy új égi had: Ezek a földön mind, mind tönkrementek, A bajvívások[28] és tusák miatt.	Schon sind wir dort, wo andre Geister wohnen: Bei denen, die auf Erden untergingen, Die ständig kämpfen mußten mit Dämonen.
Tört szárnyaikkal hulltak le a szentek S átlőtt homlokkal látok itt sokat. Mert útjuk[29] állták aljas regimentek.	Die endlich stürzten mit gebrochnen Schwingen Und mit zerschossener Stirne unterlagen, Weil sie nicht durch den Pöbel konnten dringen.

[25] [NY1920] Mint tüzijáték
[26] [NY1920] Vonásukon szelidség
[27] [NY1920] S csupán a bárgyunak
[28] [NY1920] A bajvivások
[29] [NY1920] Mert utjuk

Hogy ismerem nemes panasztokat! Sosem értettek titeket a barmok, S megölt a csürhe, mely komisz, rohadt.	Euch lieb ich! und ich kenne eure Klagen! Das Viehzeug konnte niemals euch verstehn; Von feigen Heuchlern wurdet ihr erschlagen.
Isten szolgái, akik jót akartok, Csak éljetek, itt zsandár nem kinoz, És tiszta lángokat gyújt ez a csarnok.	Lebt wohl! Vergeßt! Ihr wart ja Gotteslehn! Hier seid ihr los von euern Folterbütteln, Könnt unentweiht die große Flamme sehn.
Itt nem gyötör már többé semmi rossz, A vad varangyok, a kontár művészek, Járuljatok az ég kapuihoz![30]	Was konntet ihr sie denn nicht von euch schütteln, Die Froschgesellschaft, diese Kunstvandalen! Sie totschlagen mit guten Heckenknütteln!
A napotok dereng az éjbe, részeg Bolygó, a Sziriusz. Hamar oda. Tán visszaadja lányom e szent fészek.	Lebt wohl! Ich sehe eine Sonne strahlen, Das ist der Sirius. Da will ich hin, Zurückerobern, was die Räuber stahlen.
Megérkezünk. Elámít a csoda, Tündéri fénnyel ékes itt a reggel, Ilyet a földön nem láttam soha.	Wir landen. Es umschleiert sich mein Sinn Vor all der Pracht, die hier den Morgen schmückt. Ich sehe, daß ich nicht auf Erden bin.
A dombokon szivárvány-ív[31] remeg fel, Jön a menet: egy orrszarvún elől, Imádatos, nyájas mosoly-szemekkel	Von Hügeln, regenbogenüberbrückt, Steigt ab ein Zug: Auf einem Einhorn vorn, Mit einem Lächeln, das die Welt beglückt,
A kisleányom. Jobbra-balra dől Kezéből a virág, amerre járdal. Hogy fölnevelte e lágy anya-öl!	Zieht mein Tochter her. Aus Hand und Horn Streut rechts und links sie Blumen auf den Pfad. Wie schnell sie wuchs an diesem Gnadenborn!
Csodálatos nép megy a réten által, Kék-zöld színekkel,[32] cifra, mint a páva, Beláthatatlanul sok-sok virággal.	Unübersehbar, bunt, ein Pfauenrad Von Farben, bläulichgrün folgt hinterdrein Ein sonderbares Volk in Prunk und Staat.
Néztem lányom szemébe, bús fagyába, S irtózatos! úgy rémlett, mintha két cső Kígyózna[33] vissza mélyen, az agyába.	Da sah ich ihrer Augen fremden Schein, Und grauenhaft! sie gingen wie zwei Röhren Weit ins Gehirn, bei allen, tief hinein.
Ha még tovább nézem,[34] ez lesz a végső Percem, de, jaj megmentlek gyermekem,[35] A rém hiába acsarog fel és nő.	Das wollte mir Verstand und Sinn zerstören. Doch dacht ich nur, mein Kind mir zu erstreiten, Und ließ mich nicht durch solchen Spuk betören.
Az orrszarvúra ugrom! Végtelen Várás! Tusa! Kacaj! Egy bús öröklét! A tenger! A hercegnő! Jaj nekem ———	Ich springe vor! ans Einhorn! Ewigkeiten! Sekunden! Kampf! Gelächter! Harlekin! Das Meer! O Fürstin! Ungeheure Weiten –

[30] [NY1920] Járuljatok az ég kapúihoz!
[31] [NY1920] A dombokon szivárvány-iv
[32] [NY1920] Kék-zöld szinekkel,
[33] [NY1920] Kigyózna
[34] [NY1920] Ha még továbbnézem
[35] [NY1920] Percem, de jaj megmentlek gyermekem,

– – – – – – – – – – – –	– – – – – – – – – – – – –
Felébredek, a langyos kályha öblét Érzem Poggfredben, künn a hó fehér, S a szörnyű álmokat vadul ütöm szét. Halotti csönd. Kapirgál egy egér, A szél kopogtat, rázza künn az ajtót, Bolond lázálom, egy batkát se ér. Felugrom a székemből, és sóhajtok, Egyszerre a másik szobába termek, Az anya alszik, bámulom az alvót: És karja közt ott szendereg a gyermek.	Da wach ich auf und sitze am Kamin Im tiefverschneiten alten Poggfredhaus, Und lass entsetzt die bösen Träume ziehn. Es ist todstill. Ich höre eine Maus. Der Wind klopft einmal leise an mein Tor Und wirft die dumme Phantasie hinaus. Dann schnell' aus meinem Sessel ich empor Und eile in den Nebenraum geschwind, Da schläft die Mutter ruhig wie zuvor: In ihren Armen schlummert unser Kind.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 46-59.
NYUGAT 1920, XIII. évf., 1-2. sz., pp. 56-64.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása szürreális, víziós álomvilágban játszódik, melyben a lírai én lányának elvesztését próbálja feldolgozni. A történet vezérfonala a kislány elrablása a Szíriuszról érkezett idegen által, és az azt követő fantasztikus utazás csillagról csillagra, különféle égi sorsközösségek és erkölcsi világok között. A történet végül az ébredéssel zárul, a gyermek mégis ott alszik anyja karjában – a látomás visszazuhan a valóságba.
KD ugyan megtartja a narratív keretet, ám több helyen saját, egyéni képekkel és motívumokkal dúsítja a szöveget. Például a német változatban a Szíriuszról jött lény „Depeschenüberbringer" (sürgönyhordó), míg KD-nál szinte meseszerű, szürreális alak lesz belőle, akitől a lírai én szinte könyörögve kéri a segítséget. A magyar változat gyakran hangsúlyosabban expresszív, drámaibb tónusú: a lány elragadása és a végső konfrontáció különösen erőteljes érzelmi töltetet kap. KD fordítása nem pusztán nyelvi átvitel, hanem újraalkotás, mely hű marad a tartalomhoz és a szellemiséghez, de saját lírai nyelvén és világképén keresztül szűri át azt. Miközben Liliencron inkább filozofikus, moralizáló távlatokban tekint az emberi életre és társadalomra, KD mély személyes drámát, fájdalmat és szeretetet mutat be. Mindkét mű kozmikus tragédia víziója, de míg az eredetiben a világ rideg rendszereinek leleplezése dominál, a magyar változatban az egyéni veszteség, az apai fájdalom és a szeretet kerül előtérbe.
Verselési szempontból Liliencron műve rímelő, jambikus lejtésű hexameteres szerkezetre épül, szigorúan szabályozott szakaszokkal. Az egységes hangzásvilág, a verszenék és az ütemesség rendkívül pontos, a formai keret biztosítja a vers meditatív és epikus karakterét. KD ezzel szemben a fordítás során elhagyja az eredeti szigorú formát, és helyette szabadabb, szimultán rímelésű, időnként jambikus lejtésű magyar versformát alkalmaz. A magyar szövegben hosszabb és rövidebb sorok váltakoznak, a verselés inkább követi a beszéd természetes ritmusát, mintsem a mértani szabályosságot.
Stilisztikailag Liliencron verse klasszicizáló, de egyben modern, a német nyelv pontos, gyakran filozofikus, hideg szóképekkel operál. A leírás, a kozmikus állomások szimbolikája (óvatosság csillaga, fecsegők csillaga stb.) mind-mind erkölcsi ítéletek és társadalmi kritikák.

KD azonban a fordítást átalakítja mélyen emocionális, szenvedéllyel teli, álomszerű utazássá. A magyar változatban több az érzékletes, vizuálisan festői kép, mint például: „*A lányomat! Rám néz az idegen, / Nyakára kulcsolódik rózsa-ujja*” – ez a kép nem szerepel szó szerint az eredetiben. KD gyakran alkalmaz alliterációkat, hangutánzó szavakat, és a sötét tónusú képeket erősebben kiemeli, mint az eredeti.

16.3

HUSZONNYOLCADIK KÁNTUS: A GYŰLÖLET

HUSZONNYOLCADIK KÁNTUS: A GYŰLÖLET	ACHTUNDZWANZIGSTER KANTUS: DAS LETZTE GELEIT
Az ellenségnek szól e vers-parancsom: Dögöljetek meg fagyba, vízbe, tűzbe! Botoljatok a sírba egy narancson, Hajrázva nézem végig én, a büszke. Az orrvérzésetek halálig tartson, Vitustánc rángasson, pokolba űzve! Egy rocska moslék szájatokba dőlhet, S nem bánom, egy tüsszentés is megölhet.	Für meine Feinde schmied ich eine Stanze: Ersauft, erfriert, verbrennt, ihr Lieben, Guten! Stickt euch ins Grab an einer Pomeranze, Ich steh dabei und will Halali tuten! Verreckt, wenn ihr das vorzieht, am Veits-Tanze, An einem unstillbaren Nasenbluten! Ein Jauchenfaß schütt ich auf eure Wiesen, Meintwegen mögt ihr euch zu Tode niesen.
A gyűlölet Lucifer és Diána Fia és bátyja ő a szeretetnek. Tüzes trónon kiáltok a világba, Te ronda dög, gyűlöllek és gebedj meg. Ha a halálba kushadt, hát utána, Charon lapátjával még fejbe verlek. Ezt (sajnos!) el kell rejteni gyakorta S az óriás érzés így törpe-csorba.	Der Haß ist Lucifer-Dianens Sohn. Der Haß, der Schwester Liebe hoher Bruder, Schreit wild mit mir auf breitem Feuerthron: Ich hasse, hasssse dich, verfluchtes Luder. Und gondeln du, mein Feind, und ich, plumps, schon Im Styx, dich schlüg ich noch mit Charons Ruder. Nur müssen wir ihn (leider!) oft verbergen Und seine Riesenkraft schmählich verzwergen.
A gyűlölet fönséges, szent a perce, Mikor cikázik, fölbizseg a posvány S amint villámokat szór, ölve-vesztve, A földet is üdíti, letaposván. De az „okosság”-tól e vad szekerce Eltompul és a kis harag oly ocsmány. Bismarck szavát mondom kevély gyönyörben, A nagyszerűt: „Egész éjjel gyűlöltem.”	Der Haß ist herrlich, wenn er seine Pfeile Wie Blitze durch die faulen Wasser zischt, Und wenn das Feld durch seine Donnerkeile Von ihm verwüstet daliegt und erfrischt. Doch „Klugheit” fordert oft, daß seine Beile Stumpf werden und sein letztes Flämmchen lischt. Ich liebe Bismarcks Wort, das nie verblaßt: Ich habe diese ganze Nacht gehaßt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 59-60.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti szöveg és fordítása a gyűlölet intenzív, lírai kifejezése, amely túlmutat a személyes ellenszenven: a beszélő szenvedélyesen, szinte démoni örömmel kívánja ellenségei pusztulását. A halál különböző képei – fagy, tűz, betegség, vitustánc, orrvérzés – groteszk, szinte szatirikus túlzásokban jelennek meg. KD hűen követi az eredeti motívumokat, de néhol magyarosabb képeket alkalmaz (például „*egy rocska moslék*”, „*egy tüsszentés is megölhet*”).

Verselés tekintetében Liliencron strófái rímelnek és ritmusuk is játékos, ugyanakkor feszes. KD nem szó szerinti formát tartott meg, de alkalmazza az eredeti jambikus lejtés és rímszerkezet mintáit, miközben saját, természetes magyar ritmust épít ki. A rímei változatosak és szinte ugyanazt az iróniát és feszültséget hordozzák, mint az eredetiek.
Stilisztikailag KD megőrzi a szatirikus, ironikus hangnemet (például „*Charon lapátjával még fejbe verlek*"), miközben a szenvedélyes hangütést és a retorikai erőt is kiválóan visszaadja. Az idézett Bismarck-mondat („*Egész éjjel gyűlöltem*") mindkét változatban hatásos zárlat.

17.

BÁL UTÁN

BÁL UTÁN	NACH DEM BALL
Atlaszcipős kis lábadat	Setz in des Wagens Finsternis
Dugd a kocsiba, szentem,[1]	Getrost den Atlasschuh.
Két paripánk zablát harap,[2]	Die Füchse schäumen ins Gebiß,
Hajtsál Johann, de menten![3]	Und nun, Johann, fahr zu.
Mint lankadt ibolyacsokor[4]	Es ruht an meiner Schulter aus
Elszunnyad és[5] reám omol	Und schläft, ein müder Veilchenstrauß,
A drága, szőke komtessz.[6]	Die kleine blonde Comtesse.
Az éj ködös, egyadta sár,	Die Nacht versinkt in Sumpf und Moor,
Az égen egy piros csík.	Ein erster roter Streif.
Megrebben a bibic-madár[7]	Der Kiebitz schüttelt sich im Rohr
És a harmatba mosdik.[8]	Aus Schopf und Pelz den Reif.
Száguldanak jó lovaink[9]	Noch hört im Traum der Rosse Lauf,
S kökényszemével rámtekint[10]	Dann schlägt die blauen Augen auf
A drága, szőke komtessz.	Die kleine blonde Comtesse.
Rétről a sarló hangja szól,[11]	Die Sichel klingt vom Wiesengrund,
A gerle búg fel[12] olykor,	Der Tauber gurrt und lacht,
Harapja a kocsink s csahol	Am Rade kläfft der Bauernhund,
A kuvasz és komondor.[13]	All Leben ist erwacht.
Sütött a nap, zengett a fény,[14]	Ach, wie die Sonne köstlich schien,
Hogy Gretna Greenbe mentem én,[15]	Wir fuhren schnell nach Gretna Green,
Én - és a szőke komtessz.[16]	Ich und die kleine Comtesse.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 289.
MK2: pp. 60-61.
SZEGED ÉS VIDÉKE 1904. július 31., III. évf. 236. sz. p. 14.

MEGJEGYZÉSEK:

[1] [SZÉV1904] Jőjj, dugd be a setétbe.
[2] [SZÉV1904] Kószál az éhes rókahad -
[3] [SZÉV1904] Csapj a lovak közé te!
[4] [SZÉV1904] S mint egy alélt virágcsokor
[5] [SZÉV1904] Bágyadva benn
[6] [SZÉV1904] comtesse
[7] [SZÉV1904] Bubos fejét megrázza már
[8] [SZÉV1904] A bibicz s fázva mosdik. -
[9] [SZÉV1904] Elszundit a patkók zaján
[10] [SZÉV1904] S fáradt fejét lehajtja rám
[11] [SZÉV1904] Kaszálnak a mezőn, ahol
[12] [SZÉV1904] föl
[13] [SZÉV1904] A sok dühös komondor
[14] [SZÉV1904] Mosolyogva nézett ránk a nap
[15] [SZÉV1904] Amig utaztunk hallgatag
[16] [SZÉV1904] comtesse

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása ugyanazt a romantikus, kissé nosztalgikus jelenetet idézi meg: a bál után a fiatal grófkisasszony (Comtesse/komtessz) fáradtan elalszik a lírai én vállán, miközben kocsin haladnak Gretna Green felé — a házasságszökések szimbolikus helyszínére. KD hű marad az eredeti narratívához, azonban a magyar változatban kissé erőteljesebben jelenik meg a táj és a természeti képek konkrétsága, például „az éj ködös, egyadta sár", ami sajátos népiességet is kölcsönöz a fordításnak.
Verselés tekintetében a német eredeti inkább klasszikus, rímes, ritmikusan szabályos szerkezetű, jellemző rá az alliteráció és a zeneiség. KD fordítása magyaros hangsúlyos verselésre épül, és jól érzékelteti az eredeti ritmusát, bár néhol lazább a metrum. A rímelés azonban magyarul is természetesnek hat, sőt néhol játékosabb („*csahol – komondor*"), ami némi humorral és népi ízzel gazdagítja a verset.
Stilisztikailag KD fordítása költői és szuggesztív, ugyanakkor szabadabban kezeli az eredeti képeket. Például a „*Veilchenstrauß*" (ibolyacsokor) metaforát azonosítja, de „lankadt ibolyacsokor"-ként egy fokkal plasztikusabbá, érzékibbé teszi. A természetleírás Liliencronnál elegáns és sejtelmes („*Ein erster roter Streif*"), KD-nál viszont konkrétabb és népiesebb színezetű („*egy piros csík*", „*kuvasz és komondor*").

18.

SZFINKSZ A RÓZSÁK KÖZT

SZFINKSZ A RÓZSÁK KÖZT	SPHINX IN ROSEN
A nyári kertbe némán nyúlik[1] el A hófehér szfinksz, a vad macskafajta, Két rózsa - hószín, mint a gyolcslepel -[2] Talpát szelíden-huncutul[3] kaparja. A szörny hallgat, fásultan[4] nézve fel, Mint Ramzesz[5] óta, szólni most se balga. És néma, néma, mindig, nem felel, Lenn verebek csipognak nagy[6] csapatba.	Aus weißem Stein geformt, im Junigarten, Liegt eine Sphinx, die greulichste der Katzen. Es küssen ihr die zierlichsten Standarten, Die Rosen, windgeschaukelt, leicht die Tatzen. Das Untier schweigt, die Lippen offenbarten Wie schon zu Ramses Zeiten - leere Fratzen. Und schweigt, und schweigt, und läßt auf Antwort warten - Im stillen Garten schwatzen nur die Spatzen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 292.
MK2: pp. 61-62.
PESTI NAPLÓ 1908. április 28., LIX. évf. 103. szám, p. 26.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti szöveg és fordítása alapvetően hűen követi egymást. Mindkettő egy nyári kertben fekvő, fehér kőből formált szfinxet ábrázol, akit rózsák vesznek körül. A lény titokzatos, ősi, és hallgatása a történelem mélységeire utal – már Ramzesz ideje óta néma. A zárókép – a csipogó verebek kontrasztja a mozdulatlan szfinxszel – mindkét változatban megmarad, erőteljes ellentétet alkotva a mozgás és mozdulatlanság, a hang és csend között.
Verselés tekintetében az eredeti német vers rímelő, négyütemű jambikus lejtésű nyolcsoros forma (ABABCDC), KD ezt is leköveti.
Stilisztikailag KD művészi szabadsággal, de hűségesen tolmácsolja az eredeti képeket, olykor még mélyebb hangulatisággal. A „*greulichste der Katzen*” (legrémesebb macska) helyett „vad macskafajta” szerepel – ez kevésbé groteszk, inkább titokzatos. A „*windgeschaukelt*” (szél ringatta) rózsák a fordításban „szelíden-huncutul” kaparják a szfinxet, ami játékosabb hangot üt meg. A „*leere Fratzen*” (üres ábrázat) KD-nál elmarad, helyette inkább az időtlen hallgatásra kerül a hangsúly. A „*csapatba*” gyűlt „*verebek*” finoman átveszik a német „*schwatzen*” jelentését („csacsognak”), bár kevésbé erőteljes a hanghatás.

[1] [PN1908] terjed
[2] [PN1908] Két rózsa hull rá, két büvös lepel
[3] [PN1908] S talpát szeliden, csiklandon
[4] [MK1914] flegmával [PN1908] nyugodtan
[5] [PN1908] Ramzes
[6] [PN1908] víg

19.

MARECHAL NIELS

MARECHAL NIELS[1]	MARSCHALL NIEL
Nagy, sárga rózsa álmodott szomorgón Márványívek közt, fekete koporsón. Nem is tudom, ki tépte és ki hozta, Ki volt[2] a márványkoporsó halottja. A koporsó[3] sötét volt és kopár, Mint karmos szfinksz az éjszakába dermedt,[4] A tengerből mint vérpiros koráll Szállt a sugár-pettyes,[5] bús esti felleg.	Die große gelbe Rose ruhte schwer Auf schwarzem Marmorsarg in Marmorhallen. Wes Hand sie brach und wer sie trug anher, Auch wer die Leiche war, ist mir entfallen. Es schlief der Sarg, von Blatt und Blumen leer, Im Dämmer, eine Sphinx, auf Löwenkrallen. Der Abendwölkchen lichtgeflocktes Heer Entstieg dem Meere, rot wie Blutkorallen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 293.
MK2: p. 62.
PESTI NAPLÓ 1908. április 28., LIX. évf. 103. szám, p. 26.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag és hangulatilag az eredeti szöveg és fordítása azonos alapszituációból indul: magányos sárga rózsa fekszik fekete márványkoporsón, s a halál, az elmúlás és a megnevezhetetlen gyász atmoszférája hatja át a képeket. Tartalmilag mindkét vers megőriz egyfajta homályosságot – nem tudjuk, ki volt a halott, ki hozta a virágot –, ez a bizonytalanság a létezés titokzatosságára utal.
Verselés szempontjából Liliencron jambikus lejtéssel, keresztrímekkel (ABAB CDCD) dolgozik, míg KD fordítása az AABB CDCD ritmust követi. A magyar versnél érződik a fordító költői jelenléte: a szfinksz kép például részletesebb („*karmos szfinksz az éjszakába dermedt*”), míg az eredetiben egyszerűbb („*eine Sphinx, auf Löwenkrallen*”).
Stilisztikailag Liliencron szikárabb, tömörebb képeket használ, míg KD érzékletesebb, festőibb, szuggesztívebb nyelvet alkalmaz. A „sugár-pettyes, bús esti felleg” vagy a „mint vérpiros koráll” kifejezések vizuális erővel telítettek. A magyar változatban erőteljesebb az érzelmi töltet, a melankólia és sejtelmesség hangsúlyosabb.

[1] [PN1908] Marechal Niel.
[2] [PN1908] S ki volt
[3] [PN1908] A ravatal
[4] [PN1908] S oroszlánkarmu szfinksz gyanánt merengett
[5] [PN1908] sugár-pihés

20.

DE SOKÁIG VÁRATTÁL MAGADRA

De sokáig várattál magadra	Du hast mich aber lange warten lassen
A rét kies. Siess, siess. Most hallani, hogy zúg a patak árja, De nemsokára túlzengi a lárma.	Es lauscht der Wald. Komm bald, komm bald, Eh' noch verschallt im Lärm des neuen Tages Der Quelle Murmeln, und verhallt.
Szivem, szivem, Jőjj sebtiben. Most még szűzi az erdő tiszta csendje, De nemsokára zaj kavarja csengve.	Geschwind, geschwind, Mein süßes Kind, Eh' noch im Wind die Schauer tiefer Stille Verzogen und verflogen sind.
A lombközön Sugárözön. Hol vagy te édes, drága, fürge, nyájas - Magadra lányka már tovább ne várass.	Durch Wipfel bricht Das Morgenlicht. O, länger nicht, mein holdes kleines Mädchen, Laß nun mich warten, länger nicht.
Már győz a nap S ő bágyatag Kacag és hintázik a karjaimban, És egy részeg, boldog pacsirta égre illan.	Die Sonne siegt, Allendlich schmiegt Und lachend wiegt sie sich in meinen Armen. Zum Himmel auf die Lerche fliegt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 294.
MK2: pp. 62-63.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása azonos alaphelyzetet dolgoz fel: a lírai én egy hajnali találkára vár kedvesére, s a természet lassan felébred körülötte. A német eredeti bensőséges hangulatú, finom érzéki utalásokkal él, míg KD fordítása – bár hűséges marad a tartalomhoz – kissé játékosabb, élénkebb színekkel festi meg a jelenetet.
Verselés szempontjából Liliencron műve jellemzően jambikus lejtésű, négy soros versszakokból áll, egyszerű, zenei hatású rímei vannak (pl. *geschwind–Kind*). KD megőrzi a versszakstruktúrát és a rímes formát, de több belső ritmust, erősebb képeket is alkalmaz (*„drága, fürge, nyájas”*), ezáltal a magyar szöveg gazdagabb hangzásvilágot teremt.
Stilisztikailag KD érzékenyen alkalmazza a magyar nyelv költői lehetőségeit: a német „*mein holdes kleines Mädchen*” fordításából „édes, drága, fürge, nyájas” lesz – ez nemcsak hosszabb, de gazdagabb érzelmi és hangulati árnyalatot hordoz. Ugyanakkor megőrzi az eredeti vers természetközeli, intim atmoszféráját.

21.

A VADKANOS CÍMER

A VADKANOS CÍMER[1]	ZERBROCHENER KEILERKOPF
Hollók, sötétlő rengeteg, Hol csapzott tölgyek rengenek S bárányka sose béget: Király vadkannal ví[2] csatát, S a sebzett vadkan visszavág, Lesik, halál-e, élet?	Im Rabenhorst, im Dunkelforst, Wo jüngst der Blitz den Eichbaum borst, Kein Lamm wird dort geschoren: Der Königgriff den Keiler an, Der Keiler nahm den König an, Der König scheint verloren.
De robban, mint a jaguár, A haja borzad, a sugár Henning a bokron áthat: Különben hercegi cseléd, Vadászinas, most közbelép Segítni[3] a királynak.	Da stürzt hervor, ein Jaguar, Mit Funkelblick und Stachelhaar, Jung Henning durch die Blätter: Ein Diener aus des Fürsten Troß, Sein Schwertgesell und Jagdgenoß, Nun des Gebieters Retter.
Jutalma kastély, tartomány, Mit a király küld, a lován Aranypiros szalag van. Lovag tekint a címerén,[4] Sisakrostélyos s feketén Kisért a szörnyű[5] vadkan.	Des Königs Dan kist Turm und Land, Er zäumt mit rot und gülden Band Ihm seinen besten Rappen. Es schaut der Ritter durchs Visier, Ein Eber droht, des Helmes Zier, Ein Eberkopf im Wappen.
Évszázad mulik és suhan, Mint perc. A párka lassudan Fonalát szőtte-rakta. A nemzetség most kis patak, Most nagy folyó, mély s hallgatag,[6] Most habzó katarakta.	Jahrhundert auf Jahrhundert rann, Ein Augenblick. Die Parze spann Gleichmäßig ihren Faden. Die Sippe floß, zuert ein Quell, Dann Fluß und Strom, bald still und hell, Bald rauschend wie Kaskaden.
Most zátonyos. Beteg, kis ér,[7] Mit fáradt estbíbor[8] kisér S tovább enyész a dombról: Tavaszi lombok közt busul Egy kis, finom kegyelmes úr,[9] Ugyan mire is gondol?	Versandet. Noch ein letzter Blink, Es rinnt im Sonnenscheidewink Der Murmelbach von hinnen: Die kleine feine Eminenz Im Garten dort in Laub und Lenz, Was steht sie tief in Sinnen?

[1] [PHNN1931] A vadkanos cimer
[2] [PHNN1931] vi
[3] [PHNN1931] segitni
[4] [PHNN1931] cimerén
[5] [PHNN1931] szörnyü
[6] [PHNN1931] mély hallgatag
[7] [PHNN1931] Most zátonyos, beteg kis ér
[8] [PHNN1931] estbibor
[9] [PHNN1931] ur

Halál, a vén dzsidás-vitéz Megfogja őt és kézbe-kéz Gyorsan tovább sodorja. A koszorút széttépi, hajh,[10] Kivész, kihal az ősi faj S a címer lenn, a porba.[11]	Der Lanzenreiter, Tod genannt, Führt sicher seine Knochenhand, Er hat den Greis erstochen. Zerpflückt, verwelkt das Kranzgeflecht, Erloschen ist ein alt Geschlecht, Das Wappenschild zerbrochen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 63-64.
PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1931, XLI, p. 114.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása ugyanazt a történetet meséli el: a király vadkanra vadászik, ám az élet-halál harcban egy ifjú – Henning – megmenti őt, amiért nemesi jutalomban részesül. A vadkanos címer ezzel a tett emlékét őrzi, ám a család története az idők folyamán hanyatlásba fordul, végül kihal, és a címer a porba hull.
Verselésben Liliencron hat soros strófákat használ, jellemzően páros rímekkel, változatos ritmikával. KD megőrzi a hat soros szerkezetet, a rímsémát is igyekszik követni, ám a magyar szövegben több a jambikus lüktetés és zeneiség. Néhol kötöttebb ritmusú, máshol szabadabb, de a lendületet végig megtartja.
Stilisztikailag KD műfordítói bravúrja abban rejlik, hogy nem szó szerint fordít, hanem a képi világot és hangulatot a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítja. Míg az eredeti vers néhol ridegebb, harciasabb („*Ein Eber droht, des Helmes Zier*"), addig a fordításban a vadkan „kisért" – baljóslatúbb, sorsszerűbb hatást kelt. A magyar változat érzelmileg telítettebb, költőibb hangon búcsúzik a nemesi családtól.

[10] [PHN1931] A koszorut széttépi hajh,
[11] [PHN1931] S a cimer lenn a porba

GUSTAV FALKE

Gustav Falke 1853 január 11-én született Lübeckben. Első versein még Liliencron hatása érzik, de később kibontakozik dús és egyéni tehetsége.[1] Falke versei egyszerűek, mélyek és finomak: a népdalra emlékeztetnek. Bensőséges és kedves[2] humorú költő, akinek különösen családi és balladai versei értékesek. Ifjúsági írásaiban szelíd kedély ragyog. Regényeivel nem ért el nagy hatást. A lírikus azonban sok kortársát túlélte. Jellemzően német költő.

Benzmann ezt írja róla: „Bensőséges[3] és dallamos, rugékony és eleven, az érzéstől és művészi értelemtől[4] életre keltett és átlelkesített összhang a lírája". Falke Hamburgban él.[5]

MUNKÁI. Mynheer der Tod 1891, Tanz und Andacht 1893 (Tánc és áhítat), Zwischen zwei Nächten 1894 (Két éj közt), Neue Fahrt 1897 (Új utazás), Mit dem Leben 1899, Hohe Sommertage 1902 (Kánikulai napok). 1913-ban, hatvan éves születése napján öt kötetben megjelentek összes munkái.
Verseiből fordított: Gömöri Jenő, Zoltán Vilmos[6]

[1] [MK1914] talentuma
[2] [MK1914] finom
[3] [MK1914] Intim
[4] [MK1914] intelligenciától
[5] [MK1914] Falke ma Hamburgban él.
[6] Az MK1-ben nem lett feltüntetve

22.

ÉVEK MULTÁN

ÉVEK MULTÁN	NACH JAHREN
Künn a mezőkön[1] már sötétül, a telt hold fázva kél, a hallgató erdő ölébül borzongva fúj a szél.	Die ruhenden, stillen Felder, Darüber der Vollmond steht, Die weiten, schweigenden Wälder, Daher ein Schauer weht.
Egykor oly boldogan szerettem az éjet, a magányt, fukar napokra a szívemben[2] őrzöm még kincs gyanánt.	Wie hab ich selig genossen Die schöne Nachteinsamkeit Und habe den Schatz verschlossen Für kommende, dürstende Zeit.
Most álmodom a régi álmot, a halk ábránd kikel, a vén fán szél sóhaja száll ott,[3] mozdul a régi hely.	Nun träum ich die alten Träume Und rühre leise den Schatz, Sacht rauschen die alten Bäume, Und alles am alten Platz.
Mennék, ki a mezőkre készen, a régi úton át és zárt szemekkel is megérzem a holdfény mosolyát.	Mir ist, als könnt ich gehen Nur grad ins Feld hinein, Mit geschlossenen Augen sehen Den klaren Vollmondschein.
És szellői a hűvös éjnek arcomba lengenek s a régi csillagmécsek égnek csüggedt fejem felett.	Und leise Schauer wehen Kühl mich wieder an, Und die alten Sterne stehen Über dem träumenden Mann.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 376.
MK2: pp. 65-66.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi összevetésben az eredeti szöveg és fordítása a múltba révedő, nosztalgikus emlékezés lírája. A lírai én a természet képein keresztül idézi fel az ifjúság, a magány szépségét, majd a jelen időből visszatekintve szinte fizikai vágyat érez az egykori éjszakák békéje és álomszerűsége iránt. KD a német eredeti képeit átveszi, de egyes motívumokat (pl. a „csillagmécsek") gazdagabb metaforává alakít.
Verselés szempontjából mindkét mű az ABAB CDCD rímképletet alkalmazza.
Stilisztikailag Falke visszafogott, halk tónusú képei – „*die alten Sterne stehen / über dem träumenden Mann*" – KD-nál érzelmileg telítettebbé válnak, és E/1-ben fejezi be a sorokat: „a régi csillagmécsek égnek / csüggedt fejem felett".

[1] [MK1914] A halk mezőkön
[2] [MK1914] szivemben
[3] [MK1914] szállott

BRUNO WILLE

Bruno Wille 1860 február 6-án született Magdeburgban. Verseiben titokzatos[1] bölcseleti[2] gondolatokat csempész. A természet bámulója, hívő, rajongó,[3] regényes[4] lélek.

MUNKÁI. Einsiedler und Genosse 1891, Einsiedelkunst aus der Kiefernheide 1896, Offenbarungen des Wacholderbaums, Feldpredikt für Daheimgebliebene 1914[5], Andachten deutscher Dichter 1916.[6]

IRODALOM. Verseiből fordított Vajthó László (Német antológia 1150-1400. Budapest, 1916. Singer és Wolfner).[7]

[1] [MK1914] misztikus
[2] [MK1914] filozófiai
[3] [MK1914] exaltált
[4] [MK1914] romantikus
[5] Nem szerepel az MK1-ben
[6] Nem szerepel az MK1-ben
[7] [MK1914] IRODALOM. Verseiből fordított Vajthó László (A Hét.)

CSÖND Kulcsold össze A kezed, Míg a csöndet Élvezed! A hited véd, Küzdj vele, A szemed hunyd Csendbe le. Bármi jőjjön, Elzuhog! Meg se moccanj, Légy nyugodt! Büszke, csöndes Sziklagát, Min dagályok Csapnak át. Göndörödjön Habra hab, Szerteporlik, Szétszakad! Míg az orkán Fenn csatáz, Hallgat a nagy Sziklaház! Bármi jőjjön, Elzuhog! Meg se moccanj, Légy nyugodt! Ha az élet Sebet ád, Az öröklét Vár reád. Hogyha gyáva Bosszú mar, Felfeszít Nehány cudar: Tudd meg, hogy a Szenvedés Olvadó hó, Elenyész. Megrabolhat Az idő, Az öröklét	

Békitő, Ami elmult, Visszatér; Drága balzsam Lesz a vér. Mert a béke Ölbe fog.[1] Álom, áldás Vár legott. Mosolyogj hát Szeliden Az öröklét Öliben.	

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 345-347.
MK2: pp. 67-69.

MEGJEGYZÉSEK: AZ EREDETI NÉMET VERSET NEM SIKERÜLT AZONOSÍTANI

[1] [MK1914] Ölbe fog,

24.

RÓZSÁK

RÓZSÁK	
Ó hogy parázslik a sebem, A lángja lobban, lángja száll! Ó jaj, mi történt én velem? Jön értem a halál. Igen! Egy szörny - az vitte el Leányomat, emlékezem. A szörny torkába nyúltam és Az marta meg kezem. Beteg vagyok... Elébem áll Egy sápadt ember - oly szelíd. Alázatosan mosolyog, Mutatja sebeit. És vére hirtelen kigyul[1], Rózsállik és kacagva foly, A kezein, a lábain Ég a tüzes mosoly. Az én sebem is kivirul - Ujjongva fénybe öltözött, Lombos, virágos ág feszül Bús vánkosom fölött. A rózsafényű lombokon Angyalkám ül és énekel: „A szeretet a korona, És nincsen gyászlepel." Ó lányom, édes gyermekem! Most vagy igazán az enyém! Bölcsővé vált a bánatom - S elalszom benne én.	

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 348-349.
MK2: pp. 69-70.

MEGJEGYZÉSEK: AZ EREDETI NÉMET VERSET NEM SIKERÜLT AZONOSÍTANI

[1] [MK1914] kigyúl

PAUL BARSCH

Paul Barsch 1860 március 16-án született Nieder-Hermsdorfban.
MUNKÁI. Auf Strassen und Stegen (Úton, útfélen) 1885, Fliegende Blätter 1889, Über der Scholle 1905.

25.

DÉL

DÉL	MITTAG
Se szó, se szél. A völgy pihen a dél fehérlő fényiben.[1]	Kein Ton, kein Hauch. Das Bergtal ruht In greller Mittagssonnenglut.
A fű, bokor, virág felett ólomnehéz álom lebeg.	Und Gras und Blumen, Strauch und Baum Umfängt es wie ein tiefer Traum.
Kibukkant ott a kábitó színorgiából egy kígyó.[2]	Da plötzlich aus dem Blumenflor Blitzt jäh ein Schlangenhaupt empor.
Parázs-szemével messze néz, úgy látja, mozdul a vetés.	Es starrt zur Ferne unbewegt, Als hätt sich's leise dort geregt.
Nem. A kígyó továbboson, alszik a dél, tűzvánkoson.[3]	Nur Täuschung war's. Die Schlange neigt Sich still zurück, der Mittag schweigt.
Az álom ájulatja leng és csend van újra, tompa csend.	Wie Traum liegt's auf dem Blumenflor, Und Frieden ist es, wie zuvor.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 372.
MK2: pp. 71-72.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása ugyanazt a jelenetet ábrázolja: a déli forróságban mozdulatlanul pihen a természet, majd hirtelen egy kígyó bukkan elő, de az esetleges mozgás csak illúziónak bizonyul, így visszaáll az eredeti csend és nyugalom. KD hűen követi a német eredeti eseményeit, de néhol hangsúlyeltolódás figyelhető meg: míg Barsch a természet „*mély álommal*” való körülöleltségét emeli ki, KD-nál az „ólomnehéz álom” képe már erőteljesebb, sőt, nyomasztóbb atmoszférát teremt.
Verselésben a német szöveg páros rímű, jambikus lejtésű sorokban íródott, amit KD hűen követ.
Stilisztikai szempontból Az eredeti „*Blumenflor*” (virágpompás táj) KD-nál „*színorgiává*” válik – ez erősebben érzékelteti a látvány bódító hatását. A „Parázs-szemével messze néz” sorban megjelenő „*parázs*” szó szuggesztívabb, mint a német „*starrt zur Ferne*”, sőt az egész kígyókép démonibbá válik. KD-nál a végén „*álom ájulatja leng*”, míg Barschnál inkább „béke van, mint azelőtt” – tehát a magyar változatban az álomszerűség kábulattá mélyül, míg a németben egyfajta hűvös nyugalom zárja a verset.

[1] [MK1914] fényében
[2] [MK1914] kigyó
[3] [MK1914] a dél tűzvánkoson

ARNO HOLZ

Arno Holz 1863 április 26-án született Rastenburgban (Németország). Nagy és nehéz küzdelmei voltak az élettel. 1913-ban a születése ötvenéves évfordulóját ünnepelték és akkor kiderült, hogy Arno Holz hosszú írói pályája alatt alig jutott nagyobb[1] összeghez, sokszor nyomorgott és éhezett. Egyszer be kellett állnia gyári munkásnak egy játékosboltba.[2] Jubileuma alkalmából a németség rokonszenve megnyilatkozott iránta, de a kor és nagyváros költője ma is csak tengődik. Berlin mellett él.

Arno Holz a lírában a naturalizmust képviseli. Mint költő friss és jószemű; öntudatos; elsőrendű elméleti ember, aki sokat írt és gondolkozott a művészet mivoltáról. Évekig harcolt a szabad, rímtelen vers jogáért. Stílusérzéke pompás. Csalódásig híven tud írni régi korok modorában. Legjelentősebb könyve a „Buch der Zeit".

Erről a könyvről Szilágyi Géza így ír: „A kötet nem kis része ma már elavult… Mégse szabad igazságtalannak lennünk. A kötetnek, mint kortörténeti és emberi dokumentumnak, teljes értéke van ma is: az a hevülés, melynek tüze izzik benne, az az ifjú erő, melynek izmai dagadoznak benne, most is megkapja a kiégett szivűeket[3] és petyhüdt húsúakat. Sok a kötetben a rétori pátosz; 1884-ben még közelebb voltak Herwegh-hez és a Bismarck-féle vasmarkú Ausnahmsgesetz idejében a suttogó szót nem hallotta volna meg senki. A szónoki reflexió gyakoribb, mint a költői képzeletből kibontakozó vízió. Azonban mindent egybevetve: a pátosz sokszor mély zengésű, mint a gordonka szava; a reflexióból nem egyszer csillogó és szemfényvesztő élénkségű szellemesség mosolyog felénk. Olykor megállítanak bennünket fájdalmas érzéstől színezett, minden tendencia híjával levő, mégis minden kifejezett tendenciánál szuggesztívabb képek Berlin világvárosi proletár-nyomorából. Végül pedig értékelnünk kell a bármely stílussal szinte fitymálva játszó, a legmakacsabb formákat erőlködés nélkül lebiró[4] technikákat is."

MUNKÁI. Buch der Zeit 1885 (A kor könyve), Phantasus 1898, Dafnis 1905 (Lírai portrait a XVIII. századból).

IRODALOM. Szilágyi Géza: Könyvek és emberek (Modern Könyvtár), Lám Frigyes: Arno Holz költeményei (Dunántúli Hirlap 1909)[5].

Verseiből fordítottak: Ormos Ede, Szilágyi Géza, Szász Menyhért,[6] Vajthó László.[7]

[1] [MK1914] alig jutott hozzá nagyobb
[2] [MK1914] játékkereskedésbe
[3] [MK1914] szívűeket
[4] [MK1914] lebíró
[5] Nem szerepel az MK1-ben
[6] Nem szerepel az MK1-ben
[7] Nem szerepel az MK1-ben

26.

NINON

NINON	NINON
Ninonnak hívják.[1] Az anyja éjszaka[2] narancsot árul, lenn a weidendammi hídnál.[3] Ámde ő szobacicus.	Ninon heisst sie. Ihre Mutter Handelt nachts mit Apfelsinen An der Weidendammer Brücke. Doch sie selbst ist Kammerkätzchen.
Kis cipellők. Oly kacérok.[4] És kacér a fökötő is, mely a göndör, szép fejecskén hófehéren imbolyog.	Stöckelschühchen. Sehr kokett. Sehr kokett sitzt auch ihr Häubchen, Das auf ihrem krausen Köpfchen Weiss und niedlich balanciert.
Ám a huncut kis szobornak, amely szemben a tükörrel kuksol a Makart-csokornál,[5] semmiképp[6] se imponál.	Doch der kleine Marmorschlingel, Der dem Spiegel vis-a-vis Grad vor einem Makartstrauss hockt, Lässt sich dadurch nicht verblüffen.
Jól[7] nevet, ha néha reggel pávatollával porolja, sőt az óra is figyelmez, mit beszél a kis szobor.	Immer, wenn ihr Pfauenwedel Ihn frühmorgens abstäubt, lacht er. Ja, die Stutzuhr kann sogar Deutlich hören, was er sagt:
"Légy szíves, kedves[8] fiacskám és ne illegj oly kacéran.[9] „Ninon”-nak[10] hív[11] asszonyod ma? Menj, hisz ez nem a neved.[12]	"Thu mir den Gefallen, Kind, und Kokettiere nicht so viel! Ninon nennt die gnädge Frau dich? Geh, du heisst ja gar nicht so!
Örzsi[13] vagy. Szegény apádnak fönn[14] a holdba volt a földje, Három év[15] előtt New-Yorkban[16] halt meg, mint cukrászinas.[17]	Martha heisst du. Dein Papa War der gnädge Herr von Dingsda. Vor drei Wochen in New-York Starb er als Conditorlehrling.

[1] [PHN1928] hivják
[2] [NSZ1907] Éjidőn
[3] [PHN1928] hidnál.
[4] [NSZ1907] kacérak
[5] [PHN1928] Macart-csoportnál
[6] [NSZ1907] Semmiképp
[7] [PHN1928] Jót
[8] [PHN1928] „Légy szives kedves
[9] [NSZ1907] kacéron
[10] [NSZ1907] Ninonnak
[11] [PHN1928] hiv
[12] [NSZ1907] a neved!
[13] [NSZ1907] Márta
[14] [PHN1928] fön
[15] [NSZ1907] hét
[16] [NSZ1907] [PHN1928] Newyorkban
[17] [NSZ1907] cukrász-inas

Az anyád él. Sánta, kancsal, és tubákol. Máskülönben éjszaka[18] narancsot árul künn a weidendammi hídnál.[19]"	Deine Mutter lebt. Sie schielt, Hinkt und schnupft. Im Uebrigen Handelt sie mit Apfelsinen An der Weidendammer Brücke."

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 355-356.
MK2: pp. 74-75.
NÉPSZAVA 1907. december 8., XXXV. évf., 291. sz., p. 3.
PESTI HIRLAP KINCSESHÁZA - PESTI HIRLAP NAPTÁRA 1928, p. 142.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása középpontjában egy fiatal lány, Ninon áll, aki valószínűleg valamilyen cselédféle vagy társadalmi peremhelyzetű nő. A vers fő iróniája abban rejlik, hogy Ninon kacéran, arisztokratikus eleganciával viselkedik, miközben társadalmi háttere szerény, sőt, tragikus: apja cukrásztanonc volt, New Yorkban halt meg, anyja nyomorúságos körülmények között él. A lány tehát álomszerű identitást épít magának, amit a vers humorral és szomorúsággal vegyítve leplez le. A magyar fordítás tartalmilag hű marad az eredetihez, azonban KD néhány részletet módosít: pl. a „*Martha*” nevet „*Örzsi*”-re cseréli, és a „*három hete*” időmeghatározást „*három év*”-re módosítja.
Verselési szempontból az eredeti német vers prózai egyszerűséggel, szabadvers-szerű formában íródott, Arno Holz stílusának megfelelően, aki a naturalista irodalom egyik meghatározó alakja. A vers ritmikája kötetlen, inkább beszélt nyelvi, az irónia és groteszk játékosság dominál. KD a magyar nyelv zeneiségét kihasználva visszafogottabb rímekkel, enyhe ritmizálással él – néhol jambikus vagy trochaikus lejtés érződik.
Stilisztikailag Holz stílusa játékos, ironikus és groteszk: a „*Kammerkätzchen*” (szobacica) vagy a „*kleiner Marmorschlingel*” (márványpajkos) kifejezések humorosak, lekicsinylők, mégis szeretetteljesek. KD átveszi ezt a hangot: „*szobacicus*”, „*huncut kis szobor*” – ezek költői, játékos magyar megfogalmazások. A német szöveg sokkal közvetlenebb, néhol pikírt, míg a magyar változat kissé líraibb, elegánsabb hangvételű. KD nyelvi leleménnyel és empátiával fordít: az eredeti iróniát megtartja, de nem válik kegyetlenné – szánalom és megértés is vegyül a sorok közé.

[18] [NSZ1907] Éjidőn
[19] [MK1914] weidendemmi hidnál. [PHN1928] hidnál.

27.

A SZOMSZÉDAIM

A SZOMSZÉDAIM	MEINE NACHBARSCHAFT
Sötét udvarra nyílik ablakom, kormos falak, piszkos tetők előttem, de bizony amióta itt lakom,[1] víg bölcselőként[2] már belétörődtem. Ha kinyitom a bús, kis ablakot, szobámba friss lég, édes napmeleg jön, nem fázom és sohase koplalok s csak egy kis írás az egész teendőm.	Mein Fenster schaut auf einen düstern Hof, Auf schmutzge Dächer und auf russge Mauern, Doch wer wie ich ein Stückchen Philosoph, Lässt darum sich noch lange nicht bedauern. Ein wenig Luft, ein wenig Sonnenlicht Dringt schliesslich auch durch seine trüben Scheiben, Zu hungern und zu frieren brauch ich nicht Und all mein Thun ist nur ein wenig Schreiben.
Csak egy kis írás, hogyha egyedül a könyveket búvárlom órahosszat, egy-egy érzésem dalba sikerül s a dallamos sor míme szórakoztat. Ilyenkor fejemen[3] dicsfény lebeg, gazdag szívem egy napfényes, nagy oltár; boldog lehetnék és elégedett, de szomszédságom rosszabb a pokolnál!	Ein wenig Schreiben, wenn ich stundenlang Mich einlas in die Wunderwelt der Alten, Bis endlich, endlich es auch mir gelang, Was ich gefühlt, zum Wohllaut zu gestalten. Dann fliesst es um mich wie ein Heilgenschein, Und mir im Herzen bauen sich Altäre; So könnt ich glücklich und zufrieden sein, Wenn ach, nur meine Nachbarschaft nicht wäre!
Nem fuvolás ő, kinek ásatag nótája az „utolsó nyári rózsa", se tánc-zseni,[4] aki órákat ad s a zongorának bomlott virtuóza: Egy varga az s ha[5] az éj árnya jő, vén csizmatalpakat izzadva foltoz, mellette ül és kötöget a nő, porontyai meg sírnak a dologhoz.	Kein Schwärmer ist es, der die Flöte liebt Und auf ihr nur »des Sommers letzte Rose«, Kein Tanzgenie, das ewig Stunden giebt, Auch kein klavierverrückter Virtuose: Ein armer Schuster nur, der nächtens flickt, Wenn längst aufs Dach herab die Sterne scheinen, Indess sein Weib daneben sitzt und strickt Und seine Kinderchen vor Hunger weinen!
Én Istenem, e bús sírás miatt álmomból ó[6] de sokszor fölijedtem! - Láz rázta meggyötört tagjaimat, hogy szertenéztem fázva, fél-imetten. Ríttak a varga éhes magzati, a csecsemő elpilledt[7] a sírástól - s ilyenkor úgy rémlett, hogy valaki nekik három fekete ágyat ácsol. Tompán dübörgött egy kopott kocsi s a szürke ház előtt megállt setéten,	O Gott, wie oft nicht schon hat dieser Laut Mich mitten aus dem tiefsten Schlaf gerüttelt! Und wenn ich halbwach dann mich umgeschaut, Hat wild es wie ein Fieber mich geschüttelt. Des Mädchens Schluchzen und des Knaben Schrei Und ganz zuletzt des Säuglings leises Wimmern – Mir war's, als hörte ich dann nebenbei Drei kleine, kleine schwarze Bettlein zimmern. Mir war's, als rollte dumpf dann vor das Haus

[1] [NSZ1907] De amióta e helyütt lakom
[2] [NSZ1907] [MK1914] filozófként
[3] [NSZ1907] Ilyenkor a főmön
[4] [NSZ1907] [MK1914] tánczseni
[5] [MK1914] Egy varga, és ha [NSZ1907] Egy varga, ki, ha
[6] [NSZ1907] oh
[7] [NSZ1907] [MK1914] a csecsemő már hörgött

kivitték őket a gyász zsoldosi a rozoga, sötétlő gyász-szekéren. Kortyintott egyet a részeg kocsis, girhes gebéit káromkodva verte, túl voltak ők már árkon-bokron is, de a gyereksírást hallottam egyre!	Der nur zu wohlbekannte Armenwagen Und jene Bettlein trugen sie hinaus Und luden sie in seinen düstern Schragen. Der Kutscher aber nahm noch einen Schluck Und peitschte fluchend seine magren Schinder Und übers Pflaster dann ging's Ruck auf Ruck, Doch ach, noch immer wimmerten die Kinder!
És akkor is kísértett a sírás,[8] hogy ablakomba nevetett a reggel, s szememe búsan ült az éji láz, hogy írni kezdtem tétova kezemmel. Mit ért a víg, mosolygó bölcseség? Légváram megdőlt, a dal kedve meghalt! nem mert sötét volt a rút, szürke lég, de mert elnémult a síró gyerekhang!	Und immer, immer noch klang's mir im Ohr, Wenn schon der Morgen durch das Fenster blickte, Und mir ums Auge hing einen Thränenflor, Wenn ich dann stumm mein Tagewerk beschickte. Was half mir nun mein »Stückchen Philosoph«? In Trümmer fiel, was ich so luftig baute! Doch that's das Haus nicht, nicht der düstre Hof, Nein, nur die abgebrochnen Kindeslaute! –
Sovány kenyérért koldul a szegény és szívtelenül gyűri le a gazdag; ez boldogul,[9] tétlenkedik henyén s érette milliók pincében asznak. A gazdagokra selyemágy omol, ha pezsgős éjre ráderül a hajnal, míg lámpafénynél a sápadt Nyomor virraszt fehéren, vacogó fogakkal.	Die Armuth bettelt um ein Stückchen Brot, Doch herzlos lässt der Reichthum sie verhungern Millionen tritt die Goldgier in den Koth, Und Einen einzigen nur lässt sie lungern. In seidne Betten wühlt sie ihn hinein, Wenn er beim Sect sich endlich ausgeplappert, Indess beim flackernden Laternenschein Das bleiche Elend mit den Zähnen klappert.
Ó[10], Istenem, miért van ez, miért? Úgy nyom e szörnyű kérdés, mint az ólom. Még énekemben is e gond kísért, síró dalomban is ezért vívódom. Nincs más a földön, mint vak, szürke gond? A múzsa is a szennyet vájja-túrja-[11] szívem egykor dalok víg fészke volt s ma hallgatag gyászol, mint egy könny-urna.[12]	O Gott, warum dies alles, o warum? Wie Centnerlast drückt mich die Frage nieder! In meinen Reimen geht sie heimlich um Und ächzt und stöhnt durch meine armen Lieder. Was bleibt mir noch auf diesem Erdenball? Denn auch die Kunst, längst stieg sie vom Kothurne! Einst schlug mein Herz wie eine Nachtigall, Doch ach, nun gleicht es einer Thränenurne!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 357-359.
MK2: pp. 75-77.
NÉPSZAVA 1907. december 29., XXXV. évf., 308. sz., p. 1. (Az Olvasótár – Népszava mellékletében Az én szomszédságom címen)

MEGJEGYZÉSEK:

[8] [NSZ1907] [MK1914] e sirás
[9] [NSZ1907] Egy boldogul s
[10] [NSZ1907] Oh
[11] [NSZ1907] vájja, túrja
[12] [NSZ1907] [MK1914] köny-urna

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása középpontjában a költő lakóhelye és az ott megtapasztalt társadalmi nyomorúság áll. Holz lírai énje kezdetben megelégedéssel szemléli egyszerű életét, ám a szomszédságában élő szegény suszter és családja nyomora elfojtja a költészet örömét, és elmélyült társadalmi kritikává változtatja a művet. KD fordítása hűen követi a tartalmat, ám helyenként kicsit konkrétabb, sőt, érzékenyebben festi meg a gyermeksírás és a nyomor által kiváltott szenvedést. Az utolsó két versszakban mindkét szöveg eljut a költészet válságáig, ahol a dal helyét a fájdalom és a kétségbeesés veszi át. KD szövege alapvetően hűséges, de nem szó szerinti – inkább szellemi hűséget követ.
Verselésében rímes, szabályos ritmikájú versszakokat követnek mindketten, nyolcsoros egységekben.
Stilisztikailag Holz szikár, egyszerű szókincsű, mégis erőteljes képeket használ (pl. „*drei kleine, kleine schwarze Bettlein*”, „*Armenwagen*”, „*bleiche Elend mit den Zähnen klappert*”). KD fordítása nemcsak a képek nagy részét megtartja: „*könny-urna*”, „*víg bölcselőként belétörődtem*”, „*légváram megdőlt*” – ezek a képek nemcsak szépen csengenek, hanem érzelmileg is telítettek. Ugyanakkor KD helyenként kicsit erősebben moralizál, erősíti a társadalmi ellentétek tragikumát, míg Holz inkább dokumentál és közvetít.

FRANK WEDEKIND

Frank Wedekind 1864 július 24-én Hannoverben született. Apja tíz évig volt a szultán orvosa. Anyai nagyapja – Wedekind vallomása szerint – magyar vándorló-drótos volt, aki sokra vitte, gyárat alapított és ő találta fel a foszforos gyújtót[1]. (Később az őrültek házában halt meg.) Wedekind eleinte ujságíró,[2] majd a „Maggi" gyár reklámjait írja, cirkuszi titkár, színész, kabaréigazgató, színházi rendező és ott van a „Simplicissimus" első megalapítói közt. Kalandos, bohócszerű,[3] eredeti egyéniség. Minden munkája heves vita tárgya. Lírája regényesen fura.[4] Legtöbb verse: gyászos fintor.[5]

Ötven éves korában több német író jubileumot rendezett tiszteletére s ünnepelték őt. 1918 március 9-én meghalt.[6]

MUNKÁI. Egyetlen verseskönyvet adott ki: Die vier Jahreszeiten 1905 (A négy évszak).

IRODALOM. Ambrus Zoltán: Wedekind Régi és új színművek (Magyar Könyvtár),[7] Szilágyi Géza: Wedekind, a moralista (Könyvek és emberek, Modern Könyvt.). Kosztolányi Dezső: Wedekind (A Hét 1907),[8] Relle Pál: Wedekind a színész és az író (Renaissance 1910), Orbók Attila: Frank Wedekindről (Erdélyi Lapok 1910),[9] Gömöri Jenő: Frank Wedekindről „A Hőstenor" elé bevezetőt írt (Modern Könyvtár), Német írók Frank Wedekindért (Toll 1914 április 26), Bócz Bálint: Wedekind, a pörlekedő (Színjáték 1910), Bródy Miksa: Frank Wedekind (Színjáték 1910), Mohácsi Jenő: Der Liebestrank (Színjáték 1910), Lengyel Menyhért a halála alkalmából ír róla (Nyugat 1918), Sz. K.: Wedekind (A Hét 1918 március 17).

Verseiből fordított: Karinthy Frigyes, Rédey Tivadar.[10]

[1] [MK1914] gyujtót
[2] [MK1914] újságíró
[3] [MK1914] clownszerű
[4] [MK1914] romantikusan groteszk
[5] [MK1914] tragikus grimace
[6] Ezt a bekezdést az MK1 nem tartalmazza
[7] Az MK1 nem tartalmazza
[8] Az MK1 nem tartalmazza
[9] Az MK1 nem tartalmazza
[10] Ezt a bekezdést az MK1 nem tartalmazza

28.

ILSE

ILSE	ILSE
Tizenötéves lányka voltam, Ártatlan és fehér, szelíd[1] És ekkor[2] őrült mámoromban Megtudtam, a csók részegít.[3] Kacagott, átkarolt, de enyhén, Fülembe súgta:[4] „Édesem." S ájuldozó, bolond fejecském Párnámra nyomta csendesen. Azóta mindnyájuké testem. Enyém a legszebb kikelet. És majd ha[5] senkinek se tetszem,[6] *Temessetek el engemet!*	Ich war ein Kind von fünfzehn Jahren, Ein reines unschuldsvolles Kind, Als ich zum erstenmal erfahren, Wie süß der Liebe Freuden sind. Er nahm mich um den Leib und lachte Und flüsterte: O welch ein Glück! Und dabei bog er sachte, sachte Den Kopf mir auf das Pfühl zurück. Seit jenem Tag lieb ich sie alle, Des Lebens schönster Lenz ist mein; Und wenn ich keinem mehr gefalle, Dann will ich gern begraben sein.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 79.
PESTI NAPLÓ 1908. december 25., LIX. évf., 308.sz., p. 41.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása egy tizenöt éves lány, Ilse szempontjából meséli el a testi szerelemmel való első találkozást, és annak következményeit. A német eredetiben Ilse így jellemzi magát: *„Ein reines unschuldsvolles Kind”*, azaz „tiszta, ártatlan gyermek”, ami KD-nál „ártalan és fehér, szelíd” formában jelenik meg. Ez a fordítás tartalmilag közel áll az eredetihez, bár KD a „fehér” szóval inkább vizuális jelzőt használ, míg az „unschuldsvoll” erkölcsi árnyalatot hordoz. A német versben a férfi szavai: *„O welch ein Glück!”* – „Ó, micsoda boldogság!”, míg a magyar változatban: *„Édesem”*. Itt KD eltér az eredetitől, személyesebbé, intimebbé teszi a szituációt, érzelmi fókuszt ad a jelenetnek. Az utolsó versszak tartalma lényegében megegyezik: Ilse önként vállalja testi szabadságát, és életfilozófiáját a szerelem élvezetére építi. A magyar változatban: *„Enyém a legszebb kikelet / És majd ha senkinek se tetszem, / Temessetek el engemet!”* – ez hűségesen adja vissza a német: *„Des Lebens schönster Lenz ist mein”* („az élet legszebb tavasza az enyém”) és *„Dann will ich gern begraben sein”* („akkor szívesen eltemettetem magam”) sorainak üzenetét.
Verselését tekintve a német szöveg szabályos négysoros versszakokból áll, keresztrímekkel (abab), KD követi ezt.

[1] [PN1908] szelid
[2] [PN1908] Mikor egy
[3] [PN1908] részegit
[4] [PN1908] sugta
[5] [PN1908] És hogyha
[6] [PN1908] tetszem –

Stilisztikailag Wedekind szövege egyszerű, világos képekkel él, kevés díszítő jelzővel, ami a témát nyersen, már-már provokatívan mutatja be. KD viszont költőibb nyelvet használ: *„ájuldozó, bolond fejecském”* – ez a sor egyrészt játékosabb, másrészt bensőségesebb tónust ad a jelenetnek.

29.

MENINGITIS TUBERCULOSA

Meningitis Tuberculosa	Meningitis Tuberculosa
A szem forog, kancsítva néz, Kaparász lázasan a kéz, Leget a száj fulladva szív, Már majd hogy meg nem áll a szív.	Die Augen irren kreuz und quer, Die Hände krabbeln hin und her, Der dünne Atem zieht so schwer, Nun schlägt auch bald das Herz nicht mehr.
A fejbe régen éj tanyáz, Nem bántja már a kín, a láz, Az álmos ajk dalol, örül, Mint esti szél a sír körül.	Längst hat im Köpfchen tiefe Nacht All Gram und Schmerz zur Ruh gebracht Die schlaffe Lippe singt und lacht Wie Abendwind ob Grabesschacht.
A kéz parázslik és keres, Krétafehér és kék-eres; A verejték úgy gőzölög, Mint harmat a virág fölött.	Die Hand in meiner brennt so heiß, So aderblau, so kreideweiß; In ihrem Innern perlt der Schweiß Gleich Morgentau auf Blütenreis.
A szem tüzel, fütyül a mell, A néne doktorért fut el, Az apa zsémbel, mily beszéd, Az anya tördeli kezét.	Das Auge glänzt, der Atem pfeift, Die Schwester nach dem Doktor schweift, Der Vater mit der Mutter keift, Die Mutter in die Wolken greift.
Bejő három síró anyó, Megárad ajkukon a szó: Ó Istenem, ó Szűz Anyám,[1] Szegény, szegény kis árva lány!	Drei Klageweiber treten ein Sie fangen gräßlich an zu schrein: O Gott, o Gott, o Mägdelein, Der Himmel muß barmherzig sein!
Könnyezve, reszketőn, balul, Mindhárom a diványra hull; Az anya kávét hoz nekik, És égre szögzik szemeik.	Gebrochen unter Ach und Weh, Sie sinken auf das Kanapee; Die Mutter kommt mit dem Kaffee, Sie blicken schluchzend in die Höh.
A gyermek halkan felzokog ─ De nem hallják az asszonyok, Vitáznak cselédbér felől ─ S egy ifjú élet összedől.	Ein leiser heller Klageton - Die Weiber hören nichts davon, Sie plappern über Mägdelohn - Das junge Leben ist entflohn.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 351-352.
MK2: pp. 79-80.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti szöveg és fordítása egy tragikus betegség drámai képeit tárják elénk, amely egy fiatal élet gyors elmúlását mutatja be. A szövegek központi témája a

[1] [MK1914] Anyám

haldoklás fájdalma, a család aggodalma és a végső csend. A két szöveg szorosan követi egymást: a betegség tüneteitől (szemmozgás, nehézlégzés, láz) a család érzelmi reakcióján át a halál beálltáig haladnak. KD hitelesen adja vissza Wedekind szimbolikus képeit, például a „szem forog, kancsítva néz" és „a fejbe régen éj tanyáz" motívumokat, megőrizve a lírai hangulatot és az egyre súlyosbodó állapotot.

Verselés szempontjából mindkét változat négyütemű, rímelő strófákból áll, amely megtartja a német vers ritmusát és szerkezetét. KD igyekezett megőrizni az eredeti versformát, de a német bokorrímek helyett párosrímeket alkalmaz.

Stilisztikai szempontból Wedekind képei sötétek, melankolikusak, az orvosi pontoság és a líraiság keveredik benne („*Die Augen irren kreuz und quer*", „*Wie Abendwind ob Grabesschacht*"). KD a magyar költői hagyományra jellemzően érzékenyebb, érzelmesebb hangvételt ad, például a „szem tüzel, fütyül a mell" vagy a „Az anya tördeli kezét" kifejezések által, amelyek a család fájdalmát közvetítik személyesebben. Emellett a magyar szövegben erősebb a szociális dráma hangsúlya (például a cselédbér vitája), amely a korszak magyar társadalmi problémáira is utal. A németben „*plappern"=csacsognak, fecsegnek*, ez a magyar változatban: „*vitáznak*"

STEFAN GEORGE

Stefan George 1865-ben született Bingenben. A kilencvenes években vezére annak a néhány bécsi írónak, aki a naturalizmus olcsó hatásától[1] akarta megóvni a költészetet. Rendkívüli formaművészete (mely[2] gazdag és bensőséges) oly hatást gyakorolt, hogy iskola képződött körötte és sokan, maga Hofmannsthal se tudta kivonni magát befolyása[3] alól. George versei nem bohóc-mutatványok[4] és játékok: kemény mag rejlik bennük. Új német nyelvet alkotott céljaira, mely[5] oly dallamos és festői, mint az olasz. A külsőségekben is eredeti és eredetieskedő: a helyesírást megváltoztatja, nem használ pontot, vesszőt, nagybetűt. Pompás díszkiadásokban, drága papíron, széplelkek[6] és könyvbarátok számára adja ki verseit, Baudelaire-t majdnem teljesen, Carducci-nak pedig sok versét átültette. 1912-ben megjelentette Dante „Isteni színjáték"-át[7]. Szülővárosában a művészet szolgálatának[8] él.

„A George lírája – írja Lukács György – szemérmes líra.[9] Az élményekből csak a legáltalánosabbat, a szimbolikusat adja, valami extraktumfélét, megfosztva ez által az olvasót minden intim életrészlet megismerésének lehetőségétől. Magáról beszél persze mindig – különben hogyan is jöhetnének létre versek? – mindent, a legmélyebbet, a legtitkoltabbat elmondja magáról és minden vallomással még rejtélyesebb lesz előttünk, még jobban beburkolódzik magányosságába. Úgy veti a versei sugarait az életére, hogy a fények és árnyékok játékában gyönyörködhetünk csak és nem látunk semmi konturt tüzes claire obscurejében… Az ő tájai nincsenek sehol sem, de konkrét bennük minden fa és minden virág és az ég egy bizonyos percnek soha visszatérő színeiben ragyog; nem ismerjük az embert, aki áthalad ezen a vidéken, de egy pillanatban lelke legfinomabb rugóinak[10] ezer apró kis kilengését láthatjuk, hogy megint eltűnjék végleg szemünk[11] elől; nem tudjuk, kit szeret, nem tudjuk, miért szenved és miért ujjong fel hirtelen és mégis abban az egy pillanatban jobban megismerjük, mintha minden eseményt ismernénk az életéből. A George technikája: a tipikusság impresszionizmusa. Versei: csupa szimbolikus pillanatfelvétel."

MUNKÁI. Nevezetesebb verseskönyvei: Das Jahr der Seele (A lélek éve), Der Teppich des Lebens (Az élet szőnyege), Die Lieder von Traum und Tod (Dalok az álomról és a halálról).

IRODALOM. Lukács György: Stefan George (A lélek és a formák. Kísérletek 1910), Turóczi-Trostler József: Stefan George (Nyugat 1921 április 16).[12]

Verseiből fordított Kún József (Kún József hagyatéka, Singer és Wolfner 1914), Szabó Lőrinc.[13]

---

[1] [MK1914] szenzációjától
[2] [MK1914] amely
[3] [MK1914] magát a hatása
[4] [MK1914] artistaprodukciók
[5] [MK1914] a céljaira, amely
[6] [MK1914] esztéták
[7] [MK1914] „Isteni színjátékát"
[8] [MK1914] kultuszának
[9] [MK1914] Lukács György így ír róla: „A George lírája szemérmes líra.
[10] [MK1914] rúgóinak
[11] [MK1914] szemeink
[12] Nem szerepel az MK1-ben
[13] [MK1914] Verseiből fordított Kún József.

30.

AZ ÁLARCOS HÖLGY

AZ ÁLARCOS HÖLGY[1]	DIE MASKE
A termen illeg a sok-sok selyembáb.[2] De az ő lázát némán födi rizspor. Lelkében látja a hamvazószerdát, A bús[3] zsivaj körötte bárhogy is forr.	Hell wogt der saal vom spiel der seidnen puppen. Doch eine barg ihr fieber unterm mehle Und sah umwirbelt von den tollen gruppen Dass nicht mehr viel am aschermittwoch fehle.
Kimegy a puszta parkba, a bokorban Röviden int még a farsangi bálnak, Didergve[4] dől a jégre... zengve roppan. Csend, néma fagy, benne táncra[5] muzsikálnak.	Sie schleicht hinaus zum öden park zum flachen Gestade winkt noch kurz dem mummenschanze Und beugt sich fröstelnd übers eis... ein krachen Dann stumme kälte fern der ruf zum tanze.
A pípes lovag urak és hölgyek[6] Nem is látták a hináros mederbe. . . De hogy tavasz lett és a kertbe jöttek, A tó feléjük sóhajtott remegve.	Keins von den artigen rittern oder damen Ward sie gewahr bedeckt mit tang und kieseln.. Doch als im frühling sie zum garten kamen Erhob sich oft vom teich ein dumpfes rieseln.
Hallották. És[7] a könnyűvérű század Nem kérdte, mi e tompa, morajos dal... Tovább fecsegtek, vígan dudorásztak Tréfálva a tréfálkozó habokkal.	Die leichte schar aus scherzendem jahrhundert Vernahm wol dass es drunten seltsam raune.. Nur hat sie sich nicht sehr darob gewundert Sie hielt es einfach für der wellen laune.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 314.
MK2: pp. 82-83.
A HÉT 1909. november 28., XX. évf., 48/1029.. sz., 790.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti szöveg és fordítása a farsangi mulatság illúzióját és annak mulandóságát jeleníti meg. A német eredetiben a „*selyembábok*” és a farsangi bál eleven, mégis az alatta rejtőző belső láz, a hamvazószerda közeledő szomorúsága szimbolizálja az élet mulandóságát. A magyar fordítás ezt érzékletesen visszaadja: a „*lázát némán födi rizspor*” kifejezés a belső ellentmondást hangsúlyozza. Mindkét változat kiemeli a természet változását, a tél és a tavasz kontrasztját, a versbeli „*tó sóhajtását*” vagy „*dumpfes Rieseln*” hangulatát, ami a reményt és az elmúlást egyszerre hordozza.

[1] [H1909] Az álarczos hölgy.
[2] [H1909] Hullámzik a terem, a sok selyembáb.
[3] [H1909] bus
[4] [H1909] Dideregve
[5] [H1909] tánczra
[6] [H1909] és a hölgyek
[7] [H1909] Ám

Verselési szempontból négyes tagolású, ahol a rímpárok és hangsúlyok klasszikusabb költői formát követnek, miközben hűen őrzik a hangulatot és a vers tempóját. Strófaszerkezete: ABAB
Stilisztikailag Stefan George eredetije erőteljes képi világot használ, misztikus és néha elvont képekkel („*Hell wogt der saal vom spiel der seidnen puppen*"), melyek megteremtik a különös, álomszerű atmoszférát. KD fordítása mindezt érthetőbb, közérthetőbb nyelvre fordítja, miközben megőrzi az eredeti misztikumot („*A termen illeg a sok-sok selyembáb*"). A magyar szöveg valamivel tömörebb és érzelmesebb, személyesebb hangvétellel, érzékletes metaforákkal („*A tó feléjük sóhajtott remegve*")

31.

A SZŐNYEG

A SZŐNYEG	DER TEPPICH
Itt kavarognak emberek, növények És keveregnek selyemrojt-keretben, Kék sarlókon fehér csillagok égnek S minden lebűvölt, dermedt táncba retten. Kopasz vonalak vége dús cikornya S ellentmondó a rajzok furcsa teste. Nincs senki, aki e rejtélyt feloldja, De az egész felébred egyszer este. Akkor borzongnak a halotti ágak, Miket körök, ívek zártak be folyvást, A bogzott bojt elé nyiltan kiállnak És végre hozzák az igaz megoldást. Nem szóra és nem minden percben éppen, A durvák mitse látnak itt e mintán, Sokaknak sose[1] szólanak beszédben, Csak keveseknek szólnak képbe, ritkán.	Hier schlingen menschen mit gewächsen tieren Sich fremd zum bund umrahmt von seidner franze Und blaue sicheln weisse sterne zieren Und queren sie in dem erstarrten tanze. Und kahle linien ziehn in reich-gestickten Und teil um teil ist wirr und gegenwendig Und keiner ahnt das rätsel der verstrickten.. Da eines abends wird das werk lebendig. Da regen schauernd sich die toten äste Die wesen eng von strich und kreis umspannet Und treten klar vor die geknüpften quäste Die lösung bringend über die ihr sannet! Sie ist nach willen nicht: ist nicht für jede Gewohne stunde: ist kein schatz der gilde. Sie wird den vielen nie und nie durch rede Sie wird den seltnen selten im gebilde.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 315.
MK2: p. 83.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti szöveg és fordítása a szőnyeg motívumán keresztül jelenít meg egy rejtélyes, csak kevesek számára feltáruló világot, amely eleinte zárt és megfejthetetlen, majd adott pillanatban életre kel, és felfedi belső igazságát. A képzeletbeli szőnyeg mint titkokat rejtő szimbólum végig megmarad, s mindkét költő azt hangsúlyozza, hogy az igazság nem mindenkinek, csak a „keveseknek" adatik meg, és nem logikai, hanem intuitív úton érhető el.
Verselési szempontból George kötött versformát alkalmaz jambikus lejtéssel és keresztrímmel (ABAB), amelyet KD hűen követ.
Stilisztikailag George nyelve sűrű, archaizáló szóhasználattal („*wesen", „quäste", „verstrickten*"), míg KD költői nyelve gördülékenyebb, képei világosabbak, mégis megőrzi a misztikus hangulatot. Egyes kifejezések (például: „*lebűvölt, dermedt táncba retten*").

[1] [MK1914] sohse

32.

AZ IDEGEN NŐ

AZ IDEGEN NŐ	DIE FREMDE
Jött messze földről, éjszakán[1] át És borzalom övezte házát, Sütött-főzött[2] és javasolt És énekelt, ha kelt a hold.	Sie kam allein aus fernen gauen Ihr haus umging das volk mit grauen Sie sott und buk und sagte wahr Sie sang im mond mit offenem haar.
A templomban ruhája cifra, Ettől bódult öregje-ifja,[3] Mosolya fénylett messzire Férjek, legények vesztire.	Am kirchtag trug sie bunten staat Damit sie oft zur luke trat.. Dann ward ihr lächeln süss und herb Gatten und brüdern zum verderb.
De egyszer, amint mocskos éjjel Füvet keresett szerte-széjjel,[4] Elnyelte őt az ingovány.[5] Mások beszélték tétován,	Und übers jahr als sie im dunkel Einst attich suchte und ranunkel Da sah man wie sie sank im torf – Und andere schwuren dass vorm dorf
Hogy a nyilt utca[6] tovaszállott, Csak fia[7] maradt ott, a zálog, Fehér, mint a gyolcs[8] és haja Fekete, mint az éjszaka.	Sie auf dem mitten weg verschwand.. Sie liess das knäblein nur als pfand So schwarz wie nacht so bleich wie lein Da sie gebar im hornungschein.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 316.
MK2: p. 84.
PESTI NAPLÓ 1910. május 11., LXI. évf., 111. sz, p. 25.
BÁCSKAI HÍRLAP 1910. január 1., XIV. évf., 1. sz., p. 3.
BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1910., VII. évf., 110. sz., p. 1.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása egy titokzatos, idegen nő figuráját idézi meg, aki messziről érkezik, a közösség félelemmel vegyes csodálattal tekint rá, majd titokzatos módon eltűnik, hátrahagyva fiát. A történeti váz mindkét szövegben azonos, KD hűen követi az eredeti narratívát.
Verselés szempontjából George verse kötött ritmusú, rímes, négy soros strófákból áll, egyszerű nyelvi eszközökkel, amelyek a folklór hangulatát erősítik. Kosztolányi mindezt

[1] [PN1910] földről éjszakán
[2] [PN1910] Sütött, főzött
[3] [PN1910] örege-ifja…
[4] [PN1910] megjegyzés: kimaradt az egész sor [MK1914] szerteszéjjel
[5] [PN1910] ingovány -
[6] [PN1910] uton
[7] [PN1910] Csak a fia
[8] [PN1910] len

igyekszik megtartani, AABB páros rímű strófáiban az archaikus jelleget is próbálja megőrizni: „*gyolcs*”, „*öregje-ifja*”.

GUSTAV RENNER

Gustav Renner Freiburgban született 1866 október 17-én. Berlin[1] mellett lakik.

Renner erősen összefogott[2] versei a francia parnassienek hatását árulják el.[3] Újabb bánatos hangú költeményein át-áttör[4] az élet szeretete. Tiszta ritmusérzék és pesszimisztikus melegség jellemzik verseit. Az 1894-ben jelentkezett költői csoportban tűnt fel.

MUNKÁI. Gedichte 1896, Neue Gedichte (Új versek) 1898, Gedichte 1904 (Összegyűjtött versei).

Verseiből fordított Vajthó László.[5]

[1] [MK1914] Most Berlin
[2] [MK1914] megkomponált
[3] [MK1914] Kihagyott teljes mondat: Később emancipálódott e hatás alól.
[4] [MK1914] át-át tör
[5] Nem szerepel az MK1-ben

33.

CÄSAR

CÄSAR	CÄSAR
Nagy homlokán s a száján megvetés.[1] Az álla metszett[2] s gyér íves szemölde. Ujjong a győztes hadsereg előtte S félvállról a sok vad vitézre néz.[3]	Auf Stirn und Lippe eisiges Berachten, das Kinn gehackt, und spärlich Haar und Brauen, die Lider schwer, die Augen klein, die schlauen, die kaum das Heer, das jubelnde, beachten.
Gondolkozik[4] merész, új terveken.[5] Ápolt, fehér ujjaival[6] simogatja Gőgös lovát - de a lova szimatja[7] Vihart jelez s felhorkan hirtelen.	So sißt es ruhig, sißt und sinnt auf Schlachten. Die wießen, wohlgepflegten Finger krauen des Pferdes Mähne – doch ein tiefes Grauen liegt über ihm, wie wenn Gewitter nachten.
Most egyet int bágyadtpuha kezével[8] S zúg a vezényszó, a rest föld dübög, A légiók vágtatnak szerteszéjjel.	Doch nun ein Wink mit lässiger Gebärde, die Rufe donnern und es bebt die Erde, zum Tode stürzen seine Legionen.
Csorog a vér,[9] trónt renget[10] a dühök S míg légiói megássák a sírunk,[11] Sátrába tér és diktál: „Irnok - írunk!"[12]	Es strömt das Blut und schwemmt hinweg die Kronen, des Todes Tritt zermalmt die Menschenleiber – Er geht ins Zelt: „Wo blieb ich stehen, Schreiber?"

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 343.
MK2: pp. 85-86.
SZEGED ÉS VIDÉKE 1904. július 31., III. évf., 236. sz., p. 14.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása Cäsar személyiségét és hadvezéri szerepét ábrázolja: a rideg, fölényes tekintetű hódítót, aki szenvtelenül vezeti győzelemre légióit, miközben ő maga kívül marad a vérontáson. Renner eredetijében Cäsar nyugodtan ül, szinte közönyösen, a vér és

[1] [SZÉV1904] Nagy homlokán s ajkán jégmegvetés.
[2] [SZÉV1904] vágott
[3] [SZÉV1904] A félvállról és közönnyel erre néz.
[4] [MK1914] Gondolkodik
[5] [SZÉV1904] Gondolkozik merész harcztervekeи.
[6] [SZÉV1904] [MK1914] ujjával
[7] [SZÉV1904] - de ennek jó szimatja
[8] [SZÉV1904] S most egyet int ő bágyatag kezével
[9] [SZÉV1904] És csorg a vér
[10] [MK1914] rengett
[11] [SZÉV1904] S míg a halálroham mindent kiirt ott,
[12] [SZÉV1904] Sátrába tér ő s szól: „Folytassuk irnok!"

halál természetes közegként jelenik meg. KD fordítása ezt a képet hűen megtartja, ám saját, sötéten ironikus stílusával árnyalja is, például a „*diktál: Írnok – írunk!*” zárósor játékos és keserű kettősége révén.
Verselés szempontjából Renner szonettformát használ (4–4–3–3 soros tagolásban), jellemző rímképletekkel, jambikus lejtéssel. KD ezt a szonett-szerkezetet megtartja, valamint az ABBA rímképletet is.
Stilisztikailag Renner visszafogottabb, klasszicizáló stílusban ír: a képei tömörek, nem túlzóak, a cselekvés szikár. KD ezzel szemben erőteljesebb képeket használ („*csorog a vér, trónt renget a dühök*”).

ALFRED KERR

Alfred Kerr (Kemperer) Boroszlóban született 1867 december 25-én. Az új német drámáért évekig heves és meggyőződéses harcot folytatott. Híressé vált Sudermann ellen való hadjárata. Elsőrangú megértője és magyarázója a szimbolistáknak. Ibsen-nek, Hauptmann-nak, Maeterlinck-nek. Az impresszionista bírálatot Németországban ő teremtette meg.[1] Szerinte a kritikus alkotó művész, ezért ösztöneit[2] nem szabad szégyelnie és a bírálandó munka iránt érzett rajongását vagy gyűlöletét bátran, egész lélekkel be kell vallania. A „lant és a parittya" kritikusa. Leghíresebb könyve az új drámáról szól. Ez a könyv a jelenkor drámai küzdelmének, a naturalizmustól a szimbolizmushoz vezető fejlődésnek a történelme. Másik nevezetes könyve színészportrékat tartalmaz.[3] Egy ily színészportrénak – kritikának – tekinthető az alábbi vers is.[4] Berlinben él. Sok és nagyon heves polémiája volt. Sokáig a „Pan" szerkesztője volt és a „Tag" színikritikusa.[5] A világháborúban ő is önként jelentkezett katonának, de később a béke érdekében indított mozgalmat s harcos békebarát lett.[6]

MUNKÁI. Fontosabb kötetei: Das neue Drama 1904 (Az új dráma), Schauspielkunst 1904 (Színművészet), Alfred Kerr Gesammelte Schriften (Összegyűjtött művei, 1917. Fischer, Berlin)[7].

IRODALOM. Fenyő Miksa: Parittya és lant (Figyelő 1908), Pór Leó: Látogatás Alfred Kerr-nél (Esztendő 1919 február)[8].

Verseket fordított tőle: Juhász Gyula, Juhász Árpád.[9]

[1] [MK1914] Az impresszionista kritikát teremtette meg.
[2] [MK1914] az ösztöneit
[3] [MK1914] tartalmaz magában
[4] [MK1914] Kihagyott teljes mondat: Legutóbb verseit egy felolvasó estélyen mutatta be, kötetbe még nem gyűjtötte.
[5] [MK1914] A „Pan" szerkesztője és a „Tag" színikritikusa.
[6] [MK1914] Ez a mondat nem szerepel ebben a kiadásban
[7] Az MK1 nem tartalmazza
[8] Az MK1 nem tartalmazza
[9] AZ MK1 nem tartalmazza ezt a teljes sort.

34.

HANAKO

HANAKO	Hanako
Mosolygok és ámulva nézem,[1]	Ich seh' sie staunend an und lache,
Bizsergeti a vért, szivet.	Sie schmeichelt, streichelt Herz und Sinn:
Japán bizsu,[2] baba egészen ─	Ein Püppchen, eine Nippon-Sache –
És művésznő,[3] csupaideg.[4]	Und eine große Künstlerin.
Nem költői, festői mámor	Auf Malern mehr als auf Poeten
E bájos, apró látomány.[5]	Scheint ihre Note zu beruh'n.
A lég fuvoláz és nyivákol	Ein halbes Miauzen, fast ein Flöten
Halk, fürge[6] léptei nyomán.	Bernimmt man leis' bei ihrem Tun…
Puha talppal szökik[7] lebegve,	Sie springt mit lautlos-weichem Satze
Szűk,[8] kis cipellőket[9] tapos;	Und trippelt still im engen Schuh;
Most macska, majd a bő köpenybe	Fast sieht sie aus wie eine Katze,
Kengurúhoz[10] hasonlatos.	Im Mantel wie ein Känguruh.
Hogy ért a pípes[11] széptevéshez![12]	Beim Minaudieren, welche Kenntnis!
Hogy ugrik és mi[13] csókra kész. ─[14]	Wie hüpft sie auf des Liebsten Schoß. –
Halála egy vak tévedés lesz,[15]	Zuletzt kriegt sie, per Mißverständnis,
Háton döfi a buta kés.	Bon hinten einen Messerstoß.
...Sír[16] ─ nyeldekel ─ nem tud kimúlni;[17]	…Ein Ton – wie halbberschluchtes Schluchten;
Kuporog; ködös a szeme;	Sie krümmt sich; wankt; das Auge bricht;
Némán vonaglik (pisze nyúlfi[18])	Still zucht sie (ein Kaninchenzuchten);
S halódva hajlik lefele... [19]	Und sterbend fällt sie aufs Gesicht…
Japán művészet,[20] ó, szeretlek,[21]	Ich liebte Japans Kunst von jeher.
Most rám fuvallsz, mint egykoron.	Froh fühlt' ich wieder ihren Hauch.
Testvére vagy a zöld füveknek	Sie steht gewiß den Pflanzen näher
(S az állatokkal is rokon...)	Als unsere (und den Tieren auch…).

[1] [V1913] [MSZ1913] Remegve és csodálva nézem,
[2] [PHN1934] ékszer
[3] [H1908] müvésznő
[4] [V1913] [MSZ1913] És müvésznő – csupa-ideg;
[5] [V1913] [MSZ1913] látomány:
[6] [V1913] [MSZ1913] néma
[7] [V1913] szökdel
[8] [H1908] [V1913] [PHN1934] Szük
[9] [H1908] czipellőket
[10] [H1908] [MSZ1913] [V1913] Kenguruhoz
[11] [PHN1934] pipes
[12] [V1913] [MSZ1913] széptevéshez,
[13] [PHN1934] mily
[14] [V1913] [MSZ1913] Mily fürge és mily tettre kész
[15] [V1913] lesz –
[16] [H1908] [PHN1934] Sir [V1913] [MSZ1913] Sir;
[17] [H1908] [MSZ1913] kimulni
[18] [H1908] nyulfi
[19] [V1913] [MSZ1913] Halódva hajlik lefele.
[20] [H1908] [V1913] [MSZ1913] [PHN1934] müvészet
[21] [V1913] [MSZ1913] ó szeretlek,

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 318.
MK2: p. 88.
A HÉT 1908. május 3., XIX. évf., 18/947. sz. p. 293.
BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1911, VIII. évf., 104. sz., p. 3.
VILÁG 1913. október 5., IV. évf., 236. sz., p. 17.
MAGYAR SZINPAD 1913. október 7., XVI. évf., 279. sz., p. 3.
PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1934, XLIV. évf. p. 114.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása Hanako, a japán művésznő alakját jeleníti meg: egyszerre bájos, egzotikus és tragikus figura. A vers alaphangulata csodálkozó, rajongó, ugyanakkor mélyen emberi és részvételjes. Kerr és KD egyaránt kiemelik Hanako törékenységét, macskaszerű mozgását, és a színpadi halál jelenetét, amely a művészet és az élet határán mozog. KD azonban olykor konkrétabb képekkel él (pl. „*pisze nyúlfi*"), míg Kerr stilárisan visszafogottabb, inkább „*elegáns*" eszközökkel operál.
Verselési szempontból Kerr rímképletét Kosztolányi követi, ahogy a 8 soros strófaszerkezeteket is.
Stilisztikailag KD gazdagabb képi világgal él: a „*pisze nyúlfi*", a „*bő köpenybe kengurú*" és a „*csókra kész*" kifejezések finom humorral és érzékenységgel árnyalják Hanako alakját. Kerr versében a „*halbes Miauen, fast ein Flöten*" sor inkább a japán művészet finomságára utal, míg KD a „*fuvoláz és nyivákol*" párral ezt érzékletesebbé, elevenebbé teszi. Ugyanígy, a záróképekben Kerr kissé filozofikusabban fogalmaz („*sie steht gewiß den Pflanzen näher*"), míg KD költőibb, emocionálisabb („*testvére vagy a zöld füveknek*").

FRITZ PHILIPPI

Fritz Philippi 1869 január 5-én született Wiesbadenben.
Mély vallásosságtól átitatott versei egyéniségének tüzében zsoltárokká nemesülnek.

MUNKÁI. Aus der Stille 1901 (A csönd), Menschenlied 1909 (Emberdal), Bruder Mensch (Embertestvér) 1914.[1]

[1] Nincs említve az MK1-ben

35.

ISTEN SZEME KERESETT

Isten szeme keresett	Mich suchte Gottes Auge
Az óriási fenyvesek mögül egy nagy szem kihajolt ragyogva. És valamit keresett. Azt mondják: Most feljött a hold a hegy fölé.	Hinter des Waldes hochstämmigen Buchen Kam ein leuchtend Auge hervor Groß, am Abend. Und wollt' etwas suchen... Die Leute sagen, der Mond stieg empor Über den Berg.
De a komor lomb megrezdül: Nem, ez nem a hold - De az Isten szeme?	Der Wald aber leis Schüttelt das Haupt: Der Mond ist es nicht - Gottes Auge!
És beleborzong Ág és levél.	Und Blatt und Reis Schauert im Licht.
De mit keres Isten szeme?	Was kam das Auge zu suchen?
A lombtető és a fatő reámered: mert érzi, ő. Ragyog a fenyves és a bükk, nyájas tűz árad mindenütt.	Liebreich Stamm und Wipfel hinan Fühlen die Blicke: daß Gott euch behüte! Selbst den finster-ernsten Tann Überglänzt die freundliche Güte.
Talán az erdőt keresi?...	Suchte das Auge den Wald? ...
Elhagyjuk az erdőt s a szent szem Rámnéz, hogy engemet kövessen! A fénye szinte égetett:	Mit mir das Auge den Wald verläßt. Frei umfaßt's mich, heilig und fest! Auge in Auge! Sein Leuchten spricht:
Téged kereslek, tégedet - fiam!	Dich suchte Gottes Augenlicht - Sein Kind!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 340-341.
MK2: pp. 89-90.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása ugyanazt az alapgondolatot hordozza, az isteni tekintet jelenik meg a természet fölött, ám annál személyesebb és keresőbb – s végül kiderül, hogy az embert, a költőt, a lírai ént keresi.
Verselés szempontjából a német eredeti szabálytalan, kevésbé kötött ritmusú, jellemző a ritmikai elcsúszás, a szabadabb tagolás. KD fordítása amennyire lehet, próbálja lekövetni, némi különbség érezhető a szótagok számát tekintve.

Stilisztikailag KD fordítása erőteljesebben emeli ki a misztikus, vallásos elemet. Míg az eredetiben a szem fénye „*beszélt*”, addig a magyar szövegben ez a fény „*szinte égetett*”, s a végső megszólítás („*fiam!*”) sokkal közvetlenebb, intimebb, mint Philippi „*Sein Kind!*” zárása.

HANS BENZMANN

Hans Benzmann Kolbergben született 1869 szeptember 27-én. Ma a Berlin melletti Wilmersdorfban lakik.

A német impresszionista költők közé tartozik. Tökéletes formaművész. Külön említést érdemel hatszáz oldalas német antológiája, melyben[1] az új német költők verseit ízlésesen és jellemzően mutatja be. (Hans Benzmann: Die moderne deutsche Lyrik.)

MUNKÁI. Im Frühlingssturm! 1894 (Tavaszi viharban!), Sommersonnenglück 1898, Meine Heide 1903. Jesus, Eine Evangeliumharmonie 1907.

Verseiből fordított: Gömöri Jenő, Lányi Viktor.[2]

[1] [MK1914] amelyben

[2] Az MK1-ben ez a sor nincs feltüntetve

36.

A KÁNAI MENYEGZŐ

A KÁNAI MENYEGZŐ	DIE HOCHZEIT ZU KANA
A rózsaillat és a könnyű borszag a sárga alkonyatban oszladoztak... Ó drága nap! Ujjongva szállt az égnek a lányok ajkáról az örömének, a hárfa húrja új dalokon pendült, A korsókból[1] a bor bőségesen dült. Lágy, bíborpárnán ült a mátkapár boldogságában elkábulva már...	Und Rosenduft und süßer Duft vom Wein vermählten sich im goldnen Abendschein… Das war ein Tag der Freude! Jubelnd klang zum Saal empor der Mägde Festgesang, und himmelsrein das Lied der Harfe scholl. Die Gäste lauschten süßen Weines voll. Auf seinem Purpurpfühl das selige Paar in sich und seinem Glück versunken war…
Egy a tizenkettő közül, Tamás Így szólt Péterhez: „Égi híradás ez a csoda, amit ma este láttam - csoda, amelyben új új[2] tanítás van - Nézd ezt a párt! A víz ma este bor lett s két földi élet boldog, égi sor lett!" És a szerelem dala lebegőn ujjongott a rózsálló levegőn.[3]	Sprach Thomas, einer von den Zwölfen, leise zu Petrus da: „Ich deut in meiner Weise das heilige Wunder, das wir heut gesehn – Gott ließ ein größres hier vor uns geschehn – Sieh diese beiden! Wasser ward zu Wein: zum Liebesrausch ihr ganzes Erdensein!” Und jubelnd klang und schwamm auf Rosenduft das Lied der Liebe durch die goldne Luft!...
A hold ezüstjén fürdött az azúr. A rossz kapu csikordult és az Úr egyedül ment ki. Majd visszatekintett: csupa öröm volt e gazdag tekintet. Némán bolyongott a vetés között. A nyári éj holdfénybe öltözött, madár dalolt, nem egy dalolt, de száz ott, zizegtek a súlyos-fejű kalászok, a hárfa pengett és sütött a hold. . . S Krisztus magába volt.	Indes stieg fern im Ost der Mond empor. Und leise ging das morsche Gartentor; und Christus war allein. Er sah zurück: in diesem Blick la gall sein reiches Glück… Und leichten Schrittes ging er durch das Korn. Leis durch die Sommernacht klang süß verworrn der Vögel Ruf im mondbeglänzten Ried, das Rauschen reifer Ähren und das Lied der Sehnsucht, süß das Harfenlied der Liebe… Und Christus war allein.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 380.
MK2: pp. 91-92.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása ugyanazt a jelenetet örökíti meg, tartalmában és hangulatában is megegyeznek, a kánai menyegző bibliai történetét, Jézus első csodáját, ahol a víz borrá változik. Mindkettőben fontos szerepet kap a környezet atmoszférája (illat, zene, fény), az emberi öröm, és Jézus csendes eltávolodása.

[1] [MK1914] korsokból
[2] [MK1914] amiben új-új
[3] [MK1914] Első és második versszak nincs széttördelve

Verselés szempontjából Benzmann német verse kötött, rímelő sorokat használ. KD fordítása ez esetben is követi az eredeti verset.
Stilisztikailag KD nemcsak fordít, hanem újraértelmez. A képek gyakran nem tükörfordítások, inkább költői megfelelőik. Például a „*zum Liebesrausch ihr ganzes Erdensein*" („egész földi létük a szerelem mámora lett") KD-nál „*két földi élet boldog, égi sor lett*", ami kevésbé érzéki, de magasabb spirituális síkra emeli a jelentést. Emellett a magyar szövegben több az alliteráció, hangulati játék.

37.

JÖN A HALÁL...

JÖN A HALÁL...	HERBSTSTIMMUNG
Az ég sötét és bágyatag, Rozsdás és álmos sugarak. Egy tarló néz a fák alól, Egy elkésett madár dalol. Az éj ma csendbe látogat, Elfujja[1] a lámpásokat. Mély hallgatás. Inogva leng Alá a köd. És újra csend. A fellegekről - éji folt - Búsan tekint a vaksi hold. Egy ellenzős, vak lámpa ég A nyári éjben. Itt a vég. Jön a halál...	Der Himmel, herbstlich schon gestimmt, in kupferfarbnem Rot verschwimmt. Ich blicke übers fahle Ried und lausche dem letzten Vogellied… Indes geht still von Haus zu Haus die Nacht und bläst die Lichter aus… Und alles schweigt. Der Nebel steigt und neigt sich schwer. Und alles schweigt. Und blaß der Mond aus Wolken tritt – da schlürft ein scheuer Schleicherschritt – von einer Blendlaterne fällt ein Licht kalt in die Sommernacht – der Tod…

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 381.
MK2: pp. 92-93.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az elmúlás, a halál közeledtének csendes, melankolikus hangulatát idézi meg az őszi táj leírásán keresztül. A természet képei – fakó ég, utolsó madárdal, köd, sápadt hold – mind a mulandóság allegóriái. KD fordítása hűen követi az eredeti tartalmat, de néhol konkrétabb és sötétebb hangulatot fest: míg Benzmann a halált csak sejteti („*der Tod…*"), addig KD kifejezetten kimondja: „*Jön a halál...*", így határozottabb lezárást ad a versnek.
Verselés tekintetében Benzmann sorai jellemzően páros ríműek, jambikus lejtésűek, rövid, letisztult szerkezetben. Kosztolányi a magyar versben törekszik a rímek szoros követésére. Rövid sorokat alkalmaz, amelyek teljesen szabályos 8 szótagú sorokat alkotnak, míg a német nem mindig ennyire pontos. Utolsó sorában növeli a szótagszámot, a magyar ez 4, míg a német összesen 2 szótagú.
Stilisztikailag Benzmann impresszionisztikus képekkel dolgozik („*kupferfarbnem Rot*", „*schlürft ein Schleicherschritt*"), a halál alakját pedig szinte észrevétlen mozgással idézi meg. KD fordítása ugyanakkor néhol konkrétabb, erősebb képeket használ („*ellenszős, vak lámpa ég*"), és tömörebben fogalmaz, ami feszültebb, baljósabb atmoszférát teremt. A csend és

[1] [MK1914] Elfújja

sötétség motívumai mindkét versben központiak, de KD szövegében ezek gyakrabban ismétlődnek, így erősítve a vers végén bekövetkező lezárást.

RICHARD DEHMEL

Richard Dehmel 1868 november 18-án született Wendisch-Hermsdorfban. Bölcseleti[1] tanulmányokat végzett és a bölcselet doktora lett[2]. Első felesége,[3] Paula Dehmel neves gyermekíró, aki vele együtt egy kötetre való gyermekverset adott ki. Másodszor[4] is megnősült. Versei[5] sok vitát gerjesztettek.[6] A német bírálók[7] a líráját „beteges"-nek találták és őt is – akárcsak Liliencron-t ─ „dekadens"-nek nevezték. Ebben az időben Dehmel sokat foglalkozott Verlaine-nel (akinek verseit gyönyörűen fordította le németre), a dekadenciája azonban mivolta[8] legmélyebb mélyéből származik. Nyugtalan és új lírikus, aki az egyéniséget mindenek előtt valónak tartja és ebben is német. Hanz Benzmann írja: „A germánok művészete az egyéni művészet: az egyéniség és az érzések művészete, ellentétben a román népek művészetével, mely nagyobbrészt formai és értelmi. Ezért nem beszélhetünk egyáltalán német hagyományról." Dehmel hagyományok nélkül indult el útján. Talán csak Liliencron-tól[9] tanult ─ formát és bátorságot. Másként felfogásban – a költészet felfogásában – épp ellenkezője.[10] Dehmelnek erősen körvonalozott világnézete van. Az emberiség fogalma állandóan fölötte lebeg és harcosa is az új embernek, a tökéletesebb embernek, aki épebb, jobb és szebb, merészebb és igazabb a mainál. Első nagy sikereit a *„Weib und Welt"* című kötetével éri el. Később a *„Zwei Menschen"* című lírai regénye, mely[11] sok egymás mellé sorakoztatott románcból áll, megkoronázza sikerét. Dehmel itt formában, hangban teljesen[12] egyéni. A mai kor egyik legjellemzőbb költője.[13] Széptani[14] értekezéseket is írt, színdarabokat is, de a színpadon – épp túltengő egyéni[15] lírája miatt – nem volt sikere. Sokáig[16] Blankeneseben, az Elbe mellett élt.[17] A világháború kezdetén, 1914-ben önként katonának állt, mint hadnagy résztvett több ütközetben s egymásután írta verseit, melyekben erős hazafias, német szellem lüktetett. 1920-ban halt meg s a német nép egy nagy költőt megillető pompával temette el őt.[18]

Az új német költők[19] többnyire lágyak, nőiesek, finomak: Dehmel velük szemben az őserő és a férfi. Rendkívüli szenvedély lakozott[20] benne. Soraiban pátosz izzik. Nyelve, ez a szaggatott, forró, lihegő nyelv mégis bensőséges,[21] mert nem szónoki figurák és költői formák játéka (mint a talmi[22] romantikusoké), hanem az emberrel és a világgal birkózó lelkének

---

[1] [MK1914] Filozófiai
[2] [MK1914] és ma a filozófia doktora
[3] [MK1914] Felesége
[4] [MK1914] Azóta másodszor
[5] [MK1914] Első versei
[6] [MK1914] provokáltak
[7] [MK1914] kritikusok
[8] [MK1914] a mivolta
[9] [MK1914] csak az egy Liliencron-tól
[10] [MK1914] épp az ellenkezője
[11] [MK1914] amely
[12] [MK1914] már teljesen
[13] [MK1914] lirikusa
[14] [MK1914] Esztétikai
[15] [MK1914] túltengő és nagyon egyéni
[16] [MK1914] Ma
[17] [MK1914] él
[18] [MK1914] A világháború kezdetén[...] kezdetű mondattól lévő részt nem tartalmazza
[19] [MK1914] lirikusok
[20] [MK1914] lakozik
[21] [MK1914] intim
[22] [MK1914] régi

megnyilatkozása. Őszinte küzködésének, forrongó, sokszor salakos[23] vágyódásának tükre a lírája. A legtöbb lírikus[24] befogadó: az életet tükrözteti önmagában. Dehmel lázadó: azt az egyenetlenséget[25] veszi észre, mely[26] az élet és végtelenbe[27] törő vágyai között van. Mozdulatai[28] szélesek, földet és eget átölelők[29]. Azon nyersen és véresen szakadnak ki érzései,[30] de a pillanat tüzében rögtön dallamos formát öltenek magukra, azt a formát, mely[31] belső igazságukhoz legjobban illik. A német nyelv újraalkotója és gazdagítója. Hívei prófétát látnak benne. Bizonyos, hogy nagy[32] verseiben új világ vajudik.[33] Még szerelmes[34] dalai se elomlóak és epedőek. Harcias, bátor a szerelme is. Skálája pedig tág. A líra minden területén, hánykódó és kiáltó ditirambusaitól kezdve a gügyögő gyermekversekig, egyénit és maradandót alkotott.

MUNKÁI. Erlösungen 1891 (Megváltások), Aber die Liebe 1893, Lebensblätter 1895, Weib und Weilt 1896 (Világ és asszony), Zwei Menschen (Két ember) 1903. Összegyűjtött művei tíz kötetben 1906-ban jelentek meg. Volksstimme. Gottesstimme, Kriegsgedichte 1914.[35]

IRODALOM. Gerő Ödön: Dehmel (Pesti Napló), Franyó Zoltán: Richard Dehmel (Független Magyarország), Sárközi György: Dehmel (Nyugat, 1920), Körmendi Ferenc: Richard Dehmel (A Hét 1920 február 12).[36]

Több versét lefordította: Bardócz Árpád, Goór Pál, Franyó Zoltán, Juhász Árpád, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Kacsovich Tibor Béla, Migray József, Oláh Gábor, Ormos Ede, Radványi Ernő, Vaithó László[37].

[23] [MK1914] kátoikus
[24] [MK1914] lirikus
[25] [MK1914] diszharmóniát
[26] [MK1914] ami
[27] [MK1914] a végtelenbe
[28] [MK1914] Gesztusai
[29] [MK1914] a földet és az eget átölelik
[30] [MK1914] az érzései
[31] [MK1914] amely
[32] [MK1914] a nagy
[33] [MK1914] vajúdik
[34] [MK1914] a szerelmes
[35] A MK1-ben nincs feltüntetve.
[36] Sárközi Györgytől az MK1 nem tartalmazza.
[37] [MK1914] Több versét lefordította: Franyó Zoltán, Oláh Gábor, Ormos Ede, Vajthó László.

38.

AZ ÚSZÓ

AZ ÚSZÓ[1]	DER SCHWIMMER
Győzött! Elérte már a partot. Győzött! Ezért volt az egész. Kezén a hab tajtéka harsog S még egyszer a dühös tengerre néz.	Gerettet! Und er streichelt den Strand, um den er rang mit dem wilden Meer; noch peitscht der weiße Gischt seine Hand. Und er blickt zurück aufs wilde Meer.
Előtte föld, szirt, szürke partfok,[2] Paskolja a fekete vész, De állja s büszkén[3] felszökellik.	Und blickt um sich ins graue Land; das liegt im Sturm, wie's vorher lag, fest und schwer.
Most minden úgy[4] lesz, ahogy eddig[5] S még egyszer a dühös tengerre néz.	Da wirds nun sein wie jeden Tag. Und er blickt zurück aufs wilde Meer.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 300.
MK2: p. 96.
A HÉT 1908. június 7., XIX. évf., 23/952. sz., p. 365.
VILÁG 1913. november 19., IV. évf., 273. sz., p. 10.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása központi motívuma a küzdelem és a megmenekülés: a főhős elérte a partot, túlélte a „vad tengert". Dehmel eredetije inkább a megkönnyebbülés és a kiábrándító felismerés kettősségét hangsúlyozza, bár legyőzte a tengert, a szárazföld szürke, változatlan, viharos, vagyis a megérkezés nem hoz megnyugvást. KD fordítása követi az eredetit, de egy fokkal drámaibb hangulatot teremt. Az első sor („*Győzött!*") ünnepélyesebb, diadalittasabb, mint az eredeti „*Gerettet!*" („*Megmenekült!*"), és a záró sor ismétlése is emeli a feszültséget, erősíti a tenger „dühének" képszerűségét.
Verselésében Kosztolányi követi az eredeti vers fokozatos „fogyatkozását", 4 sor – 3 sor – 2 sor, a hozzá kapcsolódó rímképletet már nem teljesen követi, a németben: ABAB ABB AB, a magyar verzió ezt kevésbé szabályosan kezeli.
Stilisztikailag Dehmel stílusa visszafogott, mégis sűrű képekkel dolgozik: „*streichelt den Strand", „weißes Gischt", „graues Land*" – mind vizuálisan erőteljes, de komor tónusú. KD ezekre a képekre rátett egy réteget: a „*tajték harsogása*" vagy a „*fekete vész*" költőibb nyelvezet, amely dramatizálja a jelenetet. A magyar versben a főhős „büszkén felszökellik", míg az eredetiben inkább a környezet rögzítettsége (az „*immár minden ugyanúgy lesz*") hangsúlyosabb, kevésbé emeli ki az emberi alakot.

[1] [H1908] [V1913] Az uszó
[2] [V1913] part-fok.
[3] [V1913] gőggel
[4] [V1913] ugy
[5] [V1913] eddig –

39.

MAGÁNY

MAGÁNY	EINSAMKEITEN
Így, csendbe menjünk a ködös mezőn; Itt nem zavarják a nyugalmam üdvét, Érezhetem, mi jó az egyedüllét. Se szó, se szél; a sápadt este jön, Vastag köpenybe fogja fel a léget S a mozdulatlan test gyönyörbe réved.	Nun still, mein Schritt, im stillen Nebelfeld; hier rührt kein Leben mehr an meine Ruhe, hier darf ich fühlen, daß ich einsam bin. Kein Laut; kein Hauch; der bleiche Abend hält im dichten Mantel schwer die Luft gefangen. So thut es wohl dem unbewegten Sinn.
Csak a szívem hallom; nem életért sír, A kéj, a kín sülyedve elpihen, Hátam mögött tűn el, mint két vihar, Mely birkózik egymással és kihal. Mit háborogsz, én lázadó szivem!	Mein Herz nur hör' ich noch; doch kein Verlangen nach Leben ist dies Klopfen. Lust und Schmerz ruhn hinter mir versunken - gleich zwei Stürmen, die sich umarmen und im Wirbel sterben; was störst du mich, mein allzu lautes Herz!
Te többet érzel, mint a többiek, A nő, barát és az összes szivek; Ők is magányosak. Nézd: a sötétség Mélyébe zöld láng lobban félve halkan, Egy pályatűz - nézd: így égsz egymagadban. Tovább, tovább, ahol ember se él még.	Sie haben Alle nie wie du gefühlt, wie Du allein; nicht Freund, nicht Weib noch Kind; sie sind auch einsam. Sieh, dort drüben müht sich ein grüner Schein im Nebelmeer, ein Bahnlicht - sieh: so glimmst auch du im Trüben. Hinaus, hinaus, wo keine Menschen sind!
De mit akartok? El, el! föl[1] a dombra, Mely a homályba duzzad. Félre, arcok! Követnek; ó szárnyam ha volna! - Cserjék remegnek a mezők fölött Koboldszerűen, a domb füstölög, Míg a párák nedves, izzadt lidérce Magát a földből jó kövérre szívja; El arcok, félre, félre! Hogy lihegnek! Követnek! Ó magánynak szörnyű kínja.	Was wollt ihr noch? Weiter! auf jenen Hügel, der grau zu Dunkel schwillt; Gesichter, weicht! sie folgen mir; o hätt' ich Flügel. Und aus dem bleichen Feld tauchen die Sträucher und sehen zu - der Hügel raucht: wie feucht von Schweiß sich starr und breit der Dunstalb an die Brust der Erde saugt. Gesichter, weicht! weicht! Seht mich keuchen! Sie folgen mir. Oh Qual der Einsamkeit.
A töltésen leroskadok alélva, Nyirkos sínen parázsló homlokom. Jaj, jönne csak a tipró vaskerék ma! A hűs acél agyamba mar mohón, Kezem vonaglik a vastestű pánton; Megszakadok. Figyelj: most: légy erős: Egy öblös fütty üvölt huhogva bántón, Két szem buggyan ki a ködös homályból	Am Bahndamm niederzittr' ich in den Sand, die glühende Stirne auf die nasse Schiene: o käme jetzt das Eisenrad gerannt! Kalt frißt sich mir der blanke Strom ins Mark, die Hände pressen wild den harten Reifen - ich kann nicht mehr! Da - - horch: sei stark: Gellend am Horizont ein hohles Pfeifen, zwei Augen quellen stechend aus der matten

[1] [É1910] [MK1914] El! föl, föl

És - mit akar az az árnyék, ott távol,[2] És mért inog[3] az az égerfa, mért? Már mozdul és jő; újra éledek, Közel[4] az árnyék és felém sötétlik, Alakba tör - vagy őrület csupán? - A ködön egy kemény és éjsötét csík. Fürkész szemem megenyhül szeliden: Köszönt[5] - elűzi bús magányomat: Hahó, egy *ember!* - Ó magány - szivem - S kattogva vágtat el a gőzvonat.	Dunstferne, und - was will der Schatten, was dunkelt dort der Erlenbusch? Er löst sich, kommt; es reißt mich hoch, er ist schon nah, ich will's begreifen, es nimmt Gestalt an, - Wahnsinn? Da: den Nebel teilt ein schwarzer Streifen, mein wühlender Blick wird still und weit: Jubel - stumm schüttelt mich ein Schrei: Jubel, ein Mensch! - Oh Herz - o Einsamkeit - und knatternd stampft der Dampfzug mir vorbei.

SZÖVEGFORRÁSOK:
Ms4618/17-18-as számú kézirat, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őriz.
MK1: pp. 301-302.
MK2: pp. 96-98.
ÉLET 1910. március 27., II. évf., 13. sz., p. 418.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása alapmotívuma azonos: a lírai én magányt keresve elhagyja az emberek világát, elvágyódik egy elhagyatott, ködös térbe, ahol saját belső vívódásaival szembesül. A vonat megjelenése kulcsmomentum, mindkét vers végén a vonat – és a vele járó emberi jelenlét – megszakítja a reménytelen magányt, egyszerre jelképezve a menekülés lehetőségét és a visszatérést az emberi világba. Ugyanakkor KD-nál erősebben jelenik meg az öngyilkosság vágya („*Jaj, jönne csak a tipró vaskerék ma!*"), míg Dehmelnél ez inkább képletes, az élet határának érzékeléseként jelenik meg.
Verselése szabadabb formában íródott, expresszív, helyenként drámai hangvételű.
Stilisztikailag KD nyelve képszerűbb, sűrűbb metaforákkal és látomásszerű elemekkel él. A „*koboldszerűen remegő cserjék*" vagy a „*nedves, izzadt lidércek*" képei erőteljesebbek, mint Dehmel filozofikusabb leírásai. KD-nál a magány nemcsak állapot, hanem küzdelmes élmény, míg Dehmel inkább szemlélődő, befelé forduló tónust használ.

[2] [É1910] az árny messze, távol
[3] [É1910] Miért mozog [MK1914] És mért inog
[4] [É1910] Közelg
[5] [É1910] Köszön

40.

TOILETTE

TOILETTE	TOILETTE
Ó[1] ne jőjj hozzám hosszú ruhádba,[2] szikra gyúljon[3] utadon, ezernyi, jőjj rohanva,[4] két karod kitárva! Kastélyomba nem jut el piperkőc ─ tépd[5] le az uszályod ─ bérceken jössz, ─[6] csak rövidszoknyába jó[7] szeretni!	Aber komm mir nicht im langen Kleid, komm gelaufen, daß die Funken stieben, beide Arme offen und bereit! Auf mein Schloß führt keine Galatreppe, über Berge geht's, reiß ab die Schleppe, nur mit kurzen Röcken kann man lieben!
Tükrödnél ne illegj büszke díszben,[8] mert[9] magányos künn az éj az erdőn. Legszebb vagy te sápatag-mezítlen,[10] csillagos,[11] derengő párafénynél. Messze szarvas bőg, sötét az éjfél és[12] vidám kakuk kacag esengőn.	Stell dich nicht erst vor den Spiegel groß, einsam ist die Nacht in meinem Walde, und am Schönsten bist du blaß und bloß, nur beglänzt vom schwachen Licht der Sterne, trotzig bellt ein Rehbock in der Ferne und ein Kuckuk lacht in meinem Walde.
Hogy piheg melled, szorít a fűződ![13] és[14] aléló tested egyre bágyad[15]. Szíved[16] ugrál, vágyad el nem űzöd![17] Két karom vadul magába foglal ─ ahogy[18] megszülettél! ─ le a ronggyal! ─[19] s az egész[20] föld a menyasszony-ágyad.	Wie dein Ohr brennt, wie dein Mieder drückt, rasch, reiß auf, du atmest mit Beschwerde, o wie hüpft dein Herzchen nun beglückt! Komm, ich trage dich, du wildes Wunder: wie dich Gott gemacht hat! weg den Plunder! und dein Brautbett ist die ganze Erde.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 98-99.
NÉPSZAVA 1908. május 24., XXXVI. évf., 124. sz., p. 3.

[1] [NSZ1908] Oh
[2] [NSZ1908] hosszu ruhádba!
[3] [NSZ1908] Szikra gyuljon
[4] [NSZ1908] Jőjj rohanva
[5] [NSZ1908] Tépd
[6] [NSZ1908] jössz,
[7] [NSZ1908] Csak rövidszoknyást lehet
[8] [NSZ1908] diszben.
[9] [NSZ1908] Oly
[10] [NSZ1908] sápatag mezitlen
[11] [NSZ1908] Csillagos
[12] [NSZ1908] S egy
[13] [NSZ1908] szorit a füződ
[14] [NSZ1908] És
[15] [NSZ1908] vágyad
[16] [NSZ1908] Szived
[17] [NSZ1908] üzöd
[18] [NSZ1908] Ahogy
[19] [NSZ1908] rongygyal
[20] [NSZ1908] Az egész

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag a vers szerelmi felhívás, amely elutasítja a társadalmi konvenciókat (pl. hosszú ruha, előkészület, díszítés), és a természetességet, az ösztönös vágyat állítja középpontba. A lírai én arra buzdítja a szeretett nőt, hogy a civilizáció külsőségeitől megszabadulva, szabadon, szenvedélyesen adja át magát az egyesülésnek – a természet vad, romantikus közegében.
Verselés szempontjából Dehmel német szövege jambikus lüktetésű, rímes, lendületes, amelyet KD fordítása pontosan követ.
Stilisztikailag Az eredeti „*Komm, ich trage dich, du wildes Wunder*" sorban a lírai én gyengéd gesztusa érződik, míg KD-nál „két karom vadul magába foglal" – ez hangsúlyosabban szenvedélyes. A „*Brautbett ist die ganze Erde*" találó fordítása: „*s az egész föld a menyasszony-ágyad*" jól visszaadja az eredeti romantikus kozmikusságát.

41.

TIKKADT LÉG

TIKKADT LÉG[1]	DRÜCKENDE LUFT
Az égbolt egyre csak sötétlett, szobánkban is egész sötét lett, jöttek fakó, bő fellegek. És súlyosan forgott a kőris, lázongott ez a csöndes őr is és két levélke röpkedett.	Der Himmel dunkelte noch immer; ich fühlte tief bis in mein Zimmer der fahlen Wolken vollen Schoß. Die Esche drüben drehte schwer die hohe Krone um sich her; zwei Blätter trieben wirbelnd los.
A fülleteg szobám aszú csöndben, mint kriptán ver a szú, lármázott a tiktakos óra. Ajtóm mögött halk-tétova hangon szólt ki a zongora a folyosóra.	Laut tickte durch die schwüle Stube, wie durch die stille Totengrube der Holzwurm ticken mag, die Uhr. Und durch die Türe hinter mir klang dünn und schüchtern ein Klavier über den Flur.
Az ég szürkült, mint a pala és sírt a zongora dala, játszott a nőm. A szél a kőrisfát gyötörte s kavargón szállt a por, a pörnye a levegőn.	Der Himmel lastete wie Schiefer; ihr Spiel klang immer trauertiefer, ich sah sie wohl. Dumpf rang der Wind im Eschenlaub, die Luft war grau von Glut und Staub und seufzte hohl.
Bukdácsoló, síró kezecskék a hangot sápatag keresték és reszketeg, az asszony búsan azt dalolta, mint egykor, vőlegénykoromba s éreztem, pihegett.	Und blasser tönten durch die Wände die tastenden verweinten Hände, sie saß und sang; sang sich das Lied, in sich gebückt, mit dem sie mich als Braut entzückt; ich fühlte, wie ihr Atem rang.
A felhőkön az éj borong át, a hangok tompák, egyre tompák, mint kések, tompák, élesek, a régi nászi dalra csend ült,[2] s belőle két gyermekhang csendült - akkor villámlott és esett.	Die Wolken wurden immer dumpfer, die wunden Töne immer stumpfer, wie Messer stumpf, wie Messer spitz; und aus dem alten Liebeslied klagten zwei Kinderstimmen mit - da fiel der erste Blitz.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 99-100.
NYUGAT 1919. május 1-16., XII. évf., 9-10. sz., p. 624.

MEGJEGYZÉSEK:

[1] [NY1919] Tikkadt levegő címmel
[2] [NY1919] ült

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az egyre sötétedő, fojtogató, nyomasztó légkört festi le, amelyben a lírai én szobájában egy nő zongorázik és énekel, miközben kint tombol a természet (szél, felhők, eső). A két versben megjelenik az idő múlásának és a hangok tompulásának motívuma, az egykor örömteli nászdalból felnőtt két gyermekhangja és az ezzel együtt érkező vihar (villámlás, eső). Tartalmilag tehát nagyon hű az eredetihez KD fordítása, az alapélmény – a fojtogató légkör, a zene, a múlt és jelen összefonódása – mindkét verzióban erősen megjelenik.
Verselésében 6 versszakos, szabályos rímmel, szójátékokkal és metrumokkal dolgozik, amit követ a magyar fordítás.
Stilisztikailag a német szöveg impresszionisztikus képekre épít („*der fahlen Wolken vollen Schoß*", „*die stille Totengrube*" vagy „*wie Messer stumpf, wie Messer spitz*"), a természeti elemek és a belső érzések egybefonódnak. Sok az ellentét, például a tompaság és az élesség, ami a feszültséget növeli. KD fordítása sok esetben képekben és metaforákban követi az eredetit.

42.

ESŐBEN

ESŐBEN	IM REGEN
Az én időm a dús kemény vihar; Nyakam csuromvíz,[1] hull a víz a fákra, Borzong a kert álomvert lombjaival, Az ágon ernyedten vár a madárka.	In langen Tropfen rinnt es um mich nieder, sie schlagen prasselnd durch die schlaffen Blätter, die Vögel sträuben triefend das Gefieder: es stimmt zu mir! es ist ein artig Wetter!
Kukucskál a bús lombon át az ég, Mint hogyha[2] sose oszlanék a fölleg. Most csendbe nézhet már a tájra szét És megtekintheti a béna földet.	Trübsel'ger rauscht es in den Lüften immer, der Himmel brütend scheint zu überlegen das Loos der Erde – nirgend stört ein Schimmer: versunken Laub und Licht, – nur Regen, Regen.
A fáradott világ oly lomha, agg. Se kéj, se kín, a bú s közöny megülték. Az űrbe[3] mos a zajgó áradat És minden szürke ─ szürke – egyre szürkébb.	Die Welt fühlt grämlich ihres Alters Schwere: kein Schein von Freude rings, kein Hauch von Trauer. Und ziellos starr' ich, – schreit' ich, – fort, – ins Leere: in mir und um mich grau – – und immer grauer.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 304.
MK2: pp. 100-101.
ÉLET 1910. április 17., II. évf., 16. sz., p. 517.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az eső és a melankólia kapcsolatát vizsgálja, a természet fizikai jelenségein túl a belső állapotokat és az emberi lelkiállapotot hangsúlyozza. A csepegő eső, az ázott madarak, a lomha világ az ember érzelmi elsivárosodásának metaforái. Az „*es stimmt zu mir! es ist ein artig Wetter!*” (ez megfelel nekem! ez rendes idő!) verssorral mintha az időjárás tükrözné a lírai én belső állapotát – egyfajta megalkuvást vagy beletörődést sugall. KD verziója ezzel szemben többet foglalkozik a külső természettel. A lírai én itt inkább passzív szemlélőként jelenik meg, aki a „*dús kemény vihart*” és a „nyakam csuromvíz” érzetét közvetíti, a németben sokkal többször érzékeljük a lírai én-t: „*um mich / zu mir / ich / in mir*”
Verselési szempontból szabályos rímszerkezetű, négy versszakból álló. A sorok viszonylag rövidek, a hangsúlyos szavak szinte ütősek („*dús kemény vihar*”, „*nyakam csuromvíz*”), ami erős ritmikai jelenlétet biztosít.
Stilisztikailag Richard Dehmel versében a stílus lírai, szubjektív, gyakoriak a metaforák („*die Welt fühlt grämlich ihres Alters Schwere*” – a világ érzi az öregedésének nehézségét), valamint a hangulati ismétlődések. A képalkotás mély, elvont, a természeti képek átszőve vannak az

[1] [Élet1910] csurom víz
[2] [Élet1910] [MK1914] Minthogyha
[3] [Élet1910] ürbe

emberi lélek állapotaival. KD magyar fordítása követi ezt: „*nyakam csuromvíz*”, „*borzong a kert álomvert lombjaival*”, „az ágon ernyedten vár a madárka” mind szemléletes képek, melyek a természet fizikai valóságát ragadják meg.

43.

NEFELEJTS

NEFELEJTS	VERGIßMEINNICHT
Kék nefelejts a kovács műhelyébe - mit is kereshet itten? A ház mögött, a csermelynél, a béke virul talán meghitten?	Vergißmeinnicht in einer Waffenschmiede - was haben die hier zu tun? Sollte heimlich der Friede hinterm Hause am Bache ruhn?
Tompán zakatolnak a vaspörölyök:[1] a ház dübörög. Haladjon a munka, a munka! A vas nekiizzik, a víz a nagy üstből rácsorran a lángra, messzire füstöl,[2] s felröppen a szikra-por újra.[3]	Dumpf fallen die Hämmer in hartem Takt: Angepackt, angepackt, die Arbeit muß zu Ende! Und das Eisen glüht, und das Wasser zischt, und wenn der Schwalch die Flamme auffrischt, glänzen die schwarzen Hände.
De néha egy arc - kormos, büszke, nyers - némán az égszínű virágra bámul. És mintha egy hang szólna a szobából: ne felejts!	Aber manchmal blickt ein rußig Gesicht still nach dem himmelblau blühenden Strauß. Dann scheint's, eine Stimme singt hinterm Haus: Vergiß mein nicht!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 305.
MK2: p. 101.
A PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1928, XXXVIII. évf., p. 151.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása egy kovácsműhely mindennapjait és a környezetében megjelenő apró, érzékeny szépséget – a nefelejcs virágot – állítja szembe a kemény fizikai munkával, a zajjal és a fáradsággal. A versek központi kérdése, hogy milyen helye lehet a békének, az emlékezésnek, az emberi érzelmeknek egy ilyen durva, zajos világban. Az eredeti német versben a béke és a szépség kérdése hangsúlyosabban jelenik meg („*Sollte heimlich der Friede... ruhn?*"), azaz a vers valamiféle titkos, belső nyugalmat feltételez a kovácsműhely mögött. A magyar fordítás ezt a kérdő, sejtelmes tónust némileg tompítja, inkább a virág „meghitt virulását" emeli ki, miközben a munka zaját és szikráját pontosan visszaadja. Mindkét szövegben megjelenik az a pillanat, amikor a kemény munkát végző „kormos, büszke, nyers" ember felemeli tekintetét a virágra, és egy hang szólal meg: „*ne felejts" / „Vergiß mein nicht!*". Ez az utolsó sor az emlékezés és a figyelem szimbóluma mindkét változatban.
Verselését tekintve a német eredeti szabályos, kötött ritmusú vers. A sorok viszonylag hosszúak, többször is ismétlődik a cselekvés („*Angepackt, angepackt*"), amely dinamikát és lendületet ad a munkát leíró részeknek. KD fordításában a sorok rövidebbek, a vers tagolása és

[1] [MK1914] vaspőrölyök
[2] [PHN1928] füstöl
[3] [PHN1928] szikrapor ujra

az ismétlések („*Haladjon a munka, a munka!*”) itt is megmaradnak, a fordítás tehát a ritmus és a hangzás szempontjából is gondosan kidolgozott.
Stilisztikailag a német szöveg inkább tárgyilagos, letisztult, néha szinte rideg, ahogy a kemény munkát mutatja be („*dumpf fallen die Hämmer*”, „*glänzen die schwarzen Hände*”). Ugyanakkor a virág, az emlékezés motívuma szelíd ellentétként jelenik meg, amely kíméletlen környezetben is megmarad. A magyar szöveg is finoman érzelmes, melegebb hangvételű, amit az olyan kifejezések is erősítenek, mint „*meghitten virul*” vagy a „*némán az égszínű virágra bámul*”.

44.

GYEREK-GÜGYÖGÉS

GYEREK-GÜGYÖGÉS[1]	FURCHTBAR SCHLIMM
A Mikulás, apa, apuska! Most trombitált,[2] de oly erősen, Még a postás[3] se tud úgy,[4] ő sem. De aztán elment innen újra.[5] Két hosszú-hosszú[6] orra volt, Jégcsap[7] lógott az orra végén, Az egyik nagy volt, mint a kémény, Másik pici, picurka volt S rajta sok[8] angyal lovagolt.[9] Kezükben egy csodás[10] zsineg, Cipőjük épp,[11] mint a tied. Aztán egy ember a zsinegre[12] Ugrott, mint egy nagy, csúnya[13] medve.[14] S hancúroztak[15] az angyalok; A jó Istenke jött amott.[16] És haragudott, igazán[17] Megszeppentem; úgy[18] ám apám –[19]	Vater, Vater, der Weihnachtsmann! Eben hat er ganz laut geblasen, viel lauter als der Postwagenmann. Er ist gleich wieder weitergegangen, und hat zwei furchtbar lange Nasen, die waren ganz mit Eis behangen. Und die eine war wie ein Schornstein, die andre ganz klein wie'n Fliegenbein, darauf ritten lauter, lauter Engelein, die hielten eine großmächtige Leine; und seine Stiefel waren wie Deine. Und an der Leine, da ging ein Herr, ja wirklich, Vater, wie'n alter Bär, und die Engelein machten hottehott; ich glaube, das war der liebe Gott. Denn er brummte furchtbar mit dem Mund, ganz furchtbar schlimm! ja wirklich! und —
"De Detta ez még se[20] való, Mit hazudozol össze itt?"	„Aber Detta, du schwindelst ja; das sind ja wieder lauter Lügen!"
Hát kinek árt apám[21] a szó S nekem - nekem oly jól esik![22]	Na, was schad't denn das, Papa? Das macht mir doch soviel Vergnügen!
"Vagy úgy?[23] - Na jó."[24]	„So? — Na ja."

[1] [NSZ1908] Gyerekszáj
[2] [NSZ1908] kürtölt épp
[3] [MK1914] póstás
[4] [NSZ1908] se tud igy – [BK1934] se tud ugy,
[5] [NSZ1908] ujra: [BK1934] ujra.
[6] [NSZ1908] És két hatalmas
[7] [NSZ1908] S jégcsap
[8] [NSZ1908] S rajt sok-sok
[9] [NSZ1908] lovagolt,
[10] [NSZ1908] csudás
[11] [NSZ1908] S cipője pont
[12] [NSZ1908] Majd egy ur ugrott a zsinegre
[13] [BK1934] csunya
[14] [NSZ1908] Ugy ám apus, akár a medve
[15] [NSZ1908] [BK1934] hancuroztak
[16] [NSZ1908] Tán az Istenke volt az ott,
[17] [NSZ1908] Mert dörmögött, volt bömbölés
[18] [BK1934] ugy
[19] [NSZ1908] Ugy ám, ő rémmód bömböl; és …
[20] [NSZ1908] sem
[21] [NSZ1908] ,apám,
[22] [NSZ1908] S nekem, nekem – olyan jó esik.
[23] [BK1934] ugy
[24] [NSZ1908] Vagy ugy? Na jó.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 303.
MK2: p. 102.
NÉPSZAVA 1908. december 25., XXXVI. évf., 307. sz., p. 38. (Gyerekszáj címmel)
BÉKÉSMEGYEI KÖZLÖNY 1934. december 16., LXI. évf., 284. sz., p. 6.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Dehmel verse gyermeki fantáziavilágot jelenít meg, ahol a Mikulás és a vele kapcsolatos képzeletbeli események elevenednek meg. A gyermek előadásmódja játékos, képzeletgazdag, ugyanakkor az apa gyanakodva kérdőjelezi meg a történet valóságtartalmát. A gyerek azonban ragaszkodik az elképzelt történethez, mert örömöt okoz neki. KD fordítása megtartja a vers lényegét. A képzeletvilág részletei — a hosszú orrok, a jégcsapok, az angyalok, a kötél — mind megvannak. Az apa gyanakvása és a gyerek ragaszkodása a fantáziához ugyancsak megjelenik.
Verselési szempontból a sorok hossza változó, néhol keresztrím, máshol párosrím található, a játékosság a hangutánzó szavakban („*hottehott*”) és a humoros képekben jelenik meg, a hangzásra helyezve a hangsúlyt. KD fordítása magyarosabb, könnyen követhető, több helyen visszatérő ritmussal. A sorok tagoltsága, a szótagok ritmusa, a gyermeki beszéd természetessége jellemzi.
Stilisztikailag az eredeti német szöveg közvetlen, gyermeki naivitásból fakadó humorral. A „*furchtbar*” (borzasztó) ismétlése, a „*hottehott*” kifejezés élénk képet ad a gyermek fantáziájának. Az egyszerű szavak és képek mögött mégis finom irónia rejtőzik, amikor az apa kételkedik. KD fordítása még inkább hangsúlyozza a gyermeki nézőpontot, az „*apuska*”, „*hancúroztak az angyalok*” és a „*jó Istenke*” szavak a magyar gyermeknyelv eleven, bensőséges hangulatát adják vissza.

45.

ÉNEK FIAMHOZ

ÉNEK FIAMHOZ[1]	LIED AN MEINEN SOHN
Házunk vihar vigyázza fönt, szívem[2] az éjszakába döng vadul, így zúgott a fatönk, hogy felriadtam, mint gyerek. Én kisfiam, figyelj ide: bölcsőd pihéibe apád szavát sóhajtják a szelek.	Der Sturm behorcht mein Vaterhaus, mein Herz klopft in die Nacht hinaus, laut; so erwacht' ich vom Gebraus des Forstes schon als Kind. Mein junger Sohn, hör zu, hör zu: in deine ferne Wiegenruh stöhnt meine Worte dir im Traum der Wind.
Én is kacagtam könnyedén egykor és föl se keltem én viharra, ám jött egy kemény éj, mint a mai. Morajlik az erdő vajúdva,[3] hajh, mint akkor, hogy a tompa zaj úgy[4] mennydörgött, akár apámnak szavai.	Einst hab ich auch im Schlaf gelacht, mein Sohn, und bin nicht aufgewacht vom Sturm; bis eine graue Nacht wie heute kam. Dumpf brandet heut im Forst der Föhn, wie damals, wenn ich sein Getön vor Furcht wie meines Vaters Wort vernahm.
Halld, borzad a bimbós rengeteg, a fák ma körökbe rengenek, fiam, az álmaid felett az orkán tombol és kacag. Az sem hajolt meg senkinek, a lombon át feléd liheg: ne hagyd magad!	Horch, wie der knospige Wipfelsaum sich sträubt, sich beugt, von Baum zu Baum; mein Sohn, in deinen Wiegentraum zornlacht der Sturm, hör zu, hör zu! Er hat sich nie vor Furcht gebeugt, horch, wie er durch die Kronen keucht: sei Du! sei Du!
S ha akaratját köti rád, édes fiam majd agg apád, ne értsd meg, mit kiált a vád: halld a tavaszt, gerjedve szabadul! Halld, házunk orkán söpri fönt, szívem[5] az éjszakába döng vadul...	Und wenn dir einst von Sohnespflicht, mein Sohn, dein alter Vater spricht, gehorch ihm nicht, gehorch ihm nicht: horch, wie der Föhn im Forst den Frühling braut! Horch, er behorcht mein Vaterhaus, mein Herz klopft in die Nacht hinaus, laut...

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 103-104.
NYUGAT 1919. május 1-16., XII. évf., 9-10. sz., p. 625.
BÉKÉSMEGYEI KÖZLÖNY 1934. december 16., LXI. évf., 284. sz., p. 6.

[1] [NY1919] Ének a fiamhoz
[2] [NY1919] [BK1934] szivem
[3] [NY1919] vajúdva [BK1934] vajudva,
[4] [BK1934] ugy
[5] [NY1919] [BK1934] szivem

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása egy apa megszólalása fiához, amelyben a természet (elsősorban a vihar) motívumán keresztül az élet küzdelmeiről és az önazonosság megtartásának fontosságáról beszél. A vers egy érzelmileg telített éjszakai jelenetben játszódik, amikor az apa visszaemlékezik gyermekkorára, és fia sorsa felől elmélkedik. A két szöveg tartalmilag nagyon hasonló: mindkettő a gyermeki ártatlanság elvesztésének pillanatáról szól, amikor a vihar már nem pusztán természeti jelenség, hanem az élet nehézségeinek, a szülői szigorúságnak és az önállóság szükségszerűségének metaforája. A zárlatban mindkét változat arra buzdítja a fiút, hogy legyen önmaga, ne hajoljon meg más akarata előtt – még apjáé előtt sem.
Verselési szempontból a ritmus lüktetése érzékelteti a vihar zaklatottságát és az érzelmi feszültséget. Kosztolányi átveszi a rímképletet is: AAABCCB
Stilisztikailag Dehmel verse visszafogottabb, a német nyelv ridegebb tónusait használja, ugyanakkor gazdag képekkel él (pl. „*zornlacht der Sturm*" – „*haragosan nevet a vihar*"), amelyek erős érzelmi és filozófiai jelentést hordoznak. A szél vagy vihar egyfajta sorsszerű erőként jelenik meg. KD érzékletesebb, sőt, helyenként drámaibb, mint az eredetié. A magyar szöveg metaforái bővebbek: „*az álmaid felett / az orkán tombol és kacag*" – itt a vihar már szinte tudatos lényként viselkedik. KD közvetlenebbül fogalmazza meg a vers tanulságát: „*ne hagyd magad!*", míg a német eredeti a „*sei Du*" tehát légy önmagad. Dehmel verse az ismétlésekre épít: „*hör zu, hör zu*", „*sei Du! sei Du!*", illetve a horchen igen különböző alakjai nyolcszor jelennek meg a versben, Kosztolányi nem követi ezeket az ismétléseket, és a horchen alakokat is másként fordítja.

46.

ROHAM

ROHAM	
Serkenj, ragyogó nap, dalolva ocsúdj. Gránát tüze táncol, az lobbadoz úgy. S pacsirta cikáz a magasban. Előre, előre! Érclelkű szavak. Fegyverre! Rekedten szól minden ajak... S pacsirta cikáz a magasban. Kész! Tűz! Ropog is már. Egy tompa fohász. Káromkodik egyik, másik vihorász. S pacsirta cikáz a magasban. Ugorj ki a sáncból és vágj hevenyén, Zörögve csikordul a drótszövevény.[1] S pacsirta cikáz a magasban. Ugorj ki! Előre! Te ördögi boly! Ősemberi bőgés. Síp, harci sikoly. .. S pacsirta cikáz a magasban. Mit, lankad a tűz, halkul odaát? Egy ifjú esett el, ti árva anyák. . . S pacsirta cikáz a magasban. Bizony fiú is hal, hal itt apa is, De rajta, ha ott a halál maga is... S pacsirta cikáz a magasban. Kén-bűz, parazsak, rom, por, füstös üteg, Előre, vitéz! Légy vak, durva, süket! S pacsirta cikáz a magasban. Hurrá! A szíved bár száz ízre[2] hasad, Merítsed[3] a tűzbe, a vérbe vasad. S pacsirta cikáz a magasban. Vadállati hörgés és vért köp a száj, Bárányka-könyörgés, meghalni de fáj. S pacsirta cikáz a magasban. Győztünk! kiabálja ezer fiatal Száj és lihegő mell. Ó szent diadal.[4] S pacsirta cikáz a magasban.	

[1] [BJ1915] drótszövevény
[2] [BJ1915] izre
[3] [BJ1915] Meritsed
[4] [BJ1915] Oh, szent diadal!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 104-105.
BORSSZEM JANKÓ 1915. november 21., XLVIII. évf., 47. sz., p. 7.

MEGJEGYZÉSEK: AZ EREDETI NÉMET VERSET NEM SIKERÜLT AZONOSÍTANI

ALFRED MOMBERT

Alfred Mombert Karlsruheban született 1872 február 6-án. Mombert viaskodó tehetsége[1] nehéz veretű szavakban talál enyhülést. Képzelete[2] kozmikus értékeket kapcsol egybe. Csodálja a tengert, a titokzatos végtelenséget. Tárgya: a Világmindenség. Sötét dalai nemcsak erőteljesek és kemények, hanem[3] egyúttal hajlékonyak is. Bámulatos, kifinomult[4] ritmusérzéke még tökéletesebbé teszi álomlátó[5] művészetét. Stefan George csoportjához számítják.[6]

MUNKÁI. Tag und Nacht 1894 (Nap és éj), Der Glühende 1896, Die Schöpfung 1897 (Az alkotás), Der Denker 1901 (A gondolkodó), Die Blüte des Chaos 1905 (A káosz virága), Der Sonne-Geist 1905 (A nap-lélek), Aeon der Welt Gesuchte 1907,[7] Der himmlische Zecher 1909,[8] Der Held der Erde 1917.[9]

Verseiből fordított: Gömöri Jenő, P. Pál Ödön[10].

[1] [MK1914] zsenije
[2] [MK1914] Fantáziája
[3] [MK1914] de
[4] [MK1914] raffinált
[5] [MK1914] vízionárius
[6] [MK1914] a mondat így folytatódik: [...] számítják, de a mondanivalója több, a benső tüze nagyobb és melegebb.
[7] Az MK1 nem tartalmazza
[8] Az MK1 nem tartalmazza
[9] Az MK1 nem tartalmazza
[10] Az MK1 nem tartalmazza

47.

ALTATÓ DAL

ALTATÓ DAL	SCHLUMMERLIED
Halkan hull a hó a tájra, Halkan hull a hó a szívre. Nemsokára eltemet. Ó de szépen fáradtál el, ifjú asszony! Fehér ködökben álmodik a nap, a ködben egy tüzes szív. Ez elfáradt a fénytől, Az elfáradt a csóktól, Nyugodni készül; és elalszik. Ó de szépen fogsz aludni, ifjú asszony.	Leise fällt ein Schnee auf das Land. Leise fällt ein Schnee auf das Herz. Bald sind wir zugeschneit. Wie schön du müde bist, du junge Frau! Und rot im weißen Nebel träumt die Sonne, im Nebel ein feurig Herz. Es hat sich müd geglänzt, das hat sich müd geliebt. Nun will es ruhn und schlafen. Wie schön du schlafen wirst, du junge Frau.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 378.
MK2: pp. 106-107.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása központi motívuma az álomba merülés, az elcsendesedés és a halálra emlékeztető nyugalom. Az eredeti német vers első soraiban a hó csendes hullása jelenik meg, amely nemcsak a tájat, hanem a szívet is beborítja: *„Leise fällt ein Schnee auf das Land. / Leise fällt ein Schnee auf das Herz."* A harmadik sorban az elmúlás képe konkretizálódik: *„Bald sind wir zugeschneit."* („*Nemsokára eltemet*" – írja KD), ami a hó alatt való eltűnést, metaforikusan pedig a halált idézi meg. KD hűen követi a jelentést, de halál gondolatát nem többes szám első személyű közlésbe helyezi (*„wir"* → *„eltemet"*). A középső részben mindkét változatban megjelenik az „ifjú asszony", aki elalvásra, megpihenésre készül. KD kissé archaizál: *„Ó de szépen fáradtál el"* és *„Ó de szépen fogsz aludni"* – ez a szerkezet líraibb, elégikusabb színezetet ad a versnek. A nap és a „tüzes szív" képei mindkét szövegben fontosak. A nap és a szív kettős képe – a fehér ködben elmosódva – a szenvedély és az élet utolsó fellobbanását idézi. KD ezt a képet szó szerint fordítja.
Verselési szempontból mindkét vers szabadversszerű formát követ. Nincsenek kötött rímek vagy strófák, a ritmus inkább a belső zeneiségre és a szavak hangzására épül. KD magyarítása szintén mentes a kötött metrumtól, ugyanakkor nagyon figyel a sorok lejtésére, a belső ritmusra és az alliterációkra (pl. „*halkan hull a hó a tájra*"). Mombert versében az elemek *„feurig Herz", „weißem Nebel"*, *„leise fällt"* finom zenei keretet ad az altatóhoz. KD ezt a hanglejtést, finom lebegést a magyarban a „*halkan hull*" és a „*fehér ködökben álmodik a nap*" jellegű képekkel adja vissza.

Stilisztikailag Mombert és KD is szimbólumokkal dolgozik: hó, köd, nap, szív – mind metaforikus jelentéstartalommal bírnak. A hó és köd a feledés, elcsendesedés, az élet lezárása, míg a szív és nap az egykori szenvedély és fény szimbólumai. KD különösen érzékenyen bánik ezekkel a képekkel: nem csupán lefordítja őket, hanem újrafogalmazza, hogy illeszkedjenek a magyar nyelv poétikai rendszerébe.

FELIX DÖRMANN

Felix Dörmann 1870-ben született Bécsben, május 29-én.
Most is Bécsben él. Sokat írt a kabarék számára.

MUNKÁI. Neurotica. Sensationen. Gelächter.

48.

AMIT ÉN SZERETEK

AMIT ÉN SZERETEK	WAS ICH LIEBE
Szeretem a hervatag ajkú[1] nárciszt, ha a szirma bíbor,[2] szeretem azt, kit a vad bú,[3] a sors s a harag letipor.[4]	Ich liebe die hektischen, schlanken Narzissen mit blutrothem Mund; Ich liebe die Qualengedanken, Die Herzen zerstochen und wund;
Szeretem azt, aki sápadt,[5] a bús-szemű asszonyokat,[6] akikben az alkonyi lángnak[7] haló[8] tüze sose lohad.	Ich liebe die Fahlen und Bleichen, Die Frauen mit müdem Gesicht, Aus welchen in flammenden Zeichen, Verzehrende Sinnenglut spricht;
Szeretem a puszta kígyóit, mert[9] mind hűs, síma, ravasz; a[10] dalt, mibe sírva[11] vivódik egy[12] messze halál-panasz.	Ich liebe die schillernden Schlangen, So schmiegsam und biegsam und kühl: Ich liebe die klagenden, bangen, Die Lieder von Todesgefühl;
Szeretem a büszke smaragdot, oly[13] szívtelen és halavány; szeretem,[14] ha sugárzik a partfok a[15] kékszínű hold sugarán.	Ich liebe die herzlosen, grünen Smaragde vor jedem Gestein; Ich liebe die gelblichen Dünen Im bläulichen Mondenschein;
Szeretem, ha a bánatos illat vad[16], részegítő, nehéz. Szeretem, ha a fellegekig hat a[17] vízen a fekete vész.	Ich liebe die glutendurchtränkten, Die Düfte, berauschend und schwer; Die Wolken, die blitzedurchsengten, Das graue wuthschäumende Meer;
Szeretem, szerelemmel imádom, amit senkise szeret.[18] Az én csodaárva[19] világom, mindazt,[20] ami furcsa, beteg.	Ich liebe, was niemand erlesen, Was keinem zu lieben gelang: Mein eigenes, urinnerstes Wesen Und alles, was seltsam und krank.

[1] [H1910] Szeretem a vérszinü nárcziszt,
[2] [H1910] Ha hervatag ajka bibor
[3] [H1910] Szeretem a szörnyü halálkint
[4] [H1910] És azt, kit a sors letipor
[5] [H1910] Szeretem, aki halkszavu, sápadt,
[6] [H1910] A hervatag asszonyokat,
[7] [H1910] Akikben örökhevü lángnak
[8] [H1910] Őrült.
[9] [H1910] Mert
[10] [H1910] A
[11] [H1910] gyászba
[12] [H1910] Egy
[13] [H1910] Mert
[14] [H1910] Szeretem
[15] [H1910] A
[16] [H1910] Vad
[17] [H1910] A
[18] [H1910] Amit senki se szeret:
[19] [H1910] csoda-árva
[20] [H1910] Mindazt

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 374.
MK2: pp. 108-109.
A HÉT 1910. szeptember 11., XXI. évf., 37/1070. sz., p. 591.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Felix Dörmann verse sötét esztétikát követ, amelyben a lírai én nem a szépség klasszikus formáit keresi, hanem a különös, beteges, fájdalmas, melankolikus dolgokhoz vonzódik. A vers azokat az élményeket és képeket sorolja, amelyek ellentmondanak a hétköznapi ízlésnek – vérszínű nárcisz, sebzett szívek, fáradt asszonyok, kígyók, halálközeli dalok, viharos tenger. Az utolsó strófa mindezt összegzi: a költő önmagát szereti ezekben az „*idegen*" képekben, az „*eigenes, urinnerstes Wesen*" – „saját, legbelsőbb lénye" kivetülése ez a világ. KD hűen követi ezt a tartalmat, de egyes helyeken átértelmez vagy stilizál, hogy magyarul is költőien hasson. Az „*Ich liebe die hektischen, schlanken / Narzissen mit blutrothem Mund*" sorokból például „hervatag ajkú nárcisz" lesz, amely nem pontos tükörfordítás, de hangulatilag megfelel: a vérvörös helyett a „hervatag" (fonnyadt) melankolikusabb.
Verselését tekintve Dörmann verse keresztrímekkel és négyes jambikus sorokkal építkezik. A vers ritmusa feszes, sokszor szinte zeneien hömpölyög, köszönhetően a jól csengő rímeknek: *Mund – wund, Gesicht – spricht, kühl – Gefühl* stb. KD törekszik teljes formahűségre, a rímelés jelen van, de kevésbé szabályos. Például: *bíbor – letipor, asszonyokat – lohad*, ezek inkább hangzásbeli asszociációkon alapulnak, mint pontos rímeken.
Stilisztikailag Dörmann nyelvezete szimbolista jellegű: *verzehrende Sinnenglut*, *Todesgefühl*, *glutendurchtränkten Düfte*. Ezt KD is megőrzi, gyakran egyszerűbb szavakat használ, de erősebb hangulati töltet jelenik meg: „*vad bú*", „*bánatos illat*", „*fekete vész*". Míg Dörmann inkább a képzettársításokra és szinesztéziákra (pl. „*blutrother Mund*", „*glutendurchtränkten Düfte*") épít, Kosztolányinál erősebb az érzéki tónus: „*csodaárva világ*".

HUGO VON HOFMANNSTHAL

Hugo von Hofmannsthal 1874 február 1-én született Bécsben. A bécsi szimbolisták lapjában (Blätter für die Kunst) tűnt fel, mely[1] hadat üzent a naturalizmusnak és új művészi eszményekért[2] harcolt. A naturalizmus akkor már a lírai versekben is jelentkezett. Jelszó volt, hogy az igazi művész nem állhat elszigetelten korában, meg kell hallania a nyomor hangját, észre kell vennie a tömegeket, a társadalmi[3] és politikai küzdelmeket. A bécsi lírikusok ezzel a demokrata elmélettel szemben a művész arisztokratizmusát, teljes fölényét[4] vallják. Egyetlen méltó tárgya a költőnek az, ami örökkévaló. Versei lassan érjenek meg. Formája legyen tökéletes és előkelő. Ennek a csoportnak összes elve megtestesül Hofmannsthalban. Ideges félelemmel nézi a jelent. A multba fut, idegen korokba, idegen népek közé. Úgy érzi, hogy az élethez mindig odatapad valami szenny és hogy a naturalisták a művészet mivoltát hamisítják meg. Formális klasszicizmus: ez Hofmannsthal művészete. Teljesen bezárkózik verseibe. A művészet öncél. Bájos, lenge és mély ütemekben[5] kiélhetjük az életünket. Hofmannsthal verseinek száma elenyésző a drámai alkotásaival[6] szemben, de azért csak lírikus és egyéniségét a verseiből ismerhetjük meg. Arisztokratikus, márványhideg, klasszikus és stilizált. [7]Mélyről felszakadó szavaiban évek tartalmát és érzésenergiáját sűríti össze.

Alfred Kerr így ír róla: „Finom, hűs, szomorú kedvvel költ ennek… vagy annak a „modorában". Látom, hogy jött a világra: az első sikolya stilizált volt, az első tette egy arabeszk… Talán csak egy költeményből való ez a költő. Látja magát költeni. Nem éli be magát a jelenbe és nem kiabálja ki, ami a lelkét perzseli. A költőiességbe transzponálja magát, a távolságba merül, magára ölti formáját és végül olyasmit mond, ami tulajdonképpen formája által jelentős… A szépség különös, elmult világában él, mely se oly szép, se oly nagy, mint a mi világunk, - de elmult."

Utóbb Strauss Richard operáihoz szövegeket írt (Rózsagavallér, Ariadne Naxosban).[8]

MUNKÁI. Összegyűjtött verseit 1904-ben adták ki (I-II. kiadás). Gesammelte Gedichte.

IRODALOM. Nádai Pál: Hofmannsthal (A Hét), Somlyó Zoltán *„A Halál és a Balga"* című drámáját lefordította és bevezetővel látta el (Modern Könyvtár), Bálint Lajos: Hofmannsthal (Magyar Hirlap 1910 december 18), Feleki Géza: Az új Hofmannsthal (Színjáték 1910),[9] Relle Pál: Christinas Heimreise (Renaissance).[10]

Verseiből fordított: Franyó Zoltán, Harsányi Zsolt, Mohácsi Jenő, Rédey Tivadar, Stollmann Sándor, Szakáts László, Vajthó László.[11] Az *„Elektra"* című drámáját lefordította Váradi Antal és a Nemzeti Szinház mutatta be.

---

[1] [MK1914] amely
[2] [MK1914] ideálokért
[3] [MK1914] szociális
[4] [MK1914] szuverénitását
[5] [MK1914] ritmusokban
[6] [MK1914] produkciójával
[7] [MK1914] Hiányzó mondat: Nem él ma lírikus, aki jobban értene a koncentrálás művészetéhez.
[8] Az MK1 nem tartalmazza
[9] Az MK1 nem tartalmazza
[10] Az MK1 nem tartalmazza
[11] [MK1914] Verseiből fordított: Mohácsi Jenő, Franyó Zoltán, Harsányi Zsolt.

49.

KORATAVASZ

KORATAVASZ	VORFRÜHLING
A szél tovalebben a puszta fasorba, s titkot visz a csenden az éjbe sodorva.	Es läuft der Frühlingswind Durch kahle Alleen, Seltsame Dinge sind In seinem Wehn.
Amerre ma sírnak[1] eltáncol a szellő és balzsamos írnak[2] hajunkba lehell[3] ő.	Er hat sich gewiegt, Wo Weinen war, Und hat sich geschmiegt In zerrüttetes Haar.
Lerázta az ákác szirmát, ki se festett, hűtötte az ádáz lázat, mi heves lett.	Er schüttelte nieder Akazienblüten Und kühlte die Glieder, Die atmend glühten.
A puszta, a szűzi allén tovaszárnyal, az árnyakat űzi[4] és játszik az árnnyal,[5]	Lippen im Lachen Hat er berührt, Die weichen und wachen Fluren durchspürt.
körötte[6] az éji rét illata repdes, suttogva kiséri s az éjszaka csendes.	Er glitt durch die Flöte Als schluchzender Schrei, An dämmernder Röte Flog er vorbei.
Érinti lehével a víg[7] nevetőket, bolyongja az éber és puha mezőket.	Er flog mit Schweigen Durch flüsternde Zimmer Und löschte im Neigen Der Ampel Schimmer.
A fuvola ajkán sírt-rítt[8] dala lágyan és látta a halvány alkonyt, bibor ágyban.	Es läuft der Frühlingswind Durch kahle Alleen, Seltsame Dinge sind In seinem Wehn.
Szobánkba beszállva halk dalt rebeg, édest, ing-ring a homályba, kioltva a mécsest.	Durch die glatten Kahlen Alleen Treibt sein Wehn Blasse Schatten.

[1] [PHN1930] sirnak
[2] [PHN1930] irnak
[3] [PHN1930] lehel
[4] [PHN1930] üzi
[5] [PHN1930] árnnyal.
[6] [PHN1930] Körötte
[7] [PHN1930] vig
[8] [PHN1930] sirt-ritt

	Und den Duft, Den er gebracht, Von wo er gekommen Seit gestern nacht.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 111-112.
UJ IDŐK 1918. július 28., XXIV. évf., 30. sz., p. 84.
A PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1930, XL. évf., p. 184.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása központi témája a kora tavaszi szél misztikus, szinte élőlényként való ábrázolása. A német eredetiben a szél megszemélyesített erőként jelenik meg, amely „*allékon*" halad át, különös dolgokat visz magával, síró emberek haját érinti meg, virágokat ráz le, nevető ajkakat érint, s végül elhal a mécs fényének kioltásával. Az érzelmi tartomány széles, a sírástól a nevetésen át a nyugodt elcsendesedésig ível. KD fordítása hű marad a tartalomhoz, ám érzékelhetően nagyobb szabadságot enged magának. Megőrzi a fő motívumokat – szél, fasor, sírás, nevetés, mécses –, de gyakran továbbgondolja vagy líraibb, magyarosabb képekkel gazdagítja az eredeti gondolatot. Például a „*bibor ágyban*" nyugvó alkony vagy a „*puha mezők*" nincsenek benne az eredetiben ilyen formában, mégis jól illeszkednek a vers hangulatához.
Verselését tekintve Hofmannsthal verse szabályos, rövid sorokból áll, négy soros strófákban, változó rímképlettel (pl. ABAB, ABBA). KD fordítása szintén négy soros strófákra tagolt, és a rímképlet is következetesebben páros rímű (abab, cdcd stb.) A magyar versből hiányzik egy strófa.
Stilisztikailag Hofmannsthal stílusa impresszionisztikus és szimbolista, kevés szóval idéz meg hangulatokat, visszafogott, sejtelmes képekkel. A „*seltsame Dinge sind / In seinem Wehn*" (különös dolgok vannak a szélben) sor példa erre a homályosan sejtető, sokértelmű képre. A szél útja nemcsak természeti, hanem lelki is. KD ezzel szemben konkrétabb, érzékibb képeket használ: „*balzsamos írnak / hajunkba lehell ő*", „*a víg nevetőket érinti lehével*". A magyar szöveg költőibb és gazdagabb a metaforákban, néhol eltér az eredeti verstől.

50.

A MULANDÓSÁG TERZINÁI

A MULANDÓSÁG TERZINÁI	TERZINEN ÜBER VERGÄNGLICHKEIT
Lehelletük még az arcomba rebben:[1] hogyan lehet, hogy édes napjaink eltűntek, a szeleknél sebesebben?[2]	Noch spür' ich ihren Atem auf den Wangen: Wie kann das sein, daß diese nahen Tage Fort sind, für immer fort, und ganz vergangen?
Ez oly panasz, mit halandó nem ér fel[3] s jaj, fogcsikorgatás rá[4] béna mind: hogy minden mállik-múlik[5] minden évvel.[6]	Dies ist ein Ding, das keiner voll aussinnt, Und viel zu grauenvoll, als daß man klage: Daß alles gleitet und vorüberrinnt.
S hogy ennen-Énem, a szabad, a hűtlen[7] egy kisfiúból[8] nő ki s nappal-éjjel[9] mint kósza, idegen eb jár körültem[10].	Und daß mein eignes Ich, durch nichts gehemmt, Herüberglitt aus einem kleinen Kind Mir wie ein Hund unheimlich stumm und fremd.
S hogy: százak óta éltem[11] már magam és őseim halotti köntösükben egyek velem, akár ennen-hajam.[12]	Dann: daß ich auch vor hundert Jahren war Und meine Ahnen, die im Totenhemd, Mit mir verwandt sind wie mein eignes Haar,
Egyek velem, akár ennen-hajam.[13]	So eins mit mir als wie mein eignes Haar.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 308.
MK2: p. 113.
SZEGED ÉS VIDÉKE 1904. július 31., III. évf., 236. sz., p. 13.
ERDÉLYI SZEMLE 1929, VI. évf., 8. sz., pp. 8-9.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása a mulandóság, az idő múlásának, az emberi lét múlékonyságának fájdalmas élményét fejezi ki. A német eredetiben Hofmannsthal megfogalmazza az idő „elszállásának" megmagyarázhatatlan, szinte kísérteties érzését, amelyet

[1] [SZV1904] Még visszazeng szavunk, mint távol ének.
[2] [SZV1904] Örökre elmerültek, eltünének?
[3] [SZV1904] Ó nagy panasz, mit semmi ész sem ér fel,
[4] [SZV1904] S a szó reája balga,
[5] [ESZ1929] mállik-mulik
[6] [SZV1904] Hogy eltünének ők a röpke évvel.
[7] [SZV1904] S hogy büszke énem, a zord a derütlen,
[8] [SZV1904] Egy kis fiuból
[9] [SZV1904] nappal éjjel
[10] [ESZ1929] körűltem
[11] [SZV1904] élek
[12] [SZV1904] ennen hajam
[13] [SZV1904] ennen hajam

az ember nehezen képes feldolgozni, s amely a halandóság feletti borzongást idézi elő. A magyar fordítás ugyanazt az alapérzést hordozza, KD azonban a „*lehelletük még az arcomba rebben*” és „*édes napjaink eltűntek, a szeleknél sebesebben*” képeivel érzékletesebben, szinte tapinthatóvá teszi az idő múlását és az elmúlás fájdalmát. Mindkettő hangsúlyozza az „én” elválását önmagától, az identitás folyamatos változását, ugyanakkor a leszármazás és múltbeli kötődések létét („*egyek velem, akár ennen-hajam*”).

Verselési szempontból a német vers szigorú terzinát használ, amely háromsoros, láncvers szerkezetű, a tercetek egymásba fonódó rímekkel (ABA BCB CDC ...), s ezt KD megtartja. A magyar változat a terzinát megőrizve, szintén háromsoros egységekből épül fel, a rímek és a hangsúlyok a magyar nyelv ritmusához igazodnak, amely természetesebbé, gördülékenyebbé teszi a szöveget. Például a „*rebben” – „napjaink*” – „*sebesebben*” rímcsoport a magyarban finoman alkalmazkodik az eredeti rímsémához, miközben megőrzi a vers zeneiségét.

Stilisztikai szempontból Hofmannsthal nyelvezete finom, kifejező, ugyanakkor visszafogott, néhol filozofikus. Az „*unheimlich stumm und fremd*” („*félelmetesen néma és idegen*”) képe a németben is rendkívül hatásos, a magány és idegenség érzetét kelti. KD „kósza, idegen eb”-ként fordítja ezt, ami magyarul is eleven. A magyar változatban megjelenik az „ennen-Énem” szóalkotás, ami a belső, múltbéli „én” megjelenítésére utal, s ez a forma hangsúlyozza az időrétegek összetettségét, az identitás változását.

51.

A RÉGI BÉCS

A RÉGI BÉCS[1]	PROLOG ZU DEM BUCH >ANATOL<
Tiszafák és sok magas rács,	Hohe Gitter, Taxushecken,
Címerek avítt aranyja,	Wappen nimmermehr vergoldet,
Csillogó szfinksz a sűrűben...	Sphinxe, durch das Dickicht schimmernd …
...Kordul a kapu s csikordul. ─	… Knarrend öffnen sich die Tore. –
Álmosító vízesések,	Mit verschlafenen Kaskaden
Álmosító bús tritónok,	Und verschlafenen Tritonen.
Rokokó, porlepte, édes.	Rokoko, verstaubt und lieblich,
Nézd... ez Canaletto Bécse,	Seht … das Wien des Canaletto,
Ezerhétszázhatvanas Bécs...	Wien von siebzehnhundertsechzig …
...Barna, zöld, szelíd tavacskák,	… Grüne, braune, stille Teiche,
Síma párkány, síma márvány	Glatt und marmorweiß umrandet,
S hajráznak, mint vízi lányok	In dem Spiegelbild der Nixen
Az arany s ezüst halacskák. . .	Spielen Gold- und Silberfische …
Módosan nyírt pázsit alján	Auf dem glattgeschornen Rasen
A karcsú leándereknek	Liegen zierlich gleiche Schatten
Hercigül egyforma árnya;	Schlanker Oleanderstämme;
Ágak bolttá boltozódnak,	Zweige wölben sich zur Kuppel,
Ágak fülkévé feszülnek	Zweige neigen sich zur Nische
És feszes szerelmi párra,	Für die steifen Liebespaare,
Hősre és hősnőre várnak...	Heroinen und Heroen …
Három delfin ont vizet most	Drei Delphine gießen murmelnd
S csobban a kagyló-medence...	Fluten in ein Muschelbecken …
Gesztenyék virágesője	Duftige Kastanienblüten
Illatozva, fényesen hull	Gleiten, schwirren leuchtend nieder
S vízbe lippen a medencén...	Und ertrinken in den Becken …
...Messze túl a tiszafákon	… Hinter einer Taxusmauer
Hegedű sír, klarinét rí	Tönen Geigen, Klarinetten,
S mintha ezt is ők mívelnék,	Und sie scheinen den graziösen
A cukros kis amorettek,	Amoretten zu entströmen,
Melyek a párkányon ülnek,	Die rings auf der Rampe sitzen,
Rózsát fonva, hegedülve,	Fiedelnd oder Blumen windend,
Márványvázák, száz virág közt,	Selbst von Blumen bunt umgeben,
Jázminok meg orgonák közt,	Die aus Marmorvasen strömen:
Méla sárga violák közt. . .	Goldlack und Jasmin und Flieder …
És a párkányon közöttük,	… Auf der Rampe, zwischen ihnen
Hölgyek, pípesek, kokettek,	Sitzen auch kokette Frauen,
Violaszín monsignore-ok...	Violette Monsignori …
És a fűbe, lábaiknál	Und im Gras, zu ihren Füßen
És a lépcsőn, drága párnán	Und auf Polstern, auf den Stufen
Gavallérok, nyájas abbék...	Kavaliere und Abbati …
Parfümös gyaloghintókból	Andre heben andre Frauen
Mások más dámát emelnek...	Aus den parfümierten Sänften …
...A galyak közt fény cicázik,	… Durch die Zweige brechen Lichter,
Szöszke nőfejekre villan,	Flimmern auf den blonden Köpfchen,
Csillan a sok tarka párnán,	Scheinen auf den bunten Polstern,
Gyepre és kavicsra hullik,	Gleiten über Kies und Rasen,

[1] [BMN1911] Prológus. Hugo v. Hoffmannsthal verse az ANATOL-hoz

Nyúlik az állványra lágyan, Mit hamarság összeróttunk. Szöllő[2] kúszik, inda csúszik, Átölelve a gerendát S cifra színbe, híva intve, Rebben a szőnyeg, tapéta, Pásztor-szcénák, huncut ábrák, Watteau édes tervezetje... Lomblugas nekünk a színpad. Nyári nap színházi lámpánk, Így játszunk teátrumot mi, Játsszuk en-darabjainkat, Mind koránnyílt, lágy, szomorkás A lelkünk komédiái, Tegnap és ma tarka kedve, Csúf sorunk csinos fonákja, Síma szók és cifra képek, Talmi érzés, szörnyű vérzés, Haldoklások, epizódok... Pár figyel, pár ránk se vet még... Álmodik, csacsin nevetgél, Fagylaltot szop... és csevegnek Roppantul galáns ügyekről... ...Szegfűk szélbe imbolyognak, Hófehér és nyurga szegfűk, Mint fehérlő lepketábor És a pincsi nagy haraggal Egy kevély pávára kaffog.	Gleiten über das Gerüste, Das wir flüchtig aufgeschlagen. Wein und Winde klettert aufwärts Und umhüllt die lichten Balken, Und dazwischen farbenüppig Flattert Teppich und Tapete, Schäferszenen, keck gewoben, Zierlich von Watteau entworfen … Eine Laube statt der Bühne, Sommersonne statt der Lampen, Also spielen wir Theater, Spielen unsre eignen Stücke, Frühgereift und zart und traurig, Die Komödie unsrer Seele, Unsres Fühlens Heut und Gestern, Böser Dinge hübsche Formel, Glatte Worte, bunte Bilder, Halbes, heimliches Empfinden, Agonieen, Episoden … Manche hören zu, nicht alle … Manche träumen, manche lachen, Manche essen Eis … und manche Sprechen sehr galante Dinge … … Nelken wiegen sich im Winde, Hochgestielte, weiße Nelken, Wie ein Schwarm von weißen Faltern, Und ein Bologneserhündchen Bellt verwundert einen Pfau an.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 309-311.
MK2: pp. 113-116.
BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1911, VIII. évf., 70. sz., p. 2.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása a 18. századi Bécs idillikus, rokokós, romantikus képét idézi meg. Hofmannsthal eredetije a *„Prolog zu dem Buch Anatol”* című művéből olyan városképet fest, amelyet a természet és a művészet összhangja jellemez: tűlevelű kerítések, aranyozott címerek, szfinxek, vízesések és Tritónok, valamint a víz fölötti vízilányok és halacskák mind a rokokó hangulatot idézik. A magyar fordítás ezt a hangulatot hűen visszaadja, szemléletes képekkel („*tiszafák és sok magas rács*”, „*csillogó szfinksz a sűrűben*”, „*álmosító vízesések*”) – mégis inkább a festő Canaletto látványára koncentrál, a képek plasztikusabbak, érzékletesebbek. A tartalomban mindkét vers egy „színházias” világot mutat be, ahol az élet maga játék, szerepjáték: a fák alatt, párnákon, lépcsőkön ülő gavallérok és hölgyek, az „álmodó” és „csacsogó” társaság képe egyszerre sugall egyfajta melankóliát és könnyed bájt, ugyanakkor a magyar verzió némileg közvetlenebb, közelibb az olvasóhoz. A fordítás

[2] [MK1914] Szőllő

többszörösen megidézi az élet mulandóságát és a hangulat komédiás-játékos jellegét („*a lelkünk komédiái*”, „*játszuk en-darabjainkat*”), míg az eredeti német szöveg inkább a vizuális részletek és a rokokó esztétika finom megjelenítésére helyezi a hangsúlyt.
Verselési szempontból Hofmannsthal verse a német klasszikus prózavers jellegét mutatja, a sorokban finoman hullámzó ritmus és a gazdag alliterációk, asszonáncok dominálnak. A vers néhol megszakad, mintha festői képek sorozataként jelenne meg, ahol a ritmus inkább a hangulatfestést szolgálja, nem pedig a szigorú metrikai rendet. A verselés nem a szigorú rímképekre épül, hanem inkább a hangzásra, a belső ritmusra.
Stilisztikailag Hofmannsthal költői képei rendkívül finomak, érzékenyek, gyakran szimbolikusak, és az egész szöveg a rokokó stílus és a korabeli hangulat kifinomult megjelenítése. A szóhasználat archaizáló („*Wappen nimmermehr vergoldet*”), ugyanakkor festői és látványos, a leírás részletgazdag, a természeti és emberi elemek harmonikus összefonódását hangsúlyozza. Az ő szövegében az időtlenség és a múlt iránti nosztalgia érzése erősebb. KD viszont a fordításban élénkebb, közvetlenebb hangot üt meg. A fordításban megjelenik a magyar szecesszió és impresszionizmus hatása, a sorok közötti játékosság, és a szóképek könnyed áramlása.

RAINER MARIA RILKE

Rainer Maria Rilke 1875 december 4-én született Prágában. Itt nevelkedik és a cseh óváros – zegzugos utcáival, piszkos házaival – mély emléknyomot hagy benne. Élete[1] zajtalan. Tanulmányútra megy Münchenbe és Berlinbe, később Olaszországba és Oroszországba, azután Oberneulandban (Brémában) lakik, végül Párizsba[2] költözik, ahol megtelepszik és Rodin titkárja lesz. Sokáig élt Párizsban.[3] 1914-ben, a világháború kitörésekor Bécsbe költözött, a hadtörténeti múzeumban dolgozott.[4] A háború alatt nagyon keveset írt.[5]

Rilke külön helyet kér magának az újnémet irodalomban. Az „osztrák" lírikusok[6] csoportjához számítják őt. Ausztriában fejlődött[7] ki leginkább az érzések tisztelete.[8] Stefan George, Hugo von Hofmannsthal és Rilke: e három költő[9] képviseli legjellemzőbben az osztrák lírát. Valami sajátos metafizikát keresnek mindnyájan. Olyan metafizikát, mely[10] kevesebb vagy több, mint a szakszerű bölcselet,[11] a gondolatokat táncra perdíti és a szavakat zenévé nemesíti. Gondolatokat éreznek, melyek[12] dalok, s kérdéseket, melyek[13] oly közel vannak a bölcselethez[14] (és oly távol vannak tőle), hogy versszakokba kívánkoznak.[15] Ez a líra azonban csak titokzatos, de nem bölcseleti.[16] Semmi köze azokhoz a tudományábrándokhoz[17], melyek a mult évszázadban jelentkeztek józan, hideg poéták fejében. Az osztrák líra csak utalás valami magasabbra, egy fölfelé mutató mozdulat, mely[18] egy ember elbámulásait magyarázza, egy különös embert, egy nagyon különös embert egy nagyon különös lelki helyzetben, ennek az embernek egy furcsa másodpercét, ennek a másodpercnek egy félig öntudatos, félig öntudatlan hangulatát, melyet[19] kimondani szinte merészség.

A szlávokat régente szklávoknak (rabszolgáknak) nevezték. Rilke-ben[20] van valami szláv (és szkláv) alázat. Testtelen ábrándozó, aki mindent odaad az embernek.[21] A szolgaság benne oly végtelen, hogy átfinomodik és megdicsőíti[22] önmagát. Rilke úgy tud adni, hogy az adással mindig gazdagabb lesz. Ami körülötte van, a valóság, csak túlvilági álom.[23] Az igazi érték önkívületben[24] nyílik ki. Mozdulatlanul marad s a mozdulatlanságban távolságok lázát[25] érzi. Egy értelmi és érzelmi elfinomultságon keresztül eljut a stilizált, jelképes vallásosságáig, a sugallatig,[26] az egyénisége rejtett magváig.

---

[1] [MK1914] Az élete
[2] [MK1914] Párisba
[3] [MK1914] Ma is Párisban él.
[4] Az MK1 nem tartalmazza
[5] Az MK1 nem tartalmazza
[6] [MK1914] lirikusok
[7] [MK1914] finomkodott
[8] [MK1914] eszenciája
[9] [MK1914] lirikus
[10] [MK1914] amely
[11] [MK1914] filozófia
[12] [MK1914] amelyek
[13] [MK1914] s problémákat, amelyek
[14] [MK1914] filozófiához
[15] [MK1914] strófákba kívánkoznak
[16] [MK1914] problématikus
[17] [MK1914] a pozitív tudományábrándokhoz
[18] [MK1914] gesztus, amely
[19] [MK1914] amit
[20] [MK1914] Rilké-ben
[21] [MK1914] odaad másnak
[22] [MK1914] glorifikálja
[23] [MK1914] túlvilági álom csak
[24] [MK1914] extázisokban
[25] [MK1914] szenzációját
[26] [MK1914] intuicióig

Első versei kedves és finom csipkemunkák: nőies, de nemes művészet. Bírálói később Baudelaire és Dante hatását emlegetik. Színei[27] gazdagodnak. Egyénisége akkor bontakozik ki teljesen, mikor Párizsba[28] érkezik és megismerkedik Rodin-nel (akiről legszebb tanulmányát írta). Rodin fejleszti ki benne a plasztika iránt való érzékét. Az ember eltűnő folyamat, egy dal megütött hangja, mely éppen most van elhangzóban. Egyéniségünk, mely[29] tudatunkban az élet minden pillanatában mint örökkévalóan szilárd és elpusztíthatatlan él, a következő másodpercben már örökre elveszett. Egy idegen ember szemében és lelkében néha horgonyt vethetünk. Vagy még inkább a tárgyakban. Ezek nyugvópontjai elsikló életünknek. A művész ezzel a távlattal[30] szemben alkot. Rilke úgy látja az életet, mint Rodin: egy pillanatban és egy villanatban. Azért ír[31], hogy megrögzítse az elsuhanó életet.

Művészetének tetőfokát jelenti a „Stundenbuch" (Órák könyve),[32] ez a különös imakönyv, melybe[33] minden mondanivalóját összefogja. Minden addigi írása zarándokút, hogy ehhez a könyvhöz és az Istenhez érkezzen.[34] A kétségek feloldása ez: egy kacagó és viharos szeptimen-akkord.[35] Elfinomult érzés-élet működik itten, mely indításait[36] arról a láthatatlan területről szedi, melyről[37] tudjuk, hogy életünket épp oly mértékben befolyásolja, mint az öntudat fényében égő terület. Még modorossága[38] is, melyet[39] sok bírálója kifogásol, az önkívület lázát szolgálja.

Rilke érzéseit a maga egészében közli velünk. Költői ereje abban van, hogy nem tágítja a kategóriákat, de úgy ad át mindent, mintha magából egyszerűen belénk helyezné. (A legtökéletesebb közlésmód.) A közbeeső út azonban sötét. Képzeljük el, hogy egyik világos szobából jönnek a szavak a másikba és itt is világosság van, csak a folyosó szűk, homályos és nem látni, kik[40] és mik ezek a szó-követek, hercegek-e vagy koldusok, nevetnek-e vagy sírnak, eltakarják-e az arcukat, vagy reánk néznek és felénk igyekeznek. Ha megrezdül[41] a nyelv, fogalmak zenélnek. A forma lényeggé válik. A ruha hozzánő a testhez.

Rilke művészete klasszikus[42] tökélyű: mélyen és nyugodtan hullámzik komoly célja felé.

MUNKÁI. Larenopfer 1896, Traumgekrönt 1896, Advent 1898, Das Buch der Bilder 1902, Das Stundenbuch 1906, Neue Gedichte I-II. 1907-1908 (Insel-Verlag), Die frühen Gedichte (Korai költemények), Requiem 1909, Das Marienleben 1913.[43]

[27] [MK1914] A színei
[28] [MK1914] Párisba
[29] [MK1914] Az egyéniségünk, amely
[30] [MK1914] perspektívával
[31] [MK1914] ir
[32] [MK1914] a fordítást: (Órák könyve) az MK1 nem tartalmazza
[33] [MK1914] breviárium, amelybe
[34] [MK1914] érkezzék
[35] [MK1914] szeptimenakkord
[36] [MK1914] motívumait
[37] [MK1914] amelyről
[38] [MK1914] a modorossága
[39] [MK1914] amit
[40] [MK1914] hogy kik
[41] [MK1914] megzendül
[42] [MK1914] ma már klasszikus
[43] Az MK1 nem tartalmazza.

IRODALOM. Kosztolányi Dezső: Rilke (Nyugat 1909 szeptember 16), Túróczi József: Bridge Laurids Malte feljegyzései (Nyugat 1910 december 1), Bányai Marcel: Rilke könyve (Renaissance).[44]

Versfordítói: Bálint Lajos, Benedek Károly, Fehér Julia, Franyó Zoltán, Kállay Miklós (aki a „Stundenbuch”-ot egészen lefordította), Kardos Béla, Kúthy Sándor, Lányi Sarolta, Majthényi György, Szabolcsi Lajos, Vajthó László.[45]

[44] Az MK1 nem tartalmazza

[45] [MK1914] Több versét magyarra fordította: Franyó Zoltán, Majthényi György, Bálint Lajos, Kúthy Sándor, Benedek Károly, Lányi Sarolta, Kállay Miklós.

52.

AZ „IMAKÖNYV”-BŐL (AZ EMBERI ÉLETRŐL, A ZARÁNDOKÚTRÓL, A SZEGÉNYSÉGRŐL ÉS HALÁLRÓL)

52.1

A sápadt Ábel így beszél:

Én nem vagyok. Bátyám tett vélem valamit
s szemem nem látta titkos ujjait.
Előlem a napot elfüggönyözte,
az arcom arcával tiporta össze.
Most maga van.
Úgy érzem, él szegény boldogtalan,
mert nem teszik azt véle, mint velem.
Mind ott hever élettelen,
haragjától mindenki elvesz,
mindenki néma és beteg lesz.

A bátyám virraszt s én ezt rebegem,
ámen.
Reám gondolt az éj, a végtelen;
rá nem.

*

52.2

Munkásaid vagyunk: segéd és mester
csak téged épít, nagy Középhajó.
És néha jő egy Vándor, fáradt testtel,
és megvilágosít, beszélni kezd el,
mutatva, mi a helyes és a jó.
Táncol alattunk és inog az állvány,
kezünkbe oly súlyos a kalapács
s egy perc jő tőled[1] az idők homályán,
mint tengerről a szél s arcunkra szállván
már érez is a lakatos, az ács.

A kalapácsok erre rengve rengnek,
kopácsolástól süketül az agy,
mit a kezünk estére abbahagy.
S ekkor jövő kontúrjaid derengnek.

Isten, te nagy.

*

Der blasse Abelknabe spricht:

Ich bin nicht. Der Bruder hat mir was getan,
was meine Augen nicht sahn.
Er hat mir das Licht verhängt.
Er hat mein Gesicht verdrängt
mit seinem Gesicht.
Er ist jetzt allein.
Ich denke, er muß noch sein.
Denn ihm tut niemand, wie er mir getan.
Es gingen alle meine Bahn,
kommen alle vor seinen Zorn,
gehen alle an ihm verloren.

Ich glaube, mein großer Bruder wacht
wie ein Gericht.
An mich hat die Nacht gedacht;
an ihn nicht.

*

Werkleute sind wir: Knappen, Jünger, Meister,
und bauen dich, du hohes Mittelschiff.
Und manchmal kommt ein ernster Hergereister,
geht wie ein Glanz durch unsre hundert Geister
und zeigt uns zitternd einen neuen Griff.

Wir steigen in die wiegenden Gerüste,
in unsern Händen hängt der Hammer schwer,
bis eine Stunde uns die Stirnen küßte,
die strahlend und als ob sie alles wüßte
von dir kommt, wie der Wind vom Meer.

Dann ist ein Hallen von dem vielen Hämmern
und durch die Berge geht es Stoß um Stoß.
Erst wenn es dunkelt, lassen wir dich los:
Und deine kommenden Konturen dämmern.

Gott, du bist groß.

*

[1] [NY1921] tőled,

52.3	
Én nem hiszem, hogy a kicsi halál, mellyel merészen packázunk naponta, kegyetlenül megront és lekaszál.	Ich kann nicht glauben, daß der kleine Tod, dem wir doch täglich übern Scheitel schauen, uns eine Sorge bleibt und eine Not.
Én nem hiszem, hogy majd utunkba áll; mert élek és építek a romokra s vérem pirosabb, mint a rózsaszál...	Ich kann nicht glauben, daß er ernsthaft droht; ich lebe noch, ich habe Zeit zu bauen: mein Blut ist länger als die Rosen rot.
A[2] mélyem mélyebb, mint a köd, s mit rám riaszt, a félelem[3]. Hisz amiből világra jött: az életem.	Mein Sinn ist tiefer als das witzige Spiel mit unsrer Furcht, darin er sich gefällt. Ich bin die Welt, aus der er irrend fiel.
Így mennek ép a kolduló barátok szerteszét; az ember retteg és a szíve ver s nem tudja: vajjon ugyanaz-e mindig,[4] kettő[5] van-e, tíz-e, vagy tízezer?	Wie er kreisende Mönche wandern so umher; man fürchtet sich vor ihrer Wiederkehr, man weiß nicht: ist es jedesmal derselbe, sinds zwei, sinds zehn, sinds tausend oder mehr?
Csak egy kezet látunk kinyúlani, mely meztelen és sárgán átölel ─ olyan[6] közel: mint hogyha[7] en-ruhánkból nyúlna ki.	Man kennt nur diese fremde gelbe Hand, die sich ausstreckt so nackt und nah - da da: als käm sie aus dem eigenen Gewand.
*	*
52.4	
Te vagy a Kormos, aki suttog s minden kuckó téged körít. Jaj, a tudásunk oly rövid. Te a titok, mit sohse tudtok, öröktől fogva örökig. Te vagy a Bús és a Borongó, ami súlyos tartalmat ad. Te vagy a szótag, mit a zsongó énekbe zenget a szorongó s száján megújra fölszakad.	Du bist der raunende Verrußte, auf allen Öfen schläfst du breit. Das Wissen ist nur in der Zeit. Du bist der dunkle Unbewußte von Ewigkeit zu Ewigkeit. Du bist der Bittende und Bange, der aller Dinge Sinn beschwert. Du bist die Silbe im Gesange, die immer zitternder im Zwange der starken Stimmen wiederkehrt.
Mert így tanítottad magad:	Du hast dich anders nie gelehrt:
Te vagy, aki társ nélkül állasz s a dús reád nem őrködik. Te vagy az Egyűgyű[8] s a szállas	Denn du bist nicht der Schönumscharte, um welchen sich der Reichtum reiht. Du bist der Schlichte, welcher sparte.

[2] [É1909] [MK1914] S a mélyem
[3] [É1909] [MK1914] és a tetszelgő félelem
[4] [É1909] mindig
[5] [É1909] s kettő
[6] [É1909] Olyan
[7] [É1909] [MK1914] minthogyha
[8] [NY1921] Együgyü

Paraszt te vagy, a nagyszakállas, öröktől fogva örökig.	Du bist der Bauer mit dem Barte von Ewigkeit zu Ewigkeit.
*	*
52.5	
Örökkévaló, megmutatkozál. Szeretlek úgy, mint egy kedves fiút,[9] ki mint még-gyermeket[10] hagytál magamra, mert trónra hívott téged amaz út,[11] amely előtt a föld csak pici lanka. Öreg vagyok és hátramaradott, ki nagyfiát[12] csak bajjal fogja föl s nem érti a sok új gondolatot, ahova magja akaratja tör. Sokszor remegek mély, bús üdvödér, mely idegen hajókon lebeg el, magamba vágylak, ha bú, öröm ér, s az éjbe vágylak, mely naggyá nevel. Sokszor nem is vagy kétlő álmaimba ha az Idő[13] fúj rám, e röpke szél. Majd olvasok: És az Evangelista[14] minden helyütt nagyságodról beszél. Az Apa[15] vagyok; de a Fia[16] föl, magasba száll, hová az Apa[17] nem mer, Ő[18] benne a vágy új utakra tör, Ő[19] a Jövő és Ő az Anyaöl, a Visszatérés és a Tenger.	Du Ewiger, du hast dich mir gezeigt. Ich liebe dich wie einen lieben Sohn, der mich einmal verlassen hat als Kind, weil ihn das Schicksal rief auf einen Thron, vor dem die Länder alle Täler sind. Ich bin zurückgeblieben wie ein Greis, der seinen großen Sohn nicht mehr versteht und wenig von den neuen Dingen weiß, zu welchen seines Samens Wille geht. Ich bebe manchmal für dein tiefes Glück, das auf so vielen fremden Schiffen fährt, ich wünsche manchmal dich in mich zurück, in dieses Dunkel, das dich großgenährt. Ich bange manchmal, daß du nicht mehr bist, wenn ich mich sehr verliere an die Zeit. Dann les ich von dir: Der Evangelist schreibt überall von deiner Ewigkeit. Ich bin der Vater; doch der Sohn ist mehr, ist alles, was der Vater war und der, der er nicht wurde, wird in jenem groß; er ist die Zukunft und die Wiederkehr, er ist der Schoß, er ist das Meer...
*	*
52.6	
Kiolthatod szemem te: látlak, tömd be fülem, hallom szavad, láb nélkül is kúszom utánad, száj nélkül hívlak hallgatag. Törd le karom, én átölellek szívemmel[20] mint egy csoda-kézzel,	Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehn, wirf mir die Ohren zu: ich kann dich hören, und ohne Füße kann ich zu dir gehn, und ohne Mund noch kann ich dich beschwören. Brich mir die Arme ab, ich fasse dich mit meinem Herzen wie mit einer Hand,

[9] [É1909] Szeretlek, mint egy édes, jó fiút,
[10] [É1909] kisgyermeket
[11] [É1909] mert trónra hivott ama égi út,
[12] [É1909] nagy fiát
[13] [É1909] idő
[14] [É1909] evangelista
[15] [É1909] apa
[16] [É1909] fia
[17] [É1909] apa
[18] [É1909] ő
[19] [É1909] ő
[20] [MK1914] szívemmel,

fogd le szívem,[21] lázas velőm ver, s ha agyamat zúzod te széjjel, véremre veszlek új erővel.	halt mir das Herz zu und mein Hirn wird schlagen, und wirfst du in mein Hirn den Brand, so werd ich dich auf meinem Blute tragen.
*	*
52.7	
Te vagy az Agg s égett hajadban bús pörnye száll, tüzes korom, te vagy a roppant Láthatatlan s pörölyt emelsz mindenkoron. Te a Kovács, ki lankadatlan állsz az üllőnél, mint torony.	Du bist der Alte, dem die Haare von Ruß versengt sind und verbrannt, du bist der große Unscheinbare, mit deinem Hammer in der Hand. Du bist der Schmied, das Lied der Jahre, der immer an dem Amboß stand.
Te vagy, kinek vasárnap sincsen, ki tétlenül sosem barangol, meghal, de nem mond le a rangról, hogy csorba kardot élesítsen. Ha állanak malmok, fűrészek, s mindenki víg, mindenki részeg, mi halljuk a pörölyverésed minden megkonduló harangról.	Du bist, der niemals Sonntag hat, der in die Arbeit Eingekehrte, der sterben könnte überm Schwerte, das noch nicht glänzend wird und glatt. Wenn bei uns Mühle steht und Säge und alle trunken sind und träge, dann hört man deine Hammerschläge an allen Glocken in der Stadt.
Te vagy a Mester és a Roppant, ki mindent tud, de nem tanul, az Idegen, ki idetoppant, kiről susog sok-sok lopott hang s nő híre, gyorsan és vadul.	Du bist der Mündige, der Meister, und keiner hat dich lernen sehn; ein Unbekannter, Hergereister, von dem bald flüsternder, bald dreister die Reden und Gerüchte gehn.
*	*
52.8	
Te a jövő vagy, éj virradata, a végtelenség síkján felviharzó. Vagy éj s idő után harsány kakasszó, vagy hajnali mise és szűzi tarló, és idegen és halál és anya.	Du bist die Zukunft, großes Morgenrot über den Ebenen der Ewigkeit. Du bist der Hahnschrei nach der Nacht der Zeit, der Tau, die Morgenmette und die Maid, der fremde Mann, die Mutter und der Tod.
Te vagy a folyton változó világ, ki a sorsból kiharsansz szabadon, csak selypítgetnek panaszok, imák és ismeretlen vagy, mint a vadon. Te a dolgoknak mélyült mélye vagy, mivoltodat némán elhallgató, és másnak lát a földön minden agy, hajónak part vagy és partnak hajó.	Du bist die sich verwandelnde Gestalt, die immer einsam aus dem Schicksal ragt, die unbejubelt bleibt und unbeklagt und unbeschrieben wie ein wilder Wald. Du bist der Dinge tiefer Inbegriff, der seines Wesens letztes Wort verschweigt und sich den andern immer anders zeigt: dem Schiff als Küste und dem Land als Schiff.
*	*

[21] [MK1914] szivem

52.9	
Sosem nyugosznak itten el a házak, mert vagy mindig temetnek valakit, vagy mert a szív titkos parancsa[22] lázad s botot, köpenyt ragad föl az, akit távolba bolygó fényed elvakít, és útrakelnek megkeresni százak.	Es wird nicht Ruhe in den Häusern, seis daß einer stirbt und sie ihn weitertragen, sei es, daß wer auf heimliches Geheiß den Pilgerstock nimmt und den Pilgerkragen, um in der Fremde nach dem Weg zu fragen, auf welchem er dich warten weiß.
Sosem ürül ki az az utca, mellyen hozzád sietnek, titkos, égi rózsa, mely ezer évbe csak egyszer virul ki, Sötét tömeg megy, titkaid hajósa, s fáradva fog majd a szívedre hullni.	Die Straßen werden derer niemals leer, die zu dir wollen wie zu jener Rose, die alle tausend Jahre einmal blüht. Viel dunkles Volk und beinah Namenlose, und wenn sie dich erreichen, sind sie müd.
De láttam én a hosszú sereget, s azóta azt hiszem, hogy köpenyüknek mélyéből fú a szél s mihelyt lecsügged, elül a szél is a vidék felett ─ :[23] oly óriási volt ez a menet.	Aber ich habe ihren Zug gesehn; und glaube seither, daß die Winde wehn aus ihren Mänteln, welche sich bewegen, und stille sind, wenn sie sich niederlegen -: so groß war in den Ebenen ihr Gehn.
*	*
52.10	
Tedd, hogy legyek utaid őre s figyeljek minden kőre lenn, szögezd látó szemem előre a sívó, messze tengeren; hadd nézzek a nagy vízmezőre, hogy a folyó kifut a dőre fényből az éjbe, csöndesen.	Mach mich zum Wächter deiner Weiten, mach mich zum Horchenden am Stein, gib mir die Augen auszubreiten auf deiner Meere Einsamsein; laß mich der Flüsse Gang begleiten aus dem Geschrei zu beiden Seiten weit in den Klang der Nacht hinein.
Küldj sivatagba, ahol ostor gyanánt hatalmas szél zörög, s mint ruha áll a nagy kolostor sok meg-nem-élt élet körött. Ott, hű zarándok, énekellek, amíg pihen bennem lehellet, nem tántorulok meg, tudom s egy vak, öreg apóka mellett megyek a sose-járt uton.	Schick mich in deine leeren Länder, durch die die weiten Winde gehn, wo große Klöster wie Gewänder um ungelebte Leben stehn. Dort will ich mich zu Pilgern halten, von ihren Stimmen und Gestalten durch keinen Trug mehr abgetrennt, und hinter einem blinden Alten des Weges gehn, den keiner kennt.
*	*
52.11	
Uram, a nagyváros oly rémítő, itt minden szétzüll,[24] szerteszéjjel; a legnagyobb is menedékhely ─ nincsen vigasz, csak kín és kétely	Denn Herr, die großen Städte sind Verlorene und Aufgelöste; wie Flucht vor Flammen ist die größte, - und ist kein Trost, daß er sie tröste,

[22] [NY1921] panasza
[23] [NY1921] felett:
[24] [É1909] szétzüll

s úgy elröpül[25] fölötte az idő.	und ihre kleine Zeit verrinnt.
Az emberek itt búsan tengenek a mély szobákba bágyatag mozogva, félénkebben, mint a fiatal csorda, míg künn a föld piheg nagy darabokba, de ők nem tudják s élnek csüggeteg.	Da leben Menschen, leben schlecht und schwer, in tiefen Zimmern, bange von Gebärde, geängsteter denn eine Erstlingsherde; und draußen wacht und atmet deine Erde, sie aber sind und wissen es nicht mehr.
A gyermekek itt ablaklépcsőn nőnek s egyhangú árnytól bús pici szivök és nem tudják, hogy künn az ébredő reg[26] dallal, virággal köszön a mezőnek ─ s oly szomorú gyereknek lenniök.	Da wachsen Kinder auf an Fensterstufen, die immer in demselben Schatten sind, und wissen nicht, daß draußen Blumen rufen zu einem Tag voll Weite, Glück und Wind, - und müssen Kind sein und sind traurig Kind.
Szüzek serdülnek itt föl ismeretlen s álmodnak a gyerekkor hajnalárul; nem ez a vágy volt a gyerek-szivekben és késő álmuk reszketeg bezárul. És függönyös hátsó szobákba ásva, bús anyaságuk is olyan setét, most hosszú éjek kényszerű sírása,[27] majd pár elernyedt, lomha, csöndes év.[28] A holtak ágyai is árnyban állnak s a sírhoz mind epedve vánszorog s úgy halnak meg, láncában a halálnak, mint elhagyott kolduló asszonyok.	Da blühen Jungfraun auf zum Unbekannten und sehnen sich nach ihrer Kindheit Ruh; das aber ist nicht da, wofür sie brannten, und zitternd schließen sie sich wieder zu. Und haben in verhüllten Hinterzimmern die Tage der enttäuschten Mutterschaft, der langen Nächte willenloses Wimmern und kalte Jahre ohne Kampf und Kraft. Und ganz im Dunkel stehn die Sterbebetten und langsam sehnen sie sich dazu hin; und sterben lange, sterben wie in Ketten und gehen aus wie eine Bettlerin.
* 52.12	*
Itt emberek élnek, fakók, fehérek, s meghalnak ők öledbe, bús magány. S nem tudja senkisem, micsoda méreg van mosolyukba, hogy a gyenge kéreg lehull az arcukról[29] vad éjszakán.	Da leben Menschen, weißerblühte, blasse, und sterben staunend an der schweren Welt. Und keiner sieht die klaffende Grimasse, zu der das Lächeln einer zarten Rasse in namenlosen Nächten sich entstellt.
Porig alázva járnak mindenütt, a balga rendnek szolgálni se tudva, elhervad a ruhájuk, mint a dudva s idő előtt vénül meg szép kezük.	Sie gehn umher, entwürdigt durch die Müh, sinnlosen Dingen ohne Mut zu dienen, und ihre Kleider werden welk an ihnen, und ihre schönen Hände altern früh.
Zúg a tömeg és nincs ki őket ója, bár tétovázó és oly gyenge mind, ─ csak a bitang eb, az utcák futója[30] megy a nyomukba, halkan, egy kicsinyt.	Die Menge drängt und denkt nicht, sie zu schonen, obwohl sie etwas zögernd sind und schwach, - nur scheue Hunde, welche nirgends wohnen, gehn ihnen leise eine Weile nach.

[25] [MK1914] [É19] s kopáran száll
[26] [É1909] ébredőregg
[27] [É1909] sirása
[28] [MK1914] [É19] aztán pár meddő, lomha, hideg év.
[29] [NY1921] arcukról,
[30] [NY1921] futója,

Prédái ők ezernyi fájdalomnak, és minden óra új és tompa bú, kórház körül magányosan bolyongnak, és várnak, míg kinyílik a kapu.	Sie sind gegeben unter hundert Quäler, und, angeschrien von jeder Stunde Schlag, kreisen sie einsam um die Hospitäler und warten angstvoll auf den Einlaßtag.
Ott a Halál. Nem az a régi[31] pompás, mit gyermekkorba áhít meg a bölcs, ─ a kis Halál az, bús és oly nagyon más; s ennen-Haláluk, mit megölt a rontás, úgy csüng lelkükbe, mint a zöld gyümölcs.	Dort ist der Tod. Nicht jener, dessen Grüße sie in der Kindheit wundersam gestreift, - der kleine Tod, wie man ihn dort begreift; ihr eigener hängt grün und ohne Süße wie eine Frucht in ihnen, die nicht reift.
*	*
52.13	
Ők nincsenek. Csupán csak[32] a szegények, kik akaratlan élnek és bitangul; az arcukon a kín[33] az ősi bélyeg, torzak, kopárak és búsak[34] a harctul. Rájuk viharzik minden, ami ronda s minden[35] szemét az ő arcukra hull. Oly féltek, mint a himlős ágy piszokja, bitangok, mint a tört edény s a rozsda[36] és mint a naptár, melynek[37] napja mul ─ s mégis: ha a föld egyszer bajba volna, mint rózsaláncok reszketnének tisztán, úgy[38] fénylenének, mint egy szent talizmán![39]	Sie sind es nicht. Sie sind nur die Nicht-Reichen, die ohne Willen sind und ohne Welt; gezeichnet mit der letzten Angste Zeichen und überall entblättert und entstellt. Zu ihnen drängt sich aller Staub der Städte, und aller Unrat hängt sich an sie an. Sie sind verrufen wie ein Blatternbette, wie Scherben fortgeworfen, wie Skelette, wie ein Kalender, dessen Jahr verrann, - und doch: wenn deine Erde Nöte hätte: sie reihte sie an eine Rosenkette und trüge sie wie einen Talisman.
Mert ők a szűzi hónál szűziebbek[40] s mint a ma-szült vak-állat[41] és a harmat és egyszerűek[42] s csak téged követnek, nem is akarnak, csak egyet akarnak:	Denn sie sind reiner als die reinen Steine und wie das blinde Tier, das erst beginnt, und voller Einfalt und unendlich deine und wollen nichts und brauchen nur das eine:
hogy szegények legyenek mindörökké.	so arm sein dürfen, wie sie wirklich sind.
*	*
52.14	
Mert a szegénység lelkünkből a nagy fény. . .	Denn Armut ist ein großer Glanz aus Innen...
*	*

[31] [NY1921] régi,
[32] [NSZ1911] [MK1914] Csupáncsak
[33] [NSZ1911] kin
[34] [NSZ1911] busak
[35] [NSZ1911] minden
[36] [NSZ1911] a tört cserép, a rozsda
[37] [NSZ1911] amelynek
[38] [NSZ1911] s ugy
[39] [NSZ1911] talizmán.
[40] [NSZ1911] a szüzi kőnél szüziebbek
[41] [NSZ1911] ma szült vak állat
[42] [NSZ1911] egyszemüek

52.15

Te vagy a bús, a legszegényebb,
a kő, amelynek nincs semerre hely,
a bélpoklos, a kósza lélek,
ki a városba szerte kerepel.

Mert nincstelen vagy, mint a szellő
és pőreségednek még rongya sincs,
te néked a bánat-lehellő
árvák kopott-szokott ruhája kincs.

Olyan szegény vagy, mint a magzat,
akit méhébe fojt a lány,
szorítva ágyékát a gazdag
élet csirázó hajnalán.
S szegény vagy: mint a tavaszi eső,
mely háztetőkre boldogan szemerkél,
mint börtöni vágy, amely csöndesen kel,
fájó fogoly-sziveknek jól-eső.

S mint a beteg, ki más oldalra fekszik,
s már boldog; s mint az utazás szelén
ingó virág, mely elsodródik estig,
s mint kéz, amelybe sírnak, oly szegény...

Mi hozzád mérve a fázó madárhad,
mik a kirugdalt, éhező ebek,
mi a bukó, árnyékán a halálnak,
és a bús állatok, miket bezártak
s aztán a rabtartó elfeledett?

És mi az éji menedékhely,
mi az otthontalan tömeg?
Nem malmok ők, csupán piciny kövek
s mégis őrölnek, ha kenyér kell.

De te vagy a jó, aki mást ó,
a koldusoknak koldusa;
inség rózsája, a csodás-jó,
a kenyeret napfényre váltó
örökre ifjító csuda.

Te vagy a halk, kivert, az árva,
ki hontalan, s földről az égre néz;
sosem fogad be téged a határfa.
Viharban ordítasz. Te vagy a hárfa,
min összeporlik itt minden zenész.

*

Du bist der Arme, du der Mittellose,
du bist der Stein, der keine Stätte hat,
du bist der fortgeworfene Leprose,
der mit der Klapper umgeht vor der Stadt.

Denn dein ist nichts, so wenig wie des Windes,
und deine Blöße kaum bedeckt der Ruhm;
das Alltagskleidchen eines Waisenkindes
ist herrlicher und wie ein Eigentum.

Du bist so arm wie eines Keimes Kraft
in einem Mädchen, das es gern verbürge
und sich die Lenden preßt, daß sie erwürge
das erste Atmen ihrer Schwangerschaft.
Und du bist arm: so wie der Frühlingsregen,
der selig auf der Städte Dächer fällt,
und wie ein Wunsch, wenn Sträflinge ihn hegen
in einer Zelle, ewig ohne Welt.
Und wie die Kranken, die sich anders legen
und glücklich sind; wie Blumen in Geleisen
so traurig arm im irren Wind der Reisen;
und wie die Hand, in die man weint, so arm...

Und was sind Vögel gegen dich, die frieren,
was ist ein Hund, der tagelang nicht fraß,
und was ist gegen dich das Sichverlieren,
das stille lange Traurigsein von Tieren,
die man als Eingefangene vergaß?

Und alle Armen in den Nachtasylen,
was sind sie gegen dich und deine Not?
Sie sind nur kleine Steine, keine Mühlen,
aber sie mahlen doch ein wenig Brot.

Du aber bist der tiefste Mittellose,
der Bettler mit verborgenem Gesicht;
du bist der Armut große Rose,
die ewige Metamorphose
des Goldes in das Sonnenlicht.

Du bist der leise Heimatlose,
der nicht mehr einging in die Welt:
zu groß und schwer zu jeglichem Bedarfe.
Du heulst im Sturm. Du bist wie eine Harfe,
an welcher jeder Spielende zerschellt.

*

52.16	
És nézd csak: a testük mint a menyasszony[43] és úgy folyik tovább, mint a patak[44] és mint egy szép tárgy, úgy él hallgatag, csodásan él és áll a földi harcon. Karcsú, sugár és most még vézna csak, s bús, mint akiktől lett a sok bús asszony,[45] de a fajta szül sárkány-fiakat és hallgat a tűrés völgyén virrasztón.	Und sieh: ihr Leib ist wie ein Bräutigam und fließt im Liegen hin gleich einem Bache, und lebt so schön wie eine schöne Sache, so leidenschaftlich und so wundersam. In seiner Schlankheit sammelt sich das Schwache, das Bange, das aus vielen Frauen kam; doch sein Geschlecht ist stark und wie ein Drache und wartet schlafend in dem Tal der Scham.
*	
52.17	*
Mert lásd: ők nőni fognak, sokasodni és őket az idő megóvja majd, úgy szaporodnak, mint a rét bogyói, édességükkel födve a talajt.	Denn sieh: sie werden leben und sich mehren und nicht bezwungen werden von der Zeit, und werden wachsen wie des Waldes Beeren, den Boden bergend unter Süßigkeit.
Mert boldog az, ki sose lakomázott, kiknek eső paskolta fejüket; hozzájuk dőlnek mind az aratások s ezerszeresen fizet a szüret.	Denn selig sind, die niemals sich entfernten und still im Regen standen ohne Dach; zu ihnen werden kommen alle Ernten und ihre Frucht wird voll sein tausendfach.
És élni fognak, hogyha minden elvész, ha porba reccsennek országok, államok, úgy kelnek majd fel, mint sok kipihent kéz, míg másokat megölt a tengve-lengés és minden nép és minden kéz kifáradott.	Sie werden dauern über jedes Ende und über Reiche, deren Sinn verrinnt, und werden sich wie ausgeruhte Hände erheben, wenn die Hände aller Stände und aller Völker müde sind.
*	*
52.18	
A szegény háza az oltárfiók, ott balzsam és öröklét lesz az étel[46] s ha jő az este[47] szótalan zenével magába tér, kitágul szerteszéjjel s az éji csöndbe[48] dalt hallani ott.	Des Armen Haus ist wie ein Altarschrein, drin wandelt sich das Ewige zur Speise, und wenn der Abend kommt, so kehrt es leise zu sich zurück in einem weiten Kreise und geht voll Nachklang langsam in sich ein.
A szegény háza az oltárfiók.	Des Armen Haus ist wie ein Altarschrein.
A szegény háza a gyerek keze. Ő nem veszi el, mit kíván a felnőtt[49] csak egy bogárkát, amely téveteg jött,	Des Armen Haus ist wie des Kindes Hand. Sie nimmt nicht, was Erwachsene verlangen; nur einen Käfer mit verzierten Zangen,

[43] [MK1914] És ézd: a testük mint a víg menyasszony
[44] [MK1914] és tovafolyik, mint serény patak
[45] [MK1914] s bús-gyenge, mint sok fáradt, beteg asszony
[46] [NSZ1911] ott égi manna és áldás az étel
[47] [NSZ1911] este,
[48] [NSZ1911] s a csöndben lassu [MK1914] csendbe
[49] [NSZ1911] Az nem veszi el, mit kiván a fölnőtt;

egy kavicsot, mit a patak is ellök, szálló fövényt, kagylót, zenélve zengőt; a mérleg ez, amely egy kicsivel több súlyt is mutat, úgy méri a jövendőt[50] s rázkódva rándul-rendül[51] lefele. A szegény háza a gyerek keze. És ő a föld, anyánk és mindenünk: Egy eljövendő kristály, mely szelíden[52] csillog világos, tompa, röpke színben; [53] és mint az ól,[54] meleg, szegény, mezítlen - [55] de vannak estek: s akkor-akkor minden,[56] és minden csillag onnan int nekünk.	den runden Stein, der durch den Bach gegangen, den Sand, der rann und Muscheln, welche klangen; sie ist wie eine Wage aufgehangen und sagt das allerleiseste Empfangen langschwankend an mit ihrer Schalen Stand. Des Armen Haus ist wie des Kindes Hand. Und wie die Erde ist des Armen Haus: Der Splitter eines künftigen Kristalles, bald licht, bald dunkel in der Flucht des Falles; arm wie die warme Armut eines Stalles, - und doch sind Abende: da ist sie alles, und alle Sterne gehen von ihr aus.
* 52.19 A városok csak a bűnt[57] sokszorozzák s mindent magukkal rántanak mohón, a barmot széttörik, mint a mohos fát,[58] és népeket sütnek meg érckohón. S az emberek bálványa a kultúra,[59] megbomladoz bennük a súly-egyen[60] és haladás nekik a csiga-túra[61] és csak rohannak derűre-borúra,[62] mint a kurvák[63] illegnek begyesen,[64] lármáznak érccel,[65] völgyön és hegyen. Lidércek őket tévútra[66] viszik, és élnek ők és nem lehetnek ők, a pénz növekszik, nyűvi[67] az erőt,	* Die Städte aber wollen nur das ihre und reißen alles mit in ihren Lauf. Wie hohles Holz zerbrechen sie die Tiere und brauchen viele Völker brennend auf. Und ihre Menschen dienen in Kulturen und fallen tief aus Gleichgewicht und Maß, und nennen Fortschritt ihre Schneckenspuren und fahren rascher, wo sie langsam fuhren, und fühlen sich und funkeln wie die Huren und lärmen lauter mit Metall und Glas. Es ist, als ob ein Trug sie täglich äffte, sie können gar nicht mehr sie selber sein;

[50] [NSZ1911] [MK1914] az alábbi két sor:
„a mérleg ez, amely egy kicsivel több
súlyt is mutat, úgy méri a jövendőt”
helyett:
[MK1914] a mérleg ez, mely méri a jövendőt [NSZ1911] egy mérleg, amely méri a jövendőt
[51] [NSZ1911] rázkódva rándul, rendül
[52] [NSZ1911] szeliden
[53] [NSZ1911] tompafényü szinben
[54] [NSZ1911] és mint egy ól
[55] [NSZ1911] mezitlen
[56] [NSZ1911] s akkor, akkor minden
[57] [NSZ1911] A városoknak a bűnt
[58] [NSZ1911] a barmokat széttörik, mint a rossz fát
[59] [NSZ1911] kultura
[60] [NSZ1911] suly-egyen
[61] [NSZ1911] csiga-tura
[62] [NSZ1911] derüre-borura
[63] [MK1914] dámák
[64] [NSZ1911] mint a szajhák illegnek vegyesen
[65] [NSZ1911] árral, [MK1914] érccel
[66] [NSZ1911] tévutra
[67] [NSZ1911] [MK1914] nyüvi

a pénz hatalmas s ők gyengék,[68] picik s búsan[69] vánnyadnak el,[70] idő előtt, várván, hogy a bor és mérgek malasztja őket muló[71] örömre rákapassa.[72]	das Geld wächst an, hat alle ihre Kräfte und ist wie Ostwind groß, und sie sind klein und ausgeholt und warten, daß der Wein und alles Gift der Tier- und Menschensäfte sie reize zu vergänglichem Geschäfte.
* 52.20	*
Szegényeid szenvednek, mint a falka, amerre néznek,[73] bánat[74] és magány és égnek-fáznak, mint a lázrohamba,[75] lakásokból kiverve és rohanva[76] bitang[77] halottak künn az éjszakán; piszkolja őket a sár és az ucca,[78] olyanok, mint napfényen a dögök ─ s a véletlen s a szajhák[79] léha pucca[80] s a lámpa s a kocsi rájuk röhög.	Und deine Armen leiden unter diesen und sind von allem, was sie schauen schwer, und glühen frierend wie in Fieberkrisen und gehn, aus jeder Wohnung ausgewiesen, wie fremde Tote in der Nacht umher; und sind beladen mit dem ganzen Schmutze, und wie in Sonne faulendes bespien, - von jedem Zufall, von der Dirnen Putze, von Wagen und Laternen angeschrien.
Ha van egy száj itt harcra, védelemre,[81] illesd meg Uram, hogy értük perelne.	Und gibt es einen Mund zu ihrem Schutze, so mach ihn mündig und bewege ihn.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 323-329. (Az MK2-höz képest rövidebb részlet Címe: Breviárium – Könyv az emberi életről, a zarándokútról, a szegénységről és a halálról)
MK2: pp. 120-133.

Részletek:

ÉLET 1909. október 31., I. évf., 44. sz, p. 581.
NÉPSZAVA 1911. október 1., XXXIX. évf., 233. sz., p. 2.
BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1917. június 8., XV. évf., 126. sz., p. 3.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., pp. 710-711.
UJ ELŐRE 1923. január 8., XIX. évf., 3767. sz, p. 2.
IFJÚ ERDÉLY 1930. február, VIII. évf., 6. sz., p. 128.
MAGYAR LÁNYOK 1930. május 20., XXXVI. évf., 15. sz., p. 234.

[68] [NSZ1911] gyöngék
[69] [NSZ1911] busan
[70] [NSZ1911] el
[71] [MK1914] múló
[72] [NSZ1911] hiu üzérkedésre rákapassa
[73] [UE1923] néznek
[74] [NSZ1911] átok
[75] [NSZ1911] és égnek, fáznak, mintegy lázrohamba,
[76] [UE1923] rohanva,
[77] [NSZ1911] kóbor
[78] [UE1923] utca
[79] [MK1914] [UE1923] lányok
[80] [NSZ1911] s a véletlen s a lány s a kurva pucca
[81] [MK1914] [UE1923] védelemre

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból Tartalmi szempontból Rilke „*Das Stunden-Buch*” ciklusának és KD fordításának viszonya rendkívül szoros: a magyar szöveg nem egyszerű kivonata vagy átfogalmazása az eredetinek, hanem annak gondolati ívét, belső logikáját és spirituális fejlődését követi végig. A ciklus alapélménye az Istennel való személyes, folyamatos párbeszéd, amely nem dogmatikus hitvallásként jelenik meg, hanem keresésként, kételyekkel, ellentmondásokkal terhelt tapasztalatként. Már az Ábel-monológban megjelenik az ártatlanság, az áldozatiság és az isteni igazságszolgáltatás hiánya: Ábel nem „létezik”, mert elvették tőle a fényt és az arcot, míg Káin él tovább. Ez a gondolat mindkét nyelvben az emberi sors igazságtalanságát hangsúlyozza, KD-nál azonban erősebb az érzelmi azonosulás Ábellel, míg Rilkénél tárgyilagosabb, balladisztikus hang uralkodik.
A ciklus központi tartalmi metaforája az építés**:** az ember mint munkás, segéd, mester Istent építi, miközben maga is formálódik. Rilke számára az isteni létezés nem adott, hanem „készülő”, amelyhez az ember munkája szükséges. KD ezt a gondolatot teljes egészében átveszi, sőt felerősíti azáltal, hogy a fizikai munka súlyát, fáradságát és közösségi jellegét hangsúlyosabban jeleníti meg. Az istenélmény itt nem misztikus ekstázis, hanem kemény, mindennapi erőfeszítés eredménye.
Kiemelt tartalmi elem a szegénység. Rilkénél a szegények nem pusztán társadalmi csoportot jelentenek, hanem az emberi lét legigazibb formáját, amely közelebb áll Istenhez. KD ezt a gondolatot rendkívüli empátiával bontja ki: a magyar szövegben a szegénység képei konkrétabbak, nyersebbek, gyakran társadalomkritikusabb éllel. A város, a pénz, a „kultúra” romboló ereje mindkét változatban az elidegenedés jelképe, de KD-nál erősebb a morális felháborodás hangja.
Tartalmilag különösen fontos az Isten paradox ábrázolása: egyszerre mindenható és nincstelen, mester és koldus, kovács és számkivetett. Ez az ellentmondás Rilkénél filozofikus belátásként jelenik meg, KD-nál viszont szenvedélyes hitvallássá válik. A fordítás tehát nem torzítja az eredeti tartalmat, hanem érzelmileg kitágítja: ugyanazt a gondolati struktúrát egy magyar, emberközelibb hangon szólaltatja meg.
Verselési szempontból KD a rímképleteket következetesen megtartja, és itt valóban megfigyelhető a rímelés tudatos megfeleltetése. Az Ábel páros rímekre (aabb) épül, amit a magyar szöveg is pontosan ad vissza. A következő részben a német eredeti abaab cdccd, majd ölelkező rímmel zárul, amit a magyar szöveg is követ. A „*Gott, du bist groß*.” egysoros zárás a magyarban is önálló, hangsúlyos sor („*Isten, te nagy*.”), rím nélkül, azonos funkcióval. A későbbi részekben is a keresztrímes (abab) és páros rímes (aabb) strófa dominál, és KD ezt követi is. A szótagszám nem mindig mechanikusan azonos, de a ritmus, a hangsúlyos lüktetés és a strófaszerkezet következetes.
Stilisztikai szempontból a különbség a legérdekesebb. Rilke nyelve absztraktabb, filozofikusabb, gyakran főnévi szerkezetekre, elvont képekre épül („*Inbegriff*”, „*Gestalt*”, „*Unbewußte*”). KD ezt magyarosabb, érzékletesebb képiséggel oldja meg: több az érzelmi töltés, a színek, a testi tapasztalat („*vérem pirosabb, mint a rózsaszál*”, „*bús pörnye száll*”). A megszólítások hangja magyarul közvetlenebb, panaszosabb, míg Rilke hűvösebben szemlélő. Ugyanakkor KD megőrzi Rilke ismétléstechnikáját („*Te vagy…”, „Du bist…*”), amely litániaszerű emelkedettséget ad a szövegnek mindkét nyelven.

53.

A FIÚ

A FIÚ	DER KNABE
Olyan szeretnék lenni, mint azok, kik vad lovukkal szállanak az éjbe, fáklyákkal, égre borzadó hajakkal, a hajsza roppant viharába félve. Legelől állanék, mint egy ladikban, nagy lennék, mint felgöngyölt lobogó. Sötét, de rajtam fénnyel lobogó aranysisak. S mögöttem a sötétben tíz ember várna sorakozva szépen, oly nyugtalan sisakkal, mint enyém, sötét, öreg, vak s mégis csupa fény. Mellettem lenne egy és fújna-fújna a trombitával és száguldanánk és trombitálna utat és magányt és mint az álom szállnának[1] újra s újra; a házak térden állanak elébünk, a görbe utcán új és új magány int, terek terülnek; és mindent elérünk, zápor gyanánt zuhognak paripáink.	Ich möchte einer werden so wie die, die durch die Nacht mit wilden Pferden fahren, mit Fackeln, die gleich aufgegangnen Haaren in ihres Jagens großem Winde wehn. Vorn möcht ich stehen wie in einem Kahne, groß und wie eine Fahne aufgerollt. Dunkel, aber mit einem Helm von Gold, der unruhig glänzt. Und hinter mir gereiht zehn Männer aus derselben Dunkelheit mit Helmen, die, wie meiner, unstät sind, bald klar wie Glas, bald dunkel, alt und blind. Und einer steht bei mir und bläst uns Raum mit der Trompete, welche blitzt und schreit, und bläst uns eine schwarze Einsamkeit, durch die wir rasen wie ein rascher Traum: Die Häuser fallen hinter uns ins Knie, die Gassen biegen sich uns schief entgegen, die Plätze weichen aus: wir fassen sie, und unsre Rosse rauschen wie ein Regen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 333.
MK2: p. 134.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse egy gyermeki vágyképet jelenít meg: a lírai én arra vágyik, hogy olyan legyen, mint a mitikus lovasok, akik a sötétségen át vágtatnak, fáklyákkal és sisakokkal, a hajsza és a harc résztvevőiként. A vers a gyermeki hősképzet és a felnőtt, harcos létezés utáni vágyának költői megfogalmazása. KD fordítása hűen követi az eredetit, de érződik rajta a magyar nyelv sajátos ritmusa és a fordító stílusérzéke. Például Rilke német szövegében a *„mit wilden Pferden fahren”* („vad lovakkal száguldanak”) kifejezés egyszerű, szinte prózai, míg KD-nál: *„kik vad lovukkal szállanak az éjbe”* – a „szállanak” szó emelkedettebb, mitikusabb hangot ad. Hasonlóan, Rilke *„die Häuser fallen hinter uns ins Knie”* („a házak térdre esnek mögöttünk”) képét KD átalakítja: *„a házak térden állanak elébünk”* – nála a házak nem utólag rogynak térdre, hanem aktívan, mintegy hódolattal fogadják a hősöket.
Verselés szempontjából a német eredeti helyenként rímelő jambikus sorokban íródott, sodró, lendületes ritmussal, amely a vágtatás élményét kelti. KD is igyekszik megőrizni a szabadabb, lendületes versformát, de nála több a zenei ismétlés és az alliteráció („fújna-fújna”, „új és új”).

[1] [MK1914] szállnánk

Rilke finom fény-árnyék kontrasztokkal él (*„bald klar wie Glas, bald dunkel, alt und blind”*), amelyet KD lekövet.
Stilisztikailag Rilke képei álomszerűek, sejtelmesek, a valóságot meghaladó, irreális víziót jelenítenek meg. KD ezt nemcsak átadja, hanem erőteljesen magyaros ritmusba helyezi, olykor heroikusabbá, monumentálisabbá téve a jeleneteket. A *„zápor gyanánt zuhognak paripáink”* hasonlat például erőteljesebb, érzékletesebb, mint Rilke *„unsre Rosse rauschen wie ein Regen”* („lovaink zúgnak, mint az eső”).

54.

A SZOMSZÉD

A SZOMSZÉD	DER NACHBAR
Miért követsz, idegen hegedű?	Fremde Geige, gehst du mir nach?
Miért van, hogy a te síró, keserű búd mindenütt nyomomba szálldos?	In wieviel fernen Städten schon sprach deine einsame Nacht zu meiner?
Száz ember ríkat? Vagy csak egy magányos?	Spielen dich hunderte? Spielt dich einer?
Van olyan, aki benned hinni tud még, és minden nagyvárosba van nehány,[1] ki nélküled folyók mélyén aludnék?	Giebt es in allen großen Städten solche, die sich ohne dich schon in den Flüssen verloren hätten?
És miért találsz mindig[2] reám?	Und warum trifft es immer mich?
Miért, hogy mindig azok mellett élek, akiknek[3] édes húrjaid búgása, mely mondja: súly és teher az élet, a terhek-terhe, kín és kő és mázsa.	Warum bin ich immer der Nachbar derer, die dich bange zwingen zu singen und zu sagen: Das Leben ist schwerer als die Schwere von allen Dingen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 330.
MK2: pp. 134-135.
ÉLET 1912. június 30., IV. évf., 26. sz., p. 830.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse és KD fordítása hűséges kapcsolatban állnak egymással, de több ponton mutatnak érdekes eltéréseket is. Mindkét szöveg középpontjában az idegen hegedű áll, amely kísértetiesen követi a lírai ént, és mindenütt rávetíti a maga keserű, síró hangját. Rilke versében a hangsúly az „éjszaka" magányos beszédére esik (*„deine einsame Nacht zu meiner"*), vagyis a zenei hang a sötétségben válik társává, míg KD-nál inkább a „síró, keserű bú" konkretizálódik. KD fordítása tartalmilag hű Rilkéhez, de a magyar szöveg érzelmesebb, hangzóbb és színesebb képi világot teremt. Míg az eredetiben az idegenség és a lét súlyának sejtelmes megfogalmazása dominál, addig a fordításban inkább a panasz, a fájdalom és a súly konkrét képekben való megjelenítése kerül előtérbe.
Verselés szempontjából Rilke az elején páros (AABB), majd keresztrímeket (CDCD) alkalmazva (nach/sprach – meiner/einer, illetve Städten/hätten – dich/mich stb.), ami szoros, zárt formaérzetet kelt. KD szintén ezeket az egységeket tartja meg lazább asszonáncokra építve (hegedű–keserű; szálldos–magányos).

[1] [É1912] néhány
[2] [É1912] mindíg
[3] [É1912] Akiknek

Stilisztikailag is jelentős különbségek mutatkoznak. Rilke tömör, kérdésformájú állításokban bontja ki a motívumot *(„Spielen dich hunderte? Spielt dich einer?”*), KD viszont erőteljesebb képekkel dolgozik: például *„folyók mélyén aludnék”* a német *„in den Flüssen verloren hätten”* kifejezéshez képest jóval konkrétabb, szinte naturalisztikusabb. A záró sorban Rilke filozofikus tömörséggel mondja: *„Das Leben ist schwerer / als die Schwere von allen Dingen”*, míg KD halmozással erősít: *„a terhek-terhe, kín és kő és mázsa”*.

55.

PONT DU CARROUSEL

PONT DU CARROUSEL	PONT DU CARROUSEL
A Vak, ki a hídfőnél áll, olyan,[1] mint névtelen országban a határkő, nem változó, mellette emberár fő[2] s az égitestek némán-komolyan körötte lejtenek s ő a Középpont, mert[3] minden összevissza, százfelé ront. Ő az Igaz, ki már sietni fáradt, vad, kacskaringós utakon vigyázva, Ő a sekély és hétköznapi lázba az Alvilág[4] felé vivő bejárat.[5]	Der blinde Mann, der auf der Brücke steht, grau wie ein Markstein namenloser Reiche, er ist vielleicht das Ding, das immer gleiche, um das von fern die Sternenstunde geht, und der Gestirne stiller Mittelpunkt. Denn alles um ihn irrt und rinnt und prunkt. Er ist der unbewegliche Gerechte in viele wirre Wege hingestellt; der dunkle Eingang in die Unterwelt bei einem oberflächlichen Geschlechte.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 135.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 711.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke rövid, de sűrű szimbolikájú költeményében egy vak koldust ábrázol, aki a párizsi Pont du Carrousel hídjánál áll. A vers szokatlan, szinte kozmikus dimenziót ad a hétköznapi alaknak: a vak ember egyszerre határkő, középpont és kapu az Alvilágba. KD fordítása hűséges a tartalomhoz, ugyanakkor jól felismerhető benne a magyar nyelv sajátos ritmikája és a fordító stílusának nyoma. Már az első képnél *(„grau wie ein Markstein namenloser Reiche”)* megfigyelhető, hogy míg Rilke „szürkének” mondja a vakot, KD-nál *„olyan, mint névtelen országban a határkő”* — azaz a színárnyalat („grau”) eltűnik, és inkább a metafora absztrakt mozzanata kerül előtérbe.
Verselés tekintetében Rilke jambikus lejtésű sorokkal, jellemzően ölelkező rímekkel dolgozik (ABBA–CC, majd DEED–FF), KD is megőrzi a ríres kötöttséget.
Stilisztikailag Rilke szövege nyers és filozofikus: *„das Ding, das immer gleiche”* („a dolog, ami mindig ugyanaz”) kifejezés tömören, szinte ridegen általánosít. KD ezt úgy adja vissza, hogy a vak *„a Középpont, mert minden összevissza, százfelé ront”*, hasonló különbség figyelhető meg a zárásnál: Rilke *„bei einem oberflächlichen Geschlechte”* fordulatában a „sekélyes nemzedék” kritikája hűvösen általánosító, KD-nál ez *„a sekély és hétköznapi lázba az Alvilág felé vivő bejárat”*, amely inkább drámai.

[1] [NY1921] áll olyan,
[2] [NY1921] fő,
[3] [NY1921] Mert
[4] [NY1921] alvilág
[5] [NY1921] lejárat.

56.

ŐSZI NAP

ŐSZI NAP	HERBSTTAG
Uram: itt az idő. Oly hosszú volt a nyár. A napórán fektesd el hosszú árnyad s engedd az orkánt a pusztára már. Még csak néhány kövér gyümölcsöt éressz, adj nékik még két délies napot, hogy a belük napfénytől lenne édes, míg a tüzét borrá változtatod. Kinek nincs háza, annak sose lesz tán, ki egyedül van, egyedül marad, hosszú levelet ír és olvas eztán, vagy bús allékban járkál hallgatag s bámulja a fakó napsugarat.	Herr: es ist Zeit. Der Sommer war sehr gross. Leg deinen Schatten auf die Sonnenuhren, und auf den Fluren lass die Winde los. Befiehl den letzten Früchten voll zu sein; gib ihnen noch zwei südlichere Tage, dränge sie zur Vollendung hin und jage die letzte Süsse in den schweren Wein. Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr. Wer jetzt allein ist, wird es lange bleiben, wird wachen, lesen, lange Briefe schreiben und wird in den Alleen hin und her unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 332.
MK2: p. 136.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása központi témája az elmúlás és az ősz beköszönte, amely egyaránt természeti és egzisztenciális jelentéssel bír. A német szövegben a *„Sommer war sehr gross”* („nagyon nagy volt a nyár”) kijelentés egyszerre érzékelteti a teljességet és a lezárás szükségszerűségét. KD ezt *„Oly hosszú volt a nyár”* fordulattal adja vissza, amely inkább az időbeliségre és a fáradtságra utal, kevésbé a bőségre. Hasonlóan, a németben *„dränge sie zur Vollendung hin”* („űzd őket a beteljesedés felé”) erőteljesebb, dinamikusabb kép, míg a magyarban *„adj nékik még két délies napot, / hogy a belük napfénytől lenne édes”* inkább lírai, érzékletesen képi. A harmadik szakaszban a magány problematikája kerül elő: Rilkénél a magára maradt ember nyugtalanul bolyong, miközben *„die Blätter treiben”* (a levelek sodródnak), KD változata viszont szelídebb, kontemplatívabb, szemlélődőbb („bámulja a fakó napsugarat”).
Verselés tekintetében a német eredeti jambikus lejtésű, sorai általában 10–11 szótagosak, zártabb, feszesebb ritmust teremtenek. A rímelésben a keresztrím és az ölelkező rímek dominálnak (ABA – CDDC - EFFEF), amelyek a gondolati egységeket is erősítik. KD a magyaros verselés hagyományát követi: a sorok rövidségük okán dallamosabbak, a rímelés szabadabb, különösen az utolsó versszakban (pl. „tán – marad – hallgatag – napsugarat”).
Stilisztikailag Rilke stílusa tömör, erőteljes, parancsoló (pl. „*Befiehl den letzten Früchten voll zu sein”* – „*Parancsold, hogy legyenek telve az utolsó gyümölcsök*”). KD ezt a parancsoló erőt

többnyire enyhíti, oldja: „*Még csak néhány kövér gyümölcsöt éressz”* – a könyörgés hangja erősebb, mint a parancs.

57.

VIHAR

VIHAR	STURM
Ha vágtat a felleg az éjbe mogorván s az orkán bút tornyoz a gyászbahaló egek ormán, elfödve a földet egészen:	Wenn die Wolken, von Stürmen geschlagen, jagen: Himmel von hundert Tagen über einem einzigen Tag -:
Érezlek, hejtman, messze téged, (kit vágy tüze éget, hogy hősi néped az égbe vezesd). Vízszintes tarkód érzem akkor, Mazeppa.	Dann fühl ich dich, Hetman, von fern (der du deine Kosaken gern zu dem größesten Herrn führen wolltest). Deinen waagrechten Nacken fühl ich, Mazeppa.
Gőzölve rohan velem a paripám, hátára kötözve az éj fenyeget, eltűnik a föld, a világ, a vidám s csak őt tudom én, a hatalmas eget.	Dann bin auch ich an das rasende Rennen eines rauchenden Rückens gebunden; alle Dinge sind mir verschwunden, nur die Himmel kann ich erkennen:
Fölöttem villámcsóva ég s úgy fekszem alatta ép, mint lenn a vidék; szemem nyitott, akárcsak a tó és benne látható az ég.	Überdunkelt und überschienen lieg ich flach unter ihnen, wie Ebenen liegen; meine Augen sind offen wie Teiche, und in ihnen flüchtet das gleiche Fliegen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 136-137.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 711.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke a szenvedély, a természeti erők és az emberi élmény intenzitását ragadja meg. Az emberi lét és a természeti erő összekapcsolódását ábrázolja, a vihar, a felleg és a villámok képei a külső zűrzavar mellett belső feszültséget is közvetítenek. Rilke német eredetijében a távolból érzett hetman (katonai cím), azaz Mazeppa jelenléte hangsúlyos, amely a költői én hősi törekvéseivel, identifikációjával fonódik össze; KD fordítása hűen visszaadja ezt a motívumot, ugyanakkor a magyar nyelv ritmusa révén a szenvedélyes rohanás dinamizmusát még inkább kiemeli *(„Gőzölve rohan velem a paripám”).*
Verselési szempontból Rilke műve szabad versként épül fel a sorok hosszúságát illetően, (hosszabb sorokkal), gyakran szünetekkel, amelyek a lélegzetvételt és a rohanó mozgás ritmusát érzékeltetik. KD fordítása megtartja a szabadvers jellegét. A magyar változatban az ismétlődő hangok *(„vágtat a felleg”, „bút tornyoz a gyászbahaló egek ormán”)* fokozzák a

zeneiséget, ami Rilke eredetijében a német összetett szavakban rejlik, például „*überdunkelt und überschienen*”.
Stilisztikailag az eredeti vers és fordítása is gazdag képi világot használ: a felleg, orkán, villám, a víz, a tó mint tükör és a paripa mint szimbolikus eszköz a természet és az emberi szenvedély összeolvadását mutatja. KD finomítja a német szavak kompozíciós tömörségét a magyar ritmushoz, például a *„Himmel von hundert Tagen über einem einzigen Tag”* Rilke-nél hosszú, összetett időtávot érzékeltet, míg Kosztolányi a *„bút tornyoz a gyászbahaló egek ormán”* kifejezéssel képszerűbb, vizualizálható metaforát hoz létre.

58.

VÉGZETES ÓRÁN

VÉGZETES ÓRÁN	ERNSTE STUNDE
Aki most zokog valahol, ok nélkül zokog valahol, értem zokog.	Wer jetzt weint irgendwo in der Welt, ohne Grund weint in der Welt, weint über mich.
Aki most nevet valahol, ok nélkül nevet valahol, engem nevet.	Wer jetzt lacht irgendwo in der Nacht, ohne Grund lacht in der Nacht, lacht mich aus.
Aki most indul valahol, ok nélkül siet valahol, hozzám siet.	Wer jetzt geht irgendwo in der Welt, ohne Grund geht in der Welt, geht zu mir.
Aki most meghal valahol, ok nélkül hal meg valahol: reám tekint.	Wer jetzt stirbt irgendwo in der Welt, ohne Grund stirbt in der Welt: sieht mich an.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 137-138.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az emberi érzelmek és cselekedetek univerzális hatalmát vizsgálja. A német eredeti hangsúlyosan világméretű perspektívából közelíti meg az érzelmeket *(„irgendwo in der Welt”*), míg KD a magyar fordításban inkább a „valahol” kifejezést használja, ami kevésbé konkrét földrajzi távlatot ad, de inkább a belső, szimbolikus térre utal. Mindkét változatban a lírai én személyes jelenléte érzékelhető: a sírás, nevetés, indulás vagy halál mindig visszautal a lírai énre, aki a világ érzelmi eseményeinek tükre, vagy épp részesévé válik.
Verselési szempontból Rilke eredetije hosszabb sorokkal operál, amelyek ritmusát a háromszoros ismétlés *(„Wer jetzt…”)* és a sorvégi hangsúlyok adják. KD megőrzi az eredeti ismétlés struktúráját *(„Aki most…”).* Mindkét változatban az ismétlés segíti a hangsúlyozást.
Stilisztikailag Rilke eredetijében a *„lacht mich aus”* kifejezés élesebb, ironikusabb tónust ad a nevetéshez, míg KD *„engem nevet”* fordítása a jelentést kíméletesebben közvetíti, enyhébb hangulatot teremtve. A halálról szóló sorban a német *„sieht mich an”* egyszerre nyugtalanító és közvetlen, a magyar *„reám tekint”* fordításban a nézőpont szelídített érzetet kelt. A magyar változat emellett tökéletesen megőrzi a sorok egyszerűségét és tisztaságát, hasonlóan Rilke minimalista stílusához.

59.

AZ ÖNGYILKOS DALA

AZ ÖNGYILKOS DALA	DAS LIED DER SELBSTMÖRDERS
Egy pillanat. És eltökélt kedvvel lógok. Csak a kötélt ne vágja el a kés. Hisz multkor is mint új elemben fürödtem a halálban és a végtelen zúgott belemben.	Also noch einen Augenblick. Daß sie mir immer wieder den Strick zerschneiden. Neulich war ich so gut bereit und es war schon ein wenig Ewigkeit in meinen Eingeweiden.
Ide nyujtjátok a kanálnyi kis életet. De engemet már a halál hí, engedjetek.	Halten sie mir den Löffel her, diesen Löffel Leben. Nein ich will und ich will nicht mehr, laßt mich mich übergeben.
Tudom, hogy életünk az ék és a világ tele fazék, de nem megy a vérembe már, csak a fejembe száll.	Ich weiß das Leben ist gar und gut und die Welt ist ein voller Topf, aber mir geht es nicht ins Blut, mir steigt es nur zu Kopf.
Ha szereti is némelyik, engem halálra émelyít. Most ezer évig nem kell élet és szigorú diétán élek.	Andere nährt es, mich macht es krank; begreift, daß man's verschmäht. Mindestens ein Jahrtausend lang brauch ich jetzt Diät.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 138.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 711.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke verse és KD fordítása szorosan követi egymást, mindkettő az öngyilkosság gondolatát, a halál iránti vágyat és az élet értelmetlenségének érzését közvetíti. Mindkét szövegben megjelenik a halállal való közvetlen, intimebb kapcsolat, az „új elemben fürdőzés" vagy *„ein wenig Ewigkeit in meinen Eingeweiden*" képe azt sugallja, hogy a halál gondolata a belső világ részévé vált. A magyar szövegben a ritmus és a szóhasználat kicsit lágyabb, például a *„kedvvel lógok"* paradoxona érzékelteti a szándékosságot és a terhek cipelésének nyomasztását és a feladás iránti vágyat, ugyanakkor a nyelv könnyedebb zeneiséget kap.
Verselési szempontból Rilke eredetijében a német mondatszerkezet és a szóismétlések *(„Nein ich will und ich will nicht mehr")* hangsúlyosabbak, ami a küzdelmet és az ellentmondást felerősíti. KD a magyar nyelvhez illesztve némileg egyszerűsíti, de megőrzi a belső feszültséget: „*De engemet már a halál hí, engedjetek"* sorában a szünetek és a tagolás fokozzák a vágyakozást és a kétségbeesést. Rímelése eltérő, míg a német eredeti szöveg AABCCB –

DEDE – FGFG – HIHI rímeket használ, addig KD AABCBC – DEDE – FFGG – HIHI rímekkel ülteti át a szöveget.
Stilisztikailag mindkét szöveg gazdag metaforákban és szimbólumokban: a *„kanálnyi kis élet” / „diesen Löffel Leben”* a lét parányi részének érzékeltetését szolgálja, míg a *„világ tele fazék” / „die Welt ist ein voller Topf”* kifejezi az élet teljességét, ugyanakkor az én számára terhes valóságként jelenik meg. KD fordítása nyelvi játékot is tartalmaz, például a *„szigorú diétán élek”* sor a német *„brauch ich jetzt Diät”* szószerinti jelentését átülteti a magyar hétköznapi képzeletre, miközben megőrzi az irónia és a keserű humor hangsúlyát.

60.

AZ ÁRVA DALA

AZ ÁRVA DALA	DAS LIED DER WAISE
Én Senki vagyok és Senki leszek, Most még kicsi, aztán éjbe veszek s elhalkul a vád.	Ich bin Niemand und werde auch Niemand sein. Jetzt bin ich ja zum Sein noch zu klein; aber auch später.
Anyák, ti apák nyújtsátok az éjből a kezetek.	Mütter und Väter, erbarmt euch mein.
De jaj, mit is ér törődni velem, úgyis[1] letiporják árva fejem, Mit kellek is én: ma még korai, holnapra[2] befednek a sír porai.	Zwar es lohnt nicht des Pflegens Müh: ich werde doch gemäht. Mich kann keiner brauchen: jetzt ist es zu früh und morgen ist es zu spät.
Csupán ez egy ruhám van itt, az is vékonyka és avított,[3] örökre kitart ez a kis ruha rajtam, s tán[4] ebbe fogad az egek ura majdan.	Ich habe nur dieses eine Kleid, es wird dünn und es verbleicht, aber es hält eine Ewigkeit auch noch vor Gott vielleicht.
Hajam kevés és gyér felette (ilyen marad örökké), egykor Valaki úgy szerette.	Ich habe nur dieses bisschen Haar (immer dasselbe blieb), das einmal Eines Liebstes war.
Most nem szereti többé.	Nun hat er nichts mehr lieb.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 139.
MAGYAR HIRLAP MELLÉKLETE, 1935. december 8., XLV. évf., 280. sz., p. 21. (Rilke 60. születésnapja alkalmából)

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az elhagyatottság és a magány mély érzését közvetítik. Mindkét szöveg központi alakja egy gyermek, aki „senki” *(„Niemand” / „Senki”)* szerepében jelenik meg, és önmaga kiszolgáltatottságát, valamint a felnőttek iránti reménytelenségét fejezi ki. A versben hangsúlyos az idő múlása, annak súlya: *„später”, „jetzt”, „morgen”, „zu spät”, „Ewigkeit”, „einmal”*, amelyet a magyar fordítás követ.

[1] [MH1935] Ugyis
[2] [MH1935] holnap
[3] [MH1935] avitt
[4] [MH1935] talán

Verselési szempontból Rilke szabadverse lírai ritmust követ, rímképlete többnyire a keresztrímeket követi, a mondatszerkezet és a sorok hossza adják a hullámzó ritmust. KD megtartja a szabadvers jellegét, valamint a rímképletet szintúgy.
Stilisztikai szempontból az eredeti vers és fordítása személyes, lírai hangvételű, a megszólított *„Anyák, ti apák / nyújtsátok az éjből a kezetek”* és *„Mütter und Väter, / erbarmt euch mein”* felkiáltás hangsúlyozza a gyermek könyörgését. A gyermek testi és tárgyi hiányait leíró képek – a vékonyka ruha, kevés haj – mindkét szövegben jelen vannak.

61.

DÁVID ÉNEKEL SAUL ELŐTT

DÁVID ÉNEKEL SAUL ELŐTT	DAVID SINGT VOR SAUL
I.	I
Ó Király, hallod-e hárfahangom, messzeséget nyit s benne mi szállunk: csillagok surolják már a vállunk, majd esővé és virággá válunk s újra[1] élet kél az árva hanton.	König, hörst du, wie mein Saitenspiel Fernen wirft, durch die wir uns bewegen: Sterne treiben uns verwirrt entgegen, und wir fallen endlich wie ein Regen, und es blüht, wo dieser Regen fiel.
Lányok érnek, akik egybefűznek,[2] mert ma asszonyok és engem űznek;[3] érzed illatát sok gyenge szűznek s ifjak sírnak[4] a bezárt kilincsen és lihegnek, hogy a kedves intsen.	Mädchen blühen, die du noch erkannt, die jetzt Frauen sind und mich verführen; den Geruch der Jungfraun kannst du spüren, und die Knaben stehen, angespannt schlank und atmend, an verschwiegnen Türen.
Vajha visszahozná ezt az ének. Ámde részeg és dadogva vall: Éjszakáid, ó Király, az éjek ─, jaj de szépek voltak,[5] jaj de mélyek, s nőid teste is mily fiatal.[6]	Dass mein Klang dir alles wiederbrächte. Aber trunken taumelt mein Getön: Deine Nächte, König, deine Nächte -, und wie waren, die dein Schaffen schwächte, o wie waren alle Leiber schön.
Dalnokod emlékeztetni óhajt. Ám[7] a kéjbe fulladt női sóhajt mily húron beszélje el a dal? -	Dein Erinnern glaub ich zu begleiten, weil ich ahne. Doch auf welchen Saiten greif ich dir ihr dunkles Lustgestöhn? –
II.	II
Ó Király, te mindezekkel áldott, aki teljes-súlyos életeddel nyomsz s beárnyalsz, most hozzád kiáltok: lépj le trónodról, törd össze, vedd el hárfámat, mit ellankaszt az álmod.	König, der du alles dieses hattest und der du mit lauter Leben mich überwältigest und überschattest: komm aus deinem Throne und zerbrich meine Harfe, die du so ermattest.
Mint szedett fa olyan az én hárfám: és gyümölcsös ága puszta már, köztük napok üressége vár,[8] mik jövendenek ─, s én várok, árván.	Sie ist wie ein abgenommner Baum: durch die Zweige, die dir Frucht getragen, schaut jetzt eine Tiefe wie von Tagen welche kommen -, und ich kenn sie kaum. Lass mich nicht mehr bei der Harfe schlafen;
Éjjel itt ne hagyj a hárfa mellett; Ó Király, e gyermekkézre nézz: azt hiszed tán, hogy a női mellek	sieh dir diese Knabenhand da an:

[1] [DM1916] ujra
[2] [DM1916] egy füznek
[3] [DM1916] üznek
[4] [DM1916] sirnak
[5] [DM1916] mik letűrnek Téged
[6] [DM1916] s nőid teste mily szép, fiatal.
[7] [DM1916] És
[8] [DM1916] vár

oktávját nem éri be e kéz? III. Ó Király, elbújsz a titkos éjbe és rabul tart mégis ez ideg. Nézd, dalom nem zendül fázva-félve és a tér körültünk oly hideg. Árva szivem és zavart szived a haragod fellegébe csüng most, egymást marják, egymás ősi titkát, és egy göccsé forrad két szivünk most. Érzed-e, hogy egymást alakítják?[9] Ó Király, most lélek lesz a súly. Hogyha összetartunk, régi s új, te az ifjúhoz[10], és én az agghoz, lelkünk mint egy új csillag kalandoz.	glaubst du, König, dass sie die Oktaven eines Leibes noch nicht greifen kann? III König, birgst du dich in Finsternissen, und ich hab dich doch in der Gewalt. Sieh, mein festes Lied ist nicht gerissen, und der Raum wird um uns beide kalt. Mein verwaistes Herz und dein verworrnes hängen in den Wolken deines Zornes, wütend ineinander eingebissen und zu einem einzigen verkrallt. Fühlst du jetzt, wie wir uns umgestalten? König, König, das Gewicht wird Geist. Wenn wir uns nur aneinander halten, du am Jungen, König, ich am Alten, sind wir fast wie ein Gestirn das kreist.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 140-141.
DÉLMAGYARORSZÁG 1916. december 17., V. évf., 306. sz., p. 9.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke verse és annak fordítása a bibliai történet költői újraértelmezését, parafrázisát adja. A tartalom középpontjában Dávid éneke áll, amely egyszerre nyugtat, felidéz és szembesít: Saul király hatalmát, emlékeit és vágyait idézi meg, miközben a költői szó erejével próbálja átalakítani a király lelkét. A német eredeti és a magyar fordítás egyaránt három egységből épül fel. Rilke és KD alapvetően ugyanazt a történetet bontják ki: Dávid zenéje messzeségeket nyit, felidézi a hajdani szerelmek és ifjúság képeit, majd kérlel, hogy Saul figyeljen rá, végül pedig szinte misztikus egymásba fonódásba sodorja a két lelket. Ugyanakkor KD erőteljesebben hangsúlyozza a földi, testi képeket: pl. *„nőid teste is mily fiatal”* vagy *„a kéjbe fulladt női sóhajt”*, míg Rilkénél inkább a szellemi és érzéki szférák határán lebegnek ezek a képek *(„o wie waren alle Leiber schön”*).
Verselési szempontból mindkét szöveg ötsoros strófákkal indít, majd fokozatosan rövidül, lazul a szerkezet, ami a feszültséget és a hangulatváltozást is tükrözi. Rilke gyakran használ jambikus lüktetést és belső rímeket, amelyek a német nyelv sajátosságainak köszönhetően dallamos, lebegő hatást keltenek *(„König, hörst du, wie mein Saitenspiel / Fernen wirft, durch die wir uns bewegen”*).
Stilisztikai szempontból Rilke képei finomak, gyakran sejtelmesek, köztük az ellentétek (éj – fény, ifjúság – öregség, súly – lélek) nagy feszültséget hordoznak. A fordítás hűséges ezekhez, de Kosztolányi sokszor erőteljesebben konkretizál, sőt drámaibb, színháziasabb hangot ad a

[9] [DM1916] alakitjak
[10] [DM1916] ijfuhoz

versnek. A magyar változatban több a közvetlen megszólítás, a kérdés, a sóhajszerű felkiáltás *(„Ó Király”, „jaj de szépek voltak, jaj de mélyek”*). A zárásnál is érezhető a különbség: Rilke csillagképként, keringő égitestként írja le a lelkek összekapcsolódását *(„wie ein Gestirn das kreist”*), KD pedig ezt *„új csillag kalandoz”*-ként adja vissza, ami játékosabb, kevésbé tragikus.

62.

JOSUÉ UTOLSÓ ORSZÁGGYŰLÉSE

JOSUÉ UTOLSÓ ORSZÁGGYŰLÉSE	JOSUAS LANDTAG
Mint a folyó, mely szétszakítja[1] gátját, mielőtt más folyóba omlana, a legöregebb törzsön úgy[2] kiált át utolszor Josué kemény szava.[3]	So wie der Strom am Ausgang seine Dämme durchbricht mit seiner Mündung Übermaß, so brach nun durch die Ältesten der Stämme zum letztenmal die Stimme Josuas.
A nevetők megbújtak holmi zugba, a szív, a kéz érezte a veszélyt, mint hogyha[4] harminc csata zaja zúgna egyetlen szájban; és e száj beszélt.	Wie waren die geschlagen, welche lachten, wie hielten alle Herz und Hände an, als hübe sich der Lärm von dreißig Schlachten in einem Mund; und dieser Mund begann.
És elámultak rajta újra[5] ezek, mint ama jerikói nagy napon, de most a sok-sok kürt ő benne rezgett inogni kezdett életük, vakon,	Und wieder waren Tausende voll Staunen wie an dem großen Tag vor Jericho, nun aber waren in ihm die Posaunen, und ihres LEbens Mauern schwankten so,
hogy védtelen engedtek néki nyomban, elfogta őket görcsös borzadály, még meg se gondolták, hogy Gibeonban Ő ordította fel a napra: Állj: ─	daß sie sich wälzten, von Entsetzen trächtig und wehrlos schon und überwältigt, eh sie's noch gedachten, wie er eigenmächtig zu Gibeon die Sonne anschrie: Steh!
S az Isten jött már,[6] félve, mint a szolga, tartotta a napot, hogy keze fájt, a harcos törzs fölé, magasra tolva, csak mert valaki kimondta az állj-t.	Und Gott ging hin, erschrocken wie ein Knecht, und hielt die Sonne, bis ihm seine Hände wehtaten, ob dem schlachtenden Geschlecht, nur weil da einer wollte, daß sie stände.
Ez Josué[7], az agg[8], ki mitse téve, alig taposta már-már a porondot és nyomta vállát száztíz súlyos[9] éve. Most felkelt és a sátorokba rontott.	Und das war dieser; dieser Alte wars, von dem sie meinten, daß er nicht mehr gelte inmitten seines hundertzehnten Jahrs. Da stand er auf und brach in ihre Zelte.
Ropogott mint a jégeső görögve: "Mit igértek Istennek? Rengeteg „Isten kisért, de meg ne rengjetek. Mert akkor szertemorzsol az Úr[10] ökle."	Er ging wie Hagel nieder über Halmen. Was wollt ihr Gott versprechen? Ungezählt stehn um euch Götter, wartend, daß ihr wählt. Doch wenn ihr wählt, wird euch der HErr zermalmen.
Majd gőgösen csak ezt mondá a népnek: "Én és házam övé vagyunk örökre."	Und dann, mit einem Hochmut ohnegleichen: Ich und mein Haus, wir bleiben ihm vermählt.

[1] [E1916] szétszakitja
[2] [E1916] ugy
[3] [E1916] utolszor Josué szava
[4] [E1916] minthogyha
[5] [E1916] ujra
[6] [E1916] S egy angyal jött már
[7] [E1916] Jósué
[8] [E1916] Ez Jósué. Az agg
[9] [E1916] száztiz sulyos
[10] [E1916] Ur

És erre mind: "Küldetésünkbe védj meg, jelet adj, gyámolítsd a tévedőt..." De ő csak hallgatott, mint régen, egyre, még látták, amint felhaladt a hegyre. Aztán nem látták soha többet őt.[11]	Da schrien sie alle: Hilf uns, gib ein Zeichen und stärke uns zu unsrer schweren Wahl. Aber sie sahn ihn, wie seit Jahren schweigend, zu seiner festen Stadt am Berge steigend; und dann nicht mehr. Es war das letzte Mal.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 142-143.
EGYENLŐSÉG 1916. május 7., XXXV. évf., 19. sz., p. 14.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke verse és KD fordítása tartalmilag szinte teljesen megfelelnek egymásnak, de a magyar változatban számos sajátos hangulati és stiláris eltolódás érzékelhető. A tartalom magva mindkét szövegben az öregedő, mégis megrendítő erejű Josué alakja, aki utoljára szólítja meg a törzseket. A motívumok párhuzamosan jelennek meg: a gátját áttörő folyó, a jerikói kürtök, a gibeoni csoda, Isten engedelmessége, majd Josué végső távozása a hegyre.
Verselési szempontból a német szöveg kötött, rímes, jambikus lüktetésű, amit KD is követ. A magyar változatban sokszor asszonánc, illetve csak részleges hangzásbeli összecsengés érzékelhető („szava – omlana", „veszélyt – beszélt"), ami kevésbé feszes, inkább balladai vagy zsoltárszerű hatást kelt.
Stilisztikai különbség, hogy Rilkénél a nyelv plasztikus, erőteljes képekkel él *(„erschrocken wie ein Knecht", „wie Hagel nieder über Halmen")*, amelyek néha meghökkentőek, szinte profán módon istenképiek. Érdekes a *„hundertzehnten Jahr"* fordítása: Rilkénél Josué „száz tizedik évében" jár, míg Kosztolányinál „száztíz súlyos éve" nyomja a vállát, vagyis érzékletesebben jelenik meg az öregség terhe. KD olykor szabadabban is bánik az eredeti szöveggel. Rilke versében hangsúlyos a választás lehetősége („*Ungezählt / stehn um euch Götter, wartend, daß ihr wählt"*), míg KD-nál inkább az Úr félelmetes szigora kerül előtérbe *(„Isten kisért, de meg ne rengjetek. / Mert akkor szertemorzsol az Úr ökle"*). Ez az eltolás a magyar változatot még inkább prófétai, fenyegető hangulatúvá teszi.

[11] [E1916] egy darabig s nem látták többet őt.

63.

AZ OLAJFÁK KERTJE

AZ OLAJFÁK KERTJE	DER ÖLBAUMGARTEN
Ment fölfelé, a szürke lombon át oly szürke volt, az Olajfák sorába és lehajtotta poros homlokát forró, vonagló tenyere porába.	Er ging hinauf unter dem grauen Laub ganz grau und aufgelöst im Ölgelände und legte seine Stirne voller Staub tief in das Staubigsein der heißen Hände.
Ide jutott. És ez volt csak a cél. Most megvakultan vágjak a homálynak és hirdessem, hogy a hatalmad él, hogy vagy, mikor magamba sem találtak.	Nach allem dies. Und dieses war der Schluss. Jetzt soll ich gehen, während ich erblinde, und warum willst Du, dass ich sagen muss, Du seist, wenn ich Dich selber nicht mehr finde.
Nem vagy én bennem. Jaj, te végtelen-nagy. Sem másokban. És itt a kőbe sem vagy. Sehol se. És engem mindenki elhagy.	Ich finde Dich nicht mehr. Nicht in mir, nein. Nicht in den andern. Nicht in diesem Stein. Ich finde Dich nicht mehr. Ich bin allein.
Itt állok minden emberek jajával, mit enyhíteni vágytam kegyed által, ki nem vagy. Ó, lelkem ezer halált hal. . .	Ich bin allein mit aller Menschen Gram, den ich durch Dich zu lindern unternahm, der Du nicht bist. o namenlose Scham...
S mondják: egy angyal jött az éjen által. —[1]	Später erzählte man, ein Engel kam - .
Miért egy angyal? Ah leszállt az éj és közönyösen babrált a falombban, gyermek riadt az éji nyugalomban. Miért egy angyal? Ah leszállt az éj.	Warum ein Engel? Ach es kam die Nacht und blätterte gleichgültig in den Bäumen. Die Jünger rührten sich in ihren Träumen. Warum ein Engel? Ach es kam die Nacht.
Az éj pedig nem is volt óriásibb; így suhan el az éjek sora rég. Kövek hevernek, néha egy eb ásít, Bús éj, olyan az egyik, mint a másik, mely vár, amíg[2] megpitymallik az ég.	Die Nacht, die kam, war keine ungemeine; so gehen hunderte vorbei. Da schlafen Hunde, und da liegen Steine. Ach eine traurige, ach irgendeine, die wartet, bis es wieder Morgen sei.
Mert ily könyörgőt angyalok csapatja nem hallgat meg s az Éj se fogja föl. Az Elveszőt a föld magára hagyja és eltaszítja Őt tulajdon atyja és nem fogadja be az anya-öl.	Denn Engel kommen nicht zu solchen Betern, und Nächte werden nicht um solche groß. Die Sich-Verlierenden lässt alles los, und die sind preisgegeben von den Vätern und ausgeschlossen aus der Mütter Schoß.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: —
MK2: pp. 143-144.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., p. 267.

[1] [NY1916] által.
[2] [NY1916] vár amig

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke költeménye és KD magyar fordítása egyaránt a bibliai Gecsemáné-kert eseményére reflektálnak, mégis különböző hangulatokat és hangsúlyokat emelnek ki. Mindkét szöveg Jézus magára maradását, istenhiányát és az emberi gyötrelem súlyát jeleníti meg. Rilke eredetije azonban nyersebben, ismétlésekkel *(„Ich finde Dich nicht mehr. Ich bin allein.”*), szinte kiáltások formájában érzékelteti a kétségbeesést. KD ezt hűen követi, de a magyar fordításban a sorok olykor zengzetesebbek, líraibbak: *„Nem vagy én bennem. Jaj, te végtelen-nagy.”* – ez retorikailag erőteljesebb, mint a német tömörsége.
Verselés szempontjából mindkét változat jambikus lejtésű, de Rilke sorai lazábbak, a gondolatritmus dominál, míg KD-nál érezhetőbbek a kötöttebb, zeneibb sorok. Például a *„Sehol se. És engem mindenki elhagy.”* rímtelenül is feszesen cseng, míg a német *„Ich finde Dich nicht mehr. Ich bin allein.”* inkább a szikárságával hat. Rilke sokszor él az ismétlés erejével, míg KD inkább variálja a fordulatokat. Rilke gyakran a versszak utolsó gondolatával kezdi a következő versszakot: *„nicht mehr finde.” / Ich finde Dich nicht mehr, „Ich bin allein. / Ich bin allein, Ach es kam die Nacht. / Die Nacht, die kam”*
Stilisztikailag Rilke szövegében erősen jelen van a minimalizmus és a kimondhatatlan szavak feszessége: *„der Du nicht bist. o namenlose Scham…”* – itt a megszólalás hiánya, a csonkaság maga is jelentéshordozó. KD ezt magyarban kevésbé töri meg, inkább a folyamatosságot hangsúlyozza, hömpölygőbb mondatokkal. A német *„Ach es kam die Nacht”* rezignált egyszerűsége KD-nál így válik költőibben visszhangzóvá: *„Ah leszállt az éj”*. A két szöveg közötti különbség nem elsősorban tartalmi, hanem hangulati: a német a szikár kétségbeesés, a magyar a drámai, zenei gyász felől közelíti meg ugyanazt az alapélményt.

64.

PIETÁ

PIETÁ	PIETÁ
Így látom, Jézus, lábad újra mostan, mely egy ifjúnak lába volt még hajdan, mikor kezembe véve sírva mostam; milyen zavartan reszketett e hajban, mint tejfehér vad a bokorba, halkan.	So seh ich, Jesus, deine Füße wieder, die damals eines Jünglings Füße waren, da ich sie bang entkleidete und wusch; wie standen sie verwirrt in meinen Haaren und wie ein weißes Wild im Dornenbusch.
Így látom tested, mit még nem szerettem s ez az első szerelmes éjszakánk. Sosem feküdtünk össze még mi ketten s most a tömeg bámul, vigyázva ránk.	So seh ich deine niegeliebten Glieder zum erstenmal in dieser Liebesnacht. Wir legten uns noch nie zusammen nieder, und nun wird nur bewundert und gewacht.
És a kezed véredbe van fürösztve ─:[1] jaj, nem őrjöngő fogam marta össze. Szived nyitott, akárki bemehet: azt hittem, csak enyém e bemenet.	Doch, siehe, deine Hände sind zerrissen -: Geliebter, nicht von mir, von meinen Bissen. Dein Herz steht offen und man kann hinein: das hätte dürfen nur mein Eingang sein.
Most fáradt vagy s fáradt szád nem figyel, nem szomjúhozza jajtól ájuló szám ─ Ó Jézus, Jézus,[2] mikor mult el órám? Milyen csodásan pusztulunk mi el.	Nun bist du müde, und dein müder Mund hat keine Lust zu meinem wehen Munde -. O Jesus, Jesus, wann war unsre Stunde? Wie gehn wir beide wunderlich zugrund.

SZÖVEGFORRÁSOK:
Ms4612/40-41-es számú kézirat, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őriz.
MK1: ─
MK2: p. 145.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., p. 268.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordításának lényegi üzenete azonos: egy megszemélyesített női hang látja a keresztről levett Krisztus testét. A vallásos áhítat és a profán képek feszültsége Rilke-nél élesen megjelenik: Jézus „sosem szeretett" teste most a „szerelmi éjszaka" képében tárul fel. KD is követi ezt az ambivalenciát. Az eredeti *„Geliebter, nicht von mir, von meinen Bissen"* (Szerelmem, nem az én harapásaim téptek szét) fordításban *„jaj, nem őrjöngő fogam marta össze"* alakban jelenik meg: az „őrjöngő fog" kifejezés kevésbé szenvedélyes, inkább rémült-gyötrődő tónusú.
Verselés tekintetében az eredeti német vers keresztrímes, zömében jambikus sorokkal, melyek Rilke tipikus, kissé laza, de mégis fegyelmezett ritmusát hozzák. KD fordítása hűen követi a

[1] [NY1916] : –
[2] [NY1916] Jézus

strófaszerkezetet és a rímes formát, de a magyar nyelv ritmusától függően gyakrabban használja a jambus és trocheus váltakozását. A rímek erős kohéziót adnak a szövegnek.
Stilisztikai szempontból Rilke verse visszafogott, sűrített metaforákkal él. A *„wie ein weißes Wild im Dornenbusch”* (mint fehér vad a tüskebokorban) kép érzékletesen fejezi ki a félelem és ártatlanság elegyét. KD ezt *„mint tejfehér vad a bokorba, halkan”* fordítja: a „tejfehér” finom, érzéki színezést ad, a „halkan” pedig szelídebb, bensőségesebb hangulatot teremt, eltérve a „*Dornenbusch*” (tüskebokor) keménységétől. Látható tehát, hogy KD gyakran a nyers drámaiságot puhítja lírai színekkel. Hasonló elmozdulás érzékelhető a zárásban is: Rilke *„Wie gehn wir beide wunderlich zugrund”* („*Milyen különös módon pusztulunk el mi ketten*”) kíméletlenül kijelentő, Kosztolányi viszont *„Milyen csodásan pusztulunk mi el”* alakban fordítja, amely a „*csodásan*” szóval mintegy felemeli, meg is szépíti a pusztulást.

65.

A FOGOLY

A FOGOLY	DER GEFANGENE
Gondold el, hogy mi mostan élvezet, lég a szájadnak s a szivednek szikra, az csupa kő és csupa-csupa szikla, melyen elaszik a szived, kezed.	Denk dir, das was jetzt Himmel ist und Wind, Luft deinem Mund und deinem Auge Helle, das würde Stein bis um die kleine Stelle an der dein Herz und deine Hände sind.
És ami[1] most holnap, igéret és: majd, később, vagy: azután, vagy: jövendő —[2] az csupa seb, amelybe csúnya genny[3] nő és nem fakad fel a dagadt kelés.	Und was jetzt in dir morgen heißt und dann und: späterhin und nächstes Jahr und weiter - das würde wund in dir und voller Eiter und schwäre nur und bräche nicht mehr an.
És ami volt, az mint egy bús bolond őrjöngve[4] a szájad körül bolyong, mely már nevetni sem tud s bús előre.	Und das was war, das wäre irre und raste in dir herum, den lieben Mund der niemals lachte, schäumend von Gelächter.
És ami Isten, az börtönöd őre, ki egy lyukra rányomja éhesen piszkos szemét. S nem tudsz meghalni sem.	Und das was Gott war, wäre nur dein Wächter und stopfte boshaft in das letzte Loch ein schmutziges Auge. Und du lebtest doch.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: —
MK2: pp. 145-146.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., p. 266.
BRASSÓI LAPOK 1924. január 13., XXX. évf., 10. sz., p. 7.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse a fogoly belső világát, a bezártság lélektani tapasztalatát jeleníti meg. A német eredetiben a költő több, erősen érzékletes ellentétet állít szembe: a szabad levegő és fény helyébe kő és rideg szikla kerül, a jövő idő („morgen”, „späterhin”, „nächstes Jahr”) eltorzul, sebbé és gennyes daganattá válik, a múlt őrjöngve bolyong a beszélő körül, míg végül az Isten helyét is csak a börtönőr tölti be, akinek „schmutziges Auge” leselkedik a réseken. A vers hangütése a fokozatos beszűkülés, a reménytelenség és az isteni vigasz hiányának kíméletlen képe. KD magyar fordítása alapvetően hűen adja vissza a tartalmat, de bizonyos pontokon szabadabb, költőibb megoldásokat keres. Az első strófában például a *német „Himmel ist und Wind, / Luft deinem Mund und deinem Auge Helle”* sorokból *„élvezet, / lég a szájadnak s a szívednek szikra”* lesz. Itt KD nem pusztán a fény és levegő képét tartja meg, hanem fokozza az érzéki tapasztalatot az „élvezet” szóval, illetve a „szikra” szó beemelésével erőteljesebb,

[1] [BL1924] a mi
[2] [BL1924] vagy jövendő
[3] [BL1924] geny
[4] [BL1924] örjöngve

költőibb képet teremt. Hasonlóan, a „voller Eiter” kifejezés („tele gennyel”) KD-nál „csúnya genny nő” formában jelenik meg, kissé naturalistább, nyersebb hangsúllyal.
Verselés szempontjából mindkét szöveg jambikus lejtésre épít és a szonettformát alkalmazza. Rilke német soraiban szorosabb a ritmus, a rímképlet ABBA–CDDC–EEF–FHH, amelyet Kosztolányi teljesen lekövet. Ugyanakkor például az első versszakban az „élvezet” – „szikra” – „szikla” – „kezed” rímek nem mindig tökéletesen csengenek össze, de ritmikailag mégis feszes hatást keltenek.
Stilisztikai különbségeket is találunk. A magyar szöveg szenvedélyesebb, expresszívebb. Rilke ironikus, keserű lezárása – *„Und du lebtest doch”* („És te mégis éltél tovább”) – a puszta létezés kikerülhetetlenségét hangsúlyozza. KD-nál ez így szól: *„S nem tudsz meghalni sem.”* Ez a változtatás dramatikusabb, tragikusabb, az élőhalotti állapot hangsúlyát erősíti, míg Rilkénél inkább a lét elviselhetetlen folytatódása kerül előtérbe.

66.

A HATTYÚ

A HATTYÚ[1]	DER SCHWAN
Félni egyre, élni vontatottan, életünk, akár a hattyú[2] útja,[3] melyet[4] még le sem írt[5] a habokban.	Diese Mühsal, durch noch Ungetanes schwer und wie gebunden hinzugehn, gleicht dem ungeschaffnen Gang des Schwanes.
És meghalni, titkosan elülni, mily elembe[6] jártunk itt, ki tudja, mint mikor hattyút[7] látsz elmerülni: ─[8]	Und das Sterben, dieses Nichtmehrfassen jenes Grunds, auf dem wir täglich stehn, seinem ängstlichen Sich-Niederlassen -:
a vízen[9], mely nyájasan fogadja, fodrozódik[10], elmúlik[11] alatta, s boldogan gyűrűzik föl a hab;[12]	in die Wasser, die ihn sanft empfangen und die sich, wie glücklich und vergangen, unter ihm zurückziehn, Flut um Flut;
míg a hattyú[13] csöndesen kiválik, mind[14] nyugodtabb, tisztább és királyibb méltósággal[15] cél felé halad.	während er unendlich still und sicher immer mündiger und königlicher und gelassener zu ziehn geruht.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 146.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 712.
MAGYAR LÁNYOK 1930. május 20., XXXVI. évf., 15. sz., p. 234.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke és KD verse szoros tartalmi párhuzamot mutat, ugyanakkor a fordításban jelentős stilisztikai és ritmikai adaptáció figyelhető meg. Mindkét vers a lét nehézségét, az élet küzdelmeit és a halál titokzatos méltóságát jeleníti meg a hattyú motívuma révén. Rilke eredetijében az emberi lét nehézsége *(„Diese Mühsal, durch noch Ungetanes / schwer und wie gebunden hinzugehn”*) és az ismeretlen halál *(„Und das Sterben, dieses*

[1] [ML1930] A hattyu
[2] [NY1921] hattyu
[3] [ML1930] Életünk, akár a hattyu utja
[4] [NY1921] mellyet [ML1930] Melyet
[5] [ML1930] irt
[6] [ML1930] Mily elemben
[7] [NY1921] hattyut
[8] [ML1930] Mint mikor hattyut látsz elmerülni.
[9] [NY1921] [ML1930] A vizen
[10] [ML1930] Fodrozódik
[11] [NY1921] [ML1930] elmulik
[12] [ML1930] S boldogan gyürüzik fel a hab.
[13] [NY1921] hattyu [ML1930] Míg a hattyu
[14] [ML1930] Mind
[15] [ML1930] Méltósággal

Nichtmehrfassen jenes Grunds”) képei hangsúlyosak, amelyeket a hattyú mozdulatlansága és eleganciája ellenpontoz. KD fordítása hűen követi ezt a tartalmi ívet, a *„Félni egyre, élni vontatottan”* sor jól visszaadja az *„unschaffnen Gang des Schwanes”* nehézkes, még nem teljesített mozgásának érzését.

Verselési szempontból Rilke hosszabb sorokkal és többtagú képekkel *(„während er unendlich still und sicher / immer mündiger und königlicher / und gelassener zu ziehn geruht”)* operál. KD a magyar nyelv ritmikai lehetőségeit kihasználva szintén szabadversszerű szerkezetet alkot, de a sorvégi tagolás és a szünetek *(„míg a hattyú csöndesen kiválik, / mind nyugodtabb, tisztább és királyibb / méltósággal cél felé halad”*) pontosabban érzékeltetik a hattyú méltóságos mozgását, így zenei ritmust is ad.

Stilisztikailag a német eredeti finom, filozofikus hangvételű, sok összetett, mellérendelő szerkezettel *(„wie gebunden hinzugehn”, „Flut um Flut”)*, amely a lét bonyolultságát tükrözi. KD tömörítve, egyszerűbb mondatszerkezetekkel dolgozik, de érzelmileg erőteljes, képi világát a magyar nyelv természetes folyása fokozza. A *„vízen, mely nyájasan fogadja / fodrozódik, elmúlik alatta”* sor nemcsak képi, hanem érzelmi dimenzióban is megerősíti a víz és a hattyú kapcsolatát, ami a német *„die Wasser, die ihn sanft empfangen / und die sich ... unter ihm zurückziehn”* kifejezés nyelvi finomságát hűen adja vissza.

67.

NŐI SORS

NŐI SORS	EIN FRAUEN-SCHICKSAL
Mint a király, ki vígan megragadja vadászaton az üvegpoharat - aztán elrejti boldogan a gazda, bezárja, őrizi és így marad:	So wie der König auf der Jagd ein Glas ergreift, daraus zu trinken, irgendeines, - und wie hernach der welcher es besaß es fortstellt und verwahrt als wär es keines:
a Sors is így tesz, érez néha szomjat és a szájához von egy gyönge nőt, majd félrerakja, míg magába fonnyad, eldugja az üvegszekrénybe őt,	so hob vielleicht das Schicksal, durstig auch, bisweilen Eine an den Mund und trank, die dann ein kleines Leben, viel zu bang sie zu zerbrechen, abseits vom Gebrauch
hol nem használják és a mély homálynak árnyán a régi, kedves kincsek állnak (mik kincsek voltak egykor, az ereklyék).	hinstellte in die ängstliche Vitrine, in welcher seine Kostbarkeiten sind (oder die Dinge, die für kostbar gelten).
E nő is úgy állt, mint egy elfelejtett S akár a többi vak lett és öreg lett s még csak becses se volt, nem is szerették.	Da stand sie fremd wie eine Fortgeliehne und wurde einfach alt und wurde blind und war nicht kostbar und war niemals selten.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 147.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az emberi sors, különösen a női élet mulandóságát és kiszolgáltatottságát ábrázolja. Rilke képe a királyról, aki vadászat közben megragad egy poharat, metaforikusan mutatja, ahogyan a sors „megfog" egy nőt, de nem használja, inkább elrejti, mint egy kincset. KD ezt a képet hűen átülteti a magyar olvasónak: a király és az üvegpohár képe, a „boldogan elrejti a gazda" sor mind az eredeti metaforát követi. A fő különbség az árnyalatokban van: a német szöveg finoman ironikus, míg Kosztolányi inkább lírai, szomorú hangulatot emel ki a „majd félrerakja, míg magába fonnyad" sorral. A nő sorsa mindkét változatban a feledés és a magány állapota: Rilke *„in die ängstliche Vitrine"* kifejezése a félelemmel teli elzártságot jelzi, Kosztolányi *„eldugja az üvegszekrénybe őt"* fordítása megtartja az eredeti gondolatot, de a *„mély homálynak árnyán"* kifejezés magyarosítva fokozza a sötét, elfeledett hangulatot.
Stilisztikailag Rilke nyelve tömör, szinte prózai ritmusú, finom metaforákkal és elnyújtott mondatszerkezettel dolgozik. A német sorok gyakran hosszú, alárendelt szerkezetekből állnak, ami a sors kiszámíthatatlanságát, az idő lassú múlását érzékelteti. KD magyar fordítása viszonylag rövidebb sorokra tagolja a szöveget, a mondatszerkezetet magyaros ritmusra igazítva, így a líraiság hangsúlyosabbá válik. Például *a „hol nem használják és a mély homálynak árnyán a régi, kedves kincsek állnak"* sor a magyarban hosszabb, kicsit

bonyolultabb, de hangulatában megfelel Rilke félelmetes, elzárt üvegszekrényének képének. Mindkét vers a szonettfomát alkalmazza, KD követi az eredeti vers rímképletét.
Verselési szempontból az eredeti hosszú, összetett német mondatok szétbontása rövid magyar sorokra ugyan némi tömörítéshez vezet, de a metaforák és a képek teljesen érthetők maradnak. Rilke eredetijében a rímek inkább rejtettek vagy asszonáncszerűek. A német eredeti inkább finom, visszafogott, prózai ritmusú és ironikus, míg a magyar fordítás érzelmileg telítettebb, hangzásában zeneibb, stilisztikailag kerekebb. Mindkét változatban a sors és az elfeledettség motívuma megmarad.

68.

A LÁBADOZÓ NŐ

A LÁBBADOZÓ NŐ	DIE GENESENDE
Mint mikor az utcákon az ének majd közelbe jő, majd megriad, mostan markolod már és eléred, most megrebben egy kis zaj miatt,[1] az élet játszik a gyógyulóval; elaléltan és pihenten ül,[2] élni szítja[3] már egy álom-óhaj és egyszer megmozdul félszegül. És úgy érzi, szinte-szinte bántja, hogy keze, a hűs, kemény tenyér, cifra lázak csontos, furcsa pántja, rózsálló-szelíden bús-fehér megsoványodott fejéhez ér.	Wie ein Singen kommt und geht in Gassen und sich nähert und sich wieder scheut, flügelschlagend, manchmal fast zu fassen und dann wieder weit hinausgestreut: spielt mit der Genesenden das Leben; während sie, geschwächt und ausgeruht, unbeholfen, um sich hinzugeben, eine ungewohnte Geste tut. Und sie fühlt es beinah wie Verführung, wenn die hartgewordne Hand, darin Fieber waren voller Widersinn, fernher, wie mit blühender Berührung, zu liebkosen kommt ihr hartes Kinn.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 336.
MK2: pp. 147-148.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása a gyógyulás folyamatát, a test és lélek törékenységét jeleníti meg, a gyógyuló nő érzékeny mozdulatait és a külvilággal való kapcsolatát. Rilke eredetijében a kép lírai, finom és bizonytalan: az élet „flügelschlagend" játszik a nővel, és a mozdulatok „unbeholfen" – ügyetlenek, bizonytalanok. KD fordítása pontosan visszaadja ezt a sebezhetőséget: a *„mostan markolod már és eléred, / most megrebben egy kis zaj miatt"* sorok érzékeltetik a gyógyulás pillanatnyi hullámzásait, a nő mozdulatainak félszegségét.
Verselés szempontjából Rilke szabadverse a német hangzásra épít, szorosabb rímképet alkalmaz (jellemzően keresztrímek vannak), a sorok ritmusa inkább hullámzó és dinamikus, a szótagok hossza változó (10-9). KD fordításának ritmusa a magyar nyelvhez illeszkedik, a keresztrímek laza asszonáncokkal működnek, és finoman alkalmazza az alliterációk lehetőségét, hogy a német eredeti ritmusát érzékeltethesse. A rímelésben követi a német eredeti folyékonyságát és finom.
Stilisztikailag Rilke gazdag metaforákat használ („*Fieber waren voller Widersinn", „blühender Berührung"*), amelyek a fizikai gyengeséget és a gyógyulás metaforikus szépségét hangsúlyozzák. KD fordítása részben adaptálja ezeket a képeket: a *„cifra lázak csontos, furcsa pántja, / rózsálló-szelíden bús-fehér"* sorok finoman tolmácsolják a német metaforikus nyelvet.

[1] [MK1914] miatt
[2] [MK1914] ül
[3] [MK1914] szitja

69.

A NŐ, AKI MEGVAKULT

A NŐ, AKI MEGVAKUL	DIE ERBLINDENDE
Teánál ült, akár a többiek. És mintha a csészéjét néma gondba[1] valamiképpen másként fogta volna. Mosolygott. Elfutott a bús hideg.	Sie saß so wie die anderen beim Tee. Mir war zuerst, als ob sie ihre Tasse ein wenig anders als die andern fasse. Sie lächelte einmal. Es tat fast weh.
És hogy végül felkelt a társaság,[2] s járkáltak csendesen a meghivottak sok-sok szobán (nevettek és susogtak) velük ment a másik szobába át,	Und als man schließlich sich erhob und sprach und langsam und wie es der Zufall brachte durch viele Zimmer ging (man sprach und lachte), da sah ich sie. Sie ging den andern nach,
oly elfogultan, olyan hallgatón, oly bódorogva, mintegy lámpalázba,[3] fényes szemét részvétlen fény tarkázta s hidegen rezgett rajta, mint a tón.	verhalten, so wie eine, welche gleich wird singen müssen und vor vielen Leuten; auf ihren hellen Augen die sich freuten war Licht von außen wie auf einem Teich.
Aztán követte őket csüggeteg, mintha valamit még nem hágna által; de mintha később égő szárnyalással röpülné át a végtelen teret.	Sie folgte langsam und sie brauchte lang als wäre etwas noch nicht überstiegen; und doch: als ob, nach einem Übergang, sie nicht mehr gehen würde, sondern fliegen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 334.
MK2: pp. 148-149.
Nyugat 1909. szeptember 16., II. évf., 18. sz., p. 310.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag a fordítás hűséges a központi képekhez: a nő teázik, másképp tartja a csészét, mosolyog, majd a többieket követi, fény játszik a szemén, és végül a mozdulataiban van valami túlvilági, szárnyalásra emlékeztető. KD-nál azonban a „bús hideg" („*Elfutott a bús hideg*") fordulat sajátos magyar hangulatot visz be, amely Rilkénél („*Es tat fast weh*" – „Szinte fájt") inkább a fájdalom benyomásához kötődik. A harmadik strófában Rilkénél a lány olyannak tűnik, „mint akinek hamarosan énekelnie kell emberek előtt" („*wie eine, welche gleich / wird singen müssen und vor vielen Leuten*"), KD ezt „oly bódorogva, mintegy lámpalázba" fordítja: itt a konkrét éneklés-kép elsikkad, helyette általánosabb szorongás-érzet jelenik meg, ami ugyan rokon, de kevésbé kézzelfogható. Ugyanakkor a „lámpaláz" érzékelteti a feszengést. A zárásban mindkét szöveg az átlépés–szárnyalás képével él. Rilkénél: „*nach einem Übergang, / sie nicht mehr gehen würde, sondern fliegen*" (az átlépés után már nem járna többé, hanem repülne). KD: „mintha később égő szárnyalással / röpülné át a végtelen teret." A magyar változat emelkedettebb, pátoszosabb, míg Rilkéé letisztult, szinte rezignált.

[1] [NY1909] S úgy tűnt, hogy a csészéjét néma gondban
[2] [NY1909] társaság
[3] [NY1909] ;

Verselés szempontjából a rímelés váltakozó, pontosabb képletekkel: az első három versszakban ölelkező rímeket, az utolsóban pedig keresztrímet használ Rilke, KD azonban végig ölelkező rímeket.
Stilisztikailag Rilke stílusa visszafogott, a belső rezdüléseket, finom érzékeléseket emeli ki, „szinte", „mint" („*Es tat fast weh", „verhalten, so wie eine…*"). KD ugyan hű, de gyakran hangsúlyosabb, költőibb jelzőket, érzelmi töltetet használ („bús hideg", „égő szárnyalással"), így a magyar szöveg érzelmileg erőteljesebb, expresszívebb.

70.

VÁLÁS

VÁLÁS	ABSCHIED
Ó hogy éreztem egykor, mi a válás. Most is tudom: egy szörnyű, bús, megoldott valami, mely a régi és a hálás multat mutatja s széttépi a csokrot. Ó hogy bámultam búsan-elfogottan, azt, mi maraszt és híva is meneszt, mint hogyha[1] minden asszony állna ottan, s kicsiny, fehér, nem láttam[2] mást, csak ezt: egy intést, amely már nem is nekem szól, és int tovább ─ a messze és a döbbent[3] távol ködét ─ tán a szilvafalombról egy gyors kakukfit, amely tovaröppent.	Wie hab ich das gefühlt was Abschied heißt. Wie weiß ichs noch: ein dunkles unverwundnes grausames Etwas, das ein Schönverbundnes noch einmal zeigt und hinhält und zerreißt. Wie war ich ohne Wehr, dem zuzuschauen, das, da es mich, mich rufend, gehen ließ. Zurückblieb, so als wärens alle Frauen und dennoch klein und weiß und nichts als dies: Ein Winken, schon nicht mehr auf mich bezogen, ein leise Weiterwinkendes -, schon kaum erklärbar mehr: vielleicht ein Pflaumenbaum, von dem ein Kuckuck hastig abgeflogen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 146.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 712.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból KD fordítása alapvetően hű Rilke eredetijéhez, ám hangsúlyeltolódásokat is hoz. Rilke verse a búcsú (*Abschied*) átélését mutatja be: valami sötét, sérthetetlen és kegyetlen, amely a „*szépen összefűzöttet*” (*Schönverbundnes*) egyszer még megmutatja, majd szétszakítja. KD-nál ugyanez a kép „*szörnyű, bús, megoldott valami*”, amely a múltat mutatja és „*széttépi a csokrot*”. A „*csokor*” képe konkrétabb, hétköznapibb, míg Rilke absztrakt „*Schönverbundnes*”-e emelkedettebb. A második strófában Rilke önmaga védtelenségét hangsúlyozza („*Wie war ich ohne Wehr*”), KD pedig az „*elfogottságot*” emeli ki.
Verselés és forma tekintetében a német szöveg három négysoros strófából áll, jambikus lüktetésű sorokkal, ölelkező rímekkel (ABBA az első és harmadik strófákban), majd a 2. strófában keresztrímek vannak. Például az első strófában „*heißt – unverwundnes – Schönverbundnes – zerreißt*” tisztán ölelkező rímeit KD keresztrímekre váltja, akárcsak a többi versszakban. Tehát formai szinten a fordítás kicsit eltér az eredetitől.
Stilisztikai szempontból Rilke nyelve szikár, absztrakt és sejtelmes. Gyakran él elvont főnevekkel: „*Etwas*”, „*Schönverbundnes*”, „*Weiterwinkendes*”. A hangzásban sok az alliteráció és a hangulati többletet adó szóösszetétel.

[1] [NY1921] minthogyha
[2] [NY1921] látni
[3] [NY1921] a messze és döbbent

71.

ÖNARCKÉP 1906-BÓL

ÖNARCKÉP 1906-BÓL	SELBSTBILDNIS AUS DEM JAHRE 1906
Az ősi, régen[1] nemesi családnak vadsága a szemöldök peremén. A szembe[2] félelem s kék, enyhe fény a gyermekkorból és itt-ott alázat, nem szolga-vágy,[3] de szolgáló[4] erény. A száj: csak száj,[5] nagy, biztos és kemény, nem rábeszélő, de valami bátrat kimondó. A homlok előrebágyad[6] s árnyak között méláz el feketén.[7]	Des alten lange adligen Geschlechtes Feststehendes im Augenbogenbau. Im Blicke noch der Kindheit Angst und Blau und Demut da und dort, nicht eines Knechtes doch eines Dienenden und einer Frau. Der Mund als Mund gemacht, groß und genau, nicht überredend, aber ein Gerechtes Aussagendes. Die Stirne ohne Schlechtes und gern im Schatten stiller Niederschau.
Csak sejtelem még és korántse kész: A[8] bánat és siker még nem ragadta új markolással teljes[9] diadalra és mégis:[10] ez a sok kúsza[11] vonalka valami[12] komoly, igaz és egész.	Das, als Zusammenhang, erst nur geahnt; noch nie im Leiden oder im Gelingen zusammgefaßt zu dauerndem Durchdringen, doch so, als wäre mit zerstreuten Dingen von fern ein Ernstes, Wirkliches geplant.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 322.
MK2: p. 150.
NYUGAT 1909. szeptember 16., II. évf., 18. sz., pp. 310-311.
NEMZETI UJSÁG 1926. december 30., VIII. évf., 297. sz., p. 5. (Rilke halálára)

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse egy önarckép szavakba sűrített megfogalmazása: a családi örökségből származó nemesi „állandóság" a szemöldökben, a tekintetben még ott a gyermekkori félelem és kék derű, valamint az alázat. A száj mint formailag pontos, nagy és szilárd szerv jelenik meg, amely nem hízeleg, hanem igazságot mond ki. A homlok tiszta, árnyakban elmerengő. A zárlatban Rilke hangsúlyozza, hogy mindez csak sejtelem, még nem összefogott egész. KD fordítása hűen követi ezt az ívet, de néhol elmozdítja a hangsúlyt, a „*Demut ... nicht eines Knechtes / doch eines Dienenden und einer Frau*" részt például úgy adja vissza, hogy „*nem szolga-vágy, de szolgáló erény*", így a „női" aspektus rejtve marad. A befejezésben a magyar

[1] [NY1909] [NU1926] régi
[2] [NY1909] [MK1914] szemben
[3] [NU1926] szolgavágy
[4] [NY1909] nőies
[5] [NU1926] A száj csak száj
[6] [NU1926] előre bágyad
[7] [NY1909] s árnyak között mélázik feketén
[8] [NY1909] a
[9] [NU1926] biztos
[10] [NY1909] és mégis, [NU1926] És mégis
[11] [NU1926] kusza
[12] [NU1926] Valami

változat hangsúlyosabban utal a „diadalra”, míg az eredetiben inkább a „*dauerndes Durchdringen*”, vagyis a tartós átélés-átfogás hiányzik.
Verselés szempontjából mindkét vers 14 soros, ami szonettforma lehetőségét veti fel, az elrendezés azonban mégsem a szonettformát követi. A rímek pontosak és tisztán végigvezetettek (pl. *Geschlechtes – Knechtes – Gerechtes – Schlechtes; Bau – Blau – Frau – genau; geahnt – geplant; Gelingen – Durchdringen – Dingen*), ölelkező és szabálytalan párosrímek alkotják az első egységet (ABBA, AABBA), KD a magyar változatban szintén megőrzi ezt, és törekszik a rímek megtartására is, ám azok kissé lazábbak, nem mindenhol olyan tisztán csengők, mint Rilkénél. Az első szakaszban például: „családnak – alázat – bátrat” és „peremén – erény – kemény” inkább asszonáncokra épít, míg a második szakaszban „kész – egész” tisztább. A 2. egységben a „ragadta **–** diadalra – vonalka” rím kicsit kényszeredettebb, míg az eredetiben a „*Gelingen – Durchdringen – Dingen*” egymással rokon hangzású, természetesebb rímcsoport.
Stilisztikai szempontból Rilkénél a nyelv feszes: sok melléknév, jelző (*feststehendes, groß und genau, stiller Niederschau*), valamint a „*noch nie ... doch so, als wäre* …” szerkezetek filozofikus töltetet adnak. KD fordítása líraibb, magyarosabb: a „*nem rábeszélő, de valami bátrat / kimondó*” fordulat sokkal személyesebb, hatásosabb, mint az eredeti „*nicht überredend, aber ein Gerechtes / Aussagendes*”. A „*homlok előrebágyad*” erősebb kép, mint a német „*Die Stirne ohne Schlechtes / und gern im Schatten stiller Niederschau*”.

72.

A KIRÁLY

A KIRÁLY	DER KÖNIG
Tizenhat éves az ifjú Király. Tizenhat éves s az Állam, a Rend Ő. Agg hívei közül[1] messze kivál és lesve, sötéten[2] néz a derengő	Der König ist sechzehn Jahre alt. Sechzehn Jahre und schon der Staat. Er schaut, wie aus einem Hinterhalt, vorbei an den Greisen vom Rat
terem aranyába és örül, hogy Ő mindegyikük apja: azt érzi csak, éles álla körül, hogy táncol a lánca s a gyapja.	in den Saal hinein und irgendwohin und fühlt vielleicht nur dies: an dem schmalen langen harten Kinn die kalte Kette vom Vlies.
Előtte a halálos ítélet és vár a Király és nézik a Vének. Tanácsnoka mind azt mondaná,	Das Todesurteil vor ihm bleibt lang ohne Namenszug. Und sie denken: wie er sich quält.
hogy vergődik az uruk, pedig csak csöndesen olvas hetvenig és akkor írja alá.	Sie wüssten, kennten sie ihn genug, dass er nur langsam bis siebzig zählt eh er es unterschreibt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 150-151.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., pp. 268-269.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása központi alakja a fiatal, mindössze tizenhat éves király, aki egyszerre testesíti meg a személyt és az államot. Az alaphelyzet mindkét változatban az, hogy előtte fekszik a halálos ítélet, s ő késlekedik az aláírással. A körülötte álló öreg tanácsosok félreértik a helyzetet: azt hiszik, a király hezitál vagy gyötrődik, holott valójában csupán számol. Tartalmilag KD erőteljesebben emeli ki a fiatal uralkodó „apaiságát" („*mindegyikük apja*"), ami az eredetiben nincs jelen, ott inkább az „*állam*" és a „*fiatal test*" feszültsége kerül előtérbe.
Verselési szempontból Rilke szövege szabályosabb, feszesebb felépítésű klasszikus petrarcai szonett. A rímképlet az első két versszakban páros rímekhez közelít (*alt – Staat; Hinterhalt – Rat; wohin – dies; Kinn – Vlies*), de néhol lazább asszonánc is van. A ritmus németes jambikus lüktetésű, viszonylag rövid sorokkal, szinte katonásan fegyelmezett.
KD ezzel szemben magyarosabb, zengőbb formát választ. Már a nyitányban tiszta keresztrímet használ: „*Király – kivál – Ő – derengő*" (ABAB), majd a második strófában is az „*örül – apja – körül – gyapja*" erős keresztrímet ad (ABAB). Az utolsó rész szintén világosan a szonett rímképletét viszi tovább (CDC, EEF).

[1] [NY1916] közzül
[2] [NY1916] lesve-sötéten

Stilisztikailag Rilke verse visszafogott, hideg, már-már tárgyilagos képekkel dolgozik: a fiatal király „*schmalen langen harten Kinn*” („*keskeny, hosszú, kemény áll*”) és a „*kalte Kette vom Vlies*” („*hideg lánc a gyapjúból*”) jelzői szikárak, élesek. A feszültséget a rövid mondatok, a közbevetések („*und fühlt vielleicht nur dies*”) fokozzák. A hangnem ironikus és távolságtartó. KD ugyanakkor gazdagabb, költőibb jelzőket alkalmaz: „*terem aranyába*”, „*lesve, sötéten néz a derengő*”, „*táncol a lánca s a gyapja*”. A „*táncol*” szó például dinamikát ad, amit az eredetiben a „*kalte*” ridegsége ellenpontoz.

73.

FELTÁMADÁS

FELTÁMADÁS	AUFERSTEHUNG
A Gróf figyel, a sírba letűz a napvilág; hamar életre hívja tizenhárom fiát. Két asszonyát köszönti, távolból meghajol ─; feltámadásra jön ki mind-mind a föld alól, csak még Eriket várják s Dorottyát, testvérpárját kik hét s tizenkét éves korban haltak meg, édes, főúri gyermekek (ezer és hatszáztízben) hogy most, mint minden ízben, nyugodtan, úri díszben előttük menjenek.	Der Graf vernimmt die Töne, er sieht einen lichten Riß; er weckt seine dreizehn Söhne im Erb-Begräbnis. Er grüßt seine beiden Frauen ehrerbietig von weit -; und alle, voll Vertrauen, stehn auf zur Ewigkeit und warten nur noch auf Erich und Ulriken Dorotheen, die, sieben- und dreizehnjährig, (sechzehnhundertzehn) verstorben sind im Flandern, um heute vor den andern unbeirrt herzugehn.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 151.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., pp. 269-270.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása a „feltámadás" motívumát dolgozza fel: a halottak újbóli életre kelése, a főúri család tagjainak feltámadása jelenik meg. Rilke német eredetijében a „*Der Graf vernimmt die Töne, er sieht einen lichten Riß*" sorok hangsúlyozzák a hangok és a fény jelzését, ami a természetfeletti esemény vizuális és akusztikus aspektusát adja. KD magyar fordítása („*A Gróf figyel, a sírba letűz a napvilág*") a látványt helyezi előtérbe, a „napvilág" szóval erősebben érzékelteti a fényt, miközben a hang eleme („*vernimmt die Töne*") háttérbe szorul.
A főúri család tagjainak feléledését mindkét változat bemutatja: Rilke „*alle, voll Vertrauen, stehn auf zur Ewigkeit*" sorában a bizalom és a halhatatlanságra való felszállás hangsúlyos, KD-nál a „feltámadásra jön ki mind-mind a föld alól" sokkal konkrétabb, fizikailag érzékelhető mozgást mutat. A halott gyermekek nevei és életkora mindkét változatban megjelennek. KD változtat az egyikőjük életkorán, míg Rilkénél „*dreizehnjährig*", addig Kosztolányinál tizenkét, feltételezhető, hogy a belső rím elérése végett, hiszen a hét-tizenkét összecsengő páros.
Verselési és rímelési szempontból Rilke verse keresztrímekre épít (ABAB), KD fordítása jambikus jellegű, sorai rövidebbek, hasonlóan keresztrímesek, de a magyar nyelv ritmikai sajátosságai miatt a hangsúlyok és a szóvégi magánhangzók, például „*napvilág – fiát*" vagy „*alól – fölöttük*" belső összhangot adnak, ami finom magyar rímhatást kelt. A fordítás törekszik

a német tömörség visszaadására, de a magyar olvasó számára a ritmus folyékonyabb, könnyebben követhető.
Stilisztikailag Rilke stílusa monumentális, sűrű képekkel operál, a német nyelvben a tömör szórend és a szóösszetételek („*Erb-Begräbnis*”) archaizáló, történelmi hangulatot adnak. KD stílusa lágyabb, a mondatszerkezetek magyarosan gördülékenyek, szóhasználata költői („*távolból meghajol*”, „*nyugodtan, úri díszben*”).

74.

A ZÁSZLÓTARTÓ

A ZÁSZLÓTARTÓ	DER FAHNENTRÄGER
Oly elhagyottak mind a többiek, rajtuk:[1] a vas, szerszám, bőr,[2] durva holmi. Bár símogatja[3] arcukat egy toll-mi, azért magukba[4] kell csak bandukolni; de ő viszi ─ akár[5] egy nőt vihet ─ a Zászlaját[6] az ünnepi ruhában. Mögötte zúg a selyme, mind puhábban s olykor kezére foly lágy fonadéka.	Die Andern fühlen alles an sich rauh und ohne Anteil: Eisen, Zeug und Leder. Zwar manchmal schmeichelt eine weiche Feder, doch sehr allein und lieb-los ist ein jeder; er aber trägt - als trüg er eine Frau - die Fahne in dem feierlichen Kleide. Dicht hinter ihm geht ihre schwere Seide, die manchmal über seine Hände fließt.
Amint szemét lehunyja néha-néha, Mosoly[7] dereng: megvédi tűzbe-vérbe.	Er kann allein, wenn er die Augen schließt, ein Lächeln sehn: er darf sie nicht verlassen. -
S hogy csillog[8] az ellenség harci vértje és vad gomolyba tusakodnak érte: ─	Und wenn es kommt in blitzenden Kürassen und nach ihr greift und ringt und will sie fassen -
akkor a Zászlót a rúdról letépi, mint hogyha[9] szűziségét rablaná, elrejti a fegyverkabát alá.	dann darf er sie abreißen von dem Stocke als riss er sie aus ihrem Mädchentum, um sie zu halten unterm Waffenrocke.
S ez dics a többinek, hőstette néki.[10]	Und für die Andern ist das Mut und Ruhm.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 152.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 712.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke *„Der Fahnenträger”* című verse a zászlót vivő magányos hős belső élményét ábrázolja, aki környezetétől elszigetelten, mégis kitartóan végzi feladatát. A „másikak” a vers elején durvának és érzéketlennek tűnnek („*Die Andern fühlen alles an sich rauh und ohne Anteil*”), míg a zászlótartó feladata szinte rituális jellegű, a zászló személyes, szinte erotikus jelentőséggel bír („*als trüg er eine Frau*”). A magyar fordítás, KD *„A zászlótartó”* című változata hűen adja vissza a fő motívumokat: a magányt, a felelősség súlyát és a zászló „*ünnepi ruhában*” való szimbolikus viselését. A fordító finoman érzékelteti a zászló

[1] [NY1921] rajtuk
[2] [NY1921] bőr
[3] [NY1921] simogatja
[4] [NY1921] magukban
[5] [NY1921] amint
[6] [NY1921] a Zászlóját
[7] [NY1921] mosoly
[8] [NY1921] csillag
[9] [NY1921] minthogyha
[10] [NY1921] S ez dics a többinek és dísze néki

fizikai és érzelmi értékét („*Mögötte zúg a selyme, mind puhábban*”), ami jól követi az eredeti erotikus és védelmező konnotációt.
Verselési szempontból Rilke szabadversszerű, de ritmusában és sorhosszában szinte zeneszerűen strukturált: a sorok hosszúsága változó, a tagolás és kötőjelek a hangsúlyt és a szüneteket szabályozzák. Rímelése szabálytalan, az ölelkező rímek és a páros rímek váltakoznak (ABBBA CC DD EEE FGFG). KD a magyar nyelv ritmusához alkalmazkodva követi az eredeti vers rímelését, részben hosszú, részben rövid sorokkal fordít, megtartva az eredeti sorok tagolását, de a magyar természetes hangsúlyokat is beépítve. Például: az „*Oly elhagyottak mind a többiek*” sor hűen tükrözi az eredeti „*Die Andern fühlen alles an sich rauh*” érzetét, de a magyar sor hangsúlyai a nyelvtani ritmus miatt másképp esnek.
Stilisztikailag Rilke képei erősen vizuálisak és szimbolikusak: a zászló „fiatal nőként” jelenik meg, amelyet a hős védelmez. A német eredeti szóhasználat („*als trüg er eine Frau”, „aus ihrem Mädchentum*”) erotikus és védelmező érzetet kelt. KD stilisztikája hűen követi ezt a metaforikus dimenziót, de a magyar nyelv finomabb, lágyabb képeket használ („*akár egy nőt vihet*”, „*mint hogyha szűziségét rablaná*”), megőrizve az erotikus felhangot, de a magyar ritmushoz igazítva. A rímek tekintetében egyik változat sem követi a hagyományos rímformát; a német szövegben a rímszerű összhang inkább hangzásbeli, belső összetartó ritmust jelent, KD pedig hasonlóan szabadversszerű, a rímek helyett a hangzás és ritmus finom párhuzamaira támaszkodik („*zúg a selyme, mind puhábban / s olykor kezére foly lágy fonadéka*”).

75.

A SZERETŐ

A SZERETŐ	DIE KURTISANE
Velence napja égő aranyat rak tüzes hajamba: szent alkémia varázslatát. S mint íve a hidaknak, szemöldjeim oly könnyedén suhannak	Venedigs Sonne wird in meinem Haar ein Gold bereiten: aller Alchemie erlauchten Ausgang. Meine Brauen, die den Brücken gleichen, siehst du sie
a szemeimnek hangtalan, sima veszélyén át, melyek a mély vizekkel titokba kapcsolódnak, hogy a tenger bennük dagad-apad. És aki ma	hinführen ob der lautlosen Gefahr der Augen, die ein heimlicher Verkehr an die Kanäle schließt, so daß das Meer in ihnen steigt und fällt und wechselt. Wer
meglát, az úgy szeretne az öleb helyébe lenni, melyet legfölebb csak néha érint e kéz önfeledten,	mich einmal sah, beneidet meinen Hund, weil sich auf ihm oft in zerstreuter Pause die Hand, die nie an keiner Glut verkohlt,
mely gyürükkel[1] virágzó, sebhetetlen, S főúri sarj, élet, remény, nem egy, a szájamon mint mérgen tönkremegy.[2]	die unverwundbare, geschmückt, erholt -. Und Knaben, Hoffnungen aus altem Hause, gehn wie an Gift an meinem Mund zugrund.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 152-153.
NYUGAT 1919. május 1-16., XII. évf., 9-10. sz., p. 623.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rainer Maria Rilke „*Die Kurtisane*” című szonettje és KD „*A szerető*” című fordítása közel állnak egymáshoz, ám a finom árnyalatok izgalmas kontrasztot mutatnak. Mindkét változat a vágy, a csábítás és az érzékiség motívumára épít: Rilke eredetijében a velencei nap aranyló fénye az alkimista átváltozás képével társul, és a szemek „titkos forgalma” a vízzel szimbolizálja a rejtett érzelmek áramlását. KD magyar fordításában a kép ugyanígy működik: a napfény „égő aranyat rak” a hajban, a hidakhoz hasonlított szemöldök könnyed mozgása továbbviszi a képet, a víz és a tenger motívuma pedig megmarad a mély érzelmi hullámzás érzékeltetésére.
Verselési szempontból Rilke eredetijét szigorúan követi a magyar fordításan megjelenő klasszikus petrarcai 4-4-3-3 struktúra, ami is a mondatszerkezetekre koncentrál, így a rímek inkább lazán kapcsolódnak a tartalomhoz: például a „*Alchemie / siehst du sie*” részben a végződések hangzásban rezonálnak, de nem alkotnak klasszikus rímképletet. KD viszont igyekezett a magyar nyelv ritmusához igazítani a verset, de a rímek szorosabban követik az eredeti vers formáit.
Stilisztikailag bonyolult, sokszor egyetlen mondat több soron átívelő, amely a titokzatosság és a feszültség érzetét erősíti, miközben megőrzi a képek érzékiségét. A „*mely gyürükkel virágzó,*

[1] [NY1919] gyűrűkkel
[2] [NY1919] tönkre megy

sebhetetlen” sor például pontosan visszaadja az eredeti „*die unverwundbare, geschmückt, erholt*” leírásának védettséget és pompát sugárzó hangulatát. Mindkét szövegben megjelenik a szerelmi vágy és az irónia finom keveréke, de KD a magyar olvasó számára érthetőbb, lineárisabb narratívát alakít ki.

76.

SPANYOL TÁNCOSNŐ

SPANYOL TÁNCOSNŐ	SPANISCHE TÄNZERIN
Akárcsak a most gyújtott kénesgyújtó[1] vonaglik és sziporkázik fehéren, majd szétcikáz:[2] - úgy kezdi lázra-bújtó fényes táncát, közel nézők körében,[3] forrón, hamar, majd széles tánca ráng.[4]	Wie in der Hand ein Schwefelzündholz, weiß, eh es zur Flamme kommt, nach allen Seiten zuckende Zungen streckt -: beginnt im Kreis naher Beschauer hastig, hell und heiß ihr runder Tanz sich zuckend auszubreiten.
És azután már csupa-csupa láng.	Und plötzlich ist er Flamme, ganz und gar.
Hajába kap egyszerre a falánk fény és ruháját is a tűzbe dobja, föllángol az égésnek csóvalobja s belőle mint a kígyó megriadva, csörögve szisszen két mezítlen karja.[5]	Mit einem Blick entzündet sie ihr Haar und dreht auf einmal mit gewagter Kunst ihr ganzes Kleid in diese Feuersbrunst, aus welcher sich, wie Schlangen die erschrecken, die nackten Arme wach und klappernd strecken.
S aztán: kevés is már a tűz neki,[6] markába fogja, szerteszét veti,[7] uralkodón és nézi: ott a földön toporzékol, dühöngve és üvöltőn és nem akar elülni lenn[8] a porba. - De gőgösen a biztos győzelemtül mosolygó arca a magasba lendül és kis, kemény[9] lábával eltiporja.	Und dann: als würde ihr das Feuer knapp, nimmt sie es ganz zusamm und wirft es ab sehr herrisch, mit hochmütiger Gebärde und schaut: da liegt es rasend auf der Erde und flammt noch immer und ergiebt sich nicht -. Doch sieghaft, sicher und mit einem süßen grüßenden Lächeln hebt sie ihr Gesicht und stampft es aus mit kleinen Füßen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 153-154.
ÉLET 1912. június 30., IV. évf., 26. sz., p. 830.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmiag Rilke „*Spanische Tänzerin*” című verse és KD magyar fordítása, a „*Spanyol táncosnő*” alapvetően azonosak: mindkettő a táncosnő szenvedélyes, elemi erejű táncát ábrázolja, amely előbb csak jelképes, finom szikraként kezdődik, majd teljes lángként robban ki. az eredeti versben és fordításában megfigyelhető a láng és a tánc metaforikus összefonódása, amely egyszerre testi és spirituális erejű jelenségként jelenik meg. Rilke német szövegében a

[1] [É1912] gyújtott kénes gyújtó
[2] [É1912] küzd és cikáz
[3] [É1912] táncát, előbb közel nézők körében
[4] [É1912] és libben-libben és a tánca ráng.
[5] [É1912] teljes versszak hiányzik
[6] [É1912] S aztán: nem is kell már a tűz neki,
[7] [É1912] markába fogja s a földre veti
[8] [É1912] lenn,
[9] [É1912] kis kemény

„*Wie in der Hand ein Schwefelzündholz*…" nyitó kép rendkívül plasztikus, a gyújtónyelv fehérsége és a „*zuckende Zungen*" képe a tánc kezdő szikráját jeleníti meg; KD hűen követi ezt a képet: „Akárcsak a most gyújtott kénesgyújtó / vonaglik és sziporkázik fehéren…", ám a magyar változatban a ritmus kissé lassabb, a „vonaglik és sziporkázik" kettős igével érzékelteti a mozgást, ami élőbb, szinte táncszerű tempót ad.

Verselés tekintetében Rilke szabad versszerkezetű, de finom belső ritmusa van: a sorok hosszúsága és a gondolatok tördelése dinamikusan követi a tánc ritmusát. KD a magyar nyelv ritmusához igazítja a sorokat, gyakran rövidebb, tagoltabb szerkezetet alkalmaz, ami folyékonyabb, de a gyors, szikrázó mozgás élményét kissé lágyítja. A rímelés tekintetében Rilke szabadabban alkalmazza a hagyományos rímeket (ABAAB CCDD EE FFGG HJHJ), a német szöveg inkább asszonáncokra és belső hangzásra épít („*Feuersbrunst" – „erschrecken*"), míg KD igyekszik a magyar nyelv természetes dallamát kihasználva ritmikus hangzásokat teremteni („*láza-bújtó" – „ráng*"), rímképlete eltér az eredetitől (ABABB CCC DDDD EEFF GHHG); a költő a hangzásbeli összhangot részesíti előnyben a hagyományos rímekkel szemben.

Stilisztikailag Rilke nagy hangsúlyt fektet a gyors ritmus, a hirtelen képek és a láng metaforáinak koncentrált, szinte geometrikus elrendezésére: a táncosnő mozdulatai hirtelen törnek elő, a sorok középen megakadoznak, ez a láng és tánc dinamikáját emeli ki. KD ugyanígy él a hirtelen törésekkel („*forrón, hamar, majd széles tánca ráng*"), de a magyar nyelv kifejező erejét kihasználva érzékletesebb, antropomorfikus képeket alkot („*markába fogja, szerteszét veti*"), hangsúlyozva a táncosnő uralkodó, domináns karakterét. Mindkét változatban megjelenik a tűz és a tánc „egyesülése", de KD a narratív elemeket némileg dramatizálja, míg Rilke inkább a metaforikus, érzéki impulzusokkal operál.

77.

A KEDVES HALÁLA

A KEDVES HALÁLA	DER TOD DER GELIEBTEN
A férfi csak ezt[1] tudta a halálról:[2] hogy elvisz és a némaságba lök. De hogy a lány az árnyvilágba pártolt s reáborult a titkos, néma köd	Er wusste nur vom Tod was alle wissen: dass er uns nimmt und in das Stumme stößt. Als aber sie, nicht von ihm fortgerissen, nein, leis aus seinen Augen ausgelöst,
és a szeméből[3] elsuhant szelíden, azt hitte, hogy mint bolygó, anda hold süt mosolya a túlvilági[4] színen, s az alvilágnak csöndesen dalolt:	hinüberglitt zu unbekannten Schatten, und als er fühlte, dass sie drüben nun wie einen Mond ihr Mädchenlächeln hatten und ihre Weise wohlzutun:
A férfi otthon lett a sírokon s minden halott olyan közel-rokon lett néki; és ha vigasztalta más,	da wurden ihm die Toten so bekannt, als wäre er durch sie mit einem jeden ganz nah verwandt; er ließ die andern reden
csak hallgatott, mert tudta, hogy csalás, vallotta, a sír jó, a sír örök ─ S lesimította[5] néki a rögöt.	und glaubte nicht und nannte jenes Land das gutgelegene, das immersüße - Und tastete es ab für ihre Füße.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 154.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 712.
UJ IDŐK 1927. január 9., XXXIII. évf., 2. sz., p. 53.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke „*Der Tod der Geliebten*" verse és KD „*A kedves halála*" fordítása egy férfi tapasztalatát és érzéseit írja le a halállal kapcsolatban, amikor a szerette, egy lány, elhalálozik. Mindkét szövegben a férfi kezdeti értetlensége és a halállal szembeni tehetetlensége dominál, majd a szeretett személy eltávozása után megjelenik a misztikus, túlvilági kép, amelyben a halott mosolya és jelenléte „*világító*" vagy „*holdfény-szerű*" hatást kelt. KD fordítása hűen követi ezt a tartalmi ívet: a férfi „*csak ezt tudta a halálról: hogy elvisz és a némaságba lök*", majd a lány „árnyvilágba pártolt", és „a szeméből elsuhant szelíden" – ami pontosan visszaadja Rilke „*hinüberglitt zu unbekannten Schatten*" és „*leis aus seinen Augen ausgelöst*" sorait.
Verselés tekintetében Rilke a hagyományos szonettformát használja, ahol a sorhossz és a ritmus a belső élményhez, a csendes, meditatív hangulathoz igazodik. Rímelése részben követi a hagyományos szonettet, keresztrímekből áll (ABAB CDCD EFF GHH). KD fordítása megtartja a magyar nyelv logikájához igazodó, viszonylag szabad sorhosszúságot, de igyekszik ritmusában és rímelésében is követni az eredeti szöveget. A magyar változatban a sorvégi

[1] [NY1921] azt
[2] [NY1921] halálról,
[3] [NY1921] szemétől
[4] [NY1921] tulvilági
[5] [NY1921] lesímitotta

hangsúlyok és a ritmus inkább természetes, beszélt ritmusú, míg Rilkéében a német hangsúlyozás és a sorvégi ütemek finomabb, lebegő hatást keltenek. Például a magyar „s reáborult a titkos, néma köd” sorban a „titkos, néma köd” belső alliterációja és ritmusa a német „*und als er fühlte, dass sie drüben nun*” sorhoz hasonlóan egyfajta lebegő, elhaló ritmust ad.
Stilisztikailag Rilke rendkívül sűrű metaforákat és finom képalkotást használ: a halál, a hold, az árnyék, az „*unbekannten Schatten*” és a túlvilág képzetei mind elegánsan egymásba fonódnak. KD fordítása képi gazdagságában hű az eredetihez, de a magyar nyelv kifejezőerejét is kihasználja, például a „lesimította néki a rögöt” sor a testi gesztust és a végső elengedést egyszerre fejezi ki, ami Rilkéében a „*Und tastete es ab für ihre Füße*” metaforikus cselekvésének hű leképezése, de magyarul konkrétabb, tapinthatóbb.

78.

SAUL A PRÓFÉTÁK KÖZÖTT

SAUL A PRÓFÉTÁK KÖZÖTT[1]	SAUL UNTER DEN PROPHETEN
Azt hiszed a romlásod megérzed?[2] A Király[3] se tudta, mily alantas, Hogy[4] előtte énekelt a Lantos.[5] S rászögezte a gyilkos vas-ércet.[6]	Meinst du denn, dass man sich sinken sieht? Nein, der König schien sich noch erhaben, da er seinen starken Harfenknaben töten wollte bis ins zehnte Glied.
Mert hogy a rossz[7] szellem jött feléje,[8] s összetépte, szerteszeldelé, áldatlan kopárság szállt szívére, babonásan reszketett a vére s ment vadul, az ítélet felé.[9]	Erst da ihn der Geist auf solchen Wegen überfiel und auseinanderriss, sah er sich im Innern ohne Segen, und sein Blut ging in der Finsternis abergläubig dem Gericht entgegen.
Most ha szája néha még szivárgott, csak magáért, en-javára jósolt, késleltetni egy kicsit az átkot. Most is így tett. Ám: hajdanta jós volt,[10]	Wenn sein Mund jetzt troff und prophezeite, war es nur, damit der Flüchtling weit flüchten könne. So war dieses zweite Mal. Doch einst: er hatte prophezeit
mint gyerek, mert érces szája[11] izzott[12] és[13] beléje ívelt minden ér, Mind tüzes volt, ámde ő legizzóbb,[14] mind[15] beszélt, de[16] benne szólt a vér.	fast als Kind, als ob ihm jede Ader mündete in einen Mund aus Erz; Alle schritten, doch er schritt gerader. Alle schrieen, doch ihm schrie das Herz.
És ma mindez[17] rom volt, ferde-csorba, összeomlott méltóság, teher; és a szája, mint esőcsatorna, mely az árat búsan elsodorva,[18] meg se fogva ejti el.[19]	Und nun war er nichts als dieser Haufen umgestürzter Würden, Last auf Last; und sein Mund war wie der Mund der Traufen, der die Güsse, die zusammenlaufen, fallen lässt, eh er sie fasst.

[1] [E1918] Saul a próféták közt
[2] [E1918] Azt hiszed, hogy érzi aki pusztul?
[3] [E1918] [NY1921] király
[4] [E1918] hogy
[5] [E1918] lantos
[6] [E1918] s indulatja gyilkosságra buzdult
[7] [NY1921] rosz
[8] [E1918] a rossz lélek jött föléje
[9] [E1918] [NY1921] s ment, vadul, az ítélet felé.
[10] [E1918] Így tett mostan is. De egyszer: jós volt,
[11] [NY1921] érces-szája
[12] [E1918] mint gyerek s a szája akkor érc lett
[13] [E1918] mert
[14] [E1918] Mind kemény volt: ám ő hősi délceg,
[15] [NY1921] Mind
[16] [E1918] mind beszélt: ám
[17] [NY1921] mind ez
[18] [E1918] mely az árat hig patakba fonva,
[19] [E1918] meg se fogva könnyen ejti el.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 155.
EGYENLŐSÉG 1918. július 6., XXXVII. évf., 27. sz., p. 24.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 712.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse Saul király bukását és prófétai megszállottságát ábrázolja: a hatalom, a megszállottság és az isteni ítélet szorongató egybefonódását. A német szöveg kiindulópontja a kérdés: *„Meinst du denn, dass man sich sinken sieht?”* („*Azt hiszed, hogy az ember észreveszi, mikor süllyed?*”). A versben Saul először még „*erhaben*”, fenségesnek tűnik, amikor a Lantos (Dávid) ellen fordul, de a „*Geist*”, azaz a rossz szellem hatására belül szétesik. A belső bomlás, a lelki sötétség és a vér ítélet felé sodródása a tragédia lényege. A záró kép – a „*Mund der Traufen*”, az esőcsatorna, amely elengedi az összegyűlt vizet, mielőtt felfogná – a kiüresedés, a szellemi kiszáradás szimbóluma.
KD hűen követi a cselekményív lényegét, de a hangsúlyokat kissé eltolja. A magyar szöveg erősebben érzékelteti Saul bűnét és romlását („*Azt hiszed a romlásod megérzed?*”), míg Rilke inkább az öntudatlanság, a belső széthullás tragikumát mutatja. KD dramatizál: a „gyilkos vas-érc” (a lándzsa) konkrétabb és véresebb, mint Rilke visszafogott „*töten wollte bis ins zehnte Glied*” kifejezése. A magyar változatban Saul sorsa nemcsak spirituális hanyatlás, hanem testi és erkölcsi romlás is.
Verselés tekintetében Rilke zárt formát használ: öt szakasz, mindegyik négy, illetve öt soros, ölelkező rím (abba), valamint keresztrím (abab) építi fel a verset. A ritmus ellentétez: feszes jambikus lejtés, de helyenként megtorpan („überfiel und auseinanderriss”). Ez a forma tükrözi Saul szétesőbelső világát: a zene széttöredezik.
KD átveszi az ötstrófás szerkezetet és a négy-öt soros strófaformát, de a rímképet több helyen módosítja. Az első strófa például: *megérzed – alantas – Lantos – ér-cet*
A rím itt is ölelkező rímbe szerveződik (abba), de kevésbé fegyelmezett: a *megérzed / ér-cet* csak hangzásban rokon, nem tiszta rím. KD gyakran él asszonáncokkal, ami a magyar nyelv zeneiségéhez illik, de eltávolodik Rilke zárt jambikus rendszerétől.
A magyar vers ritmikája lazább, inkább trochaikus, és több szünetet enged a belső lüktetésnek. Ezáltal a szöveg nem annyira fegyelmezett, inkább szenvedélyes és prófétai.
Stilisztikailag Rilke nyelve visszafogottan tragikus, metafizikai: a képei absztraktabbak („*im Innern ohne Segen*”, „*sein Blut ging in der Finsternis*”). A hangsúly a lélek állapotán van, nem a cselekményen. A stílus fő jellemzője a transzcendens elidegenedés – Saul már nem ember, hanem isteni erők játékszere. KD fordítása ezzel szemben drámaibb, érzékibb. A „*rossz szellem jött feléje*”, „*összetépte, szerteszeldelé*” kifejezések erősebben vizualizálnak, sőt szinte színpadi mozdulatokat adnak. A fordító a bibliai történetet emberközelibbé, emocionálisabbá teszi. Ugyanakkor a magyar szöveg megtartja Rilke szimbolizmusát is: a „*szája, mint esőcsatorna*” zárókép pontos, bár némileg plasztikusabb („*meg se fogva ejti el*”), míg Rilke „*fallen lässt, eh er sie fasst*” sora halkabb, rezignáltabb. Stílusában KD a prófétai pátoszt hangsúlyozza, míg Rilke az emberi önvesztés csendjét. A két tónus közötti különbség jól érzékelhető: az eredetiben a lelki összeomlás „belső esemény”, a fordításban „drámai tett”.

79.

SÁMUEL MEGJELENIK SAUL ELŐTT

SÁMUEL MEGJELENIK SAUL ELŐTT	SAMUELS ERSCHEINUNG VOR SAUL
Ordított az endori asszony: Látok - Saul karonragadta: Kicsodát? Nem is felelt még a nő, akit átok nyügzött, de Ő már látta a Csodát:[1]	Da schrie die Frau zu Endor auf: Ich sehe - Der König packte sie am Arme: Wen? Und da die Starrende beschrieb, noch ehe, da war ihm schon, er hätte selbst gesehn:
Azt, kinek hangja már beszélt viharzón: "Mit háborítasz? Lenn a mélyben alszom. És most, mert hír, szerencse nem omol rád és az Urat hiába ostromolnád, Győzelmeket keressz ez árva szájban? Elmondjam a fogam, sorjába, hány van? Mert csak fogam van itt..." Eltünt. Az asszony Kezét arcára nyomta s meggyötörve, keményen ordította:[2] Ess a földre!	Den, dessen Stimme ihn noch einmal traf: Was störst du mich? Ich habe Schlaf. Willst du, weil dir die Himmel fluchen und weil der Herr sich vor dir schloß und schwieg, in meinem Mund nach einem Siege suchen? Soll ich dir meine Zähne einzeln sagen? Ich habe nichts als sie... Es schwand. Da schrie das Weib, die Hände vors Gesicht geschlagen, als ob sie's sehen müßte: Unterlieg -
És a Király, ki egykor fényben égett s úgy vált ki népéből, mint harci jelvény, most lebukott, még jaj se kelt a nyelvén, oly biztosan érezte már a véget. A nő pedig a szörnyű hevülőt[3] csiggatta és biztatta reszketeg ─[4] s mikor megtudta, hogy még nem evett, kiment és borjút[5] vágott és sütött, majd rá is birta szépen, hogy leüljön; s ült, mint ki elfelejti mindenét, csak azt az egyet nem, mi legvégül jön...	Und er, der in der Zeit, die ihm gelang, das Volk wie ein Feldzeichen überragte, fiel hin, bevor er noch zu klagen wagte: so sicher war sein Untergang. Die aber, die ihn wider Willen schlug, hoffte, daß er sich faßte und vergäße; und als sie hörte, daß er nie mehr äße, ging sie hinaus und schlachtete und buk und brachte ihn dazu, daß er sich setzte; er saß wie einer, der zu viel vergißt: alles was war, bis auf das Eine, Letzte.
Aztán evett, mint este a cseléd...	Dann aß er wie ein Knecht zu Abend ißt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 156.
EGYENLŐSÉG 1916. július 22., XXXV. évf., 30. sz., p. 14.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse bibliai jelenetet dolgoz fel (1 Sámuel 28), amikor Saul a halott Sámuel lelkét idézi meg az endori halottlátó asszony segítségével. A német eredetiben a hangsúly a transzcendens borzongáson és a lelki elhagyatottságon van: Saul eltaszított ember, akitől Isten

[1] [E1916] nyügzött s ő látni vélte a Csodát:
[2] [E1916] de vágyva orditotta
[3] [E1916] A nő pedig, kit lázasan ütött,
[4] [E1916] csiggatta ezt az örjöngő hevet -
[5] [E1916] borjut

már elfordult. Rilke nyelve rendkívül tömör, a mondatok gyorsan váltanak látomásból valóságba, a túlvilág „megszólalása" rideg, nyers: „*Ich habe nichts als sie*" – „*Nincs másom, csak a fogaim*". Ez a sor a testi romlás, a pusztulás képe, a halál groteszk iróniája. KD magyar fordítása hűen követi a cselekményt, de érzelmileg telítettebb és drámaibban felépített. Az eredeti hideg, szinte filozofikus távolságát átmelegíti magyar retorikai feszültséggel: „Azt, kinek hangja már beszélt viharzón" – a látomás erejét fokozza, míg Rilkénél ez egyszerű, kijózanító közlés. A záró jelenet – Saul evése – mindkét versben a végső megsemmisülés képe, de KD-nál emberibb, sőt szánalommal teli, míg Rilkénél inkább egzisztenciális, végzetszerű.

Verselését tekintve Rilke műve szabálytalan, páros és keresztrímes szakaszokkal dolgozik (például: *sehe – ehe; traf – Schlaf; buk – vergäße – buk – setzte*). A rímek gyakran asszonáncok, sőt olykor elmosódnak; a zeneiség inkább a hangulatból és a belső ritmusból fakad, nem a formális kötöttségből. A vers három nagy egységre tagolódik, mindegyik erős cezúrával zárul, így drámai jelenetként is olvasható. KD megtartja a szerkezeti arányokat, de magyarosabb ritmusra törekszik: jambikus-lejtésű sorok, ugyanúgy páros és keresztrímekkel rímekkel (*Látok – kicsodát; átok – Csodát*). A magyar nyelv rímkényszere miatt több helyen pontosabb rímeket használ, mint Rilke (aki inkább hangulati rímelésre épít). Ugyanakkor emiatt a magyar változat ritmusa lágyabb, zeneibb, de kevésbé töredezett – ezzel valamelyest elveszik az eredeti német szöveg zaklatottsága. Rilke töredezett verselése a látomás idegenségét tükrözi, KD viszont kerekebb, harmonikusabb formát ad neki.

Stilisztikailag Rilke stílusa tárgyilagos, szikár, a halál és a hallgatás költői filozófiáját sűríti. A szóképei minimalista erejűek: „*Ich habe Schlaf", „Ich habe nichts als sie*" – a mondatszerkezet egyszerű, mégis baljós. A nő és a király között nincs együttérzés, csak a végzet tárgyi hidegsége. A képek bibliai tónusúak, de modern, szinte expresszionista hangon. KD ezzel szemben színesebb és retorikusabb: használ hasonlatot („*úgy vált ki népéből, mint harci jelvény*"), hangutánzó és érzékletes kifejezéseket („*viharzón*", „*reszketeg*", „*hevülőt*"). A fordító személyes drámává emeli Saul bukását, míg Rilke inkább egzisztenciális példázatot ír. Az utolsó sor („*Aztán evett, mint este a cseléd*") egyszerre földhözragadt és tragikus, a Rilke-féle „*Dann aß er wie ein Knecht zu Abend ißt*" teljes értékű, de népiesen, magyarosan tolmácsolt megfelelője.

80.

PRÓFÉTA

PRÓFÉTA	EIN PROPHET
Tág szemében óriási arcok s az itélet tűzcsóvája, vak tombolása, mely pusztítva[1] harsog, ─ a szemöldök ívei viharzók és busák. A mellében vihar-szók ágaskodnak, újra csak szavak,	Ausgedehnt von riesigen Gesichten, hell vom Feuerschein aus dem Verlauf der Gerichte, die ihn nie vernichten, - sind die Augen, schauend unter dichten Brauen. Und in seinem Innern richten sich schon wieder Worte auf,
nem övéi (mert a szava félszeg és szelíd,[2] ha megfedd valakit) más szavak: kövek, kemény vasércek, melyeket mint vulkán alakít,[3]	nicht die seinen (denn was wären seine und wie schonend waren sie vertan) andre, harte: Eisenstücke, Steine, die er schmelzen muss wie ein Vulkan,
hogy a szája kráteréből bomlott átkokat okádjon szüntelen; míg[4] a homloka, mint kutyahomlok vinni vágyik engedelmesen,	um sie in dem Ausbruch seines Mundes auszuwerfen, welcher flucht und flucht; während seine Stirne, wie des Hundes Stirne, das zu tragen sucht,
mit az Ura elvesz[5] homlokárul;[6] Ő az Úr,[7] kit annyi sok farag és nem látja, mely neki kitárul, mélységét, mert mélye: a harag.	was der Herr von seiner Stirne nimmt: Dieser, Dieser, den sie alle fänden, folgten sie den großen Zeigehänden, die Ihn weisen wie Er ist: ergrimmt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 157.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., pp. 266-267.
BRASSÓI LAPOK 1924. január 13., XXX. évf., 10. sz., p. 7.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása középpontjában a próféta alakja áll, aki Isten akaratát közvetíti, de saját belső konfliktusokkal küzd. Rilke német eredetijében a kép tág, monumentális: „*Ausgedehnt von riesigen Gesichten*” – óriási arcokkal, a „*Feuerschein*” és a „*Verlauf der Gerichte*” a világító, ítéletet hozó jelenlétet hangsúlyozza. KD hűen követi ezt a grandiózus képet: „*Tág szemében óriási arcok / s az itélet tűzcsóvája*”. A „tűzcsóva” kifejezés vizuálisan és dinamikailag is visszaadja az eredeti fény- és ítéletképet, miközben a magyar olvasó számára is kézzelfogható metaforává válik. A belső konfliktus ábrázolása Rilke versében: „*Und in seinem Innern richten sich schon wieder Worte auf, nicht die seinen*” – a

[1] [BL1924] pusztitva
[2] [BL1924] szelid
[3] [BL1924] alakit
[4] [BL1924] mig
[5] [BL1924] e vesz
[6] [BL1924] homlokáról
[7] [NY1916] [BL1924] Ő, az Úr

próféta szavai nem teljesen az övéi, kemények, idegenek. KD pontosan visszaadja ezt: „*A mellében vihar-szók / ágaskodnak, újra csak szavak, / nem övéi*”. Mindkettő hangsúlyozza a külső kényszer és a belső érzékenység kontrasztját, a próféta félszegsége és az isteni üzenet súlya között. A végső képben Rilke a próféta homlokát és az Istent kapcsolja össze: „*während seine Stirne, wie des Hundes Stirne, das zu tragen sucht, / was der Herr von seiner Stirne nimmt*”. KD ugyanígy fordítja: „*míg a homloka, mint kutyahomlok / vinni vágyik engedelmesen, / mit az Ura elvesz homlokárul*”. A metaforikus képek, mint a „*kutya-homlok*” és a „kráter” a szájon, a vulkáni kép, az eredeti intenzitással jelennek meg a fordításban.

Verstanilag Rilke verse szabad formájú, de a sorok ritmusa és belső tagoltsága szinte zeneként működik. Az ismétlődések („*flucht und flucht*”) és a hosszabb, többszörösen tagolt sorok a próféta belső feszültségét tükrözik. KD szintén megtartja a hosszú, tagolt sorokat, a kötőszavak és elválasztások révén: „a szemöldök ívei viharzók / és busák”, „*melyeket mint vulkán alakít*”. A magyar szöveg ritmikailag lassabb, a szótagok számában és a hangsúlyokban magyarosít, de a belső feszültség és a dinamikus képek megmaradnak. Rímelés szempontjából mindkét szöveg szabad vers: az első versszakban nincs klasszikus rímelés (abaaab), de a későbbiekben hangzásbeli összecsengések mindkét versben keresztrímek formájában jelennek meg („*Vulkan – okádjon szüntelen / vulkán – bomlott átkoz*”).

Stilisztikailag Rilke eredetije tömör, de néhol szinte hallhatóan „robban”: a kemény szóképek („*Eisenstücke, Steine”, „Auszuwerfen*”) a nyelv erejét adják vissza. KD stílusa lágyabb, líraibb: „*kövek, kemény vasércek / melyeket mint vulkán alakít*”, itt a „mint vulkán” hasonlat kicsit gördülékenyebbé, magyarosan képszerűvé teszi a sort. A német eredeti pontos ismétléseit („*Dieser, Dieser*”) KD nem fordítja szó szerint, de a magyar szöveg megtartja a hangsúlyt az „*Ő az Úr” sorral, ami a központi jelentést, a feszültséget átadja*.”

81.

JEREMIÁS

JEREMIÁS	JEREMIA
Egykor voltam, mint a zsenge búza,[1] ám te jöttél, háborgó[2] Erő, mely szivünk tövissel koszorúzza[3] s szivem, mint oroszlán szive fő.[4]	Einmal war ich weich wie früher Weizen, doch, du Rasender, du hast vermocht, mir das hingehaltne Herz zu reizen, dass es jetzt wie eines Löwen kocht.
Mit adtál nekem, miféle szájat, már, hogy[5] apró gyermek voltam én: seb lett most belőle: fáj és fájat s vért kiáltok, bút bomoltan én.	Welchen Mund hast du mir zugemutet, damals, da ich fast ein Knabe war: eine Wunde wurde er: nun blutet aus ihm Unglücksjahr um Unglücksjahr.
Minden nap csak a jajt és bajt zengem, mit, te Telhetetlen, ránk kimérsz[6] és nem ölhetik meg szájam s Engem, csöndesítsd[7] le búját, ha kimélsz.	Täglich tönte ich von neuen Nöten, die du, Unersättlicher, ersannst, und sie konnten mir den Mund nicht töten; sieh du zu, wie du ihn stillen kannst,
Hogy, mikor mi rontók, lenn a porba[8] fekszünk, a világot eltiporva[9] és a földön nem lesz semmi más,[10] csak romhalmok néznek föl az égre,[11] megzengessem hangom újra, végre,[12] mely jaj volt mindég és ordítás.[13]	wenn, die wir zerstoßen und zerstören, erst verloren sind und fernverlaufen und vergangen sind in der Gefahr: denn dann will ich in den Trümmerhaufen endlich meine Stimme wiederhören, die von Anfang an ein Heulen war.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 158.
BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1916. december 24., XIV. évf., 309. sz, p. 2.
EGYENLŐSÉG 1918. július 6., XXXVII. évf., 27. sz., p. 24.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke versében a költő személyes szenvedését és Istennel való konfliktusát jeleníti meg Jeremiás próféta hangján. A „*weich wie früher Weizen*” (gyengéd, mint a zsenge búza)

[1] [E1918] Voltam egykor mint a zsenge buza
[2] [E1918] háborult
[3] [E1918] koszoruzza
[4] [E1918] s most, mint az oroszlán szive fő.
[5] [E1918] már hogy
[6] [E1918] mit te Telhetetlen rám kimérsz
[7] [E1918] csendesitsd
[8] [E1918] hogy mikor letörve, eltiporva
[9] [E1918] és elveszve fekszünk lenn a porba
[10] [E1918] és a földön sem lesz semmimás,
[11] [E1918] az égre:
[12] [E1918] akkor halljam hangom, ujra, végre,
[13] [E1918] orditás.

képe finoman érzékelteti a költő gyermeki, sebezhető állapotát, amit a „*du Rasender*” (*te, háborgó Erő*) megzavar. KD fordítása követi ezt az érzelmi alaphangulatot: a „*zsenge búza*” és a „*háborgó Erő*” szóképek megmaradnak, a személyes dráma, a fájdalom és a tehetetlenség érzése érvényesül. Mindkét változat hangsúlyozza a fájdalmas küzdelmet („*blutet aus ihm Unglücksjahr um Unglücksjahr*” – „*seb lett most belőle: fáj és fájat*”), illetve a prófétai hangot, mely a szenvedést és a világ romlását közvetíti. A magyar változat azonban kissé tömörebb, néhol a szóhasználat archaizáló, például a „*bút bomoltan én*” kifejezés Rilke modern nyelvi játékát sűríti.

Verselési szempontból Rilke versében gyakran finom, hangzásbeli hasonlóságon alapulnak („*Weizen – reizen*”), ami az abab mintázatot követi. KD magyar fordításában a keresztrím megmarad: az első versszakban például a „*búza – Erő – koszorúzza – fő*” megfelel az abab elvnek, bár a magyar rímek teljesebb hangzásúak, így a fordítás ritmikusan és fonetikailag is kiegyensúlyozott.

Stilisztikailag Rilke stílusa lírai, erősen metaforikus és érzelemközpontú, a mondatszerkesztés gyakran hosszú, szünetekkel tagolt („*denn dann will ich in den Trümmerhaufen endlich meine Stimme wiederhören*”). KD magyar fordítása hűen tükrözi a líraiságot, de tömörebb, ritmusa és hangzása formailag is közelebb áll a klasszikus verseléshez. KD sokszor archaizáló, bibliai hangvételt kölcsönöz, amely megfelel Jeremiás próféta hangjának, miközben a modern rilkei érzelmi intenzitás is megmarad.

82.

ABSALOM BUKÁSA

ABSALOM BUKÁSA	ABSALOMS ABFALL
Villámlottak a kürtök: a zászló fénybe fürdött s a harsonák zajától megduzzadt. És a bátor szép ifjú imperátor a hűvösöblű[1] sátor mélyébe vitte át tíz ifjú[2] asszonyát,	Sie hoben sie mit Geblitz: der Sturm aus den Hörnern schwellte seidene, breitgewellte Fahnen. Der herrlich Erhellte nahm im hochoffenen Zelte, das jauchzendes Volk umstellte, zehn Frauen in Besitz,
kik (apja hűvös ajka csókolta még e nőket) úgy ringtak,[3] mint a sajka, mert ő ringatta őket.	die (gewohnt an des alternden Fürsten sparsame Nacht und Tat) unter seinem Dürsten wogten wie Sommersaat.
És a tanácsba ment ő oly könnyedén, mint máskor s a szépségén merengő szédült e ragyogástól.	Dann trat er heraus zum Rate. wie vermindert um nichts, und jeder, der ihm nahte, erblindete seines Lichts.
Majd hadba száll kevélyen s ragyog, akár a csillag; és minden dárdaélen haja csigája ring csak, mit még sisak se föd be, úgy hogy gyakran gyűlölte,[4] mert súlyos díszruhája[5] sem volt nehezebb nála.	So zog er auch den Heeren voran wie ein Stern dem Jahr; über allen Speeren wehte sein warmes Haar, das der Helm nicht fasste, und das er manchmal hasste, weil es schwerer war als seine reichsten Kleider.
A Király[6] parancsba tette, kiméljék Őt, a Szépet. De hogy a hadba lépett, sisaktalan, a tépett marakodó seregbe, vitézkedett felette a vérpiros gomolyban. Soká nem tudták, hol van,[7] a hulla-hegybe[8] botlók, míg[9] egy kiáltott: Ott lóg,	Der König hatte geboten, dass man den Schönen schone. Doch man sah ihn ohne Helm an den bedrohten Orten die ärgsten Knoten zu roten Stücken von Toten auseinanderhaun. Dann wusste lange keiner von ihm, bis plötzlich einer schrie: Er hängt dort hinten an den Terebinthen

[1] [E1916] hűvösöblü
[2] [E1916] tiz ifju
[3] [E1916] ringtak
[4] [E1916] gyülölte
[5] [E1916] diszruhája
[6] [E1916] király
[7] [E1916] hol van
[8] [E1916] hulla hegybe
[9] [E1916] mig

ahol a cserfa zöldel, magasra vont szemölddel. Joáb mint a vadorzó meglátta a haját: ─ a porzó ágon lógott a torzó. Indult már, hogy lerántsa, átdöfte szíve alját, aztán jobbját s a balját átszúrta más két lándzsa. . . [10]	mit hochgezogenen Braun. Das war genug des Winks. Joab, wie ein Jäger, erspähte das Haar -: ein schräger gedrehter Ast: da hings. Er durchrannte den schlanken Kläger, und seine Waffenträger durchbohrten ihn rechts und links.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 159-160.
EGYENLŐSÉG 1916. április 16., XXXV. évf., 16-17. sz., p. 18.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke *Absaloms Abfall* és KD *Absalom bukása* ugyanazt a bibliai történetet dolgozza fel: Absalom, Dávid király fia lázad apja ellen, majd a csatában elpusztul, amikor dús haja beleakad egy faágba. Mindkét költemény a bukás pátoszát, a szépség és hiúság tragédiáját emeli ki. A német eredetiben Rilke hűvös, epikus távolságtartással ábrázolja a történetet: a képek szimbolikusak, Absalom inkább mitikus jelenség, mint ember. A szenvtelen narráció (pl. „Dann wusste lange keiner von ihm…") fokozza a sorsszerűséget. KD fordítása ezzel szemben szenvedélyesebb, drámaibb. Az ifjú hős „bátor, szép imperátor", akinek szépsége és ereje szinte dekadens fényben tündöklik. A magyar szöveg érzelmileg telítettebb: a fordító erőteljesebben érzékelteti a testi vágyat („tíz ifjú asszonyát") és a látványos tragikumot („Joáb mint a vadorzó / meglátta a haját"). Tartalmilag KD a jelentést hűen követi, de hangulatban romantikusabb és plasztikusabb, míg Rilke elvontabb, balladai tömörséget tart meg.
Verselését tekintve Rilke verse ölelkező rímszerű strófát (abbbbba…), majd keresztrímeket használ, szabálytalan, strófákban. A német szöveg ritmusa laza, trochaikus jellegű, de nem szigorúan metrikus: inkább zeneiségre, nem szótagszámra épít. Ez a rilkei dallamosság alapvonása. KD fordítása nem őrzi a német ölelkező rímet annyira szigorúan, de a keresztrímet (abab) szintén alkalmazza, ami magyarban természetesebb, lendületesebb hatást kelt. Később is következetesen keresztrímes (vagy váltakozó rímes) szerkezetet tart, néhol szabadabb rímekkel („porzó – torzó").
Stilisztikailag Rilke képei visszafogottan szimbolikusak: fény, haj, csillag, lándzsa, szél — mind a dicsőség és pusztulás metaforái. A szóképek minimalizmusa („sein warmes Haar", „über allen Speeren wehte") időtlen, ikonikus szépséget teremt. KD ezzel szemben expresszívebb és érzékletesebb. A magyar fordításban megszaporodnak a jelzők („hűvösöblű sátor", „vérpiros gomolyban"), a hangfestés fokozza a drámaiságot. A fordító helyenként konkretizál is, ahol Rilke csak sejtet („átszúrta szíve alját, aztán jobbját s a balját"), ezzel a balladai távolság helyett a tragédia testi brutalitását hangsúlyozza. Mindkettő megőrzi az iróniát: Absalom hajának szépsége, amelyben elbizakodik, válik végül vesztévé – Rilkénél ez sorsszerű, KD-nál emberi bűn és büntetés.

[10] [E1916] lándsa

83.

ESZTER

ESZTER[1]	ESTHER
És fésülik a szolganői hét nap haján a bút, mely hamumódra szétcsap s a kín savát, mely megfakul haján, és süttették a nappal, égi tűzzel[2] és balzsamokkal[3] kenték, hogy a fűszer[4] lágyítaná meg: és aztán a lány,[5]	Die Dienerinnen kämmten sieben Tage die Asche ihres Grams und ihrer Plage Neige und Niederschlag aus ihrem Haar, und trugen es und sonnten es im Freien und speisten es mit reinen Spezereien noch diesen Tag und den: dann aber war
mint az, akit már semmi baj sem érhet, hivatlanul, mint a bitang[6] kisértet, a fenyegető, nyilt kastélyba ment, hogy komornáival, új[7] vágytól égvén, meglássa Őt, majd hosszú útja[8] végén, ki halállal vár minden idegent.	die Zeit gekommen, da sie, ungeboten, zu keiner Frist, wie eine von den Toten den drohend offenen Palast betrat, um gleich, gelegt auf ihre Kammerfrauen, am Ende ihres Weges Den zu schauen, an dem man stirbt, wenn man ihm naht.
Úgy fénylett a Király,[9] hogy enrubinját lángolni érzé, röpködött a fény,[10] a Király arca forrott[11] benne, inkább teher is volt már és mint az edény	Er glänzte so, dass sie die Kronrubine aufflammen fühlte, die sie an sich trug; sie füllte sich ganz rasch mit seiner Miene wie ein Gefäß und war schon voll genug
túlcsordul[12] rajt s a pompa is taszítja,[13] még ott se volt a harmadik terem, melynek hideg, nyugalmas malahitja zöld fényt vetett rá. Ekkor hirtelen	und floss schon über von des Königs Macht, bevor sie noch den dritten Saal durchschritt, der sie mit seiner Wände Malachit grün überlief. Sie hatte nicht gedacht,
úgy látta, hosszú az út, fáj a kő is,[14] mit súlyossá tett a Király[15] meg ő is, aki szorongva ment. És ment vadul.	so langen Gang zu tun mit allen Steinen, die schwerer wurden von des Königs Scheinen und kalt von ihrer Angst. Sie ging und ging -
És hogy már ott állt közelébe, ingón, pompázva a tündöklő turmalin-trón[16] és fenn mint bálvány a hatalmas úr:	Und als sie endlich, fast von nahe, ihn, aufruhend auf dem Thron von Turmalin, sich türmen sah, so wirklich wie ein Ding:

[1] [E1916] A zsidó királynő
[2] [E1916] tüzzel
[3] [E1916] füszerszámmal
[4] [E1916] füszer
[5] [E1916] lágyitaná meg: és ekkor a leány,
[6] [E1916] fehér
[7] [E1916] uj
[8] [E1916] hosszu utja
[9] [E1916] Ugy fénylett a király
[10] [E1916] lángolni látta Eszter könnyedén;
[11] [E1916] égett
[12] [E1916] tulcsordul
[13] [E1916] taszitja
[14] [E1916] hosszu az út s fáj a kő is,
[15] [E1916] mit sulyossá tett a király
[16] [E1916] turmelin-trón

a jobbik szolganője átölelte őt, aki szédült s odavitte halkkal. A Király intett az arany jogarral,[17] s a boldogságtól elalélt a lelke.[18]	empfing die rechte von den Dienerinnen die Schwindende und hielt sie zu dem Sitze. Er rührte sie mit seines Szepters Spitze: ... und sie begriff es ohne Sinne, innen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 160-161.
EGYENLŐSÉG 1916. június 7., XXXV. évf., 23-24. sz., p. 27. (A zsidó királynő címen)

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse bibliai és misztikus ihletésű: Eszter figuráját a fenség, a szakrális félelem és az önfeláldozó szépség kettősségében ábrázolja. A „*Dienerinnen*" (szolgáló nők) hét napon át készítik fel őt a találkozásra — a megtisztulás, megszentelődés és halálra készülés szimbolikus ideje ez. A vers kulcsmondata („*an dem man stirbt, wenn man ihm naht*") – „akihez közeledve meghal az ember" – egyszerre jelöli a király isteni hatalmát és Eszter alázatos önátadását. KD fordítása hű marad a cselekményhez, de érzelmileg kissé emberibbé, drámaibbá teszi a jelenetet. A magyar szövegben hangsúlyosabb a női lélek szenvedése („*haján a bút, mely hamumódra szétcsap*"), és több a konkrét érzéki kép: fény, illat, balzsam, tűz. Míg Rilke Esztere inkább szimbolikus, transzcendens alak, KD-é hús-vér ember, aki fél, vágyik, és „szédül". A végső pillanat – a király intése és Eszter elalélt lelke – KD-nál romantikus extázis, Rilkénél viszont misztikus beavatás: a megértés „*sinne, innen*" (érzékek nélkül, belül) történik.
Verselését tekintve Rilke verse jellemzően ölelkező rímű (aabccb stb.) Például az első hat sor rímképlete a a b c c b, tehát ölelkező és keresztezett rímek kombinációja, de a legdominánsabb szerkezet az abba típusú. A második strófában is hasonló a mintázat: a a b c c b, amelyet belső ritmusok, alliterációk („*den drohend offenen Palast betrat*") és hangzásbeli visszatérések erősítenek. Rilke szigorúan zeneiségre épít, (a sorok 11 szótagúak) a lassú menetet, a „zarándoklatot" idézi. KD fordítása ezzel szemben változatosabb rímképletet alkalmaz, de a legjellemzőbb az ölelkező rím (abba) és a keresztrím (abab) váltakozása. Az első hat sorban a rímképlet: a a b c c b („*hét nap / szétcsap / haján / tűzzel / fűszer / lány*") – ez pontosan megfelel Rilke eredetijének. A második egység a a b c c b marad, tehát KD megőrzi az ölelkező szerkezetet, de a magyar hangzásvilágban enyhébben, lágyabban hat. Ritmusa beszédszerűbb, hullámzóbb: a prózai előadásmód felé hajlik, ami érzelmileg közvetlenebbé teszi a szöveget.
Stilisztikailag Rilke stílusa szimbolista és szakrális: metaforái zártak, többrétegűek („*die Asche ihres Grams*" – a bánat hamva, „*ein Gefäß*" – az edény, amely túlcsordul). A szöveg zeneisége a hangok belső ismétléséből fakad, és az elbeszélés objektív, ünnepélyes távolságtartású. KD stílusa viszont érzelmesebb és plasztikusabb. A német „*reinen Spezereien*" („tiszta fűszerekkel") helyett ő „balzsamokkal kenték, hogy a fűszer / lágyítaná meg" – a magyar változatban érzékibb a kép, szinte festői. A „hosszú útja végén" és a „boldogságtól elalélt a lelke" kifejezések fokozzák az emberi szenvedélyt és áhítatot. Rilke sejtet, KD megmutat. A német szöveg szikárabb, feszesebb, a belső megértésre épít, a magyar fordítás ezzel szemben gazdagabb melléknevekben, finomabb hangulatfestésben és érzéki motívumokban. Rilke misztikus Eszterét KD tragikus Eszterré fordítja, aki a fenség és a vágy közti határon áll.

[17] [E1916] S a király intett az arany jogarral.
[18] [E1916] nem szerepel ez a sor

84.

HALÁLTÁNC

HALÁLTÁNC	TOTEN-TANZ
Nem kellenek zenészek; szivük huhog, e redves és bagolylakta fészek. Levedzenek s a kedves, büdös sír szaga repdes, amikor táncra készek.	Sie brauchen kein Tanz-Orchester; sie hören in sich ein Geheule als wären sie Eulennester. Ihr Ängsten näßt wie eine Beule, und der Vorgeruch ihrer Fäule ist noch ihr bester Geruch.
A táncos kedve részeg, és paszománya borda, igazi, úriforma, elegányos lovag. Az apáca kelendő, bomlik fején a kendő; lovagja járja csalfán. S a viaszgyertyahalvány nő imakönyve alján szelíden ránt egyet és kicseni az olvasó-jegyet.	Sie fassen den Tänzer fester, den rippenbetreßten Tänzer, den Galan, den ächten Ergänzer zu einem ganzen Paar. Und er lockert der Ordensschwester über dem Haar das Tuch; sie tanzen ja unter Gleichen. Und er zieht der wachslichtbleichen leise die Lesezeichen aus ihrem Stunden-Buch.
Aztán beléhevülnek e leples síri bomlók; izzadnak és lehülnek egy víz a far, a homlok; és vágynak arra, vajha lennének meztelen, mint kisded és a szajha: cifrázzák esztelen.	Bald wird ihnen allen zu heiß, sie sind zu reich gekleidet; beißender Schweiß verleidet ihnen Stirne und Steiß und Schauben und Hauben und Steine; sie wünschen, sie wären nackt wie ein Kind, ein Verrückter und Eine: die tanzen noch immer im Takt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 162.
NYUGAT 1916. március 1., IX. évf., 5. sz., p. 269.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke „Totentanz”-a a halál groteszk, szimbolikus ünnepét ábrázolja, ahol az élők és a holtak közötti határ elmosódik. A tánc a pusztulás és a romlás ritmusa, a testek bomlása közben is fennmaradó életösztön képe. A német szöveg rideg, szinte orvosi pontossággal festi le a romlás szagát, az „Ängsten”, „Fäule”, „Schweiß” szavak testi-fizikai undort keltenek. A végén a „Kind, Verrückter und Eine” (gyermek, őrült és nő) hármasság a lét meztelenségét, a halál előtti pőreséget fejezi ki. KD fordítása nem puszta közvetítés, hanem átköltés. A magyar „Haláltánc” megőrzi a halál groteszk báljának motívumát, de sokkal életszagúbb, húsosabb és érzékibb. Az apáca és a lovag alakja plasztikusabb, magyarosabb színezetet kap. KD több erotikus részletet hangsúlyoz („bomlik fején a kendő”, „cifrázzák esztelen”), míg Rilke inkább a testi rothadást és az egzisztenciális kétséget mutatja. A magyar szöveg játékosabban, de

keserű iróniával fejezi ki ugyanazt a gondolatot: a halálban mindenki egyenlő, s még ott is él a vágy.

Verselését tekintve Rilke versében a sorok nem merev ritmusban követik egymást; a rímelés váltakozó: keresztrímű például az első strófában: *Orchester* (a) – *Geheule* (b) – *Eulennester* (a) – *Beule* (b). A következő szakaszokban jellemző az ölelkező és keresztrím (abbacdcd) kevert használata, amely a tánc hullámzását, a halál ritmusát érzékelteti. Rilke inkább hangzásbeli harmóniát keres, nem gépies formát: a német vers belső rímeivel és alliterációival („*Tänzer fester", „wachslichtbleichen, leise, Lesezeichen*") finoman zeng. KD fordítása őrzi az ölelkező és keresztrímekből álló rímképletet.

Stilisztikailag Rilke képei sötétek, hidegek, visszafogottan szimbolisták. Szókincse orvosi-biológiai jellegű („*Fäule*", „*Schweiß*", „*Geruch*"), a vers tónusa borzongató, de intellektuális. A haláltánc itt nem erkölcsi példázat, hanem a lét természetes része. A humor, ha van, fekete és fojtott. KD ezzel szemben líraibb, drámaibb és érzékibb nyelvet használ. Sok a mozgást kifejező ige („*levedzenek", „repdes", „járja", „ránt egyet*"), a belső rím és az alliteráció („*síri bomlók", „leples síri bomlók*"), amelyek fokozzák a zeneiséget. A magyar szöveg erősebben érzékelteti a tánc ritmusát, s az élők és holtak közötti groteszk nász kifejezetten látomásos képpé válik. Míg Rilke műve filozofikus, KD fordítása expresszívebb, hús-vér jelenet, amelyben a halál a vágy paródiája.

85.

UTOLSÓ ÍTÉLET

UTOLSÓ ÍTÉLET	DAS JÜNGSTE GERICHT
Most szívünk[1] egyszerre összeretten, átlyukasztva,[2] holdnál epedőbben, sárga tarlón ülnek,[3] megmeredten s megmarottan, síri[4] lepedőben,	So erschrocken, wie sie nie erschraken ohne Ordnung, oft durchlocht und locker, hocken sie in dem geborstnen Ocker ihres Ackers, nicht von ihren Laken
melybe szinte régen belenőttek. Ámde nézd az angyalok csapatját, lágy olajt hoznak s vén serpenyőket s a hívőknek[5] hónaljába rakják	abzubringen, die sie liebgewannen. Aber Engel kommen an, um Öle einzuträufeln in die trocknen Pfannen und um jedem in die Achselhöhle
a jótettet, melyet még korábban végeztek lenn, a föld bús porában, hogy a hónalj kis melege fújja[6]	das zu legen, was er in dem Lärme damals seines Lebens nicht entweihte; denn dort hat es noch ein wenig Wärme,
s meg ne hüljön az Úr[7] drága ujja, hogyha odanyúl[8] az ég királya s tetteik, érintve, megbirálja.[9]	daß es nicht des Herren Hand erkälte oben, wenn er es aus jeder Seite leise greift, zu fühlen, ob es gälte.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 163.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 713.
PESTI HIRLAP NAGY NAPTÁRA 1927, XXXVII. évf., p. 108.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása az utolsó ítélet szokatlan, emberközeli képét rajzolja meg. Rilkénél az emberek „*so erschrocken*” (annyira megrémülve/megriadva), minden eddiginél rémültebben ülnek a saját földjük „*geborstnen Ocker*”-ében (meghasadt föld), mintha már eggyé váltak volna a sírral és a leplekkel, amelyeket „*liebgewannen*”(megkedvel, megszeret). KD ezt a képet drámaibb, expresszívebb formában adja vissza: a szívek „*egyszerre összerettenek*”, az alakok „*sárga tarlón ülnek, megmeredten*”, „*síri lepedőben*”. A magyar fordítás erősebben hangsúlyozza a testi-lelki szenvedést és a halál közelségét, míg Rilke tónusa tárgyilagosabb, szinte szemlélődő. Az angyalok megjelenése fordulópont: ők hozzák az olajat és a „*serpenyőket / Pfannen*”, és a hónaljba, az utolsó megmaradt meleg helyre teszik a jótettet.

[1] [NY1921] [PHN1927] szivük
[2] [PHN1927] Átlyukasztva
[3] [NY1921] Sárga tarlón ülnek
[4] [PHN1927] S megmarottan, siri
[5] [PHN1927] s a hivőknek
[6] [PHN1927] fujja
[7] [PHN1927] Ur
[8] [NY1921] odanyul
[9] [NY1921] s tetteik – érintve – mebirálja.

Ez a meglepően konkrét, szinte groteszk részlet Rilkénél finoman ironikus, KD-nál viszont érzelmileg kiélezettebb, különösen az „*Úr drága ujja*” említésével, amely az isteni érintést emberien sebezhetővé teszi.

Verselési szempontból Rilke eredeti szonettje ölelkező rímmel (abba) és keresztrímmel (cdcd) követi a hagyományos strófaszerkezetet. A záró tercinákban is megmarad a fegyelmezett rímstruktúra, amely a végítélet elkerülhetetlenségét formailag is alátámasztja. KD fordítása ezzel szemben az első strófában keresztrímhez (abab) hasonlító bokorrím (aaaa) jelenik meg, de a következő egységben már a keresztrím érvényesül (abab). A záró részben, a tercinákban eltér az eredeti műtől (ccd – dff), így összességében a magyar szöveg kevésbé következetes, inkább a hangulati ívet és a képiséget helyezi előtérbe, nem a szigorú formai fegyelmet.

Stilisztikai szempontból Rilke nyelve itt is visszafogott, tömör és enyhén archaizáló, ugyanakkor meglepően hétköznapi képekkel él. Az „*Achselhöhle*” és a „*Hand des Herren*” közelsége egyszerre profán és szakrális hatást kelt. KD stílusa ezzel szemben dúsabb, retorikusabb: gyakran használ halmozást („*átlyukasztva, holdnál epedőbben*”), erős jelzőket és hangulati fokozást. A magyar változatban az ítélet pillanata drámaibb, teátrálisabb, míg Rilkénél inkább csendes, szinte suttogó vizsgálat zajlik („*leise greift*”).

86.

AZ OSZLOPOS SZENT

AZ OSZLOPOS SZENT	DER STYLIT
Népek álltak ott, hódolva mélyen, hogy válasszon köztük és itéljen; ámde néki több volt már a csend és a nép bűzéből titkos éjen egy kőoszlop magasára ment, mely tovább szökött föl a kavargó égbe és hogy fönn volt a tetőn, látva, hogy a teste-lelke gyarló, az Urat dicsérte reszketőn; egyre csak hasonlít-háborog;[1] hogy kicsiny Ő s óriás a Másik. A parasztok és a pásztorok látták, hogy e kis pont mint tusázik és a roppant égbolttal pöröl, néha fényben, néha meg esőben[2] s ordítása, mint a vaspöröly ráhull az arcokra[3] leesőben. Évek óta élt magába s ő nem vette észre azt se, hogy alant a tömeg folyton hullámozik, meg se látott hercegi aranyt, mely nem ért föl emez oszlopig. Ámde amint fönn elkárhozottan, a közönytől már véresre rágva, egymagában, ordítozva, reggel, rázta a sok démont[4] a magasban: sok sebéből imbolyogva, lassan csúf, nagy férgek hullottak sereggel a bársonnyal ékes koronákra és a nyűvek sokasodtak ottan.	Völker schlugen über ihm zusammen, die er küren durfte und verdammen; und erratend, dass er sich verlor, klomm er aus dem Volksgeruch mit klammen Händen einen Säulenschaft empor, der noch immer stieg und nichts mehr hob, und begann, allein auf seiner Fläche, ganz von vorne seine eigne Schwäche zu vergleichen mit des Herren Lob; und da war kein Ende: er verglich; und der Andre wurde immer größer. Und die Hirten, Ackerbauer, Flößer sahn ihn klein und außer sich immer mit dem ganzen Himmel reden, eingeregnet manchmal, manchmal licht; und sein Heulen stürzte sich auf jeden, so als heulte er ihm ins Gesicht. Doch er sah seit Jahren nicht, wie der Menge Drängen und Verlauf unten unaufhörlich sich ergänzte, und das Blanke an den Fürsten glänzte lange nicht so hoch hinauf. Aber wenn er oben, fast verdammt und von ihrem Widerstand zerschunden, einsam mit verzweifeltem Geschreie schüttelte die täglichen Dämonen: fielen langsam auf die erste Reihe schwer und ungeschickt aus seinen Wunden große Würmer in die offnen Kronen und vermehrten sich im Samt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 163-164.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 713.

[1] [NY1921] s egyre csak hasonlít: háborog;
[2] [NY1921] esőbe
[3] [NY1921] arcukra
[4] [NY1921] Démont

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke versének központi alakja a stylita, azaz „*oszlopos szent*”, aki a néptől elfordulva az égre tör, hogy Istenhez közeledjen. A német szöveg elején („*Völker schlugen über ihm zusammen*…”) a szent a tömeg fölé emelkedik, hogy ítéljen, majd magányosan, önostorozó módon méricskéli saját kicsinységét az isteni nagysághoz. A vers lényegi témája az ember és Isten közti áthidalhatatlan távolság, a megszállott áhítat és az aszketikus önpusztítás paradoxona. KD fordítása tartalmilag hű marad, de drámaibb és képszerűbb: a „nép bűzéből titkos éjen” vagy a „vaspöröly” hasonlat nem szó szerinti, hanem fokozottan érzéki és expresszív. A fordító erősebben hangsúlyozza a testiség és a bűn naturalista mozzanatait („*csúf, nagy férgek hullottak sereggel*”), míg Rilkénél a kép inkább spirituális szimbólum marad („*große Würmer… im Samt*”). Míg Rilkénél az Istennel való küzdelem belső dráma, KD-nál földi látomás, a nép és az ég szembeállításában erőteljesebb a társadalmi, emberi vonatkozás.
Verselését tekintve a német eredeti hat szakaszból áll, mindegyikben négy-öt sor szerepel, kivéve a zárót, amely nyolc sort tartalmaz. A vers zenei egységét az ölelkező rím (abba, abba stb.) és időnként laza keresztrím (abab) biztosítja, de Rilke nem törekszik teljes rímrendszer-szimmetriára, inkább belső zeneiséget teremt asszonáncokkal és hangulati ismétlésekkel („*verglich / größer / Flößer / sich*”). KD ugyanilyen rímképletet alkalmaz, ami dallamosabb, zártabb hatású, és erősebben dramatizálja a látványt, mint Rilke lazább, meditáló, inkább gondolati ritmusa.
Stilisztikailag Rilke stílusa szuggesztíven elvont, az egész vers a transzcendencia és az emberi önkínzás paradoxonát ábrázolja. A nyelv mértéktartó, mégis szakrális: „*der Andre wurde immer größer*” – egyszerű kijelentés, mégis metafizikai súlyú. KD fordítása szenvedélyesebb, érzékletesebb: a misztikumot drámai látvánnyá alakítja. A „*vaspöröly*” és „*roppant égbolt*” képei kiterjesztik a verset egy expresszionista dimenzióba. A „*hercegi arany*” és a „*bársonnyal ékes koronák*” konkrétabbak, földhözragadtabbak, mint Rilke „*offenen Kronen*”-ja, így az isteni és földi közti kontraszt sokkal erőteljesebben plasztikus. Rilke tónusa elmélkedő, fenséges, KD-é tragikus és látomásos; a német szövegben a csend uralkodik, míg a magyarban a „ordítás”, „*vaspöröly*”, „*démonok*” szóképei dominálnak – a fordítás tehát intenzívebb, drámaibb.

87.

JÉZUS KERESZTRE-FESZÍTÉSE

JÉZUS KERESZTRE-FESZÍTÉSE[1]	KREUZIGUNG
A tar vesztőhelyre már gyakorta fölcepelték a gonosztevőket, a nehéz pribékek, lökve őket, most vicsorogva nézték[2] hébe-korba,	Längst geübt, zum kahlen Galgenplatze irgend ein Gesindel hinzudrängen, ließen sich die schweren Knechte hängen, dann und wann nur eine große Fratze
mit tesz a kereszten az a Három.[3] Ámde fönn gyors volt a szörnyű munka és hogy elkészültek, a határon őgyelegtek, magukat elunva.	kehrend nach den abgetanen Drein. Aber oben war das schlechte Henkern rasch getan; und nach dem Fertigsein ließen sich die freien Männer schlenkern.
Míg az Egyik[4] (egy vérszínű,[5] foltos) szólt: Ez ott ordított, kapitány. Az? - kérdezte ő, mint[6] holmi boltos, és úgy rémlett, hallja sírni, tán	Bis der eine (fleckig wie ein Selcher) Sagte: Hauptmann, dieser hat geschrien. Und der Hauptmann sah vom Pferde: Welcher? und es war ihm selbst, er hätte ihn
Éliát kiált, mint néki mondják. Mind akarta látni, hogy mi lesz és hogy éleszgessék teste rongyát, egy epés, ecetbe[7] ázott spongyát tettek ájult ajka szélihez.	den Elia rufen hören. Alle waren zuzuschauen voller Lust, und sie hielten, daß er nicht verfalle, gierig ihm die ganze Essiggalle an sein schwindendes Gehust.
Mert játékot vártak, cifra dolgot, s Éliát tán a felhők felett. Ámde messze Mária sikoltott s Ő üvöltött és kiszenvedett.	Denn sie hofften noch ein ganzes Spiel und vielleicht den kommenden Elia. Aber hinten ferne schrie Maria, und er selber brüllte und verfiel.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 165.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 713.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke eredetije és KD fordítása egyaránt a keresztre feszítés profán, embertelen látványát mutatja be, a katonák közönyén és kegyetlenségén keresztül. Mindkét változat a nézőpont elidegenítő hatására épít: a szent eseményt nem áhítattal, hanem az emberi brutalitás és unalom felől láttatja. Rilke tárgyszerűen, hidegen ír („*rasch getan", „die freien Männer schlenkern*"), KD viszont kissé líraibb, drámaibb tónust ad („vicsorogva nézték hébe-korba",

[1] [NY1921] Keresztrefeszítés
[2] [NY1921] és vicsogva nézték
[3] [NY1921] három
[4] [NY1921] egyik
[5] [NY1921] vérszinű
[6] [NY1921] mit
[7] [NY1921] egy epés ecetbe

„*Mária sikoltott*”), ezzel erősebben érzékelteti az emberi szenvedést. Rilke befejezése („*und er selber brüllte und verfiel*”) kíméletlen, naturalista: Jézus halálát állati ordításként mutatja. KD ezt kissé finomítja, mégis megrendítően adja vissza („*s Ő üvöltött és kiszenvedett*”), így a fájdalom emberibb, kevésbé groteszk.

Verslését tekintve Rilke verse öt versszakból áll, mindegyik négy-öt soros, jellemzően ölelkező és keresztrímelésű (rímképlete: abba / abab / abab / abaab / abba). Például az első strófában: platze (a) – drängen (b) – hängen (b) – Fratze (a) → ölelkező rím (abba). Ez a forma zártabb, sűrűbb, visszafogottabb, ami a témához illően nyomasztó ritmust teremt. KD követi Rilke állandó rímképleteket, de a szavakkal dinamikusabb, élőbb versritmust ad. Ez a magyar nyelv természetéből is fakad, hiszen a német zengő, zárt hangrendű rímeket nehezebb visszaadni.

Stilisztikailag Rilke nyelve tömör, tárgyias, szinte újszerűen naturalista. Képeiben kevés a díszítés, inkább az érzéketlenséget hangsúlyozza: „*die freien Männer schlenkern*”, „*Essiggalle*” – a szó szerinti „*ecetes epe*” visszataszító, fizikai kép. KD stílusa ezzel szemben hangulatilag gazdagabb, több az érzelmi színezet: „*tar vesztőhely*”, „*vicsorogva nézték*”, „*cifra dolgot vártak*”. Ezek archaikus, biblikus és népies szavak keveredésével drámaian megfestett látványt adnak. Rilke távolságtartó, KD átérző. A német változatban a néző hideg, közömbös, míg a magyar fordításban a költő beleéli magát a történetbe, még ha finoman is.

88.

A KOLDÚSOK

A KOLDÚSOK[1]	DIE BETTLER
A koldúsok[2] éji csapatját nem ismered. Egy idegen lelt olyanokat, kik eladják tenyerük üregét hidegen. Mutatják az idegennek szájuk sebeit feketén s ő nézheti (mert belemennek), hogy rágja ki a kelevény. Szemükbe olvad a csüggedt úr arca, ki szólani fél s a szörnyű szegények örülnek és köpnek, hogyha beszél.	Du wußtest nicht, was den Haufen ausmacht. Ein Fremder fand Bettler darin. Sie verkaufen das Hohle aus ihrer Hand. Sie zeigen dem Hergereisten ihren Mund voll Mist, und er darf (er kann es sich leisten) sehn, wie ihr Aussatz frißt. Es zergeht in ihren zerrührten Augen sein fremdes Gesicht; und sie freuen sich des Verführten und speien, wenn er spricht.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 166.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 713.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse a társadalom peremére szorult koldusok világát mutatja be egy külső szemlélő, az „idegen" nézőpontján keresztül. A vers lényege a szegénység és az emberi méltóság tragikus torzulásának bemutatása: a koldusok testileg-lelkileg eltorzultak, mégis van bennük valami groteszk öröm, amikor az idegen, a jómódú úr, undorral nézi őket. Az „*Aussatz*" (lepra) szóval Rilke az emberi nyomor testi mivoltát hangsúlyozza, miközben a „*verführt*" (megtévesztett, elcsábított) szó a morális dimenziót – az idegen erkölcsi bukását – sugallja. KD magyar fordítása hűen követi a tartalmi ívet, ám némileg „emberszerűbbé" és konkrétabbá teszi a jelenetet. A „*szájuk sebeit feketén*" és a „*rágja ki a kelevény*" kifejezések erőteljesen naturalisztikusak, talán még Rilkénél is nyersebbek. A magyar szövegben a koldusok kevésbé tűnnek misztikusan elidegenített lényeknek, inkább földhözragadt, testi szenvedésükben megalázott emberek. A záró kép („*és köpnek, hogyha beszél*") a német eredeti utolsó sorának pontos és kemény megfelelője, a társadalmi viszonyok kritikáját emeli ki: a nyomorultak gyűlölete a gazdag, közönyös úr iránt.

Verselését tekintve Mindkét vers három négysoros strófából áll, szabályos szerkezetben. Rilke versének rímképlete keresztrímes (*abab*), minden szakaszban:

1. versszak: *Haufen (a) – fand (b) – verkaufen (a) – Hand (b)*
2. versszak: *Hergereisten (a) – Mist (b) – leisten (a) – frißt (b)*
3. versszak: *zerrührten (a) – Gesicht (b) – Verführten (a) – spricht (b)*

[1] [NY1921] A koldusok
[2] [NY1921] a koldusok

Tehát mindhárom strófa keresztrímes (*abab*), ami feszes, zárt szerkezetet ad, és a tartalom hideg, távolságtartó tónusát is erősíti. Rilke tudatosan kerüli a zeneiséget, hogy a látvány ridegsége hangsúlyos maradjon. KD fordítása megtartja a három négysoros versszakot és a keresztrímet (*abab*), ami formai hűséget mutat. Ez tökéletesen megőrzi az eredeti keresztrímes szerkezetet, tehát formailag is hű fordításról van szó, bár az utolsó versszak csüggedt-örülnek elvi rímpárja a gyakorlatban nem igazán érvényesül. A hangzása keményebb, kontrasztosabb, mint az eredetiben, ezzel fokozva a látvány borzalmát.
Stilisztikailag Rilke stílusa itt tárgyilagos, hideg és kimért. A szóhasználat szinte tudományos („*das Hohle aus ihrer Hand", „ihren Mund voll Mist*"), a képekben mégis mély irónia rejlik. A koldusok nem pusztán szegények: elárusítják saját ürességüket, testük nyomorát – ez a modern ember lelki elsivárosodásának jelképe is. A költői hang szenvtelen megfigyelő, aki nem ítél, csak rögzít. KD viszont expresszívebb és érzelmileg telítettebb nyelvet használ. A magyar szavak kemény hangrendje („*hidegen", „kelevény", „köpnek*") fokozza a testi szenvedés érzékletességét. A magyar szöveg tónusa erőteljesebb és drámaibb, míg Rilkéé visszafogott és intellektuálisabb. KD ugyanakkor megtartja az iróniát és a távolságtartást: a „*szörnyű szegények örülnek és köpnek*" sor szinte szó szerinti visszhangja Rilke zárásának, de a magyarban jobban érezzük az osztályellentét morális felhangját.

89.

HULLAMOSÓ NŐK

HULLAMOSÓ NŐK	LEICHEN-WÄSCHE
Már hozzászoktak lassan. Ámde most a cselédlámpás föllobogott ijedten a léghuzam árnyán s az Ismeretlen[1] oly furcsa volt. Még a nyakát lemosta	Sie hatten sich an ihn gewöhnt. Doch als die Küchenlampe kam und unruhig brannte im dunkeln Luftzug, war der Unbekannte ganz unbekannt. Sie wuschen seinen Hals,
a kandi nép s mert nem ismerte, aztán ezt-azt hazudta róla, ágya mellett, míg mosta. Egyiknek köhögni kellett s az ecetes spongyát ott hagyta arcán,	und da sie nichts von seinem Schicksal wussten, so logen sie ein anderes zusamm, fortwährend waschend. Eine musste husten und ließ solang den schweren Essigschwamm
úgy köhögött. Hogy a hullát kutassa, megállt a másik nő is. Tompa csöppet sírt a kefe; s a végtelen utassa öklét mozgatta már, hogy megmutassa, nem szomjúhozik[2] immár soha többet.	auf dem Gesicht. Da gab es eine Pause auch für die zweite. Aus der harten Bürste klopften die Tropfen; während seine grause gekrampfte Hand dem ganzen Hause beweisen wollte, dass ihn nicht mehr dürste.
És megmutatta. Mert sürögve, némán folytatták a bús némberek a dolgot, kicsit köhögtek is, a vén tapétán halk, görbe árnyuk imbolyogva bolygott,	Und er bewies. Sie nahmen wie betreten eiliger jetzt mit einem kurzen Huster die Arbeit auf, so dass an den Tapeten ihr krummer Schatten in dem stummen Muster
a fal pedig csupa folt és ragacs volt, Be is fejezték, egy kis idő mulva. Az éj, az ablakokba megsímulva,[3] kietlenül nézett. S egy szörnyű hulla mezítlenül feküdt ott és parancsolt.	sich wand und wälzte wie in einem Netze, bis dass die Waschenden zu Ende kamen. Die Nacht im vorhanglosen Fensterrahmen war rücksichtslos. Und einer ohne Namen lag bar und reinlich da und gab Gesetze.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 166.
ESZTENDŐ 1918. augusztus, I. évf., 8. sz., p. 120.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke verse megrázó, tárgyilagos jelenetet ábrázol: két nő egy ismeretlen halott testét mossa. A hangsúly az **i**smeretlenségen, az emberi élet végső anonimitásán van. A halott sorsa ismeretlen („*Unbekannte*”, „*ohne Namen*”), ezért a nők történeteket találnak ki róla, miközben végzik munkájukat. A köhögés, a szünetek, a fizikai részletek mind a hétköznapiságot hangsúlyozzák: a halál itt nem ünnepélyes, hanem rutinszerű munka. A vers végén azonban a halott paradox módon „parancsol” („*gab Gesetze*”): puszta jelenléte uralja a teret, a halál abszolút hatalma érződik. KD fordítása tartalmilag rendkívül hűséges, a jelenetek

[1] [ESZ1918] ismeretlen
[2] [ESZ1918] szomjuhozik
[3] [ESZ1918] megsimulva

sorrendje, a cselekmény mozzanatai megmaradnak. Ugyanakkor a magyar szöveg érzelmileg erőteljesebb: a „kandi nép”, a „bús némberek”, a „szörnyű hulla” kifejezések erősebb hangulati töltetet adnak, mint a német eredeti visszafogottabb szavai. A fordítás kissé dramatizálja a látványt, miközben megőrzi Rilke alapgondolatát: a halál személytelenségét és uralmát az élők felett.

Verselését tekintve mindkét vers öt négy- illetve ötsoros strófából áll, tehát a strófaszerkezet azonos. Rilke minden strófában ölelkező- és keresztrímet használ, azaz abba és abab rímképletet. Példa az 1. strófából: *als* (a), *brannte* (b), *Unbekannte* (b), *Hals* (a)

Ez a séma következetesen végigvonul az egész versen. A rímek gyakran gazdagok, tiszták, a német nyelv mássalhangzó-dominanciája miatt kissé kemény hangzásúak. KD részben megőrzi a rímképletet, de például a 2. strófában Rilkétől eltérően ölelkező rímet használ. Példa az 1. strófából: *most a* (a), *ijedten* (b), *Ismeretlen* (b), *lemosta* (a)

A magyar rímek hangzásukban lágyabbak, gyakran asszonáncos jellegűek, de szerkezetileg pontosan megfelelnek az eredetinek. A ritmus mindkét versben lazán jambikus, prózához közelítő, ami erősíti a jelenet naturalizmusát.

Stilisztikailag Rilke stílusa tárgyilagos, visszafogott, szenvtelenül pontos. A borzalom nem érzelmi kitörésekből, hanem a hideg leírásból fakad. Gyakoriak az egyszerű igék („*wuschen*”, „*nahmen auf*”), amelyek mechanikussá teszik a cselekvést. A halott képe fokozatosan válik fenyegetővé. KD ezzel szemben expresszívebb, költőibb nyelvet használ. Jelzői érzelmileg telítettebbek („*szörnyű”, „bús”, „kietlenül*”), az árnyak „imbolyogva bolyognak”, ami vizuálisan erősebb, mint Rilke visszafogottabb „*wand und wälzte*” megoldása. A fordítás tehát nem szó szerinti, hanem hangulati hűségre törekvő, a magyar líra hagyományaihoz igazodó átköltés.

90.

KÉP

KÉP	BILDNIS
Hogy lemondó arcából ne ejtse földre bánatát és fájó vágyát, lassan hordja a tragédián át hervadandó, szép csokorba kötve bús[1] vonásait, mikből vadul és lazán egy tubarózsa hull, egy tévedt mosoly esik a földre.	Dass von dem verzichtenden Gesichte keiner ihrer großen Schmerzen fiele, trägt sie langsam durch die Trauerspiele ihrer Züge schönen welken Strauß, wild gebunden und schon beinah lose; manchmal fällt, wie eine Tuberose, ein verlornes Lächeln müd heraus.
És nyugodtan megy rajtuk[2] tovább fáradottan, szép és vak kezekkel s tudja, hogy nem lelné meg ezekkel[3]	Und sie geht gelassen drüber hin, müde, mit den schönen blinden Händen, welche wissen, dass sie es nicht fänden, -
és koholtat mond és tétovát, melybe végzet, álom, talmi sors van és a lelkét általadja gyorsan, hogy a szónak súlya,[4] mint a mázsa, mint a kőnek jajgató sírása-[5]	und sie sagt Erdichtetes, darin Schicksal schwankt, gewolltes, irgendeines, und sie giebt ihm ihrer Seele Sinn, dass es ausbricht wie ein Ungemeines: wie das Schreien eines Steines -
és magasra vont és hősi állal újra[6] mondja, amit szíve[7] vállal és megint, mert nincs arra szó, ami benn a fájdalmas való és övé, mindig csak az övé s - talpatlan edényt - magasba tartja mindig följebb a nagy este partja, híre[8] és a végtelen fölé.	und sie lässt, mit hochgehobnem Kinn, alle diese Worte wieder fallen, ohne bleibend; denn nicht eins von allen ist der wehen Wirklichkeit gemäß, ihrem einzigen Eigentum, das sie, wie ein fußloses Gefäß, halten muss, hoch über ihren Ruhm und den Gang der Abende hinaus.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 167-168.
SZÍNHÁZI ÉLET 1919. június 1-7., VIII. évf., 22. sz., p. 7.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti német vers és fordítása egy női alak belső tragédiáját jeleníti meg képszerűen. Rilkénél a lírai alak „*verzichtendes Gesichte*”-je, azaz lemondó arca hordozza a fájdalmat, amely nem zuhanhat ki belőle, ezért „*welken Strauß*”-szá, hervadó csokorrá kötve

[1] [SZÉ1919] bus
[2] [SZÉ1919] aztán
[3] [SZÉ1919] nem érné el ezekkel
[4] [SZÉ1919] sulya
[5] [SZÉ1919] sirása
[6] [SZÉ1919] ujra
[7] [SZÉ1919] szive
[8] [SZÉ1919] hire

viszi magával. A fájdalom kimondhatatlan, ezért az alak „*Erdichtetes*”-t, koholt szavakat mond, amelyekben sors és akarat ingadozik, de egyik sem felel meg a „*wehen Wirklichkeit*”-nek, az egyetlen, valódi belső valóságnak. KD hűen követi ezt az alapgondolatot: a bánat és a vágy nem eshet le, hanem „*szép csokorba kötve*” van jelen, a mosoly „*tévedt*”, a kimondott szó pedig „*koholt*” és „*tétova*”. Ugyanakkor a magyar szöveg erőteljesebben hangsúlyozza a hősi, tragikus pózt („*magasra vont és hősi állal*”), míg Rilkénél ez inkább rezignált, elengedő gesztus marad. KD tehát kissé dramatizálja, patetikusabbá teszi az alak belső küzdelmét.

Verselési szempontból a német vers és annak fordításának eltérései különösen szembeötlők. Rilke eredetije lazább, zeneileg szabadabb formát követ, a rímelés nem mindenütt szabályos, és a strófákon belül a rímképletek nem mindig tiszták. A vers első egységében például nem beszélhetünk következetes keresztrímről vagy ölelkező rímről, inkább lebegő, változó rímkapcsolatok jönnek létre, amelyek a bizonytalanság és az „el nem mondhatóság” élményét erősítik (aaabaab – cdd – cecee – cffghghi). KD ezzel szemben tudatosan szabályosabb rímelést alkalmaz. A magyar szöveg első strófájában világosan felismerhető az ölelkező rím (abbacca), majd a vers végén páros rímek (aabb) is megjelennek. A fordítás tehát formailag fegyelmezettebb, zártabb.

Stilisztikai szempontból Rilke nyelve visszafogott, sűrű és metaforikusan elmosódó. A képek gyakran egymásba csúsznak, a „*Tuberose*” vagy a „*Schreien eines Steines*” egyszerre konkrét és elvont. KD stílusa ezzel szemben érzékletesebb és retorikusabb: erősebb jelzőket használ („*jajgató sírása*”, „*nagy este partja*”), és gyakrabban él hangulatfokozó ismétléssel. A „*talpatlan edény*” képe például pontos megfeleltetése Rilke „*fußloses Gefäß*”-ának, de a magyar szövegben érzelmileg telítettebb, súlyosabb hatású.

91.

KÉSŐ-ŐSZ VELENCÉBEN

KÉSŐ-ŐSZ VELENCÉBEN	SPÄTHERBST IN VENEDIG
A városon az ősz szomorú[1] titka, alig akad öröm horgára már. Oly érdesen cseng az üvegkalitka, ha rátekintsz. S a kertekből a nyár	Nun treibt die Stadt schon nicht mehr wie ein Köder, der alle aufgetauchten Tage fängt. Die gläsernen Paläste klingen spröder an deinen Blick. Und aus den Gärten hängt
úgy csüng ki, mint sok-sok halotti bábu egymásra hányt, legyilkolt csapata. De a mélyből, az erdők vadonából egy vágy liheg: mint hogyha[2] éjszaka	der Sommer wie ein Haufen Marionetten kopfüber, müde, umgebracht. Aber vom Grund aus alten Waldskeletten steigt Willen auf: als sollte über Nacht
a tengernagy megduplázná a gályát az éber arzenálban és acél kedvvel kátrányozná a lég dagályát,	der General des Meeres die Galeeren verdoppeln in dem wachen Arsenal, um schon die nächste Morgenluft zu teeren
reggel pedig indulna a hajóraj sok evezővel, minden lobogóval s fujná[3] a fény, a végzet és a szél.	mit einer Flotte, welche ruderschlagend sich drängt und jäh, mit allen Flaggen tagend, den großen Wind hat, strahlend und fatal.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 168-169.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 714.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása Velence késő őszi állapotát ragadja meg mint az elmúlás és a hanyatlás színterét, ugyanakkor a pusztulás mögött megbúvó, még feléledni képes erő jelképeként is. Rilke azzal indít, hogy a város már nem csábítja magához a napokat: elvesztette varázsát, csillogása ridegebbé vált. A nyár maradványai groteszk képpé sűrűsödnek, amikor „*felakasztott marionettekhez*” hasonlítja őket, majd ebből a halott világból emelkedik fel egy belső akarat, amely a haditengerészet képeiben – gályák, arzenál, flotta – ölt testet. A záróképben a hajóraj birtokba veszi a „nagy szelet”, amely egyszerre jelenti a sorsot, a végzetet és az elementáris erőt. KD fordítása lényegében követi ezt a gondolati ívet, de érzelmileg felerősíti a képeket: a marionettek helyén „*halotti bábuk*” jelennek meg, az akarat „vággyá” alakul, amely „*liheg*”, vagyis emberibb, érzékibb lesz. A végső sorokban a sors, a fény és a szél hármassága patetikusabb, ünnepélyesebb lezárást ad, mint Rilke visszafogottabb, tárgyias fatalizmusa.
A **verselés** tekintetében Rilke műve klasszikus, szigorúan szerkesztett formát követ. A vers szonett jellegű, az első két négysoros strófa keresztrímű, rímképletük abab. A tercinákban a

[1] [NY1921] szomoru
[2] [NY1921] minthogyha
[3] [NY1921] fújná

rímelés fellazul: az első tercina aba szerkezetű, míg a záró tercinában páros rím jelenik meg az első két sor között, amelyet egy különálló, lezáró sor követ. Ez a formai fegyelem összhangban áll Rilke tárgyias, kimért hangvételével. KD ezzel szemben tudatosan módosítja a rímrendszert. Az első két strófában keresztrímet alkalmaz, rímképlete abab, ami nyitottabb, mozgékonyabb hatást kelt a magyar nyelvben. A tercinákban az első még követi az aba szerkezetet, a záró három sor azonban már nem alkot egységes rímképletet, inkább feloldódik, ami a fordítás egészére jellemző formai szabadságot erősíti. A magyar változat tehát kevésbé zárt, mint az eredeti, de hangzásában természetesebbnek, könnyebben befogadhatónak hat.

Stilisztikai szempontból Rilke nyelve tömör, fegyelmezett és hűvösen metaforikus. Képei gyakran szinte szoborszerűek, érzelmei visszafogottak, a hatás inkább a képek egymásra épüléséből fakad. KD fordítása ezzel szemben érzelmesebb, zeneibb, gyakran expresszívebb: erősebb igéket, érzékletesebb jelzőket használ, és bátrabban él a dramatizálás eszközeivel. Ennek eredményeként a magyar szöveg kevésbé őrzi meg Rilke formai szigorát, viszont hatásában hű marad az eredetihez, és a magyar lírai hagyományhoz igazodva adja vissza a késő őszi Velence melankolikus, mégis feszültséggel teli képét.

92.

A KALANDOR

A KALANDOR	DER ABENTEURER
Amikor a társaságba tévedt: a Váratlan volt s a Hirtelen és körötte villogó veszélyek fénye rezzent a riadt teren,	Wenn er unter jene welche waren trat: der Plötzliche, der schien, war ein Glanz wie von Gefahren in dem ausgesparten Raum um ihn,
és fölkapta bókoló zavarba a földről a princesz legyezőjét, melyről éppen az imént akarta, hogy lehulljon. És mikor a nő-nép	den er lächelnd überschritt, um einer Herzogin den Fächer aufzuheben: diesen warmen Fächer, den er eben wollte fallen sehen. Und wenn keiner
nem bujt véle meg az ablakokban, (honnan a park álomködbe lobban, hogyha a kezével rámutat) kártyaasztalhoz ült ő nyugodtan s nyert. És nézte azt a sok urat,	mit ihm eintrat in die Fensternische (wo die Parke gleich ins Träumerische stiegen, wenn er nur nach ihnen wies), ging er lässig an die Kartentische und gewann. Und unterließ
aki kártya közbe méregette és a nőt, ki símogatta kéjjel, vagy tükörből leste őt, megette. És föltette, hogy nem alszik éjjel,	nicht, die Blicke alle zu behalten, die ihn zweifelnd oder zärtlich trafen, und auch die in Spiegel fielen, galten. Er beschloss, auch heute nicht zu schlafen
mint tegnap, mivel harcolnia kell ma is, s nézése oly merő lett, mint kinek sok nőtől van fia és távolba gondoztatja őket.	wie die letzte lange Nacht, und bog einen Blick mit seinem rücksichtslosen welcher war: als hätte er von Rosen Kinder, die man irgendwo erzog.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 169-170.
MAGYAR HIRLAP MELLÉKLETE, 1935. december 8., XLV. évf., 280. sz., p. 1. (Rilke 60. születésnapja alkalmából) (Magyar Hirlap melléklete)

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása titokzatos, magabiztos férfialakot állít középpontba, aki váratlanul jelenik meg az előkelő társaságban, és puszta fellépésével feszültséget kelt. Rilke a kalandort „*der Plötzliche*”-ként nevezi meg, vagyis a hirtelen felbukkanóként, akit a veszélyek fénye vesz körül. KD ezt pontosan követi, amikor „a Váratlan volt s a Hirtelen” kifejezéssel írja le alakját, sőt a „villogó veszélyek” képével még érzékletesebbé teszi a jelenlétét. A cselekmény mozzanatai mindkét szövegben azonosak: a hercegnő legyezőjének felvétele, az ablakfülkék elutasítása, a kártyaasztalnál aratott győzelem, majd a környezet figyelő, vágyakozó vagy gyanakvó tekintetei. A záró részben a kalandor belső elhatározása jelenik meg: nem alszik, mert készen áll az újabb megmérettetésre. KD itt kissé konkretizál, amikor a „harcolnia kell ma is” sort beemeli, míg Rilke inkább lelki feszültségként és könyörtelen tekintetként jeleníti meg ezt az elszántságot.

Verselési szempontból mindkét mű négy négysoros és a mű közepén egy ötsoros strófából áll, és a rímelés alapvetően keresztrímes (abab) és ölelkezőrímes (abba). Rilke első strófájában ez világosan megfigyelhető, és bár a későbbi versszakokban a német nyelvre jellemzően lazább, asszonanciás megoldások is előfordulnak, a rímképlet továbbra is a keresztrímhez és az ölelkezőrímhez igazodik. KD kevésbé törekszik ennek a formai rendnek a megtartására, fordításában szintén végig keresztrímeket alkalmaz. A rímek nem mindenütt tökéletesen tiszták, de a rímképlet egyértelműen abab marad, ami különösen nagy teljesítmény, hiszen a magyar nyelv kötöttebb rímelést kíván, mint a német. A ritmus mindkét változatban feszes, de nem szigorúan szabályos metrumú; inkább beszédszerű, enyhén jambikus lejtésű sorok váltakoznak, amelyek a kalandor könnyed, magabiztos mozgását érzékeltetik.
Stilisztikailag Rilke verse visszafogottabb, elvontabb képekkel dolgozik, gyakran pszichológiai hatásokat hangsúlyoz, például a tekintetek erejét és a jelenlét kisugárzását. KD ezzel szemben érzékletesebb, színesebb nyelvet használ: erőteljes igékkel és jelzőkkel él, mint a „*villogó*”, „*símogatta kéjjel*”, amelyek fokozzák az erotikus és veszélyes atmoszférát. A magyar fordítás így kissé földibb, szenvedélyesebb hangot kap, miközben megőrzi az eredeti ironikus távolságtartását és eleganciáját.

93.

NŐI ARCKÉP A NYOLCVANAS ÉVEKBŐL

NŐI ARCKÉP A NYOLCVANAS ÉVEKBŐL	DAMEN-BILDNIS AUS DEN ACHTZIGER-JAHREN
Várakozva állt, körötte pompa, elborítva atlaszfüggönyökbe, melyek az ál-szenvedélyek tompa pátoszát göngyölték föl körötte;	Wartend stand sie an den schwergerafften dunklen Atlasdraperien, die ein Aufwand falscher Leidenschaften über ihr zu ballen schien;
lánykorából mintegy elsodorva, most egy új asszonnyá ébred ő: tornyos kontya fáradt és mogorva búval tűnik el a sok fodorba s őt vigyázza mindegyik redő,	seit den noch so nahen Mädchenjahren wie mit einer anderen vertauscht müde unter den getürmten Haaren, in den Rüschen-Roben unerfahren und von allen Falten wie belauscht
hogyha vágyik, vagy[1] tervez szegényke, mint lehetne a világa más: izgatóbb, valóbb, mint a regénybe, végzetes, viharzó lángolás, ─	bei dem Heimweh und dem schwachen Planen, wie das Leben weiter werden soll: anders, wirklicher, wie in Romanen, hingerissen und verhängnisvoll, -
hogy legyen számára egy-egy emlék s eltehesse az iskátulába,[2] illatokkal ringatgatva lelkét; és a naplójába már ne kába	dass man etwas erst in die Schatullen legen dürfte, um sich im Geruch von Erinnerungen einzulullen; dass man endlich in dem Tagebuch
vágyat írjon, mely, míg rójja, gyenge köddé olvad s szertefoszlik nyomba s hogy egy rózsalevelet tegyen be a nehéz, üres medálionba,	einen Anfang fände, der nicht schon unterm Schreiben sinnlos wird und Lüge, und ein Blatt von einer Rose trüge in dem schweren leeren Medaillon,
mely a mellét fekszi nappal-éjjel. Hogy az ablakon át egyszer intsen felgyűrűzött karcsú, kis kezével, erre vágyik és más vágya nincsen.	welches liegt auf jedem Atemzug. Dass man einmal durch das Fenster winkte; diese schlanke Hand, die neuberingte, hätte dran für Monate genug.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 170-171.
UJ IDŐK 1918. július 28, XXIV. évf., 30. sz., p. 84.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása egy polgári nőalak statikus portréját rajzolja meg: a nő várakozó helyzetben áll, körülötte a nehéz, atlasz drapériák a hamis szenvedélyek világát idézik. Rilke tárgyilagosabb, kissé távolságtartó szemlélete a nő belső hiányát, „*Heimweh*”-jét és „*schwachen Planen*”-jét emeli ki, vagyis a jövő bizonytalan tervezését. KD

[1] [UI1918] megy
[2] [UI1918] iskátulába

ezt érzelmileg telítettebben adja vissza: az „ál-szenvedélyek tompa pátosza”, a „szegényke” megszólítás, valamint a „végzetes, viharzó lángolás” kifejezés fokozza a nő vágyainak romantikus színezetét. A magyar változat így erősebben hangsúlyozza az elvágyódást és a beteljesületlenséget, míg Rilke inkább szemlélő, leíró marad.

Verselési szempontból a két szöveg szerkezete alapvetően megegyezik: hosszabb strófák váltakoznak rövidebb egységekkel, ami a várakozás és a belső töprengés hullámzását érzékelteti. A rímelés azonban eltérő nyelvi adottságok miatt módosul. Rilke első strófája keresztrímes (abab: *schwergerafften – Leidenschaften – Atlasdraperien – schien*), és KD ezt tudatosan megtartja: „pompa – tompa – atlaszfüggönyökbe – körötte” szintén abab képletet alkot. A hosszú, kilencsoros strófában mindkét szöveg vegyes rímelést használ, de az egységek belsejében jól elkülönülő páros rímek jelennek meg (Rilkénél például *vertauscht – belauscht*, KDnál *mogorva – fodorba*). A későbbi négysoros strófákban ismét keresztrím dominál mindkét változatban (*Planen – Romanen – soll – verhängnisvoll* / *szegényke – regénybe – más – lángolás*), akárcsak a medáliont és a naplót leíró szakaszban is keresztrím (abab) figyelhető meg: Rilkénél *Schatullen – Geruch – Tagebuch – einlullen*, KDnál pedig *emlék – iskátulába – lelkét – kába*. A záró strófában Rilke ölelkezőrímre vált, míg KD továbbra is keresztrímet alkalmaz.

Stilisztikai szempontból Rilke nyelve visszafogottabb, képei tárgyszerűbbek: a nő „mint egy másikra cserélve” jelenik meg, a rózsalevél és a medálion üressége a hiány metaforája. KD ezzel szemben gazdagabb jelzőhasználattal él („*tornyos konty*”, „*nehéz, üres medálion*”), és gyakran érzelmi többletet ad hozzá az eredetihez. A magyar fordítás zeneisége, alliterációi és érzelmi árnyalatai közelebb viszik az olvasót a nő belső világához, míg Rilke inkább hűvös portrét fest. Összességében KD hűen követi az eredeti tartalmat és formai alapokat, de stilárisan romantikusabb, érzelmileg telítettebb irányba mozdítja el Rilke finoman melankolikus nőalakját.

94.

HÖLGY A TÜKÖR ELŐTT

HÖLGY A TÜKÖR ELŐTT	DAME VOR DEM SPIEGEL
Mint a fűszert az álomitalban, feloldja a tükre mélyiben lankatag mozgását szeliden, majd mosolyát is bedobja halkan. És vár, míg folyékony tükre pezsdül gyöngyöt hányva; aztán a haját a tükörbe önti és agát- fényes vállait emelve restül, inni kezd a képből. Félve issza, mit mámorral inna egy szerelmes, kémlelő gyanúval, téveteg les, s a komornát akkor hívja vissza hogy tükrébe már egy láng, egy bútor árnya ing, az alkonyi borútól.	Wie in einem Schlaftrunk Spezerein löst sie leise in dem flüssigklaren Spiegel ihr ermüdetes Gebaren; und sie tut ihr Lächeln ganz hinein. Und sie wartet, dass die Flüssigkeit davon steigt; dann gießt sie ihre Haare in den Spiegel und, die wunderbare Schulter hebend aus dem Abendkleid, trinkt sie still aus ihrem Bild. Sie trinkt, was ein Liebender im Taumel tränke, prüfend, voller Misstraun; und sie winkt erst der Zofe, wenn sie auf dem Grunde ihres Spiegels Lichter findet, Schränke und das Trübe einer späten Stunde.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 335.
MK2: pp. 171-172.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása ugyanazt az intim, mégis kissé titokzatos jelenetet ábrázolja: egy hölgyet a tükör előtt, aki lassan, majdnem szertartásosan „issza” önmagát a tükörben, szemlélve saját mozdulatait és megjelenését. Mindkét szöveg kiemeli a tükör és a nő közötti kölcsönhatást, a mozdulatok lassúságát és a féltékeny vagy kémlelő pillantásokat („prüfend, voller Misstraun” – „kémlelő gyanúval, téveteg les”).
A verselési struktúrában Rilke szonettel, mégis finom ritmusú sorokkal dolgozik; a sorhossz változó, de a belső hangsúlyok és a szimultán cselekvések érzékeltetése precízen van kidolgozva. KD a fordításban törekszik a folyékony, lírai ritmus megtartására, ugyanakkor a magyar nyelv szintaktikai kötöttsége miatt néhol a sorok hosszabbak, és a belső hangsúlyok kissé eltolódnak. A rímek terén mindkét szöveg alapvetően ölelkezőrímeket használ (abba), a német verzióban a rímszerkezet finoman alakul, inkább a hangzásbeli összhang dominál, míg KD a magyar nyelv természetes zeneiségére támaszkodva ér el belső ritmust. Például a „*restül – agátfényes vállait*” soroknál a német „*aus dem Abendkleid*” érzéki, képi ritmusa a magyarban hosszabb, gördülékenyebb leírásként jelenik meg.
Stilisztikailag mindkét költő az érzékekre és a mozdulatok finomságára koncentrál: a német eredeti „*Wie in einem Schlaftrunk Spezerein*” sorában az „álomital” képével az elmosódott, álomszerű atmoszféra jelenik meg, amely KDnál „*Mint a fűszert az álomitalban*” formában hasonló, de a fűszer képével kiegészítve érzékletesebbé válik a magyar nyelvben. A metaforikus gazdagság mindkét szövegben megmarad, de a fordítás a magyar költő saját stílusjegyeit is magában hordozza: lágyabb, szinte suttogó hangvétel, a belső rímek és alliterációk finomabbak,

például „feloldja a tükre mélyiben / lankatag mozgását szeliden”, ahol a belső ritmus a folyamatosságot hangsúlyozza.

95.

A FLAMINGÓK – PÁRIZS, JARDIN DES PLANTES

A FLAMINGÓK	DIE FLAMINGOS
Ha festi őket vásznán Fragonard, fehérjük és rózsás színük fakócska, olyan szegényes és olyan kopár, mint kedvesedről e pár semmi szócska:	In Spiegelbildern wie von Fragonard ist doch von ihrem Weiß und ihrer Röte nicht mehr gegeben, als dir einer böte, wenn er von seiner Freundin sagt: sie war
álomtól lanyha volt még[1]. Mostan íme a zöld gyepágyba nyílnak, tétován[2] lábuk virágzik, rózsálló kocsán kelletve önmaguk, mint holmi Phryne;	noch sanft von Schlaf. Denn steigen sie ins Grüne und stehn, auf rosa Stielen leicht gedreht, beisammen, blühend, wie in einem Beet, verführen sie verführender als Phryne
aztán[3] szemük elrejtik a pihében, ahol gyümölcsvörös vegyül el ében tollak közé, borzongva és repesve.[4]	sich selber; bis sie ihres Auges Bleiche hinhalsend bergen in der eignen Weiche, in welcher Schwarz und Fruchtrot sich versteckt.
Majd egy madár rikolt, de a flamingók meredten állnak s mint a lázban[5] ingók egyenként lépnek át a Képzetesbe.[6]	Auf einmal kreischt ein Neid durch die Volière; sie aber haben sich erstaunt gestreckt und schreiten einzeln ins Imaginäre.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 172.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 714.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke *„Die Flamingos”* című verse és KD *„A flamingók”* című fordítása alapvetően szoros megfelelést mutat, ugyanakkor a két szöveg stilisztikai és verselési megoldásai jelentősen eltérnek. Rilke műve a német nyelv finom árnyalataira és vizuális metaforáira épít: a flamingók alakját Fragonard tükörkép-szerű, festményszerű képeiben ábrázolja, majd a madarak mozdulatain keresztül a lágyan ébredő érzékiség és az önmaguk felé forduló vonzerő jelenik meg. KD fordítása hűen követi a tartalmat, ám a magyar nyelv ritmikai sajátosságai miatt a képek sűrítettebbek, a sorok néha más hangsúlyokat kapnak, így a finom, fokozatos áttűnések a látványból az érzékiségbe némileg rövidebb és tömörebb formát öltenek. **Verselési** szempontból Rilke eredeti soraiban a rímek ritkábban követik a klasszikus szonett szabályokat; a német szövegben az első 2 strófa ölelkező rímképlet szerkezetét mutatja, ahol a „*Fragonard – Röte – böte – war*” párosítás adja a hangsúlyt, míg KD magyar szövegében a sorok szinte keresztrímet és ölelkezőrímet követnek, például: „*vásznán Fragonard – fakócska*

[1] [NY1921] <Álomtul lanyha volt még>
[2] [NY1921] nyilnak tétován
[3] [NY1921] egész
[4] [NY1921] tollak közé s piros fut feketébe
[5] [NY1921] láztól
[6] [NY1921] egyenként lépnek álmaik egébe.

/ kopár – szócska”, ami a magyar költői hagyományhoz jobban illeszkedik. Ez a rímváltás a magyar változatban könnyedebb, zeneileg kerekebb hatást kelt, de a német eredeti finom, szinte festői ritmusát részben elveszíti. A német szöveg ölelkező rímeket (abba) is tartalmaz a középső szakaszban, ahol a ritmus és a rímek összefonódnak a kép ábrázolásával; KD fordításában ez a szerkezet inkább az alliterációra és belső ritmusokra támaszkodik, így a rímképletet átértelmezve adja vissza az érzést.

Stilisztikailag Rilke precíz, festői részletezéssel dolgozik: a színek („*Weiß und Röte*”, „*Schwarz und Fruchtrot*”) és a mozdulatok („*leicht gedreht*”, „*schreiten einzeln ins Imaginäre*”) finom árnyalataiban rejlik a költői hatás. KD fordítása stilisztikailag gördülékeny, magyaros szavakkal („*fehérjük és rózsás színük*”, „*egyenként lépnek át a Képzetesbe*”) adja vissza a képet, de a német nyelv plasztikusságából néhány részlet egyszerűsödik, például az „*auf rosa Stielen leicht gedreht*” helyett a „*lábuk virágzik, rózsálló kocsán*” magyaros metaforává alakul.

96.

AZ OLVASÓ

AZ OLVASÓ	DER LESER
Ki ismeri őt, aki messze néz el az életéből s más életre néz, melyet csupán az oldalak merész, gyors forgatása tör meg a neszével?[1]	Wer kennt ihn, diesen, welcher sein Gesicht wegsenkte aus dem Sein zu einem zweiten, das nur das schnelle Wenden voller Seiten manchmal gewaltsam unterbricht?
Még anyja sem tudná, hogy itt ki olvas[2] lelkétől ittas szókat. Mit tudod, te, ki csak órák óta látod[3] e nyugodt fejet, mi tűnt el, míg fölnéz a holdas	Selbst seine Mutter wäre nicht gewiss, ob er es ist, der da mit seinem Schatten Getränktes liest. Und wir, die Stunden hatten, was wissen wir, wieviel ihm hinschwand, bis
magányából: mindent magára véve, mi lenn a könyvben állott, a lapokban, nem akarat, adás van a szemébe, amint a tele-kész világra koppan: mint játszó gyermek, álmok égi mása, kit a való egyszerre csak elorz, s ocsúdik, ám nyugalmas arcvonása balog marad és mindörökre torz.	er mühsam aufsah: alles auf sich hebend, was unten in dem Buche sich verhielt, mit Augen, welche, statt zu nehmen, gebend anstießen an die fertig-volle Welt: wie stille Kinder, die allein gespielt, auf einmal das Vorhandene erfahren; doch seine Züge, die geordnet waren, blieben für immer umgestellt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 172.
BÁCSMEGYEI HÍRLAP, 1921. július 3., XXII. évf., 145. sz., p. 9.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 714.
UJ IDŐK 1927. január 9., XXXIII. évf., 2. sz., p. 53.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke *„Der Leser”* című verse és KD *„Az olvasó”* című fordítása alapvetően a belső figyelem, az olvasás misztériuma és a személyiség átalakulása témáját dolgozza fel, de a két szöveg között több lényeges eltérés is van. Tartalmi szinten a német eredeti a fiatal férfi archetípusát mutatja be, aki „két világ között” él: a valóságban és az olvasott könyv világában. A német szöveg a „*sein Gesicht wegsenkte aus dem Sein zu einem zweiten*” sorral kifejezetten a tekintet kettősségére és az identitás elmozdulására utal, amely a fordításban KD „aki messze néz el az életéből s más életre néz” formában jelenik meg. Itt a magyar szöveg stilisztikailag kicsit nyitottabb, kevésbé absztrakt, inkább szemléletesen írja le az olvasó „eltávolodását”.
A **verselés és ritmus** tekintetében Rilke ölelkezőrímeket (abba) használ, de szoros metrikai ívet és belső ritmust épít a sorok hosszúságával, a szünetekkel és a szórenddel. KD megőrzi a sorok hosszúságát és a belső ritmust, de a magyar nyelv természetesebb szófordulata miatt a ritmus némileg másképp tagolódik. A német sorokban a hangsúlyos igék („*unterbricht”,*

[1] [NY1921] tör meg neszével?
[2] [NY1921] hogy itt, ki olvas
[3] [NY1921] ki csak mostan látod

„aufgehoben”) és a melléknevek („*fertig-volle*”) erősítenek a belső dinamizmuson, míg a magyar fordításban a „gyors forgatása tör meg a neszével” vagy „mindent magára véve” kifejezések inkább folyamatos, szemlélődő ritmust adnak. Például a német „*wegsenkte aus dem Sein zu einem zweiten / das nur das schnelle Wenden voller Seiten*” sorban a „zweiten” és „Seiten” rezonanciája ad belső rímhatást, míg KD a „más életre néz / melyet csupán az oldalak merész, gyors forgatása” sorokkal igyekszik a belső hangzást megőrizni, bár a magyar nyelv szóvégi hangzásai miatt a rím nem egzakt, inkább asszonánc jellegű.

Stilisztikai szempontból Rilke kifejezetten absztrakt, filozofikus képekkel dolgozik: „mit seinem Schatten Getränktes liest”, ami a lélek elmélyült áramlását és a szellemi transzformációt jelzi. KD fordítása ezt a képet konkretizálja és emberközelibbé teszi: „lelkétől ittas szókat”, így a magyar olvasó számára közvetlenebb, érzéki tapasztalattá válik az olvasás élménye. Mindkét változat hangsúlyozza az olvasó arcának változatlanságát a belső élmények ellenére, Rilke „*blieben für immer umgestellt*” és KD „*balog marad és mindörökre torz*” formájában. Itt a magyar szöveg a szóhasználatban drámaibb, az „*ocsúdik*” és „*torz*” szavak erőteljesebb érzelmi töltetet adnak, míg a német szelídebben fogalmaz.

97.

A LAPDA

A LAPDA	DER BALL
Te Gömbölyű, mely két kéz melegét tovább adod,[1] röpülve, untalan, mint a sajátod; az suhant beléd, mi illanó s a tárgyba súlytalan, még nem dolog, de már elég dolog, hogy innen, a formákba öltözött földből a testbe át nem párolog: te röpülés és leesés között még tétovázó, ami, hogyha száll,[2] mint hogyha[3] vinné ernyedetlenül, föl, a dobást - s ha hullik és ha áll, a játszóknak helyet mutat felül s egyszerre ő lesz a csoport urává, mely átalakul új táncfigurává, majd várva, vágyva olthatatlanul, a röpte hirtelen elül s magas kezek mély csészéjébe hull.	Du Runder, der das Warme aus zwei Händen im Fliegen, oben, fortgiebt, sorglos wie sein Eigenes; was in den Gegenständen nicht bleiben kann, zu unbeschwert für sie, zu wenig Ding und doch noch Ding genug, um nicht aus allem draußen Aufgereihten unsichtbar plötzlich in uns einzugleiten: das glitt in dich, du zwischen Fall und Flug noch Unentschlossener: der, wenn er steigt, als hätte er ihn mit hinaufgehoben, den Wurf entführt und freilässt -, und sich neigt und einhält und den Spielenden von oben auf einmal eine neue Stelle zeigt, sie ordnend wie zu einer Tanzfigur, um dann, erwartet und erwünscht von allen, rasch, einfach, kunstlos, ganz Natur, dem Becher hoher Hände zuzufallen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 172.
NYUGAT 1921. május 1., XIV. évf., 9. sz., p. 714.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Rilke *Der Ball* című verse és KD magyar fordítása, *A lapda*, szoros tartalmi és stilisztikai kapcsolatban állnak egymással, de a két nyelv sajátosságai miatt a megvalósítás több ponton eltér. Mindkét szöveg a labda fizikai és szimbolikus létezését vizsgálja: a labda nem csupán tárgy, hanem „közvetítő", a játékosok energiáját, mozgását és interakcióját hordozó entitás. Mindkét változat hangsúlyozza a labda kettősségét: egyszerre „nem dolog és mégis dolog" (KD), illetve „zu wenig Ding und doch noch Ding genug" (Rilke), ami a fizikai és metafizikai szerep közötti feszültséget érzékelteti.
Verselési szempontból azonban az eredeti vers és fordítása eltérő ritmusú és rímképletű. Rilke német szövege lazán épül, ahol a hangsúly inkább a belső ritmuson és a sorok egymásra épülésén van, nem a hagyományos rímképleteken. A német eredetiben keresztrím (abab) és ölelkezőrím rím (abba) keveredik; a sorok inkább belső ritmusra, hangsúlyokra és szintaktikai tagolásra épülnek. KD fordítása ezzel szemben részben alkalmazkodik a magyar nyelv dallamához, de nem próbálja mechanikusan követni a német ritmust. A magyar szövegben a

[1] [NY1921] továbbadod
[2] [NY1921] ami hogyha száll,
[3] [NY1921] minthogyha

rímek – például „melegét – untalan” vagy „felsül – csoport urává” – jellemzően keresztrímek; KD a belső hangzást, a folyamatosságot és a nyelvi muzikalitást tartotta szem előtt. Ez tükrözi a fordító fő célját: a német absztrakciót és finom, szinte lebegő ritmust magyar nyelven is érzékeltetni, még ha a klasszikus rímképlet nem teljesen követhető.

Stilisztikai szempontból az eredeti vers és fordítása metaforikus, a labdát élő, érzékeny entitásként ábrázolják. Rilke inkább elvontabb, filozofikusabb hangvételű („*zu unbeschwert für sie*”), míg KD konkrétabb képeket használ („*tovább adod, röpülve*”), ami a magyar olvasónak közvetlenebb élményt ad. Mindkettő azonban megőrzi a labda mozgásának dinamizmusát, a játék és a forma kapcsolatát: a labda „röpülés és leesés között” (KD) vagy „*du zwischen Fall und Flug*” (Rilke), és mindkettő kiemeli a labda szerepét a játékosok interakciójában, új „*táncfigurát*” alakítva.

LEO GREINER

Leo Greiner 1876 április 1-én[1] született Brünnben. Iskoláit Brassóban végezte. Főrendezője volt az *„Elf Scharfrichter”* című kabarénak, mely[2] minden német kabarék közt az egyetlen művészi vállalkozás volt.[3] Lenauról írott könyve igen híres. Eulenberg Lenau utódjának, lelki leszármazottjának tartja Leo Greinert. A müncheni lírikusok közé tartozik. Ma Berlinben él.[4] A világháborúban az osztrák-magyar hadseregben szolgált.[5]

MUNKÁI. Das Jahrtausend 1900 (Az évezred),[6] Das Tagebuch 1906 (A napló)

Verseiből fordított Vajthó László.[7]

[1] [MK1914] április elsején
[2] [MK1914] amely
[3] [MK1914] művészi vállalkozás.
[4] [MK1914] az MK1 nem tartalmazza
[5] [MK1914] az MK1 nem tartalmazza
[6] [MK1914] Das Jahrhundert 1900 (A század),
[7] [MK1914] az MK1 nem tartalmazza

98.

SZERELEM

SZERELEM	LIEBE
Két árny vagyunk, más-más a mi világunk.[1] Találkoztunk egy kőrisfának árnyán. A távoli mezőn magunkba[2] jártunk És éji szállást néztünk bolygva[3] árván. Akkor megálltunk egy mély pillanatra, A mult időknek[4] ismerőseként Köszöntünk s lelkünk a láz elragadta.[5] Én arra,[6] ő meg más ösvényre tért S mindketten az ős éjbe sülyedénk.[7]	Wir sind zwei Schatten, die aus Welt und Welt An einem Eschenbaum zusammentrafen. Wir glitten einsam im entrückten Feld Und suchten späte Herberg, um zu schlafen. Und standen einen tiefen Augenblick Uralt bekannt uns gegenüber Und grüßten uns und wuchsen bis ans Glück. Dann sanken wir hinüber und herüber, Zerfallend in die alte Nacht zurück.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 369.
MK2: p. 175.
MAGYAR SZEMLE 1906. augusztus 9., XVIII. évf., 32. sz., p. 502.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az emberi lélek szimbolikus találkozását ábrázolja: két árny, két külön világ jelképeként, akik egy fa árnyékában találkoznak, majd magukba merülve vándorolnak a távoli mezőn. Greiner a „*Wir glitten einsam im entrückten Feld / Und suchten späte Herberg, um zu schlafen*” sorokban a magányos, elvonult sétát és a pihenés utáni vágyat hangsúlyozza, míg KD ezt „A távoli mezőn magunkba jártunk / És éji szállást néztünk bolygva árván” formában fordítja le, megtartva az elhagyatottság és a belső szemlélődés hangulatát, de a magyar nyelv zeneiségéhez igazítva. A találkozás pillanata mindkét verzióban kulcsszerepet kap: a német „*Und standen einen tiefen Augenblick / Uralt bekannt uns gegenüber*” és a magyar „*Akkor megálltunk egy mély pillanatra, / A mult időknek ismerőseként*” kifejezik a múlt és a jelen összefonódását, az időtlenség érzetét.
Verselési szempontból a német eredeti inkább belső ritmusra épít, a sorok keresztrímes rímképletet követnek, amit megtör a középső 5. sor, és inkább hangzásbeli összhangot hoznak létre, például az „*Feld / schlafen*” és a „*Augenblick / zurück*” párok laza aszonanciát mutatnak. KD igyekszik a magyar vers hangzását szabályozni, bár a rímek nem minden esetben követik az eredeti sémát, mivel nála az utolsó sor tér el a keresztrímtől. Például: „*világunk / árnyán / jártunk / árván*” sorai a keresztrímhez közelítenek, de a rímek hangzója finoman módosul, hogy a magyar természetes hangzásához illeszkedjen. A sorok hosszúsága is változik: a német tömör kifejezésekkel operál, a magyar részletesebb, ami a ritmus és a melódia gazdagítását szolgálja.

[1] [MSZ1906] világunk,
[2] [MSZ1906] magunkba’
[3] [MSZ1906] bolygva,
[4] [MSZ1906] S a mult időknek
[5] [MSZ1906] Köszönve lelkünk’ az üdv elragadta.
[6] [MSZ1906] S én arra,
[7] [MSZ1906] S szétesve az ős-éjbe süllyedénk.

Stilisztikai szempontból Greiner a lélektani távolság és az időtlenség érzését erősíti a „*Zerfallend in die alte Nacht zurück*” sorral, ahol a két árny visszasüllyed az ősi éjszakába, míg KD ezt „*S mindketten az ős éjbe sülyedénk*” formában tolmácsolja, megtartva a költői képet és a hangulati sötétséget, de a magyar nyelv ritmusa szerint finomabb, lágyabb formában. A magyar fordítás egyúttal érzékletesebb belső narratívát is ad: „*A mult időknek ismerőseként / Köszöntünk s lelkünk a láz elragadta*” sorok a szenvedély és az egymás iránti intenzív lelki hatás hangsúlyát növelik, amely a német eredetben implicit módon jelenik meg.

99.

AZ ÉLET

AZ ÉLET	LEBEN
És egyre zordabb a nap és a tér... Mi leng itten?[1] Egy emberhang: beszélik. Mi zúg? A vén fák bús fuvalma ér,[2] Súgják gyerekkorodnak halk meséit. Az alkonyos[3] mezőn vár lenn a kis kert, Az árnya oly hűvös, oly édes-ismert,[4] De én búsan bolyongok, zord utód[5] Szívembe[6] van egy síró, árnyas álom - Ezt úgy hívom:[7] anyám, azt meg: barátom, Mosolygok s emlékezni sem[8] tudok.	Und immer fremder sind mir Tag und Räume ... Was weht um mich? Man sagt: ein Menschenwort. Was rauscht um mich? Man sagt: die alten Bäume, Die rauschen noch aus deiner Kindheit fort. Und Gärten stehn im abendlichen Land, Ihr Schatten grüßt mich kühl und altbekannt. Ich aber wandre dunkel fort, im Innern Ein uralt Schattenbild, das leise weint. Die nenn' ich Mutter, diesen nenn' ich Freund Und lächle tief und kann mich nicht erinnern.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 370.
MK2: p. 176.
MAGYAR SZEMLE 1906. augusztus 9., XVIII. évf., 32. sz., p. 502.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása az elidegenedés, a nosztalgia és az emlékezés hangulatát ragadja meg; a német eredeti rövid, sűrített képekkel dolgozik, ahol a táj, a fák és a kertek árnyai az emberi múlt és a gyermekkori emlékek tükrei. KD hűen követi ezt a tematikát, azonban a magyar változat kicsit kibővíti a leírásokat („Az alkonyos mezőn vár lenn a kis kert”), így a hangulat részletesebb, az érzelmi mélység érezhetően fokozott. A „zord nap és tér” kifejezés például a német „fremder sind mir Tag und Räume” fordításaként nemcsak a távoli, idegenszerű napot, hanem a tér érzését is konkrétabbá teszi, ezzel a magyar szöveg hangsúlyosabbá teszi a belső elszigeteltséget.
A verselés és a rímek terén a két változat szerkezete érdekes kontrasztot mutat. Greiner német szövege szabadvers jellegű, de finoman belső ritmusokra épít, ahol a sorok végi hangsúlyok keresztrímesek és párosrímet mutatnak hagyományos formában; a sorok közötti hangzásbeli összhang és az alliteráció („Was rauscht um mich? Man sagt: die alten Bäume”) adja a vers líraiságát. KD ezzel szemben a magyar nyelv saját ritmusára és dallamára igazította a szöveget, megtartva a belső összhangot, de láthatóan megpróbált finom rímeket kialakítani, például az „ér”–„meséit” vagy az „ismert”–„utód” sorpároknál, amelyek azonban nem követik az eredeti rímképletet, a keresztrímek mellett ölelkezőrímet találunk. Így a magyar változat inkább

[1] [MSZ1906] Mi leng vaj’ itt?
[2] [MSZ1906] A vén fáknak fuvalma ér,
[3] [MSZ1906] S az alkonyos
[4] [MSZ1906] édes, ismert.
[5] [MSZ1906] De én busan bolygok mint zord utód,
[6] [MSZ1906] Szivembe’
[7] [MSZ1906] hivom
[8] [MSZ1906] nem

asszonáncszerű, szinte dallamosan gördülő, mintsem formailag pontosan rímelő, de mégis megtartja a német eredeti hangulatát.
Stilisztikai szempontból mindkét szerző a természet és az emlékezés összefonódására épít. Greiner képalkotása tömör, tárgyilagos és szinte „hideg" képekkel operál, míg KD a magyar nyelv gazdagabb hangkészletét kihasználva érzelmesebbé, lágyabbá és árnyaltabbá teszi a táj leírását („*az árnya oly hűvös, oly édes-ismert*"). Mindkét versben fontos a belső reflexió és az emlékezés komplexitása: a „*Mutter*" és „*Freund*" Greiner-nél, illetve az „*anyám*" és „*barátom*" KDnál a múlt és a jelen, a személyes élmény és az általános emberi tapasztalat összekapcsolódását jelzi. KD azonban a magyar olvasó számára is könnyebben befogadhatóvá teszi ezt a reflexív hangulatot, a sorok gördülékenyebb, dallamosabb ritmusával.

HEINRICH HORVÁT

Heinrich Horvát Kolozsvárt született 1877 február 10-én. Bölcsészetet tanult Lipcsében, Strassburgban, Bernben. Hosszabb ideig élt Párizsban. Nagyváradon tanárkodott. Most Budapesten él.[1]

Horvát a német nyelv elsőrangú művésze. Nagy érdemeket szerzett Baudelaire tökéletes lefordításával. A modern magyar lírát is ő tolmácsolja a külföldnek, első ízben olyan lélekkel teljes átköltésben, mely egyszinten mozog a modern német líra nyelvével.[2] Hans Bethge külföldi antológiája (Lyrik des Auslandes) kizáróan az ő fordításában mutatja be a magyar költőket.

Mint eredeti költő, a stilizált finomságok és az éles gúny művésze. Versei eddig még nincsenek kötetbe gyűjtve.[3]

MUNKÁI. Baudelaire: Die Blumen des Bösen (Oesterheld), Das junge Frankreich, Baudelaire: Die Vorhölle (Oesterheld), Neue Ungarische Lyrik (1918, München, Georg Müller).[4]

Verseit közölte a Kunst, Morgen, Zeit, Berliner Tageblatt, Der Deutsche, Magazin für Literatur.[5]

IRODALOM. Nehány versét magyarra fordította Juhász Gyula.

[1] [MK1914] Ma a paedagógiai könyvtár könyvtárnoka Budapesten.
[2] [MK1914] A modern magyar lírát is ő tolmácsolja a külföldnek.
[3] [MK1914] Ezt a bekezdést az MK1 nem tartalmazza
[4] [MK1914] Az MK1 nem tartalmazza.
[5] [MK1914] Az alábbi mondat a Verseit közölte, valamint az Irodalom rész között: Eredeti versei még nincsenek kötetbe gyűjtve.

100.

KÍNAI VERS A SZÉP ÉVRŐL

KÍNAI[1] VERS A SZÉP ÉVRŐL	DAS SCHÖNE JAHR
A tavasz szép volt; fiatal leánnyal[2] Aranybort ittam fiatal ligetben. A nyár az[3] ünnep; déli napsütésben Virágos réten bogarak daloltak. Az ősz minket lombos ladikba látott, Vörös ecetfák[4] álltak őrt a parton. A tél azonban a regék világa, A halk idő. Most álmodunk a fákról, A vörös őszről és a kék tavaszról, Méhzümmögésről, kacagó[5] virágról És hópihékről, melyek csendbe hullnak S némán repülnek[6]... nézd az ablakunkban A hallgatás ezer fehér virágát.	Der Lenz war süß; mit einem jungen Mädchen Trank ich im jungen Walde goldnen Wein. Der Sommer war ein Fest; im hohen Mittag Sangen die Käfer auf dem Blumenfelde. Der Herbst sah uns in laubgeschmückten Kähnen, Rot säumten Ebereschen unsern Strom. Der Winter aber ist die märchenhafte, Die leise Zeit. Wir dichten dann von Bäumen, Von rotem Herbst und heller Frühlingshalde. Von Bienenblumensang und diesem wunderreichen Schneeflockenvorhang, der sich langsam senkt Und endlos senkt und ohne Laut… oh sieh Des Schweigens weiße Blüten an den Fenstern.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 363.
MK2: p. 178.
A HÉT 1911. február 26., XXII. évf., 9/1094.. sz., p. 134.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag a Heinrich Horvát által írt „*Das schöne Jahr*” és KD „*Kínai vers a szép évről*” az évszakok körforgását mutatja be, nem pusztán természeti leírásként, hanem az emberi élet és emlékezés metaforájaként. A tavasz az ifjúság és a szerelem ideje: az eredetiben „*ein junges Mädchen*” és a „*goldner Wein*” az érzéki örömöt hangsúlyozza, míg KD-nál az „*aranybor*” és a „*fiatal leány*” megőrzi ezt a jelentést, sőt kissé líraibbá teszi. A nyár mindkét versben ünnep, teljesség, a természet hangos öröme, az ősz szemlélődőbb, lassabb, míg a tél az emlékezés és az álom ideje lesz. A fordítás tartalmilag pontos: a képek sorrendje, jelentése és hangulata szinte teljes egészében megfelel az eredetinek, KD nem hagy el motívumot, inkább finoman kibontja azokat.
Verselési szempontból szabadvers, tehát nincs kötött rímelés egyikben sem. A sorvégek nem felelnek meg egymásnak hangzásban: például a német „*Mädchen – Wein”, „Mittag – Blumenfelde*”, illetve a magyar „*leánnyal – ligetben”, „napsütésben – daloltak*” egyáltalán nem

[1] [H1911] Kinai
[2] [H1911] leánynyal
[3] [H1911] egy
[4] [H1911] eczetfák
[5] [H1911] kaczagó
[6] [H1911] terülnek

alkotnak rímeket. Ez tudatos formai döntés: az évszakok folyását laza, kötöttségektől mentes szerkezet fejezi ki. A vers ritmusa mindkét nyelven inkább a mondatok természetes lejtéséből fakad, nem szabályos metrumra épül.
Stilisztikailag Horvát verse visszafogott, letisztult képekkel dolgozik, amelyek egymás mellé helyezéséből születik meg a hangulat. KD fordítása ennél kissé érzékletesebb és gazdagabb hangzású, gyakori az alliteráció („*lombos ladikba látott*"), valamint a színek erőteljesebb használata („*kék tavasz", „vörös ősz*"). A zárókép mindkét versben rendkívül erős: a hópelyhek és a csend virágai az elmúlás és a nyugalom szimbólumai.

101.

CSÖNDES ÉJ

CSÖNDES ÉJ	
Az álmos ér oly hallgatag szomorgott, A pilledt gallyakon aludt a gyors Szellő és aludtak mind a tornyok ─ Akkor indult a Sors. Künn a mezőkön tétovázva kúszott, És jött az óra, a titkos, a mély. A botja bús volt, de lombkoszorúzott És köpenye az éj. Mérföld[1]-csizmája harsogott a téren, Nagy madarak lármája huhogott ─ Lombok emelték pajzsukat kevélyen, Erdőkön zuhogott. Elébe fekszik lázadón a hullám, A sziszegő és harsogó elem. A haja dermed és tovább tolulván Röpül a tengeren. Nevet, hogy a víz ostorai érik, És künn az erdőn rémekkel csatáz, Mert tudja a járást, egész a célig: A kertbe van a ház.[2] Eb se csahol, föl[3] a gyerek se retten ─ A lámpa lágyan árad, mint elébb ─ A kapu kordul ─ s lassan és meredten ─ Csendben ─ belép.	

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 364.
MK2: pp. 178-179.

MEGJEGYZÉSEK: AZ EREDETI NÉMET VERSET NEM SIKERÜLT AZONOSÍTANI

[1] [MK1914] Mértföld
[2] [MK1914] A teljes versszak kimaradt
[3] [MK1914] föl

102.

MÉLTÁNYOSAK LEGYÜNK, URAIM, MÉLTÁNYOSAK!

MÉLTÁNYOSAK LEGYÜNK, URAIM, MÉLTÁNYOSAK! A csecsemő torkában egy zönge explodál, velőtrázó sikoltás hallik s leírhatatlan módon tovább huzódik, majd hosszú és kopár, szeszélyesen-ugráló kadenciákra pattan. Lélegzés-technikája valóságos csoda! Le kell szögezni, mért sír, mért kénytelen morogni, holott - hangsúlyozandó! - nincs is reá oka: Vokális visszaélés látszik itt fenforogni. Ámbátor az éremnek van egy más oldala, taglaljuk eszerint és vonjunk hasznot belőle, nézzük objektivebben s akkor ezen baba, ez Emberi Egyed már egy Elvnek Hirdetője, ki nem banális okból, nem kényszerű s merő táp- vagy csupán emésztés-szükségből sírja undok, éles jaját - hanem mint igaz Megismerő, s tettében van talántán egynémely tisztesb indok. Pálcát tehát ne törjünk az újszülött felett, ki bátor akarással rikoltja a sötét dalt, az elvhű „Pesszimistá”-t köszöntse tisztelet, amelyre minden Ember méltán jogos igényt tart!!	

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 180.

MEGJEGYZÉSEK: AZ EREDETI NÉMET VERSET NEM SIKERÜLT AZONOSÍTANI

103.

JAPÁN TÁNCOSNŐ

JAPÁN TÁNCOSNŐ	DER SPIELMANN UND DIE TÄNZERIN
Táncolja a táncot, a bűvöletest: „Az almafagally libegését.” A férfiakat megigézi, Az asszonyokat leigázza. Baráti mosoly ül a büszke mikádón És bomlanak érte a költők.	Sie tanzt einen Tanz, der entzückend ist: „Das Wiegen der Apfelbaumzweige.” Alle Männer bezaubert sie, Alle Frauen beneiden sie, Ja selbst der Mikado wird freundlich gestimmt – Doch die Dichter – sie strahlen vor Wonne.
Táncolja a táncot, a részegítőt: „A pille bohó repülését.” A férfiakat megigézi, Az asszonyokat megigézi. Ámulni kegyeskedik ím a mikádó s alélva rajongnak a költők.	Sie tanzt einen Tanz, der berauschend ist: „Das Taumeln des trunkenen Falters”. Alle Männer bezaubert sie, Alle Frauen beneiden sie, Ja selbst der Mikado ist höchlich erstaunt – Doch die Dichter sind ganz aus dem Häuschen.
Táncolja a táncot, a néma csodát: „A fű remegésit a szélben.” És rózsafa illata páráz, Pillék aranyos raja száll rá, - Egyszerre selyemhaja ér a szivemhez S a lant kiesik kezeimből.	Sie tanzt einen Tanz, der unsagbar ist: „Das Zittern des Grases im Winde”. Rosendüfte umhauchen sie, Goldene Falter umgaukeln sie, Da streift mich die Seide, ihr leuchtendes Haar – Und die Laute entsinkt meinen Händen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 181.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása alaphelyzete azonos, egy egzotikus japán táncosnő varázslatos táncát szemléljük, aki mozgásával egyszerre hat a férfiakra, nőkre, a hatalmat jelképező mikádóra és a költőkre. Mindhárom versszak egy-egy különleges táncot ír le, természeti képekkel („*almafagally*”, „*pille*”, „*fű remegése*”), amelyek a tánc finomságát és megfoghatatlanságát hangsúlyozzák. KD hűségesen követi ezt a szerkezetet és képrendszert, azonban bizonyos hangsúlyokat módosít. Amíg az eredetiben az asszonyok „*beneiden*” (irigylik) a táncosnőt, addig a magyar változatban előbb „*leigázza*”, majd „*megigézi*” őket, ami erősebb, érzelmileg telítettebb hatást sugall. A záró strófában KD líraibbá és személyesebbé teszi a jelenetet: a német „*streift mich die Seide*” képe a magyarban közvetlenebb érzelmi érintkezéssé válik („*ér a szivemhez*”), ami fokozza az alany érzelmi bevonódását.
Verselési szempontból az eredeti vers és fordítása leginkább a rímelés kezelésében tér el. Horvát szabadversében a rímek lazák, inkább hangulati összecsengések, mint szigorú rímpárok. KD tudatosan törekszik a szabályosabb, zeneibb rímelésre. A magyar szövegben a sorvégek az egymásba záródó képek miatt helyenként lágyabb, körkörösebb ritmust ad a szövegnek. KD tehát nem mechanikusan követi az eredeti rímképletet, hanem a magyar nyelv zeneiségéhez igazítja azt.

Stilisztikai szempontból Horvát verse tárgyilagosabban, kissé elbeszélő jelleggel mutatja be a jelenetet, míg KD fordítása erőteljesen impresszionista és érzelmi telítettségű. A magyar változatban gyakoribbak az érzéki jelzők („*részegítő", „néma csoda", „selyemhaja*"), és hangsúlyosabb az első személyű lírai én jelenléte a zárlatban.

ANTON WILDGANS

Az új bécsi lírikusok közt utóbb egyéni, közvetlen, melegen-humoros, nemesen-emberies hangjával keltett figyelmet. Bécsben él. Foglalkozására nézve bíró. Költeményeket és színdarabokat ír.

MUNKÁI. Herbstfrühling 1909. Und hättet der Liebe nicht... 1911, Die Sonnette an Eacl 1913, Österreich 1914, Liebe 1916.

Verseiből fordított Franyó Zoltán.

104.

CSELÉDEK

CSELÉDEK	DIENSTBOTEN
Nem kérdezi senkise, hogy mit akarnak, Szolgálnak egy életen át idelent. Kedvébe ha járnak a finom[1] uraknak, Meg is becsülik, mint az idegent. Ott élnek az otthoni házba te nálad, Lakásuk a csúnya, a vaksi szobák, Mikben sose laknál. - Itten az állat Több szívre, szelíd[2] részvétre találhat, Mint ők - hiszen azt se tudod, kicsodák. Mert ők a kutyák, az örökre kivertek, Cserélgetik őket, akár a szeget A tengelyen. És ha megbetegedtek Kórházba velük, hamar elviteted. Olykor pedig a lelkükbe a jóság Fényt hozna s öröm szállhatna oda. Egy drága tavasz, egy hajladozó ág Kinyitna szívükben egy isteni rózsát S meglenne a szent öröm és a csoda. De így kilököttjei az útipornak,[3] Csak ők az utolsók, mindörökig. És mint azok, akiket összetipornak, Eldurvul a lelkük is, összetörik. Legtöbbje pedig lemondva hiába Temette el egykori életét. Idegen gyerekeknek az anyja-dadája, S titkos koronát visel árva hajába, Mint Mária, a cseléd.	Sie sind immer nur da, um zu dienen, Niemand fragt sie nach ihrem Begehr. Solang sie gehorchen, ist man zu ihnen Freundlich so wie zu Fremden, nicht mehr. Sie wohnen mit uns im selben Quartiere, Aber für sie muß der schlechteste Raum Gut genug sein. Für unsere Tiere Sorgen wir zärtlicher als für ihre Menschlichen Wünsche. Die kennen wir kaum. Sie sind die Hände, die nie bedankt sind, Wir wechseln sie aus wie den brüchigen Stahl Einer Radachse. Wenn sie erkrankt sind, Müssen sie aus dem Haus ins Spital. Manchmal könnte ein Wort der Güte, Ein Tag im Frühling, um auszuruhn, In ihrem verdrossenen Gemüte Eine verschämte, schüchterne Blüte Leise erwecken und Wunder tun. So aber sind sie gewohnt, die Letzten Bei allem, was freut und nottut, zu sein, Und werden wie alle Zurückgesetzten Entweder gebrochen oder gemein. Manche freilich, die haben ohne Haß dem eigenen Leben entsagt, Waren Mütter an fremdem Sohne, Tragen eine heimliche Krone Wie Maria, die Magd.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: –
MK2: pp. 182-183.
UJ IDŐK 1918. július 28, XXIV. évf., 30. sz., p. 84.

MEGJEGYZÉSEK:

[1] [UI1918] fínom
[2] [UI1918] szelid
[3] [UI1918] utipornak

Tartalmilag az eredeti vers és fordítása a cselédek életének elnyomott, háttérbe szorított helyzetét tárja fel, kiemelve a megbecsülés hiányát, a munkájuk mechanikus jellegét és az érzelmi elhanyagoltságukat. A tartalmi alapvetés azonos: a szolgáló réteg önfeláldozása látszólag észrevétlen marad, és a szeretet, a megbecsülés, illetve a szép élmények csak ritkán juthatnak el hozzájuk.
Verselési szempontból Wildgans eredetije többnyire nyitott sorokkal, szabadabb ritmussal és inkább keresztrímekkel (abab) él. A „*sind – Stahl – sind – Spital*” rímelés keresztrím jellegű. KD magyar változatában a rímek követik a német eredetit. Itt a „*kivertek – szeget – megbetegedtek – elviteted*” sorok keresztrímként értelmezhetők, ügyelve a magyar rímhangok természetes illeszkedésére. A magyar verzióban gyakrabban találunk szoros, hangsúlyos rímeket, ami a ritmust stabilabbá teszi, míg a német sorok beszédszerűbb, lazább ritmust mutatnak.
Stilisztikailag mindkét költő érzékletes metaforákat és empatikus képeket használ: Wildgans a „*verschämte, schüchterne Blüte*” képével érzékelteti a cseléd lelkében ritkán felébredő örömöt, KD hasonlóan a „*szent öröm és a csoda*” formulát alkalmazza, megtartva a kép poétikai erejét. KD kifejezőbb, érzelmesebb nyelvi fordulatokkal él („*titkos koronát visel árva hajába*”).

FRANZ WERFEL

Franz Werfel Prágában született 1890-ben, most Bécsben él.[1] Abba a fiatal költőcsoportba tartozik, amelyik a „Der Kondor”[2] címen adta ki verseit (Heidelberg 1912). Werfel jelentős, egyéni[3] költő: primitív.[4] Csakhogy míg a többiek az egyszerű széphez tértek vissza, ő visszatér az egyszerű jóhoz. Valaha az erkölcsi dendizmus idején, az emberek nem a bűneiket szégyenlették bevallani, hanem a jóságukat, tisztaságukat, gyermetegségüket[5]. Werfel angyali[6] hangokat pendít meg, hangja úgy hat, mint valami egészséges forradalom. Lírájának fő tárgya[7] a részvét. Részvét mindenkivel, aki él, részvét, együttérzés, jóság az emberekkel, állatokkal és tárgyakkal, az egész világgal szemben, ahol az életünk misztériuma folyik.[8] Barátja mindenkinek és mindennek.[9] Lehajol hozzánk, mint kedves, puhakezű[10] tanítóbácsi, megsímogatja állunk[11] s megkérdezi, mi bajunk. Apró tragikumok ─ mások bajai ─ fájnak neki, igénytelen semmiségek, melyek[12] a lelke nagyítótükrében óriási kisértetekké[13] nőnek. Gyermeteg.[14] Milliók életét éli erősen[15]. Werfel, az idegen életek műkedvelője[16], idegen bánatok keserű mélyére száll le, hogy mindenkivel szenvedjen és mindenkit megvigasztaljon. Boldogságtól[17] könnyezve dalolja a jóság örömét, dithirambokat ír arról a mélységes elégedettségről, melyet a jó tett okoz,[18] ugrál mint a gyerek, szeret a földön lenni, érdemes élni, csak azért, hogy jót cselekedjen. A bútorai karjába borulnak, ─ hálásan ─ íróasztala[19] megreccsen, szeretné őt megölelni, zongorája[20] önmagától kedves darabját játssza, a könyv, melyet olvas,[21] önmagát lapozza fel, a páfrányok, virágok, füvek[22] utána kúsznak és a lombok zöld kezecskéikkel neki tapsikolnak. A jósága roppant[23] és mindentlátó.

MUNKÁI. Der Weltfreund, Berlin 1912, Wir sind 1913, Einander 1915, Gesänge aus den drei Reichen 1917, Der Gerichtstag 1920.[24]

IRODALOM. Kosztolányi Dezső: A jóság költője (Élet 1913 február 9).

Verseiből fordított: Csendes Pál, Juhász Árpád.

---

[1] [MK1914] Franz Werfel Prágában él.
[2] [MK1914] amelyik „Der Kondor”
[3] [MK1914] nagyon egyéni
[4] [MK1914] primitiv
[5] [MK1914] naivitásukat
[6] [MK1914] Werfel utánuk angyali
[7] [MK1914] motívuma
[8] [MK1914] és tárgyakkal szemben, akik közt az életünk misztériuma folyik.
[9] [MK1914] Az egész világ barátja.
[10] [MK1914] mint egy drága és puhakezű
[11] [MK1914] megsimogatja az állunk
[12] [MK1914] amelyek
[13] [MK1914] óriás fantomokká
[14] [MK1914] Naív.
[15] [MK1914] intenzíven
[16] [MK1914] amatőrje
[17] [MK1914] A boldogságtól
[18] [MK1914] amit egy jó tett okoz,
[19] [MK1914] az íróasztala
[20] [MK1914] a zongorája
[21] [MK1914] amit olvas
[22] [MK1914] a páfrányok, a virágok, a füvek
[23] [MK1914] grandiózus
[24] [MK1914] MUNKÁI. Der Weltfreund, Berlin 1912, Axel Junker (A világbarát), Wir sind 1913 (Vagyunk).

105.

Ó JÓ EMBER!

Ó JÓ EMBER![1]	DU BRAVER MENSCH!
Hogy hódoljak te néked?[2] Ó jó ember! Ó gyönyörű szó! Vidám vagyok és meghatott! Ó drága szó, amely ma engem Acéloz és felvillanyoz! Ó jó ember!	Wie soll ich vergelten? O gutes Wort! O braver Mensch! So heiter und gerührt bin ich! O treues Wort, das mir dies Jahr Bewahrt und aufhebt! O du braver Mensch!
Lennél szükségbe bár, Hogy szívesen segítenélek! [3] Lennél beteg és gyenge[4] bár, Hogy vigasztalnálak[5] szelíden![6] Lennél fáradt és árva bár, Hogy ágyat vethetnék te néked![7] Ó jó ember!	Wärst du bedürftig doch, Daß ich dir helfen könnt'! Wärst du krank doch, Daß ich dich trösten könnt'! Wärst du müde doch, Daß ich dich betten könnt'! Du braver Mensch!
Ó engedd legalább, Hogy szétszórt könyved összerakjam! Ó engedd legalább, Hogy vizet öntsek poharadba! Ó engedd legalább, Hogy pici lámpád lángra gyujtsam![8] Ó jó ember!	O so laß mich wenigstens Deine verstreuten Bücher einräumen! O so laß mich wenigstens Wasser in dein wartendes Glas gießen! O so laß mich wenigstens Deine kleine Lampe anzünden, Du braver Mensch!
Jóság, ó jó, nagy tiszta jóság! Nevet a lelkem, hogyha látom Hű[9] szemüveged villogását, Jőjj![10] És ne vesd meg szívemet,[11] Alázatot, barátságot adok,[12] Ó jó ember!	Ich bin so froh, seh' ich deine Treuen Augengläser zwinkern. Komm! Verschmähe mich nicht! Freundschaft biet' ich dir an Du braver Mensch!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 306-307.
MK2: pp. 185-186.

[1] [PHN1933] A jó ember!
[2] [PHN1933] tenéked
[3] [PHN1928] [PHN1933] szivesen segitenélek!
[4] [PHN1928] gyönge
[5] [PHN1933] vigasztalnál
[6] [PHN1928] [PHN1933] szeliden!
[7] [PHN1933] tenéked!
[8] [É1913] [MK1914] gyujtsam [PHN1928] gyújtsam!
[9] [PHN1928] [PHN1933] Hü
[10] [PHN1928] [PHN1933] Jöjj!
[11] [É1913] [PHN1928] [PHN1933] szívemet.
[12] [É1913] [MK1914] adok

ÉLET 1913. február 9., V. évf., 6. sz. p. 165.
PESTI HIRLAP NAGYNAPTÁRA 1928, XXXVIII. évf., p. 9. (ebben ez a vers nem található…)
PESTI HIRLAP NAGYNAPTÁRA 1933. XLIII. évf., p. 125.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása középpontjában a „jó ember" alakja áll, akit a lírai én mély hálával, meghatottsággal és szeretettel szólít meg. Werfel versében a megszólaló alapélménye az öröm és a meghatottság („*So heiter und gerührt bin ich!*"), amely abból fakad, hogy létezik egy erkölcsileg tiszta, segítésre méltó ember. A versben sorra jelennek meg a feltételes kívánságok: bárcsak a megszólított rászorulna, beteg vagy fáradt lenne, hogy a lírai én segíthessen rajta. Ez a vágy nem a másik szenvedésére irányul, hanem a szolgálat lehetőségének hiányát fejezi ki. KD fordítása hűen követi ezt az alapgondolatot, de érzelmileg kissé felerősíti: a „*vidám vagyok és meghatott*" fordulat, valamint az „*acéloz és felvillanyoz*" kifejezések a magyar szövegben intenzívebb lelki rezdüléseket sugallnak. A záró részben megjelenik a szemüveg motívuma, amely az egyszerű, hétköznapi jóság jelképe, valamint a barátság felajánlása, ám KD itt is érzelmesebben, közvetlenebb hangon szólal meg.
Verselési szempontból alapvetően szabadvershez közelít, kötött metrum nélkül. A rímelés nem következetes, inkább alkalmi, és egyik vers sem épít végigvitt rímképletre. Fontos hangsúlyozni, hogy sem az eredetiben, sem a fordításban nem beszélhetünk klasszikus keresztrímről (abab), páros rímről (aabb) vagy ölelkező rímről (abba) mint uralkodó rendszerről. A versszakok inkább gondolati egységek szerint tagolódnak, és az ismétlések – például a „*Wärst du…"* illetve a „*Lennél…*" sorkezdések – ritmikai és szerkezeti szerepet töltenek be a rímelés helyett. KD fordítása ebben hű Werfelhez, nem erőltet rá szabályos rímképleteket, hanem megőrzi a szabadvers jellegét, legfeljebb belső hangzásbeli összecsengésekkel („*szó – jó*", „*ember – engem*") él.
Stilisztikai szempontból a legszembetűnőbb különbség a hangnem intenzitása. Werfel stílusa visszafogottabb, egyszerűbb, szinte imaszerű alázattal fordul a „*braver Mensch*" felé. Nyelve letisztult, kevés díszítést használ, az érzelmek csendesen, természetesen bontakoznak ki. KD ezzel szemben jellegzetesen magyar lírai hangot üt meg: gyakoriak az érzelmi felkiáltások, a halmozások („*Ó drága szó*"), valamint a megszólítások sokszori ismétlése.

106.

OPERA

OPERA	GROßE OPER
Ó mért nem ülök karmesteri széken, Hogy szétnyúlhatnék, a karom kitárva! A szenvedélyt bezárni egy gitárba! Hah! zúgjon az ütem, vadul, sötéten! Nem, inkább asszonyfalka esne nékem, S a színpad egy sarkába, én, az árva, Míg zengene a trombita s a hárfa Fölszikráznék: „Bosszú, Szerelem, Éden!" Milyen csodás! már a magasba lengek, És puha székem eltünt, mint a felleg, Bele is borzong idegem hevessen. . . Hintázva állok, a karom megindul, Hogy a magas és roppant trambulinrul, A finálèba magam belevessem.	O stünde ich am Dirigentenpult, Die nun gelaßnen Arme zu entketten! Die Leidenschaft in Rhythmen hinzubetten! Hah! alla breve Takt voll Ungeduld! Nein, mehr, verfolgt von Weiberzorn und Huld, O könnt' ich mich in Bühnenecken retten, Und flammend in Duetten und in Stretten Aufstrahlen: „Rache, Liebe, Tod und Schuld!” Wie wunderbar! Mein weicher Sitz entschwand. Emporgehoben leicht verließ ich ihn, Und jetzo, wie durchschauert's meine Nerven ..., Steh' ich aufschaukelnd, Arme ausgespannt, Bereit, von himmelhohem Trampolin In das Finale mich hinabzuwerfen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 186.
UJ IDŐK 1918. július 28, XXIV. évf., 30. sz., p. 84.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Werfel német verse a zenés színház világába repít, a karmesteri pult mögött álló alkotói szenvedély képeivel kezdve. A tartalom intenzíven érzelmi: a költő vágyik arra, hogy a szenvedélyt ne korlátozza a formális keret, hanem szabadon kitárulkozzon („*Die Leidenschaft in Rhythmen hinzubetten*”), majd a dramatikus színpad és a női szereplők „*Weiberzorn und Huld*” által kísért kalandjaiban jelenik meg a szenvedély és a belső konfliktus. A német szöveg végig dinamikus, a sorok hosszú tagoltsága és a belső ritmusváltások a feszültséget fokozzák, miközben a vers a trambulin és a finálé képeivel a tetőpont felé ível. KD fordítása tartalmilag hűen követi Werfel szándékát: a karmesteri vágy, a szenvedély kitörése, majd a színpadon való tündöklés képei pontosan visszaköszönnek. Magyar nyelven a sorok ritmusa lágyabb, gördülékenyebb, és a képek érthetőbb, olvashatóbb formában jelennek meg. A magyar változat a „*Hah! zúgjon az ütem, vadul, sötéten!”* sorral a német „*Hah! alla breve Takt voll Ungeduld!”* energiafokozását helyezi át a magyar hangzásra, érzékeltetve a szenvedély villanását, miközben a magyar szóképek lágyabb tónusban jelenítik meg a szenvedély hevének hirtelen kitörését.
A **verselés** tekintetében Werfel szigorúan követi a klasszikus szonettformát és rímképletet: az első két strófa ölelkezőrímekkel (abba), a harmadik és negyedik szakasz pedig belső ritmusokkal dolgozik, ami a feszültség és a mozgás érzetét fokozza. KD igyekezett a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítva megtartani ezeket a rímképleteket: az ölelkező rím pontosan jelen van, a ritmus viszont a magyar szóhosszúság miatt lágyabb. A magyar fordításban az

ölelkezőrím (abba) is következetesen megjelenik, különösen a zenei képek és a finálé kifejezésében, erősítve a ritmikai csúcspontot.
Stilisztikailag Werfel szövege gazdag metaforákban, belső rímekben és alliterációkban, a dramatikus érzelem fokozására épít. A „*Bele is borzong idegem hevessen*...” sor a német „*Und jetzo, wie durchschauert's meine Nerven* ...” pontos fordítása, ahol a borzongás finom érzelmi árnyalata hűen visszaadja Werfel pszichés feszültségét.

RENÉ SCHICKELE

René Schickele Elzászban született 1883-ban és költészete, egyénisége magán viseli mind a francia, mind a német vérmérséklet jegyét: könnyed, elmés, dalszerű, mint a francia s mélységre törekvő, mint a német. A párizsi utcákról szóló rajzai *„Schreie auf dem Boulevard”* (Ordítások a boulevardon) nagy hírre tettek szert. Háború alatt az elzászi lelki kérdésről drámát írt, melyet a német színpadokon sikerrel játszottak. Svájcban kiadta a *„Weisse Blätter”* című folyóiratot. Ezt a német kormány később háborúellenes irányzata miatt kitiltotta Németország területéről. Ma, mint elzászi, francia alattvaló.

MUNKÁI. Sommernächte 1901, Mon Repos 1905, Weiss und Rot 1911, Die Leibwache 1914.

107.

TÁVOLI MUZSIKA

TÁVOLI MUZSIKA	FERNE MUSIK
A távoli zenének Zsongó szava s az ének, A puha, drága, síma, Amely körtáncra hí ma, Azt mondja, nyár volt régen.	Die glatten, leisen, Luftwarmen Weisen, Die sich verschlingen Und im Reigen singen Von Sommertagen
S eszembe hozza lassan, Hogy rózsálló lugasban Nők lengedezve jártak, Kék égbe könnyű árnyak, Halkan dudolva nékem.	Erinnern mich Schweren, Wie auf Blumenfähren Mit glänzenden Wangen Frauen sangen, Von Bläue getragen,
Aztán kezük a drága, Elhervadt, mint fa ága, Rálebbent az enyészet, S mi villogott, becézett, Hever hallgatva mélyen.	Und daß am Ende Der Fahrt die Hände, Die blitzend bewegten, Sich nicht mehr regten Und entgeistert lagen
Vágy nélkül és megölve, Vágy nélkül hűvös ölbe, Mint holdfényben feresztett Magányos kőkeresztek Hevernek künn az éjen.	In jedem Schoß, So sehnsuchtslos, Die Umarmungen boten, Wie die Steine der Toten Im Mondlicht ragen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 187-188.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása alapélménye a távoli zene által felidézett emlékezés: a hangok múltbeli nyári képeket, nőalakokat, majd az elmúlás és kiüresedés tapasztalatát hívják elő. Schickelénél a zene „*sommertagen*”-ről énekel, s az emlékezés fokozatosan jut el a végkifejletig, ahol a korábban élő, „*blitzend bewegten*” kezek mozdulatlanná válnak. KD ezt a gondolati ívet megőrzi, de érzelmileg erősebben hangsúlyozza az elmúlást: a „*rózsálló lugas*”, a „*kék égbe könnyű árnyak*” idilli képei után az „*enyészet*” szó expliciten megnevezi azt, ami a német szövegben inkább sejtetett. A záró képekben mindkét vers a halál metaforájához nyúl: Schickelénél „*die Steine der Toten / Im Mondlicht ragen*”, KD-nál „*magányos kőkeresztek / Hevernek künn az éjen*”. A magyar változat itt is konkretizál és erősít: a sírkőből kereszt lesz, a „*ragen*” (kiemelkednek) igéjével szemben a „*hevernek*” passzivitása fokozza a kilátástalanságot.

Verselési szempontból négy ötsoros strófából áll, ami már önmagában is a formahűség jele. A rímelés azonban eltérő nyelvi megoldásokkal valósul meg. Schickele első strófájában például a „*leisen – Weisen – verschlingen – singen – Sommertagen*” rímelése nem teljesen szabályos páros rím, inkább lazán összefüggő, részben asszonáncos rímekre épül. A második és harmadik strófában is hasonló, szabadabb rímkapcsolatok figyelhetők meg párosrímek formájában, míg az utolsó strófában a „*Schoß – sehnsuchtslos*” már egyértelműbb páros rím, amelyet a „*boten – Toten*” rím folytat. KD ezzel szemben tudatosan szabályosabb magyar rímképleteket alkalmaz. Az első strófában a „*zenének – ének – síma – hí ma – régen*” rímelése ugyanúgy páros rímes szerkezetet mutat, bár az utolsó sor kissé kilóg, lezáró funkciót kap. A második strófában a „*lassan – lugasban – jártak – árnyak – nékem*” rímelése ismét páros rímes tendenciát követ. A harmadik és negyedik strófában a „*drága – ága – enyészet – becézett – mélyen*”, illetve az „*megölve – ölbe – feresztett – kőkeresztek – éjen*” sorvégek már lazábbak, de továbbra is felismerhető rímkapcsolatokra épülnek.
Stilisztikai szempontból Schickele nyelve visszafogottabb, letisztultabb, sok az általános, lebegő kép („*luftwarmen Weisen”, „Bläue getragen*”), amelyek inkább hangulatot, mint konkrét látványt teremtenek. KD ezzel szemben gazdag jelzőkkel, érzéki részletekkel dolgozik: „*puha, drága, síma*”, „*rózsálló lugas*”, „*könnyű árnyak*”. A magyar szöveg erősen zeneiséget hangsúlyozó alliterációkkal és hangutánzó elemekkel él („*zsongó szava”, „halkan dudolva*”), amelyek a címben szereplő muzsikát szinte hallhatóvá teszik.

STEFAN ZWEIG

Stefan Zweig 1881 november 28-án született Bécsben és ma is ott él. Jellemzően osztrák poéta: lágy, bensőséges, esztéta. Utóbb három kötetben kiadta Verhaeren verseit német fordításban és újabban Baudelaire verseit, prózai költeményeit, s Verlaine verseit is átültette németre.[1]

MUNKÁI. Silberne Saiten 1901 (Ezüst húrok), Die frühen Kränze 1907 (Korai koszorúk).

Verseiből Franyó Zoltán, Lengyel Ernő, Vajthó László fordított le nehányat.[2]

[1] [MK1914] Utóbb három kötetben kiadta Verhaeren verseit német fordításban.
[2] [MK1914] Verseiből Franyó Zoltán fordított le nehányat.

108.

BRUGES

BRUGES	BRÜGGE II
Itt ódon és dús[1] paloták a házak, az este nedves, bús fátyola lóg. A[2] csöndes utakon már zaj se lázad, mint ünnepestéken olyan kopárak, hogy[3] hazamentek már a mulatók. A[4] kapuzárán, a rozsdás kilincsen már nem motoz és nem kopog a kéz, a vén templomtoronynak fénye sincsen, itt minden senyved a ködös bilincsen s a bánat mély-mély tengerébe vész. Falak fülkéjében búsan mereng rád[5] egy porladó és vézna kőalak, hallgatva, titkosan néz, és[6] ha meglát, füledbe súg[7] egy agg, kopott legendát és elbúsítja[8] a vén utakat.	Hier sind die Häuser wie alte Paläste, Der Abend hüllt sie in traurigen Flor, Die Straßen sind leer wie nach einem Feste, Wenn sich der Schwarm frohlärmender Gäste Schon fern in die schweigende Nacht verlor. Die prunkenden Tore mit rostigen Klinken Sind längst nicht mehr zum Empfang bereit, Verstaubt und verwittert die Kirchturmzinken, Die in den Nebel träumend versinken Wie in das Meer ihrer Traurigkeit. Und in den Nischen an dunkelnden Wänden, Da lehnen Gestalten aus bröckelndem Stein, Und reglos, in heimlichen Wortespenden Sprechen sie leise die alten Legenden In die tiefe Schwermut der Straßen hinein…

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 338.
MK2: pp. 189-190.
MAGYARSÁG 1925. december 20., VI. évf., 288. sz., pp. 5-6.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása Brugge városát jeleníti meg mint az elmúlás, az elcsendesedés és a melankólia szimbólumát. Zweignél a város „mint egy ünnep után" maradt üresen: a zajos vendégek eltűntek, az élet visszahúzódott, a tér szinte megdermedt az időben. KD ezt a képet hűen átveszi, de tovább erősíti a hangulati elemeket: a „*nedves, bús fátyol*", a „*hazamentek már a mulatók*" kifejezések a magyar szövegben még közvetlenebbül érzékeltetik a kihaltságot. A templomtornyok, a rozsdás kilincsek, a porladó kőalakok mindkét versben az enyészet motívumát hordozzák. Az utolsó strófában az élő és élettelen határa elmosódik: a kőszobrok mintha megszólalnának, legendákat suttognának a város fülébe. KD itt sem változtat a jelentésen, csupán érzelmileg telítettebbé teszi a képet, amikor a „*vén utakat*" is megszemélyesíti.

[1] [M1925] dus
[2] [M1925] a
[3] [M1925] ha
[4] [M1925] a
[5] [M1925] hol hosszan mereng Rád
[6] [M1925] hüvösen néz és
[7] [M1925] sug
[8] [M1925] elbúcsitja

Verselési szempontból három ötsoros strófából áll. A rímelés az első strófában mindkét nyelven keresztrím: az első és harmadik, illetve a második és negyedik sor rímel egymással, az ötödik sor pedig az előző párral kapcsolódik (abab b). Ugyanez a rímképlet érvényesül a második és harmadik versszakban is. Zweig német szövegében a „*Paläste – Feste – Gäste*" és a „*Flor – vor – verlor*" hangzásbeli összecsengése világosan kijelöli a keresztrímet. KDnál a „*házak – lázad – kopárak*" illetve „*lóg – kopog – mulatók*" rímcsoportjai feleltethetők meg ennek a szerkezetnek. A ritmus mindkét versben egyenletes, leíró jellegű.
Stilisztikai szempontból Zweig visszafogott, impresszionisztikus képekkel dolgozik: a köd, az este, az üres utcák finoman egymásra rétegzett látványa uralkodik. KD nyelve ezzel szemben érzékletesebb, gyakran erősebb érzelmi töltésű jelzőket használ („*bús", „vén", „agg, kopott*"), és gyakrabban él megszemélyesítéssel. Míg Zweignél a szobrok „*leise*" beszélnek, addig KD-nál szinte intim közelségbe kerülnek az olvasóhoz, amikor „*füledbe súgnak*".

Rudolf Borchard klasszikus filológus. Híresek a fordításai. (Keats-et nagyon megértően fordította németre.) Olaszországban sokat tartózkodott. Évekkel ezelőtt kiadta könyvét „Das Buch Joram", melyet Luther német nyelvén írt és bibliai stílusával nagy feltünést[1] keltett. Egyik kimagasló munkája a Hofmannsthalról szóló beszédje.[2] Remekbe készült verseit a Hyperionjahrbuchban és az Insel-Almanachban tette közzé. Ezek a ritkán megjelenő, fátyolos és lenge versek a modern irodalom meglepetései.[3]

[1] [MK1914] feltűnést
[2] [MK1914] ezt a mondatot az MK1 nem tartalmazza.
[3] [MK1914] szenzációi

109.

BALLADA AZ ÁLOMRÓL, A SZÉLRŐL ÉS A DALRÓL

BALLADA AZ ÁLOMRÓL, A SZÉLRŐL ÉS A DALRÓL	BALLADE VON WIND, SCHLAF UND GESANG
Kiűztem az árnyak sötét hadát, Mik tűzhelyem kihült[1] hamvába fúttak. A lelkem a szobámba hívtam át S ő jött súrolva a holdfényes útat, Jó szellemek vezették útja árnyán. Reccsent az ajtó? Csörrent az avar? Zengett a tornác, pattogott a párkány? Ó némán jött az álom, szél, a dal. Halkan lebegtek, mint nagy madarak, Majd tűzhelyemhez csöndesen leszálltak, Borzongva fújták szárnyuk, hallgatag, Lerázva a köd-harmatot s az árnyat. Dalolt a dal: „Itt a zene s az ének. Kinek a kedve néma vágyba hal, Ajkat s ölet adunk mi a szegénynek" ─ Így énekelt az álom, szél s a dal. Fehér fűzfán aludtam csöndesen ─ Levegőházban szellők gyülekeztek ─ ─ Álom-apót lestem a mélybe lenn, Hol álmodik a hét fekete herceg ─ ─ Tengerbe buktam s a víz habja zajgott, Mint szélbe búgó, gyenge húr fuvall. Hárfázott a szél s zengtek a kürtök, a kagylók „Ó tenger, fűz, álom, szél, ifjú[2] dal." Ajánlás Az éjszaka jön, harmatos az ösvény, Szállj balladám a holdba föl, hamar. Hallgass a fáknál, mély haboknak öblén ─ Az ének álom, szél és pára, dal.	Ich trieb die Reigen der Schatten aus, Die an meinem Herd in die Asche bliesen, Meine Seele rief ich hinein in das schweigende Haus, Und sie kam langsam durch den Mond über blasse Wiesen - Geister flogen ihr vor, die die Wege wiesen: - Schlug es ans Tor? Sang es im Gang? Hallte der Flur und klangen die Fliesen? O lautlos kamen sie, Wind und Schlaf und Gesang! Sie schwebten wie riesige Vögel und ohne Laut, Bei meinem Herde saßen sie nieder, Ihr Flügel war feucht und ihr Flaum betaut, Und sie bliesen und schüttelten Tau von ihrem Gefieder. Und es sagte Gesang: „Wir haben Musik und Lieder Für dich und alle die Seelen, die trostlos sind, Schoß und Lippen erwarten die weichenden Glieder." Und also sangen sie, Schlaf und Gesang und Wind: „Ich schlief eine Nacht im weißen Weidenbaum - - Luft und zitterndes Haus, wo die Winde liefen –„ „Ich war in der Höhle und suchte den Alten, den Traum, Wo die Feen flüsterten und die schwarzen Prinzen schliefen –„ „Ich sprang ins Meer und es klangen die schwankenden Tiefen, Wie die Saite klingt, die der Wind Nachts traf - Einer blies, und Muscheln und Hörner riefen - O Weide und Meer, Häuser von Wind und Gesang und Schlaf!" Der Urlaub Nacht bringt wieder den Tau und die Hecken trief en -

[1] [MK1914] kihűlt
[2] [MK1914] ifju

	Geh, Ballade, durch Mond die Wiesen entlang - Horche bei Bäumen und frage die hauchenden Tiefen - Suche das Lied aus Schlaf und Wind und Gesang!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: pp. 296-297.
MK2: pp. 191-192.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása misztikus, álomszerű látomást jelenít meg: a lírai én előzi a sötétséget, majd házába – lelki terébe – befogadja az álmot, a szelet és a dalt, amelyek természetfeletti lényekként, szinte angyali vagy szellemi alakokként érkeznek. A motívumok – árnyak, holdfény, madarak, tűzhely, zene, tenger – mindkét változatban az elvágyódás, a vigasz és a művészet megváltó erejét hangsúlyozzák. KD hű marad az eredeti képi világához (fehér fűzfa, tengerbe zuhanás, kagylók és kürtök hangja), ugyanakkor érzelmileg telítettebbé teszi a szöveget: a magyar változatban erősebben érezhető a lírai én személyessége és melankóliája, míg Borchardtnál az elbeszélés valamivel tárgyiasabb, balladaszerűbb.
Verselési szempontból klasszikus nyolcsoros strófákban építkezik, és KD itt kifejezetten törekszik a formai megfelelésre. Az első két nyolcsoros strófa rímelése mindkét nyelven keresztrímes (abab cdcd jellegű megoldással): a magyar szövegben például *hadát – át – útat – árnyán* és *fúttak – hívtam – útat – árnyán* feleltethető meg az eredeti *aus – Haus – Wiesen – wiesen* rímkapcsolatainak. A strófák végén mindkét költeményben visszatérő sor zárja a gondolatot („Ó némán jött az álom, szél, a dal” / „O lautlos kamen sie, Wind und Schlaf und Gesang!”), ami refrénszerű hatást kelt. A harmadik nagy egységben a belső idézetek lazítják a kötöttséget, itt a rímelés részben elmosódik, de alapvetően továbbra is a keresztrím dominál. Az „*Ajánlás*” / „*Der Urlaub*” szintén keresztrímes szerkezetű négysoros egység, ami formai lezárást ad a balladának.
Stilisztikai szempontból Borchardt nyelve emelkedett, archaizáló, erősen szimbolista, sok főnévi halmozással és enyhén epikus hanggal. KD ezt a stílust magyarul nem mechanikusan másolja, hanem gazdag, zeneileg finomított, hangutánzó elemekkel telíti („*reccsent”, „csörrent”, „pattogott*”).

BERCHTOLD VIERTEL

Berchtold Viertel Bécsben él. A Volksbühne főrendezője. Első[1] verseskönyve: Die Spur (A nyom).

Otto Pick így jellemzi: „Viertel nem káprázтat el vakmerő formajátékkal, nem izgat forradalmi taglejtéssel[2]: biztosan csak magára támaszkodik, szenvedélyes, vadság és lágy puhaság nélkül, mélységesen komoly, a kijelentés pátosza nélkül, röviden: mértékletes, tömör és hatása tartós.”

[1] [MK1914] Most jelent meg első
[2] [MK1914] gesztusokkal

110.

PARASZTLOVAK

PARASZTLOVAK	BAUERNPFERDE
A parasztlovakat gyakran nézem, midőn A csarnokok felé baktatnak éj-időn.	Ich sehe oft die Bauernpferde, Die nachts durch die Straßen zum Markte gehn.
És amikor megállanak A mázsasúlyú[1] éj alatt, Olyanok, mint a bús[2] föld, mint a szörnyek. De amikor mennek botolva, Kocsit cepelve, robotolva, Hátuk kemény, fönséges ívbe[3] görbed.	Wenn sie angelangt sind und wartend stehn Wie roh geformte Klumpen Erde, Da ruht das Dunkel so schwer auf ihnen. Aber wenn sie noch gehn und wandern, Ihre Wagen führen, eins nach dem andern, Sind sie so stark in ihrem Dienen.
Ez úgy[4] megy, hogy zihál s meg is ráng, Mellette mélán csüng az istráng. Kocsisa szundít,[5] a törekvő Ló csak lohol és lóg a gyeplő; Híven[6] kocog, méterre méter, A sáros a földet egyre túrva,[7] Mint egy munkás, ki jó, ki durva És úgy[8] hívják János, vagy Péter.	Wie manches allein geht, sorglos, fest, Bedächtig ziehend an den Strängen, Und seinen Kutscher schlafen läßt, Während die Zügel unnütz hängen; Und treulich ausmißt jeden Meter Seines Wegs und auf der Hut ist, Wie ein breiter Mann, der rauh und gut ist, Und Xaver heißt oder Franz oder Peter.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: p. 361.
MK2: pp. 193-194.
VILÁG 1913. október 12., IV. évf., 242 sz., p. 15.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Berchtold Viertel *Bauernpferde* című verse és KD *Parasztlovak* fordítása nagyon közel áll egymáshoz, hiszen mindkettő a parasztlovak mindennapi munkáját és az állatok emberhez való hűségét ábrázolja. A német eredetiben a hangsúly a lovak fizikai jelenlétének és mozdulatainak plasztikus megjelenítésén van: az „*wie roh geformte Klumpen Erde*” sor a nyugalmi állapotot a durva földhöz hasonlítja, míg a „*sind sie so stark in ihrem Dienen*” sorban a munka közbeni erőt és kitartást emeli ki. KD fordítása e tartalmi vonalat hűen követi: az „*Olyanok, mint a bús föld, mint a szörnyek*” sor, bár szubjektívabb hangvételű („*szörnyek*”),

[1] [V1913] A mázsasulyu
[2] [V1913] bus
[3] [V1913] ivbe
[4] [V1913] ugy
[5] [V1913] szundit
[6] [V1913] Hiven
[7] [V1913] turva,
[8] [V1913] ugy

megtartja az eredeti nehézkes, súlyos jelenlét érzetét, és a munkában való fáradhatatlanságot is érzékelteti a „*Hátuk kemény, fönséges ívbe görbed*” sor.
Verselési szempontból a német szöveg szabad versszerkezetű, ritmusa a szótagok természetes hosszával és a képek ritmusával alakul, míg KD szorosabban követi a magyar nyelv prozódiai sajátosságait. A rímek tekintetében a német eredetben nincs markáns rímképlet, inkább belső hangzásbeli ismétlések és asszonáncok dominálnak (*„gehen”–„stehen”, „zieht”–„hütet*”), ezzel szemben KD a magyar nyelv ritmusát kihasználva több helyen közelít a páros rímhez és ölelkező rímhez, például az első két sorban: „*midőn”–„éj-időn*”.
Stilisztikailag is van némi elmozdulás: a német szöveg tárgyilagosabb, inkább külső megfigyelés, a fordításban azonban megjelenik a magyar lírai hang, a szavak választása (*„bús föld”, „botolva”, „robotolva*”) érzelmi töltetet ad, miközben hű marad a képhez. Az eredeti versben és fordításában a lovak és a kocsis kapcsolata jelenik meg, de KD a magyar olvasó számára kicsit közvetlenebbé és emberibbé teszi a jelenetet (*„Mint egy munkás, ki jó, ki durva / És úgy hívják János, vagy Péter*”), míg az eredeti német név szerint részletezi a figurákat (*„Xaver heißt oder Franz oder Peter*”), de hangsúlyosabb a tipizálás, mint az egyéni karakter.

S. FRIEDLAENDER

S. Friedlaender tulajdonképen bölcselő: a *„Kondor”* című verseskönyvben jelentette meg költeményeit, mely 1912-ben, Heidelbergben látott napvilágot. Itt egy csomó új, merész úton járó német lírikus egyesült az irodalmi forradalom nevében. A *„Sturm”* című lapnak ─ megalapítása óta ─ munkatársa. Verseken kívül kis prózai szatirákat és bölcseleti értekezéseket is írt Mynona álnéven.

MUNKÁI. Mynona: *Hundert Bonbons* (Szatirák).

111.

MÉLAKÓR

MÉLAKÓR	*Durch blaue Schleier* című kötetben cím nélkül
Ki hall az én szivem sebérül, Magába hull És elfehérül, Társatlanul.	Wer mein truebes Geheimnis ahnt, Wird erblassen, Er is gemahnt Und verlassen
Mint a kivert, Vár s félve-fél, Neki a kert Búról mesél.	Er wohnt allein Und muß warten, Still spricht sein Garten Ihm Bein
Hiába megy, Nem lel barátot, Arcán a jegy S az átok.	Er geht wohl, Aber sein Wandern Fuehrt nicht zu andern, Er bleibt hohl.
Virágja is Elhervadoz, Már rágja is A rossz.	Die linde Blume In seiner Hand Broeckelt zur Krume, Schwand.
Az éjbe súg, Vak égbe néz, Itala lúg, Lege penész.	Dunkel blickt er, In den Grauhimmel, In Gift ertickt er, Die Luft ist Schimmel.
Kik meghallják a titkom, Magukban ülnek, Fejük titkon Lecsügged.	Wer dies stumme Geheimnis hoert, Wird schweigen, Sein Haupt verstoert Wird sich neigen.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 195-196.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmi szempontból az eredeti vers és fordítása középpontjában a mély, belső elszigeteltség áll. A lírai alany titkot hordoz („*Geheimnis*”), amelyet mások megéreznek, de nem tudnak vagy nem akarnak megosztani vele: a megértés nem közösséget teremt, hanem további elidegenedést. Az egyedüllét, a várakozás, a hiábavaló bolyongás és a lassú lelki-lelki rothadás motívumai mindkét szövegben végigvonulnak. KD azonban a német vers kissé tárgyiasabb, hűvösebb hangját érzelmileg telítettebbé teszi: míg Friedlandernél a titok felismerése inkább passzív elnémulást („*wird schweigen*”) vált ki, addig a magyar változatban hangsúlyosabb a fájdalom és az átok érzete („*Arcán a jegy / S az átok*”). A fordításban a romlás képei – lúg, penész, rágás – erősebb, érzékibb benyomást keltenek, mint az eredeti szövegben.

Verselési szempontból az eredeti vers szakaszai többnyire keresztrímesek (abab) és ölelkező rímesek (abba). Például az első strófában: *ahnt – erblassen – gemahnt – verlassen* (abab). Ezt a rímképletet a magyar fordítás következetesen megtartja: sebérül – hull – fehérül – társatlanul szintén abab. A további strófákban is jellemző a keresztrím és az ölelkező rím mindkét nyelven, de a második strófában KD eltér az eredetitől (*allein – warten – Garten – Bein / kivert – fél – kert – mesél*). Ugyanakkor KD néhol rövidebb, keményebb rímeket használ, amelyek feszesebbé teszik a ritmust.
Stilisztikai szempontból a különbség a legszembetűnőbb. Friedlander stílusa visszafogott, szinte tárgyilagos: képei elvontak („*Grauhimmel*”, „*stummes Geheimnis*”), a hangnem hűvös, elidegenítő. KD ezzel szemben erősen metaforikus, szenzuális nyelvet használ. A „*virág*”, amely az eredetiben egyszerűen „*zur Krume bröckelt*”, a magyar szövegben „*elhervadozik*”, majd „*rágja a rossz*” – ez utóbbi kifejezés már erkölcsi-lelki dimenziót is kap. A fordítás zeneisége, alliterációi („*Vak égbe néz*”, „*Itala lúg*”) és érzelmi telítettsége tipikusan KD-s hangot hoznak létre, amely túlmutat az eredeti minimalizmusán.

ALBERT EHRENSTEIN

Albert Ehrenstein ─ 1886-ban született Bécsben ─ az új német költészet egyik legeredetibb tehetsége. Bölcsészetet végzett s érdekes-furcsa elbeszélésel, a „Tubutsch”-csal mutatkozott be, melyet követett „A kandúr öngyilkossága”. Versei erősen a szimbolizmus felé hajlanak.

MUNKÁI. Die weisse Zeit (A fehér idő) 1914, Der Mensch schreit (Az ember ordít) 1916, Die rothe Zeit (A vörös idő) 1917. Den ermordeten Brüdern (A meggyilkolt testvéreknek) 1918.

112.

VAKON

VAKON	BLIND
Száll a nap, élek-e? Zúg[1] a Perc kereke?	Tag um Tag Stirbt – ich bin? Wo geht meine Zeit denn hin?
Álom sincs, éjjel[2] sincs, a halál[3] édes kincs.	Traum versank, Nacht ist Spiel, Schlaf das Gut, Tod das Ziel.
Csillag, föld[4] zakatol, bús hely ez, ki tudja, hol?[5]	Erde, Stern Klingt nur so, Ort ist Ort, wer weiß wo?

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 197.
VILÁG 1914. november 15., V. évf., 288. sz., p. 7.
UJ IDŐK 1918. július 28, XXIV. évf., 30. sz., p. 84.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Albert Ehrenstein *Blind* című verse rövid, tömör sorokból álló, filozofikus költemény, amely a lét bizonytalanságát, az idő múlását és az emberi élet végességét tematizálja. A költő sorai, mint például „*Tag um Tag / Stirbt – ich bin?*” a létezés kérdését feszegetik, miközben az idő múlását („*Wo geht meine Zeit denn hin*?”) is reflektálják. Az álom és az éjszaka csak játékos terek a tudat számára, a halál pedig, mint a végső cél, szinte elvont fogalomként jelenik meg („*Schlaf das Gut, Tod das Ziel*”). KD *Vakon* című fordítása tartalmilag hű az eredetihez.
Verselési szempontból Ehrenstein verselésében a sorok között nincs hagyományos rím, helyenként páros rím, illetve félrím tűnik fel. A ritmus beszédszerű, a nyelv tömör és minimalista; a képek inkább gondolati jellegűek, a vers nyitott kérdései az olvasót is bevonják a filozófiai reflektálásba. Az utolsó strófa („*Erde, Stern / Klingt nur so / Ort ist Ort, wer weiß wo?*”) hangzásbeli párhuzama csak lazán emlékeztet rímre, így Ehrenstein költeménye alapvetően szabad formájú. KD-nál az első strófa („*Száll a nap, / élek-e? / Zúg a Perc kereke?*”) a lét kérdését és az idő múlását jeleníti meg, miközben a rímképlet itt sem hagyományos, a hangsúlyos zárószavak („*nap / kereke*”) inkább hangzásbeli párhuzamot adnak. A második strófa („*Álom sincs, / éjjel sincs, / a halál / édes kincs*”) már közelebb áll a páros rímhez**:** a

[1] [V1914] Zug
[2] [UI1918] Éjjel
[3] [UI1918] a Halál
[4] [V1914] [UI1918] Föld
[5] [V1914] [UI1918] bús helyek, ki tudja hol?

„*sincs / sincs*” és a „*halál / kincs*” sorok lazán rímelnek, ami a magyar nyelv ritmusát és asszociatív képi világát erősíti. A harmadik strófa („*Csillag, föld / zakatol, / bús hely ez, ki tudja, hol?*”) a rövid sorok és a nyelvi sajátosság miatt inkább hangzásbeli párhuzamot mutatnak.
Stilisztikailag KD képszerűvé teszi a verset: a „*halál édes kincs*” kifejezés érzékelteti a végső cél felé mutató lírai fatalizmust, miközben a német eredeti tömörebben, absztrakt módon kezeli a halált. A magyar változat zeneisége és vizuális képei („*zakatol”, „bús hely*”) az érzéki élményt is bevonják.

113.

A HALDOKLÓ GALLUS

A HALDOKLÓ GALLUS	JULIAN
Ó nap! Heliosznak görbe korongja! titán Heliosz, ki a szürke világban korongod aranyját kacagva hajítod! Nem másztam-e hozzád rengő[1] ima szárnyán a messze egekbe, nem sírtam-e[2] én, nem hullt-e a könnyem forró patakokban? Áldoztam a vérem, a drága bíbor-vért,[3] a vérszínű[4] mákot, vörös zokogásom. Fény: téged imádlak,[5] égre meredten, s szemem kialudt a sárga parázstól. Most nincsen az égen tiszta ezüst pont, nem reszket a csillag, a drága kis őrszem. A tar, koronátalan őszi fatörzsén,[6] egy gally meredez még, a hűvös[7] esőbe megrothad a kérge: én csüngök az ágon, bús, őszi levél.	Sonne, goldener Diskos des Titanen Helios! Helios, der du, knietief watend im grauen Weltall, Schleuderst die goldene Scheibe! Kletterte ich nicht an des Gebets Mastbaum Nach fernem Himmel, Weinte ich nicht, und waren die Tränen Dir nicht gehorsam? Opfernd vergoß ich mein Blut, Den trostlosen, rotschluchzenden Mohn. Licht: betend starrt' ich dich an. Bis im gelben Sonnengespinst die Augen starben. Nun entsinkt nicht silberner Punkt, Zitterlicht keines Sternes der Nacht. Aus zermorschtem, wipfellosem, erdarmem Stamm Streckt mich ein Ast Auf verfaulter, taufrierender Rinde : Des kahlen Holzes letztes, herbstverlorenes Blatt.

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: p. 198.
VILÁG 1914. november 15., V. évf., 288. sz., p. 7.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Albert Ehrenstein *A haldokló Gallus* című verse és KD magyar fordítása között szoros az összhang, ugyanakkor a fordítás nem egyszerű szó szerinti átültetés. Ehrenstein versében a lírai én az isteni, napként megjelenő Helios előtt adja át lelki és fizikai szenvedését, az áldozat és a vérmotívum hangsúlyos, de a német szövegben a képek sokszor töredezettek, fragmentáltak, mintha a vers maga is reszketne az érzelem alatt. KD fordítása megőrzi az imádat és a kínzó szenvedés motívumait, az érzelmi hatás egyenletesebb, bár bizonyos eredeti nyers

[1] [V1914] zengő
[2] [V1914] sirtam-e
[3] [V1914] bibor vért,
[4] [V1914] vérszinü
[5] [V1914] imádtalak
[6] [V1914] ősi fatörzsön,
[7] [V1914] hüvös

expresszió, például az „*erdarmem Stamm*” nyers földi képe, finomítva jelenik meg a magyarban („*tar, koronátalan őszi fatörzs*”).
V**erselési szempontok** tekintetében Ehrenstein szabad verset használ: a német sorok ritmusa változó, a rímek többnyire hiányoznak, vagy ha vannak, nem konvencionális formában. KD a fordításban igyekszik a magyar nyelv ritmusát és dallamát követni, de a sorok még mindig szabadon tagoltak, s a rímek alkalmazása nem állandó: a hangsúly inkább a belső zene és a képzetgazdagság megőrzésén van, semmint a formális rímképleteken. Így a német „*Sonne, goldener Diskos des Titanen Helios!*” sor és a magyar „*Ó nap! Heliosznak görbe korongja!*” között a rímképlet szinte teljesen hiányzik, a szöveg inkább ritmikus.
Stilisztikailag Ehrenstein jellemzően töredezett, impulzív képeket alkot, a mondatszerkezet fragmentált. KD-fordítása a magyar nyelvhez igazítja ezt a stílust: a képek és a jelzők gazdagsága megmarad („*forró patakokban hullt-e a könnyem?*”), de a mondatok lineárisabbak, az ismétlések ritmusosabban, a magyar nyelv dallamához illeszkedve jelennek meg. Mindkét változatban a halál és elmúlás motívuma hangsúlyos, a „*csüngök az ágon, bús, őszi levél*” kép a német „*Auf verfaulter, taufrierender Rinde… herbstverlorenes Blatt*” sorra reflektál.

KARL KRAUS

Az új-német irodalom legkiválóbb szatírikusa, a Fackel szerkesztője. Folyóiratában évek hosszú során kiméletlen, elmés bírálója volt a régi Ausztriának, a nyárspolgári, felületes, vagy nehézkes szellemnek, mely az osztrák-bécsi társadalmat jellemezte, a művészetellenes tompaságnak, vagy kérkedő smokkságnak, mely az irodalmi kávéházakban tombolt, mindenekelőtt pedig az újságírásnak, a félművelt és felelőtlen, pöffeszkedő és éretlen, eszme nélkül szűkölködő, üzleteket kötő és vezetni akaró bérenc sajtónak. Krtikájával apostolszerű hivatást töltött be. Háború alatt folytatta harcát az ósdiság, a korlátoltság, a csatavesztő osztrák tábornokok ellen, s a béke hittel teljes szószólója maradt mindvégig.

Mint művész és költő, Karl Kraus a német nyelv legnagyobb mesterei mellett foglal helyet. Schlegel nyelvén edződött ódonan-nemes és mégis újveretű németsége. Felolvasásai, előadásai, szavalatai az irodalombarátok ünnepei. Páratlan színész is, aki a versnek babonás fényt tud adni, s egy hangárnyalattal olyan mélyrehatóan elemzi a szöveget, hogy szinte érezni a szavak gyökerét.

MUNKÁI. Worte in Versen (1916, két kötet).

IRODALOM. Karl Kraus: Búcsúztató. (Szini Gyula fordítása.)

114.

EPIGRAMMÁK

114.1	
A repülő	Der Flieger
Az arzenálokat sohase bántja, de pompásan lő a gyerekszobákra. Ha egyenesen a gyerekre lő, tán az ágyut is eltrafálja ő.	Arsenale zu treffen, wäre nicht ohne, doch werden nur Kinderzimmer ruiniert. Vielleicht, wer auf einen Säugling visiert, zerstört endlich doch einmal eine Kanone!
114.2	
Isten nevében	Mit Gott
Ha számlákat irkálnak és ha győznek, az égre esd föl mindegyik. A háborút és az üzleti könyvet Isten nevében vezetik.	Vor solchem Saldo, solchem Siege bleibt keine Allmacht ungerührt. Geschäftsbücher und Kriege werden mit Gott geführt.
114.3	
Egy stratégának	Einem Strategen
A hírre bármilyen kaland jó, keresd akármilyen alakban. Mert oly sok-sok ember halandó, majd te leszel még halhatatlan.	Dem wahren Ruhm tut keine Herkunft leid; er ist durch allerlei erwerblich. Du wirst dank massenhafter Sterblichkeit ganz sicher einmal unsterblich.
114.4	
Alkalmasok és alkalmatlanok[1]	Die Tauglichen und die Untauglichen
Az emberiség fája furcsa fa, kertészei úgy rendelik keményen, hogy megfordítva éljen és erre legbüszkébb a fa maga: zöld levele lehull a sárba és megmarad a sárga	Der Baum der Menschheit ist ein eignes Holz und es gefallt den strengen Gärtnern allen, daß er verkehrt muß treiben, und solches Wachstum macht ihn selber stolz: Die grünen Blätter fallen, die welken bleiben.
114.5	
A napi jelentés	Der Bericht vom Tag
Vajjon hogy estek el, milyen csatán? Rohamra ment ez és nem volt szerencsés? Azt a pergőtűz lekaszálta tán? Mit mond az aznapi jelentés? „Ma nincs jelenteni való.”	Durch welche Schlacht traf Sie der harte Schlag? War es ein Sturm, wo ihn das Glück verließ? Erschlug das Trommelfeuer Ihren Helden? Wie lautet der Bericht von jenem Tag?

[1] Megjelent*: Uj Előre,* XX, sz.4244, (1924), 5.

114.6 Az istenek szerepcseréje A régi istenek nyugton ma sem maradnak, nincs vége-hossza a pereskedésnek: Ujabban Merkur istene a hadnak s a marcona Mars a kereskedésnek. 114.7 A hősi halálról Kimenni a csatamezőre és a vérnek csorogni kell. Csak az a kínlódás előtte: a halálért is ácsorogni kell.	Es war der Tag, von dem es hieß: Nichts Wichtiges zu melden. Verkehrte Götterwelt Das ist ja ein mythologischer Spott, man staunt nicht genug des Wandels: Seit wann ist Merkur denn des Krieges Gott und Mars der Gott des Handels? Henrik Ja, beim gefährlichen Ungefähr muß jeder seinen Mann stellen. Jedoch die Plackerei vorher? Auch zum Sterben muß man sich anstellen!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 200-201.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Karl Kraus rövid, tömör, szatirikus epigrammái KD fordításában a magyar nyelv sajátos ritmusához és hangzásához igazítva jelennek meg. Tartalmi szinten az emberi ostobaság, a háború és az istenképek ironikus kritikáját tárja elénk: „***Der Flieger*" és „*A repülő***" egyaránt az ártalmatlan célpontokra – a gyerekekre – irányított pusztítás abszurditását hangsúlyozza; KD szövegében a „*pompásan lő a gyerekszobákra*" kifejezés megőrzi az eredeti iróniát, és a „*tán az ágyut is eltrafálja ő*" fordítás pontosan adja vissza Kraus szarkasztikus csattanóját. A rímelés ebben a versben lazább ölelkező rímekből áll, Kraus szabad ritmusban ír, KD a magyar nyelv természetes ütemét követi, de a rövid, negyed- és félmondatos sorok megtartják az eredeti tömörségét, de az eredetivel ellentétben páros rímeket használ.
A „***Mit Gott / Isten nevében***" verspárnál Kraus lapos, tömör prozódiai ritmusát KD úgy fordítja, hogy a magyar sorok ritmikusan gördülnek, miközben a kontraszt („*az égre esd föl mindegyik*") és a szarkazmus („*Isten nevében vezetik*") megmarad. A rímelés keresztrím, illetve KDnál inkább félrím, belső hangzásbeli összhangra törekszik mindkét nyelven.
A „*Einem Strategen / Egy stratégának*" és „*Die Tauglichen und die Untauglichen / Alkalmasok és alkalmatlanok*" című versekben Kraus formailag rövid, két- vagy háromsoros töredékekkel dolgozik, ahol a rímképlet lazán jelentkezik, inkább gondolati összekapcsolódás, semmint kötött rím. KD a magyar nyelvben az ölelkező vagy keresztrímre emlékeztető belső hangzást teremt, megőrizve a gondolat és a metafora világát: az emberi halandóság és a hírnév ironikus összekapcsolását. A „kertészei úgy rendelik keményen / hogy megfordítva éljen" fordítás hűen adja vissza Kraus abszurd képiségét, a rímek helyett a szóképek ritmusára támaszkodva.
A „**Der Bericht vom Tag / A napi jelentés**" és „**Verkehrte Götterwelt / Az istenek szerepcseréje**" versek Kraus jellegzetes ironikus-epigrammatikus hangját viszik tovább. KD

szövege megtartja a kérdő sorok és felsorolások ritmusát, a magyar nyelvhez igazítva. A rímelés itt is laza, a másodikban inkább keresztrímes, a hangsúly a tartalmi csattanón és a szarkazmuson van, amely mindkét változatban epigrammaszerű.
Végül „**Henrik / A hősi halálról**” esetében Kraus egyszerű, szinte beszédszerű sorai KDnál is keresztrímes formában jelennek meg, de a rímek helyett a belső ritmus, a hangsúlyos szófordulatok adják a feszültséget. Itt a magyar nyelv természetes dallama miatt a fordítás hangneme könnyedebbnek tűnik, de a tartalmi súly – a halál előtti kényszer és a hősiesség abszurditása – megmarad.

115.

ÖREG TANÁROMHOZ

ÖREG TANÁROMHOZ	AN EINEN ALTEN LEHRER
Úgy[1] láttalak, mint ifjúkoromba,[2] rég, Fehér fejeddel, fürge tekinteted Egy hangzót keresett a légben, Mit hebehurgya diák elvesztett.	Da neulich sah ich wie in der Jugendzeit Dich weißen Hauptes, irgendwohin den Blick Gerichtet nach einer Vokabel, Welche ein Schüler verloren hatte.
Ekkor kihívsz egy más nebulót hamar S mikor az ümmög, ő se találja meg, Méltatlankodva szólsz reája Durvaszívű,[3] ki ilyet se fog fel.	Ein andrer mußte, nicht auf den Ruf gefaßt, Eh er sich fassen konnte, sie fassen schon, Und war auch er es nicht imstande, Nanntest du es eine Seelenroheit.
Szelíd s kemény volt leckeidőn szived, Mindig szeretted a tanulóidat, De náluk is jobban szeretted Árva szavak szomorú betűjét.	Von strenger Milde war dieser Unterricht. Du guter Lehrer hattest den Schüler gern. Doch näher deinem reinen Herzen Lag wohl das Wohl eines armen Wortes.
Latin és német: erre tanítottál, De a latinból tudtam a németet, Mily német volt, mikor tevéled Kedves Ovidiusod tanultam.	Latein und Deutsch: du hast sie mir beigebracht. Doch dank ich Deutsch dir, weil ich Latein gelernt. Wie wurde deutsch mir, als ich deinen Lieben Ovidius lesen konnte!
Mert hajh, a német, arra nem állt fejem. Nem volt elég szóm s nem sikerült sehogy, Hogy a tavaszt, mit még csak éltem, Több lapon át ecsetelni kellett.	Denn jenes wahrlich machte mir Schwierigkeit. Mir fehlten Worte, und es gelang mir nicht, Den Frühling, den ich erst erlebte, In einem Aufsatz auch zu beschreiben.
Ovidius se tudna bizony ilyet, Még Goethe sem, egy óra kevés idő ─ Mint tudná a kis gimnazista, Hogyha szegényke nem ujságíró[4]?	Ovid ja selber hätte es nicht vermocht, Und Goethe länger als eine Stund gebraucht – Wie sollte es ein Schulbub treffen, Wenn er nicht grade ein Journalist war?
Érezted ezt, te, drága professzorom, Lágyan kimélted árva diákodat S németből sose[5] buktatál meg, Mert a latinba jelesre álltam.	Du guter Lehrer wußtest das nur zu gut. Du übtest Nachsicht und weil ich in Latein Vorzüglich doch bestanden hatte, Gabst du in Deutsch mir nicht nichtgenügend.
Így mentem át én, majd törekedtem is, Hisz éreztem, hogy sokkal adós vagyok, S a német dolgozattal egykor Még örömet szerezek tenéked.	So kam ich durch und besserte später mich, Weil ich es fühlte, daß ich dir schuldig war, Im deutschen Aufsatz nach der Schule Deinen Erwartungen zu entsprechen.
Ha nyolc s kilenc közt németül úgy tudok,	

[1] [V1916] Ugy
[2] [V1916] ifjukoromba
[3] [V1916] Durvaszivű
[4] [V1916] ujságiró
[5] [V1916] sohse

Miként latinul tíz[6] s tizenegy között, Horáci versben ezt az ódát El se tudom sohasem dalolni. Vedd hát e versem, mint diligentiát. Arcod szelíd a[7] képzeletem ködén, A képed, a szavad enyém még, Mintha ma is közeledben ülnék. Most újra[8] itt vagy, férfiasan-finom Kezed simítja[9] homlokodat, busan, Tán ápolsz épp egy nagybeteg szót ─ Szent hivatás e silány világban.[10] Fejed lecsüng már, ámde magasra tör A szellemed még, láttalak a minap Az iskolánk felé s úgy[11] érzem, Hogy te vezetsz ma is iskolába. Hová tekint, mondd, elboruló szemed? Ez elveszett kort nyelvre tanítod-e?[12] Még mostan is? Kövesd a példám És a jelennek is adj szekundát!	Hätt' ich schon damals gleich zwischen acht und neun So Deutsch geschrieben, wie zwischen zehn und elf Latein ich las, wär' diese Ode, Diese horazische, nicht entstanden. Nimm diese Fleißaufgabe als Jugendgruß. Denn du stehst milde heute wie einst vor mir. In Bild und Wort bist du mir nahe, Als ob ich heute noch vor dir säße. Ich sehe dich, wie du mit der feinen Hand Die Stirn dir streichst, die sorgende, als ob du Ein krankes Wort betreuen müßtest – Heilige Pflicht vor profanen Zeugen. Schneeweiß wie damals, neigend den Kopf, doch hoch Den Sinn wie damals, traf ich dich auf dem Weg Zur Schule neulich und es war mir, Daß ich mit dir in die Schule ginge. Wohin verlor sich, sag mir, dein Altersblick, Mir unverloren? Lehrest du immer noch Verlorner Gegenwart die Sprache? Folg mir und lasse die Klasse fallen!

SZÖVEGFORRÁSOK:
MK1: ─
MK2: pp. 202-204.
VILÁG 1916. június 25., VII. évf., 175. sz., p. 15.

MEGJEGYZÉSEK:

Tartalmilag Kraus verse és KD fordítása a költő régi tanárához intézett tiszteletteljes, személyes hangvételű emlékezés, amelyben a tanár szigorú, de szeretetteljes természete, valamint a nyelvek — latin és német — tanulásának nehézségei kerülnek előtérbe. A vers érzékelteti a diák küzdelmét a német nyelvvel, és a tanár iránti hálát a türelemért és megértésért. KD hűen követi az eredeti narratív ívet: a tanár „*fehér feje*", a diákok hibái, a nyelvtanulás nehézségei, majd az idő múlásával szerzett tapasztalat és tisztelet.
Verselési szempontból azonban jelentős eltérések figyelhetők meg. Kraus német szövege szabadabb ritmusú, sorai többnyire szabadversszerűek, de számos helyen megtartja a rövid,

[6] [V1916] tiz
[7] [V1916] Oly nyájas arcod
[8] [V1916] ujra
[9] [V1916] simitja
[10] [V1916] e profán világban.
[11] [V1916] ugy
[12] [V1916] tanitod-é?

zártsorú szerkezetet. Rímekre való törekvés inkább ritmikai, dallami jellegű, a magyar fordítás ezzel szemben KD esetében kötöttebb, mivel a magyar szöveg természetes folyása miatt KD inkább a hangzásbeli harmóniára törekedett, mint a merev rímképletre.

Stilisztikailag KD precízen megtartja Kraus tiszteletteljes, mégis bensőséges hangvételét, a tanár iránti személyes tiszteletet és a diák önreflexióját. A fordításban a magyar nyelv finomabb árnyalatokat ad: a „*durvaszívű*” kifejezés erőteljesebben jeleníti meg a diák hibáját, a „*szelíd s kemény volt leckeidőn szíved*” sor pedig a tanár ellentmondásos, de szeretetteljes természete képszerű és ritmikus megfogalmazása. Kraus inkább tárgyilagos, tiszteletteljes hangot üt meg: „*Von strenger Milde war dieser Unterricht*” („A tanítás szigorú, mégis gyengéd volt”). A nyelvi játékok és szófordulatok kezelése is eltér: a németben a „*Wie sollte es ein Schulbub treffen, / Wenn er nicht grade ein Journalist war*?” sor ironikus, enyhén önkritikus hangvételű, KD ezt a finom iróniát természetesen átülteti: „*Hogy ha szegényke nem újságíró?*”, megtartva a humoros önreflexiót.

IX.3 Jegyzetek a versekhez

Annette von Droste Hülshoff

Tárgyi magyarázatok:

„Annette von Droste Hülshoff”
Anette Elisabeth Freiin von Droste-Hülshoff
„1792-ben született”
Január 10-én
„Hülshoff-on”
Münster mellett
„Westfáliában”
Északnyugat-Németországban található régió
„betegeskedett”
koraszülött volt
„Levin Schückling”
Christoph Bernhard Levin Matthias Schücking (1814 – 1883) német író, újságíró
„1848-ban”
Május 24-én
„Elisabeth Glück”
Barbara Elisabeth Glück (1814-1894) költő, újságíró, fordító, írói álneve: Betty Paoli
„Drostet a legnagyobb német költőnőnek szokás nevezni. (...)”
Feltételezhetően innen származó idézet: Betty Paoli, *Gesammelte Aufsätze*, Wien, 1908.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Vajthó László, *Német anthologia* (1150-1900), Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1916., pp. 79-82., Az együgyü asszony (Eredeti: Die beschränkte Frau)

Heinrich Heine

Tárgyi magyarázatok:

„1797-ben”
december 13.
„Heine Salamonnak”
1767-1844, kereskedő, bankár
„keresztény vallásra”
római katolikus
„unokahúgát, Amáliát”
Amalie Friedländer (született: Amalie Heine) (1800-1838)
„Poroszországból”
Porosz Királyság (1701-1934)
„a „matrác-sír” -ba”

matrac-sír, (Matrazengruft), Heine nevezte így ágyhoz kötöttségét, de több helyütt is: matrác-sír elnevezéssel pl.: Révész Béla, Találkozás Heine-vel, A „matrác-sír"szobájában, a halódás erkélyén, Mouche folyosóján, Pesti Napló, 1927, LXXVIII. évf., 127. sz., p. 36.

„elvette feleségül Mirat Matildot"

Augustine Créscence Eugénie Mirat (1815-1883)

„beleszeretett Selden Camillába"

Adolphine Emilie Elise Krinitz, (született: Johanna Christiana Müller) (1825-1896), Camilla Selden az egyik írói álneve volt, német-francia írónő

„Mouche"

így nevezi utolsó verseiben Camillát

„Buch der Lieder"-rel

Első kiadás: *Buch der Lieder*, Hoffmann und Campe, Hamburg, 1827.

„Halála előtt írt versei: Letzte Gedichte"

Halálának dátuma: 1856. február 17., Párizs

A Letzte Gedichte Első kiadása: *Letzte Gedichte und Gedanken,* Hoffmann und Campe, Hamburg, 1869.

„Goethe"

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) német költő, író

„Petőfire"

Petőfi Sándor (született: Petrovics Sándor) (1823-1849) magyar költő, forradalmár

„Endrődi Sándorra"

1850-1920, magyar költő, író

„Stecchetti-re"

Lorenzo Stecchetti (1845-1916) olasz költő, író

„Becquer Gusztávra"

Gustavo Adolfo Bécquer (1836-1870) a spanyol romantika kiemelt alakja, író, költő

„montmartrei temetőben"

Montmartre Párizs 18. kerületében található magas domb

„Karl Kraus"

1874-1936, osztrák költő, újságíró

„Heine und die Folgen"

Megjelent: Verlag Albert Langen, München, 1910.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Szász Károly: 1829-1905, református lelkész, költő, drámaíró, Szász Károly kisebb műfordításai I., Ráth Mór, Pest, 1872. Például: *Szivemre kezecskéd, Reggel ébredek, Először szinte*

Spóner Antal: helyesbítés: Spóner Andor (1843-1917) műfordító, politikus, ügyvéd, a könyvet Hernyánszky Viktor adta ki, például: *Sebzett lovag, A hír, A gránátosok*

Reviczky Gyula: 1855-1889, magyar költő, író, például: *Mért oly sápadt, Gyönyörű májusban*

Radó Antal: 1862-1944, magyar író, költő, irodalomtörténész, például: *Volt egy öreg király, Szerencse*

Dalok könyvét (1892): Athaneum, Budapest, Thuman Pál rajzaival

Pásztói-Platthy: Platthy Adorján (írói neve: Pásztói) (1847-1907), orvosdoktor

Tenner Pár: Heine dalok: 1853?-1906, jogi doktor, ügyvéd, *Heine-dalok. Válogatta és magyar nyelvre átírta Tenner Pál*, Részvény-Nyomda, Arad, 1905.

Császár Imre: Heine költeményei**:** 1864-1933, színész, „Jókai" Könyvnyomdai Műintézet, Budapest

Bodrogh Pált (Idegen költők): Bacher-Bodrogh Pál, *Idegen költők. Heine, Béranger, Byron és mások.* Lampel R. Részvénytársaság, Budapest, 1906.

Karinthy Frigyes: 1887-1938, magyar író, költő, műfordító, például: *Atta Troll (Nyáréji álom)*, Modern Könyvtár – Idegen költők II., Szerk.: Gömöri Jenő, Athaneum, Budapest.

Vajthó László: 1887-1977, irodalomtörténész, műfordító, például: Vajthó László, *Német anthologia* (1150-1900), Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1916., pp. 85-90. *Erdei magány*

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Ignotus: Ignotus Pál (született: Veigelsberg Pál) (1901-1978), publicista, író, szerkesztő

Londesz Elek: 1868-1934, író, újságíró

Sebestyén Károly: született: Schosberger Károly, 1872-1945, irodalomtörténész, műfordító

Heller Bernát: 1871-1943, irodalomtörténész

3.

1849 Októberében

Tárgyi magyarázatok:

„Flaccus"
Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65-Kr. e. 8), római költő, részt vett a philippi ütközetben, ahonnan aztán elmenekült.

„Itt Liszt, A Franz"
Liszt Ferenc (Franz Liszt; 1811-1886), a XIX. századi romantika egyik legjelentősebb zeneszerzője, 1849-ben a magyar szabadságharc leverése után megkomponálta a *Funérailles* című zenedarabot, amelynek alcíme: *October 1849*.

„plundra"
tájnyelvi szó: köpönyeg, hossz, bő felsőkabát

„Nibelungok"

Nibelung-ének: középkori német hősi eposz

Eduard Mörike

Tárgyi magyarázatok:

„1804-ben”
szeptember 8-án
„lelkészkedett”
evangélikus lelkész volt
„1875-ben halt meg”
június 4-én
„Sváb költői iskola tagja”
19. században német nyelvterületen alakult ki. Olyan költőket és írókat foglal magába, akik a romantika és a sváb kultúra jellemzőit ötvözték műveikben. További tagok: Ludwig Uhland (1787–1862) német költő, irodalmár, jogász és politikus, Gustav Schwab ((1792–1850) író, lelkész, középiskolai tanár, Justinus Kerner (1786–1862) német költő és orvosi író, Wilhelm Hanff (1802–1827) német író, meseíró, Friedrich Hölderlin (1770–1843) német költő, 18-19. század fordulójának egyik legnagyobb lírikusa

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Gedichte: Első kiadása: *Gedichte* von Eduard Mörike, Stuttgart und Tübingen, 1838.

„Gesammelte Schriften”:Eduard Mörike’s Gesammelte Schriften, Erster Band – Gedichte, Stuttgart, 1878.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Rózsa Ferenc: Mörike: *A kedveshez*, Pesti Napló, LXV. évf. 86. sz., p. 18.

Szőcs Géza: 1902-ben jelent meg Mörike-fordítása a nagyenyedi *Közérdek* c. lapban.

Vajthó László*: Látogatás, Gondold meg lelkem, Vadászdal*, pp. 61–63.

Christian Friedrich Hebbel

Tárgyi magyarázatok:

„Wesselburenben”
Németországban, Schleswig-Holstein tartományban található
„Holstein hercegségben”
Schleswig-Holstein tartománynak déli részén helyezkedett el
„apja”
Claus Friedrich Hebbel (1787-1827)
„próbál szabadulni nyomasztó helyzetéből”

Johann Jakob Mohr egyházközségi tiszttartó szolgálatába lépett. A következő 7 évben vele élt, és futárfiúból az egyházközségi tiszttartó jegyzőjévé emelkedett.

„divatlapba írogatott verseket”

Amalie Schoppe írónő felfigyelt a fiatal költőre. Verseit a *Neuer Pariser Modeblätter* című folyóiratban publikálta, amely valójában Hamburgban jelent meg.

„Heidelbergben”

Németországban, Baden-Württemberg tartományban található

„Goethe”

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) német író

„Shakespeare”

William Shakespeare (1564-1616) angol drámaíró és költő

„Verseket, novellákat irogat”

1836: *Nachtlied, Das letzte Glas, Der junge Schiffer*

1836: *Anna, Schnock*, valamint meséket is írt, például: *Die einsamen Kinder*

„Judith-ot”

Öt felvonásos tragédia, amelyet július 6-án a berlini Royal Court Theatre-ben mutattak be.

„1842-ben adja ki először a kötetben verseit”

Christian Friedrich Hebbel, Hebbel’s Gedichte I. – Gedichte von Friedrich Hebbel, Hoffman und Campe, Hamburg 1842.

„elvesz egy színésznőt”

Christine Enghaus (Engehausen) (1817-1910)

„1863 december 13-án meghal”

Élete utolsó éveiben reuma gyötörte, felesége mellett nyugszik a bécsi Evangelischer Friedhof Matzleinsdorf temetőben.

„szimbolizmus”

A szimbolizmus: művészeti irányzat, a 19. század második felében jelent meg Franciaországban. Az irányzat elnevezése a görög szümbolon szóból ered, jelentése: ismertetőjel. Először az irodalomban, azon belül a költészetben, majd más művészeti ágakban jelentkezett. Gyökerei a romantikába nyúlnak vissza – realizmus, impresszionizmus ellenesség. A szimbolisták szerint az érzékelhető világ mellett van egy érzékfölötti is, a reáliák mellett vannak ideák. (http://www.drfeherkatalin.hu/upld/szimbolizmus.pdf - letöltve 2025. 07. 29.)

„Alfred Kerr”

1867-1948, német író, újságíró

valószínűsíthetően a *Das neue Drama* című 1905-bben megjelent írásából van az idézet, amit G. Fischer adott ki Berlinben.

„naplója”

posztumusz mű, Friedrich Hebbel, Tagebücher, Mit einem Vorwort herausgegeben von Felix Bamberg, Verlag Grote, Berlin, 1885-1887.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

5 kötet első része, 1910., *Hebbels Werke in 8 Bänden; komplett in 5 Büchern*. Herausgegeben und mit einem Lebensbild versehen von Theodor Poppe. Deutsches Verlagshaus Bong & Co, Berlin-Leipzig, 1908.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Balázs Béla: 1884-1949, született: Bauer Herbert Béla), Kossuth-díjas magyar író, költő, színész, filmrendező,
Hebbel Frigyes pantragizmusa, mint a romantikus világnézlet eredménye. Különlenyomat az Egyetemes Philologiai Közlöny. Franklin-Társulat ny., Budapest XXXIII. évf., 1909, pp. 41-55.
BALÁZS BÉLA: *A tragédiának metafizikus teóriája a német romantikában és Hebbel Frigyes*, Nyugat, 1908, I. évf., 2. sz., pp. 87-90.

Kundt Ernő: 1879-?, magyar nyelvész, irodalmár, egyetemi magántanár, *Az angol regény mesterei* és *Anglicizmusok* címmel írt műveket, KUNDT ERNŐ: *Hebbel Frigyes*, Új Élet, I. évf., 1.sz., pp. 223-237.

Feleki/Feleky Géza, 1890-1936, magyar újságíró, író, publicista, FELEKY GÉZA: *Reinhardt budapesti műsora.* Szinjáték, 1910. I. évf.,, 10. sz., pp. 197-198.

GYULAI ISTVÁN: *Judith,* Renaissance, 1910, I. évf., 1. sz., p. 77.

Bálint Lajos: 1886-1974, született: Bleier Lajos, magyar író, műfordító, publicista, dramaturg, műkritikus

Barabás Ábel: 1877-1915, magyar irodalomtörténész, tanár, BARABÁS ÁBEL: *Hebbel Frigyes*, Budapesti Szemle. 155. kötet, 1913. 440. szám, pp. 299-304.

Megjegyzések a *több versét magyarra fordította* című részhez

Miklós Jutka: született: Miliczer Júlia (1884-1976) magyar költő, fotográfus, például: *Egymást többé sohse látják*

Conrad Ferdinand Meyer

Tárgyi magyarázatok:

„apja történetíró”
Ferdinand Meyer, ügyvéd, történész
„Gottfried Kellerrel”
1819-1890, svájci költő
„elborult az elméje”
súlyos depresszió miatt többször is elmegyógyintézetbe került
„elbeszélései”
például: *Das Amulett* (1873), *Der Heilige* (1879), *Die Richterin* (1885)

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Zwanzig Balladen: von einem Schweizer, J.B. Metzer’schen Verlag, Stuttgart, 1864.

Romanzen und Bilder, Verlag von Haessel, Leipzig, 1869.

Gedichte, Verlag von Haessel, Leipzig, 1882.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

LAUTNER JÁNOS: *Conrad Ferdinand Meyer nyelvéről és stilusáról. Nyelvesztétikai kisérlet*, Kner Izidor kvny., Gyoma, 1910.

Megjegyzések a *Több versét magyarra fordította* című részhez

György Oszkár: 1882-1944, magyar költő, újságíró, eredeti nevén Groszmann Oszkár. Meyer: *Halottak kara*, A Hét, 1917, XXVIII. évf., 8. sz., p. 124. Ezt a verset Kosztolányi is lefordította, amelyet a *Modern Költők* tartalmaz.
Kéri Pál: 1882-1960, magyar újságíró, műfordító, Meyer: *Fülledt éj, Dalok lelke*, Nyugat, 1909, II. évf., 20. sz., p. 439.

Vajthó László: 1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, például: *Léthe, A halott leányka, Mind, A fehér csúcs, Schiller temetése, Az ég kapujánál, Esti felhő*, pp. 115-120.

Vargha Gyula: 1853-1929, költő, műfordító, Meyer: Ifjú Tirel, Vasárnapi Ujság, LXVIII. évf., 8. sz., p. 87.

9.

Menedékház

Tárgyi magyarázatok:

„evetke”
székely tájszó, jelentése: mókus
„Bismarck”
Otto Eduard Leopold von Bismarck, 1815-1898, Németország kancellárja, népszerű elnevezése: Vaskancellár
„Holnap a pápa”
XIII. Leo pápa, 256. római pápa, születési neve: Gioacchino Pecci, 1810-1903.
német szövegben: „Garfield”
James Abram Garfield, 1831-1881, az Egyesült Államok 20. elnöke, meggyilkolták.

Detlev von Liliencron

Tárgyi magyarázatok:

„Kielben”
Schleswig-Holstein. A XVI.-XVIII. század között zajló tartományi háborúk révén ez a terület többször Dánia, pontosabban Dél-Dánia részévé vált.
„Ó, hadnagyi időm! (...)”

Ez a rész Heinrich Spiero *Detlev von Liliencron* című monográfiájából származik, amely Liliencron katonai ifjúságát idézi fel, németül: „*O luitenantstijd! mit je vroolijke frischheid, met je kranigheid, met je vele vrinden en kameraden, met al je rozendagen; met je tot het scherpst toe opgenomen plichtbesef, niet je strenge 'Selbstzucht'!*" (Dietsche Warande en Belfort. Jaargang 1907, J.-E. Buschmann, Antwerpen 1907, p 1148.)

„A porosz hadsereggel együtt harcol (...)"

1866-ban az úgynevezett hathetes háborúban az egyik oldalon Poroszország, míg a másikon Ausztria, Bajorország, Szászország és Hannover állt szemben egymással. A königgrätzi csatában a porosz sereg diadalmaskodott, és az ún. kisnémet egység létrejöttéhez vezetett Poroszország vezetésével. Franciaországgal 1870-71 között háborúzott Poroszország, amely során véget vetett a francia hegemóniának Európában, és amely következményeként végül megalakult Németország.

„Első verseskönyve"

Adjutantenritte und andere Gedichte. Wilhelm Friedrich, 1883, Leipzig

„dekadens-nek"

hanyatló, süllyedő, beteges, bomló, ernyedt

„1909-ben halt meg"

Tüdőgyulladásban, míg a Pesti Napló 1909. július 23-i számának 8. oldalán szélhűdést (agyvérzését) említenek a halál okaként

„époszában"

Poggfred. Kunterbuntes Epos in zwölf Cantussen. Schuster & Loeffler, Berlin, 1896

„vers libre-t"

Szabadvers, olyan költői forma, amely nem követi a hagyományos verstani szabályokat, mint a metrum (szövegtagolás ritmus szerinti rendszere) és a rím. A verselés szabadsága a sorok hosszában és a rímek használatában is megmutatkozik.

„epocha"

korszak

„Stürmerek"

A Der Sturm berlini német irodalmi, kulturális és művészeti folyóirat, amely 1910. március 3-án hetilapként indult, 1914 áprilisától kéthetente, 1917 közepétől 1932-ig havonta jelent meg. Alapítója, főszerkesztője és kiadója Herwarth Walden író. Tagjait, alkotóit nevezték „stürmereknek".

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Adjutantenritte, Wilhelm Friedrich, Leipzig, 1883.

Gedichte, Wilhelm Friedrich, Leipzig, 1889.

Der Heidegänger und andere Gedichte, 1890.

Neue Gedichte, W. Friedrich, Leipzig, 1892.

Ausgewählte Gedichte. Wilhelm Friedrich, Leipzig, 1896.

Poggfred. Kunterbuntes Epos in zwölf Cantussen, Schuster & Loeffler, Berlin, 1896.

Kampf und Spiele, Schuster & Loeffler, Berlin, 1897.

Kämpfe und Ziele (Gesammelte Gedichte, 2. Bd.), Schuster & Loeffler, Berlin, 1897.

Nebel und Sonne, Schuster & Loeffler, Berlin, 1900.

Bunte Beute. Schuster & Loeffler, Berlin – Leipzig, 1903.

Balladen-Chronik, Schuster & Loeffler, Berlin – Leipzig, 1906.

Gesammelte Werke 8 Bände. Von Liliencron, Detlev, Schuster & Loeffler, Berlin – Leipzig,, 1911.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Gerő Ödön: 1863-1939, született: Grünhut, magyar mérnök, író, újságíró, esztéta, A Pesti Naplóban megjelent tanulmányról pontos adatot nem találtam, az alábbi Liliencron nevét tartalmazó írásokat találtam, szerző megjelölések nélkül: Pesti Napló, 1914. szeptember (65. évfolyam, 212–241. szám) 20. 1914-09-23 / 234. szám (358. oldal); Pesti Napló, 1925. október (76. évfolyam, 220–246. szám) 54. 1925-10-27 / 242. szám (539. oldal)

Kosztolányi Dezső, *Jegyzetek Detlev von Liliencronról*, A Hét 1909, XX. évf., 32. sz., pp. 531-532.

Megjegyzések a *Versfordítói* című részhez

Babits Mihály, 1883-1941, magyar költő, író, műfordító, a Nyugat főszerkesztője 1933-1941 között. például: *Várakozás; A boldogok szigete; Fecske-szicilián*

Barát Menyhért nevű fordítóra nem találtam, ellenben Liliencron fordítói között találtuk Binét Menyhértet, valamint az 1914-es kiadás is ezt a nevet említi. Például: *A te kezed*

Faith Fülöp, 1882-1944, magyar író, lapszerkesztő. például: *Bál után*

Franyó Zoltán, 1881-1978, magyar író, műfordító, szerkesztő; például: *Souvenir de Maimaison; Halál a vetésben*

Honti Irma: 1886-1974, Honti Rezsőné Szendrői Irma (született: Honti Irma), magyar műfordító. például: *Késő*

Kiss Arnold, 1869-1940, született: Klein Adolf, magyar főrabbi, műfordító, költő. például: *Feszkesziciliána*

Kún József, 1875-1942, jogász, egyetemi tanár.

Lányi Sarolta: 1891-1975, Lányi Sarolta Erzsébet Fausztina, magyar költő, műfordító, például: *Tiltott szerelem*

Lányi Viktor: 1889-1962, Lányi Viktor Géza (született: Lányi Géza Ernő), magyar zeneszerző, író, műfordító. például: *Egy kézről; Dobszóra, kürtszóra*

Meskó Barna, 1892-1958, magyar író, műfordító, publicista, színműíró. például: *Niel marschall*

Ormos Ede, 1873-1944, született Spitzer Adolf Ede, magyar költő, újságíró, történész például: *Az erdőben*

Rédey Tivadar, 1885-1953, könyvtáros, színház- és irodalomtörténész. például: *Bál után*

Szilágyi Géza, 1875-1958, született: Silbermann Géza, magyar költő, író, újságíró például: *Diadalünnep*

Telekes Béla, 1873-1960, született: Klein Béla, magyar költő, műfordító. például: *Oh csak te élnél!*

Vajthó László, 1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, például: *A malmot ne feledd!, A tánc, Ki tudja hol?, Cincinnatus, Pieta, Utolsó üdvözlet, Ábrándos Jancsi, Gyermekkoromból*

14.
A Kamcsatkai költő

Tárgyi magyarázatok:

„kamcsatkai”
Kamcsatka Oroszország távol-keleti részén fekvő félsziget, a Csendes Óceánban

„kófic”
haszontalan, hitvány, senkiházi ember

15.1
Koratavasz az erdőszélen

Tárgyi magyarázatok:

„pille”
lepke

15.2
Kétféle sors

Tárgyi magyarázatok:

„ormán”
orom= egy tárgy, épület vagy természeti képződmény teteje, csúcsa

15.8
Acheroni borzongás

Tárgyi magyarázatok:

„Acheroni”
Acheron= több folyó neve, mindkettő alvilági folyó gyanánt ismeretes

16.1
Ötödik kántus: A kis Fite

Tárgyi magyarázatok:

„kántus”
protestáns kollégiumi énekkar
„Chateau d`amour”
18. századi provence-i kastély
"Amorett”
angyalka formájú szerelemisten
„Schumann”
Robert Schumann, német zeneszerző (1810-1856)
„mákonya”
A félérett mákfejből sajtolt tejszerű nedv, amelyből gyógyszert, ópiumot készítenek.
„lajtorján”
népies kifejezés, jelentése: létra
„lankatag”
bágyatag
„nyoszolyádban”
díszes, mennyezetes vagy sok vánkossal, dunyhával tornyosra rakott ágy
„Damaszk-tőrömmel”
egy olyan kés, amelynek pengéje damaszkuszi acélból készül, és speciális, többrétegű szerkezettel rendelkezik
„zsázsa”
zöldségnövény
„Lionardo”
Leonardo da Vinci, 1452-1519, itáliai festő
„delej”
Nagyfokú vonzó- vagy hatóerő, mely valakiből, valamiből árad.
„pfennig”
aprópénz
„minarétek”
A muszlim mecsethez vagy dzsámihoz épített torony.
„hadács”
jelentése: besúgó
„anda”
jelentése: merengő

„Kiss-me-quick-Odeur”

Kiss-me-qick angol szófordulat, apró, csinos kalapokra használtak és női kiegészítőkre. Odeur francia szó jelentése: illat, parfüm

„joli coeur”

francia, jelentése: kedves szívem

Aphrodite

szerelem és a szépség istennője a görög mitológiában

„paraszti viganója”

A XIX. sz. elején divatos, élénk színű selyemből készült, egybeszabott, hosszú (felső)ruha.

„vánkos”

párna

Gustav Falke

Tárgyi magyarázatok:

„Lübeck”

Németországban, Schleswig-Holstein tartományban található város

„Regényeivel nem ér el nagy hatást”

Der Mann im Nebel (1899; „A ködben lévő ember”), *Die Kinder aus Ohlsens Gang* (1908; „A gyerekek Ohlsen átjárójából”)

„Bensőséges és dallamos (...)”

„Innig und melodisch, elastisch und lebendig, von Empfindung und künstlerischer Intelligenz belebte und bejeelte Harmonie ist seine Lyrik.” (Benzmann, Hans: Moderne deutsche Lyrik. 2. kiad., Philipp Reclam, Leipzig, é. n., p. 38.)

Arno Holz

Tárgyi magyarázatok:

„Rastenburg”

Rastenburg egykor Kelet-Poroszország egyik városa, ma Ketrzyn néven Lengyelországban található

„Legjelentősebb könyve a Buch der Zeit”

ARNO HOLZ: *Das Buch der Zeit. Lieder eines Modernen*. Zürich: Verlags-Magazin (J. Schabelitz) 1886. (vö. Scheuer, Helmut: Arno Holz im literarischen Leben des ausgehenden 19. Jahrhunderts (1883 – 1896) p. 56.)

„Szilágyi Géza”

1875-1958, magyar költő, író, újságíró, született Silbermann Géza

„Herwegh-hez”

Georg Herwegh (1817-1875) német költő és forradalmár

„Bismarck-féle”

Otto von Bismarck (1815-1898) német államférfi, porosz miniszterelnök, a Német Császárság első kancellárja

„vasmarkú Ausnahmgesetz”

1878. október 19-én a német Reichstag 221 szavazattal 149 ellenében elfogadta a „Szociáldemokrácia veszélyes erőfeszítései elleni törvényt”. A Szocialista Munkáspárt

(SAP) összes szervezetét, sajtóját és az általa létrehozott szakszervezeteket ettől kezdve betiltották, a szociáldemokrata parlamenti csoport viszont továbbra is fennmaradhatott.

A Szilágyi Géza idézet:

SZILÁGYI GÉZA: *Könyvek és emberek. Tanulmányok*. in Gömöri Jenő szerk. Modern Könyvtár 104-105. szám, Budapest, Athenaeum Irod. és Nyomd. Részvénytárs., 1912, p. 67.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Ormos Ede: 1873-1944, magyar költő, újságíró, történész (született Spitzer Adolf Ede)

Szilágyi Géza: 1875-1958, magyar költő, író, újságíró (született: Silbermann Géza)

Szász Menyhért, 1893-1939, magyar költő, író, újságíró (született Schwarz Menyhért)

Frank Wedekind

Tárgyi magyarázatok:

„Franz Wedekind”

született: Benjamin Franklin Wedekind, édesanyja Emilie Kammerer (született Zürich, 1840. május 8.), anyai nagyapja Jakob Friedrich Kammerer (született Ehningen, 1796. május 24.)

„színész, kabaréigazgató, színházi rendező”

Ismertebb színművei: A kamaraénekes (Der Kammersänger, 1899), Muzsika (Musik, 1906), Haláltánc (Totentanz, 1906), Franziska (1910), Nicolo király, avagy ilyen az élet (König Nicolo, or So ist das Leben, 1902), A cenzúra (Die Zensur, 1908), Wetterstein-kastély (Schloss Wetterstein, 1910), Bismarck (1916), Herakles (1917)

„Simplicissimus”

1896-1944-ig működő szatirikus hetilap. A szerkesztőség Münchenben működött. Számos ismert író publikálta itt munkáit: Richard Dehmel, Hugo von Hofmannstahl, Thomas Mann, Frank Wedekind stb.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Részben nyomtatva: *Jahrenzeiten* (Az évszakok) címmel: Die Fürstin Russalka, München (Albert Langen) 1897; első nyomtatás: München (Langen) 1905., Összegyűjtött Művek, 1. kötet, München (Langen) 1912. A versek 1877 és 1905 között íródtak.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Ambrus Zoltán, 1861-1932, magyar író, kritikus, műfordító, *Régi és új színművek:* színházi bírálatok 735. kötet/Magyar könyvtár, Lampel Róbert Kk. (Wodianer F. és fiai) r.-t, 1914.

Szilágyi Géza: 1875-1958 (született Silbermann Géza) magyar költő, író, újságíró, SZILÁGYI GÉZA: *Könyvek és emberek. Tanulmányok.* in Gömöri Jenő szerk. Modern Könyvtár. Tudomány és művészet. 104-105. szám, Budapest, Athenaeum Irod. és Nyomd. Részvénytárs., 1912, pp. 42-49.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Wedekind új darabja*, A Hét, 1907, pp. 791–792

Relle Pál: 1883-1955 (született Reichmann), magyar író, újságíró, színikritikus, RELLE PÁL: *Wedekind (A színész és az író)*, Renaissance, 1910, I. évf., 9. sz., pp. 85-91.

Orbók Attila: 1887-1964, magyar író, újságíró, forgatókönyvíró, ORBÓK ATTILA: *Frank Wedekindről*. Erdélyi Lapok 3. évf. 1910. 16. sz. pp. 486-488.

Gömöri Jenő: 1890-1967 (született: Goldstein Jenő) magyar költő, író, szerkesztő, a Modern Könytár c. sorozat szerkesztője, Wedekind Frank. A hőstenor. Három jelenet. Bánóczi László fordítása. (32 l.) –.40. in Modern Könyvtár. szerk. Gömöri Jenő. 4. szám. Athenaeum, Budapest, Politzer Zs. és fia. 1910.
Frank Wedekindért. Fordította Kádár István, A Toll 7. sz., 1914, pp. 15-16.

BÓCZ BÁLINT: *Wedekind, a pörlekedő*, Szinjáték, 1910, II. évf., 4. sz., pp. 68-71.
Bródy Miksa: 1875-1924, magyar író, újságíró, műfordító, BRÓDY MIKSA, Frank Wedekind, Szinjáték, I. évf., 13. sz., pp. 245-247.

Mohácsi Jenő: 1886-1944 (született: Klein Jenő) író, drámaíró, költő, műfordító, MOHÁCSI JENŐ: Der Liebestrank, Szinjáték, 1910, II. évf., 12. sz., pp. 240-241.

LENGYEL MENYHÉRT: Frank Wedekind, Nyugat, XI. évf, 6. sz., pp. 524–525., A Hét, 1918, XXIX. évf., 11. szám pp. 170-171. Az Sz. K. monogramra vonatkozóan csak feltételezéseink vannak. Leginkább Szenteleky Kornél képzelhető el e mögött, aki rendszeresen publikált A Hétben, és az 1918-as évben is kifejezetten aktív volt. (ld. Vajdasági Magyar Digitális Adattár bibliográfiája: http://adattar.vmmi.org/fejezetek/553/09_bibliografia.pdf - letöltve: 2025. július 28.) megjegyzés: A Német írók Frank Wedekindért résztől az MK1 nem tartalmazza, ellenben pluszban tartalmazza: Wedekind: Autobiografiai széljegyzetek (Berlini Magyar Revü 1913 március 30).

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Karinthy Frigyes versfordításai: például: *Sikoly*

Rédey Tivadar: 1885-1953, könyvtáros, színház- és irodalomtörténész, például: *A Föld szelleme* c. darabot.

Stefan George

Tárgyi magyarázatok:

„Stefan George”

Stefan Anton Georgem helyesbítés: 1868. július 12., Büdesheim (Rajna-Pfalz)

„iskola képződött körötte”

A George-kör (vagy George-Kreis) 1892-ben kezdett formálódni Stefan George körül, és az évek során egy elitista, eszmei és irodalmi szalonként működő csoporttá vált, amely erősen befolyásolta a korabeli német szellemi és irodalmi életet. 1892-ben

George kiadta a *„Blätter für die Kunst”* című folyóirat első számát. Ez nem csupán irodalmi kiadvány volt, hanem egy eszmei közösség központja is. A folyóiratban közölt szerzők egyre inkább köré gyűltek, és ebből a társaságból alakult ki a George-kör. A kör tagjai közé tartoztak többek között: Friedrich Gundolf – irodalomtörténész, Karl Wolfskehl – költő, műfordító, Ludwig Klages – filozófus

„Baudelaire-t majdnem teljesen”

CHARLES BAUDELAIRE: *Blumend es Bosen. Umdichtungen Von Stefan George*, Berlin, Georg Bondi., 1901.

„Isteni színjátékát”

Az első kiadás 1909-ből való, címe: DANTE: Stellen aus der Göttlichen Komödie. Umdichtung von Stefan George, Berlin (Verlag der Blätter für die Kunst), Herbst 1909. A második kiadás: Berlin (Georg Bondi), 1912.

A Lukács György idézet:

LUKÁCS György, Stefan George, Nyugat, I. évf., 19. szám, pp. 202-211.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Das Jahr der Seeile, Berlin, Verlag der Blätter für die Kunst, 1897.

Der Teppich des Lebens, Berlin, Verlag der Blätter für die Kunst, 1899.

Die Lieder von Traum und Tod, Berlin, Verlag der Blätter für die Kunst, 1899.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Lukács György: 1885-1971 (született: Löwinger György Bernát), magyar filozófus, esztéta, irodalmár, LUKÁCS GYÖRGY: *A lélek és a formák. Kísérletek.* Franklin Társulat, Budapest, 1910, pp. 151-168.

Turóczi-Trostler József, 1888-1962, magyar irodalomtörténész, egyetemi tanár, TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: *Stefan George*, Nyugat, 1921, XIV. évf., 8. sz., pp. 621-632.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Kún József, 1875-1942, jogász, egyetemi tanár, lefordította a *Tájkép* (*Landschaft*) című versét.

Szabó Lőrinc, 1900-1957 (született: Szabó Lőrinc József) magyar költő, műfordító, fordította többek között *A domb, melyen sétálunk... (Der hügel wo wir wandeln...), A halottakhoz (Wenn einst dies geschlecht sich gereinigt von schande), A költő a zűrzavar korában (Der dichter in zeiten der wirren), A nyárnak az őszbe kacag most (Es lacht in dem steigenden Jahr dir), A sziget ura (Der herr der insel), Az Antikrisztus (Der Widerchrist), Búsak, ahol találkozunk (Betrübt als führten sie zum totenanger), Évforduló (Jahrestag), Föl s le járunk (Wir schreiten auf und ab im reichen flitter), Hajnali borzongás (Morgenschauer), Jöjj a holtnakhitt parkba (Komm in den totgesagten Park), Júliusi bánat (Juli-Schwermut), Mezőisten szomorúsága (Flurgottes*

trauer), Semmi rom és semmi cserép… (Da waren trümmer nicht noch scherben), Szívünk asszonya (Herzensdame),Tájkép II (Landschaft II), Vagyok az Egy s vagyok a Kettő (Ich bin der Eine und bin Beide) című verseket

Gustav Renner

Tárgyi magyarázatok:

„parnassienek”

parnasszisták, l’art pour l’art művészeti irányzat a XIX. század második felében és a XX. század elején, akik jelképesen visszavonultak a görög mitológiából ismert Parnasszoszra, a múzsák hegyére, hogy elkülönülten alkossanak a társadalomtól.

„Az 1894-ben jelentkezett csoportban tűnt fel”

Kosztolányi itt feltételezhetően az 1892-ben (amennyiben megalakulásuknak a *Blätter für die Künste* c. orgánum kiadását tekintjük) alakult George-körre gondol, amelynek azonban Renner a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem volt tagja.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Gedichte Gesamtsausgabe, Berlin-Groß Lichterfelde, E. Th. Förster, 1904.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Vajthó László: 1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, például: *Vágy, Két világ, Naplólevél*

Alfred Kerr

Tárgyi magyarázatok:

„Alfred Kerr (Kemperer)

Kempner néven született

„Boroszlóban”

Wrocław, Lengyelország, Szilézia

„Sudermann”

Hermann Sudermann (1857-1928), német író és drámaíró, akivel szemben Kerr az 1902 év végén megjelent Herr Sudermann, *der D .. Di .. Dichter. Ein kritisches Vademecum* című pamfletjében fogalmazott meg kritikát. Kerr abból az állításból indul ki, hogy Sudermann drámái nem természetes művészi fejlődés, hanem színpadi hatásvadászat eredményei – „technika a varázslatos komédia műfajában” (Zauberposse-Technik)

„Ibsen-nek”

Henrik Johan Ibsen (1828-1906), norvég drámaíró, színházi rendező, költő

„Hauptmann-nak”

Gerhart Hauptmann (1862-1946), Nobel-díjas német drámaíró, a német naturalizmus legnagyobb alakjainak egyike

„Maeterlinck-nek”

Maurice Polydore Marie Bernard Maeterlinck gróf (1862-1949), flamand származású belga irodalmi Nobel-díjas drámaíró, költő, esszéíró

„impresszionista”

Az impresszionizmus a XIX. század utolsó harmadának legnagyobb hatású művészeti mozgalma volt. Az impresszionizmus leginkább a festészetben és az irodalomban jelentkezett a pillanatnyi benyomás rögzítésében.

„lant és parittya”

„A kritikusnak gyűlölnie és szeretnie kell, nem lehet közömbös tárgyával szemben, és e kettő együtt — a parittya és a lant, irónia és líra — jelenti a tárgyilagosságát, mert a tárgyilagosság nem ellentéte az alanyiságnak, hanem produktuma: valami rejtett szeretet, mely meghúzódik lelkünk mélyén, valami rejtett irónia, mely megvonul szájunk szögletében, illetőleg a kettő harmóniája”. És ez a „tárgyilagosság" csak a kritikus sajátja, mert az irodalomtörténész nem ismeri a parittyát. (VEZÉR ERZSÉBET: *Egy századeleji irodalmár portréja. Fenyő Miksa írói pályája a forradalomig.* Irodalomtörténet 6/56. évf. (1974) 3. szám pp 570-571. ld. még „Lant és parittya: a kritikus ősi jelképe. Zeneszerszám és fegyver összecserélődik a művészetben. Olykor a kritikus a parittya szárán játszik el egy melódiát. Máskor viszont lanttal kell agyonvernie egy-egy irodalmi Góliátot.” (KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Schöpflin Aladár*. Nyugat, 1921. április 16. https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm - letöltve 2025. 07. 29.) Újra közölve: K. D.: *Egy ég alatt*. Szerk. Réz Pál. Budapest, Szépirodalmi, 1977, p. 124.)

„Leghíresebb könyve az új drámáról szól”

Das neue Drama, S. Fischer, Berlin 1905.

„naturalizmustól”

A naturalizmus a köznapi jelenségek aprólékos ábrázolásának, a rideg tények puszta közlésének művészete a XIX-XX. században.

„szimbolizmushoz”

A szimbolizmus: művészeti irányzat, a XIX. század második felében jelent meg Franciaországban. Az irányzat elnevezése a görög szümbolon szóból ered, jelentése: ismertetőjel. Először az irodalomban, azon belül a költészetben, majd más művészeti ágakban jelentkezett. Gyökerei a romantikába nyúlnak vissza – realizmus, impresszionizmus ellenesség. A szimbolisták szerint az érzékelhető világ mellett van egy érzékfölötti is, a reáliák mellett vannak ideák. (http://www.drfeherkatalin.hu/upld/szimbolizmus.pdf - letöltve 2025. 07. 29.)

„Másik nevezetes könyve”

Die Welt im Drama, S. Fischer, Berlin, 1905-1917 (1.-5. Band)

„polémiája”

jelentése: vita

„Sokáig a Pan szerkesztője”

A *Pan* egy berlini székhelyű német művészeti folyóirat, amelyet a PAN művészek, költők és kritikusok szövetkezete adott ki 1895 és 1900, valamint 1910 és 1915 között.

„a Tag színikritikusa”

A *Der Tag* egy illusztrált napilap volt Berlinben, amelyet 1900-ban alapított az August Scherl kiadó, és 1934-ben szűnt meg.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Das neue Drama, S. Fischer, Berlin 1905.

Schauspielkunst, Bard-Marquardt, Berlin 1904.

Gesammelte Schriften, Die Welt im Drama. 5 Bände. S. Fischer, Berlin 1917 (= Gesammelte Schriften, Erste Reihe) Band 1

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Fenyő Miksa: 1877-1972 (született: Fleischmann Miksa), magyar író, a Nyugat alapító főszerkesztője, kritikus, jogász, FENYŐ MIKSA: *Parittya és lant*, Figyelő, 1905, p. 105.

Pór Leó, 1880-1967 (született: Lőwy) magyar költő, író, műfordító és újságíró, *Látogatás Alfred Kerr-nél*, Esztendő, 1919 II. évf., 2. sz., p. 149.

Megjegyzések a *Verseket fordított tőle* című részhez

Juhász Gyula: például: Kainz (1910), Lucy Kieselhausen (1920)

Juhász Árpád: *Köszöntés messziről* című művében találhatók Kerr-fordítások.

Fritz Philippi

Tárgyi magyarázatok:

„Fritz Philippi”
Friedrich Heinrich Wilhelm Philippi
„Wiesbadenben”
A németországi Hessen tartomány fővárosa

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Aus der Stille, *Gedichte*, Eugen Salzer, Heilbronn 1901.

Menschenlied, Gedichte, Eugen Salzer, Heilbronn 1906.

Fritz Philippi

Tárgyi magyarázatok:

„Kolbergben”
Kołobrzeg, lengyel város Nyugat-Pomerániában a Balti-tenger partján
„Wilmersdorfban”
A német főváros egykori nyugati oldalának belső kerülete.
„Hans Benzmann: Die moderne deutsche Lyrik”
Moderne Deutsche Lyrik, Leipzig, 1903.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Im Frühlingssturm! Erlebtes und Erträumtes, Baumert & Ronge, Großenhain, 1894.

Sommersonnenglück. Neue Gedichte, Schuster & Loeffler, Berlin und Leipzig, 1898.

Meine Heide. Gedichte, Hesse, Leipzig 1903.

Eine Evangelienharmonie. Eckard, Leipzig, 1909.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Lányi Viktor, 1889-1962, Lányi Viktor Géza (született: Lányi Géza Ernő), magyar zeneszerző, író, műfordító. Lefordította többek között a *Krisztus a tengeren*, később az *Esti áldás* című verseket.

Richard Dehmel

Tárgyi magyarázatok:

„Richard Dehmel”
Richard Fedor Leopold Dehmel
„1868 november 18-án született”
1863-ban született
„Wendisch-Hermsdorfban”
ma Przewoźniki, Lengyelország
„bölcselet doktora lett”
A lipcsei egyetemen (Universität Leipzig) szerzett doktori címet közgazdaságtanból, disszertációját a biztosítási ágazatról írta „Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Arbeitsteilung” címmel 1887-ben
„Paula Dehmel”
született: Paula Oppenheimer, legismertebb műve a *Rumpumpel. Ein Buch für junge Mütter und ihre Kleinsten*, Hermann & Friedrich Schaffstein, 1903.
közös kötetük: *Fitzebutze. Allerhand Schnickschnack für Kinder*, Insel Verlag bei Schuster und Löffler, Berlin und Leipzig, 1900.
„Másodszor is megnősült”
Második felesége Ida Auerbach
„Verlaine-nel (akinek verseit gyönyörűen fordította le németre)”
például Verlaine: *"Il pleure dans mon cœur" (Es weint in meinem Herzen)*
„Weib und Welt című kötetével”
Weib und Welt: *Gedichte und Märchen*, Schuster & Loeffler, Berlin, 1896.
„Zwei Menschen című lírai regénye”
Zwei Menschen: Roman in Romanzen. Berlin 1903.
„Blankeneseben”
Blankenese egy külvárosi negyed Altona kerületben,Hamburg nyugati részén, Holsteinben az Elba jobb partján.
„önként katonának állt”
a keleti és nyugati fronton, a Vogézeknél (Les Vosges – hegyvonulat a Rajna bal partján)
„egymásután írta verseit, melyekben erős hazafias, német szellem lüktetett.”
Lied an Alle / Gebet ans Volk / Deutschlands Fahnenlied. in Der Krieg., Ein Flugblatt mit Beiträgen von Elsa Asenijeff, Richard Dehmel, Herbert Eulenberg, Cäsar Flaischlen, Martin Gumpert, Carl Hauptmann, Gerhart Hauptmann, Klabund, Rudolf Leonhard, Alfred Lichtenstein, Alfred Richard Meyer, Peter Scher, Rudolf Alexander Schröder, Hermann Stehr. Der gesamte Reinertrag wird der Nationalstiftung für die

Hinterbliebenen der im Kriege Gefallenen überwiesen. A. R. Meyer Verlag, Berlin-Wilmersdorf 1914.

„ditirambusaitól”

Ódaszerű lírai költemény, amelynek jellemzői a heves, szilaj érzések, mámoros hangulat, lendületes nyelv

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Erlösungen, Stuttgart, Göschen, 1891.

Aber die Liebe, Albert & Co., München, 1893.

Lebensblätter: Gedichte und Anderes, Verlag der Genossenschaft Pan, Berlin, 1895.

Weib und Welt: Gedichte und Märchen, Schuster & Loeffler, Berlin, 1896.

Zwei Menschen: Roman in Romanzen. Berlin 1903.

Gesammelte Werke in zehn Bänden, S. Fischer Verlag, Berlin, 1903-1906.

Volksstimme, Gottesstimme: Kriegsgedichte, Herold, 1914.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Gerő Ödön, 1863-1939, született: Grünhut Ödön, magyar mérnök, író, újságíró, esztéta

Franyó Zoltán, 1887-1978, erdélyi magyar író, műfordító, szerkesztő

Sárközi György: 1899-1945, magyar író, költő, műfordító, SÁRKÖZI GYÖRGY: *Richard Dehmel*, Nyugat, 1920, XIII. évf., 9-10. szám, Figyelő, pp. 532-533.

Körmendi Ferenc, 1900-1972, magyar író

Megjegyzések a *Több versét lefordította* című részhez

Bardócz Árpád, 1888-1953, magyar költő, műfordító, jogász, például: *Menedék, Most és mindig, Ütött az óránk*

Goór Pál: például: *A csendes város, Aratás*

Franyó Zoltán, 1881-1978, magyar író, műfordító, szerkesztő; például: *Titok*

Juhász Árpád, 1894-1946, született: Schäffer, magyar író, újságíró, költő, például: *A táborban*

Juhász Gyula, 1883-1937, magyar költő, műfordító, például: *A munkás, Ragyogó nap*

Kaffka Margit, 1880-1918, teljes nevén Kaffka Margit Emília Johanna, magyar író, költő, műfordító; például: *A munkás dala, A hárfa, Szegények*

Migray József, 1882-1938, magyar költő, újságíró, műfordító, történész, például: *Aratódal*

Oláh Gábor, 1881-1942, magyar író, költő, műfordító, például: *A hárfa*

Ormos Ede, 1873-1944, született: Spitzer Adolf Ede, magyar újságíró, költő, történész,

Vajthó László, 1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő; például: *A hárfa*

Alfred Mombert

Tárgyi magyarázatok:

„Karlsruhe”
: német város Baden-Württemberg tartományban

„Stefan George csoportjához”
: A George-kör (vagy George-Kreis) 1892-ben kezdett formálódni Stefan George körül, és az évek során egy elitista, eszmei és irodalmi szalonként működő csoporttá vált, amely erősen befolyásolta a korabeli német szellemi és irodalmi életet. 1892-ben George kiadta a *„Blätter für die Kunst”* című folyóirat első számát. Ez nem csupán irodalmi kiadvány volt, hanem egy eszmei közösség központja is. A folyóiratban közölt szerzők egyre inkább köré gyűltek, és ebből a társaságból alakult ki a George-kör. A kör tagjai közé tartoztak többek között: Friedrich Gundolf – irodalomtörténész, Karl Wolfskehl – költő, műfordító, Ludwig Klages – filozófus

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Tag und Nacht. Gedichte, J. Hörning, Heidelberg, 1894.

Der Glühende: ein Gedichtwerk, W. Friedrich, Leipzig, 1896.

Die Schöpfung, F. Wilhelm, Leipzig, 1897.

Der Denker, J.C.C. Bruns, Minden in Westfalien, 1901.

Die Blüte des Chaos, J.C.C. Bruns, Minden in Westfalien, 1901.

Der Sonne-Geist, Schuster & Loeffler, Berlin, 1905.

Aeon der Weltgesuchte, *Sinfonisches Drama*. Schuster & Loeffler, Berlin, 1907.

Der himmlische Zecher, Schuster & Loeffler, Berlin, 1907.

Der Held der Erde. Gedicht-Werk, Verlag Insel, Leipzig, Insel, 1918.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Gömöri Jenő: 1890-1967, született: Goldstein, magyar költő, író, szerkesztő, sakkozó, a Modern Könytár c. sorozat szerkesztője

Pál Ödön: 1884-1965, született: Pitroff Pál Ödön, magyar tanár, műfordító, például: *A fény*

Felix Dörmann

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Neurotica / Sensationen. Gedichte Neurotica. E. Pierson, Dresden und Leipzig, 1891.

Sensationen, Erstdruck: Sammlung, Wien 1892.

Gelächter, Verlag E. Pierson, Dresden, Leipzig und Wien, 1895.

Hugo von Hofmannsthal

Tárgyi magyarázatok:

„Hugo von Hofmannsthal”
született Hugo Laurenz August Hofmann, Edler von Hofmannsthal

„A bécsi szimbolistás lapjában (Blätter für die Kunst) tűnt fel”
A George-kör (vagy George-Kreis) 1892-ben kezdett formálódni Stefan George körül, és az évek során egy elitista, eszmei és irodalmi szalonként működő csoporttá vált, amely erősen befolyásolta a korabeli német szellemi és irodalmi életet. 1892-ben George kiadta a *„Blätter für die Kunst”* című folyóirat első számát. Ez nem csupán irodalmi kiadvány volt, hanem egy eszmei közösség központja is. A folyóiratban közölt szerzők egyre inkább köré gyűltek, és ebből a társaságból alakult ki a George-kör. A kör tagjai közé tartoztak többek között: Friedrich Gundolf – irodalomtörténész, Karl Wolfskehl – költő, műfordító, Ludwig Klages – filozófus

„demokrata”
elkötelezett a demokrácia eszménye iránt, és az emberek egyenlőségét, szabadságát és részvételét hangsúlyozza a közügyekben

„arisztokratizmusát”
a dolgok állandóságát képviseli és a nemzeti életet a szerves fejlődés alapjára helyezi

„arabeszk”
aprólékos dísz, díszítő elem

Alfred Kerr idézet:
Gesammelte Schriften in zwei Reihen, Fischer, Berlin, 1917, p 152.

„Strauss Richard”
1864-1949, Richard Georg Strauss, későromantikus német zeneszerző

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Die gesammelten Gedichte. Insel Verlag, Leipzig, 1907.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Nádai Pál: 1881-1945, született: Neumann, magyar író, újságíró, NÁDAI PÁL: *Hofmannsthal*, A Hét 1908, I. évf., 1. sz., pp. 125-126.

Somlyó Zoltán: 1882-1937, született: Schwartz, magyar költő, újságíró, műfordító, HUGO HOFMANNSTHAL: *A balga és a halál.* Fordította: Somlyó Zoltán. Modern könyvtár 181. Bp.,é.n., Athenaeum.

Bálint Lajos: 1886-1974, született: Bleier, magyar író, műfordító, publicista, dramaturg, műkritikus, BÁLINT LAJOS: *Hofmannsthal*, Magyar Hírlap, 1910, XVII. évf.

Feleki Géza: 1890-1936, Feleki (Feleky) Géza, magyar újságíró, író, publicista

Relle Pál: 1883-1955, született Reichmann, magyar író, újságíró, színikritikus, RELLE PÁL: *Christinas Heimreise*, Renaissance, 1910, I. évfolyam, 2. sz., pp. 214-216.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

Franyó Zoltán, 1887-1978 erdélyi magyar író, műfordító, szerkesztő; például: *Vándorének, Dal, Ketten*

Harsányi Zsolt, 1887-1943 született: Harsányi Zoltán Tibor Pál, író

Mohácsi Jenő, 1886-1944 (született: Klein Jenő) író, drámaíró, költő, műfordító

Rédey Tivadar, 1885-1953, könyvtáros, színház- és irodalomtörténész. például: *A külső élet balladája, Jó órán*

Szakáts László: például: *Tercina*

Rainer Maria Rilke

Tárgyi magyarázatok:

„Rainer Maria Rilke”
született René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke
„Rodin titkára lesz”
Auguste Rodin, 1840-1917, francia szobrászművész
„a hadtörténeti múzeumban dolgozott”
1916-ban, 6 hónapig a bécsi Kriegsarchivban (Hadtörténeti Levéltár) dolgozott
„Baudelaire”
Charles Baudelaire, 1821-1867, francia költő, legismertebb műve a *Les Fleurs du Mal* (A romlás virágai)
„Dante”
Dante Alighieri, 1265-1321, itáliai költő, legismertebb műve a *La Divina Commedia* (Isteni színjáték)
„akiről legszebb tanulmányát írta”

RAINER MARIA RILKE: *Auguste Rodin* 1. rész: 1902, nyomtatásban: Julius Bard, Berlin, 1903, 2. rész: 1905/07, nyomtatásban: Marquardt und Co., Berlin 1907.

„plasztika”

görög eredetű szó: plattó=gyúrni, formálni; a szobrászat, a képzőművészet egyik legősibb ága

"Stundenbuch (Órák könyve”

Das Stunden-Buch (Az Órák könyve) Rainer Maria Rilke versciklusának címe. A három részben komponált, 1899 és 1903 között megjelent, először 1905-ben a lipcsei Insel Verlag kiadásában megjelent verseskötet.

"szeptimen-akkord”

Tercépítkezésû négyeshangzat, amelyet az alaphangra épülõ terc-, kvint- és szeptimhang alkot. A szeptim a zenei skála hetedik hangja; az alaphang és a hetedik hang közötti hangköz; e két hang együttes megszólaltatása a szeptim akkord.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Larenopfer, Verlag von H. Dominicus (Th. Gruss), Prague, 1896.

Traumgekrönt, neue Gedichte, Verlag von P. Friesenhahn, Leipzig, 1897.

Advent, Leipzig, 1898.

Das Buch der Bilder, Insel Verlag, Leipzig, 1902.

Das Stunden-Buch, Insel Verlag, Leipzig, 1905.

Neue Gedichte, Insel Verlag, Leipzig, 1907.

Die frühen Gedichte, Insel Verlag, Leipzig, 1909.

Requiem, Insel Verlag, Leipzig, 1909.

Das Marien-Leben, Insel Verlag, Leipzig, 1913.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Rilke*; Ő és a tárgyak; Az isten; Egy vers; Érzések metafizikája; A költő és a művész, Nyugat, II. évf., 1909, 18. sz., pp. 301-313.

Turóczi-Trostler József, 1888-1962, magyar irodalomtörténész, egyetemi tanár, TURÓCI (sic) JÓZSEF: *Rilke: Brigge Laurids Malte följegyzései*, Nyugat, III. évf., 23. sz., pp. 1755-1756.

Bányai Marcel, 1883 – ?, magyar bankhivatalnok, író, BÁNYAI MARCEL: *Rilke könyve*, Renaissance, 1910. II. évf., 16. sz., pp. 677–681.

Megjegyzések a *Versfordítói* című részhez

Bálint Lajos, 1886-1974 (született: Bleier), magyar műkritikus, dramaturg, író műfordító, publicista

Benedek Károly, 1889-1964, magyar író, újságíró, például: *A végitélet*

Fehér Julia, például: *Egy gyermekkorból* című Rilke-fordítás

Franyó Zoltán, például: *A csoport, A fogoly, A gyermek*

Kállay Miklós, 1885-1955, magyar író, kritikus, műfordító, lapszerkesztő; *Das Stunden-Buch*, Génius, Budapest, 1921.

Kardos Béla, 1902-1974, Kardos Talbot Béla, magyar közgazdász, író, könyvtáros

Kúthy Sándor, 1886-1955, Térey-Kuthy Sándor (született: Knoblauch), magyar költő, író, műfordító; például: *Gyermeki emlék, Az alkony könyve*

Lányi Sarolta, 1891-1975, Lányi Sarolta Erzsébet Fausztina, magyar költő, műfordító; például: *Akit álom koronáz*
Majthényi György, 1885-1942, Matuskovich János György, magyar költő, író. Álnevei: M.Gy., Majthényi György, Majthényi J. György

Szabolcsi Lajos, 1889-1943, magyar író, újságíró

Vajthó László, 1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő. például: *A párduc*

57.

Vihar

Tárgyi magyarázatok:

„hejtman”
a 16–18. századi Lengyel–Litván Unióban használt katonai cím
„Mazeppa”
Mazeppa János, kozák ataman, született Kijevben 1645 táján, meghalt 1709-ben.

97.

A lapda

Tárgyi magyarázatok:

„lapda”
A labda-lapta alakváltozatok használata a XIX-XX. század fordulóján elterjedt volt, amit az 1879-es *A magyar helyesírás elvei és szabályai* is közöl. (ld. 4. §. Állandó hangváltozások. in *A magyar helyesírás elvei és szabályai*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879, p. 6.)

Leo Greiner

Tárgyi magyarázatok:

„Brünnben”

Brno, város Csehországban, akkoriban az Osztrák-Magyar Monarchia része

„Elf Scharfricher”

Die elf Scharfrichter egy müncheni „művészdeszka” (egy kis színpad) volt, amely 1901 és 1904 között létezett, Németország első politikai kabaréja volt.

„Lenauról írott könyve”

1802-1850, Nikolaus Lenau (születési nevén: Nikolaus Franz Niembisch, Edler von Strelenau) osztrák-magyar származású költő, a német romantika egyik legnagyobb lírikusa

LEO GREINER: *Lenau*, Schuster & Loeffler,Berlin und Leipzig, 1904.

„Eulenberg Lenau utódjának lelki leszármazottjának tartja Leo Greinert.”

1876-1949, Herbert Eulenberg, német író, költő, drámaíró

EULENBERG, HERBERT: *Lenau*, (Leo Greiner, seinem heutigen Verkünder insbesondere gewidmet). In: Der Schwabenspiegel. Wochenschrift der Württemberger Zeitung (Stuttgart) Jg. 4. Nr. 38. 20. Juni 1911. pp. 298-300.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Das Jahrtausend. Lyrisch-epische Dichtung um Otto III, Verlag der Deutsch-Französischen Rundschau München, 1900.

Das Tagebuch. Gedichte. Georg Müller Verlag, München, 1906.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

például: *Magányos éj, Szerelem*

Heinrich Horvát

Tárgyi magyarázatok:

„Heinrich Horvát”

1896-ig Lemberger Henrik

„február 10-én”

más források szerint 11-én született

„Nagy érdemeket szerzett Baudelaire tökéletes lefordításával.”

CHARLES BAUDELAIRE: *Die Blumen des Bösen. Eine Anthologie deutscher Übertragungen*, Berlin, Oesterheld & Co Verlag, 1908 (mit Übertragungen u. a. von Heinrich Horvát).

„Hans Bethge külföldi antológiája”

1876-1946, német költő, műfordító

Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit, M. Hesse, Leipzig, 1907.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

CHARLES BAUDELAIRE: *Die Blumen des Bösen. Eine Anthologie deutscher Übertragungen*, Berlin, Oesterheld & Co Verlag, 1908 (mit Übertragungen u. a. von Heinrich Horvát).

Das junge Frankreich. Eine Anthologie deutscher Übertragungen, Herausgegeben von Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Oesterheld & Co Verlag, Berlin, 1908.

Die Vorhölle: eine lyrische Nachlese, Oesterheld & Co Verlag, Berlin, 1911.

Neue ungarische Lyrik. In Nachdichtungen von Heinrich Horvát, Georg Müller, München, 1918.

Megjegyzések a *Verseit közölte* című részhez

„Kunst”
Das Kunstblatt, német művészeti folyóirat 1916-1933
„Berliner Tageblatt”
1872 és 1939 között. Teljes neve: Berliner Tageblatt und Handelszeitung volt.
„Magazin für Literatur”
Magazin für die Literatur des Auslandes. 1881-től: Das Magazin für die Literatur des In- und Auslandes. Organ des Allgemeinen Deutschen Schriftstellerverbandes; 1890–1905: Das Magazin für Litteratur; 1908-tól: Das Magazin. Irodalmi és kulturális, művészeti és színházi havi folyóirat; beolvadt a következőbe: Deutschland. Wochenschrift für Kunst, Litteratur, Wissenschaft und soziales Leben

Megjegyzések a *Nehány versét magyarra fordította* című részhez

például: Hódolat

Anton Wildgans

Tárgyi magyarázatok:

„Anton Wildgans”
1881. (Bécs) – 1932. (Mödling), osztrák költő és drámaíró
„Költeményeket és színdarabokat ír”
Armut 1914, *Liebe* 1916, *Dies Iræ* 1918.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Herbstfrühling, A. Juncker, Berlin, 1909.

Und hättet der Liebe nicht ...: Ein Cyclus neuer Gedichte, A. Juncker, Berlin, 1911.

Die Sonette an Ead. Staackmann, Leipzig, 1913., feltételezhetően betűszedési hiba miatt szerepel az Antológiában „Eacl”-ként

Österreichische Gedichte. 1914/1915, Insel, Leipzig, 1915.

Liebe: eine Tragödie, Staackman, Leipzig, 1916.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

„Franyó Zoltán”

1887-1978, erdélyi magyar író, műfordító, szerkesztő. például: *Át annyi magányon, Szonett Eadhoz 3.*

Anton Wildgans

Tárgyi magyarázatok:

„Der Kondor” címen adta ki verseit”

A korai irodalmi expresszionizmus első verses antológiáját 1912-ben adta ki Richard Weissbach Heidelbergben *Der Kondor* címmel.

„dendizmus”

"*hanyatló korokban a hősiesség utolsó föllobbanása*" – ahogy a fogalom megteremtője, Charles Baudelaire fogalmaz. A dendizmus a romantika korában és a XIX. század végén divatos magatartás. Eszménye az a világfi, aki választékos, elegáns, előkelő, fölényes és távolságtartó megjelenésében és kapcsolattartásában, ugyanakkor cselekedeteiben merész. Leghíresebb képviselője George Gordon Byron.

„dithirambokat”

„*A ditirambus (dithütambosz)ókori, görög eredetű lírai műfaj. Eredetileg Dionüszosz csodás tetteit, szenvedéseit, halálát megörökítő, fenséges hangulatú, eksztatikus állapotban előadott közösségi ének. Kardal formájában terjedt el, a Dionüszosz ünnepségeken férfikórusok adták elő, s Arisztotelész ebből eredezteti a tragédiát.*” (http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Ditirambus.htm - letöltve 2025. 08. 04.)

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Der Weltfreund, A. Juncker, Berlin, 1911.

Wir sind. Neue Gedichte, Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1913.

Einander, Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1915.

Gesänge aus den drei Reichen. Ausgewählte Gedichte, Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1917.

Der Gerichtstag. In fünf Büchern, Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1919.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Kosztolányi Dezső: A jóság költője, 1913, V. évf., 6. szám, pp. 164-165.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

„Csendes Pál”

1889-1957, Szentkuty Pál (születési neve: Drescher Pál, írói álneve: Csöndes Pál), magyar költő, műfordító, például: *Mint záporvert*

„Juhász Árpád”

1894-1946, született: Schäffer Árpád, magyar író, újságíró, költő, például: *Az ember néma*

René Schickele

Tárgyi magyarázatok:

„A párizsi utcákról szóló rajzai „Schreie auf Boulevard...”

Schreie auf dem Boulevard, Verlag d. Weissen Bücher, 1913.

„Háború alatt az elzászi lelki kérdésről drámát írt”

Hans im Schnakenloch, Verlag der Weissen Bücher, Leipzig 1915.

Svájcban kiadta a „Weisse Blätter”

Die Weißen Blätter: 1913-1920 között az expresszionizmus egyik legjelentősebb folyóirata. A Die Weißen Blättert 1913 és 1915 között adta ki Erik Ernst-Schwabach Lipcsében a Verlag der weißen Bücherben. 1915-ben René Schickele vette át az irányítást. 1916-tól 1917-ig a zürichi Verlag Rascher, 1918-ban a berni Verlag der Weißen Blätter nyomta, 1919-től 1920-ig Paul Cassirer adta ki a magazint Berlinben.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Sommernächte. Gedichte, Ludolf Beust, Straßburg 1902.

Mon Repos, Hermann Seemann Nachfolger, Berlin – Leipzig, 1905.

Weiß und Rot. Gedichte, Cassirer, Berlin, 1910.

Die Leibwache. Lieder, Verlag der weißen Bücher, Leipzig, 1914.

Stefan Zweig

Tárgyi magyarázatok:

„kiadta Verhaeren verseit német fordításban”

1855-1916, Émile Verhaeren, flamand származású francia nyelven író belga költő és drámaíró

Ausgewählte Gedichte. Nachdichtung von Stefan Zweig, Insel Verlag, Leipzig, 1910.

„és újabban Baudelaire verseit”

Charles Baudelaire, 1821-1867, francia költő, legismertebb műve a *Les Fleurs du Mal* (A romlás virágai)

Charles Baudelaire Gedichte, Verlegt bei Hermann Seemann Nachfolger, Leipzig, 1902.

„Verlaine verseit”

Paul Verlaine, 1844-1896, francia parnasszista és szimbolista költő
Verlaine, Schuster & Loeffler, Berlin – Leipzig, 1904.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Silberne Saiten, Schuster & Loeffler. Berlin und Leipzig. 1901.

Die frühen Kränze Gedichte, Insel Verlag, Leipzig, 1906.

Megjegyzések a *Verseiből fordított* című részhez

1887-1978, erdélyi magyar író, műfordító, szerkesztő. például: *Az elveszett ég, Brügge IV*

1885-1944, született: Lőwy, magyar publicista, műfordító

1887-1977, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, például: *Őszi út*

Rudolf Borchard

Tárgyi magyarázatok:

„Borchard”
Borchardt
„Híresek a fordításai”
például: *Das Gespräch über Formen und Platons Lysis deutsch*, Zeitler, Leipzig 1905.; *Dante Alighieri: Vita Nuova*, Rowohlt, Berlin 1921.
„Keast-et nagyon megértően fordította németre”
Englische Dichter. Byron, Shelley, Keats, Landor, Browning, Rossetti, Swinburne, Verlag Phaidon, Wien, 1936.
„Das Buch Joram”
Das Buch Joram, Insel Verlag, Leipzig, 1907.
„Luther”
1483-1546, Luther Márton a reformáció elindítója (1517. október 31.)
„Hofmannsthalról szóló beszédje”
Rede über Hofmannsthal, Julius Zeitler, Leipzig, 1905.
„Hyperionjahrbuchban”
A Hyperion egy kéthavonta megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat volt, amelyet Franz Blei és Carl Sternheim szerkesztett Münchenben, és Hans von Weber adott ki. 1908 és 1910 között tíz kiadásban tizenkét szám jelent meg. 1909-ben és 1910-ben Alfred Walter Heymel volt a képszerkesztő felelős.
„Insel-Almanachban”
Irodalmi folyóirat volt, amelyet az Insel Verlag adott ki évente. Célja az volt, hogy információkat nyújtson a kiadói programról és az aktuális szerkesztői prioritásokról. 1899-ben Otto Julius Bierbaum, Rudolf Alexander Schröder és Alfred Walter Heymel megalapította a *Die Insel* című irodalmi folyóiratot. Ugyanebben az évben jelent meg az Almanach der Insel, de mindössze két kiadás után 1906-ban megszűnt.

Berchtold Viertel

Tárgyi magyarázatok:

„Berchtold”
Berthold
„Volksbühne”
A Volksbühne am Rosa-Luxemburg-Platz egy színház Berlin-Mitte kerületben. A színházat 1890-ben alapították a Freie Volksbühne egyesület alapító gyűlésén. A jelenlegi színház a Rosa-Luxemburg-Platzon található, a Mitte kerületben. 1913 és 1914 között épült a tagok adományaiból, és Volksbühne Theater am Bülowplatz néven működött 1933. május 17-ig. A háború után az épület súlyosan megrongálódott, és csak 1954-ben nyitották meg újra.
„Die Spur”
Die Spur. Gedichte, Kurt Wolff, Leipzig 1913.
„Otto Pick”
1887-1940, cseh költő, író, műfordító, publicista

110.

Parasztlovak

Tárgyi magyarázatok:

„istráng”
A hámot a hámfával összekötő szíj”

S. Friedlaender

Tárgyi magyarázatok:

„S. Friedlaender”
1871-1946, Salomo Friedlaender/Friedländer, német költő, filozófus.
„Kondro”
A korai irodalmi expresszionizmus első verses antológiáját 1912-ben adta ki Richard Weissbach Heidelbergben *Der Kondor* címmel.
„A Sturm című lapnak”
A Der Sturm (1910–1932) egy expresszionista folyóirat volt, kezdetben heti, majd kéthavonta, 1915-től pedig többnyire havi rendszerességgel, Berlinben , Herwarth Walden kiadásában.
„prózai szatirákat”
Rosa, die schöne Schutzmannsfrau. Grotesken, Verlag der Weißen Bücher, Leipzig 1913., *Schwarz-Weiß-Rot. Grotesken,* Kurt Wolff Verlag, Leipzig 1916.
„bölcseleti értekezéseket”
Robert Mayer. Theodor Thomas, Leipzig 1905., *Logik. Die Lehre vom Denken*. H. Hillger, Berlin 1907., *Psychologie. Die Lehre von der Seele*. H. Hillger, Berlin 1907., *Jean Paul als Denker. Gedanken aus seinen sämtlichen Werken*. Hrsgg. von Salomo

Friedlaender. Piper, München 1907., *Schopenhauer. Brevier*. Robert Lutz, Stuttgart 1907., *Friedrich Nietzsche. Eine intellektuale Biographie*. Göschen, Berlin 1911.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Hundert Bonbons. Sonette. Deckelzeichnung von Alfred Kubin, Georg Müller, München, 1918.

Albert Ehrenstein

Tárgyi magyarázatok:

„Bölcsészetet végzett”
1910-ben történelem és filozófia szakon doktorált a Bécsi Egyetemen
„Tubutsch-csal”
Tubutsch, Jahoda und Siegel, Wien, 1911.
„A kandúr öngyilkossága”
Der Selbstmord eines Katers, Georg Müller, München und Leipzig, 1912.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Die weisse Zeit. Gedichte, Georg Müller, München, 1914.

Der Mensch schreit. Gedichte, Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1916.

Die rote Zeit, S. Fischer, Berlin, 1917.

Den ermordeten Brüdern, Max Rascher, Zürich, 1919

Karl Kraus

Tárgyi magyarázatok:

„Fackel”
A Die Fackel egy szatirikus magazin volt, amelyet Karl Kraus adott ki 1899 és 1936 között.
„smokkságnak”
Kicsinyes, fontoskodó, nagyképű személy; sznob (https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/s-4893A/smokk-4981D/ Utoljára letöltve: 2025. 08. 14.)
„Schlegel”
1772-1829, Karl Wilhelm Friedrich (von) Schlegel, német filozófus, író, műkritikus.

Megjegyzések a *Munkái* című részhez

Worte in Versen I-IV, Leipzig, Verlag der Schriften von Karl Kraus, 1916-1919.

Megjegyzések az *Irodalom* című részhez

Karl Kraus: Bucsuztató. Halotti ének az Osztrák-Magyar Monarkia fölött. Ford. Szini Gyula. Bp. 1919.

Kötetek rövidítésjegyzéke:

[MK1914] VAGY MK1 – Modern Költők, 1914.

[MK1921] VAGY MK2 – Modern Költők, 1921.

Folyóiratok rövidítésjegyzéke:

[AMN] – Amerikai Magyar Népszava

[Á] – Április

[BH] ─ Bácskai Hírlap

[BJ] – Borsszem Jankó

[BK] – Békésmegyei Közlöny

[BMN] ─ Bácsmegyei Napló

[BL] ─ Brassói Lapok

[DM] ─ Délmagyarország

[ESZ] ─ Erdélyi Szemle

[É] – Élet

[H] – A Hét

[IE] – Ifjú Erdély

[MH] ─ Magyar Hirlap

[ML] ─ Magyar Lányok

[MSZ] ─ Magyar Szemle

[MSZ] ─ Magyar Szinpad

[NU] ─ Nemzeti Ujság

[NSZ] ─ Népszava

[NY] ─ Nyugat

[PHK] – Pesti Hirlap Kincsesháza

[PHN] – Pesti Hirlap Naptára

[PN] – Pesti Napló

[SZÉ] – Színházi Élet

[SZV] – Szeged és Vidéke

[UE] ─ Uj Előre

[UI] – Uj Idők

[V] – Világ

[VU] – Vasárnapi Ujság

Absztrakt

A dolgozat Kosztolányi Dezső német nyelvű versfordításainak kritikai kiadás-előkészítéséhez kapcsolódik, különös tekintettel a *Modern Költők* antológia 1921-es, bővített kiadására. A kutatás hátterét az a filológiai hiány jelenti, hogy Kosztolányi fordítói életművének német nyelvű korpusza mindeddig nem részesült átfogó, kritikai igényű feldolgozásban, noha a szerző fordítói tevékenysége a magyar és európai irodalmi kapcsolatok közvetítésében kiemelkedő szerepet tölt be. A vizsgált korpusz kiválasztását a terjedelmi és módszertani szűkítés indokolta, amely az 1921-es kiadás szövegállapotát tekinti alapnak, figyelembe véve annak későbbi, 1936-ig követhető variánsait.

A kutatás célja a forrásanyag feltárása, rendszerezése és textológiai elemzése, valamint egy későbbi kritikai kiadás módszertani megalapozása volt. A dolgozat kitér Kosztolányi fordításelméleti nézeteire, német nyelvhez való viszonyára, valamint a *Modern Költők* kiadásainak keletkezéstörténetére és szerkesztési elveire. Kiemelt figyelmet kap a különböző kiadások összevetése, a német forrásszövegek problémája, valamint a szövegvariánsok textológiai értelmezése. Az értekezés „Függelék” részében kapott helyet a kritikai szövegközlés, valamint a hozzá tartozó kommentár, amely párhuzamosan közli a fordításokat és a forrásszövegeket, továbbá tartalmazza azok szövegkritikai és stilisztikai elemzését.

A módszertani keretet a filológia, textológia, kiadástudomány és fordítástudomány eredményei adták. Az elemzés alapját összehasonlító szövegkritikai eljárások képezték, amelyek a forrás- és célszövegek közötti megfelelések, valamint a metrikai, lexikai és stilisztikai sajátosságok vizsgálatára épültek.

Az új eredmények közé tartozik a *Modern Költők* kiadásainak komplex kiadástörténeti rekonstrukciója, valamint a fordítói szövegátalakítások rendszerszerű feltárása, különös tekintettel az idegen eredetű lexikai elemek magyarosítására. A kutatás további eredménye a források azonosítása, beleértve a kötethez kapcsolódó vizuális anyagok eredetének feltárását is. Reményeim szerint a dolgozat hozzájárul Kosztolányi fordítói életművének árnyaltabb értelmezéséhez, valamint a magyar műfordítás-történet és kultúraközvetítés tudományos vizsgálatához.

Abstract

The dissertation is related to the preparation of a critical edition of Dezső Kosztolányi's German-language verse translations, with particular emphasis on the expanded 1921 edition of the *Modern Költők* (Modern Poets) anthology. The background of the research is the philological gap that the German-language corpus of Kosztolányi's translational oeuvre has not yet been subjected to a comprehensive critical examination, despite the fact that the author's translation activity played a significant role in mediating Hungarian and European literary relations. The selection of the examined corpus was justified by limitations of scope and methodology; accordingly, the study takes the textual state of the 1921 edition as its basis, while also considering its later variants traceable up to 1936.

The aim of the research was to explore, systematize, and carry out a textological analysis of the source material, as well as to establish the methodological foundations for a future critical edition. The dissertation addresses Kosztolányi's views on translation theory, his relationship to the German language, and the publication history and editorial principles of the various editions of *Modern Költők*. Particular attention is devoted to the comparison of the different editions, the problem of the German source texts, and the textological interpretation of textual variants. The "Appendix" section of the dissertation contains the critical text edition and its accompanying commentary, presenting the translations and the source texts in parallel, together with their textual-critical and stylistic analysis.

The methodological framework of the study is based on the findings of philology, textual criticism, editorial studies, and translation studies. The analysis relies on comparative textual-critical methods that examine the correspondences between source and target texts, as well as their metrical, lexical, and stylistic characteristics.

Among the new results of the dissertation are the complex reconstruction of the publication history of the Modern Költők editions and the systematic exploration of translational textual revisions, with particular attention to the Hungarianization of lexical elements of foreign origin. A further result of the research is the identification of sources, including the investigation of the origins of the visual materials associated with the volume. It is hoped that the dissertation will contribute to a more nuanced interpretation of Kosztolányi's work as a translator, as well as to the scholarly study of the history of Hungarian literary translation and cultural mediation.